

Sexuellt utnyttjande i pornografiska syften

– våldsutsatthet som behöver synliggöras

Volym 1

*Betänkande av Utredningen om
skydd, stöd och vård för personer som har utsatts för
övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi*

Stockholm 2023

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2023:98

SOU och Ds finns på regeringen.se under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på regeringen.se/remisser.

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2023

ISBN 978-91-525-0816-9 (tryck)

ISBN 978-91-525-0817-6 (pdf)

ISSN 0375-250X

Till statsrådet Paulina Brandberg

Regeringen beslutade den 30 juni 2022 att ge en särskild utredare i uppdrag att kartlägga kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och exploatering av barn vid produktion och distribution av pornografi samt att föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård för vuxna och barn kan förbättras. I uppdraget ingick också att analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi (dir. 2022:100).

Som särskild utredare förordnades den 1 augusti 2022 enhetschefen vid Jämställdhetsmyndigheten Mikael Thörn.

Som sakkunnig att biträda utredningen förordnades den 23 januari 2023 kanslirådet vid Arbetsmarknadsdepartementet Helena Hagelberg. Som experter att biträda utredningen förordnades samma dag följande personer.

Forskningsledaren vid Talita Meghan Donevan, samordnaren vid Mikamottagningen, Göteborgs Stad, Annika Emricsson, departementssekreteraren vid Justitiedepartementet Kristin Franke Björkman, utredaren vid Socialstyrelsen Olga Gislén, utredaren vid Jämställdhetsmyndigheten Robert Kristiansen, doktoranden vid Göteborgs universitet Charlotta von Mentzer, kammaråklagaren vid Åklagarmyndigheten Miranda Pedersen, sakkunnige vid Riksförbundet för sexuell upplysning Kalle Röcklinger, kommissarien vid Polismyndigheten Björn Sellström, affilierade professorn vid Marie Cederschiöld högskola Carl-Göran Svedin, utredaren vid Barnombudsmannen Kim Sylwander och ämnesrådet vid Socialdepartementet Linda Österberg.

Robert Kristiansen entledigades från uppdraget som expert i utredningen den 25 april 2023. I hans ställe förordnades utredaren vid Jämställdhetsmyndigheten Peter Söderström som expert från och med den 25 april 2023. Kristin Franke Björkman entledigades från uppdraget som expert i utredningen den 25 maj 2023. I hennes ställe förordnades departementssekreteraren vid Justitiedepartementet Helena Rönnblom

som expert från och med den 25 maj 2023. Helena Hagelberg entledigades från uppdraget som sakkunnig i utredningen den 22 augusti 2023. I hennes ställe förordnades kanslirådet vid Arbetsmarknadsdepartementet Marie Ek som sakkunnig från och med den 22 augusti 2023. Kalle Röcklinger entledigades från uppdraget som expert i utredningen den 3 oktober 2023. I hennes ställe förordnades politisk sakkunnige vid Riksförbundet för sexuell upplysning Frank Berglund som expert från och med den 3 oktober 2023.

Som huvudsekreterare anställdes den 1 augusti 2022 kanslirådet vid Arbetsmarknadsdepartementet Frida Hansson. Som utredningssekreterare anställdes den 15 september 2022 nationella samordnaren vid länsstyrelserna Ulrika Sandberg. Under höstterminen 2022 utförde studenten i statsvetenskap Petronella Ruben Hydén praktik i utredningen.

Genom tilläggsdirektiv den 9 mars 2023 förlängdes utredningstiden till den 29 november 2023 (dir. 2023:37).

Härmed överlämnar utredningen betänkandet *Sexuellt utnyttjande i pornografiska syften – våldsutsatthet som behöver synliggöras* (SOU 2023:98). Utredningens uppdrag är härmed slutfört.

Stockholm i november 2023

Mikael Thörn

/Frida Hansson
Ulrika Sandberg

Innehåll

VOLYM 1

Förkortningar och begrepp	29
Verksamheter	35
Sammanfattning	43
Summary	65
1 Utredningens uppdrag och arbete	89
1.1 Utredningsuppdraget.....	89
1.1.1 Uppdraget att kartlägga kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och exploatering av barn	90
1.1.2 Uppdraget att föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård kan förbättras	91
1.1.3 Uppdraget att analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi	93
1.1.4 Områden som inte omfattas av utredningens uppdrag.....	94
1.2 Utredningens arbete	96
1.2.1 Möten med verksamheter	96
1.2.2 Intervjustudie och forskningssammanställningar	97
1.2.3 Intervjuer med vuxna i målgruppen	98
1.2.4 Enkät till personer som utsatts innan de fyllde 18 år	99

1.2.5	Enkäter till kommuner, regioner, länsstyrelser och Barnahus	100
1.2.6	Domar och statistik	100
1.2.7	Expertgrupp.....	100
1.2.8	Referensgrupp	101
1.2.9	Internationella kontakter.....	101
1.3	Betänkandets disposition	101
2	Utgångspunkter och definitioner.....	103
2.1	Jämställdhetspolitiken.....	103
2.1.1	Delmål: Jämställd hälsa.....	104
2.1.2	Delmål: Mäns våld mot kvinnor ska upphöra	105
2.2	Folkhälsopolitiken.....	109
2.2.1	Målområde: Kontroll, inflytande och delaktighet	110
2.2.2	Målområde: Jämlik och hälsofrämjande hälso- och sjukvård.....	111
2.3	Barnkonventionen	113
2.4	Jämlikhet	114
2.5	Att beskriva och definiera pornografi.....	115
2.5.1	Utredningens definition av pornografi.....	116
2.6	Utredningens definition av våld	118
2.6.1	Fysiskt våld.....	119
2.6.2	Psykiskt våld.....	120
2.6.3	Sexuellt våld.....	120
2.6.4	Ekonomiskt våld	121
2.6.5	Digitalt våld.....	121
2.7	Målgrupper som omfattas av utredningen	123
2.7.1	Vuxna som omfattas av uppdraget.....	124
2.7.2	Vuxna som inte omfattas av uppdraget	126
2.7.3	Barn som omfattas av uppdraget.....	127
2.7.4	Barn som inte omfattas av uppdraget	129

3	Tidigare utredningar, propositioner och uppdrag	133
3.1	Reglering av pornografi och barnpornografi.....	134
3.1.1	Pornografiförbudet upphör och ersätts med ett skyltningsförbud	134
3.1.2	Förbud mot olaga våldsskildring införs i brottsbalken	134
3.1.3	Barnpornografi kriminaliseras	136
3.1.4	Barnpornografibrottets placering i brottsbalken övervägs vid flera tillfällen	137
3.1.5	Barnpornografibrottets beteckning övervägs vid flera tillfällen	138
3.1.6	En strikt 18-årsgräns för bestämmelsen om barnpornografibrottet övervägs	139
3.2	Prostitutionsutredningar och koppling till pornografi.....	140
3.2.1	Förbud mot offentliga pornografiska föreställningar införs	140
3.2.2	Utvidgning av koppleribrottet övervägs	141
3.3	Utredningar om kvinnofrid, sexuell exploatering, jämställdhet och koppling till pornografi.....	142
3.3.1	Kvinnovåldskommissionen ser pornografi som ett hinder för jämställdhet	142
3.3.2	Ny bestämmelse om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor införs i socialtjänstlagen	143
3.3.3	Utredning om sexuell exploatering av barn ser identifiering av sexuella övergrepp som den viktigaste förebyggande åtgärden	144
3.3.4	Ny jämställdhetspolitisk inriktning med fokus på förebyggande insatser	145
3.4	Stärkt straffrättsligt skydd avseende sexualbrott och koppling till pornografi	146
3.4.1	Utnyttjande av barn för sexuell posering införs i brottsbalken	146
3.4.2	Ny sexualbrottslagstiftning som bygger på frivillighet införs	147
3.4.3	Skyddet mot allvarliga sexuella kränkningar som begås på distans skärps	151

3.5	Reglering av människohandel och koppling till pornografi.....	152
3.5.1	Exploatering för sexuella ändamål bedöms innefatta att utnyttjas för pornografiska framställningar.....	152
3.6	Andra utredningar, uppdrag och överenskommelser av betydelse för utredningen	153
3.6.1	God och nära vård – En primärvårdsreform.....	153
3.6.2	Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag	154
3.6.3	Börja med barnen! Följa upp hälsa och dela information för en god och nära vård.....	155
3.6.4	För barn och unga i samhällsvård.....	156
3.6.5	Från delar till helhet – En reform för samordnade, behovsanpassade och personcentrerade insatser till personer med samsjuklighet.....	157
3.6.6	En uppväxt fri från våld – En ny nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn	158
3.6.7	Ett fönster av möjligheter – Stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende ...	160
3.6.8	Utredning om barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa frågor om brott mot kvinnor och äldre	161
3.6.9	Utredningen om exitprogram för personer som är utsatta för prostitution	162
3.6.10	Överenskommelse om förstärkta insatser för kvinnors hälsa och förlossningsvården	163
4	Internationella åtaganden	165
4.1	Förenta nationerna	166
4.1.1	FN:s konvention om avskaffande av alla former av diskriminering av kvinnor	166
4.1.2	FN:s deklaration om avskaffandet av våld mot kvinnor.....	167
4.1.3	FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet samt Palermoprotokollet.....	167

4.1.4	FN:s konvention om barnets rättigheter	168
4.1.5	FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning	172
4.2	Europarådet och Europeiska unionen	173
4.2.1	Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet	173
4.2.2	Europarådets konvention om bekämpande av människohandel	175
4.2.3	Europarådets konvention för skyddet av barn mot sexuell exploatering och övergrepp	177
4.2.4	EU:s direktiv om förebyggande och bekämpande av människohandel	178
4.2.5	EU:s direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi	179
4.2.6	EU:s förslag till direktiv för att motverka mäns våld mot kvinnor	180
4.3	Övriga åtaganden	180
4.3.1	FN:s globala mål för hållbar utveckling – Agenda 2030	180
5	Pornografi som produceras och distribueras i Sverige ..	183
5.1	Pornografi är med vissa undantag lagligt	184
5.2	Plattformer för spridning av pornografi	185
5.2.1	Studioproducerad pornografi	186
5.2.2	Egenproducerat material	188
5.2.3	Plattformer för gratis pornografi	192
5.2.4	Sociala medier, meddelandeappar och mötesplatser på internet	193
5.3	Skäl för att medverka i pornografi	194
5.4	Efterfrågan styr innehållet	196
5.5	Möjligheterna att tjäna pengar påverkar vad som distribueras	199

6	Kunskapsläget om våld och andra övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi	201
6.1	Internationell forskning handlar främst om synligt våld.....	202
6.1.1	Hur stor omfattningen av våld bedöms vara beror på urval och definition	202
6.1.2	Forskningssammanställningen avseende förekomsten av våldsutsatthet i produktion och distribution av pornografi	206
6.2	Stödsökande i Sverige beskriver stor våldsutsatthet	209
6.2.1	Bred målgrupp som är svår att nå.....	210
6.2.2	Många har erfarenhet av flera olika former av pornografiproduktion	212
6.2.3	Det är vanligt att ha känt sig pressad till att utföra vissa handlingar	214
6.2.4	En majoritet av de som berättar har utsatts för grovt våld	217
6.2.5	Många har blivit hotade, utpressade eller förföljda	219
6.2.6	Det är inte ovanligt att bli lurad på betalning.....	220
6.2.7	Filmade sexköp sprids som pornografi.....	221
6.2.8	Övergreppsmaterial sprids som pornografi.....	222
6.2.9	Material som spridits utan samtycke kan ha smygfilmats eller filmats i samförstånd	224
6.2.10	Social utsatthet ökar risken att utsättas för våld	228
6.3	Att bilder och filmer finns kvar utgör en särskild utsatthet	229
6.4	Samband med annan våldsutsatthet och kriminalitet	229
6.4.1	Många har även utsatts för våld i en nära relation	230
6.4.2	Samband med gängkriminalitet och annan kriminalitet förekommer	231
6.4.3	Starka samband med prostitution och människohandel	232
6.5	Kunskapsluckor om våld och andra övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi.....	236

7	Kunskapsläget om sexuellt utnyttjande av barn i pornografiska syften	239
7.1	Systematisk litteraturöversikt om barn i sexuella övergreppsbilder samt andra sexuella eller avklädda bilder	240
7.2	Enkät till personer som utsatts innan de fyllde 18 år	241
7.3	Kunskapen om i vilken omfattning barn utnyttjas i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma är låg	243
7.3.1	Bilder av barn sprids och kunskap saknas om i vilken omfattning det sker i pornografiska syften	244
7.3.2	Det är inte ovanligt att bilder som barn tagit själva sprids vidare	246
7.3.3	Att barn lägger ut sexuella bilder eller filmer på sig själva är relativt ovanligt	254
7.3.4	Det saknas kunskap om hur vanligt det är att bilder som andra tagit av barn sprids i pornografiska syften	256
7.3.5	Det saknas kunskap om pornografiproduktion där barn förekommer	260
7.3.6	Bilder som inte har sexuellt explicit innehåll kan spridas i pornografiska syften	261
7.4	Kunskapsluckor om sexuellt utnyttjande av barn i pornografiska syften	262
8	Kunskapsläget om effekter på fysisk och psykisk hälsa	265
8.1	Utsatthet för sexuella övergrepp har samband med fysisk och psykisk ohälsa	266
8.1.1	Svenska och internationella studier visar att vuxna som utsatts för sexuella övergrepp har en sämre hälsa än andra	266
8.1.2	Svenska studier visar ett samband mellan utsatthet för sexuella övergrepp och vårdkonsumtion bland flickor i tonåren	268

8.1.3	Utsatthet för sexuella övergrepp innebär risk för ytterligare övergrepp och för att utnyttjas i pornografiska syften	269
8.2	Internationella studier tyder på hög förekomst av psykisk ohälsa bland personer som medverkar i pornografi.....	272
8.3	Stödsökande i Sverige vittnar om stor ohälsa	275
8.3.1	Intervjustudiens resultat stämmer väl överens med verksamheternas erfarenheter	275
8.3.2	En majoritet av stödsökande vittnar om traumatiska händelser och ogynnsamma uppväxtvillkor.....	276
8.3.3	En majoritet av stödsökande vittnar om psykisk ohälsa.....	279
8.3.4	Utsatthet och ohälsa kan förstärka varandra	282
8.3.5	Det finns en utbredd oro för vem som ska se filmerna.....	285
8.3.6	En majoritet hade sökt någon form av skydd, stöd eller vård	287
8.3.7	Många uppger att de inte fått det stöd som de behövt	288
8.4	Barn som fått bilder eller filmer spridda uppger i högre grad än andra barn att de lider av psykisk ohälsa	290
8.4.1	De flesta studier om hälsa bland barn som exploaterats i pornografiska sammanhang handlar om sex mot ersättning	291
8.4.2	Många barn uppger att de inte fått det stöd som de behövt.....	294
8.5	Kunskapsluckor om effekter på fysisk och psykisk hälsa..	300
9	Nationell reglering och kunskapsstöd om förebyggande arbete, skydd, stöd och vård	303
9.1	Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)	303
9.1.1	Särskilda bestämmelser om barn	305
9.1.2	Hälso- och sjukvårdens och tandvårdens ansvar för våldsutsatta.....	305

9.2	Socialtjänstlagen (2001:453).....	307
9.2.1	Särskilda bestämmelser om barn.....	308
9.2.2	Socialtjänstens ansvar för våldsutsatta	309
9.2.3	Övriga relevanta lagar.....	310
9.3	Samverkan mellan kommun, region och idéburen sektor ..	312
9.3.1	Samverkan på organisatorisk nivå.....	313
9.3.2	Samverkan på individnivå.....	316
9.4	Skollagen (2010:800)	317
9.5	Socialstyrelsens kunskapsstyrning.....	318
9.5.1	Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (HSLF-FS 2022:39)	319
9.5.2	Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd (SOFS 2013:1).....	320
9.5.3	Socialstyrelsens övriga vägledningar och utbildningsmaterial inom området	322
9.5.4	Socialstyrelsen övriga uppdrag med relevans för utredningens område.....	326
9.6	Skolverkets kunskapsstyrning.....	327
9.6.1	Vägledning för elevhälsan	328
9.6.2	Stödmaterial inom kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer	328
9.7	Nationella och regionala myndigheters främjande och förebyggande uppdrag	329
9.7.1	Nationella åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.....	329
9.7.2	Stöd till genomförandet av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor	330
9.7.3	Nationell handlingsplan för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter	335
9.7.4	Stöd till genomförandet av den nationella SRHR-strategin	336

10	Tillgång till skydd, stöd och vård	337
10.1	Regionernas arbete med personer som utsatts för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi	338
10.1.1	Vårdprogrammen innehåller sällan frågor om våldsutsatthet vid produktion och distribution av pornografi.....	339
10.1.2	Endast två regioner har rutiner för tidig upptäckt	340
10.1.3	Ovanligt med specialiserad vård för målgrupperna.....	342
10.1.4	Barnahus och regionkoordinatorer vanligaste samverkan	345
10.1.5	Hälften av regionerna har genomfört kompetenshöjande insatser	345
10.1.6	Vanligast att personal inom primärvården nås av kompetenssatsningar	346
10.1.7	Visst utvecklingsarbete pågår	347
10.2	Specialiserade mottagningar i regionens regi som riktar sig till personer utsatta för sexuell exploatering.....	348
10.2.1	Mika Hälsa – Region Stockholm.....	348
10.2.2	SMC Pilen – Västra Götalandsregionen	350
10.3	Vård som generellt erbjuds personer utsatta för sexuella övergrepp	351
10.3.1	Gynekologiska mottagningar	351
10.3.2	Kirurgmottagningar	352
10.3.3	Vårdcentraler	352
10.3.4	STI-mottagningar.....	353
10.3.5	Vuxenpsykiatri	353
10.3.6	Ungdomsmottagningar.....	353
10.3.7	Elevhälsa	355
10.3.8	Barn- och ungdomspsykiatri	355
10.4	Specialiserade mottagningar i regionernas regi som riktar sig till personer utsatta för sexuella övergrepp.....	355
10.4.1	Ångest- och ASTA-mottagningen – Region Västerbotten.....	356

10.4.2	Akutmottagning för våldtagna – Region Stockholm	357
10.4.3	Kvinnofridsmottagningen – Region Uppsala	358
10.4.4	Teamet för sexuellt våldsutsatta – Region Sörmland	359
10.4.5	Traumamottagning Elefanten BUP – Region Östergötland.....	360
10.4.6	Ung Utsatt – Västra Götalandsregionen	361
10.5	SKR har kartlagt hur vården fungerar för personer som har utsatts för sexualbrott	362
10.5.1	De flesta regioner har rutiner för akut stöd, men hänvisning till fortsatt vård brister.....	363
10.5.2	Rutiner saknas för den som söker vård i ett senare skede	364
10.5.3	Få söker stöd för utsatthet för sexualbrott.....	366
10.6	Utvecklingsarbete och pågående forskning	367
10.7	Kommunernas arbete med personer som utsatts för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi.....	368
10.7.1	Våldsutsatthet i pornografi ingår sällan i kommunernas handlingsplaner mot våld	369
10.7.2	Få kommuner bedriver uppsökande arbete	370
10.7.3	Utbildningar som rör sexuell exploatering riktas främst till högstadieelever.....	372
10.7.4	Få kommuner har rutiner för att fråga om utsatthet i pornografiska syften.....	373
10.7.5	Kommunerna uppger att de har liten erfarenhet av målgruppen.....	374
10.7.6	Många kommuner uppger att de har möjlighet att hänvisa till specialiserat stöd.....	374
10.7.7	Mikamottagningar, Barnahus och regionkoordinatorer vanligaste samverkan.....	376
10.7.8	Många av kommunerna har inte genomfört någon utbildning om utsatthet i pornografi	377
10.7.9	Få kommuner bedriver ett utvecklingsarbete	378
10.8	Specialiserade mottagningar i kommunal regi som riktar sig till personer utsatta för sexuell exploatering	378

10.8.1	Mikamottagningen i Göteborg.....	379
10.8.2	Mikamottagningen i Stockholm.....	381
10.8.3	Evonhuset i Malmö.....	382
10.8.4	Mikamottagningar i andra delar av landet	383
10.9	Specialiserade samverkansfunktioner.....	386
10.9.1	Barnahus	386
10.9.2	Regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel	389
10.10	Specialiserade mottagningar i idéburna organisationers regi som riktar sig till personer utsatta för sexuella exploatering.....	390
10.10.1	Talita i Stockholm	390
10.10.2	Ellencentret i Stockholm	391
10.10.3	Ebbamottagningen i Uppsala	393
10.11	Specialiserade mottagningar i idéburna organisationers regi som riktar sig till personer utsatta för sexuella övergrepp	394
10.11.1	WONSA i Stockholm.....	394
10.11.2	Novahuset i Linköping.....	396
10.11.3	Storasyster i Stockholm.....	397
10.12	Övrigt stöd.....	398
10.12.1	Kvinno- och tjejjourer samt ungdomsjourer.....	398
10.12.2	Brottsofferjouren	399
10.12.3	RFSU-klinikens mottagning för sexuell hälsa.....	399
10.12.4	RFSL Stödmottagning	400
10.12.5	Transammans stödmottagning.....	400
10.12.6	MÄN.....	401
10.13	Tillgång till skydd, stöd och vård i övriga nordiska länder.....	401
10.13.1	Danmark	401
10.13.2	Finland	403
10.13.3	Island.....	404
10.13.4	Norge	404
10.14	Pågående arbete i Frankrike och Storbritannien	405
10.14.1	Rättsprocesser i Frankrike.....	405

10.14.2	Rekommendationer från Délégation aux droits des femmes i den franska senaten	406
10.14.3	Rekommendationer från All-Party Parliamentary Group on Commercial Sexual Exploitation i Storbritannien	407
10.15	Analys	409
11	Tillgång till stöd för att ta ner bilder och filmer från plattformar på internet	413
11.1	Regleringar som möjliggör kontroll av innehåll	413
11.1.1	Förordningen om digitala tjänster	414
11.1.2	CSAM-förordningarna	417
11.1.3	Förslag till Europaparlamentets och Rådets direktiv om bekämpning av våld mot kvinnor och våld i nära relationer	420
11.1.4	Lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor	420
11.1.5	Dataskyddsförordningen	421
11.2	Aktörer på internet och deras ansvar	422
11.2.1	Författaren	422
11.2.2	Ansvarig utgivare	423
11.2.3	Domännamnsinnehavare	423
11.2.4	Värdtjänstleverantör	423
11.2.5	Innehållsleverantör	424
11.2.6	Internetleverantören	425
11.2.7	Registrar	425
11.2.8	Registry	426
11.2.9	Sökmotorer	426
11.3	Stöd för att ta ner bilder och filmer	427
11.3.1	Det kan vara svårt att få kontakt med plattformar	427
11.3.2	Myndigheter har begränsade möjligheter att agera för att ta ner material	429
11.3.3	ECPAT Sverige hjälper barn oavsett ålder att ta ner bilder och filmer	431
11.3.4	Safer Internet Centre	435
11.3.5	StopNCII hjälper vuxna att ta ner bilder	436

11.4	Analys.....	437
12	Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete	439
12.1	Sexuellt utnyttjande med koppling till pornografi behöver förebyggas på flera arenor	440
12.1.1	Våldsutsatthet med koppling till pornografi behöver bli en tydlig del i det förebyggande arbetet mot våld.....	440
12.1.2	Våldet behöver synliggöras och göras ”pratbart”	442
12.1.3	Övergripping på internet behöver tas på allvar.....	444
12.1.4	Stort behov av en generell kunskaphöjning om vad som är våld, samtycke och brottsliga handlingar	445
12.1.5	Vårdnadshavare och andra vuxna i barnets närhet behöver ett utökat stöd.....	446
12.1.6	Skolan har goda möjligheter att främja samtal om sexualitet, samtycke och relationer och förebygga våld	448
12.2	Kunskap om särskild riskutsatthet behöver tillämpas.....	449
12.2.1	Att förebygga sexuella övergrepp och annan utsatthet under barns uppväxt är centralt.....	450
12.2.2	Kunskap om riskfaktorer hos vuxna som inte söker stöd behöver öka	452
12.3	Särskild sårbarhet behöver uppmärksammas	452
12.3.1	Flickor och kvinnor	453
12.3.2	Funktionsnedsättning.....	453
12.3.3	Hbtqi.....	455
12.3.4	Skadligt bruk och beroende.....	456
12.3.5	Ekonomisk utsatthet.....	457
12.3.6	Barn och unga i samhällets vård	458
12.3.7	Erfarenhet av migration	459
12.3.8	Koppling till gängmiljöer.....	459
12.4	Analys.....	460

13	Förbättrad upptäckt	463
13.1	En förutsättning för skydd, stöd och vård är att utsattheten upptäcks	463
13.1.1	Rutiner för att fråga om våldsutsatthet behöver inkludera frågor om sexuella övergrepp och utnyttjande i pornografi	465
13.1.2	Målgruppen vill bli tillfrågad.....	466
13.1.3	Frågor bör ställas på rutin och vara konkreta	467
13.1.4	Frågor behöver ställas flera gånger och inbegripa frågor om tidigare våldsutsatthet	469
13.1.5	Yrkesverksamma behöver stöd för att kunna fråga	470
13.2	Socialt fältarbete har potential att upptäcka utsatta	471
13.3	Digitalt uppsökande arbete behöver bli mer strukturerat	473
13.4	Uppsökande arbete för att förhindra sexköp kan fånga upp personer som utnyttjas i pornografi.....	475
13.5	Analys	476
14	Starkare skydd, stöd och vård	479
14.1	Det ska vara enkelt att hitta ingångar till skydd, stöd och vård	480
14.1.1	Låga trösklar är en förutsättning för stöd.....	480
14.1.2	Den idéburna sektorn är en viktig ingång.....	482
14.1.3	Polisanmälan kan vara en väg in till stöd.....	483
14.2	Bemötande är viktigt för jämlik vård och omsorg	484
14.2.1	Ett icke dömande och respektfullt bemötande....	485
14.2.2	Ett gott bemötande oavsett om personen lämnat pornografi eller inte.....	486
14.2.3	Att få bli sedd för den man är	487
14.2.4	Att bemötas som ett brottsoffer	487
14.3	Specialiserade mottagningar eller funktioner är centrala....	488
14.3.1	Stödet behöver anpassas till lokala och regionala förutsättningar	488

14.3.2	Utveckling av Barnhusens verksamhet kan gynna barn som utnyttjats sexuellt i pornografiska syften.....	490
14.4	Stödinsatser behöver finnas tillgängliga i hela landet	491
14.4.1	Samverkan mellan flera aktörer	491
14.4.2	Den idéburna sektorn som samverkanspart	494
14.4.3	Digitalt stöd som alternativ till att träffas fysiskt.....	495
14.5	Stödet behöver vara jämlikt	496
14.5.1	Skydd, stöd och vård oavsett kön och könsidentitet.....	496
14.5.2	Skydd, stöd och vård anpassat för personer med funktionsnedsättningar.....	498
14.5.3	Skydd, stöd och vård för den som har ett skadligt bruk eller beroende	500
14.5.4	Skydd, stöd och vård till personer med erfarenhet av migration.....	502
14.6	Insatserna behöver anpassas efter målgruppernas situation och behov	503
14.6.1	Stöd när personen är mottaglig	503
14.6.2	Skuld- och skamavlastning en central del.....	506
14.6.3	Många har komplexa behov.....	506
14.6.4	Stort behov av ett individuellt samordnat stöd ...	507
14.6.5	Traumavård kan vara viktigt för rehabilitering....	509
14.6.6	Det sociala stödet kan vara tillräckligt.....	511
14.6.7	Vissa har omfattande vård- och omsorgsbehov ..	512
14.6.8	Stödet behöver vara långsiktigt	513
14.6.9	Alternativ försörjning är nödvändigt för att kunna lämna.....	514
14.6.10	Utsatta behöver en framtid att se fram emot	515
14.7	Stöd med att ta ner bilder och filmer är centralt för att förhindra fortsatt utsatthet	516
14.8	Analys.....	518

15	Förbättrad kunskap och metodutveckling	521
15.1	Kunskapen om omfattningen och våldets konsekvenser behöver öka	521
15.1.1	Omfattningskartläggningar bör inkludera utsatthet och utnyttjande i pornografi.....	522
15.1.2	De lokala och regionala lägesbilderna bör inkludera brott med koppling till pornografi	523
15.2	Kunskaps- och metodutvecklingen behöver utgå från bästa tillgängliga kunskap.....	525
15.2.1	Det behövs mer kunskap och forskning	525
15.2.2	Metodutveckling som sker på lokal nivå behöver tillvaratas.....	526
15.2.3	Metoder behöver utvecklas för alla preventionsnivåer	526
15.3	Yrkesverksamma behöver få tillgång till utbildning och handledning	528
15.3.1	Sexuell utsatthet är kärnan i kunskapsbasen.....	529
15.3.2	De utbildningar som tas fram behöver vara målgruppsanpassade	529
15.3.3	Kunskapen behöver ingå i universitets- och högskoleutbildningar.....	531
15.3.4	Kunskap om trauma behövs.....	531
15.4	Nationella kunskapsstöd behöver utvecklas och inkludera stöd för implementering	533
15.4.1	Befintliga nationella kunskapsstöd behöver utvecklas och nya behöver tas fram	534
15.4.2	Yrkesverksamma på lokal nivå uttrycker behov av en tydligare nationell kunskapsstyrning.....	535
15.4.3	Länsstyrelserna behöver tillgång till nationellt kunskapsstöd för att bättre kunna stödja den lokala och regionala nivån.....	536
15.5	Analys	536

16	Överväganden och förslag för att förbättra förebyggande arbete samt skydd, stöd och vård	539
16.1	Sexuellt utnyttjande i pornografiska syften bör bli en tydlig del av arbetet mot våld.....	541
16.1.1	Sexuellt utnyttjande i pornografiska syften bör tydligt ingå i nationella strategier	541
16.2	Kunskaps- och metodutvecklingen behöver stärkas	546
16.2.1	Befintlig kunskap om identifiering av sexuell riskutsatthet och effektiva behandlingsmetoder inom hälso- och sjukvården bör samlas och spridas	547
16.2.2	Medel bör avsättas för forskning om sexuell exploatering och dess konsekvenser i den kommande forskningspropositionen	548
16.3	Insatser på bred front behövs för en ökad kunskap bland vuxna och barn	551
16.3.1	En långsiktig målgruppsanpassad informationsinsats som når både vuxna och barn	552
16.3.2	Vårdnadshavare bör få tillgång till information om sexuell riskutsatthet	554
16.3.3	Personer som utsatts för våld och övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi bör vara en tydligare del av de nationella stödlinjernas målgrupper	555
16.3.4	De hbtqi-strategiska myndigheterna bör gemensamt undersöka behovet av insatser för att nå hbtqi-personer	556
16.4	Nationella kunskapsstöd behöver utvecklas	557
16.4.1	Det uppsökande arbetet på internet bör kartläggas och utvärderas	558
16.4.2	Socialtjänst och hälso- och sjukvård ska ha tillgång till stöd som bygger på bästa tillgängliga kunskap.....	560
16.4.3	En nationell stödfunktion om sexuellt våld bör omfatta utnyttjande i pornografiska syften..	564

16.4.4	Yrkesverksamma inom skolor ska ha tillgång till kunskapsstöd utifrån bästa tillgängliga kunskap	565
16.4.5	Stöd för att skapa trygga och inkluderande samtal bör särskilt riktas till yrkesverksamma som möter riskgrupper.....	567
16.4.6	Arbetet med traumamedveten omsorg på SiS ungdomshem bör omfatta sexuell riskutsatthet	568
16.5	Stöd för att ta ner bilder och filmer från internet behöver vara tillgängligt för både barn och vuxna	569
16.5.1	Stödet för barn att ta ner bilder och filmer och från internet bör permanentas och tillförsäkras en långsiktig finansiering.....	569
16.5.2	Ett stöd för vuxna att ta ner bilder och filmer från internet bör utvecklas	570
16.6	Kommuner och regioner bör ges stöd att utveckla arbetet	571
16.6.1	Förebyggande arbete bör ingå i överenskommelse mellan staten och Sveriges Kommuner och Regioner.....	572
16.6.2	Det brottsförebyggande arbetet inom kommunerna bör omfatta att förebygga brott med koppling till pornografi.....	574
16.6.3	Länsgemensamma samverkansstrukturer för skydd, stöd och vård bör utvecklas	576
17	Brottet olaga våldsskildring	581
17.1	Brottet olaga våldsskildring.....	581
17.1.1	Olaga våldsskildring i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen.....	582
17.1.2	Olaga våldsskildring i brottsbalken	582
17.1.3	Syftet med bestämmelsen är att skydda allmänheten	583
17.1.4	Det är sällan förekommande med anmälningar om olaga våldsskildring	586

17.2	Hinder för att anmäla, utreda och lagföra olaga våldsskildring	591
17.2.1	Brottet anmäls sällan.....	591
17.2.2	Det bedöms inte vara resurseffektivt att utreda olaga våldsskildring	592
17.2.3	Jurisdiktion saknas när det inte finns någon koppling till Sverige	593
17.3	Analys.....	594
18	Brott mot person vid produktion och distribution av pornografi	597
18.1	Det är svårt att få en uppfattning om hur vanligt det är att brott i denna kontext anmäls	598
18.1.1	Det är ovanligt att pornografi nämns i anmälningar om sexualbrott eller misshandel	599
18.1.2	Det är något vanligare att pornografi nämns i anmälningar om brott mot frihet och frid.....	601
18.2	Bestämmelserna i brottsbalken.....	602
18.2.1	Våldtäkt och sexuellt övergrepp.....	602
18.2.2	Misshandel.....	605
18.2.3	Olaga hot	606
18.2.4	Kränkande fotografering	607
18.2.5	Olaga integritetsintrång.....	608
18.2.6	Bestämmelser som rör prostitution	610
18.2.7	Människohandel för sexuella ändamål	612
18.3	Pornografiskt utnyttjande av barn är förbjudet.....	613
18.3.1	Barnpornografi	613
18.3.2	Utnyttjande av barn för sexuell posering	617
18.3.3	Andra sexualbrott mot barn.....	618
18.3.4	Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling	620
18.4	Hinder för att anmäla, utreda och lagföra brott mot person vid produktion och distribution av pornografi	621
18.4.1	Brotten anmäls sällan	621
18.4.2	Rädsla för ett dåligt bemötande kan göra att utsatta inte anmäler.....	624

18.4.3	Det finns risk att brott mot barn 15–17 år förbises	626
18.4.4	Kunskap om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften hos fler skulle kunna öka chanserna att brott upptäcks.....	627
18.4.5	De tekniska resurserna hos Polismyndigheten är sammantaget för få.....	629
18.4.6	Frivillighet kan vara särskilt svårt att bedöma vid produktion av pornografi.....	629
18.5	Analys.....	631
19	Överväganden och förslag för att brott med koppling till pornografi ska beivras i större utsträckning.....	633
19.1	Anmälningbenägenheten för olaga våldsskildring behöver öka	634
19.2	Anmälningbenägenheten för brott mot person behöver öka	635
19.2.1	Det bör bli enklare att anmäla sexualbrott.....	636
19.3	Fler brott mot person skulle kunna upptäckas i redan upprättade anmälningar och pågående utredningar	637
19.3.1	Polismyndigheten bör kartlägga behovet av kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetssätt för att upptäcka framställning och spridning av pornografiska skildringar vid sexualbrott	637
19.3.2	Framställning och spridning av pornografiska skildringar bör uppmärksammas vid utredning av sexualbrott	638
19.3.3	Anmälningar bör analyseras ytterligare.....	639
20	Konsekvensanalyser.....	641
20.1	Samhällsekonomisk konsekvensanalys.....	641
20.2	Kostnadsberäkningar och ekonomiska konsekvenser.....	644
20.2.1	Sexuellt utnyttjande i pornografiskt syfte bör bli en tydlig del av arbetet mot våld.....	645

20.2.2	Kunskaps- och metodutvecklingen behöver stärkas	645
20.2.3	Insatser på bred front behövs för en ökad kunskap bland vuxna och barn	646
20.2.4	Nationella kunskapsstöd behöver utvecklas	648
20.2.5	Stöd för att ta ner bilder och filmer från internet behöver vara tillgängligt för både barn och vuxna	650
20.2.6	Kommuner och regioner bör ges stöd att utveckla arbetet	651
20.2.7	Anmälningbenägenheten behöver öka	652
20.2.8	Fler brott skulle kunna upptäckas i redan upprättade anmälningar och pågående utredningar	652
20.3	Konsekvenser för jämställdhet	653
20.4	Konsekvenser för barn och barns rättigheter	655
20.5	Konsekvenser för folkhälsan	656
20.6	Konsekvenser för hbtqi-personer	657
20.7	Konsekvenser för personer med funktionsnedsättning	658
20.8	Konsekvenser för personer med skadligt bruk eller beroende	659
20.9	Konsekvenser för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen	660
20.10	Konsekvenser för brottslighet och brottsförebyggande arbete	661
20.11	Konsekvenser för den kommunala självstyrelsen	661
	Referenser	663
	Bilagor	
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2022:100	697
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2023:37	711

Bilaga 3	Enkät till kommuner om skydd, stöd och vård för personer utsatta för prostitution eller övergrepp kopplat till pornografi	713
Bilaga 4	Enkät till regioner om skydd, stöd och vård för personer utsatta för prostitution eller övergrepp kopplat till pornografi	727
Bilaga 5	Enkät till personer som varit med om att avklädda eller sexuella bilder spridits innan de fyllde 18 år	737
Bilaga 6	Förteckning över förslagen relaterade till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor	745

VOLYM 2

Bilaga 7	Osynliga brottsoffer – Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion.....	749
Bilaga 8	Våld, exploatering & ohälsa i pornografi – En systematisk kunskapssammanställning om samtida produktionsförhållanden.....	829
Bilaga 9	Barn och ungdomar exploaterade i någon form av pornografiskt material – En litteraturöversikt	1075

Förkortningar och begrepp

ADHD	Attention (uppmärksamhet) Deficit (brist) Hyperactivity (överaktivitet) Disorder (störning)
AI	Artificiell intelligens
BDSM	Bondage/Disciplin, Dominans/Submission och Sadomasochism
BUP	Barn- och ungdomspsykiatri
CEDAW	Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women
CSAM	Child Sexual Abuse Material
DSA	Digital Services Act
FSUM	Föreningen Sveriges Ungdomsmottagningar
GRETA	Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings
GREVIO	Group of Experts on Action against Violence
HBTQI	Homosexuella, bisexuella, transpersoner, personer med queera uttryck och identiteter och intersexpersoner
HBTQIA+	a står för asexuell och + för alla andra identiteter och läggningar
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen
HVB	Hem för vård eller boende

ICCAM	I see Child Abuse Material
IOP	Idéburet offentligt partnerskap
KSE	Kommersiell sexuell exploatering
LSS	Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade
LVM	Lagen om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga
NPF	Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning
NPO	Nationellt programområde
NCMEC	National Center for Missing and Exploited Children
PTSD	Posttraumatiskt stressyndrom
SEXIT	Sexual health identification tool
SIP	Samordnad individuell plan
SoL	Socialtjänstlagen
SRHR	Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter
TMO	Traumamedveten omsorg

Barn

Flickor och pojkar och personer med annan könsidentitet som är under 18 år. När utredningen skriver om barn är det barn som förekommer i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma som avses, om inte annat uttrycks. Det gäller i praktiken framför allt pubertetsutvecklade tonåringar.

Cam show

Att sälja sexuella tjänster via en webbkamera.

Cisperson

En person som identifierar sig med det könet som registrerades för personen vid födseln.

Dissociation

Dissociation är ofta en reaktion på ett trauma, och hjälper till att hålla svåra minnen borta. Det är vanligt att dissociation och PTSD förekommer tillsammans. Dissociation kan ge upplevelse av att allt är överkligt, att känna sig avskärmad från egna tankar och känslor, att man inte vet vem man är eller vad man varit med om.

Exposekonto

Ett exposekonto är ett konto på någon plattform på internet där privata och kränkande bilder delas. Ibland delas också fejkade bilder.

Eskortsida

Eskortsidor är öppna webbplatser med annonser helt eller delvis avsedda för att förmedla kontakter för köp av sexuella tjänster.

Grooming

En brottslig handling som innebär att en vuxen tar kontakt med barn i sexuellt syfte. Det har funnits i alla tider men internet har inneburit att förövare enklare kan komma i kontakt med barn via spel, kontaktsidor, chattar eller sociala medier.

Hbtqi

Se Förkortningar. I de fall som aktörer använder andra begrepp såsom hbtq eller hbtqia+ används deras begrepp i texten.

Hotline

En anmälningssida på internet dit allmänheten kan rapportera tips om alla former av misstänkta sexuella övergrepp och exploatering av barn.

Hämndporr

Hämndporr är när någon sprider privata sexuella bilder eller filmer på internet i hämndsyrte och utan att personen som förekommer gett sitt medgivande till publicering.

Könsidentitet

Könsidentitet är en persons självupplevda kön. Det vill säga det kön som en person känner sig som och vet att hen är.

Online

Online avser aktiviteter som sker på internet.

Pornografi

Bilder, filmer och direktströmmad media som skildrar explicita sexuella aktiviteter i syfte att verka upphetsande för publiken.

Prostitution

Prostitution är när en person köper eller säljer sexuella tjänster mot ersättning. Ersättningen kan vara pengar, men även varor eller tjänster som alkohol, boende, presenter eller resor.

Sexualbrott på distans

Brott som begås utan att någon fysisk kontakt har förekommit mellan barnet och den andra personen.

Sexuell exploatering av barn /Sexuellt utnyttjande av barn

Sexuell exploatering av barn brukar beskrivas som olika former av sexuella övergrepp där någon form av ersättning har getts. Det kan omfatta flera typer av brott. Ibland används även termen kommersiell sexuell exploatering. I utredningen har vi valt att använda begreppet utnyttjande i stället för exploatering för att undvika att föra tankarna till att antingen den utsatta eller en förövare ska ha fått någon form av ersättning för materialet. Det behöver inte ha förekommit någon ersättning för att ett barn ska ha utnyttjats sexuellt i form av att ha skildrats i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.

Sexuellt självskadebeteende

Begreppet används för att beskriva en persons beteendemönster att söka sig till sexuella risksituationer som innebär att andra kan utsätta en för psykisk eller fysisk skada. Beteende syftar många gånger till att hantera svåra känslor efter erfarenhet av trauma. Beteendet fyller då samma funktion för ångestlindring och känsloreglering som andra former av självskada. Vissa menar dock att begreppet tenderar att problematisera individens egna beteende i stället för att se individen som ett offer för brott där det finns en förövare.

Sexting

En sammansättning av de två engelska orden ”sex” och ”texting”. Med begreppet avses att skicka, ta emot eller vidarebefordra sexuellt explicita meddelanden, fotografier eller videor, främst mellan mobiltelefoner men även via datorer eller andra digitala enheter.

Sextortion

En sammansättning av de två engelska orden ”sex” och ”extortion” (utpressning). Innebär att en person använder icke-fysiska former av tvång för att utpressa sexuella tjänster från en annan. Används framför allt när någon utan samtycke hotar att distribuera sexuella bilder via mobiltelefoner och andra digitala medier.

Transperson

Ett samlingsbegrepp för alla som inte identifierar sig med könet man tilldelades vid födseln eller har ett normbrytande könsuttryck som är en viktig del av ens identitet.

Vuxna

Avser kvinnor, män och personer med annan könsidentitet över 18 år.

Verksamheter

I betänkandet omnämns och citeras verksamheter som erbjuder skydd, stöd eller vård, eller som har expertkunskap om utredningens målgrupper. Dessa beskrivs kortfattat här. En utförlig beskrivning av det stöd som finns att tillgå finns i kapitel 10. I referenslistan listas samtliga verksamheter som utredningen varit i kontakt med.

Alltid Sedd

Alltid Sedd är en ideell förening som arbetar uppsökande på nätet i syfte att erbjuda stöd till barn och unga 12–20 år som utsätts eller befinner sig i riskzonen för att hamna i kommersiell sexuell exploatering, eller annan sexuell exploatering.

Attention

Attention är ett förbund som sprider kunskap om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF).

Barnafrid

Barnafrid är ett nationellt kunskapscentrum vid Linköpings universitet med uppdrag att samla och sprida kunskap om våld och andra övergrepp mot barn.

Ebbamottagningen

Ebbamottagningen vänder sig till personer som är utsatta i prostitution och människohandel för sexuella ändamål samt till personer som skadar dig själv med sex.

ChildX

ChildX är en stiftelse som arbetar för att för att stoppa människohandel och betalda sexuella övergrepp mot barn.

ECPAT Sverige

ECPAT Sverige är en är en förening som arbetar för att stoppa sexuella övergrepp mot barn. ECPAT driver bland annat en hotline för tips om sexuella övergrepp och sexuell exploatering av barn.

Ellencentret

Ellencentret är en mottagning för personer mellan 15 och 25 år personer utsatta för prostitution och människohandel för sexuella ändamål samt personer som skadar sig själv med sex.

Evonhuset

Evonhuset vänder sig till personer från 15 år utsatta för prostitution och människohandel eller skadar sig med sex. De vänder sig även till personer som köper sex. Verksamheten är den del av Malmö Stad.

Föreningen MÄN

MÄN är en ideell förening som arbetar för jämställdhet och mot mäns våld.

Föreningen Sveriges Ungdomsmottagningar (FSUM)

FSUM är en ideell förening med huvuduppgift att stimulera till utveckling av Sveriges ungdomsmottagningar.

Inte Din Hora

Inte Din Hora är en medlemsförening och för och av personer med erfarenhet av kommersiell sexuell exploatering.

Internetstiftelsen

Internetstiftelsen är en oberoende, affärsdriven och allmännyttig organisation. Organisationen ansvarar för internets svenska toppdomän .se och sköter drift och administration av toppdomänen .nu.

Kvinnofridsmottagningen, Akademiska sjukhuset i Uppsala

Kvinnofridsmottagningen är en specialistmottagning i Uppsala som vänder sig till personer som har utsatts för våld, hot eller sexuella övergrepp och är en del av Region Uppsala.

Mika Hälsa

Mika Hälsa är en mottagning som vänder sig till personer utsatta för prostitution och människohandel för sexuella ändamål samt personer som skadar sig själv med sex eller på annat sätt lever i sexuell utsatthet. Mottagningen är en del av Region Stockholm.

Mikamottagningarna

Mikamottagningarna är kommunala verksamheter som vänder sig till personer som är utsatta för prostitution och människohandel för sexuella ändamål samt annan sexuell exploatering. Större mottagningar finns i Stockholm och Göteborg. Mottagningar finns även i andra delar av Sverige.

Nationellt centrum för kvinnofrid

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, vid Uppsala universitet och Akademiska sjukhuset, har regeringens uppdrag att bedriva forskning med anknytning till den kliniska verksamheten inom området mäns våld mot kvinnor samt att driva de nationella stödtelefonerna.

Novahuset

Novahuset är en förening som erbjuder stöd och rådgivning till personer som har blivit utsatta för någon form av sexuellt våld.

Q-jouren Väst

Qjouren Väst erbjuder skyddat boende och stöd för våldsutsatta kvinnor, utan krav på drogfrihet.

Red Umbrella Sweden

Red Umbrella Sweden är en svensk medlemsorganisation som främjar så kallade sexarbetares rättigheter, säkerhet, rättvisa och självbestämmande.

Regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel

Regionkoordinatorerna erbjuder praktisk konsultation och vägledning i ärenden som rör människohandel. Det är anställda vid socialtjänsten och finns kopplade till Sveriges samtliga sju polisregioner.

RFSL

RFSL, Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter, är en ideell organisation som arbetar för en jämlik värld där alla hbtqi-personers mänskliga rättigheter respekteras.

RFSL Ungdom

RFSL Ungdom är ungdomsförbundet för hbtqia-personers rättigheter.

RFSU

RFSU, Riksförbundet för sexuell upplysning, är en ideell organisation för sexualupplysning och sexualpolitik.

Roks

Roks, Riksorganisationen för tjej- och kvinnojourer, samlar ideella kvinno- och tjejjourer i hela Sverige.

Rädda Barnen

Rädda Barnens är världens största barnrättsorganisation samlar 130 lokalföreningar i Sverige.

SMC Pilen

SMC Pilen är en specialiserad lågröskelverksamhet som riktar sig till sexuellt riskutsatta personer från 13 år. Mottagningen är en del av Västra Götalandsregionen.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Stiftelsen Allmänna Barnhuset är en statlig stiftelse med uppdrag att utveckla och stödja metod- och kunskapsutveckling med syfte att stärka barn och ungdomar i socialt utsatta situationer.

Storasyster

Storasyster är en organisation som erbjuder stödverksamhet för personer som utsatts för sexuella övergrepp.

Talita

Talita är en ideell organisation som hjälper kvinnor ut ur prostitution, pornografi och människohandel för sexuella ändamål och in i ett fungerande liv.

Teamet för sexuellt våldsutsatta

Teamet för sexuellt våldsutsatta erbjuder medicinsk och psykosocial uppföljning för alla över 13 år inom Region Sörmland.

Traumamottagning Elefanten, BUP

Traumamottagning Elefanten BUP är en specialistenhet för behandling till barn och ungdomar som har varit utsatta för misshandel eller sexuella övergrepp. Mottagningen är en del av Region Östergötland.

Transammans

Transammans är ett förbund för transpersoner och närstående och som har lokalföreningar över hela Sverige.

Unizon

Unizon är riksförbund för idéburna och icke-vinstdrivna kvinnojourer och tjejjourer och ungdomsjourer.

Ung Utsatt

Ung Utsatt vänder sig till personer som blivit utsatta för sexuella övergrepp. Mottagningen är en del av ungdomsmottagningen och ingår i Västra Götalandsregionen.

Utan Skyddsnet

Utan Skyddsnet är en medlemsförening för flickor, kvinnor och transpersoner med erfarenhet av drogberoende, prostitution och kriminalitet.

Akutmottagning för våldtagna, Södersjukhuset i Stockholm

Akutmottagning för våldtagna tar emot personer som utsatts för sexuella övergrepp. Mottagningen är en del av Region Stockholm.

WONSA

WONSA, World of no sexual abuse, är en stiftelse som genom behandling, forskning och utbildning arbetar för att förebygga sexuella övergrepp.

Ångest och ASTA-mottagningen, Universitetssjukhuset i Umeå

Ångest- och ASTA-mottagningen vänder sig till personer mellan 18 och 60 år som bedöms vara i behov av psykiatrisk specialistvård. Mottagningen är en del av Region Västerbotten.

Sammanfattning

Utredningens uppdrag handlar om personer som utnyttjas sexuellt i pornografiska syften. Det är en bred grupp av barn och vuxna med mycket skiftande erfarenheter och behov. Det är dessutom en grupp som inte lätt avgränsas från andra våldsutsatta grupper eftersom våld i dessa sammanhang har en stark koppling till andra former av mäns våld mot kvinnor, våld mot barn och våld i nära relationer, i synnerhet olika typer av sexuellt våld och sexuell exploatering. Målgrupperna som utsätts för olika former av sexuellt utnyttjande är dessutom många gånger överlappande grupper. Därför ser utredningen positivt på om de förslag som vi lägger kan utvidgas till att omfatta en bredare målgrupp.

Samtidigt behöver denna typ av våldsutsatthet lyftas i sin egen rätt eftersom det faktum att övergrepp dokumenteras i material som sedan sprids bidrar till att de som drabbas av våldet befinner sig i en särskilt utsatt situation.

Utredningens förslag avser i enlighet med direktiven främst tillgång till skydd, stöd och vård samt att brott ska beivras. För att sexuellt utnyttjande i pornografiska syften ska upphöra är det dock nödvändigt att även rikta mer fokus mot förebyggande arbete och mot de förövare, ofta män, som begår brott mot främst kvinnor i denna kontext.

Utredningens uppdrag

Regeringen beslutade den 30 juni 2022 att en utredning om skydd, stöd och vård för personer som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi skulle tillsättas (dir. 2022:100).

Vuxna personer kan samtycka till att medverka i pornografi och bidra till att materialet distribueras, men som i alla andra sammanhang får våldsbrott eller andra övergrepp inte förekomma. Bakgrunden till

att utredningen tillsattes var att det saknades tillräcklig kunskap om utsatthet för våld eller andra övergrepp bland personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi i Sverige. Därutöver saknades kunskap om vilka konsekvenser som våldsutsatthet i detta sammanhang kan få på den utsattas fysiska och psykiska hälsa och om hur tillgången till skydd, stöd och vård såg ut.

Det saknades även kunskap om hur vanligt det är att brott vid produktion eller distribution av pornografi anmäls, utreds och lagförs.

Utredningens huvudsakliga målgrupp är vuxna, men även barn som förekommer i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma omfattas av uppdraget.

Utredningen har haft tre deluppdrag:

- Uppdraget att kartlägga kunskapsläget om vuxnas utsatthet för våld eller andra övergrepp samt om exploatering av barn, vid produktion eller distribution av pornografi i Sverige.
- Uppdraget att föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård kan förbättras.
- Uppdraget att analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi.

Genomförande av uppdraget

Eftersom uppdraget rör ett område där det sedan tidigare finns begränsat med samlad information har en stor del av utredningens arbete handlat om att skapa en så heltäckande bild som möjligt av de frågor som direktiven lyfter, genom att samla information från en mängd olika källor och verksamheter.

Utredningen har beställt en intervjustudie från Marie Cederschiöld högskola, där vuxna personer som har erfarenhet av att ha blivit filmade eller fotograferade i pornografiska sammanhang i Sverige både har svarat på frågor i standardiserade formulär och intervjuats. Fokus var på individens utsatthet och behov av skydd, stöd och vård efter 18 års ålder. Det var 26 personer, varav 25 kvinnor och en man, som intervjuades.¹

Utredningen har även beställt en forskningssammanställning om kunskapsläget avseende våldsutsatthet i produktion och distribution

¹ Donevan m.fl. (2023).

av pornografi och effekter på hälsa hos vuxna² och en litteraturöversikt avseende kunskap om barn i åldern 13–18 år i sexuella övergreppsbilder samt andra sexuella eller avklädda bilder och filmer.³

Utredningen har tillsammans med utredningen om exitprogram för personer som är utsatta för prostitution (A 2022:04) skickat en enkät till landets kommuner och en till regionerna. Utredningen har vidare tagit fram och spridit en enkät som riktar sig till vuxna personer som har varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem har spridits i något digitalt forum, innan de fyllde 18 år.

Utredningen har träffat ett stort antal verksamheter, offentliga och idéburna, som har kunnat dela med sig av de kunskaper de har fått genom sin erfarenhet av att möta målgruppen. Utredningen har även träffat vuxna personer som har medverkat i pornografi eller utnyttjats i pornografiska syften.

För genomförande av deluppdraget att analysera brottslighet har utredningen begärt ut och tagit del av domar avseende brottet olaga våldsskildring. Utredningen har även beställt statistik avseende anmälningar av andra brott som kan vara aktuella från Polismyndighetens register över anmälda brott, främst sexualbrott mot barn eller vuxna.

Utredningen har haft stor hjälp av expertgruppen som har bidragit med kunskap från sina respektive sakområden. Utredningen har även knutit till sig en referensgrupp bestående av representanter för idéburna organisationer med erfarenhet av att möta personer ur målgrupperna eller någon riskgrupp.

Bakgrund och utgångspunkter

Betänkandet inleds med en bakgrundsdel i kapitel 2–4 som innehåller utgångspunkter och definitioner samt en beskrivning av vilka målgrupper som omfattas av uppdraget, tidigare och pågående utredningar, propositioner och skrivelser som är relevanta för arbetet samt Sveriges internationella åtaganden.

Vid val av definition av pornografi har utredningen, förutom att utgå från redan tidigare etablerade definitioner, även beaktat direktivets områden och avgränsningar samt att distributionen av porno-

² Waltman (2023).

³ Svedin (2023).

grafi nästan uteslutande sker via internet. I utredningen definierar vi pornografi på följande sätt:

Bilder, filmer och direktströmmad media som skildrar explicita sexuella aktiviteter i syfte att verka upphetsande för publiken.

Utredningen omfattar barn och vuxna som förekommer i material som sprids i pornografiska syften. Det framgår dock av uppdraget att när det gäller barn omfattas barn som förekommer i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma. I praktiken innebär det huvudsakligen pubertetsutvecklade tonåringar, men någon åldersgräns finns inte i uppdraget.

Både personer som förekommer i material som är avsett att spridas som pornografi och personer som utan sin vilja eller vetskap förekommer i material som sprids som pornografi omfattas. Uppdraget är med andra ord brett och målgrupperna är mycket varierade och har skilda behov.

Viktiga utgångspunkter för utredningen har varit jämställdhetspolitiken, folkhälsopolitiken samt barnkonventionen och barnets rätt att skyddas från alla former av våld. Det har även varit viktigt att genomgående beakta skillnader i människors livsvillkor som påverkas av socioekonomiska förutsättningar och de olika diskrimineringsgrunderna: kön, könsidentitet eller könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.

Pornografi som produceras och distribueras i Sverige

Kapitel 5 innehåller en beskrivning av hur pornografi produceras och distribueras i Sverige i dag.

Pornografi som produceras i Sverige distribueras så gott som uteslutande via internet. De flesta plattformar, där personer som är bosatta i Sverige förekommer, är baserade i utlandet och innehållet sprids i många länder. Det finns några få plattformar som är registrerade i Sverige. Förutom webbplatser som är specifikt ägnade åt att sprida pornografiskt material sprids bilder och filmer även via sociala medier, meddelandeappar och mötesplatser på internet.

Av den pornografi som produceras i Sverige handlar det mesta om egenproducerat material. Egenproducerat material kan vara bilder,

filmer och direktströmmat material. Det vanligaste är att en person ensam förekommer i materialet. Det kan även handla om att producera och filma i par eller tillsammans med andra mer eller mindre tillfälliga partners.

Dessutom finns en okänd mängd bilder och filmer med övergreppsmaterial och annat innehåll som har spridits mot de inblandades vilja och ibland även utan deras kännedom.

Kartläggningar av våldsutsatthet och effekter på hälsa

Efter de inledande kapitlen redogörs i kapitlen 6–8 för de kartläggningar som ingår i utredningens första deluppdrag, att kartlägga kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och exploatering av barn samt vilka konsekvenser som våldsutsatthet i detta sammanhang kan få på den utsattas fysiska och psykiska hälsa.

Vuxna som medverkar eller utnyttjas i pornografi riskerar att utsättas för grovt våld

Sammantaget kan utredningen konstatera att det finns god kunskap om vilka typer av fysiskt, psykiskt, sexuellt och digitalt våld som personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi kan utsättas för. Utöver att de flesta har känt sig pressade att utföra sexuella handlingar, uppger även en majoritet av de som medverkat i intervjustudien av Donevan och kollegor att de utsatts för olika typer av grovt sexuellt och fysiskt våld i samband med pornografiproduktion. Av de 26 deltagarna⁴ var det 15 som uppgav att de har utsatts för våldtäkt eller blivit tvingade till sex, 19 att de har blivit utsatta för strypgrepp och 12 att de har blivit strypta tills de fått kvävningsskänslor vid pornografiproduktion. Det var 15 personer som uppgav att de har blivit slagna eller på annat sätt skadade av någon och 11 uppgav att de har blivit torterade. Av de intervjuade hade 10 personer förlorat medvetandet och 16 personer hade fått fysiska skador. Det var 12 personer som uppgav att de har behövt söka vård för något fysiskt besvär. Våldet är ofta grovt och upprepat och de personer, oftast kvinnor, som utsätts befinner inte sällan i situationer där de är sårbara av olika anledningar.

⁴ Varav 25 kvinnor och en man.

Utredningen kan vidare konstatera att det är få av de våldsutsatta personerna som bara har utsatts för våld vid produktion av pornografi. Det vanliga är att även ha utsatts för våld tidigare i livet eller att samtidigt vara utsatt för prostitution. Många har utnyttjats sexuellt på ett eller annat sätt redan som barn och särskilt utsatta är personer som har en NPF-diagnos.

Det finns ett mörkertal av personer som aldrig har haft någon kontakt med någon stödverksamhet eller organisation som möter målgruppen, vars berättelser vi därför inte har kunnat ta del av. Det kan både handla om personer som inte söker stöd trots att de har omfattande ohälsa och om personer som medverkar helt frivilligt och inte har känt behov av någon sådan kontakt. Kartläggningen har dock visat att det inte alltid går att dra någon skarp gräns mellan personer som medverkar i pornografi av fri vilja och personer som utnyttjas. Det är inte ovanligt att medverkan är ett val som personen har gjort, men att det ändå finns ekonomiska svårigheter, skadligt bruk eller beroende, annan våldsutsatthet eller något annat som gör att valmöjligheterna upplevs vara begränsade.

Det behövs mer kunskap om hur förutsättningarna ser ut för de som medverkar i egenproducerad pornografi jämfört med de som medverkar i pornografi producerad av andra. Inte heller här finns det någon tydlig gräns. I kartläggningen framkommer att det finns personer som har någon annan som driver på deras medverkan i det som ser ut att vara egenproducerat, men det saknas kunskap om hur vanligt det är.

Det verkar finnas skillnad i våldsutsatthet mellan personer som förekommer i material som har producerats för att spridas som pornografi jämfört med personer som har utsatts för att filmas i smyg eller att privata filmer har spridits, men även här är gränserna flytande. Det kan handla om personer som tillfälligt har träffat någon som utsätter dem för detta, men i vissa fall kan det vara en del av utsatthet för våld i en nära relation. Här behövs mer kunskap om omständigheterna kring utsattheten.

Det saknas kunskap om exploatering av barn i forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer

När det gäller barn saknas i stort sett kunskap om det som ingår i utredningens uppdrag, exploatering av barn i forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer. Både intervjustudien som har gjorts på uppdrag av utredningen och den enkät som utredningen har riktat till målgruppen visar att det förekommer att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av barn, åtminstone från yngre tonåren, sprids på plattformar för pornografi. Men det finns, vad utredningen känner till, inga svenska studier där forskare har undersökt hur vanligt det är. Det närmaste som vi har funnit är en studie där en forskare försökt belysa andelen minderåriga i pornografiproduktionen. I studien analyserades innehållet i 172 av de mest sedda professionellt producerade videofilmerna från en av de största sidorna för gratis pornografi, som laddats ner mellan 2000 och 2016. I den studien bedömdes nästa var tredje av ”aktörerna” vara under 20 år.⁵

Vidare saknas kunskap om vilken typ av övergrepp som barn utsätts för i de fall de förekommer i filmer och bilder på plattformar där pornografi föreställande vuxna väntas förekomma. Det finns indikationer på att material på sidor för pornografi där unga kvinnor förekommer är, eller åtminstone marknadsförs som, mer våldsamt.⁶ För att få bättre förståelse för vad barn utsätts, och riskerar att utsättas, för i de sammanhangen krävs fler studier.

Svenska studier visar både att det är vanligt att barn skickar avklädda eller sexuella bilder eller filmer av sig själva till andra,⁷ och att barn uppger att de har fått nakenbilder av sig själva spridda på internet, exempelvis på så kallade exposekonton.⁸ Särskilt utsatta är barn med NPF-diagnoser⁹ och barn som identifierar sig som hbtqi.¹⁰ Det saknas dock kunskap om hur vanligt det är att material som sprids i en mindre grupp sedan sprids vidare på sidor för pornografi.

Det är betydligt ovanligare att barn själva lägger ut bilder eller filmer på sidor på internet, men det förekommer. I den litteraturöversikt som har genomförts på uppdrag av utredningen framkom-

⁵ Shor (2019).

⁶ Shor (2019).

⁷ Svedin m.fl. (2021).

⁸ ECPAT Sverige (2021), ECPAT Sverige (2023).

⁹ ECPAT Sverige (2023).

¹⁰ Sciacca m.fl. (2023).

mer att 2–5 procent av barnen och ungdomarna, i den forskning som ingår, har lagt ut bilder i det offentliga rummet.¹¹

Personer som varit utsatta för sexuellt utnyttjande i pornografiska syften lider ofta av omfattande ohälsa

Hälsan hos kvinnor som utnyttjats sexuellt för pornografiska syften är betydligt sämre än hos andra kvinnor. Det gäller både kvinnor som själva har sökt stöd av den anledningen och som har blivit hänvisade av någon annan aktör som de har kommit i kontakt med. Exempelvis uppgav 25 av de 26 deltagarna¹² i utredningens intervjustudie av Donevan och kollegor att de hade diagnosticerats med en eller flera psykiatriska diagnoser. Bland de vanligaste var PTSD, ångest, depression, ADD/ADHD, EIPS¹³ och anorexi. Detta stöds även av resultaten av den forskningssammanställning avseende vuxna som utredningen har beställt.¹⁴

I den omfattning de kommer i kontakt med stödverksamheter verkar hälsan vara liknande bland män och personer som identifierar sig på annat sätt som befinner sig i samma utsatthet, men eftersom de är få är det svårt att uttala sig om skillnader och likheter jämfört med kvinnor.

Det finns god kunskap om att personer som utnyttjats sexuellt för pornografiska syften ofta har riskfaktorer i sin bakgrund, så som att ha blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp som barn. Det finns dock fortfarande brist på kunskap om hur just medverkan i pornografi påverkar måendet, särskilt bland de som inte sökt stöd. Bristen på kunskap är som störst när det gäller andra personer än cis-kvinnor. Det vore positivt om den kunskapen kunde öka, men att studera orsakssamband på det sättet är mycket svårt att genomföra. Det behövs även mer kunskap om skillnader och likheter i hälsa och mående hos personer som förekommer i egenproducerad pornografi jämfört med de som medverkar i pornografi som har producerats av någon annan.

Utredningens bedömning är sammantaget att kunskapen om riskfaktorer och omfattande ohälsa hos personer i målgruppen är till-

¹¹ Svedin (2023).

¹² Varav 25 kvinnor och en man.

¹³ Emotionell instabil personlighetsstörning.

¹⁴ Waltman (2023). Resultaten stöds även av Farley m.fl. (2023).

räcklig för att kunna konstatera att fler behöver kunna ta del av skydd, stöd och vård. Om en person förekommer i pornografi är det en indikator på att hen kan må mycket dåligt och att skydd, stöd och vård bör erbjudas. De som på eget initiativ kontaktar en stödverksamhet mår ofta så dåligt att de är i stort behov av skydd, stöd och vård. De verksamheter som möter stödsökande bedömer att det i många fall omfattar behov av traumabehandling.

Därför behövs kunskap och metoder för att nå målgruppen och kunna erbjuda adekvat behandling. Det finns ett behov av praktisknära forskning.

Den litteraturstudie som utredningen har beställt om kunskapsläget avseende barn som exploateras i någon form av pornografiskt material visar tydligt att spridning av bilder eller filmer där ett barn eller en ungdom är naken eller utför sexuella handlingar har ett samband med bland annat olika former av psykisk ohälsa, beteendemässiga problem och psykologiska svårigheter för det barnet. De studier som redogörs för kan dock inte svara på om problemen har funnits innan, förstärkts eller kommit som ett resultat av de studerade internetrelaterade beteendena och/eller problemen.¹⁵

Sammantaget kan utredningen konstatera att det finns tillräcklig kunskap om ohälsan hos den här gruppen av barn för att det ska vara angeläget att förstärka såväl det förebyggande arbetet och upptäckten som tillgången till skydd, stöd och vård. Vi vet även att om ett barn lider av psykisk ohälsa är sexuell riskutsatthet något man bör vara observant på. Skydd, stöd och vård skulle kunna förbättras med mer kunskap. Det finns därför ett behov av praktisknära forskning även när det gäller barn.

Tillgång till adekvat skydd, stöd och vård

Utredningen redogör i kapitel 9–11 för kartläggningar av dels nationella regleringar och de stöd som yrkesverksamma har tillgång till för att kunna erbjuda adekvat skydd, stöd och vård, dels den faktiska tillgången till skydd, stöd och vård för personer som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften. Där ingår även en kartläggning av de möjligheter som finns att få stöd för att ta ner material från platt-

¹⁵ Svedin (2023).

formar på internet. Därefter redogörs i kapitlen 12–15 för de behov som utredningen har identifierat vad gäller skydd, stöd och vård.

Kunskapsstöd och en sammanhållen kedja av insatser behövs

Utredningen har genomfört en enkätundersökning bland landets kommuner och regioner samt träffat yrkesverksamma inom socialtjänst och hälso- och sjukvård från olika delar av landet. Sammantaget kan vi konstatera att det finns omfattande regleringar och kunskapsstöd till yrkesverksamma när det gäller mäns våld mot kvinnor, med fokus på våld i nära relationer. Däremot saknas ofta stöd för yrkesverksamma när det gäller utsatthet för sexuellt våld när förövaren inte är en närstående. Vuxna som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi nämns endast i undantagsfall i såväl nationella kunskapsstöd som regionala och lokala handlingsplaner. Barns utsatthet för att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll har tagits fram eller spridits finns med något oftare, exempelvis i rutiner för att fråga om våldsutsatthet, men även när det gäller den frågan är det betydligt vanligare att den inte alls adresseras.

Att frågorna inte finns med i exempelvis de frågeformulär som ska fungera som ett stöd för att fråga om våld, gör att yrkesverksamma som har möjlighet att upptäcka barn eller vuxna som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften inte tänker på att detta är något som de kan fråga om. De känner sig inte heller säkra på hur de ska fråga. Därtill finns det sällan någon ansvarig instans med särskild kunskap om denna typ av utsatthet att hänvisa till eller att vända sig till med frågor. Undantaget är de kommuner där specialiserade verksamheter finns, vilket framför allt är i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Det finns ett behov av att utveckla kunskapsstöd på nationell nivå som verksamheter i kommunal, regional och idéburen regi i alla delar av landet kan ta del av för att kunna erbjuda adekvat skydd, stöd och vård. Det finns därtill ett behov av att utveckla samverkan inom och mellan kommuner och regioner, i samverkan med idéburna organisationer, för att kunna förebygga och upptäcka utsatthet samt erbjuda en sammanhållen kedja av insatser utifrån individuella behov. Det finns god kunskap hos de offentliga och idéburna aktörer som i

sin dagliga verksamhet möter målgrupperna, men de är för få och i stort sett uteslutande lokaliserade i större städer.

Även om insatser ska vara tillgängliga för alla oavsett bakgrund är det flera grupper i samhället som inte alltid nås av skydd, stöd och vård i den utsträckning som de har rätt till. Vissa barn och vuxna kan på grund av kön, könsidentitet, funktionsnedsättning eller skadligt bruk eller beroende ha svårare att våga söka stöd eller veta var de ska vända sig. Om samhället dessutom har en bristande förmåga att anpassa insatserna efter individernas särskilda behov och förutsättningar förstärks också sårbarheten, och möjligheterna för att få stöd och hjälp minskar. I arbetet med att förebygga och bekämpa våld är det viktigt att uppmärksamma att flera sådana sårbarheter kan vara aktuella samtidigt för en och samma individ.

För att kunna erbjuda skydd, stöd och vård som bygger på evidensbaserade metoder och beprövad erfarenhet är det avgörande att forskning bedrivs på området. Verksamma stöd och beprövade behandlingar som redan nu används av de offentliga och idéburna aktörer som möter målgrupperna bör utvärderas för att kunna ligga till grund för kunskapsstöd och metodstöd. Inte minst behövs metoder som fungerar för den som har komplex trauma och för personer med funktionsnedsättning, ett skadligt bruk eller beroende eller andra förutsättningar som kan göra det svårt att genomgå behandling.

Vuxna och barn bör få hjälp med att få material borttaget från plattformar på internet

Det som utmärker utsatthet för att utnyttjas sexuellt i pornografiska syften är att dokumentationen finns kvar för andra att ta del av. För personer som är aktiva i pornografi och som senare vill sluta kan faktumet att bilder och filmer finns kvar bli ett hinder för att lämna. Studier visar även skillnader i mående bland personer som har utsatts för övergrepp beroende på om övergreppen har filmats och spridits eller inte. De ungdomar som i undersökningarna om unga, sex och internet från såväl 2014 som 2020–2021 uppgav att övergreppen hade dokumenterats, och framför allt de vars bilder hade spridits eller de som inte visste om bilderna hade spridits, mådde sämre än ungdomar som utsatts för sexuella övergrepp som inte hade dokumenterats.¹⁶

¹⁶ Jonsson & Svedin, (2017), Svedin, Landberg, Jonsson &, (2021).

Det finns möjlighet att få hjälp med att rapportera om och ta ner bilder och filmer av barn som har spridits som pornografi från internet. Både barn och vuxna kan vända sig till ECPAT för att få det stödet i de fall det gäller bilder som togs innan den avbildade personen fyllde 18 år, oavsett pubertetsutveckling.

För vuxna finns det mycket begränsade möjligheter att få stöd med att ta ner bilder och filmer som har spridits som pornografi. Det finns ingen myndighet och inte heller någon idéburen organisation i Sverige som kan erbjuda stöd. Den enda verksamhet som utredningen har fått kännedom om är baserad i Storbritannien. Personer från andra länder kan vända sig dit, men det är inte väl känt och resurserna är begränsade.

Brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi

Kapitel 17–18 handlar om det tredje deluppdraget, att analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi.

Brottet olaga våldsskildring tar inte sikte på personerna som medverkar, utan på samhällets intresse av att skildringar av våld som kan verka förråande och normförskjutande inte sprids. Det är ett brott som sällan anmäls och det saknas därför rättspraxis som tydliggör exakt var gränsen går för vad som är straffbart och inte. För att kunna göra en tillfredställande analys av hur bestämmelserna om olaga våldsskildring tillämpas i utredning och eventuellt åtal behöver fler brott anmälas. Om man vill åstadkomma det behöver kunskapen om brottet, om vad det omfattar och inte omfattar, öka bland allmänheten.

Det saknas tillförlitliga uppgifter om hur ofta brott mot person som har begåtts vid produktion eller distribution av pornografi anmäls. Utredningens bedömning är att det i varje fall inte är vanligt. Att brott inte anmäls är således den främsta anledningen till att brott som begås i denna kontext mycket sällan beivras. Det gäller framför allt sexualbrott och misshandel.

När det gäller anmälningsbenägenheten finns det ett stort behov av att nå ut med information till allmänheten om vad som utgör ett brott. Vidare behöver såväl vuxna som barn få stöd att våga anmäla.

Det stödet kan ges inom ramen för kontakter med socialtjänst och hälso- och sjukvård eller av idéburna organisationer.

För att barn och vuxna ska våga anmäla behöver de som upplever att de har utsatts för ett brott känna sig trygga med att de kommer att mötas av förståelse och ett respektfullt bemötande när de väl anmäler. Därför behövs en ökad förståelse i samhället i stort om den utsatthet som finns vid produktion och distribution av pornografi och riskerna för barn att utsättas för sexuellt utnyttjande i form av att filmer eller bilder sprids i pornografiskt syfte.

Det bör vidare säkerställas att sexuell exploatering, inklusive utnyttjande vid produktion eller distribution av pornografi, omfattas av handläggningsrutiner och de kunskapshöjande åtgärder som vidtas av Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten inom områdena mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och sexualbrott.

Överväganden och förslag

Överväganden och förslag för att förbättra förebyggande arbete samt skydd, stöd och vård presenteras i kapitel 15 och överväganden och förslag för att brott med koppling till pornografi ska beivras i större utsträckning presenteras i kapitel 19.

Utredningens förslag bygger på befintliga strukturer och gällande ansvarsfördelning.

De satsningar som föreslås bör så långt som möjligt genomföras i samråd med de idéburna organisationer som har kunskap om de särskilt utsatta målgrupperna samt med de aktörer som har erfarenhet av att möta barn och vuxna som har utnyttjats sexuellt i pornografiskt syfte. Samråd bör även ske med organisationer som har en bredare erfarenhet av att möta våldsutsatta personer samt, i den omfattning det är möjligt med hänsyn till individerna, målgruppen själv.

I genomförande av uppdragen bör ansvariga myndigheter genomgående beakta de riskgrupper som har identifierats. Dessa är personer med funktionsnedsättning, personer med skadligt bruk eller beroende, barn och unga i samhällets vård, hbtqi-personer och personer som har utsatts för sexuella övergrepp eller annan utsatthet under barndomen, personer som befinner sig i ekonomisk utsatthet, personer i migration och personer med koppling till kriminella miljöer. Det

bör även särskilt beaktas att flickor och kvinnor utgör majoriteten av de personer som utsätts för sexuellt våld.

Sexuellt utnyttjande i pornografiskt syfte bör bli en tydlig del av arbetet mot våld

En förutsättning för ett strategiskt arbete för att förebygga och bekämpa sexuellt utnyttjande i pornografiskt syfte är att det våldet blir en tydlig del i relevanta nationella strategier och motsvarande policydokument samt att det synliggörs i de berörda myndigheternas tillämpning på nationell och regional nivå.

Utredningen föreslår därför följande:

- Om regeringen beslutar om en ny målformulering för det nuvarande jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra bör sexuellt utnyttjande i pornografiska syften uttryckligen omfattas. Vidare bör sexuellt utnyttjande i pornografiska syften omfattas av såväl åtgärdsprogram som nationella strategier kopplade till det delmålet.
- Om regeringen beslutar om en ny nationell strategi om våld mot barn bör den tydligt och uttalat omfatta att förebygga och bekämpa sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften.
- När regeringen beslutar om strategier eller andra policydokument som rör andra politikområden där frågor om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften kan vara aktuella bör detta tydligt inkluderas. Det gäller exempelvis strategier eller andra policydokument om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter, psykisk hälsa, hbtqi-personers rättigheter, funktionshinderspolitiken eller barn som placeras för vård utanför det egna hemmet.
- Det nationella hälsoprogrammet för barn och unga, som Socialstyrelsen har i uppdrag att ta fram, bör tydligt och uttalat omfatta att förebygga och bekämpa sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften.

Kunskaps- och metodutvecklingen behöver stärkas

Det finns ett behov av evidensbaserade eller beprövade metoder för att ge stöd och behandling till barn och vuxna som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften som kan användas av alla som möter målgruppen. Forskning behövs, men det finns även ett behov av att i ett första steg samla kunskap om metoder som faktiskt finns och som kan användas relativt snart.

Utredningen föreslår därför följande:

- Regeringen bör ge Statens beredning för medicinsk och social utvärdering i uppdrag att genomföra en internationell och nationell kartläggning för att identifiera dels metoder för att upptäcka sexuell riskutsatthet, dels metoder inom hälso- och sjukvården för behandling av barn respektive vuxna som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften. Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) och Linköpings universitet (Barnafrid) bör få i uppdrag att bedöma vilka metoder avseende vuxna respektive barn som kan anpassas till en svensk kontext och utvärdera dem.
- Regeringen bör avsätta särskilda medel för forskning som rör området sexuell exploatering och dess konsekvenser i den kommande forskningspropositionen. En sådan satsning bör omfatta övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften. Syftet med satsningen är att barn och vuxna som har utsatts för våld i den kontexten ska erbjudas skydd, stöd och vård som bygger på evidens.

Insatser på bred front behövs för en ökad kunskap bland vuxna och barn

Kunskapsnivån om våld och övergrepp och vad som är brottsligt vid produktion och distribution av pornografi samt om sexuellt utnyttjande i pornografiskt syfte behöver öka i hela befolkningen. Detta för att öka möjligheterna att utsatta vuxna och barn identifieras och både söker och får tillgång till skydd, stöd och vård.

Utredningen föreslår därför följande:

- Regeringen bör ge Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och den myndighet som föreslås ansvara för samordningen av en eventuell strategi om våld mot barn, i gemensamt uppdrag att bidra till ökad kunskap bland allmänheten, och särskilt bland riskgrupper, om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften genom en målgruppsanpassad informationssatsning. Satsningen bör inkludera information om vad som är brottsligt och om var skydd, stöd och vård finns att tillgå för den som har utsatts.
- Regeringen bör ge Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd i uppdrag att ta fram informationsmaterial till vårdnadshavare och andra vuxna i barns närhet om barns och ungas sexuella riskutsatthet på internet, samtycke och vad som är brottsliga handlingar. Materialet ska även kunna användas av de som arbetar med föräldrastöd i kommunerna.
- Regeringen bör ge Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) i uppdrag att utveckla arbetet med stödlinjerna för våldsutsatta så att det blir tydligare att personer som har utsatts eller riskerar att utsättas för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi är en del av målgrupperna.
- Regeringen bör ge Folkhälsomyndigheten och de övriga hbtqi-strategiska myndigheterna ett gemensamt uppdrag om att undersöka behovet av kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetssätt inom myndigheternas ansvarsområden för att nå hbtqi-personer samt att sedan genomföra de insatser som myndigheterna bedömer behövs.

Nationellt kunskapsstöd för relevanta yrkesverksamma grupper behöver utvecklas med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap och anpassas efter målgruppernas behov

För att alla som behöver ska ha likvärdiga möjlighet att få del av samhällets insatser behöver kunskapsstöd för yrkesverksamma utvecklas på nationell nivå, för att spridas och implementeras på regional och lokal nivå.

Utredningen föreslår därför följande:

- Regeringen bör ge Jämställdhetsmyndigheten, Socialstyrelsen, Linköpings universitet (Barnafrid) och Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) ett gemensamt uppdrag om att identifiera, följa upp och utvärdera arbetssätt för socialt uppsökande arbete på internet. Arbetssätten bör vara inriktade på att upptäcka äldre barn som utnyttjas sexuellt, både i pornografiska och andra syften, samt vuxna som utsätts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi, i syfte att förhindra fortsatt utsatthet och att kunna erbjuda insatser. När det gäller barn bör samråd ske med Polismyndigheten.
- Regeringen bör ge Socialstyrelsen, Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid), Linköpings universitet (Barnafrid) och länsstyrelserna i gemensamt uppdrag att säkerställa att det finns kunskapsstöd med kompetensutvecklande insatser för yrkesverksamma inom socialtjänst och hälso- och sjukvård om övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.¹⁷ Myndigheten för vård- och omsorgsanalys bör få i uppdrag att följa arbetet och att följa upp effekten av den kompetenshöjande satsningen.
- Om en nationell stödfunktion som kan fungera som ett kunskapscentrum och stöd för hälso- och sjukvården i frågor som rör sexuellt våld inrättas bör övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och barns utsatthet för sexuell exploatering i form av att bilder och filmer sprids i pornografiska syften omfattas av uppdraget.
- Regeringen bör ge Skolverket i uppdrag att uppdatera, och vid behov komplettera, stödmaterial för undervisning i alla skolformer rörande sexuella aktiviteter på nätet, sexuell riskutsatthet, digitalt våld och sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i film eller bilder som sprids i pornografiska syften.

¹⁷ Arbetet kan med fördel samordnas med att utveckla kompetensstöd inom närliggande områden, exempelvis de som ska utvecklas inom ramen för pågående regeringsuppdrag och sådana som tas fram i enlighet med förslag från utredningen om ett exitprogram för personer som är utsatta för prostitution.

- Regeringen bör ge Skolverket och Socialstyrelsen ett gemensamt uppdrag om att säkerställa att relevant kunskapsbaserad information om sexuell riskutsatthet och sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i film eller bilder som sprids i pornografiska syften finns i Vägledning för elevhälsa, i syfte att öka möjligheterna att förebygga och upptäcka våldsutsatthet i denna kontext.
- Regeringen bör ge Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor i uppdrag att ta fram en ny webbutbildning inom utbildningspaketet Rätt att veta! som omfattar frågor om sexuella aktiviteter på nätet, sexuell riskutsatthet, sexuellt utnyttjande i pornografiska syften och att sprida bilder eller filmer föreställande någon annan. Utbildningen bör vända sig till alla yrkesverksamma och ideellt engagerade som möter unga, men särskilt fokus bör vara på att genom yrkesverksamma nå ungdomar som befinner sig i en riskgrupp för att utnyttjas sexuellt.
- Regeringen bör ge Statens institutionsstyrelse i uppdrag att utveckla arbetet med traumamedveten omsorg (TMO) på SiS ungdomshem för att inkludera kunskap om sexuell riskutsatthet och sexuellt utnyttjande i pornografiska syften.

Stöd för att ta ner bilder och filmer från internet behöver vara tillgängligt för både barn och vuxna

Möjligheten att få bort sexuellt övergreppsmaterial och bilder och filmer med naket eller sexuellt innehåll från internet samt att förhindra spridning i pornografiska syften är centralt för att minska fortsatt utsatthet och lidande för den som har utsatts. En majoritet av de verksamheter som möter stödsökande menar att det är avgörande att få bort materialet för att de som har utsatts ska gå vidare. Det är också ett sätt att skydda utsatta från fortsatta publika kränkningar eftersom det upplevs som ett nytt övergrepp varje gång materialet delas.

Utredningen föreslår därför följande:

- Regeringen bör ge lämplig myndighet som uppgift i sin instruktion att finansiera en hotline inriktad på att hjälpa barn att få bort sexuellt övergreppsmaterial från internet. Regeringen bör permanent avsätta medel för detta i minst samma omfattning som kost-

naderna under 2023 för den verksamhet av detta slag som bedrivs av ECPAT Sverige.

- Regeringen bör ge Brottsoffermyndigheten i uppdrag att genomföra en förstudie om hur en verksamhet som hjälper vuxna att ta ner material från plattformar på internet kan organiseras och utvecklas. I förstudien bör även ingå att undersöka hur en kunskaphöjande och stödjande del skulle kunna utformas vid sidan av en rapporterings- och borttagningsfunktion.

Kommuner och regioner bör ges stöd att utveckla arbetet med att förebygga sexuellt utnyttjande i pornografiska syften och kunna erbjuda skydd, stöd och vård

Kommuner och regioner ansvarar för skydd och stöd respektive hälso- och sjukvård för barn som har utnyttjats sexuellt i form av att skildras i film eller bilder som sprids i pornografiska syften och vuxna som har utsatts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi, liksom för alla andra invånare i behov av skydd, stöd eller vård. Kommunen ansvarar även för förebyggande arbete för att förhindra att barn och unga far illa. Utredningens bedömning är att kommuner och regioner behöver stöd för att förbättra det arbetet.

Utredningen föreslår därför följande:

- Regeringen bör inleda en dialog med Sveriges Kommuner och Regioner i syfte att avsätta medel till kommuner och regioner för att de ska ges möjlighet att vidta åtgärder för att relevanta verksamheter som möter barn och unga ska ha fungerade rutiner för att upptäcka barn som har utsatts för sexuella övergrepp eller tillhör gruppen sexuellt riskutsatta. Detta bör ingå i de överenskommelser om psykisk hälsa och suicidprevention som regeringen återkommande ingår med Sveriges Kommuner och Regioner för statens räkning.
- Brottsförebyggande rådet och Jämställdhetsmyndigheten bör vid uppdateringar av Metodstöd för kartläggning av tre våldstyper respektive Inget att vänta på, inkludera övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt sexuellt utnyttjande i form

av att barn skildras i film eller bilder som sprids i pornografiska syften i materialen.

- Kommuner bör redan nu, med stöd av befintliga metodstöd och med stöd av länsstyrelserna, börja inkludera brott med koppling till sexuellt utnyttjande i pornografiska syften i det arbete som bedrivs med utgångspunkt i lagen (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete samt i det våldsförebyggande arbetet som många kommuner bedriver.
- Regeringen bör besluta om utvecklingsmedel för regional samverkan och samordning mellan kommuner, regioner och idéburna organisationer samt andra relevanta aktörer avseende förebyggande arbete, skydd, stöd och vård. Länsstyrelserna bör stödja samordningen i sina respektive län. Jämställdhetsmyndigheten bör ges i uppdrag att fördela utvecklingsmedel, ge stöd till genomförandet samt att samordna det nationella stödet och redovisningen.

Anmälningbenägenheten behöver öka

Det är ovanligt att brottet olaga våldsskildring avseende sexuellt våld eller tvång anmäls. Utredningens bedömning är att kunskapen om brottet är väldigt låg bland allmänheten, vilket kan vara en orsak till att de anmälda brotten är så få.

Ökad kunskap om brotten bland allmänheten skulle kunna leda till fler anmälningar, vilket i sin tur skulle kunna leda till fler prövningar i domstol och en tydligare rättspraxis. Utredningen har därför gjort bedömningen att behovet som finns för att fler brott ska beivras täcks bäst genom att brottet olaga våldsskildring lyfts i den målgruppsanpassade informationssatsning som utredningen föreslår. Utredningen lägger därmed inga förslag som specifikt avser brottet olaga våldsskildring.

Även när det gäller brott mot person som kan vara aktuella vid produktion och distribution av pornografi är det tydligt att väldigt få brott anmäls. De åtgärder som utredningen föreslår för att fler barn och vuxna som är utsatta för våld och utnyttjas i den här kontexten ska upptäckas och få ett gott bemötande förväntas även kunna bidra till att fler får stöd för att våga anmäla brott mot person.

Många som har utsatts för sexualbrott känner rädsla för att kontakta myndigheter, vilket kan vara en anledning till att brott inte anmäls.

Utredningen föreslår därför följande:

- Regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att undersöka möjligheterna att införa åtgärder som gör det enklare att anmäla sexualbrott.

Fler brott skulle kunna upptäckas i redan upprättade anmälningar och pågående utredningar

Eftersom kunskapen bland allmänheten är låg, och det finns ett stigma kring att anmäla att man har utsatts för att någon har spridit en pornografisk framställning där man själv förekommer, behöver insatser vidtas för att i större omfattning upptäcka brott som rör produktion och distribution av pornografi i redan upprättade anmälningar och pågående utredningar.

Utredningen föreslår därför följande:

- Regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att med stöd av Jämställdhetsmyndigheten kartlägga behovet av kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetssätt avseende utredning av brott som bedöms kunna begås vid produktion eller distribution av pornografi samt att sedan genomföra de insatser som myndigheterna bedömer behövs i syfte att fler brott ska utredas. Detta omfattar rutiner för tekniskt stöd.
- Regeringen bör utöka Åklagarmyndighetens återrapporteringskrav avseende mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck så att det uttryckligen omfattar förmågan i arbetet med brott som begås vid produktion och distribution av pornografi.
- Regeringen bör ge Brottsförebyggande rådet i uppdrag att analysera anmälningar av brott som begås i samband med produktion eller distribution av pornografi samt vid sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.

Konsekvenser av utredningens förslag

Slutligen redogörs för vilka konsekvenser utredningens förslag väntas ge.

De initiala kostnaderna för kommuner och regioner för att stärka regional samverkan och samordning mellan kommuner, regioner och idéburna organisationer samt andra relevanta aktörer avseende förebyggande arbete, skydd, stöd och vård beräknas täckas av att regeringen avsätter utvecklingsmedel som ska fördelas mellan länen. Kostnader för att kommuner och regioner ska ges möjlighet att vidta åtgärder för att relevanta verksamheter som möter barn och unga ska ha fungerade rutiner för att upptäcka barn som har utsatts för sexuella övergrepp eller tillhör gruppen sexuellt riskutsatta beräknas täckas av att regeringen i en överenskommelse med Sveriges Kommuner och Regioner avsätter medel för ändamålet.

Statens kostnader beräknas utgöras av de medel till kommuner och regioner som beskrivs ovan samt av kostnader för de uppdrag som utredningen föreslår ska ges till myndigheter.

Förslagen förväntas bidra till ett minskat lidande och ökad hälsa, framför allt för de riskgrupper som utredningen har identifierat. Ekonomiskt förväntas förslagen på sikt bidra till minskade kostnader på samhällsnivå genom att färre barn och vuxna utsätts för våld i form av sexuellt utnyttjande för pornografiskt syfte och till att de som har blivit utsatta upptäcks och får adekvat skydd, stöd och vård tidigare än i dag.

Summary

The inquiry's remit concerns individuals who have been sexually exploited for pornographic purposes. It is a broad group of children and adults whose experiences vary considerably. It is also a group not easily distinguished from other groups of violence victims, because violence in these contexts is strongly linked to other forms of men's violence against women and violence against children, especially various types of sexual violence and sexual exploitation. Furthermore, the target groups that are subjected to various forms of sexual exploitation frequently overlap. The inquiry would therefore welcome an expansion of the proposals we put forth to encompass a wider target group.

At the same time, this specific type of subjection to violence needs to be addressed, because the fact that the abuse is documented and disseminated puts the victims of violence in a particularly vulnerable situation.

In accordance with the directives, the inquiry's proposals primarily concern access to protection, support and care, and the prosecution of crimes. However, in order for sexual exploitation for pornographic purposes to end, a greater focus must be placed on preventive efforts and on the perpetrators – often men – who commit crimes, mainly against women, in this context.

Remit of the inquiry

On 30 June 2022, the Government decided to appoint an inquiry on the protection, support and care of individuals subjected to abuse in the production or distribution of pornography (dir. 2022:100).

Adults may consent to participate in pornography and contribute to the distribution of the materials, but – as in any other contexts –

no violent crimes or other abuses may be committed. The background to appointing the inquiry was an absence of sufficient knowledge about subjection to violence or other abuse among people who participate or are exploited in pornography in Sweden. In addition, there was insufficient knowledge on the consequences that subjection to violence in this context can have on the victim's physical and mental health, and about the state of access to protection, support and care.

There was also a lack of knowledge on how common it is for crimes in the production or distribution of pornography to be reported, investigated and prosecuted.

The inquiry's main target group is adults, although its remit also encompasses children who appear in contexts where adult pornography is expected to be found.

The inquiry has had three sub-tasks:

- The task of identifying the state of knowledge concerning violence and other abuse against adults and exploitation of children, in the production or distribution of pornography in Sweden.
- The task of proposing how access to protection, support and care can be improved.
- The task of analysing crime linked to the production and distribution of pornography.

Execution of the remit

Since the remit concerns an area in which collected information was already limited, a great deal of the inquiry's work has consisted of gaining as comprehensive an understanding as possible of the issues raised by the directives, by collecting information from a variety of different sources and operations.

We commissioned an interview study from Marie Cederschiöld University, where adults with experiences of being filmed or photographed in pornographic contexts in Sweden filled out standardized questionnaires and were interviewed. Focus was placed on the individual's vulnerability and need for protection, support and care after the age of 18. A total of 26 individuals – 25 women and one man – were interviewed by the researchers.¹

¹ Donevan et al. 2023.

The inquiry also commissioned a literature review on current knowledge regarding subjection to violence in the production and distribution of pornography and effects on adult health,² as well as a literature review concerning knowledge about children aged 13–18 in sexual abuse images, as well as other images and films of a sexual nature or depicting the person a state of undress.³

Together with the inquiry on exit programmes for individuals subjected to prostitution (A 2022:04), the inquiry sent a questionnaire to Sweden's municipalities and one to the regions. Furthermore, the inquiry prepared and disseminated a questionnaire aimed at adults who have experienced images or films of them, of a sexual nature on in a state of undress, having been disseminated in a digital forum, before they turned 18.

The inquiry has met with a great number of organisations – public and non-profit – that have shared the knowledge they have gained through their experience of meeting the target group. The inquiry has also met adults who have taken part in pornography or been exploited for pornographic purposes.

To execute the sub-task of analysing crime, the inquiry has requested and accessed rulings regarding the offence of unlawful portrayal of violence. The inquiry has also ordered statistics on reports of other crimes that may be of relevance from the Swedish Police Authority's register of reported crimes, chiefly sexual crimes against children or adults.

The inquiry has been greatly assisted by the expert group, who have contributed knowledge from their respective areas of expertise. The inquiry has also formed a reference group consisting of representatives of non-profit organisations with experience meeting the target groups or a relevant risk group.

Background and premises

The report begins with a background section in chapters 2–4, containing premises and definitions as well as a description of the target groups covered by the remit, previous and ongoing inquiries, bills and documents relevant to the work and international commitments.

² Waltman 2023.

³ Svedin 2023.

When choosing the definition of “pornography”, besides considering already established definitions, the inquiry has also taken account of the scope and limitations of the directive, and of the fact that the distribution of pornography is almost exclusively online. In the inquiry, we define pornography as follows:

Images, films and live-streamed media depicting explicit sexual activities aimed at arousing the audience.

The inquiry encompasses children and adults who appear in materials disseminated for pornographic purposes. Where children are concerned, however, it is clear from the remit that it includes children who appear in contexts where adult pornography is expected to be found. In practice, this mainly means post-pubescent adolescents, although there is no age limit in the remit.

Both people who appear in material intended to be disseminated as pornography, and those who, without their will or knowledge, appear in material disseminated as pornography are included. In other words, the remit is broad and the target groups are highly diverse and have different needs.

Important premises for the inquiry have been gender equality policy, public health policy and the Convention on the Rights of the Child and the right of the child to be protected from all forms of violence. It has also been important to invariably take account of differences in people’s living conditions, which are affected by socio-economic conditions, and the different grounds for discrimination: Gender, gender identity or gender expression, ethnicity, religion or other belief, disability, sexual orientation and age.

Pornography produced and distributed in Sweden

Chapter 5 contains a description of how pornography is produced and distributed in Sweden today.

Pornography produced in Sweden is distributed almost exclusively online. Most of the platforms in which residents of Sweden are found are based abroad and the content is disseminated in many countries. However, there are some platforms that are registered in Sweden. In addition to websites specifically engaged in the dis-

semination of pornographic material, images and films are also spread through social media, messaging apps and online meeting places.

Most of the pornography produced in Sweden is self-produced material. Self-produced material can be images, films and live-streamed materials. Most commonly, one person alone features in such material. It can also be a matter of producing and filming in couples or together with other more or less temporary partners.

In addition, there is an unknown volume of images and films with abuse materials and other content disseminated against the will of those involved and sometimes even without their knowledge.

Mapping of subjection to violence and effects on health

Following the initial chapters, chapters 6–8 describe the mapping processes included in the inquiry's first sub-task – identifying the state of knowledge about violence and other abuse against adults and exploitation of children, and the consequences that subjection to violence in this context can have on the victim's physical and mental health.

Adults who participate or are exploited in pornography are at risk of subjection to serious violence

All in all, the inquiry can conclude that there is sufficient knowledge about the types of physical, psychological, sexual and digital violence to which people who participate or are exploited in pornography may be subjected. In addition to the fact that most of them have felt pressured to perform sexual acts, a majority of those who participated in the interview study of Donevan and colleagues also state that they have been subjected to various types of serious sexual and physical violence in the context of pornography production. Of the 26 participants, 15 stated that they had been raped or forced to have sex, 19 stated that they had been subjected to a chokehold and 12 stated that they had been strangled to the point of suffocation during pornography production. There were 15 participants who stated that they had been beaten or otherwise injured by someone and 11 stated that they had been tortured. Of those interviewed, 10 had lost consciousness and 16 had suffered physical injuries.

There were 12 who stated that they have needed to seek care for some physical ailment. The violence is often serious and repeated and the victims – usually women – are often in situations in which they are vulnerable for various reasons.

Furthermore, the inquiry can determine that violence victims who have been subjected to violence solely in the production of pornography are few in number. It is common that they have also been subjected to violence earlier in life or subjected to prostitution at the same time. Many have been sexually abused in one way or another already as children, and individuals who have been diagnosed with a neuropsychiatric impairment are particularly vulnerable.

There exists an unknown number of individuals who have never had any contact with a support operation or organisation that meets the target group, and we have therefore not been able to hear their stories. This can include people who do not seek support despite having extensive ill health, and those who participate entirely of their own accord and who have not felt the need for any such contact. However, the mapping process has shown that it is not always possible to draw a clear-cut boundary between people who participate in pornography of their own accord and those who are exploited. It is not uncommon for participation to be a choice made by the person, but due to financial difficulties, harmful substance use or addiction, other subjection to violence, or some other factor, their choices are perceived as limited.

There is a need for more knowledge about conditions among individuals who participate in self-produced pornography compared to those who participate in pornography produced by others. There is no clear boundary here either. The mapping process indicates that there are people who have someone else driving their participation in what appears to be self-produced, although there is a lack of knowledge of how common this is.

There seems to be a difference in subjection to violence between people who appear in material produced to be disseminated as pornography compared to people who have been filmed covertly, or private films having been disseminated, although the boundaries are fluid here too. This could involve individuals who have temporarily met someone who subjects them to this, although in some cases it can form part of subjection to domestic violence. More knowledge is needed about the circumstances surrounding such subjection.

There is a lack of knowledge about the exploitation of children in forums where mainly adult pornography is found

In the case of children, there is a lack of knowledge about the aspect included in the inquiry's remit – exploitation of children in forums where mainly adult pornography is found. Both the interview study conducted on behalf of the inquiry, and the survey sent by the inquiry to the target group, show that images or films of children in a state of undress or of a sexual nature, at least from early adolescence, are disseminated on pornography platforms. However, to the inquiry's knowledge there are no Swedish studies in which researchers have examined how common this is. The closest we could find is a study in which a researcher attempted to illuminate the proportion of minors in pornography production. The study analysed the content of 172 of the most viewed professionally produced videos from one of the largest free pornography sites, which had been downloaded between 2000 and 2016. In that study, almost one in three of the "actors" were judged to be below 20 years of age⁴

Furthermore, there is a lack of knowledge about the type of abuse to which children are subjected in cases where they appear in films and images on platforms where adult pornography is expected to be found. There are indications that material on pornography sites on which young women appear is – or is at least marketed as – more violent.⁵ To gain a better understanding of what children are subjected to, and are at risk of being subjected to in such contexts, more studies are needed.

Swedish studies show that it is both common for children to send images or films of themselves, in a state of undress or of a sexual nature, to others,⁶ and for children to state that they have had nude pictures of themselves disseminated online, for example in so-called "expose accounts".⁷ Children who have been diagnosed with a neuropsychiatric impairment⁸ are particularly vulnerable, as are those who identify as LGBTI.⁹ However, there is a lack of knowledge about how common it is for material that is disseminated in a smaller group to then be disseminated further on pornography sites.

⁴ Shor 2019.

⁵ Shor 2019.

⁶ Svedin et al., 2021.

⁷ ECPAT Sweden 2021, ECPAT Sweden 2023.

⁸ ECPAT Sweden 2023.

⁹ Sciacca et al. 2023.

It is much rarer for children to post pictures or films on online forums themselves, although this does happen. In the literature review performed on behalf of the inquiry, 2–5 percent of the children and youths, in the included research, had posted images in the public sphere.¹⁰

People who have been subjected to sexual exploitation for pornographic purposes often suffer from severe ill health

The health of women who have been sexually exploited for pornographic purposes is significantly poorer than that of other women. This is the case both for women who have sought support for this reason, and who have been referred by another entity they have come into contact with. For example, 25 of the 26 participants¹¹ in the inquiry's interview study by Donevan and colleagues reported that they had been diagnosed with one or more psychiatric disorders. Among the most common were PTSD, anxiety, depression, ADD/ADHD, EUPD¹² and anorexia. This is also supported by the results from the compilation of research concerning adults ordered by the inquiry.¹³

Insofar that they come into contact with support operations, health appears to be similar among men, and people who identify otherwise, who find themselves in the same vulnerable state. Because they are so few, however, it is difficult to comment on differences and similarities compared to women.

On the whole, it can be said that if a person appears in pornography, this is an indicator that the person may be in a state of considerable distress and that protection, support and care should be offered. Those who contact support services on their own initiative often feel so poorly that they are in great need of protection, support and care. The organisations that meet people individuals seeking support consider that, in many cases, trauma treatment is needed.

Therefore, knowledge and methods are needed to reach the target group and be able to offer adequate treatment. There is a need for practice-based research.

¹⁰ Svedin 2023.

¹¹ Of whom 25 women and one man.

¹² Emotionally unstable personality disorder.

¹³ Waltman (2023). The results are also supported by Farley et al. (2023).

People who have been sexually exploited for pornographic purposes often have risk factors in their background, and this can be aggravated by exploitation or participation in pornography. To obtain more precise answers on how participation or exploitation in pornography affects different aspects of physical, mental and sexual health, studies with a longitudinal design, in which researchers follow a group over a long period of time, would be needed.

Furthermore, there is a lack of sufficient knowledge about differences and similarities in health and wellbeing among people who appear in self-produced pornography compared to those who participate in pornography produced by someone else.

The literature review ordered by the inquiry on the state of knowledge concerning children exploited in some way by pornographic material clearly shows that the dissemination of images or films in which a child or a youth is naked or performs sexual acts is correlated with, for example, various forms of psychological ill health, behavioural problems and psychological difficulties for that child. However, the studies described cannot answer whether the problems existed previously, have been amplified or have emerged as a result of the studied internet-related behaviours and/or problems.¹⁴

All in all, the inquiry can conclude that there is sufficient knowledge on the ill-health of this group of children to confirm the urgent need to strengthen both preventive work and detection as well as access to protection, support and care. We also know that if a child suffers from mental illness, sexual risk exposure is something to be aware of. Protection, support and care could be improved with more knowledge. There is therefore a need for practice-based research also when it comes to children.

Access to adequate protection, support and care

In chapters 9–11, the inquiry describes its mapping of the forms of support available to professionals to enable offering adequate protection, support and care, as well as access to protection, support and care for people who have been sexually exploited for pornographic purposes. This includes identifying the possibilities that exist for obtaining support in removing material from online platforms.

¹⁴ Svedin (2023).

Chapters 12–15 then describe the needs identified by the inquiry in terms of protection, support and care.

Knowledge-enhancement resources and a cohesive chain of initiatives are needed

The inquiry has conducted a questionnaire survey among Sweden's municipalities and regions and met professionals within social services and healthcare from different parts of the country. On the whole, we can conclude that there are extensive regulations and knowledge-enhancement resources for professionals in terms of men's violence against women, with a focus on domestic violence. Yet there is often a lack of support for professionals when it comes to subjection to sexual violence when the perpetrator is not a person close to the victim. Adults who have been subjected to abuse in the production or distribution of pornography are only mentioned in exceptional cases in both national knowledge-enhancement resources and regional and local action plans. Children's subjection to the production or dissemination of images or films of a sexual nature or in which they appear in a state of undress is included slightly more often – for example in procedures for asking about subjection to violence. However, even in such cases, it is much more common that the issue is not at all addressed.

Because the questions are not included in, for example, the questionnaires that are to serve as support for inquiring about violence, professionals – who are in a position to detect children or adults who have been sexually exploited for pornographic purposes – aren't aware that this is something they could inquire about. Neither do they feel sure about how to ask. Besides, there is rarely any responsible body with specialised knowledge about this type of vulnerability to refer to or approach with questions. The exception is the municipalities where specialised operations are in place, which are mainly in Stockholm, Gothenburg and Malmö.

There is a need to develop knowledge-enhancement resources at the national level, which can be accessed by municipal, regional and non-profit operations in all parts Sweden, to enable offering adequate protection, support and care. There is also a need to develop cooperation within and between municipalities and regions, in collaboration with non-profit organisations, to enable preventing and

detecting subjection and offer a cohesive chain of initiatives based on individual needs.

Although help is to be available to everyone irrespective of their background, there are numerous groups in society that are not always reached by protection, support and care to the extent they are entitled. Some children and adults may, due to sex, gender identity, disability or harmful use and addiction, have greater difficulty seeking support or knowing where to turn. Furthermore, if society falls short in its ability to adapt initiatives to the specific needs and circumstances of individuals, vulnerability will be amplified and possibilities for obtaining support and help reduced. In efforts to prevent and combat violence, it is important to note that many such vulnerabilities may be relevant at the same time for one and the same individual.

To enable offering protection, support and care that is founded on evidence-based methods and tried-and-tested experience, it is crucial that research be conducted in the field. The knowledge about effective support and tried-and-tested treatments already possessed by public and non-profit entities that meet the target groups should be evaluated so as to form the basis for knowledge-enhancement resources and methodology resources. Not least, methods are needed that work for individuals with complex trauma and those with a disability, harmful substance use or addiction or other circumstances that can impede undergoing treatment.

Adults and children should be given help with having material removed from online platforms

A distinctive feature of subjection to sexual exploitation for pornographic purposes is that the documented materials remain available for others to see. For people who are active in pornography and who then want to leave, images and films remaining online can pose an obstacle to their leaving. Studies also show differences in wellbeing among people who have been subjected to abuse depending on whether the abuse has been filmed and disseminated or not. In the surveys on youths, sex and the internet from both 2014 and 2020–2021, adolescents who stated that the abuse had been documented, and in particular those whose images had been disseminated or those who did not know whether the images had been disseminated, felt worse

than those who had been subjected to sexual abuse that had not been documented.¹⁵

It is possible to obtain help with reporting and removing from the online images and films of children that have been disseminated as pornography. Both children and adults can turn to ECPAT to access such assistance in cases where images were taken before the depicted person turned 18, irrespective of stage of puberty.

For adults, there are very limited possibilities to obtain help with removing images and films that have been disseminated as pornography. There is no agency or non-profit organisation in Sweden that can offer support. The only operation the inquiry has become aware of is based in the UK.

Crime linked to the production and distribution of pornography

Chapters 17–18 address the third sub-task – analysing crime linked to the production and distribution of pornography.

The offence of unlawful portrayal of violence is not directed at the individuals who participate in pornography, but at society's interest in the fact that portrayals of violence that could potentially have a brutalising and norm-changing effect should not be disseminated. It is a crime that is rarely reported and there is therefore a lack of case law clarifying exactly where the boundary lies between what constitutes a crime and what does not. In order to perform a satisfactory analysis of how the provisions on the unlawful portrayal of violence are applied in investigations and any prosecution, more crimes need to be reported. In order to achieve this, public knowledge about the offence, about what it covers and does not cover, needs to improve.

There is a lack of reliable data on how often crimes against individuals that have been committed in the production or distribution of pornography are reported. The inquiry's assessment is that it is not common in any case. The fact that crimes are not reported is thus the main reason for why crimes committed in this context are very rarely prosecuted. This is the case in particular for sexual offences and assault.

¹⁵ Jonsson & Svedin, (2017), Svedin, Landberg, Jonsson &, (2021).

In terms of inclination to report such crimes, there is a great need to reach out with information to the general public about what constitutes a crime. Furthermore, both adults and children need support for them to be willing to report such crimes. This support can be provided as part of contacts with social services and healthcare, or by non-profit organisations.

For both children and adults to be inclined to report crimes, those who believe that they have been subject to a crime need to feel assured that they will be met with understanding and respect when they actually report it. Therefore, a greater understanding is needed in society at large about the subjection that exists in the production and distribution of pornography, and the risks to children of subjection to sexual exploitation in the form of films or images being disseminated for pornographic purposes. The Swedish Police Authority should also develop information that is disseminated to this end so that the victim is in no doubt that it is a crime that will be taken seriously, no matter where in Sweden they are.

Furthermore, it should also be ensured that sexual exploitation, including exploitation in the production or distribution of pornography, is covered by case processing procedures and the knowledge-enhancing measures taken by the Swedish Police Authority and the Swedish Prosecution Authority in the areas of men's violence against women, domestic violence and sexual offences.

Considerations and proposals

Considerations and proposals for improving preventive efforts, protection, support and care are presented in chapter 15 and considerations and proposals for the greater prosecution of pornography-related crimes are presented in chapter 19.

The inquiry's proposals are based on existing structures and division of responsibilities as well as on the current responsibilities and remits of the agencies concerned.

The proposed initiatives should, as far as possible, be implemented in consultation with the non-profit organisations that possess knowledge about the particularly vulnerable target groups and also with the organizations that have experience working with children and adults who have been sexually exploited for pornographic purposes.

There should also be consultation with organisations that have broader experience from contacts with victims of violence and, insofar as is possible with consideration for the individuals, the target group themselves.

When performing their remits, the agencies responsible should take full account of the risk groups identified. These are people with disabilities, people with harmful substance use or addiction, children and youths in the care of the state, LGBTI individuals and people who have been victims of sexual abuse or other subjection during childhood, people who are financially vulnerable, people in migration and people with links to criminal environments. It should also be considered that girls and women make up the majority of the victims of sexual violence.

Sexual exploitation for pornographic purposes should be made a clear part of the work on combating violence

A prerequisite for strategic efforts to prevent and combat sexual exploitation for pornographic purposes is that such violence is made a clear part of relevant national strategies and corresponding policy documents, and that it is made visible in the relevant agencies' application at the national and regional level.

The inquiry therefore proposes the following:

- If the Government decides to update the current gender equality policy target to end men's violence against women, sexual exploitation for pornographic purposes should be explicitly included. Furthermore, sexual exploitation for pornographic purposes should be covered both by action programmes and national strategies linked to that target.
- If the Government decides on a new national strategy on violence against children, it should clearly and explicitly include preventing and combating sexual exploitation in the form of the depiction of children in images and films that are disseminated for pornographic purposes.
- When the Government decides on strategies or other policy documents concerning other policy areas in which issues concerning sexual exploitation for pornographic purposes could be

relevant, this should be clearly included. This applies, for example, to strategies or other policy documents on sexual and reproductive health and rights, mental health, the rights of LGBTI individuals, disability policy or children placed in out-of-home care.

- The national health programme for children and youths, which the National Board of Health and Welfare is commissioned to prepare, should clearly and explicitly include preventing and combating sexual exploitation in the form of the depiction of children in images and films that are disseminated for pornographic purposes.

Knowledge and methodology development needs to be reinforced

There is a need for evaluated or proven methods for providing support and treatment to children and adults who have been sexually exploited for pornographic purposes, which can be used by everyone that comes into contact with the target group. Research is needed, although in an initial step there is also a need to gather knowledge about the methods that currently exist and that can be used relatively swiftly.

The inquiry therefore proposes the following:

- The Government should commission the Swedish Agency for Health Technology Assessment and Assessment of Social Services to conduct an international and national mapping process to identify methods for detecting sexual risk vulnerability, as well as methods in healthcare for treating children and adults who have been sexually exploited for pornographic purposes. Uppsala University (the National Centre for Knowledge on Men's Violence against Women) and Linköping University (Barnafriid – A national centre for knowledge concerning violence against children) should be commissioned with assessing which methods concerning adults and children can be adapted to a Swedish context and evaluating them.

- The Government should allocate special funding for research in the field of sexual exploitation and its consequences in the forthcoming research bill. Such initiative should include abuse in the production and distribution of pornography, as well as sexual exploitation in the form of the depiction of children in images or films disseminated for pornographic purposes. The purpose of this initiative is that children and adults who have been subjected to violence in that context should be offered evidence-based protection, support and care.

Efforts on a broad front are needed for greater knowledge among adults and children

The level of knowledge about violence and abuse and what constitutes crimes in the production and distribution of pornography, and about sexual exploitation for pornographic purposes, needs to improve throughout the entire population. This is needed to improve the possibilities for vulnerable adults and children to be identified and both seek and obtain access to protection, support and care.

The inquiry therefore proposes the following:

- The Government should jointly commission the Swedish Gender Equality Agency – the agency proposed to be responsible for coordinating a potential strategy on violence against children¹⁶ – and the county administrative boards with seeking to improve public knowledge, and particularly among risk groups, about sexual exploitation for pornographic purposes through an information campaign tailored to the target group. The initiative should include information about what constitutes crimes and about where victims can find support and help.

¹⁶ This proposal is made subject to the Government not having decided on such a strategy. The inquiry considers that, since there is a proposal for a strategy, which has undergone consultation, the most effective approach would nevertheless be to include a forthcoming strategy on violence against children in the proposal. If a strategy is not decided, the proposal can still be implemented.

- The Government should commission the Family Law and Parental Support Authority with producing information material for guardians and other adults close to children about children's and youths' vulnerability to sexual risk online, consent and what constitutes criminal acts. The material can also be used by those who work with parental support in the municipalities.
- The Government should commission Uppsala University (the National Centre for Knowledge on Men's Violence against Women) with developing the work on guidelines for victims of violence, in order to make it clearer that people who have been or who are at risk of being subjected to violence and abuse in the production and distribution of pornography form part of the target groups.
- The Government should commission the Public Health Agency of Sweden, together with the other LGBTI-strategic agencies, with investigating the need for knowledge-enhancing efforts and advanced working methods within the agencies' fields of responsibility to reach LGBTI people, and subsequently with implementing the initiatives that the agencies deem necessary.

National knowledge-enhancement resources for relevant professional groups need to be developed based on the best available knowledge, and be adapted to the needs of the target groups

In order to ensure that everyone in need has an equal opportunity to benefit from the help society can offer, knowledge-enhancement resources for professionals need to be developed at the national level and disseminated and implemented at the regional and local level.

The inquiry therefore proposes the following:

- The Government should jointly commission the Swedish Gender Equality Agency, the National Board of Health and Welfare, Linköping University (Barnafrid – A national centre for knowledge concerning violence against children) and Uppsala University (the National Centre for Knowledge on Men's Violence against Women) with identifying, monitoring and evaluating working methods for social outreach efforts online.

- The Government should jointly commission the National Board of Health and Welfare, Uppsala University (the National Centre for Knowledge on Men’s Violence against Women), Linköping University (Barnafrid – A national centre for knowledge concerning violence against children) and the county administrative boards with ensuring that knowledge-enhancement resources are in place with skills-enhancing efforts for professionals within social services and healthcare concerning abuse in the production and distribution of pornography as well as sexual exploitation in the form of the depiction of children in images or films disseminated for pornographic purposes.¹⁷ The Swedish Agency for Health and Care Analysis should be commissioned with monitoring the work and following up on the effect of the upskilling initiative.
- If a national support function that could serve as a knowledge centre and resource for the healthcare sector in matters concerning sexual violence is established, its remit should include abuse in the production and distribution of pornography and the subjection of children to sexual exploitation in the form of the dissemination of images and films for pornographic purposes.
- The Government should commission the National Agency for Education with updating and, if necessary, supplementing support material for teaching in all school forms concerning sexual activities online, vulnerability to sexual risk, digital violence and sexual exploitation in the form of the depiction of children in films or images disseminated for pornographic purposes.
- The Government should jointly commission the National Agency for Education and the National Board of Health and Welfare with ensuring that relevant knowledge-based information on vulnerability to sexual risk and sexual exploitation in the form of the depiction of children in films or images disseminated for pornographic purposes are included in *Vägledning för elevhälsa* (Guidance for student health), in order to improve the possibilities of preventing and detecting subjection to violence in this context.

¹⁷ The work can preferably be coordinated with developing skills support in related areas, such as those to be developed as part of ongoing Government commissions and those developed in accordance with proposals from the inquiry on an exit programme for people subjected to prostitution.

- The Government should commission the Swedish Agency for Youth and Civil Society with developing a training module for the online course *Rätt att veta* (Right to know), which includes issues concerning sexual activities online, vulnerability to sexual risk and sexual exploitation for pornographic purposes. The course should be aimed at all professionals and volunteers who come into contact with young people, although particular focus should be on reaching, through professionals, young people who are at risk of sexual exploitation.
- The Government should commission the Swedish National Board of Institutional Care should with developing the work with trauma-informed care at their homes for juveniles, to include knowledge about vulnerability to sexual risk and sexual exploitation for pornographic purposes.

Support for removing images and films from the internet needs to be available to both children and adults

The possibility of having sexual abuse material and images and films with nude or sexual content removed from the internet, and preventing its dissemination for pornographic purposes, is crucial to reducing the victim's continued subjection and suffering. The majority of the operations that come into contact with individuals seeking support believe that removing the material is crucial for victims to move on. It is also a way to protect victims from continued public violations, as each time the material is shared feels like fresh abuse.

The inquiry therefore proposes the following:

- The Government should commission an appropriate authority with funding a hotline aimed at helping children to have sexual abuse material removed from the internet. The Government should permanently allocate funds for this to at least the same extent as the costs in 2023 for the activities of this kind conducted by ECPAT Sweden.
- The Government should commission the Crime Victim Compensation and Support Authority with conducting a preliminary study on how an operation that assists adults with having material

removed from online platforms could be organised and developed. The preliminary study should also include investigating how a knowledge-enhancing and supportive component could be designed alongside a reporting and removal function.

Municipalities and regions should be supported in developing efforts to prevent sexual exploitation for pornographic purposes and be able to offer protection, support and care

Municipalities and regions are responsible for the protection and support of, and healthcare for, children who have been sexually exploited in the form of depiction in films or images disseminated for pornographic purposes, and adults who have been subjected to violence and abuse in the production and distribution of pornography, as they are for all other inhabitants in need of protection, support or care. The municipality is also responsible for preventive work to ensure that children and youths do not come to any harm. The inquiry's opinion is that municipalities and regions need support to improve these efforts.

The inquiry therefore proposes the following:

- The Government should initiate a dialogue with the Swedish Association of Local Authorities and Regions with the aim of allocating funds to municipalities and regions to enable them to take measures to ensure that relevant operations that meet children and youths have functioning procedures for detecting children who have been subjected to sexual abuse or who are in the sexually at-risk group. This should be included in the agreements on mental health and suicide prevention that the Government recurrently enters into with the Swedish Association of Local Authorities and Regions on behalf of the state.
- The National Council for Crime Prevention and the Swedish Gender Equality Agency should, when updating *Metodstöd för kartläggning av tre våldstyper* (Methodology resources for identifying three types of violence) and *Inget att vänta på* (Nothing to wait for), include in the materials abuse in the production and distribution of pornography as well as sexual exploitation in the form of the depiction of children in films or images disseminated for pornographic purposes.

- Municipalities, with the aid of existing methodology resources and assisted by the county administrative boards, should start to include crimes related to sexual exploitation for pornographic purposes in the work they conduct on the basis of the Municipal Responsibilities for Crime Prevention Work Act (2023:196) and in the violence prevention work pursued by numerous municipalities.
- The Government should decide on development funds for regional cooperation and coordination between municipalities, regions and non-profit organisations as well as other relevant entities regarding prevention work, protection, support and care. The county administrative boards should support such coordination in their respective counties. The Swedish Gender Equality Agency should be commissioned with allocating development funds, providing support for implementation and coordinating national support and reporting.

Inclination to report crimes needs to increase

It is uncommon for the crime of unlawful portrayal of violence with respect to sexual violence or coercion to be reported. In the inquiry's opinion, public knowledge about the crime is very low, which might be a reason why reported crimes are so few.

Greater public knowledge about the crimes could lead to more being reported, which could in turn lead to more trials before courts and clearer case law. The inquiry has therefore concluded that the need that exists for more crimes to be prosecuted would best be addressed by highlighting the crime of unlawful portrayal of violence in the inquiry's proposed information initiative directed at the target group. The inquiry therefore does not put forth any proposals that specifically relate to the crime of unlawful portrayal of violence.

Even when it comes to crimes against a person that might be committed in the production and distribution of pornography, it is clear that very few crimes are reported. The inquiry's proposed measures to ensure that more children and adults who are victims of violence and exploited in this context are discovered and receive adequate treatment are also expected to lead to more people being willing to report crimes against a person.

Many victims of sexual crimes are fearful of contacting authorities, which might be a reason why crimes are not reported.

The inquiry therefore proposes the following:

- The Government should commission the Swedish Police Authority with investigating the possibilities of introducing measures that facilitate reporting sexual offences.

More crimes could be detected in reports already filed and in ongoing investigations

Since public knowledge is low and there is a stigma surrounding reporting subsection to the dissemination of a pornographic image featuring the victims themselves, measures need to be taken to a greater extent to detect crimes related to the production and distribution of pornography in reports already filed and in ongoing investigations.

The inquiry therefore proposes the following:

- The Government should commission the Swedish Police Authority, supported by the Swedish Gender Equality Agency, with identifying the need for knowledge-enhancing initiatives and advanced working methods regarding investigating crimes that are deemed possible to commit in the production or distribution of pornography, and then with implementing the measures that the agencies deem necessary with a view to more crimes being investigated. This includes technical support procedures.
- The Government should extend the Swedish Prosecution Authority's reporting requirement regarding men's violence against women and honour-related violence and oppression to explicitly include the capability in the work with crimes committed in the production and distribution of pornography.
- The Government should commission the National Council for Crime Prevention with analysing filed reports of crimes committed in connection with the production or distribution of pornography and in sexual exploitation in the form of the depiction of children in images or films disseminated for pornographic purposes.

Consequences of the inquiry's proposals

Finally, the expected consequences of the inquiry's proposals are described.

The initial costs for municipalities and regions to intensify regional cooperation and coordination between municipalities, regions and non-profit organisations as well as other relevant entities regarding preventive efforts, protection, support and care are expected to be covered by the allocation of development funds by the Government, to be distributed among the counties. Costs for municipalities and regions to enable them to take measures to ensure that relevant operations that come into contact with children and youths have functioning procedures to detect children who have been subjected to sexual abuse or who are in the sexually at-risk group are expected to be covered by an allocation of funds to this end by the Government, in an agreement with the Swedish Association of Local Authorities and Regions.

The central government's costs are expected to consist of the funds for municipalities and regions described above, and of costs for the tasks that the inquiry proposes be given to agencies.

The proposals are expected to lead to reduced suffering and improved health, especially for the risk groups identified by the inquiry. Economically, the proposals are expected to help reduce costs to society in the long run, as fewer children and adults will be subjected to violence in the form of sexual exploitation for pornographic purposes, and as victims are detected and receive adequate protection, support and care earlier than today.

1 Utredningens uppdrag och arbete

1.1 Utredningsuppdraget

Regeringen beslutade den 30 juni 2022 att en utredning om skydd, stöd och vård för personer som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi skulle tillsättas (dir. 2022:100).

Utredningens uppdrag har, i enlighet med direktivet, syftat till att förbättra kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och om exploatering av barn vid produktion och distribution av pornografi samt att lämna förslag för att förbättra tillgången till skydd, stöd och vård för såväl vuxna som barn. Ytterligare ett syfte med uppdraget har varit att lämna förslag som syftar till att brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska anmälas, utredas och lagföras, inom ramen för befintlig lagstiftning.

De barn som omfattas av uppdraget är de som förekommer i forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer.

Utredaren har enligt direktivet tre deluppdrag:

- Uppdraget att kartlägga kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och exploatering av barn, vid produktion eller distribution av pornografi i Sverige.
- Uppdraget att föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård kan förbättras.
- Uppdraget att analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi.

I direktivet till utredningen framkommer att uppdraget omfattar ”pornografiskt material som förekommer i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma, till exempel produ-

centers webbplatser eller internetforum där användare själva kan lägga upp material”. Utredningen tolkar detta som att både material som produceras som pornografi och annat sexuellt material som sprids i pornografiskt syfte omfattas av uppdraget. Utredningens definition av pornografi och vilka målgrupper som utifrån denna tolkning ingår i uppdraget beskrivs i kapitel 2.

1.1.1 Uppdraget att kartlägga kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och exploatering av barn

Utredarens första deluppdrag är att kartlägga kunskapsläget och redovisa kunskapsluckor. Utredaren ska när det gäller vuxna

- kartlägga och redovisa kunskapsläget om vuxnas utsatthet för våld eller andra övergrepp samt konsekvenser i form av till exempel fysisk eller psykisk ohälsa, vid produktion eller distribution av pornografi i Sverige och
- kartlägga och redovisa kunskapsluckor.

Våld och övergrepp kan omfatta pornografiproduktion som äger rum mot en persons vilja, även om det inte syns inslag av våld i filmerna eller på bilderna. Det kan även omfatta att pornografiskt eller sexuellt material som producerats med samtycke och sedan sprids mot de medverkandes vilja eller utan deras vetskap.

Utredaren ska när det gäller barn

- kartlägga och redovisa kunskapsläget om exploatering av barn och exploaterings konsekvenser i form av till exempel fysisk eller psykisk ohälsa, vid produktion och distribution av pornografi i Sverige, i forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer och
- kartlägga och redovisa kunskapsluckor.

I de delar som gäller barn nämns inte våld eller andra övergrepp uttryckligen, som när det gäller vuxna. Det beror på att all framställning av pornografiskt material där en person som inte fyllt 18 år förekommer är exploatering av barn, oavsett omständigheterna då det producerats.

Utredaren ska i enlighet med direktiven beakta att kvinnor är i majoritet bland de personer som förekommer i pornografiska skildringar, men att även män, pojkar och flickor kan förekomma. Utredaren ska vidare beakta att det är vanligare att hbtqi-personer uppger att de har varit utsatta för sexuell exploatering än att andra personer gör det, vilket kan omfatta pornografisk exploatering.

Uppdraget att kartlägga kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och exploatering av barn omfattar produktion av pornografi som ägt rum i Sverige samt material där personer som befinner sig i Sverige förekommer och som sprids i Sverige.

1.1.2 Uppdraget att föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård kan förbättras

Utredarens andra deluppdrag är att föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård kan förbättras. Utredaren ska när det gäller vuxna

- kartlägga vilket skydd, stöd och vård som vuxna personer som har utsatts för våld eller andra övergrepp eller som på annat sätt har tagit skada vid produktion och distribution av pornografi erbjuds och tar del av samt analysera vilka eventuella hinder som finns för att utsatta ska ta del av stödet
- föreslå åtgärder för att vuxna i större omfattning än i dag ska kunna ta del av skydd, stöd och vård och
- föreslå åtgärder för att vuxna personer som har utsatts för våld eller andra övergrepp eller som på annat sätt har tagit skada vid produktion och distribution av pornografi ska få stöd att lämna en tillvaro där de medverkar i pornografiproduktion om de så önskar.

Utredaren ska genomgående i analys och förslag beakta att funktionsnedsättning, skadligt bruk och beroende av alkohol eller narkotika och andra sårbarheter kan göra att det är särskilt svårt för vissa grupper att söka och ta emot skydd, stöd och vård. Utredaren ska vidare beakta att det kan finnas ett stort mörkertal bland personer som har tagit skada vid produktion och distribution av pornografi.

Utredaren ska när det gäller barn

- kartlägga vilket skydd, stöd och vård som barn som har utsatts för exploatering vid produktion och distribution av pornografi erbjuds och tar del av samt analysera vilka eventuella hinder som finns för att utsatta tar del av stödet
- föreslå åtgärder för att barn i större omfattning än i dag ska kunna ta del av skydd, stöd och vård och
- föreslå åtgärder för att förebygga att barn utsätts för pornografisk exploatering.

På punkten att förebygga skiljer sig uppdraget från det uppdrag som gäller vuxna. Barn kan aldrig samtycka till att medverka i pornografi eftersom pornografiskt material där barn förekommer är att beteckna som barnpornografi, vilket bland annat tydliggörs i Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen) och i och det fakultativa protokollet till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.¹ De målgrupper som ingår i uppdraget beskrivs närmare i kapitel 2.

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) och det fakultativa protokollet till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi, ska vara en utgångspunkt i arbetet. Utredaren ska beakta att det kan finnas ett stort mörkertal bland barn som har tagit skada vid produktion och distribution av pornografi.

Regeringen beslutade den 7 juli 2022 att en utredning om ett exitprogram för personer som är utsatta för prostitution skulle tillsättas. Ur direktiven för den utredningen framgår att utredningen så långt det är möjligt ska samordna arbetet gentemot regionerna och eventuella förslag som rör hälso- och sjukvården med den här utredningen.² Samarbetet avser främst det andra deluppdraget.

Utredningen avser att kartlägga skydd, stöd och vård som ges i Sverige av både offentliga och idéburna aktörer.

¹ Det framgår även av bestämmelsen i 16 kap. 10 a § BrB. *Straffansvar* för brottet barnpornografibrott kan dock i vissa fall bero på om det av bilderna eller sammanhanget också framgår att personen är under 18 år och på vilken åtgärd som vidtas med materialet.

² Dir. 2022:115. Exitprogram för personer som är utsatta för prostitution.

1.1.3 Uppdraget att analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi

Utredarens tredje deluppdrag är att analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi. Utredaren ska

- analysera varför det finns så få lagföringar för olaga våldsskildring beträffande våldspornografi och föreslå åtgärder för att brotten i större utsträckning ska beivras
- kartlägga vilka andra brott som förekommer med koppling till produktion och distribution av pornografi och i vilken utsträckning de anmäls, utreds samt leder till åtal och lagföring
- analysera vilka eventuella hinder som finns som kan försvåra utredning och åtal och
- vid behov föreslå åtgärder för att brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska beivras i större utsträckning, vilket till exempel kan omfatta åtgärder för att ge stöd till utsatta att våga anmäla brott.

Syftet med analysen och förslagen ska vara att brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska anmälas, utredas och lagföras, inom ramen för befintlig lagstiftning. Det ingår inte i utredarens uppdrag att föreslå författningsändringar.

Brottet olaga våldsskildring finns med som en egen punkt i direktiven. Den som i stillbilder eller rörliga bilder skildrar sexuellt våld eller tvång med uppsåt att bilderna sprids döms för olaga våldsskildring (16 kap. 10 c § BrB). För olaga våldsskildring döms också den som sprider en sådan skildring. Olaga våldsskildring är också ett tryck- och yttrandefrihetsbrott (7 kap. 7 § TF och 5 kap. 1 och 2 §§ YGL).

Trots att pornografi är lagligt att producera och distribuera väcks frågan i utredningens direktiv huruvida de som medverkat i vissa fall har utsatts för våld eller andra kränkningar som skulle kunna utgöra brott, utifrån innehållet i de pornografiska material som finns att tillgå på internet. Brott som enligt direktiven skulle kunna vara aktuella är olika sexualbrott, brott mot liv och hälsa, frihet och frid eller annat brott mot allmän ordning.

1.1.4 Områden som inte omfattas av utredningens uppdrag

Produktion och distribution av pornografi gränsar till närliggande frågor, bland annat konsumtion av pornografi och sexualbrott som begås via nätet. Dessa områden kommer i vissa fall att beröras i de kartläggningsuppdrag som utredningen har, men förslag och bedömningar kommer endast att omfatta vuxna som utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi och barn som utnyttjas genom att skildras i bilder och filmer som spridits i pornografiskt syfte eller som riskerar att utsättas för detta.

Utredningen tar inte ställning till pornografi som företeelse

Utredningens uppdrag är inriktat på utsatthet för våld och andra övergrepp, konsekvenser i form av till exempel fysisk eller psykisk ohälsa samt behov av skydd, stöd och vård. I direktiven framgår att vuxna personer kan samtycka till att medverka i pornografi och bidra till att materialet distribueras. I Sverige är det lagligt att producera, distribuera och konsumera pornografi föreställande vuxna personer, så länge man i produktionen och distributionen eller avseende innehållet inte bryter mot några lagar. Utredningen kommer därför inte, i enlighet med direktiven, att ta ställning till pornografi som företeelse, varken i analys eller förslag.

Utredningen avser inte konsumtion av pornografi

Distribution av pornografi kan påverka såväl den som förekommer i materialet som den som tar del av det. På det sätt som distributionen är beskriven i utredningsdirektiven är det dock tydligt att utredningens uppdrag gäller den som medverkat eller utnyttjats i filmer eller på bilder och inte den som konsumerar pornografi. Undantaget är analysen av olaga våldsskildring, vilket är en bestämmelse som ska skydda den som kan ta del av materialet, men som ändå ingår i utredningens uppdrag enligt direktiven.

De förslag som lämnas avseende skydd, stöd och vård kommer inte att avse konsumtion av pornografi och utredningen kommer inte att ta ställning till eventuella skadeverkningar av konsumtion. I de fall vi berör konsumtion i utredningen är det utifrån hur efter-

frågan påverkar det material som produceras, eftersom det då rör den person som medverkar eller utnyttjas.

Utredningen omfattar inte bilder och filmer som sprids i andra syften än pornografiska

Bilder och filmer med sexuellt innehåll sprids mellan olika personer utan att det handlar om pornografi eller pornografiska syften. Det kan till exempel vara bilder och filmer som tas fram och delas inom ramen för en sexuell relation, men även bilder som sprids för att skambelägga den som förekommer på bilden. Detta omfattas inte av utredningen.

Alla sexualbrott som begås på nätet omfattas inte av utredningen

Sexualbrott som begås på nätet omfattas inte av utredningens uppdrag om de inte begås i pornografiskt syfte.

Utredningen kommer inte att kartlägga omfattning

Utredningen ser det inte som möjligt att mäta hur många som är utsatta för övergrepp inom ramen för detta uppdrag. Sexualbrott är generellt något som är erkänt svårt att mäta. Det beror bland annat på hinder för utsatta att berätta om erfarenheter av sexuellt våld, som till exempel skam och skuld och oro för ett negativt bemötande.³ Det är högst troligt något som kan förstärkas om utsattheten skett inom en stigmatiserad miljö som vid produktion av pornografi. Det innebär att utredningen inte kommer att ge svar på hur många som medverkar eller utnyttjas i pornografiska syften i Sverige eller hur stor andel av dessa som utsätts för våld, hot eller andra övergrepp.

³ Brottsförebyggande rådet (2019a). *Indikatorer på sexualbrottsutvecklingen 2005–2017*. Rapport 2019:5.

1.2 Utredningens arbete

En stor del av utredningens arbete har handlat om att skapa en så heltäckande bild som möjligt av de frågor som direktiven lyfter genom att samla information från en mängd olika källor och verksamheter. Utredningen har tagit sig an uppdraget både genom att samla information från forskning och tidigare studier samt genom att träffa ett stort antal offentliga och idéburna verksamheter, som har kunnat dela med sig av de kunskaper de fått genom sin erfarenhet av att möta målgruppen. Utredningen har även träffat personer ur målgruppen.

1.2.1 Möten med verksamheter

Utredningens huvudsakliga informationskälla har varit intervjuer med representanter från ett stort antal aktörer, kommunala, regionala och nationella myndigheter samt idéburna organisationer. Framst har utredningen träffat representanter för verksamheter som möter vuxna som har eller kan ha utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi och barn som utnyttjats genom att skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiskt syfte. Mötena har till stor del genomförts tillsammans med utredningen om exitprogram för personer som är utsatta för prostitution (A 2022:04). Eftersom det är relativt få aktörer i Sverige som vänder sig just till den målgruppen har utredningen haft möjlighet att träffa de flesta som har en någorlunda omfattande verksamhet. De synpunkter som lyfts i betänkandet speglar därför erfarenheterna av en stor andel av de yrkesverksamma som har praktisk erfarenhet av att möta personer som har utsatts för övergrepp kopplat till produktion eller distribution av pornografi. Intervjuerna har utgått från respektive aktörs verksamhet och expertis. Vi har därför inte ställt samma frågor till alla utan fokus har legat på att lyssna in vad varje aktör anser vara viktigt. I mycket stor utsträckning har aktörerna lyft samma typer av erfarenheter, vilket gör att utredningens bedömning är att det finns en stor enighet bland yrkesverksamma kring såväl problembild som vilka behov som finns för att personer i målgrupperna ska kunna ta del av skydd, stöd och vård. I de fall det inte finns samstämmighet redogör vi för det.

I underlaget ingår även aktörer som i sin verksamhet skulle kunna möta målgruppen, men som inte uppfattar att de gör det i någon större omfattning i dag.

Vidare har utredningen träffat representanter för myndigheter, idéburna organisationer och näringsliv för att inhämta kunskap om spridning av material på internet och om hur anmälningar av brott som ingår i utredningens uppdrag omhändertas av rättsväsendet.

Utöver enskilda intervjuer har utredningen haft möjlighet att diskutera problembeskrivningar och förslag i särskilda fokusgrupper med representanter för socialtjänst, hälso- och sjukvård, länsstyrelserna och rättsväsendet.

Intervjuerna har gett underlag till alla tre delar av utredningens uppdrag. En fullständig lista över de aktörer utredningen har träffat, enskilt och i fokusgrupper, finns i referenslistan.

1.2.2 Intervjustudie och forskningssammanställningar

Utredningen har beställt en intervjustudie från Marie Cederschiöld högskola, vars resultat används både i den del av uppdraget som handlar om att kartlägga kunskapsläget och den del som handlar om att föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård kan förbättras. Beställningen avsåg en intervjustudie med personer som varit i behov av skydd, stöd eller vård på grund av medverkan eller utnyttjande i pornografiska sammanhang. För att få delta i studien skulle de medverkande vara minst 18 år gamla och ha erfarenhet av att ha blivit filmade eller fotograferade i pornografiska sammanhang i Sverige. Att ha varit i behov av skydd, stöd eller vård var inget inklusionskriterie för studien, däremot rekryterades deltagare till studien genom en annons som distribuerades via relevanta samhällsaktörer, offentliga och inom civilsamhället, som möter vuxna som har eller kan ha erfarenheter av att bli filmade eller fotograferade för pornografiproduktion. Bland intervjupersonerna finns både personer som utnyttjats eller medverkat i material som andra filmat eller spridit och personer som producerat eget material. Fokus har varit på individens utsatthet eller behov av skydd, stöd och vård efter 18 års ålder. 26 personer har intervjuats inom ramen för uppdraget. Uppdraget utfördes av doktoranden Meghan Donevan, universitetslektorn Linda

Jonsson och affilierade professorn Carl Göran Svedin. Rapporten i sin helhet finns i bilaga 7.

Utredningen har beställt en forskningssammanställning om kunskapsläget, med fokus på vuxna personer, från högskolan i Halmstad. Beställningen avsåg att sammanställa och sammanfatta internationell forskning, dels om förekomsten av våldsutsatthet i produktion och distribution av pornografi, såväl avseende omfattning som avseende vilken typ av våld som förekommer, dels om sambandet mellan medverkan eller exploatering i pornografi och psykisk, fysisk och sexuell ohälsa samt socioekonomiska konsekvenser. Uppdraget omfattade även att sammanställa och sammanfatta forskning om skillnader avseende våldsutsatthet mellan internetforum där man lägger upp eget material och forum där någon annan filmat och producerat. Uppdraget genomfördes av universitetslektorn Max Waltman. Rapporten i sin helhet finns i bilaga 8.

Utredningen har beställt en litteraturöversikt om kunskapsläget om barns utsatthet från affilierade professorn Carl Göran Svedin. Beställningen avsåg att genom en systematisk litteraturöversikt sammanställa kunskap om barn i åldern 13–18 år i sexuella övergreppsbilder samt andra sexuella eller avklädda bilder och filmer. Bilderna eller filmerna kan vara egenproducerade eller producerade av någon annan med eller utan tvång. Sammanställningen skulle enligt beställningen omfatta kunskap om förekomsten av dessa material i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma, kunskap om i vilken omfattning bilderna och filmerna är självproducerade eller producerade av någon annan och om i vilken omfattning de är producerade med eller utan tvång samt kunskap om negativa konsekvenser, exempelvis i form av psykisk, fysisk eller sexuell ohälsa för den som exploateras på detta sätt. Rapporten i sin helhet finns i bilaga 9.

1.2.3 Intervjuer med vuxna i målgruppen

För att få en bättre bild av hur tillvaron ser ut för den som medverkar eller utnyttjas i pornografi har utredningen intervjuat fem personer som fortfarande är, eller fram till nyligen varit, aktiva och som beskriver sin medverkan som frivillig. Underlaget är för litet för att utredningen utifrån intervjuerna ska kunna dra några slutsatser om

förhållanden i stort för personer som medverkar i pornografi. Intervjuerna har använts för att få bättre kunskap om hur pornografi produceras och distribueras i Sverige och om drivkrafter för att medverka. De har även använts för att få en bättre förståelse för målgruppens egna erfarenheter och av behoven av skydd, stöd och vård för den som medverkar eller utnyttjas i pornografi.

Utredningen har även intervjuat en kvinna som mot sin vilja utnyttjats i prostitution och produktion av pornografi, en kvinna med erfarenhet av att sexuella handlingar utan hennes samtycke har dokumenterats och spridits som pornografi, samt en kvinna som befinner sig i en hederskontext och har erfarenhet av att filmer spridits till anhöriga.

1.2.4 Enkät till personer som utsatts innan de fyllde 18 år

Utredningen har tagit fram och spridit en enkät som riktat sig till vuxna personer som har varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem har spridits i något digitalt forum, innan de fyllde 18 år. Detta oavsett om det har varit de själva eller någon annan som spridit dem.

Ett syfte med enkäten har varit att samla information om hur situationen kan se ut för barn som antingen själva lägger upp bilder eller filmer på olika digitala forum, eller som har drabbats av att någon annan spridit bilder eller filmer på dem. Ett annat syfte har varit att samla information om hur barn söker eller erbjuds insatser i form av skydd, stöd och vård.⁴

Utredningen har tolkat svaren i samråd med en representant för föreningen Inte Din Hora.

⁴ I de delar som avsåg insatser ställdes frågorna för att kunna vara jämförbara med de frågor som ställdes till personer som utsatts för kommersiell sexuell exploatering i studien *Ingen börde ropen på hjälp – Vilken hjälp finns för människor som utsätts i prostitution, människobandel för sexuella ändamål och annan kommersiell sexuell exploatering?* som Inte Din Hora, Child10 och Ellencentret genomförde 2020.

1.2.5 Enkäter till kommuner, regioner, länsstyrelser och Barnahus

Utredningen har tillsammans med utredningen om exitprogram för personer som är utsatta för prostitution (A 2022:04) skickat en enkät till landets samtliga kommuner⁵ och en till samtliga regioner.⁶ I enkäterna ställdes frågor om bland annat rutiner, kompetens, förebyggande arbete, upptäckt samt vilket skydd, stöd och vård som erbjuds i dag. Sammanlagt inkom svar från 190 kommuner, stadsdelar och socialförvaltningar, vilket ger en svarsfrekvens på 62 procent, samt från 20 av 21 regioner.

Vidare har utredningen skickat enkätfrågor till samtliga länsstyrelser och, tillsammans med utredningen om exitprogram för personer som är utsatta för prostitution, till samtliga Barnahus.

1.2.6 Domar och statistik

För genomförande av uppdraget att analysera brottslighet har utredningen begärt ut och tagit del av domar avseende brottet olaga våldskildring. Utredningen har även beställt statistik från Polismyndighetens register över anmälda brott avseende anmälningar av andra brott som kan vara aktuella, främst sexualbrott mot barn eller vuxna.

1.2.7 Expertgrupp

Utredningen har haft stor hjälp av expertgruppen som har bidragit med kunskap från sina respektive sakområden. Expertgruppen har bestått av representanter från Barnombudsmannen, Jämställdhetsmyndigheten, Polismyndigheten, Socialstyrelsen, Åklagarmyndigheten, Arbetsmarknadsdepartementet, Justitiedepartementet, Socialdepartementet, Mikamottagningen i Göteborg, Sveriges Kommuner och Regioner, Talita och RFSU, samt två forskare från Marie Cederschiöld högskola respektive Göteborgs universitet. Expertgruppen har träffats vid fyra ordinarie möten och ett slutjusteringsmöte.

⁵ Enkäten skickades till alla 290 kommuner, samt till stadsdelsförvaltningarna i Stockholm och till socialförvaltningarna i Göteborg.

⁶ Komm2023/00189/A2022:02.

1.2.8 Referensgrupp

Utredningen har valt att tillsätta en referensgrupp bestående av representanter för idéburna organisationer med erfarenhet av att möta målgruppen. Gruppen har träffats två gånger, en gång för att stämma av problembeskrivningar och en gång för att stämma av förslag. Utredningen har även träffat representanter för samtliga organisationer som ingår i gruppen i separata möten. Referensgruppen har bestått av organisationerna 1000 möjligheter, Alltid Sedd, Riksförbundet Attention, ChildX, ECPAT Sverige, Inte Din Hora, MÄN, Novahuset, Organisationerna mot kommersiell sexuell exploatering av barn (OKSE), Q-jouren Väst, RFSL Ungdom, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks), Transammans, Unizon och Utan skyddsnet.

1.2.9 Internationella kontakter

Utredningen samlat information från de nordiska länderna om de verksamheter som ger skydd, stöd och vård till personer som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi i respektive land. Utredningen har även varit i kontakt med verksamheter i Frankrike och Storbritannien för att få information om nationella förslag som tagits fram inom området, samt tagit del av pågående arbete inom EU.

1.3 Betänkandets disposition

Betänkandet inleds med en bakgrundsdel som innehåller utgångspunkter och definitioner samt en beskrivning av vilka målgrupper som omfattas av uppdraget (kapitel 2), tidigare och pågående utredningar, propositioner och skrivelser m.m. som är relevanta för arbetet (kapitel 3), internationella åtaganden (kapitel 4) och en beskrivning av hur pornografi produceras och distribueras i Sverige i dag (kapitel 5).

Efter det följer tre kapitel där vi redogör för de kartläggningar som ingår i utredningens första deluppdrag. Där ingår kunskapsläget om övergrepp mot vuxna (kapitel 6), kunskapsläget om övergrepp mot barn (kapitel 7) och kunskapsläget om effekter på fysisk, psykisk

och sexuell hälsa (kapitel 8). I kapitel 8 ingår kunskap som avser både barn och vuxna.

Därefter följer tre kapitel där vi redogör för tillgång till skydd, stöd och vård. Det omfattar nationell reglering och kunskapsstöd om förebyggande arbete, skydd, stöd och vård (kapitel 9), tillgång till skydd, stöd och vård (kapitel 10) samt tillgång till stöd för att ta ner bilder och filmer från plattformar på internet (kapitel 11).

I fyra kapitel redogörs för vad utredningen bedömer behövs för bättre tillgång till skydd, stöd och vård. Där ingår ett utökat och verkningfullt förebyggande arbete (kapitel 12), förbättrad upptäckt (kapitel 13), förstärkt skydd, stöd och vård (kapitel 14) och förbättrad kunskap och metodutveckling (kapitel 15). Därefter presenteras utredningens överväganden och förslag för att förbättra förebyggande arbete samt skydd, stöd och vård (kapitel 16).

Två kapitel ägnas åt det tredje deluppdraget, att analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi. Först redogörs för brottet olaga våldsskildring (kapitel 17), därefter för brott mot person vid produktion och distribution av pornografi (kapitel 18). Sedan presenteras utredningens överväganden och förslag för att brott med koppling till pornografi ska beivras i större utsträckning (kapitel 19).

Slutligen redogörs för utredningens konsekvensanalys (kapitel 20).

2 Utgångspunkter och definitioner

I detta kapitel redogör vi för de rättighetsperspektiv och definitioner av våld och pornografi som ligger till grund för utredningens förslag och som har sin utgångspunkt i jämställdhets-, folkhälso-, och barnrättspolitiken, som i sin tur har sin grund i de internationella konventioner som Sverige har förbundit sig till.

Inledningsvis redogör vi för den svenska jämställdhetspolitikens inriktning och definition av mäns våld mot kvinnor samt kopplingen till våld och övergrepp som sker i pornografiska syften. Därefter beskriver vi folkhälsopolitiken och dess betydelse för våldsområdet, för att sedan redogöra för FN:s konvention om barnets rättigheter och barnets rätt att skyddas från alla former av våld. Vi lyfter även vikten av ett jämlikhetsperspektiv och att samhällets insatser utformas på ett sådant sätt att de skapar förutsättningar för att alla människor ska kunna leva ett liv fritt från våld och uppnå god hälsa oavsett bakgrund. Därefter presenterar vi den definition av pornografi och våld som utredningen utgår ifrån. Slutligen redogör vi för de avgränsningar som vi har gjort avseende vilka målgrupper som omfattas av utredningen.

2.1 Jämställdhetspolitiken

I utredningens direktiv beskrivs utredningens koppling till jämställdhetspolitiken. Mot denna bakgrund har vi valt att ta utgångspunkt i skrivelsen *Makt mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*,¹ som ligger till grund för den nuvarande jämställdhetspolitiken. Skrivelsen innehåller även en *Nationell strategi för att förebygga och motverka mäns våld mot kvinnor* som också är en central utgångspunkt för utredningen (se avsnitt 2.1.2).

¹ Skr. 2016/17:10.

I skrivelsen framgår att det övergripande målet med jämställdhetspolitiken är att ”Kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv”.² Jämställdhetspolitiken ska utgå från förståelsen av att kön och makt skapas och upprätthålls strukturellt i alla delar av samhället och att politikens uppgift är att förändra denna strukturella ordning. Det framgår även att politiken ska utformas på ett sådant sätt att den beaktar ett barnrätts-, funktionshinders-, hbtqi- och livscykelperspektiv.

Utöver det övergripande jämställdhetspolitiska målet finns sex delmål som tillsammans anger fokus och inriktning för politiken. Av dessa sex delmål beaktar vi särskilt delmålen ”Jämställd hälsa” och ”Mäns våld mot kvinnor ska upphöra” då vi bedömer att de har störst relevans för utredningen.

2.1.1 Delmål: Jämställd hälsa

Jämställdhetspolitikens femte delmål är ”Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma förutsättningar för en god hälsa och erbjudas vård och omsorg på lika villkor.” Delmålet tar fasta på vikten av kroppslig integritet och rätten till en sexuell och reproduktiv hälsa, vilket beskrivs som en förutsättning för en god hälsa för alla. Delmålet omfattar även förebyggande folkhälsoarbete liksom åtgärder och insatser till enskilda personer gällande socialtjänst, stöd och service till personer med funktionsnedsättning samt hälso- och sjukvård.³

Syftet med målet är att minska hälsoskillnader mellan olika socioekonomiska grupper och särskilt minska skillnader i förhållanden och villkor som påverkar kvinnors och mäns hälsa och livschanser. Syftet är även att påverka strukturella könsskillnader som finns inom hälso- och sjukvården.⁴

I skrivelsen betonar regeringen att en jämställd hälso- och sjukvård kräver ett brett och långsiktigt arbete inriktat mot bland annat tillgänglighet, kunskapsuppbyggnad, behandlingsmetoder och attityder. Vidare lyfts att bemötandet inom hälso- och sjukvården har betydelse för att identifiera mer än rent medicinska behov, såsom kvinnors och barns våldsutsatthet oavsett i vilket sammanhang som

² Prop. 2008/09:1, bet. 2008/09:AU1, rskr. 2008/09:115.

³ Skr. 2016/17:10 s. 81.

⁴ Ibid.

våldet har utövats. En tillgänglig och professionell hälso- och sjukvård när det gäller sexuell och reproduktiv hälsa är ett strategiskt område för jämställdhetspolitiken och en förutsättning för att framför allt kunna tillgodose och främja kvinnors och barns hälsa och rättigheter.

Delmålet beskriver även sambanden mellan ohälsa och våldsutsatthet och kopplar därmed tydligt an till det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra (se avsnitt nedan). Delmålet harmoniserar även med Sveriges folkhälso-politiska mål om att skapa samhälleliga förutsättningar för en god och jämlik hälsa i hela befolkningen som också är en viktig utgångspunkt för utredningen, liksom hälso- och sjukvårdens mål om en god hälsa och vård på lika villkor.⁵

2.1.2 Delmål: Mäns våld mot kvinnor ska upphöra

Det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet är ”Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet”. Delmålet omfattar våld som kvinnor och flickor utsätts för i särskilt hög grad eller som generellt sett har särskilt svåra konsekvenser för kvinnor och flickor. I delmålet ingår även rätten och möjligheten att kunna bestämma över sin egen kropp, sexualitet och reproduktion, liksom mäns och pojkars våldsutsatthet och kroppsliga integritet.⁶

I skrivelsen beskrivs mäns våld mot kvinnor som ett omfattande samhällsproblem och som den yttersta konsekvensen av ett ojämnt ställt samhälle som framför allt begränsar flickor och kvinnors handlings- och livsutrymme. Våldet ses som ett hinder för att de som drabbas ska kunna åtnjuta sina mänskliga rättigheter till fullo och erhålla en god sexuell och reproduktiv hälsa. Definitionen går i linje med *FN:s deklaration om avskaffandet av våld mot kvinnor*⁷ och *Europarådets konvention om förebyggande och bekämpande av våld mot kvinnor och av våld i hemmet*, (Istanbulkonventionen),⁸ som båda fördömer alla former av våld och beskriver våld mot kvinnor som ett

⁵ 3 kap. 1 § HSL (2017:30).

⁶ Skr. 2016/17:10. s. 84.

⁷ FN:s resolution 48/104 (1993).

⁸ CETS nr 210 (2011).

uttryck för historiskt ojämlika maktförhållanden mellan kvinnor och män och ett brott mot de mänskliga rättigheterna.

I skrivelsen betonar regeringen att män och pojkar står för större delen av våldet i samhället, både mot kvinnor och mot andra män, och att det finns en tydlig koppling mellan kön, maskulinitetsnormer och våld.⁹ Alla yttringar av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld oberoende av relation mellan offer och förövare ingår i delmålet. De våldsformer som avses är våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck, prostitution och människohandel för sexuella ändamål samt sexuellt våld oberoende av relation, och inbegriper både vuxna och barn. Delmålet omfattar även att motverka kommersialisering och exploatering av kvinnokroppen i medier, pornografi och reklam som syftar till att reproducera föreställningar om kvinnors underordning.¹⁰ I arbetet ska särskild hänsyn tas till kvinnors och flickors olika livssituationer och omständigheter som kan innebära särskild sårbarhet och förvärra den enskilda kvinnans eller flickans utsatthet för våld.

Även om våld och övergrepp som sker inom produktion och distribution av pornografi inte uttryckligen nämns i den jämställdhetspolitiska skrivelsen, betonar regeringen att delmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra är mer omfattande än vad som räknas till begreppet våld i nära relationer.¹¹ Våldet ska förebyggas och bekämpas på samhällets samtliga arenor och särskilt med fokus på livssituationer och miljöer där våld mot kvinnor och flickor relativt ofta förekommer. Det gäller på offentliga arenor såväl som på privata. I skrivelsen lyfts att digitala medier blivit en arena för olika uttryck av mäns våld mot kvinnor, då det skapats nya kanaler för att köpa och sälja sexuella tjänster samt sprida pornografi och sexualiserade bilder i det offentliga rummet.¹² Regeringen lyfter därför att det är viktigt att det finns effektiva redskap att hantera dessa problem från samhällets sida, genom lagstiftning, utbildning och sociala insatser.

⁹ Skr. 2016/17:10. s. 83.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid. s. 84.

¹² Ibid. s. 38 ff.

Nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

För att stärka förutsättningarna att nå det jämställdhetspolitiska delmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra finns en tioårig nationell strategi, vilken inkluderar en uppföljningsstruktur och åtgärdsprogram.¹³ Strategins område överensstämmer i stort med Istanbulkonventionen, med undantag för frågor om prostitution och människohandel som behandlas särskilt i *Europarådets konvention om bekämpande av människohandel*.¹⁴

Syftet med den nuvarande nationella strategin är att den fullt ut ska motsvara det jämställdhetspolitiska delmålet och därigenom öka effektiviteten och stärka förutsättningarna för måluppfyllelse av densamma. Den genomgripande inriktningen i strategin är att rikta om arbetet från ett reaktivt till ett proaktivt förhållningssätt, vilket innebär att samhällets insatser bör fokusera mer på att förebygga våldet och dess orsaker och inte endast hantera våldets konsekvenser. Den nationella strategin omfattar fyra politiska målsättningar som pekar ut riktning och är strategiskt vägledande för samhällets utformande av insatser. De fyra målsättningarna är

- ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld,
- förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn,
- effektivare brottsbekämpning samt
- förbättrad kunskap och metodutveckling.

Samtliga målsättningar kan tillämpas på våld och övergrepp som sker med koppling till pornografi. I direktivet till utredningen lyfts i huvudsak kopplingen till målsättningarna 2 och 3.

I direktivet framgår att målsättningen ”Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn” ska omfatta alla arenor där våld kan förekomma, inklusive produktion och distribution av pornografi. Barn under 18 år ska skyddas från all form av sexuell exploatering och från att utnyttjas i pornografiska syften, oavsett om våld eller tvång förkommer eller inte. De ska även få tillgång till skydd, stöd och vård utifrån sina rättigheter

¹³ Skr. 2016/17:10, s. 126.

¹⁴ CETS nr 197 (2005).

och behov. Vuxna behöver få skydd, stöd och vård om de har utsatts för våld eller andra övergrepp eller på annat sätt tagit skada vid pornografiproduktion och stöd att, om de så önskar, lämna en tillvaro där de medverkar i pornografi.

Målsättningen ”Effektivare brottsbekämpning”, inkluderar rättsväsendets ingripande mot brott, säkrandet av bevis, anmälning och lagföring. Det handlar även om att brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska beivras på samma sätt som brott som begås i andra miljöer.

Även målsättningarna ”Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbetet mot våld” och ”Förbättrad kunskap och metodutveckling” är viktiga utgångspunkter för utredningen. Målet om ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld handlar dels om att förebygga och förhindra att barn och unga utnyttjas sexuellt genom att skildras i bilder och filmer i pornografiska syften, dels att påverka attityder kring våld och könsnormer samt att motverka efterfrågan på denna typ av pornografiskt material. Målet om förbättrad kunskap och metodutveckling handlar om att utveckla och förbättra kunskapen om våldsutsatthet och utnyttjande vid produktion och distribution av pornografi hos allmänheten samt berörda yrkesgrupper och beslutsfattare, liksom att utveckla metoder och arbetssätt för att motverka våldet genom forskning, utvärdering och uppföljning.

Utöver de fyra prioriterade målsättningarna är en viktig utgångspunkt för strategiarbetet att våld ska förebyggas med fokus på våldsutövare och maskulinitetsnormer samt att samhällets insatser bör utformas med särskild hänsyn till

- större uppmärksamhet på flickors och unga kvinnors utsatthet för våld,
- flera livssituationer och omständigheter kan innebära särskild sårbarhet,
- funktionshinderperspektiv,
- barnets rätt och barnets bästa,
- hbtqi-personers rättigheter,
- förbättrad samverkan och styrning samt
- kunskapsbaserat arbete.

Alla dessa perspektiv tillsammans med de fyra målsättningarna är centrala utgångspunkter för utredningens arbete, både i analysarbetet och vid utformandet av förslag.

Den 3 augusti 2023 initierades arbetet om ytterligare en strategiperiod då regeringen beslutade tillsätta en utredning om stärkt långsiktig styrning av arbetet mot könsrelaterat våld och hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁵ Enligt direktivet ska utredningen bland annat bedöma om en ny målformulering för delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra samt ta fram förslag till en eller två långsiktiga strategier på området för att utveckla och stärka arbetet med att förebygga och motverka fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt och materiellt våld samt hot om våld. Av direktivet framgår även att utredningen ska beakta de förslag som har lämnats och ska lämnas från utredningar inom närliggande områden för att i möjligaste mån samordna eventuella förslag till nya insatser, vilket borde inbegripa förslagen i detta betänkande. Uppdraget ska slutredovisas senast den 28 februari 2025. Utredaren ska senast den 1 mars 2024 delredovisa den del som rör uppdraget att föreslå en ny målformulering för delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra.

Vid sidan av den nationella strategin har åtgärdsprogram tagits fram i syfte att intensifiera utvecklingsarbetet för att effektivisera måluppfyllelsen av den sjätte jämställdhetspolitiska delmålet. Dessa presenteras närmare i kapitel 9.

2.2 Folkhälsopolitiken

Folkhälsopolitikens mål om att skapa samhällliga förutsättningar för en god och jämlik hälsa i hela befolkningen¹⁶ är viktiga utgångspunkter för utredningen, liksom den Nationella strategin för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR).¹⁷ Våld och övergrepp har starka kopplingar till folkhälsan, då frihet från alla former av våld är en förutsättning för en god hälsa. Våld och sexuella övergrepp kränker individens kroppsliga integritet och bidrar till ohälsa och otrygghet oavsett om det sker inom en privat relation eller i en pornografisk kontext. För en majoritet av de som drabbas av våld och sexuella

¹⁵ Dir. 2023:117. *En stärkt långsiktig styrning av arbetet mot könsrelaterat våld och hedersrelaterat våld och förtryck.*

¹⁶ Prop. 2002/03:35, bet. 2002/03: SoU7, rskr. 2002/03:145.

¹⁷ Folkhälsomyndigheten (2020). *Nationell strategi för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter.*

övergrepp innebär det ett psykologiskt trauma och kan medföra många hälsoproblem, exempelvis psykisk ohälsa, sexuellt överförbara infektioner eller posttraumatisk stress (PTSD). Våldsutsattheten bidrar även till att begränsa individers kontroll, inflytande och delaktighet i samhället och i det dagliga livet.

Till det övergripande folkhälsopolitiska målet tillkommer åtta målområden som återspeglar hälsans bestämningsfaktorer, det vill säga samhälleliga faktorer som påverkar hälsotillståndet, exempelvis vilken miljö vi lever i, barndomen och uppväxttiden, vår utbildning och vårt arbete. Av de åtta målområdena har vi valt att fokusera på målområde 7 om kontroll, inflytande och delaktighet och målområde 8 om jämlik och hälsofrämjande hälso- och sjukvård, som vi bedömer har starkast koppling till utredningen.

2.2.1 Målområde: Kontroll, inflytande och delaktighet

Folkhälsopolitikens målområde 7 handlar om att stärka individers möjlighet till kontroll, inflytande och delaktighet genom att bland annat främja frihet från hot och våld och stärka individens sexuella och reproduktiva hälsa och rättigheter (SRHR).¹⁸ Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter beskrivs inom målområdet som en förutsättning för människors hälsa, jämställdhet och mänskligt välbefinnande. Det handlar bland annat om att få bestämma över sin identitet, kropp och sexualitet utan risk för att utsättas för sexuellt våld eller fysiskt våld.

Målet stämmer väl överens med det femte jämställdhetspolitiska delmålet om jämställd hälsa. I båda målen beskrivs sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR), som bygger på personligt självbestämmande, frivillighet och kroppslig integritet, som en förutsättning för en god hälsa för alla. Folkhälsomyndigheten följer utveckling inom målområdet genom indikatorn "Utsatthet för våld eller hot om våld".¹⁹

¹⁸ Folkhälsomyndigheten (2022a). *Folkhälsopolitikens målområden – Målområde 7: Kontroll, inflytande och delaktighet*.

¹⁹ Folkhälsomyndigheten (2022c). *Kärnindikatorer för uppföljning av det folkhälsopolitiska målet*.

2.2.2 Målområde: Jämlik och hälsofrämjande hälso- och sjukvård

För att åstadkomma en god och jämlik hälsa är det viktigt att hälso- och sjukvården arbetar hälsofrämjande och förebyggande med ett systematiskt jämlikhetsfokus, samt utgår från patientens behov och möjligheter. Inom målområde 8 framgår bland annat att en god och jämlik hälsa förutsätter att vården är tillgänglig för alla och att möten med vården bygger på ett gott bemötande samt att hälso- och sjukvården arbetar för att förebygga ohälsa.²⁰

För att detta ska uppnås behöver hälso- och sjukvården tillgängliggöra vården för de som är i behov av den och skapa sådana förutsättningar att personer inte avstår från att söka vård trots upplevt behov. Exempelvis kan personer avstå från vård på grund av att man inte har råd, att specifik vård inte finns tillgänglig där man bor, att man inte vet vart man ska vända sig eller att man upplever sig diskriminerad.

Inom målområdet beskrivs att ett hälsofrämjande och jämlikt möte med vården kännetecknas av patient- och personcentrering, stödjande av patientens psykosociala resurser, ett icke-diskriminerande förhållningssätt, information och kommunikation som patienten förstår, kontinuitet i vårdkontakten samt att patienten känner sig delaktig. För uppföljning av målområdet har Folkhälsomyndigheten bland annat tagit fram kärnindikatorn ”Avstått läkarvård trots upplevt behov”.²¹

Nationell strategi för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter

Sedan 2020 har Sverige en nationell strategi för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR)²² vars centrala utgångspunkter är rättighetsperspektivet och jämlikhet i hälsa.

Rättighetsperspektivet utgår från allas rätt till en god sexuell och reproduktiv hälsa och har sin grund i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och alla människors lika värde.²³ Rättighetsperspek-

²⁰ Folkhälsomyndigheten (2022b). *Folkhälsopolitikens målområden – Målområde 8: En jämlik och hälsofrämjande hälso- och sjukvård*.

²¹ Folkhälsomyndigheten (2022c).

²² Folkhälsomyndigheten (2020). *Nationell strategi för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter*.

²³ FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948).

tivet innebär även att synliggöra och komma till bukt med ojämlika maktförhållanden i samhället, varför marginaliserade och diskriminerade grupper, som generellt har en sämre sexuell och reproduktiv hälsa än övriga befolkningen, är prioriterade grupper i strategiarbetet. Det rör sig om personer med bristande socioekonomiska förutsättningar, personer med migrationserfarenheter, personer med funktionsnedsättning, hbtqi-personer och unga.

Strategins övergripande mål är ”En god, jämlik och jämställd sexuell och reproduktiv hälsa i hela befolkningen”. Förutom det övergripande målet tillkommer fyra långsiktiga delmål som berör

- sexualitet och sexuell hälsa,
- reproduktion och reproduktiv hälsa,
- egenmakt, integritet och identitet med koppling till hälsa, och
- jämlika och jämställda relationer med koppling till hälsa.

Samtliga mål berör utsatthet som kan uppstå inom produktion och distribution av pornografi. De första och andra delmålen tar upp att alla är fria att avgöra om, när och hur de vill vara sexuellt aktiva, välja sina sexpartner i jämlikhet och samtycke samt ha njutbara sexuella upplevelser utan risk för sexuellt överförd infektioner och oönskade graviditeter. Det tredje delmålet handlar om att alla ska respekteras och stärkas i sin egenmakt, sin kroppsliga integritet och sitt privatliv samt sin sexuella identitet och könsidentitet, utan begränsningar och stigmatisering, samt att alla har rätt till frihet från diskriminering, inklusive trakasserier och sexuella trakasserier, samt våld och förtryck. Det fjärde delmålet handlar om att alla har rätt att fritt välja om, när och med vem eller vilka de vill ha en relation eller leva tillsammans med i jämlikhet.

De fyra långsiktiga delmålen kompletteras med sju åtgärdsområden som regelbundet ska följas upp utifrån ett antal indikatorer. I strategins sju åtgärdsområde, som handlar om att förebygga sexuell och reproduktiv ohälsa genom hela livet, lyfts vikten av att synliggöra normer och maktstrukturer som omgärdar den sexuella och reproduktiva hälsan och rättigheterna genom att tillämpa ett normkritiskt arbetssätt. Det innebär att ifrågasätta, synliggöra och förändra stereotypa och destruktiva köns- och sexualitetsmönster som uttrycks i relationer, populärkulturen eller i pornografiskt material.

Det handlar även om att förebygga och upptäcka alla former av utsatthet, diskriminering, trakasserier, sexuella trakasserier, hatbrott, våld och förtryck.

Vid sidan av den nationella strategin finns sedan juni 2023 även en nationell handlingsplan som syftar till att konkretisera målsättningarna samt bidra till att stödja myndigheter, regioner, kommuner och andra berörda aktörer i arbetet med sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter. Handlingsplanen gäller 2023–2033 och finns närmare beskriven i kapitel 9.

2.3 Barnkonventionen

Enligt utredningens direktiv ska barnkonventionen²⁴ och det fakultativa protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi²⁵ vara utgångspunkt i utredningens arbete.

Då utredningen omfattar att skydda alla barn²⁶ från att utnyttjas sexuellt i pornografiska syften har vi valt att särskilt utgå från konventionens artiklar som handlar om barnets rätt till skydd mot alla former av våld (artikel 19) och sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp (artikel 34) inklusive de fördjupade skrivningar om konventionsstaternas åtgärder för att garantera att barn inte utnyttjas i barnpornografiska framställningar som återfinns i tilläggsprotokollet. Frihet från alla former av våld och exploatering är grundläggande för varje barns hälsa och välbefinnande, vilket är en av utredningens mest centrala utgångspunkter.

Vi fokuserar även på andra centrala bestämmelser i barnkonventionen till skydd för barn mot alla former av våld. Det handlar om barnets rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering (artikel 24) samt konventionsstaternas skyldighet att vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp (artikel 39). Enligt FN:s barnrättskommitté är behandling en av de många tjänster som behövs för att ”främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning” för barn som har utsatts för

²⁴ FN:s resolution 44/25 (1989).

²⁵ A/RES/54/263 (2001).

²⁶ Enligt barnkonventionens artikel 1 definieras barn som alla människor under 18 år om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet.

våld. Exempel på behandling kan vara medicinsk vård, psykisk hälsovård samt sociala och juridiska tjänster och stöd, liksom mer långsiktig uppföljning.²⁷

2.4 Jämlikhet

Vid genomförande av jämställdhets- folkhälso- och barnrättspolitik är det centralt att insatserna utformas på ett sådant sätt att de bidrar till att skapa strukturella och individuella förutsättningar för att alla människor ska kunna leva ett liv fritt från våld och uppnå god hälsa oavsett bakgrund.

För att det ska vara möjligt för alla att tillgodogöra sig sina rättigheter behöver arbetet särskilt beakta skillnader i människors livsvillkor som påverkas av socioekonomiska förutsättningar och de olika diskrimineringsgrunderna, det vill säga kön, könsidentitet eller könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.

Om alla människor ska tillförsäkras sina rättigheter behöver vissa sårbara grupper i samhället särskilt adresseras då deras rättigheter inte alltid beaktas i den utsträckning som vore önskvärt. Det handlar bland annat om att nå ut med skydd- stöd- och vårdinsatser till dessa målgrupper i samma utsträckning som till övriga befolkningen. I utredningen har vi valt att särskilt beakta personer som lever i ekonomisk utsatthet, personer med funktionsnedsättning, hbtqi-personer, personer med skadligt bruk eller beroende, personer med erfarenhet av migration samt barn i samhällets vård.

Flera av dessa målgrupper lyfts även särskilt i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor²⁸ och i strategin för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter,²⁹ då de löper en större risk att utsätts för våld och övergrepp eller drabbas hårdare av våldets konsekvenser och har en rapporterad sämre sexuell och reproduktiv hälsa. Det framgår även i utredningens direktiv att vid förslag som rör individer ska konsekvenser för dessa grupper beskrivas (se kapitel 20).

²⁷ CRC/C/GC/13, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 52.

²⁸ Skr. 2016/17:10.

²⁹ Folkhälsomyndigheten (2020). *Nationell strategi för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter*.

Mot denna bakgrund är även den nationella *Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021–2031*³⁰ relevant för utredningen liksom regeringens *Strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck*³¹ och *Handlingsplan för hbtqi-personers lika rättigheter och möjligheter för perioden 2020–2023*.³²

2.5 Att beskriva och definiera pornografi

Pornografi är ett begrepp som förändras över tid och definieras på olika sätt beroende på den samhälleliga och kulturella kontexten.³³ Det som i vissa tider uppfattas som pornografiskt anses inte vara det i en annan tid och olika individer lägger olika innebörd i begreppet. Mycket av det som tidigare uppfattades som pornografi är i dag en del av populärkulturen och aldrig tidigare har pornografiska skildringar varit så lättillgängligt via internet som nu.

I dag finns ingen enhetlig definition av pornografi och inom forskningen definieras begreppet på olika sätt inom olika studier, vilket utredningen har behövt förhålla sig till.

Enligt den svenska akademins ordbok definieras pornografi på följande sätt:

Skriven eller bildmässig framställning, det vill säga bilder, filmer eller texter, vars huvudsakliga syfte är att verka sexuellt upphetsande.³⁴

Definitionen säger ingenting om vilken typ av skriven eller bildmässig framställning som avses, mer än att den ska verka sexuellt upphetsande, vilket i princip innebär att vilken bild som helst kan ingå i definitionen så länge syftet är att väcka lust.

Andra definitioner är mer explicita och försöker konkretisera vilka sexuella aktiviteter som avses. En vanligt förekommande definition av pornografi som återfinns inom den vetenskapliga litteraturen som konkretiserar vad som avses lyder som följer:

Bilder eller filmer (klipp) som är producerade eller skapade av användare och som syftar till att sexuellt upphetsa den som tittar. Dessa filmer och bilder visar sexuella aktiviteter, såsom masturbation och oralsex, liksom

³⁰ Regeringsbeslut S2019/02213, S2021/06595.

³¹ Regeringsbeslut A2013/04750.

³² Regeringsbeslut A2021/00140.

³³ Larsson m.fl. (2021). *Såra tuket och sedlighet – Hundra år av pornografi i Sverige*.

³⁴ Svenska akademins ordbok (SO). Andra upplagan (2021).

vaginal och anal penetration, på ett avklätt sätt, ofta med närbild på genitalier.³⁵

Även om det inte finns en enhetlig och globalt etablerad definition av pornografi har många definitioner gemensamt att de innehåller termerna ”sexuellt explicit” och ”väcka lust”, vilket framgår av en rapport från 2019 som sammanställts av en forskarpanel från olika discipliner.³⁶ I samma rapport framgår att det även finns mer kulturellt relativa definitioner av pornografi, där termen pornografi inte bedöms innehålla några inneboende egenskaper. Rapportförfattarna rekommenderade därför att det bör vara upp till varje enskild forskare att göra övertvågda och välmotiverade beslut vid val av definition beroende på studiens syfte.

Den definition som finns beskriven inom straffrätten, om vad som avses med en pornografisk bild, återfinns i de vägledande kommentarerna till 16 kap. 11 § BrB om otillåtet förfarande med pornografisk bild (så kallat skyltningsförbud). Uttrycket pornografisk bild används även i 16 kap. 10 a § BrB och 16 kap. 10 b § BrB (barnpornografibrott). Enligt bestämmelsen anses en bild vara pornografisk när den, ”utan att ha några vetenskapliga eller konstnärliga värden, på ett ohöjlt och utmanade sätt skildrar ett sexuellt motiv”.³⁷ Vad som ska betraktas om en pornografisk bild utvecklas i propositionen från 1997 där det framgår att det är *syftet* med en viss framställning som ska vara avgörande för bedömningen. Om ändamålet med framställningen väsentligen är att påverka åskådaren sexuellt kan det således vara fråga om en pornografisk produkt, men då med undantag för framställningar som har andra syften, exempelvis konstnärliga.³⁸

2.5.1 Utredningens definition av pornografi

Vid val av definition av pornografi har utredningen, förutom att utgå från redan tidigare etablerade definitioner, även beaktat utredningsdirektivets områden och avgränsningar samt att distributionen av pornografi nästan uteslutande sker via internet. I utredningen definierar vi därför pornografi på följande sätt:

³⁵ Peter & Valkenburg (2016). *Adolescents and Pornography: A Review of 20 Years of Research*.

³⁶ McKee et al. (2020). *An interdisciplinary definition of Pornography: Results from a global Delphi panel*.

³⁷ Prop. 1970:125.

³⁸ Prop. 1997/98:43 s. 80 samt jfr JO 1971 s. 561.

Bilder, filmer och direktströmmad media som skildrar explicita sexuella aktiviteter i syfte att verka upphetsande för publiken.

Precis som i de flesta definitioner av pornografi utgår vi från att det handlar om olika former av framställningar som har som primärt syfte att *väcka sexuell lust* hos publiken. För att skilja på vad pornografi innebär jämfört med annat sexualiserat material som finns i till exempel i media och populärkultur har vi valt att använda oss av begreppet *explicita* sexuella skildringar. Vi har även valt att använda ordet *publiken* för att särskilja pornografiska skildringar från andra sexuella bilder och filmer som endast är avsedda att delas mellan privatpersoner och som inte har som primärt syfte att spridas till en större publik och nå den offentliga arenan.

En pornografisk bild kan framställas på olika sätt, men i denna utredning avgränsar vi oss till bildmässiga framställningar som kan kopplas till verkliga personer då fokus för utredningen är skydd, stöd och vård för personer som utsätts för våld eller andra övergrepp vid produktion och distribution av pornografi. Verklighetstroga artificiella pornografiska bilder som framställs genom olika AI-tekniker ingår också om en verklig person kan kopplas till framställningen och därmed också ta skada av att det som framställs och sprids.

Vi menar vidare att pornografi kan skildras i alla slags medier. Det kan röra sig om bilder i tryckta skrifter likväl som bilder i film eller video, vilka framför allt tillgängliggörs och sprids genom internet. Det rör sig om material som sprids på olika digitala webbsidor, sociala medier och via olika applikationer. Vi har även valt att inkludera pornografiska skildringar som sprids via *direktströmmad media* (live-streaming) i definitionen, då det är ett vanligt sätt som pornografi sprids på i dag.

Definitionen avser pornografiska skildringar som rör vuxna. I de fall där barn under 18 år förekommer i sammanhang där vuxna förväntas förekomma, omfattas detta av utredningen.

2.6 Utredningens definition av våld

Centrala utgångspunkter för utredningen är den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor³⁹ och barnkonventionen. Vid val av våldsdefinition utgår vi därför från den definition av våld som återfinns i den nationella strategin och barnkonventionens definition av våld mot barn.

Definitionen som finns i strategin inbegriper alla former av *fysiskt*, *psykiskt* och *sexuellt* våld oberoende av relation mellan offer och förövare och oberoende om våldet sker i ett privat eller offentligt sammanhang. Det avser framför allt våld som riktas mot kvinnor och flickor men omfattar även pojkar, män och hbtqi-personers utsatthet. Våldshandlingar kan ta sig många olika uttryck och utövas både i någons fysiska närhet eller på distans med hjälp av digital teknik.

Även sådant våld som inte har som uppsåt att skada samt sådant våld som är överenskommet att det ska ingå i den pornografiska framställningen och som inte utgör brott i straffrättslig bemärkelse omfattas av utredningens våldsdefinition då handlingarna i sig kan skada individens fysiska, psykiska och sexuella hälsa både på kort och lång sikt. Det kan handla om fysiska skador såsom blåmärken, sprickor i huden, rivsår, blödningar eller sexuellt överförbara infektioner men även psykiska skador i form av både akuta och allvarliga stressreaktioner. Det kan även medföra känslor av skuld, skam, förödmjukelse, självförakt, hopplöshet och självanklagelser⁴⁰ (se kapitel 8). Våldshandlingar omfattar även pornografiproduktion som äger rum mot en persons vilja, även om det inte syns inslag av våld i själva framställningen.

När det gäller barn under 18 år definieras våld, enligt barnkonventionens artikel 19, som ”alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försummelse, misshandel eller utnyttjande, däribland sexuella övergrepp”. Sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande preciseras närmare i artikel 34, och definieras som ”att förmå eller tvinga ett barn att delta i en olaglig sexuell handling, att barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet och att barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material”. Här poängterar FN:s barnrättskommitté

³⁹ Skr. 2016/17:10.

⁴⁰ Nationellt centrum för kvinnofrid. *Konsekvenser av sexuellt våld*. <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/sexuella-overgrepp/konsekvenser-av-sexuellt-vald> (hämtad 2023-10-19).

att det inte finns något krav på att våldet ska vara varken uppsåtligt, varaktigt eller av en särskild svårighetsgrad för att det ska omfattas av barnkonventionens artikel 19.⁴¹

Barn under 18 år som utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material är således alltid en form av ett sexuellt utnyttjande eller sexuellt övergrepp och därmed också alltid att betrakta som en våldshandling. FN:s barnrättskommitté betonar att sexuella handlingar som barn utsätts för inte alltid har föregåtts av fysiskt tvång, men är ändå psykiskt påträngande, exploaterande och traumatiska.⁴²

Våldshandlingar kan ta sig många olika uttryck och de breda våldsdefinitionerna brukar förutom fysiskt, psykisk och sexuellt våld även inkludera våldsformerna försummelse, latent, materiellt och ekonomiskt våld. Nedan har vi valt att endast precisera vad som avses med *fysiskt*, *psykiskt*, *sexuellt*, *ekonomiskt* och *digitalt* våld då dessa våldstyper har en tydlig koppling till utsatthet vid produktion och distribution av pornografi och utnyttjande i form av att få bilder och filmer spridda i pornografiska syften.

2.6.1 Fysiskt våld

Fysiskt våld kan vara allt våld som riktas mot en person kroppsligen. Det kan vara sådant som ger upphov till smärta långvarigt, eller övergående, och det kan handla om obehag. Det kan handla om att slå, sparka, örfila, knuffa, nypa, ta strypgrepp, bita eller dra i håret eller utöva våld med hjälp av tillhyggen eller vapen.⁴³ Ofta motsvarar dessa handlingar den straffrättsliga definitionen av våld och återfinns framför allt i brottsbalkens tredje kapitel som handlar om brott mot person och handlar då om misshandel.

Vuxna kan samtycka till att olika våldshandlingar ska ingå som en del av den pornografiska framställningen. I straffrättslig mening kan en person endast samtycka till ”ringa misshandel”, för att den som utgör gärningen ska vara ansvarsbefriad, vilket vanligtvis motsvarar

⁴¹ CRC/C/GC/13, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 17.

⁴² CRC/C/GC/13, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 25.

⁴³ Se Jämställdhetsmyndigheten. *Information om våldsutsatthet*.

<https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/information-om-valdsutsatthet/> (hämtad 2023-09-11) och CRC/C/GC/13, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 22 och punkt 24.

örfilar, knuffar och nyp med mera.⁴⁴ Att samtycka till misshandel av normalgraden eller till grov misshandel anses inte befria från ansvar. Det finns dock ingen absolut gränsdragning och tolkningen av samtycket lämnas till domstolarna i varje enskilt fall.

2.6.2 Psykiskt våld

Psykiskt våld kan vara hot om våld, om sexuella övergrepp eller om andra brottsliga gärningar, men det kan också vara nedsättande kommentarer, skambeläggande, verbala kränkningar och känslomässiga övergrepp. Det kan även handla om att skrämma, terrorisera, isolera, negligera, utnyttja och förleda.⁴⁵ Olaga förföljelse, så kallad ”stalkning”, är också en form av psykiskt våld och innebär att någon tar upprepade kontakter med sitt offer, begår handlingar som är oönskade och uppfattas som störande, kränkande eller skrämmande.⁴⁶ Psykiskt våld finns bland brotten mot frihet och frid, såsom olaga hot.

2.6.3 Sexuellt våld

Sexuellt våld kan beskrivas som kränkningar och övergrepp med sexuella förtecken. Det kan vara att tvinga någon utföra sexuella handlingar mot dennes vilja. Det kan vara att bli tvingad till att kolla på porr eller ställa upp på att bli filmad under sex.⁴⁷ Om den sexuella handlingen inte bygger på frivillighet kan det handla om ett brott, exempelvis våldtäkt och sexuella övergrepp. Dessa brott återfinns i brottsbalkens sjätte kapitel om sexualbrott. Om en person på ett otillbörligt sätt utnyttjas och tvingas till att medverka vid framställning av pornografi, kan det även handla om människohandel för sexuella ändamål som finns bland brotten mot frihet och frid.

Enligt barnrättskommitténs begreppsförklaring när det gäller barn som utsätts för sexuella övergrepp eller sexuellt utnyttjande omfattar det bland annat att förmå eller tvinga ett barn att delta i

⁴⁴ 24 kap. 7 § BrB (1994:458).

⁴⁵ CRC/C/GC/13 Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 21.

⁴⁶ Polisen. *Olaga förföljelse/stalkning*. <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/olaga-forfoljelse-stalkning/> (hämtad 2023-10-19).

⁴⁷ Jämställdhetsmyndigheten. *Information om våldsutsatthet*.

<https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/information-om-valdsutsatthet/> (hämtad 2023-09-11).

någon olaglig eller psykiskt skadlig sexuell aktivitet, att använda sig av barn för kommersiellt sexuellt utnyttjande eller för framställning av ljudinspelningar eller bilder av sexuella övergrepp på barn. Här ingår som tidigare nämnts även barnprostitution, trafficking och handel med barn för sexuella ändamål.⁴⁸ Kommersiellt sexuellt utnyttjande benämns även som sexuell exploatering av barn och innebär att olika former av sexuella övergrepp där någon form av ersättning har getts. Ersättningen kan handla om pengar, men även om andra saker så som boende, kläder, resor eller andra ”presenter”.⁴⁹ Brott som kan vara aktuella i dessa sammanhang är exempelvis våldtäkt mot barn, sexuell övergrepp mot barn eller utnyttjande av barn för sexuell posering och finns i brottsbalkens sjätte kapitel.

2.6.4 Ekonomiskt våld

Ekonomiskt våld är en form av maktutövning och kontroll. Det kan handla om att tvinga en annan person att förfälska en namnteckning, skaffa sig åtkomst till någons bank-id, mejl och mobiltelefon, eller låna och ta krediter i någon annans namn. Det kan även handla om att tvinga en annan person att skuldsätta sig genom lån och krediter eller tvinga någon att starta ett bolag. Det kan även innebära att någon kontrollerar hur den andra personen använder sina pengar eller gömmer undan gemensamma pengar.⁵⁰

2.6.5 Digitalt våld

Digitalt våld innebär våld som utförs med hjälp av digital teknik, exempelvis via internet, telefon eller via olika sociala plattformar och kan omfatta olika våldsformer. Det kan handla om psykiskt våld när någon skickar hotfulla mejl eller sms, utpressar eller sprider rykten eller annan känslig information på sociala medier. Det kan även vara att sprida privata bilder online eller att kapa någons konto på sociala medier. Digitalt våld kan utövas av personer som man känner och

⁴⁸ CRC/C/GC/13, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 25.

⁴⁹ Jämställdhetsmyndigheten. *Sexuell exploatering av barn*. <https://nspm.jamstalldhetsmyndigheten.se/prostitution-och-manniskohandel/sexuell-exploatering-av-barn/> (hämtad 2023-09-16).

⁵⁰ Kronofogden. *Ekonomiskt våld*. <https://kronofogden.se/forebygg-ekonomiska-problem/stod-och-tips-som-ror-privatekonomi/ekonomiskt-vald> (hämtad 2023-10-19).

har eller har haft en relation till, men det kan också förekomma i sammanhang där helt okända personer hotar, utnyttjar och begår övergrepp.⁵¹

När en bild eller film med naket eller sexuellt innehåll tagits fram i samtycke för privat sammanhang och sedan sprids i pornografiska syften mot någons vetskap eller samtycke, har det inte skett någon våldshandling vid själva framställningen av materialet. Våldshandlingen sker först i samband med spridningen. Så är även fallet när bilder eller filmer som egentligen inte är sexuellt explicita tagits ur sitt sammanhang från andra digitala forum för att spridas i en pornografisk kontext. Dessa typer av spridningar kan vara olagliga och kan då omfattas av de straffrättsliga bestämmelserna om olaga integritetsintrång som finns i brottsbalkens fjärde kapitel om brott mot frihet och frid. Det kan även röra sig om förtal som tas upp i femte kapitlet om ärekränkning. Om pornografiskt material varken har tagits fram eller spridits med samtycke mellan vuxna är både produktionen och distributionen en form av övergrepp och kan utgöra brottliga handlingar. När övergrepp dokumenteras och sprids i pornografiska syften och finns kvar över tid kan det ses som en form av "eftervåld",⁵² då utsattheten fortsätter efter det att det fysiska övergreppet är över.

Det kan även handla om sexuellt våld när någon tar kontakta med ett barn som är under 15 år över internet i syfte att begå ett sexualbrott mot barnet, vilket ofta refereras till som "grooming" i vardagligt tal.⁵³ Sexuella övergrepp på internet mot barn är ofta icke-fysiska till en början, till exempel genom att barnet uppmanas att skicka bilder eller pressas till att posera framför en webbkamera. Detta material kan sedan användas som utpressning. På så sätt blir barnets gränser succesivt förskjutna. Förövaren kan även bryta ner offrets motstånd genom att skapa en känsla av delaktighet. På så vis minskar sannolikheten för att barnet ska berätta för någon om vad som hänt. Dessa övergrepp kan leda till lika negativa och långtgående konsekvenser för barnet som att utsättas för fysiska övergrepp i verkligheten.

⁵¹ Jämställdhetsmyndigheten. *Information om våldsutsatthet* <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/information-om-valdsutsatthet/> (hämtad 2023-09-11).

⁵² Waller Skoog (2022). *Utan mig är du helt ensam – kvinnors levda erfarenheter av omgivningens och samhällets ensamgörande i spåren av mäns våld och eftervåld*.

⁵³ Polisen. *Sexualbrott mot barn på nätet*. <https://polisen.se/lagar-och-regler/lagar-och-fakta-om-brott/brott-mot-barn/sexualbrott-mot-barn-pa-natet/> (hämtad 2023-11-05).

Polisen använder samlingsbegreppet internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn (ISÖB) för att beskriva olika former av sexualbrott mot barn som har utförts via eller med hjälp av sociala medier, informationsteknik (IT) eller internet.⁵⁴

2.7 Målgrupper som omfattas av utredningen

Utredningen omfattar såväl personer som utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi som personer som förekommer i annat material som sprids i pornografiska syften. Utredningsuppdraget utgår från utsatthet och behov hos berörda personer, snarare än från vilka specifika former av pornografi de utnyttjats eller medverkat i. Det omfattar både personer som utsatts för brott och personer som inte har utsatts för brott men som ändå har tagit skada fysiskt eller psykiskt av att ha utnyttjats eller medverkat i pornografiskt material. Utifrån detta har vi identifierat vilka målgrupper och typer av material som kommer att omfattas av utredningen.

Utredningen omfattar såväl kommersiell pornografi som pornografi som inte syftar till att generera pengar. Det är inte avgörande om materialet säljs. Men för att en målgrupp ska omfattas av utredningens uppdrag ska det material där de förekommer ha spridits till en publik i pornografiska syften, till exempel genom att ha laddats upp på en internetsida för pornografi, spridits i grupper i pornografiska syften eller sålts och skickats direkt till köpare.

Vilka internetsidor och grupper som har ett pornografiskt syfte och vilka som har andra syften är inte alltid helt tydligt. De förslag som utredningen lämnar syftar till att förbättra skydd, stöd och vård för de målgrupper som beskrivs nedan och till att brott mot de grupperna i förekommande fall ska beivras. Det är dock sannolikt att andra personer som har varit utsatta för något liknande, till exempel att bilder spridits för att skambelägga någon, också kommer att vara i behov av samma skydd, stöd och vård. Utredningens förhoppning är att även de kommer att kunna dra nytta av de insatser som erbjuds.

⁵⁴ Ibid.

2.7.1 Vuxna som omfattas av uppdraget

Grunden i uppdraget är inte vilket material som produceras eller distribueras, utan i vilken situation de som medverkar eller utnyttjas befinner sig och hur materialet sprids. En del av den pornografi som sprids är uppenbart våldsam eller spelas in under förhållanden som befinner sig någonstans på skalan mellan påtryckningar och våld och övergrepp, eller till och med människohandel. Men även pornografi som har producerats och distribuerats med samtycke från samtliga inblandade kan ge upphov till konsekvenser i form av psykisk eller fysisk ohälsa, vilket antingen kan uppkomma direkt eller vid ett senare tillfälle.

I betänkandet beskrivs målgruppen gemensamt som vuxna som utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi. När vi skriver vuxna som utnyttjats eller medverkat i pornografi avses endast personer som förekommer i material som är avsett att spridas som pornografi.

I de fall texten omfattar både vuxna och barn skriver vi personer som utsatts för sexuellt utnyttjande i pornografiska syften.

Utredningen tolkar uppdraget så att det omfattar alla personer, kvinnor, män och personer med annan könsidentitet eller annat könsuttryck, som förekommer i de sammanhang som beskrivs nedan.

Vuxna som förekommer i material som är avsett att spridas som pornografi

Utredningsuppdraget omfattar personer som förekommer i all typ av pornografiskt material som produceras av någon annan än den som medverkar, i uttalat syfte att spridas via internet eller andra forum.⁵⁵ Här ingår både studioproducerade inspelningar och mindre produktioner.

Uppdraget omfattar även personer som förekommer i egenproducerat material där hen fotar eller filmar sig själv i en avklädd eller sexuell situation och sedan sprider det, exempelvis på något av de internetforum som finns för det ändamålet. I egenproducerat material ingår bilder, filmer och direktströmmat material där den som har tillgång i många fall även kan kommunicera med den som sänder.

⁵⁵ Här omfattas även VHS, DVD med mera, även om det inte är vanligt förekommande.

Uppdraget omfattar personer som själva identifierar att de befinner sig i någon typ av utsatthet eller mår dåligt beroende på att de medverkar eller utnyttjas i produktion eller distribution av pornografi. Det kan handla om ett mer eller mindre uttalat hot eller tvång eller om att personen själv vet att hen egentligen inte vill detta. Dessa personer omfattas oavsett om de för tillfället ser att de kan lämna det sammanhanget eller inte.

Uppdraget omfattar även vuxna som medverkar i produktion eller distribution av pornografi men som inte ser sin medverkan som en utsatthet eller anledning till dåligt mående. Dessa personer ska kunna känna sig trygga med att söka skydd, stöd och vård relaterat till eventuella negativa konsekvenser av medverkan i pornografi, även om de avser att fortsätta. Det kan också vara så att personer som medverkar i produktion eller distribution av pornografi till en början inte uppfattar eller beskriver det de är med om som en utsatthet eller övergrepp. Om de senare får en ändrad upplevelse av sina erfarenheter kan de ha behov av att veta vart man kan vända sig för att få skydd, stöd eller vård. Det innebär inte att utredningen per definition ser alla vuxna som medverkar i pornografi som våldsutsatta.

Vuxna som utsatts för filmade övergrepp eller sexköp

Utredningens uppdrag omfattar personer som har erfarenhet av att ha blivit fotograferade eller filmade i samband med ett sexuellt övergrepp eller sex mot ersättning och där materialet sedan spridits i pornografiska syften. Inom denna grupp finns personer från andra länder som utsatts för människohandel, men även personer från Sverige som utsatts på ett sådant sätt att det uppfyller rekvisiten för människohandel.

Vuxna som utan sin vilja eller vetskap förekommer i bilder eller filmer som sprids som pornografi

Utredningen omfattar även personer som förekommer i material som producerats för privat bruk, men som av någon medverkande eller andra sprids via internet eller andra forum som pornografi utan att alla som förekommer i materialet har samtyckt. Exempel på detta är så kallad "hämndporr", dvs. material som spelats in i en relation

för privat bruk, men som senare spridits av en part. I det fallet kan produktionen ha skett i samtycke och det är distributionen, att det sprids som pornografi, som är ett övergrepp genom att det sker mot någon av de medverkandes vilja.

Vidare omfattas personer som förekommer i material som sprids på liknande sätt men som även filmats utan någon eller några av de medverkandes samtycke eller vetskap. Även om det som sker på filmen har gjorts i samtycke så är det ett övergrepp att såväl filma som att sprida materialet.

I uppdragets målgrupp ingår även personer som förekommer i lättklädda bilder, till exempel bikinibilder, som först lagts upp i sociala medier eller slutna grupper men som spridits vidare av någon annan till en publik i pornografiska syften.

Vuxna som lider av ohälsa på grund av tidigare utsatthet

Vidare omfattar uppdraget personer som lider av fysisk eller psykisk ohälsa på grund av att ha utnyttjats i pornografiska syften långt tidigare, men som inte fått adekvat skydd, stöd och vård. Det kan bero på att utsattheten inte uppmärksammats, eller på att den behandling man tagit del av inte varit tillräcklig.

2.7.2 Vuxna som inte omfattas av uppdraget

Bilder och filmer med innehåll som kan vara sexuellt upphetsande men som inte faller inom ramen för definitionen av pornografi förekommer i många sammanhang. Alla personer som förekommer i dessa material omfattas inte av utredningens uppdrag.

Vuxna som förekommer i filmer som enbart använts för eget privat bruk

Det är inte ovanligt att personer filmar sig själva, ensam eller tillsammans med en partner, i sexuella situationer. När det sker med samtycke och det egenproducerade materialet endast används i privat syfte omfattas det inte av utredningens uppdrag.

Vuxna som förekommer i material som sprids för att dra vanära

Det förekommer att personer filmas i sexuella sammanhang, och att de filmerna sedan används för hot eller utpressning. Det kan vara både situationer där det funnits samtycke och vid övergrepp. Det förekommer även att filmer eller bilder sprids till familjemedlemmar eller andra i syfte att skuldbelägga eller på något sätt förstöra för den som förekommer i filmen. Utsatthet i sådana fall kan ha likhet med utsatthet kopplad till pornografi, inte minst på grund av rädsla för att filmer ska fortsätta att spridas. Eftersom spridningen inte sker i ett pornografiskt syfte omfattas personer som utsatts dock inte av utredningens uppdrag.

2.7.3 Barn som omfattas av uppdraget

Utredningens uppdrag omfattar flickor, pojkar och barn som identifierar sig på annat sätt som förekommer i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma. När utredningen skriver om barn är det den målgruppen som avses, om inte annat uttrycks. Det gäller i praktiken framför allt pubertetsutvecklade tonåringar eftersom skildringar med barn som inte är pubertetsutvecklade typiskt sett inte sprids i de sammanhangen. Det finns alltså ingen tydlig nedre åldersgräns för vilka barn som omfattas eller inte, utan det avgörs av sammanhanget.

Barn ska inte utnyttjas i pornografiska sammanhang oavsett om de är pubertetsutvecklade eller inte. Det är barnpornografibrott att skildra barn i pornografiskt material även om man inte har haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den som skildras är under 18 år⁵⁶ (se kapitel 18). Därför omfattar utredningens uppdrag även barn som inte själva uttrycker att det som skett är mot deras vilja.

I redovisningen har vi valt att använda begreppet utnyttjande i stället för exploatering, vilket är det begrepp som finns i direktivet, för att undvika att föra tankarna till att antingen den utsatta eller en förövare ska ha fått någon form av ersättning för materialet. Det behöver inte ha förekommit någon ersättning för att ett barn ska ha

⁵⁶ Utöver det undantag i 16 kap. 10 b § BrB som gäller om skillnaden i ålder och utveckling mellan den avbildade personen och den som framställer bilden är ringa och omständigheterna i övrigt inte påkallar att ansvar döms ut.

utnyttjats sexuellt i form av att ha skildrats i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.

I betänkandet beskrivs målgruppen gemensamt som barn som har utnyttjats sexuellt i form av att ha skildrats i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.

I de fall texten omfattar både vuxna och barn skriver vi personer som utsatts för sexuellt utnyttjande i pornografiska syften.

Barn som utnyttjas i material som är avsett att spridas som pornografi

På samma sätt som när det gäller vuxna ingår här barn som utnyttjas i inspelningar där en eller flera personer kontrakteras för att medverka, övrigt material som producerats av andra och som sprids på olika forum samt egenproducerat material där ett barn fotar eller filmar sig själv i en avklädd eller sexuell situation och sedan sprider det, exempelvis på något av de internetforum som finns för det ändamålet.

Barn som utnyttjas i pornografiska syften i enlighet med ovan omfattas av utredningen oavsett vad barnet själv uttrycker avseende våld och tvång eftersom barn aldrig kan samtycka till det.

Barn som utnyttjas genom att filmade sexköp eller andra övergrepp sprids som pornografi

Barn som utsatts för sexuella övergrepp som dokumenteras och sprids som pornografi omfattas av uppdraget. Det omfattar barn som dokumenteras i samband med att de utnyttjas genom sex mot någon form av ersättning, till exempel pengar, alkohol, droger, kläder eller andra saker. Bland de barnen finns de som utsatts för exploatering genom människohandel. Det omfattar även barn som utnyttjats för sexuell posering eller något annat brott där barnet förmåtts att genomföra någon typ av sexuell handling mot sig själv eller någon annan i de fall bilden eller filmen sprids i pornografiska syften.

Barn som förekommer i bilder eller filmer som sprids vidare som pornografi

Det är inte ovanligt att äldre barn skickar bilder på sig själva, avklädda eller i en sexuell situation, till en partner med intentionen att bilden ska stanna mellan de två. Detta gäller barn som anses mogna nog att ge sitt samtycke till att dela bilder och filmer med en partner som en del av ett sexuellt utforskande. Tyvärr förekommer det också att dessa bilder på ett eller annat sätt sprids vidare, till exempel när relationen tagit slut. Barn som utsätts för detta omfattas av utredningens uppdrag om de egentagna bilderna sprids vidare som pornografi, till exempel genom att ha laddats upp på en internetsida som finns för det ändamålet, spridits i grupper med det syftet eller sålts och skickats direkt till köpare.

2.7.4 Barn som inte omfattas av uppdraget

Det förekommer tyvärr att barn utnyttjas eller hängs ut i material med sexuell innehåll i många olika forum. Alla dessa omfattas inte av den här utredningens deluppdrag att kartlägga kunskapsläget om våld och exploatering, föreslå skydd, stöd och vård samt analysera brottslighet. Däremot är den sortens utsatthet en riskfaktor för att senare utnyttjas i pornografiska syften. Utredningen kommer därför att beakta olika typer av närliggande utsatthet i den del av uppdraget som avser att föreslå åtgärder för att förebygga att barn utsätts för pornografisk exploatering, på samma sätt som utredningen kommer att beakta andra riskfaktorer.

Barn som förekommer i filmer som enbart använts för eget privat bruk

På samma sätt som det förekommer att vuxna filmar sig själva, ensam eller tillsammans med en partner, i sexuella situationer så förekommer det även bland äldre barn. Detta kan ske i samtycke och så att materialet bara används privat. Barn som medverkat i ett sådant sammanhang omfattas inte av utredningens uppdrag.

Barn vars bilder sprids i andra syften än pornografiska

Barn som utsätts för att sexuella eller lättklädda bilder sprids i annat syfte eller i andra sammanhang än pornografiska omfattas inte, i enlighet med direktiven där det framgår att material av barn omfattas av utredningen om de förekommer i sammanhang där främst pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma. Exempel på detta är bilder som sprids på lokala så kallade ”exposekonton”,⁵⁷ i syfte att hänga ut och förnedra de som förekommer i materialet, så länge de inte sprids vidare i pornografiska syften.

Inte heller barn som filmas i sexuella sammanhang där filmerna sedan används för hot eller utpressning omfattas, inte heller barn som utsätts för att filmer eller bilder sprids till familjemedlemmar eller andra i syfte att skuldbelägga eller på något sätt förstöra för den som förekommer i filmen.

Att hängas ut och skuldbeläggas innebär dock en stor risk för att även utsättas för att samma eller liknande material senare sprids som pornografi och det är inte alltid helt tydligt var gränsen går mellan var bilder sprids för att skuldbelägga och var de används i pornografiska syften. Detta och andra riskfaktorer kommer att adresseras av utredningen inom ramen för det förebyggande arbetet.

Barn som utnyttjas på forum för barnpornografi

Barnpornografi, eller dokumenterade sexuella övergrepp mot barn,⁵⁸ är ett mycket allvarligt brott och en fara och stor kränkning för den som utsätts. Skrivningen i direktiven ”forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer” innebär dock att uppdraget inte omfattar mindre barn som utnyttjas genom forum och kanaler där det förväntas förekomma just barnpornografi, eller dokumenterade sexuella övergrepp mot barn. Däremot ingår pubertetsutvecklade barn vars bilder laddats upp på en internetsida där främst pornografi föreställande vuxna förekommer, spridits i grupper eller sålts och skickats direkt till köpare i pornografiska syften, även om framställ-

⁵⁷ Se begreppslistan i början av betänkandet.

⁵⁸ Utredningen Barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa frågor om brott mot kvinnor och äldre (dir 2022:07), som bland annat ska ta ställning till om brottsbeteckningarna barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott bör ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn, lämnar sitt betänkande till regeringen den 24 november 2023.

ningen eller spridningen av bilderna och filmerna uppfyller rekvisiten för barnpornografibrott.

3 Tidigare utredningar, propositioner och uppdrag

I detta kapitel redogör vi för tidigare och pågående utredningar, propositioner, uppdrag och skrivelser samt lagrådsremisser med direkt eller indirekt koppling till pornografi och som vi bedömt har relevans för utredningen.

Inledningsvis redogör vi för en historisk bakgrund som ligger till grund för nu gällande lagstiftning och hur samhällets syn på pornografi vuxit fram sedan 1970-talet när pornografin avreglerades. Syftet är inte att ge en fullständig redogörelse för de olika lagarnas konstruktion och tillämpning, utan snarare att beskriva hur frågan om pornografi har hanterats genom åren och vad som har betraktats som skyddsvärda intressen.

I kapitlet redogör vi för de förarbeten som lett fram till en reglering av pornografin och som i dag återfinns i ordningslagen (förbud mot pornografisk föreställning), brottsbalken (skyltningsförbud, olaga våldsskildring och barnpornografibrott) samt motsvarande reglering av olaga våldsskildring i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen.

Vi redogör även för utredningar inom närliggande områden som på olika sätt beaktat pornografi eller vars förslag har indirekt bäring på förbättrad skydd, stöd och vård för personer utsatta för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi. Det rör sig om de två stora prostitutionsutredningarna som på olika sätt kopplat samman utvecklingen av prostitution med utvecklingen av pornografi och kvinnofrids- och jämställdhetsutredningarna som beskriver utsatthet i pornografi som ett hinder för jämställdhet och en del av mäns våld mot kvinnor. Därefter beskriver vi de förarbeten som ligger till grund för nuvarande sexualbrottslagstiftning som bygger på frivillighet och reglering kring människohandel för sexuella ändamål.

Avslutningsvis tar vi upp övriga utredningar, uppdrag och överenskommelser som har betydelse för arbetet.

3.1 Reglering av pornografi och barnpornografi

3.1.1 Pornografiförbudet upphör och ersätts med ett skyltningsförbud

År 1971 avskaffades straffbestämmelserna i brottsbalken och i tryckfrihetsförordningen för tukt- och sedlighetssårande framställningar, det så kallade pornografiförbudet, och ersattes med ett skyltningsförbud som än i dag finns i 16 kap. 11 § brottsbalken.¹ Sverige var då ett av de första länderna i världen som avreglerade pornografi. I och med avregleringen blev det som tidigare hade betraktats som sedlighetssårande nu fullt acceptabelt. Genom den ändrade lagstiftningen blev det också tillåtet med offentliga pornografiska föreställningar.

Lagändringarna grundade sig på kommittén för lagstiftningen om yttrande- och tryckfrihets betänkande *Yttrandefrihetens gränser: sårande av tukt och sedlighet, brott mot trosfrid* (SOU 1969:38). Kommitténs förslag var att barnpornografi även i fortsättningen skulle vara kriminaliserat, vilket även tillstyrktes av en majoritet av remissinstanserna. Trots detta valde regeringen att inte gå vidare med förslaget utan öppnade för en total legalisering med undantag för ett skyltningsförbud.²

Det blev således lagligt att sälja pornografiska tidningar men förbjudet att visa dem i skyltfönster. Samtidigt infördes förbud mot att ”utan föregående beställning sända en pornografisk bild med posten eller på annat sätt tillstålla någon sådan bild”. Skyltningsförbudet innebar i praktiken att produktionen av pornografi blev helt fri men marknadsföringen begränsades.

3.1.2 Förbud mot olaga våldsskildring införs i brottsbalken

Bestämmelsen om olaga våldsskildring infördes i brottsbalken 1989 och ersatte lagen om förbud mot spridning av filmer och videogram med våldsinslag (1981:485), den så kallade *Videovåldslagen*. Införandet

¹ Prop. 1970:125, bet. 1970:1LU47, rskr. 1970:267, SFS 1970:225.

² Ibid.

av bestämmelsen hade föregåtts av Yttrandefrihetsutredningens betänkande *Värna yttrandefriheten* (SOU 1983:70) som ledde fram till propositionen *Om ändringar i tryckfrihetsförordningen m.m.*³

Den nya brottsrubriceringen *olaga våldsskildring* infördes i brottsbalkens 16 kapitel om brott mot allmän ordning (1988:835) för att stävja spridningen av våldsskildringar, inklusive våldspornografi, i syfte att skydda allmänheten från framställningar som man ansåg kunde riskera att medföra allvarliga skadeverkningar, särskilt på barn och unga. I samband med införandet av bestämmelsen om olaga våldsskildring infördes även ett förbud om spridning av våldsskildringar till underåriga.⁴

Nuvarande lydelse av brottet olaga våldsskildring⁵ trädde i kraft 2011 och byggde på propositionen *Filmcensuren för vuxna avskaffas – skyddet för barn och unga mot skadlig mediepåverkan stärks*,⁶ som hade föregåtts av betänkandet *Avskaffande av filmcensuren för vuxna – men förstärkt skydd för barn och unga mot skadlig mediepåverkan* (SOU 2009:51).

Enligt den nuvarande bestämmelsen om olaga våldsskildring som finns i 16 kap. 10 c § BrB (2010:1881) är det förbjudet att i bild skildra sexuellt våld eller tvång med uppsåt att sprida bilden, eller att faktiskt sprida en sådan bild. Med bild avses alla slags bilder, även rörliga sådana, som skildrar sexuellt våld eller tvång (dvs. främst s.k. våldspornografi).⁷ Förutom våld omfattas sexuella situationer som innehåller tvångsmoment. Det är främst skildringar av sadistiska beteenden eller likartade beteenden som är ägnade att uppfattas så att någon mot sin vilja blir utsatt för kränkande eller nedvärderande behandling.⁸ Nuvarande bestämmelser är, precis som tidigare, avsedda att skydda allmänheten och i synnerhet barn och unga mot förråande skildringar av extremvåld och är inte avsedda att skydda de som framställs i skildringarna.

Till skillnad från barnpornografibrottet är olaga våldsskildring även ett yttrandefrihetsbrott 5 kap. 1 och 2 §§ YGL (2018:1802) och ett tryckfrihetsbrott 7 kap. 7 § TF (2018:1801) om brottet begås i

³ Prop. 1986/87:151.

⁴ Prop. 1986/87:151.

⁵ Prop. 2009/10:228, bet. 2010/11: KrU2, rskr. 2010/11:61.

⁶ Prop. 2009/10:228.

⁷ Prop. 1986/87:151 s. 183.

⁸ *Ibid.* s. 183 ff.

ett grundlagsskyddat medium såsom i tryckt skrift, tv-program⁹ eller teknisk upptagning (till exempel CD- och DVD-skivor).

Hur bestämmelsen om olaga våldsskildring har tillämpats finns beskrivet i kapitel 17.

3.1.3 Barnpornografi kriminaliseras

Efter legaliseringen av pornografi 1971 ökade spridningen och de pornografiska skildringarna blev mer diversifierade med tidningar specialinriktade på olika sexuella preferenser, vilket även inkluderade skildringar där barn som utnyttjades förekom. Den ökande förekomsten av barn i pornografiska sammanhang väckte starka reaktioner och frågan om ett förbud mot barnpornografi återaktualiserades.

År 1979 lade regeringen fram ett nytt förslag om kriminalisering av viss befattning med pornografisk bild av barn. Den nya bestämmelsen i brottsbalken, som trädde i kraft den 1 januari 1980, innebar att ”den som *skildrar* barn i pornografisk bild med *uppsåt att bilden sprids* eller som *sprider* sådan bild av barn” kunde dömas för barnpornografibrott till böter eller fängelse i högst sex månader.¹⁰ Som motiv till kriminaliseringen anfördes den integritetsskada som kunde uppkomma ”när barn medverkar vid tillkomsten av pornografiska alster” samt att framställningen och spridningen även bedömdes vara kränkande för barn över huvud taget. Det var således både det enskilda barnet och barn i allmänhet som skulle skyddas.

I 1997 års *Barnpornografiutredning* föreslog den särskilda utredaren i betänkande *Barnpornografifrågan – Innehavskriminalisering m.m.* (SOU 1997:29) att *all* befattning med barnpornografi skulle förbjudas. Betänkandets förslag utgjorde sedan underlag till de lagändringar som trädde i kraft den 1 januari 1999. Lagändringarna innebar att barnpornografibrottet utvidgades till att även omfatta att *inneha*, *överlåta*, *upplåta* och *förevisa* barnpornografi liksom att *förvärva* och *förmedla* kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder. Samtidigt undantogs barnpornografiska bilder från tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens respektive tillämpningsområden.¹¹

Sedan införandet av barnpornografibrottet 1980 har straffbestämmelserna om barnpornografi utvidgats vid flera tillfällen, vilket inne-

⁹ Se 1 kap. 2 § 1 2 p YGL.

¹⁰ Prop. 1978/79:179, bet. 1978/79: KU33, rskr. 1978/79:317.

¹¹ Prop. 1997/98:43, bet. 1997/98: KU19, rskr. 1997/98:214, bet. 1998/99: KU4, rskr. 1998/99:2.

bär att i princip all befattning med barnpornografi nu är förbjuden. 2005 höjdes straffmaximum för grovt barnpornografibrott till fängelse i sex år,¹² 2010 utvidgades straffbestämmelsen om barnpornografibrott till att även omfatta *betraktande* av bilder som någon berett sig tillgång till¹³ och i maj 2020 höjdes minimistraffet för grovt barnpornografibrott från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.¹⁴

3.1.4 Barnpornografibrottets placering i brottsbalken övervägs vid flera tillfällen

Barnpornografibrottet har sedan införandet 1980 varit placerat i brottsbalkens 16 kap. som reglerar brott mot allmän ordning. Anledningen till placeringen är att brottet inte bara syftar till att skydda det avbildade barnet från att kränkas utan också att skydda barn i allmänhet. Frågan om barnpornografibrottets placering i brottsbalken har övervägts i flera statliga utredningar genom åren och flera remissinstanser har lyft att barnpornografibrottet i stället bör ses som ett sexualbrott och borde vara placerat under 6 kap. Genom en sådan ändring anser flera remissinstanser, bland andra Barnombudsmannen, ECPAT Sverige, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Brottsoffermyndigheten,¹⁵ att det skulle tydliggöras att det är det enskilda barnet som är det centrala skyddsintresset och inte allmänheten. ECPAT Sverige menar att en flytt till 6 kap. skulle stärka barnets ställning i rättsprocessen eftersom barnet då blir målsägande i processen med de rättigheter som medföljer.

I propositionen *Barnpornografibrottet och preskription av brott mot barn*¹⁶ bedömde den dåvarande regeringen att straffbestämmelsen om barnpornografibrott alltså skulle vara placerat i 16 kap.¹⁷ eftersom brottet även tar sikte på förfaranden utöver själva sexualbrottet, såsom spridning av barnpornografiska bilder.¹⁸ Ett annat skäl till att inte ändra bestämmelsens placering var att sexualbrottslagstiftningen ansågs ge ett tillräckligt skydd mot de sexualbrott som barnet utsätts för.

¹² Prop. 2004/05:45.

¹³ Prop. 2009/10:70.

¹⁴ Prop. 2019/20:69.

¹⁵ Ibid. s. 17.

¹⁶ Prop. 2019/20:69.

¹⁷ Prop. 2019/20:69. s. 16.

¹⁸ Prop. 1997/98:43 s. 78 ff. prop. 2009/10:70 s. 51. och prop. 2019/20:69 s. 16.

3.1.5 Barnpornografibrottets beteckning övervägs vid flera tillfällen

Även brottsbeteckningen *barnpornografibrott* har diskuterats återkommande. I 2020 års proposition om barnpornografibrottet¹⁹ beskrivs den kritik som lyfts fram mot beteckningen. Kritiken handlar om att ordet pornografi är ett begrepp som förknippas med vuxna som samtyckt till att vara med i pornografiska skildringar. Enligt många organisationer lämpar sig inte begreppet för användning av material där barn förekommer eftersom det riskerar att antyda att barnet har samtyckt till handlingen. Barnombudsmannen och olika barnrättsorganisationer, däribland Rädda Barnen och ECPAT Sverige, anser att en bättre benämning för barnpornografibrott är *dokumenterade sexuella övergrepp*.²⁰ Denna beteckning överensstämmer med Luxembourg Guidelines,²¹ som är internationella riktlinjer kring begreppsanvändning kopplat till skydd av barn från sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Rekommendationerna har tagits fram på initiativ av ECPAT International, tillsammans med 18 andra organisationer inklusive Interpol.

Trots att flera remissinstanser framfört olika skäl till att ändra beteckningen, har regeringen bedömt att brottsbeteckningen även fortsättningsvis ska vara *barnpornografibrott*. Det motiveras bland annat med att en ny beteckning skulle bli för mångordig för att beskriva brottets tillämpningsområde samt att det redan finns en brottsbeteckning för sexuellt övergrepp mot barn.²²

Den tidigare regeringen såg dock ett behov av att fortsätta överväga om det borde göras förändringar i lagstiftningen av hur brottet ska benämnas. I februari 2022 fick därför en särskild utredare bland annat i uppdrag att se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn och däribland ta ställning till om brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott* borde ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn.²³ Uppdraget ska redovisas till regeringen senast den 24 november 2023.²⁴

¹⁹ Prop. 2019/20:69.

²⁰ Prop. 2019/20:69, s. 15 ff.

²¹ Interagency Working Group (2016). *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*.

²² Prop. 2019/20:69, s. 26 ff.

²³ Dir. 2022:7.

²⁴ Dir. 2023:17.

3.1.6 En strikt 18-årsgräns för bestämmelsen om barnpornografibrottet övervägs

I straffbestämmelsen som reglerar barnpornografibrott finns det ingen strikt 18-årsgräns för vem som ska betraktas som barn. Detta har kritiserats av flera barnrättsorganisationer, liksom av FN:s barnrättskommitté.²⁵

I nuläget avses med barn, i bestämmelsen, en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under 18 år. Strikt gäller detta bara för den som *skildrar* barn i pornografisk bild (16 kap. 10 § a. punkt 1 BrB). För att den som *sprider, överlåter, upplåter* med mera ska dömas ska det framgå av bilden och omständigheterna kring den att den avbildade personen är under 18 år.

Nuvarande definition bygger på 1997 års proposition²⁶ som i sin tur byggde på betänkandet *Barnpornografifrågan – Innehavskriminalisering m.m.* (SOU 1997:29), där både utredaren och regeringen gjorde bedömningen att möjligheterna för tillämpning av en strikt åldersgräns skulle vara alldeles för små. I och med 2009 års proposition *Barnpornografibrottet*²⁷ övervägde regeringen frågan igen men kom även denna gång fram till att det inte fanns tillräckliga skäl att utvidga det straffbara området. En viktig utgångspunkt för regeringen var att även befattning med bilder av fullt pubertetsutvecklade personer under 18 år skulle anses vara ett i sig straffvärt förfarande. Vidare angav man som skäl att det i princip skulle vara omöjligt för den som t.ex. sprider eller innehar en pornografisk bild av en fullt pubertetsutvecklad person att kunna bedöma personens ålder och därmed avgöra om bilden är förbjuden eller inte. För att fastställa ålder skulle det blir nödvändigt att identifiera den avbildade personen, något som bedömdes som praktiskt svårt att genomföra och skulle kunna orsaka ytterligare kränkning av det avbildade barnets integritet.²⁸

Ett annat skäl som ansågs tala emot en bestämd åldersgräns var att det för en fällande dom skulle krävas att gärningsmannen vid gärningstillfället hade *uppsåt* med avseende på åldern, vilket skulle vara beroende av vad hen hade kunnat uppfatta av bilderna som sådana. Var pubertetsutvecklingen avslutad antogs uppsåt därför regelmässigt inte kunna styrkas även om det hade blivit utrett att den av-

²⁵ CRC/C/SWE/CO/6–7.

²⁶ Prop. 1997/98:43. s. 56, bet. KU19, rskr. 214, bet. 1998/99:KU4, rskr. 1998/99:2.

²⁷ Prop. 2009/10:70.

²⁸ Prop. 2009/10:70. s. 24.

bildade personen var under 18 år då bilden togs. Vidare bedömde regeringen att ett utvidgat tillämpningsområde skulle leda till angränsningsproblem i fråga om sådan laglig vuxenpornografi som kan omfattas av regleringen i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen.²⁹

3.2 Prostitutionsutredningar och koppling till pornografi

3.2.1 Förbud mot offentliga pornografiska föreställningar införs

Under 1970-talet ökade omfattningen av prostitution och pornografi i samhället och de som exploaterades blev allt yngre.³⁰ De sociala förändringarna och den ändrade synen på sexualitet ledde till en ändrad syn på pornografi men även till stora förändringar när det gällde synen på prostitution. I det rådande samhällsklimatet aktualiserades inte bara frågan om reglering av pornografi avseende barnpornografi och olaga våldsskildringar utan även frågan om ifall prostitution skulle kriminaliseras.

För att möta opinionen tillsatte regeringen en utredning 1977, som skulle studera prostitutionen närmare. I kommittédirektivet³¹ beskrevs prostitution som ett allvarligt samhällsproblem som hade sin grund i könsmaktsordningen och inte kunde betraktas som en isolerad företeelse vid sidan av andra sociala problem. Bland annat såg man ett nära samband mellan prostitutionens utveckling och utvecklingen av sexklubbsverksamheter. Sexklubbar var lokaler med tillstånd att anordna pornografiska föreställningar, dit allmänheten hade tillträde. I dessa lokaler var det lätt att besökarna kunde komma i kontakt med de kvinnor som arbetade där, vilket ökade risken för prostitution.

När utredningens resultat presenterades i betänkandet *Prostitutionen i Sverige, bakgrund och åtgärder* (SOU 1981:71), föreslog utredaren att prostitution alltjämt skulle vara straffri, men lyfte fram andra sociala och juridiska lösningar för att minska prostitutionen.

²⁹ Ibid. s. 25.

³⁰ Se Månsson (2018), *Prostitution. Aktörerna, relationerna och omvärlden* och Olsson (2006), *From male privilege to crime: The prostitution issue in Sweden during the last 30 years*.

³¹ Dir. 1977:11.

Bland annat föreslogs ett förbud mot offentliga pornografiska föreställningar för att komma till rätta med prostitutionen. Till följd av förslagen infördes förbudet mot offentlig tillställning som utgör pornografisk föreställning och som regleras i 2 kap. 14 § ordningslagen. Förbudet innebar att det blev olagligt att visa en pornografisk föreställning där personer utför sexuella handlingar live i sexklubbens lokal. Striptease var fortsatt tillåtet då det inte bedömdes vara en pornografisk föreställning, liksom att visa pornografisk film. Förbudet mot offentlig tillställning gäller än i dag.³²

3.2.2 Utvidgning av koppleribrottet övervägs

1993 års prostitutionsutredning kom att ligga till grund för införandet av ett förbud mot köp av sexuella tjänster. I betänkandet *Könshandeln* (SOU 1995:15), beskrevs prostitution som en företeelse som inte hör hemma i ett modernt samhälle som måste motarbetas på alla sätt. Sexualitet skulle inte betraktas som en vara som kan köpas och säljas och samhället och de enskilda säljarna skulle skyddas från sådana företeelser. Utredningen föreslog ett förbud mot både köp och försäljning av sexuella tjänster, vilket blev starkt kritiserat av en majoritet av remissinstanserna och till slut inte genomfördes.

Utredningen föreslog vidare att koppleribrottet skulle utvidgas till att även omfatta ”den som bereder sig vinning av att annan, i samband med framställning av pornografiska alster, har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning”. Anledningen till förslaget var att utredaren såg att det fanns en gråzon mellan olika typer av sexuella tjänster som framför allt erbjöds på den tidens sexklubbar. På de slutna sexklubbarna erbjöds medlemmarna olika sexuella tjänster. Det kunde vara att titta på pornografisk film och striptease, men även förmedling av kontaktuppgifter till kvinnor utsatta i prostitution. På sexklubbarna utsattes framför allt unga kvinnor som också efterfrågades för framställning av pornografisk film. Genom en utvidgning av koppleribegreppet önskade utredaren komma åt denna dolda och organiserade verksamhet. Regeringen valde dock att inte

³² Lag (1993:1617).

genomföra någon ändring av bestämmelsen om förbudet mot koppleri då frågan inte ansågs tillräckligt utredd.³³

Även 1998 års sexualbrottskommitté övervägde en utvidgning av koppleribestämmelserna till att även inbegripa pornografisk bild och pornografisk föreställning samt sexuell posering. Syftet var att begränsa eller försvåra för sexklubbarna att rekrytera unga personer till sin verksamhet och utnyttja dem för sexuell posering. Utgångspunkten var att förslagen inte skulle leda till inskränkningar i de grundlagsfästa reglerna om tryck- och yttrandefrihet samt att det inte ingick i kommitténs uppgift att föreslå ett allmänt förbud mot pornografi.³⁴

I betänkandet kom utredaren fram till att en utvidgning av koppleribestämmelserna inte behövdes avseende sexuell posering då enskild posering nästan uteslutande förekom på sexklubbarna och att det redan fanns ett förbud mot anordnandet av en offentlig tillställning som utgjorde pornografisk föreställning i ordningslagen (1993:1617). Utredningen landade även i att inte föreslå en utvidgning av koppleribestämmelsen till att även omfatta pornografibranschsens så kallade huvudaktörer, eftersom man bedömde att det skulle riskera att leda till inskränkningar i de grundlagsfästa reglerna om tryck- och yttrandefrihet.³⁵

3.3 Utredningar om kvinnofrid, sexuell exploatering, jämställdhet och koppling till pornografi

3.3.1 Kvinnovåldskommissionen ser pornografi som ett hinder för jämställdhet

Parallellt med 1993 års prostitutionsutredning utförde Kvinnovåldskommissionen ett arbete gällande mäns våld mot kvinnor som anses banbrytande i Sverige. Det resulterade i betänkandet *Kvinnofrid* (SOU 1995:60) och förslagen togs sedan vidare i *Kvinnofridspositionen*.³⁶

I betänkandet föreslog utredaren en rad olika åtgärder för att öka jämställdheten mellan kvinnor och män och åtgärder för att förhindra våld mot kvinnor. Bland annat kunde utredaren konstatera

³³ Prop. 1997/98:55. s. 100.

³⁴ Dir. 1998:48.

³⁵ SOU 2001:14.

³⁶ Prop. 1997/98:55.

att forskningen om våld mot kvinnor behövde utvecklas samt att sambandet mellan våldspornografi och våld mot kvinnor behövde belysas. Genom ytterligare forskning på området önskade utredaren få ett bättre underlag för att bedöma behovet av att kriminalisera innehav av våldspornografi. Vidare framhöll utredaren att det fanns en nära anknytning mellan pornografi och prostitution då båda förmedlade en syn på kvinnor som varor eller objekt. Även om det konstaterades att det inte fanns belägg för att prostitutionen påverkades av våldspornografen, ansåg utredaren att det fanns klara kopplingar mellan prostitution och pornografi eftersom sexköparna ofta var konsumenter, eller storkonsumenter, av pornografi och därmed riskerade att förverkliga önskemål i samband med sexköp med inspiration av pornografen.

Trots skrivningarna om kopplingen mellan jämställdhet, mäns våld mot kvinnor och pornografi utmynnande inte betänkandet i några konkreta förslag med koppling till pornografi. Däremot ansåg regeringen att frågorna var närbesläktade med de frågor som utreddes av prostitutionsutredningen och att det var rimligt att införa ett förbud mot köp av tillfälliga sexuella tjänster. Förslaget att kriminalisera sexköp blev därmed en del i *Kvinnofridspropositionen*.³⁷

3.3.2 Ny bestämmelse om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor införs i socialtjänstlagen

Förutom införandet av straffbestämmelsen om förbud mot sexköp utmynnade *Kvinnofridspropositionen* även i att de nya brotten *grov kvinnofridskränkning* respektive *grov fridskränkning* infördes i brottsbalken samt att en ny bestämmelse infördes i socialtjänstlagen om att socialnämnden bör verka för att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet får stöd och hjälp för att förändra sin situation.³⁸ Avsikten med den nya bestämmelsen var att klargöra att socialtjänsten har ett eget ansvar för att stödja och hjälpa kvinnor utsatta för våld i hemmet och att de inte kan förlita sig på att det finns tillgång till frivilliga insatser i kommunen. Med anledning av införandet av den nya bestämmelsen fick även Socialstyrelsen i uppdrag att utarbeta allmänna råd för socialtjänstens arbete.

³⁷ Prop. 1997/98:55.

³⁸ Dävarande 8 a § SoL (1980:620).

Kort därefter kompletterades bestämmelsen, efter förslag från *Brottsofferutredningens* betänkande *Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras?* (SOU 1998:40), så att det framgick att socialnämndens ansvar omfattar alla brottsoffer.³⁹ Därefter har bestämmelsen ändrats vid flera tillfällen genom åren. 2006 fastslogs att socialnämnden också borde beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp.⁴⁰ 2007 skärptes bestämmelsen ytterligare genom att socialnämndens skyldighet att ge stöd och hjälp framgick ännu tydligare än tidigare, genom att ordet *bör* byttes ut mot *skall*.⁴¹

Nuvarande bestämmelse återfinns i 5 kap. 11 § SoL, och fick sin lydelse 2013 då bland annat ett nytt stycke infördes i bestämmelsen. Där anges att socialnämnden ansvarar för att ett barn som utsatts för brott och dennes närstående får det stöd och den hjälp som de behöver.⁴² Syftet med ändringen var enligt förarbetena att förtydliga vikten av att barn och ungdomar som är utsatta för brott får stöd i ett tidigt skede för att förebygga framtida problem.

3.3.3 Utredning om sexuell exploatering av barn ser identifiering av sexuella övergrepp som den viktigaste förebyggande åtgärden

I betänkandet *Sexuell exploatering av barn i Sverige* (SOU 2004:71), definierades sexuell exploatering av barn som handel med barn, barnprostitution eller sexuell exploatering mot ersättning och barnpornografi.⁴³ Enligt den särskilda utredaren innebär barnpornografiska bilder och filmer nästan alltid att barnet varit utsatt för ett sexuellt övergrepp eller en kränkning som dokumenterats. Samtidigt menade utredaren att det även förekom bilder som inte tagits i barnpornografiskt syfte, men som använts på ett sådant sätt att de framstod som pornografiska. Utredaren hade svårt att bedöma exploaterings omfattning, men bedömde den som betydande utifrån det undersökningsmaterial som utredningen fått in. Utredningen kunde även konstatera att många barn och unga som utsatts för sexuell exploatering även hade varit utsatta för sexuella över-

³⁹ Prop. 2000/01:79.

⁴⁰ Prop. 2005/06:166.

⁴¹ Prop. 2006/07:38.

⁴² Prop. 2012/13:10.

⁴³ SOU 2004 :71. s. 50 ff.

grepp och gjorde då bedömningen att den viktigaste förebyggande åtgärden, för att förhindra sexuell exploatering mot ersättning, var att identifiera och behandla offer för sexuella övergrepp.

Sammanfattningsvis lämnade utredaren bland annat följande förslag: att regeringen skulle se över frågan om skadestånd, preskriptionstider och ålderskriteriet vid barnpornografibrott, att det behövdes tas fram riktlinjer för hur polisen borde handlägga fall av sexuell exploatering och att skolan skulle prioritera sex- och samlevnadsundervisningen och verka som en motkraft till de könsstereotypa normer kring kön som spreds genom reklam, dokusåpor och pornografi. Vidare lämnade utredaren även förslag på att Socialstyrelsen skulle beakta frågor om sexuell exploatering av barn i den nationella kunskapsstyrningen avseende den sociala barn- och ungdomsvården.⁴⁴ En del av förslagen genomfördes senare. Bland annat utmynnade betänkandet i att regeringen senare tog fram en *Handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp*.⁴⁵

3.3.4 Ny jämställdhetspolitisk inriktning med fokus på förebyggande insatser

I november 2016 lämnade regeringen över skrivelsen *Makt mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*⁴⁶ till riksdagen. Skrivelsen byggde på betänkandena *Mål och myndighet* (SOU 2015:86) och *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck* (SOU 2015:55). Syftet var att effektivisera genomförandet av jämställdhetspolitiken genom en mer strategisk, sammanhållen och långsiktig styrning. I skrivelsen presenterade regeringen en ny inriktning på jämställdhetspolitiken och två nya jämställdhetspolitiska delmål.⁴⁷ Regeringen presenterade även en organisation för genomförande, ett system för uppföljning, en tioårig nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor med fyra politiska målsättningar, liksom inrättandet av Jämställdhetsmyndigheten. I skrivelsen läggs stor vikt vid förebyggande insatser och mäns delaktighet och ansvar i arbetet mot våld.

⁴⁴ Ibid. s. 24 ff.

⁴⁵ Se Skr. 2013/14:91 och Skr.2015/16:192.

⁴⁶ Skr. 2016/17:10.

⁴⁷ Jämställd utbildning och Jämställd hälsa.

Utsatthet i pornografi beskrivs inte explicit i skrivningen men är en del av mäns våld mot kvinnor och omfattas av den nationella strategins tillämpningsområde i och med att delmålet omfattar alla yttringar av fysiskt och psykiskt, inklusive sexuellt, våld och hot om våld som riktas mot kvinnor och flickor oavsett arena, fysisk som digital, och oavsett om förövaren är bekant eller obekant med offret.

När det gäller de skrivningar som finns om pornografi benämns inte våld och övergrepp vid produktion eller distribution. Det som lyfts är att jämställdhetspolitiken omfattar att motverka kommersialisering och exploatering av kvinnokroppen i medier, pornografi och reklam som syftar till att reproducera föreställningar om kvinnors underordning.

Skrivelsen ligger till grund för den nuvarande jämställdhetspolitiska inriktningen och är även en viktig utgångspunkt för utredningen (se kapitel 2).

3.4 Stärkt straffrättsligt skydd avseende sexualbrott och koppling till pornografi

3.4.1 Utnyttjande av barn för sexuell posering införs i brottsbalken

2005 presenterade regeringen propositionen *En ny sexualbrottslagstiftning*.⁴⁸ Syftet med propositionen var att öka skyddet mot sexuella kränkningar och att ytterligare förstärka den sexuella integriteten och självbestämmanderätten. Förslaget byggde på 1998 års Sexualbrottskommittés betänkande *Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* (SOU 2001:14), med undantag för de förslag som redan lett till lagstiftning.

I propositionen föreslog regeringen genomgripande förändringar av bestämmelserna om sexualbrott. Bland annat förslogs att en ny särskild straffbestämmelse avseende *utnyttjande av barn för sexuell posering* skulle införas. Bestämmelsen föreslogs omfatta gärningar då någon främjar eller utnyttjar ett barn under 15 år att utföra eller medverka i sexuell posering. Den föreslogs också omfatta den som begår en sådan gärning mot ett barn som fyllt 15 men inte 18 år, om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling. Skälet

⁴⁸ Prop. 2004/05:45.

till regeringens förslag var att skydda barn från att riskera att bli offer för sexuellt utnyttjande genom att exempelvis utnyttjas i pornografiska sammanhang på sexklubbar eller att utnyttjas för framställningar av pornografi⁴⁹ (se vidare beskrivning i avsnitt 18.3.2). Syftet med införandet av bestämmelsen var också att svensk rätt fullt ut skall uppfylla åtagandena i EU:s rambeslut om bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi.⁵⁰

Den nuvarande bestämmelsen återfinns i 6 kap. 8 § BrB.⁵¹

3.4.2 Ny sexualbrottslagstiftning som bygger på frivillighet införs

Sedan 2018 går gränsen för vad som är en straffbar gärning för vuxna personer vid om deltagandet i en sexuell aktivitet är frivilligt eller inte.⁵² Lagändringen byggde på propositionen *En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet*.⁵³ Den föregicks av 2014 års sexualbrottskommittés förslag i betänkandet *Ett starkare skydd för den sexuella integriteten* (SOU 2016:60) och innebar en stor förändring i synsätt på sexualbrotten. Den stora förändringen består i att det inte längre krävs att gärningspersonen har använt sig av våld eller hot, eller utnyttjat offrets särskilt utsatta situation, för att kunna dömas för till exempel våldtäkt. Gränsen för straffbar gärning går i stället vid om deltagandet i en sexuell aktivitet är frivilligt eller inte.⁵⁴ I propositionen föreslogs även att två nya brott skulle införas: *oaktsam våldtäkt* (6 kap. 1 a § BrB) respektive *oaktsamt sexuellt övergrepp* (6 kap. 3 § BrB).⁵⁵

Kommittén föreslog i betänkandet att det av lagtexten skulle framgå att ett frivilligt deltagande måste komma till uttryck genom ord eller handling för att det skulle kunna bedömas som frivilligt, vilket dock avvisades av regeringen. I propositionen bedömde regeringen i stället att en person inte kunde åläggas ett sådant ansvar, bland annat på grund av att personer uttrycker sitt frivilliga deltagande till sexuellt umgänge på högst skiftande sätt. Regeringen menade ändå att

⁴⁹ Ibid. s. 94.

⁵⁰ Ibid. s. 98.

⁵¹ Lag (2022:1043).

⁵² Lag (2022:1043).

⁵³ Prop. 2017/18:177.

⁵⁴ Ibid. s. 30.

⁵⁵ Ibid. s. 45.

frågan om vad målsägande gett uttryck för inte saknade betydelse vid en tillämpning av straffbestämmelsen utan i stället borde vara en central del vid prövningen av straffansvar.⁵⁶

Regeringen bedömde vidare att det frivillighetsrequisit som föreslogs endast borde ta sikte på det faktiska handlandet, och inte på personens inre inställning till det sexuella umgänget, då den sexuella självbestämmanderätten innebär att en person kan välja att delta i något som denne kanske helst skulle låta bli att göra. Det innebär att om en person har valt att delta i sexuellt umgänge och det inte samtidigt har förekommit till exempel våld, hot eller utnyttjande av en särskilt utsatt situation, bör gärningen vara straffri även om den utsatte i grunden har varit negativt inställd till handlingen.⁵⁷ Regeringen bedömde även att vad som är ett frivilligt deltagande ytterst måste överlämnas åt rättstillämpningen att bedöma i det enskilda fallet.

I propositionen framgår det även att olika typer av manifestationer för samtycket, dvs. uttryck för frivilligheten, får central betydelse för bedömningen av frivilligheten, liksom för bedömningen av gärningsmannens uppsåt. Frågor som rör vad hos målsägandens agerande som gjorde att gärningsmannen uppfattade att det fanns ett samtycke, blir då av avgörande betydelse för bedömning av straffansvar.⁵⁸

Regeringen menar att utgångspunkten är att den som utför en sexuell handling mot någon annan person har ett ansvar att förvissa sig om att den andra personen vill delta. Det innebär att det är upp till den person som vill ha sexuellt umgänge med någon som förhåller sig passiv eller ger dubbeltydiga signaler att ta reda på om den andra personen vill. Detta krav gäller inte bara vid det inledande skeendet utan kvarstår under hela tiden som det sexuella umgänget består.⁵⁹

⁵⁶ Ibid. s. 32.

⁵⁷ Ibid. s. 33.

⁵⁸ Ibid. s. 34.

⁵⁹ Prop. 2017/18:177. s. 34.

Omständigheter när deltagande inte kan anses bygga på frivillighet

I propositionen lyfts de omständigheter som medför att deltagande inte kan anses bygga på frivillighet. Dessa omständigheter är

- deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan
- gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drog-påverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation eller
- gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen (6 kap. 1 § BrB).

När deltagarna är överens om att våld ska ingå som en del i det sexuella umgänget

I propositionen förtydligas att om de som deltar i sexuellt umgänge är överens om att våld ska ingå som en del av umgänget kan valet att delta inte anses vara en följd av våldet, exempelvis inom ramen för utövning av så kallat BDSM-sex.⁶⁰ Enligt regeringen bör bestämmelsen således inte omfatta de fallen utan begränsas till de fall då den sexuella handlingen har framtvingsats genom våldet.

Närmare förklaringar om våld och hot

I propositionen förklaras även att hot av viss magnitud bör medföra att ett frivilligt deltagande ska underkännas. Exempelvis hot som enligt gällande rätt innebär att ett våldtäktsbrott har begåtts, dvs. hot om brottslig gärning samt hot i form av s.k. utpressningshot.⁶¹ Med utpressningshot avses bland annat att använda hot som påtryck-

⁶⁰ Ibid. s. 81.

⁶¹ Ibid. s. 38.

ningsmedel för att få andra att delta i sexuella handlingar eller hota att sprida poseringsbilder som den hotade tidigare har skickat till gärningsmannen. Enligt regeringens mening är sådana hot tillräckligt kvalificerade för att kunna medföra ansvar för våldtäkt.

I propositionen utvidgades även straffansvaret så att även den som *utnyttjar en tvångssituation framkallad av annan* kan dömas som gärningsman. Det innebär att det inte krävs att den person som genomför den sexuella handlingen är densamma som den som har utövat våldet eller hotet mot målsäganden för att straffansvar ska föreligga, då kränkningen för målsäganden bedömdes vara lika.

Konkreta situationer som lyfts i propositionen när detta bedömdes bli aktuellt är vid människohandel som syftar till prostitution, dvs. när en person genom våld eller hot tvingas att delta i sexuella handlingar med en person som köper sex, om gärningsmannen kände till eller misstänkte att personens val att delta var en följd av misshandel eller hot från en annan person. Regeringen bedömde att regleringen, tillsammans med införandet av ett oaktsamhetsansvar, skulle komma att leda till att sexköpare skulle dömas för våldtäkt eller sexuellt övergrepp i stället för köp av sexuell tjänst i större utsträckning.⁶²

Sexualbrott som sker på distans, exempelvis via internet

Avseende sexuella handlingar som sker till exempel via telefon, internet eller andra medier, bedömde regeringen att även detta skulle omfattas av straffansvar enligt bestämmelserna om våldtäkt, sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn samt de grova formerna av dessa brott och sexuellt utnyttjande av barn. Regeringen ansåg inte att detta uttryckligen behövde anges i lagtexten,⁶³ eftersom den då gällande bestämmelsen ansågs ge tillräckligt starkt skydd. Regeringen byggde sin bedömning på en dom i Högsta domstolen, i NJA 2015 s. 501, som klargjorde att straffbestämmelserna även var tillämpliga vid övergrepp som sker på distans. Fallet rörde ett målsäganden som hade förmåtts att smeka sig på sina bröst och onanera inför gärningsmannen via webbkamera. Av domen framgår att straffansvar om sexuellt övergrepp mot barn

⁶² Ibid. s. 39.

⁶³ Ibid. s. 43 ff.

inte förutsätter att gärningsmannen själv har utfört den sexuella handlingen eller att denne fysiskt har befunnit sig på samma plats som offret. Med andra ord förutsätts inte fysisk delaktighet för att någon ska kunna dömas för sexualbrott.

3.4.3 Skyddet mot allvarliga sexuella kränkningar som begås på distans skärps

Kort efter att den nya sexualbrottslagstiftningen som bygger på frivillighet trätt i kraft 2018, tillsatte regeringen en ny utredning⁶⁴ som skulle se över om det fanns behov av ytterligare åtgärder för att stärka skyddet mot sexuella kränkningar. Utredningens förslag utmynnade i betänkandet *Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar* (SOU 2021:43) och ledde senare fram till propositionen *Skärpt syn på våldtäkt och andra sexuella kränkningar*,⁶⁵ vars straffskärpningsförslag syftade till att straffen på ett bättre sätt skulle återspegla brottslighetens allvarlighetsgrad. Bland annat föreslogs att minimi-straffet skulle höjas för flera sexualbrott mot barn. För att stärka skyddet mot allvarliga sexuella kränkningar som begås på distans, t.ex. över internet, föreslog regeringen även att bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp och motsvarande brott mot barn skulle utvidgas till att omfatta den som förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla en sådan sexuell handling som avses i respektive straffbestämmelse samt att straffansvaret för våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn skulle utvidgas till att omfatta den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan sexuell handling som avses i respektive straffbestämmelse.⁶⁶ Utvidgningen innebär att det inte längre finns ett krav på att gärningsmannen måste delta i realtid för att kunna dömas. Förslaget tillstyrktes av en stor majoritet av remissinstanserna.

Skälet till straffskärpningen var att regeringen bedömde att övergrepp av barn på nätet indikerats vara lika allvarliga som övergrepp som sker utanför nätet då många barn uppvisat psykisk ohälsa och posttraumatiska symtom i mycket hög grad. Även om regeringen inte kunde identifiera några studier som analyserat hur vuxna personer påverkas av sexualbrott som sker på distans, bedömde man att

⁶⁴ Dir. 2020:5.

⁶⁵ Prop. 2021/22:231.

⁶⁶ Ibid. s. 21.

det inte fanns någon anledning att inte anta att även vuxna tar skada av sådana brott.

Regeringen ansåg att en utgångspunkt för lagstiftningen borde vara att distansbrott i kränkingshänseende borde vara jämförliga med sexualbrott som inte begås på distans och att så är fallet även då gärningsmannen inte deltagit i realtid när den sexuella handlingen företagits, dvs. när händelseförloppet varit uppdelat.⁶⁷

Bestämmelsen om utnyttjande av barn för sexuell posering utvidgas även till att omfatta ageranden där barnet varit helt *passivt*, exempelvis på grund av sömn, berusning, rädsla eller funktionsnedsättning.⁶⁸ Nuvarande bestämmelse om utnyttjande av barn för sexuell posering finns i 6 kap. 8 § BrB.⁶⁹

3.5 Reglering av människohandel och koppling till pornografi

3.5.1 Exploatering för sexuella ändamål bedöms innefatta att utnyttjas för pornografiska framställningar

I propositionen *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel*⁷⁰ från 2009, föreslog regeringen en ny utformning av människohandelsbrottet. Propositionen byggde på betänkandet *Människohandel och barnåktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41). I propositionen föreslog regeringen att straffansvaret skulle omfatta människohandelsförfaranden i syfte att exploatera offret för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Begreppet ”exploteras för sexuella ändamål”, bedömdes sammanfatta utnyttjande för sexualbrott, tillfälliga sexuella förbindelser eller utnyttjande för andra sexuella ändamål. Med ”andra sexuella ändamål”, avsågs även ett otillbörligt användande av offret för medverkan vid framställning av pornografiska alster eller medverkan i pornografisk föreställning.⁷¹ Vad som förutsätts för att detta rekvisit ska vara uppfyllt är att offret ska delta i sexuella handlingar eller i handlingar som uppfyller definitionen av pornografi, vilket innebär att

⁶⁷ Ibid. s. 25.

⁶⁸ Ibid. s. 39.

⁶⁹ Lag (2022:1043).

⁷⁰ Prop. 2009/10:152.

⁷¹ Ibid. s. 60.

den relevanta handlingen ska ha en ”ohöljd exponering av sexuell innebörd”.⁷²

Nuvarande bestämmelse om människohandel finns i 4 kap. 1 a § BrB.⁷³

3.6 Andra utredningar, uppdrag och överenskommelser av betydelse för utredningen

3.6.1 God och nära vård – En primärvårdsreform

I maj 2020 presenterade regeringen propositionen *Inriktning för nära och tillgänglig vård – En primärvårdsreform*⁷⁴ i syfte att ställa om hälso- och sjukvården till att primärvården utgör navet i vården och den som samspelar med annan hälso- och sjukvård och socialtjänsten. Propositionen bygger i huvudsak på betänkandet *God och nära vård – En primärvårdsreform* (SOU 2018:39).

Målet med omställningen av hälso- och sjukvården är att patienten ska få en god, nära och samordnad vård som stärker hälsan och som förbättrar vårdens tillgänglighet, delaktighet och kontinuitet.

I propositionen lyfts vikten av en starkt kontinuitet i relationen mellan patienten och hälso- och sjukvårdspersonalen, vilket bland annat tillgodoses med en fast läkarkontakt. Genom kontinuiteten förbättras förutsättningar att skapa goda relationer och tillit vilket i sin tur underlättar för patienten att lyfta känsliga frågor såsom exempelvis våldsutsatthet och begynnande psykisk ohälsa. Detta berör utredningens målgrupp i högsta grad, då det även kan förbättra förutsättningarna för att patienter vågar lyfta utsatthet för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi eller att de har fått bilder eller filmer spridda mot sin vilja.

Omställningen till en god och nära vård pågår nu och för 2023 finns en överenskommelse mellan staten och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) som innehåller fyra olika utvecklingsområden som alla syftar till att stödja utvecklingen av hälso- och sjukvården med särskild inriktning på den nära vården.⁷⁵

⁷² Prop. 1970:125 och Prop. 1997/98:43 s. 80 samt jfr JO 1971 s. 561.

⁷³ Lag (2018:601).

⁷⁴ Prop. 2019:20/164.

⁷⁵ Regeringsbeslut 2023-01-26 nr. II:3.

I praktiken innebär omställningen att begreppen nära och tillgänglig ska definieras med utgångspunkt i patientens behov och avser en mer personcentrerad hälso- och sjukvård där samarbetet och samverkan mellan regioner och kommuner är central.⁷⁶

3.6.2 Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag

I augusti 2020 lämnade en särskild utredare förslag på utformning av en ny socialtjänstlag i betänkandet *Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag* (SOU 2020:47). Målsättningen med reformen är att den nya lagen ska bidra till social hållbarhet med individen i fokus och som erbjuder behovsanpassade insatser utifrån ett förebyggande och kunskapsbaserat perspektiv. Några av huvudförslagen handlar om att nuvarande målbestämmelse kompletteras med ett mål om att främja människors jämställda levnadsvillkor, att socialtjänsten ska ha ett förebyggande perspektiv och inriktas på att vara lätt tillgänglig samt att en eller flera insatser ska tillhandahållas utan föregående individuell behovsprövning.

I betänkandet lyfts flera områden som har direkt eller indirekt påverkan på målgruppen som utsätts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi. Bland annat lyfts jämställdhetspolitikens koppling till socialtjänstens ansvar och uppdrag. Samtliga jämställdhetspolitiska mål bedöms ha relevans för socialtjänstens ansvarsområden utifrån socialnämndens yttersta ansvar för kommuninvånarna. Särskilt i förhållande till delmålen om jämställd hälsa och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Avseende socialtjänstens uppdrag att förebygga och motverka sociala problem, bedömer utredaren även att socialtjänsten har en betydande roll att bland annat förebygga mäns våld mot kvinnor och att barn far illa.

I betänkandet föreslås även att målgruppsindelning ska struktureras om, i syfte att tydliggöra vikten av personers individuella behov och förutsättningar i stället för deras gruppstillhörighet, då grupper som inte nämns i gruppindelning annars riskerar att exkluderas. Ett annat syfte är att socialtjänsten ska få bättre förutsättningar att kunna anpassa sitt arbete efter samhällsförändringar och ökad kunskap om nya sociala problem och stödbehov, vilket främjar kom-

⁷⁶ Ibid. s. 4.

munens möjligheter att arbeta med personer som utsatts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi.

Betänkandet bereds inom Regeringskansliet och lagändringar som bygger på förslagen beräknas träda i kraft någon gång under 2024.⁷⁷

3.6.3 Börja med barnen! Följa upp hälsa och dela information för en god och nära vård

Utredningen *En sammanhållen god och nära vård för barn och unga* och slutbetänkande *Börja med barnen! Följa upp hälsa och dela information för en god och nära vård* (SOU 2021:78), som lämnades till regeringen i oktober 2021, har betydelse för denna utredning eftersom förslagen handlar om att stärka det förebyggande och hälsofrämjande arbetet för barn och unga, och särskilt för barn med psykisk ohälsa. En likvärdig och förbättrad vård för barn och unga med psykisk ohälsa gynnar även målgruppen som utvecklat psykisk ohälsa som förorsakats av sexuellt våld och sexuell exploatering i form av utnyttjande för pornografiska framställningar.

Bakgrunden till utredningens uppdrag var framför allt problem med en fragmentiserad barn- och ungdomshälsovård, utan tillräcklig koordinering på nationell nivå, som riskerar att leda till att barn och unga inte alltid får sina behov av vård tillgodosedda. Syftet var också att avlasta den specialiserade barn- och ungdomspsykiatrin. Sammanfattningsvis lämnade betänkandet följande huvudförslag:

- att hälso- och sjukvårdens ansvar för det hälsofrämjande och förebyggande arbetet mot barn och unga blir mer lika över landet
- att ett hälsovårdsprogram tas fram som gör det tydligt vad barn och unga och deras föräldrar bör erbjudas.

Utredningen lämnade även förslag och rekommendationer som ska göra det enklare för barn och unga att få en fast vårdkontakt genom en stödperson som hjälper till att samordna vården, att samverkan stärks mellan vården, skolan, socialtjänsten och tandvården, att barn och unga ska göras mer delaktiga i att planera och utforma vården samt att övergången från vård för barn till vård för vuxna ska bli tryggare.

⁷⁷ Prop. 2023/24:1.

Den 10 augusti 2023 beslutade regeringen att ge Socialstyrelsen och fem andra myndigheter i uppdrag att arbeta fram ett nationellt hälsoprogram för barn och unga, i enlighet med betänkandets förslag. Socialstyrelsen ska redovisa uppdraget senast den 31 oktober 2026.⁷⁸

3.6.4 För barn och unga i samhällsvård

Den 7 oktober 2021 beslutade regeringen att ge en särskild utredare i uppdrag att se över och föreslå åtgärder för hur kvaliteten i vården kan öka när barn och unga placeras i familjehem, jourhem, stödboende och hem för vård eller boende (HVB), inklusive särskilda ungdomshem, med stöd av socialtjänstlagen och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).⁷⁹

Syftet med uppdraget är att säkerställa att barn och unga som placeras utanför det egna hemmet alltid ska garanteras trygghet, säkerhet och en i övrigt god vård.

I uppdraget ingår bland annat att utredaren ska lämna förslag på hur kvaliteten i vården av barn och unga som placeras utanför det egna hemmet kan säkerställas och hur stödet till barn och unga kan förbättras sedan vård utanför det egna hemmet har upphört. Vidare ingår att kartlägga och analysera orsakerna till brister i vårdkedjan, analysera familjehemmens förutsättningar att ge god vård och föreslå hur tillgången till fler lämpliga familjehem kan öka.

Utredaren ska även analysera om det krävs förtydliganden i Statens institutionsstyrelses (SiS) hälso- och sjukvårdsuppdrag och ta ställning till om SiS bör ges möjlighet att initiera en samordnad individuell plan (SIP)⁸⁰ och analysera vad som behövs för att säkerställa placerade barns och ungas tillgång till jämlik hälso- och sjukvård. Utredaren ska även analysera behovet av hem för vård eller boende (HVB) med differentierat behandlingsinnehåll, till exempel med avseende på ungdomar med funktionsnedsättning eller allvarlig psykiatrisk problematik och även analysera hur stödet till barn, unga och vårdnadshavare kan stärkas efter det att en placering utanför det egna hemmet upphört. Utredningen lämnade sitt betänkande *För barn och unga i samhällsvård* till regeringen den 6 november 2023.⁸¹

⁷⁸ Regeringsbeslut S2023/02379.

⁷⁹ Dir. 2021:84.

⁸⁰ Se även kapitel 9.

⁸¹ SOU 2023:66.

3.6.5 Från delar till helhet – En reform för samordnade, behovsanpassade och personcentrerade insatser till personer med samsjuklighet

I syfte att förbättra samverkan för personer med samsjuklighet mellan huvudmännen gav regeringen i juni 2022 en särskild utredare i uppdrag att föreslå hur samordnade insatser när det gäller vård, behandling och stöd kan säkerställas för barn, unga och vuxna personer med samsjuklighet i form av missbruk och beroende och annan psykiatrisk diagnos eller närliggande tillstånd.⁸² Utredningen fick namnet Samsjuklighetsutredningen och lämnade sitt slutbetänkande *Från delar till helhet – En reform för samordnade, behovsanpassade och personcentrerade insatser till personer med samsjuklighet* (SOU 2021:93) till regeringen i januari 2023.

I betänkandet framgår att en majoritet av de personer som får vård på grund av skadligt bruk eller beroende också har vårdats för en annan psykiatrisk diagnos, och därför kan beskrivas ha en samsjuklighet. Kvinnor med samsjuklighet lyfts som en grupp som befinner sig i en särskilt utsatt situation, då det är vanligt att de även har erfarenheter av övergrepp och andra trauman. Exempelvis är det inte ovanligt att kvinnor som är intagna på SiS-hem⁸³ för LVM-vård har erfarenhet av trauman, ofta i form av sexuella övergrepp. Detta gäller även för kvinnor och flickor som vårdats enligt LVU.

Utredningen föreslår en genomgripande reform av samhällets insatser till personer med samsjuklighet och huvudförslagen handlar framför allt om förtydligande av huvudmännens ansvar för vård och stöd och att personer med skadligt bruk och beroende och andra psykiatriska tillstånd ska ges samordnade insatser.⁸⁴

Betänkandet bereds inom Regeringskansliet.

⁸² Dir. 2020:68.

⁸³ SiS – hem är ett hem för individuellt anpassad tvångsvård och behandling av ungdomar med allvarliga psykosociala problem och vuxna med missbruksproblem som bedrivs av Statens institutionsstyrelse, SiS.

⁸⁴ SOU 2021:93. s. 72.

3.6.6 En uppväxt fri från våld – En ny nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn

I direktivet till denna utredning framgår att utredaren ska föra dialog med utredningen *En uppväxt fri från våld*,⁸⁵ vilket genomfördes fram tills utredningen lämnade sitt betänkande i februari 2023. Betänkandet fick namnet *En uppväxt fri från våld – En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn* (SOU 2022:70) och tar tydlig utgångspunkt i barnkonventionen och konventionens definition av våld.

I betänkandet lämnar utredaren förslag till en övergripande målsättning för arbetet som handlar om att ”varje barn ska ha en uppväxt fri från våld.” Därtill tillkommer fem långsiktiga mål som föreslås vara strategiskt vägledande under en tioårsperiod. Dessa mål liknar målsättningarna i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor vilket främjar samordningen mellan de olika strategidokumenterna i det våldsförebyggande arbetet.

De fem målen som anger riktningen för arbetet är

- våld mot barn ska förebyggas,
- barns våldsutsatthet ska upptäckas,
- barn ska få det skydd och stöd samt den behandling de har rätt till,
- barns rättigheter i brottmålsprocessen ska tillgodoses och
- kunskaps- och metodutvecklingen ska stärkas.

Samtliga fem mål har en direkt koppling till utredningens målgrupp; barn som utnyttjas sexuellt i form av att skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiskt syfte.

Några av de förslag som lämnas av utredningen är att:

- Socialstyrelsen ges i uppdrag att undersöka tillgången till och behovet av strukturerade arbetssätt och metoder för socialtjänstens bedömningar av risker och skyddsbehov vid misstanke eller kännedom om våld mot barn. Arbetssätten och metoderna ska vara anpassade för att hantera situationer relaterade till samtliga våldformer som kan komma att drabba barn.

⁸⁵ Dir. 2021:29.

- Socialstyrelsen ges i uppdrag att undersöka och bedöma behovet av att förtydliga och/eller utöka befintliga rekommendationer kring att systematiskt fråga om våld mot barn inom berörda verksamheter inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården.
- Ett långsiktigt arbete bör bedrivas för att förbättra tillgängligheten till barn- och ungdomspsykiatri, bland annat med stöd av den senaste överenskommelsen mellan regeringen och SKR avseende insatser inom området psykisk hälsa och suicidprevention 2021–2022⁸⁶ och vidarebehandlingen av förslag från utredningen *En sammanhållen god och nära vård för barn och unga*.⁸⁷
- A Kommunernas ansvar förtydligas för att förebygga och bekämpa våld mot barn i en ny lag. Lagens syfte ska vara att säkerställa att kommuner, utifrån ett kunskapsbaserat underlag, kontinuerligt tar ställning till behovet av åtgärder i kommunen för att säkerställa att varje barn som är, eller riskerar att bli, utsatt för våld får sina rättigheter tillgodosedda i enlighet med barnkonventionen. I den föreslagna lagen åläggs kommunerna bland annat att kartlägga och analysera vad som inom kommunens verksamhetsområden behövs för att våld mot barn ska förebyggas, barns våldsutsatthet ska upptäckas, barns rätt till skydd, stöd och behandling ska tillgodoses, och barns rättigheter i brottmålsprocessen ska tillgodoses. Utifrån lägesbilden ska kommunen sedan ta fram en åtgärdsplan med konkreta åtgärder som ska vidtas för att i kommunen åstadkomma en förbättring inom området.
- Det tillsätts en utredning som ska utreda och ta ställning till om, och i så fall hur, det behövs en reglering i syfte att stärkas samverkan mellan socialtjänsten och hälso- och sjukvården avseende barn som behöver stöd och/eller behandling med anledning av erfarenheter av våld med syfte att säkerställa att barns hjälpbehov inte faller mellan stolarna.

Utredningen lämnade även förslag och rekommendationer som ska göra det enklare för barn och unga att få en fast vårdkontakt genom en stödperson som hjälper till att samordna vården, att samverkan stärks mellan vården, skolan, socialtjänsten och tandvården, att barn och unga

⁸⁶ Regeringsbeslut S2021/08203.

⁸⁷ Dir. 2019:93.

ska göras mer delaktiga i att planera och utforma vården samt att övergången från vård för barn till vård för vuxna ska bli tryggare.

3.6.7 Ett fönster av möjligheter – Stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende

Den 26 juni 2023 presenterade regeringen propositionen *Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende*.⁸⁸ Reformen byggde på lagrådsremissen *Ett fönster av möjligheter – Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende* (S2022/03649) som utgick från betänkandet *Ett fönster av möjligheter – Stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende* (SOU 2017:112).

Propositionen innehåller flera förslag för att förbättra skyddet och stödet till dem som behöver skyddat boende, bland annat genom ett stärkt barnrättsperspektiv för barn som följer med en vårdnadshavare till ett skyddat boende. Ett av huvudförslagen är att skyddat boende ska regleras i socialtjänstlagen som en boendeinsats till den som behöver stöd och skydd till följd av hot, våld eller andra övergrepp. Regeringen föreslår även att det ska krävas tillstånd från Inspektionen för vård och omsorg för att få bedriva verksamhet i form av skyddat boende.

I propositionen förtydligas att skyddat boende ska vara en placeringsform som bör vara öppen för alla som är eller har varit utsatta eller riskerar att utsättas för våld eller andra övergrepp eller hot om våld. Målgruppen för skyddade boende bör således vara alla våldsutsatta med behov av insatsen oavsett relation till förövaren. Detta öppnar upp för att personer som utsätts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och som är i behov av skydd på ett tydligare sätt ska kunna erbjudas en boendeinsats i form av skyddat boende.

Kommuner mot brott Den 1 juli 2023 trädde en ny lag i kraft som ger kommunerna ett brottsförebyggande ansvar.⁸⁹ Lagen om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete har sin grund i betänkandet *Kommuner mot brott* (SOU 2021:49). Syftet med den nya lagen är att motverka brottslighet genom effektivare brottsbekämpning och förebyggande arbete. Sveriges kommuner har en central roll i det lokala brottsförebyggande arbetet och med den nya lagen

⁸⁸ Prop. 2023/24:31.

⁸⁹ Lag (2023:196).

önskar regeringen säkerställa att kommunerna arbetar med dessa frågor på ett effektivt och kunskapsbaserat sätt.

Av propositionen framgår att kommunerna ska ta fram en lägesbild över brottsligheten och utifrån denna ta ställning till behovet av åtgärder och besluta om en åtgärdsplan. Kommunerna ska också ta ett visst ansvar för samordningen av det lokala brottsförebyggande arbetet och inrätta en samordningsfunktion för arbetet. Förhoppningarna är att kommunens systematiska lägesbildsarbete ska generera bättre kunskapsunderlag som i sin tur ger effektivare brottsförebyggande åtgärder. Om kommunerna inkluderar brottslighet med koppling till mäns våld mot kvinnor i lägesbildsarbetet, kan detta också fånga upp våldsbrott som sker inom produktion och distribution av pornografi och på så sätt bidra till bättre brottsbekämpande och förebyggande insatser.

3.6.8 Utredning om barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa frågor om brott mot kvinnor och äldre

Den 24 februari 2022 gav regeringen en särskild utredare i uppdrag att bland annat se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn och överväga en ny straffskärpningsgrund för brott med hatbrottsmotiv mot kvinnor.⁹⁰

I uppdraget ingår bland annat att se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år, särskilt i förhållande till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Enligt direktivet ska utredaren även att ta ställning till om brottsbeteckningarna barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott bör ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn.

Därutöver ska utredaren se över regelverket om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst och koppleri i fråga om prostitution genom användande av internetbaserade verktyg, i synnerhet när det gäller minderåriga och så kallad ”sugardejting”.

Uppdraget ska redovisas senast den 24 november 2023.⁹¹

⁹⁰ Dir. 2022:7.

⁹¹ Dir. 2023:17.

3.6.9 Utredningen om exitprogram för personer som är utsatta för prostitution

Den 12 juli 2022 utsåg regeringen en särskild utredare med uppdrag att lämna förslag på ett exitprogram för vuxna personer som är utsatta för prostitution och människohandel för sexuella ändamål samt ett program för barn utsatta för sexuell exploatering och människohandel för sexuella ändamål.⁹² Syftet med programmen är att stärka identifiering, skydds-, stöd- och vårdinsatser för målgrupperna vuxna och barn. Utöver utformande av program ingår även att utredaren bland annat ska

- kartlägga vilket skydd, stöd och vård som vuxna personer utsatta för prostitution och människohandel för sexuella ändamål erbjuds och tar del av samt analysera eventuella hinder som finns för att ta del av stödet, liksom motsvarande för barn som är utsatta för sexuell exploatering och människohandel för sexuella ändamål,
- identifiera framgångsrika internationella program och projekt för personer som vill lämna prostitution samt utvärderingar och relevant forskning på området,
- lämna nödvändiga författningsförslag och då ta hänsyn till relevanta pågående lagstiftningsarbeten på området, till exempel de som rör socialtjänstlagen (2001:453) och lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och
- föreslå åtgärder för att barn i större omfattning än i dag ska kunna ta del av det befintliga skydd, stöd, rehabilitering och vård som de har rätt till.

I direktivet till utredningen framgår även att utredaren i utformandet av programmen ska samordna arbetet gentemot regionerna och eventuella förslag som rör hälso- och sjukvården med denna utredning⁹³ då det finns starka kopplingar mellan personer som utsätts för prostitution och människohandel för sexuella ändamål och personer utsatta för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi.

⁹² Dir. 2022:115.

⁹³ Ibid.

Mot denna utgångspunkt i direktivet har arbetet samordnats mellan de båda utredningarna i den utsträckning som det har bedömts ändamålsenligt. Uppdraget om exitprogram ska redovisas senast den 30 november 2023.

3.6.10 Överenskommelse om förstärkta insatser för kvinnors hälsa och förlossningsvården

Regeringen har ingått flera överenskommelser med SKR inom området förlossningsvård och kvinnors hälsa. Den senaste överenskommelsen, från januari 2023, omfattar bland annat att regionerna ska genomföra insatser för att utveckla vården för barn och vuxna som har utsatts för sexuellt våld och könsstympning.⁹⁴ I överenskommelsen framgår att vården för flickor och kvinnor som utsatts för sexuellt våld och könsstympning ska vara tillgänglig över hela landet, jämlik och kunskapsbaserad. I detta ingår att säkerställa att det finns tydliga vårdkedjor för personer som blivit utsatta för sexuellt våld eller könsstympning. Patienter, inklusive de med en komplex problematik, ska erbjudas vård baserad på bästa möjliga kunskap. Detta kan vid behov innefatta både somatisk och psykiatrisk specialiserad vård. Att utveckla och behålla kompetens är en viktig del i detta.

Medel får också användas för att öka medarbetarnas kunskaper om sexuellt våld och könsstympning, dess konsekvenser och hur det kan upptäckas, särskilt i de fall flickan eller kvinnans söker vård för andra symtom. Medel får även användas för att förbättra vårdens bemötande av målgruppen.

⁹⁴ Regeringsbeslut S2023/00371.

4 Internationella åtaganden

Sverige har ratificerat flera internationella konventioner och tillhörande protokoll som ställer långtgående krav på konventionsstaterna att skydda individer från våld, inklusive sexuella övergrepp, utnyttjande och diskriminering. Det gäller både vuxna och barn, i synnerhet kvinnor och flickor. I detta kapitel redogör vi för de internationella åtaganden som Sverige förbundit sig till och som är centrala utgångspunkter för vårt uppdrag.

Inledningsvis presenterar vi de konventioner och deklARATIONER som finns på FN-nivå avseende avskaffande av diskriminering och våld mot kvinnor inom samhällets samtliga arenor samt bekämpande av människohandel som särskilt berör utnyttjande för sexuella ändamål, vilket även inkluderar utnyttjande för pornografiska framställningar. Sedan redogör vi för barnkonventionen och de bestämmelser som rör barnets rätt att skyddas mot alla former av våld och utnyttjande. Vi redogör särskilt för konventionens tilläggsprotokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Vi lyfter även konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och de artiklar som fastslår rätten att inte utsättas för utnyttjande, våld eller övergrepp.

Därefter redogör vi för de konventioner och direktiv inom området som finns på EU-nivå. Avslutningsvis beskriver vi övriga instrument som har relevans för området.

4.1 Förenta nationerna

4.1.1 FN:s konvention om avskaffande av alla former av diskriminering av kvinnor

FN:s konvention om avskaffande av alla former av diskriminering av kvinnor, även kallad Kvinnokonventionen eller CEDAW, *Committee on the Elimination of Discrimination against Women*, är en av FN:s nio kärnkonventioner och antogs av FN:s generalförsamling 1979.¹ CEDAW togs fram då de allmänna förklaringarna om de mänskliga rättigheterna inte ansågs vara tillräckligt kraftfulla för att tillvarata kvinnors rättigheter och förhindra könsdiskriminering.

1980 var Sverige ett av de första länderna att underteckna² konventionen och förband sig därmed att arbeta för att eliminera alla former av diskriminering av kvinnor både i den offentliga och i den privata sfären samt att verka för att kvinnor och män ska ha samma rättigheter. CEDAW innehåller inga uttryckliga skrivningar om könsrelaterat våld men FN:s kvinnokommitté har klargjort att förbudet mot könsdiskriminering även omfattar ett förbud mot våld mot kvinnor då våldet begränsar eller hindrar kvinnors mänskliga rättigheter och grundläggande friheter.³

Enligt konventionen ska staterna vart fjärde år inkomma med en skriftlig rapport till CEDAW:s granskningskommitté om hur de levt upp till konventionens artiklar och redovisa de åtgärder som vidtagits för att genomföra den. Granskningskommitténs senaste rapport presenterades i november 2021.⁴ I den uttrycker kommittén oro för förekomsten av könsrelaterat våld mot kvinnor i Sverige och det ökade antalet flickor som utsätts för sexuellt våld av unga förövare. Kommittén understryker det faktum att utsatthet för sexuellt våld utgör en av riskfaktorerna för att utsättas för människohandel för sexuella ändamål. Samtidigt välkomnar kommittén Sveriges arbete med den tioåriga nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor⁵ och dess åtföljande åtgärdsprogram, den nya sexualbrottslagstiftningen från 2018 som bygger på frivillighet samt arbetet med nya former av könsrelaterat våld mot kvinnor, särskilt på internet.

¹ Resolution 34/180 (1979).

² Prop. 1979/80:147, AU1979/80, Rskr 1979/80:327.

³ CEDAW/C/GC/35 (2017).

⁴ CEDAW/C/SWE/CO/10 (2021).

⁵ Skr. 2016/17:10.

4.1.2 FN:s deklaration om avskaffandet av våld mot kvinnor

FN:s deklaration om avskaffandet av våld mot kvinnor, som antogs av generalförsamlingen den 20 december 1993,⁶ omfattar fysiskt, sexuellt och psykologiskt våld som leder till skada eller lidande för kvinnor, oavsett om det sker i det offentliga eller privata livet. Även hot, tvång eller godtyckligt frihetsberövande omfattas.

I deklarationens artikel 2 preciseras tre kategorier av våld mot kvinnor. Den första kategorien är våld som begås inom familjen och i hemmet, vilket bland annat inkluderar misshandel, våldtäkt inom äktenskapet, våld med koppling till exploatering och incest. Den andra kategorin är våld som begås i samhället, dvs. allt från våldtäkt, sexuella övergrepp och människohandel till ofredande på arbetsplatsen. Den tredje kategorin är våld som begås av staten, varhelst det förekommer.

Våld som sker vid produktion och distribution av pornografi kan ingå i både den första och andra kategorin i definitionen eftersom alla former av våld mot kvinnor omfattas, oavsett om det sker i privata eller offentliga sammanhang.

Deklarationen är inte juridiskt bindande men uppmanar staterna att lagstifta för att förhindra våld mot kvinnor och förbättra situationen för de som drabbats av våldet. Staterna uppmanas även att utarbeta handlingsplaner och utveckla förhållningssätt som förebygger våld mot kvinnor. Staterna ska också se till att det finns rättsliga mekanismer för att de drabbade ska kunna få en rättvis och fullgod upprättelse.

4.1.3 FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet samt Palermoprotokollet

Den 15 november 2000 antog FN:s generalförsamling konventionen mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och den 12 december 2000 undertecknade Sverige konventionen och tilläggsprotokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, det så kallade ”Palermo-

⁶ FN:s resolution 48/104 (1993).

protokollet”.⁷ Den 1 april 2004 beslutade regeringen att ratificera konventionen och den 30 maj 2004 trädde den i kraft.⁸

Det kompletterande protokollet trädde i sin tur i kraft den 31 juli 2004.⁹ Genom utformningen av Palermoprotokollet hade staterna för första gången kommit överens om en rättsligt bindande definition av människohandel på global nivå.

Syftet med Palermoprotokollet är enligt artikel 2 att förebygga och bekämpa handel med människor, särskilt vad avser kvinnor och barn, att skydda och bistå offren för sådan handel med full respekt för deras mänskliga rättigheter och att främja samarbetet mellan staterna för att uppnå dessa syften. Staterna som undertecknat protokollet har således ett stort ansvar för att se till att människor skyddas från att utsättas för människohandel oavsett ändamål.

4.1.4 FN:s konvention om barnets rättigheter

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) utgör en av ytterligare sju centrala FN-konventioner.¹⁰ Konventionen klargör vilka rättigheter alla barn i hela världen har och har som målsättning att ge barn, oavsett bakgrund, rätt att behandlas med respekt och att få komma till tals. Sverige ratificerade konventionen 1990 utan reservationer och sedan den 1 januari 2020 är den en del av svensk lag.¹¹ Genom ratificeringen av konventionen har Sverige förbundit sig juridiskt att respektera, skydda och främja rättigheterna i konventionen.

Barnkonventionen fastslår rättigheter för alla barn och statens ansvar i totalt 54 artiklar. I konventionens artikel 1 fastslås att som barn räknas varje människa under 18 år. Vidare innehåller konventionen fyra grundläggande principer som alla övriga artiklar ska utgå ifrån: principen om icke-diskriminering (artikel 2), principen om barnets bästa (artikel 3), principen om rätten till liv och utveckling (artikel 6) samt principen om rätten att få komma till tals och bli respekterad (artikel 12). De grundläggande principerna har en särskild ställning vid tolkning och tillämpning av konventionen. Alla

⁷ FN:s resolution 55/25 (2000).

⁸ Prop. 2002/03:146, bet. 2003/04JuU06, rskr 2003/04:23.

⁹ Prop. 2003/04:111, bet. 2003/04JuU20, rskr 2003/04:232, SFS 2004:405–6.

¹⁰ Prop. 2017/18:186.

¹¹ Lag (2018:1197).

rättigheter i konventionen är lika mycket värda och de bildar en helhet som förutsätter varandra. Barnkonventionen innebär ett fullständigt erkännande av barnet som rättighetsbärare.

Konventionen betonar även barnets särskilda sårbarhet och behov av stöd och skydd och flera bestämmelser i konventionen handlar om barnets rätt till särskilt skydd mot våld, övergrepp och olika former av utnyttjande. I artikel 19 fastställs att barn ska skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp. FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) understryker att alla former av våld, hur lindriga de än är, är oacceptabla. Detta lämnar inte utrymme för någon grad av legaliserat våld mot barn.¹²

I artikel 24 erkänner konventionsstaterna barnets rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och till rehabilitering och ska sträva efter att säkerställa att inget barn berövas sin rätt att ha tillgång till sådan hälso- och sjukvård. Artikel 34 kompletterar artikel 19 genom att staterna även åtar sig att skydda barnet mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp och att vidta åtgärder för att förhindra att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling, att barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet och att barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material. Artikel 36 anger att staterna också ska skydda barnet mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende och i artikel 39 fastställs att barn som bland annat har utsatts för utnyttjande eller övergrepp har rätt till fysisk och psykisk rehabilitering och social återanpassning. Sådan rehabilitering och sådan återanpassning ska äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

Fakultativt protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi

19 februari 2007 trädde det fakultativa protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi i kraft i Sverige.¹³ Protokollet är ett tilläggsprotokoll som reglerar detaljfrågor som inte finns

¹² CRC/C/GC/13, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 17.

¹³ Prop. 2005/06:68.

med i barnkonventionen. Protokollet ska således ses som en förstärkning och fördjupning av de åtaganden i barnkonventionen som handlar om skydd mot övergrepp och utnyttjande och har direkt relevans för artikel 19 och artikel 34 i barnkonventionen. De stater som ratificerat protokollet har, enligt artikel 1, förbundit sig att förbjuda försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi enligt bestämmelserna i protokollet. I protokollets artikel 2 definieras barnpornografi som varje ”framställning, av vilket som helst slag, av ett barn som deltar i verkliga eller simulerade oförblommerade sexuella handlingar eller varje framställning av ett barns könsorgan för huvudsakligen sexuella syften”. Detta omfattar alla barn under 18 år i enlighet med barnkonventionen.

Det framgår vidare, i artikel 3, att det ska vara straffbart att producera, distribuera, sprida, importera, exportera, bjuda ut eller sälja eller att för sådant syfte inneha barnpornografi, enligt vad som avses i artikel 2. Detta ska gälla oavsett om gärningarna begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form.

Konventionsstaterna ska vidare vidta alla nödvändiga åtgärder för att garantera att barn inte utnyttjas i barnpornografiska framställningar genom internationella samarbeten för förebyggande, upptäckt, utredning, åtal och bestraffning av dem som är ansvariga för sådana handlingar.

Uppföljning av Sveriges åtaganden

Vart femte år ska alla stater som har ratificerat konventionen lämna en rapport till barnrättskommittén om arbetet med barns rättigheter och efterlevnaden av konventionen och de tillhörande fakultativa protokollen. I barnrättskommitténs senaste sammanfattande slutsatser och rekommendationer till Sverige som lämnades den 7 mars 2023 uttrycker kommittén djup oro för den höga förekomsten av våld mot barn, inklusive sexuellt utnyttjande, könsrelaterat våld och digitalt våld.¹⁴ Kommittén påminner Sverige om att vidta de tidigare rekommendationer som lämnats avseende det fakultativa proto-

¹⁴ CRC/C/SWE/CO/6-7 (2023).

kollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.¹⁵ Kommittén rekommenderar bland annat fortsatt att Sverige

- a) straffbelägger alla former av försäljning och sexuellt utnyttjande av barn i enlighet med artiklarna 2 och 3 i det fakultativa protokollet, bland annat när det gäller alla former av försäljning och sexuellt utnyttjande på internet och att producera, distribuera, sprida, sälja och inneha material föreställande sexuella övergrepp mot barn som en form av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp, oavsett ålderskillnaden mellan gärningsmannen och brottsoffret och utan bedömning av brottsoffrets pubertala utveckling
- b) säkerställer att alla brott som beskrivs i det fakultativa protokollet är belagda med lämpliga straff som beaktar deras allvarliga beskaffenhet
- c) vidtar åtgärder för att förhindra och hantera försäljning av barn på internet i syfte att utnyttja dem sexuellt eller begå sexuella övergrepp, bland annat genom utbildning av berörda yrkespersoner och genom att säkerställa att internetleverantörer enligt lag är skyldiga att skyndsamt blockera och avlägsna material föreställande sexuella övergrepp på internet i enlighet med Riksdagens rekommendationer¹⁶
- d) fastställer förfaranden för att säkerställa och främja obligatorisk rapportering av sexuellt utnyttjande av barn i prostitution och utbildar lärare, hälso- och sjukvårdspersonal och socialarbetare i hur man identifierar olika former av våld och hänvisar brottsoffer till rätt instans
- e) drar tillbaka sin förklaring om artikel 2 c i det fakultativa protokollet för att säkerställa att alla framställningar av sexuella övergrepp mot barn är förbjudna.¹⁷

¹⁵ CRC/C/SWE/CO/5, punkt.56 och CRC/C/OPSC/SWE/CO/1.

¹⁶ Riksdagen (2021b) *Internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn – stora utmaningar för polis och åklagare*.

¹⁷ Se CRC/C/OPSC/SWE/CO/1, IV. punkt 8.

4.1.5 FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning antogs av FN:s generalförsamling den 13 december 2006. I december 2008 ratificerade Sverige konventionen och det fakultativa protokollet till konventionen och den 14 januari 2009 trädde den i kraft.

Konventionen föreskriver att anslutna stater ska främja, skydda och säkerställa fullt och lika åtnjutande av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla personer med funktionsnedsättning. Syftet med konventionen är således inte att ta fram nya rättigheter utan att undanröja hinder för personer med funktionsnedsättning att åtnjuta sina mänskliga rättigheter.

Frågan om våld belyses på flera ställen i konventionen. Redan i inledningen erkänner de stater som ratificerat konventionen att kvinnor och flickor med funktionsnedsättning ofta är utsatta för större risk, både inom och utom hemmet, för våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande. I artikel 16, som är en rättighetsartikel, fastslås rätten att inte utsättas för utnyttjande, våld eller övergrepp. Detta gäller såväl inom som utom hemmet och med hänsyn till könsrelaterat våld.

Konventionsstaterna ska vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att förhindra alla former av våld, tillhandahålla skydd för våldsutsatta och utnyttjande samt se till att våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning identifieras, utreds och lagförs.

Sverige ska vart fjärde år lämna en nationell rapport om arbetet med konventionen till FN:s övervakningskommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Kommittén granskar sedan rapporten och följer upp med rekommendationer och sammanfattande slutsatser. Den första sammanfattande rapporten kom 2014¹⁸ och den andra 2018.¹⁹ I rapporterna avseende Sveriges arbete uttryckte kommittén bland annat oro över uppgifterna om att barn med funktionsnedsättning utsätts för mer våld än andra barn och att barn som utsätts för övergrepp har svårt att få tillgång till rehabiliterings-tjänster och psykiatrisk vård.

¹⁸ CRPD/C/SWE/CO/1.

¹⁹ CRPD/C/SWE/QPR/2-3.

4.2 Europarådet och Europeiska unionen

4.2.1 Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpande av våld mot kvinnor och våld i hemmet, den så kallade ”Istanbulkonventionen”, är det första juridiskt bindande avtalet om våld mot kvinnor i Europa.²⁰ Konventionen öppnades för undertecknande vid ett ministermöte i Istanbul i maj 2011 och fastslår staternas ansvar för och fördömer alla former av våld mot kvinnor och våld i hemmet. Sverige ratificerade konventionen 2011 och den trädde i kraft 2014.²¹ Efter en flerårig process beslutade EU:s ministerråd den 1 juni 2023 om en anslutning till Istanbulkonventionen på EU-nivå, vilket innebär att konventionen nu utgör ett sammanhängande ramverk för hela unionen.

De stater som ratificerat konventionen slår fast att våld mot kvinnor är ett uttryck för det historiskt ojämlika maktförhållandet mellan kvinnor och män, ett brott mot de mänskliga rättigheterna och en form av diskriminering av kvinnor. Vidare definieras våld som ”varje fall av könsrelaterat våld som leder till, eller troligen kommer att leda till, fysisk, sexuell, psykisk eller ekonomisk skada eller fysiskt, sexuellt, psykiskt eller ekonomiskt lidande för kvinnor, inbegripet hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, oavsett om det sker i ett offentligt eller privat sammanhang”. Även om våld som sker vid produktion och distribution av pornografi inte särskilt nämns i bestämmelsen är utredningens bedömning att våld som sker i en pornografisk kontext inbegrips i definitionen då det handlar om könsrelaterat våld som kan leda till fysiskt, sexuellt, psykisk eller ekonomiskt lidande.

Genom ratificering av konventionen har staterna åtagit sig att förebygga, lagföra och avskaffa våld mot kvinnor och våld i hemmet och att bidra till att avskaffa alla former av diskriminering av kvinnor. Bestämmelserna handlar om stöd- och skyddsåtgärder, lagstiftning och rättstillämpning, politiska åtgärder och datainsamling, samverkan på alla samhällsnivåer, förebyggande arbete och utbildning, samt internationellt samarbete.

²⁰ CETS nr. 210 (2011).

²¹ Prop. 2013/14:208, bet. 2013/14: JuU30, rskr. 2013/14:263.

Konventionens artiklar 25 och 36 tar särskilt upp åtaganden som rör sexuellt våld. I artikel 25 åtar sig parterna att vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att inrätta lämpliga och lättillgängliga mottagningscenter i tillräckligt antal för personer som har blivit våldtagna eller utsatta för sexuellt våld så att en medicinsk och rättsmedicinsk undersökning ska kunna göras och traumastöd och rådgivning ska kunna erbjudas. I artikel 36 åtar sig staterna att säkerställa att straffbelägga uppsåtliga gärningar av sexuell karaktär som utförs mot en person utan samtycke eller att förmå en annan person att utföra handlingar av sexuell karaktär med en tredje person utan samtycke.

De stater som anslutit sig till konventionen ska rapportera till Europarådets expertgrupp, kallad GREVIO,²² om hur de tillämpat konventionens bestämmelser. I januari 2019 presenterade GREVIO den första granskningsrapporten²³ som lyfter Sverige som ett föregångsland i arbetet med att motverka och förebygga mäns våld mot kvinnor. GREVIO lyfter samtidigt 41 rekommendationer som Sverige behöver förbättra för att fullt ut leva upp till bestämmelserna i konventionen. Sammanfattningsvis behöver Sverige fortsatt synliggöra och motverka idéer och normer som rättfärdigar mäns våld och begränsar flickors och kvinnors livsutrymme, säkerställa barns rättigheter och tillgängliggöra specialiserat stöd och skydd i hela landet. Särskilda insatser måste göras för kvinnor och flickor i särskilt utsatta situationer samt för att motverka diskriminering av sårbara grupper av våldsutsatta kvinnor, såsom kvinnor från nationella minoriteter eller kvinnor med drogrelaterade problem.

Den 27 januari 2022 svarade Sverige på hur rekommendationerna har hanterats och lyfte särskilt arbetet med att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor som bedrivs inom ramen för regeringens åtgärdsprogram med 99 åtgärder.²⁴ Bland annat lyfte Sverige att den nya sexualbrottslagstiftningen som bygger på frivillighet trätt i kraft samt att ett nytt kunskapsområde om sexualitet, samtycke och relationer införts i läroplanerna för grund- respektive gymnasieskolan.

²² Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence.

²³ GREVIO/Inf. (2018)15.

²⁴ IC-CP (2020)12 rev.

4.2.2 Europarådets konvention om bekämpande av människohandel

I juni 2010 ratificerade regeringen ”Europarådets konvention om bekämpande av människohandel”²⁵ och i september 2010 trädde den i kraft.²⁶ Konventionen syftar till att förhindra och bekämpa människohandel, konstruera ett fullständigt regelverk vad gäller skydd och hjälp till människohandelsoffer, garantera effektivare brottsutredningar och åtal samt främja internationellt samarbete. Av konventionens ingress framgår att Europarådets medlemsstater och övriga stater som undertecknat konventionen anser att handel med människor utgör ett brott mot de mänskliga rättigheterna och är en kränkning av människans värdighet och integritet.

Av ingressen framgår även, att det huvudsakliga målet med åtgärderna är att med respekt för offrens rättigheter och skyddsbehov, bekämpa handeln med människor, och att åtgärderna och initiativen måste vara icke-diskriminerande och beakta jämställdhetsperspektivet och barnets rättigheter. Det framgår även att medlemsstaterna särskilt ska beakta ministerkommitténs rekommendationer bland annat avseende sexuellt utnyttjande av barn, barnpornografi och barnprostitution samt handel med barn och ungdomar, R (97) 13, R (2000) 11 om åtgärder mot handel med människor för sexuellt utnyttjande, R (2001) 16 om skydd av barn mot sexuellt utnyttjande, R (2002) 5 om skydd av kvinnor mot våld.

I artikel 4 definieras människohandel på följande sätt

- a) rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet, eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjande ska innebära åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trälldom eller avlägsnande av organ

²⁵ CETS nr. 197 (2005).

²⁶ Prop. 2009/10:152, bet. 2009/10: JuU33, rskr. 2009/10:245, SFS 2009:400, SFS 2010:332.

- b) samtycke från ett offer för människohandel till sådant åsyftat utnyttjande som anges i punkt a i denna artikel ska sakna betydelse om något av de medel som anges där har använts
- c) rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av barn i syfte att utnyttja dessa ska betraktas som människohandel även om inget av de medel som anges i punkt a i denna artikel har använts
- d) barn: person under 18 års ålder
- e) brottsoffer: varje fysisk person som är utsatt för människohandel enligt definitionen i denna artikel.

I punkt a i artikel 4 benämns att olika medel kan användas i syfte att utnyttja en annan person. Det framgår att utnyttjande ska minst innebära utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande. Det preciseras inte vad som avses med andra former av sexuellt utnyttjande men skulle även kunna omfatta att utnyttjas sexuellt för pornografiska framställningar, vilket förtydligas i Europeiska rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF) (se avsnitt 4.2.5).

För att säkerställa ett effektivt genomförande av konventionsbestämmelserna tillhandahåller konventionen en särskild övervakningsmekanism genom Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings, (GRETA).

Ingen av GRETA:s granskningsrapporter²⁷ och medföljande rekommendationerna om hur Sverige fullgör konventionen har adresserat människohandel avseende utnyttjande för andra former av sexuella ändamål. En tredje rapport kommer att presenteras under andra halvan av 2023.²⁸

²⁷ Se GRETA (2014)11 och GRETA (2018)8.

²⁸ GRETA's 3rd Evaluation Round. <https://rm.coe.int/updated-provisional-timetable-of-greta-s-third-evaluation-round-update/1680a52de9> (hämtad 2023-10-01).

4.2.3 Europarådets konvention för skyddet av barn mot sexuell exploatering och övergrepp

I oktober 2007 beslutade Sverige att underteckna Europarådets konvention för skyddet av barn mot sexuell exploatering och övergrepp, även kallad "Lanzarotekonventionen".²⁹ Konventionen ratificerades 2013 och blev gällande samma år.³⁰ Till skillnad från det fakultativa protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi, omfattar Lanzarotekonventionen all sexuell exploatering och övergrepp mot barn, inklusive barnpornografi.

Genom konventionen inrättas även en särskild övervakningsmekanism (Lanzarotekommittén) för att säkerställa genomförandet av konventionens bestämmelser.

Syftet med konventionen är att förebygga och bekämpa sexuell exploatering och sexuella övergrepp mot barn, skydda rättigheterna hos barn som utsatts för sexuell exploatering och sexuella övergrepp samt att främja nationellt och internationellt samarbete i frågan. Konventionen är även avsedd att stärka det skydd som det fakultativa protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi ger och utveckla och komplettera de normer som den innehåller.

Konventionen innehåller bestämmelser om bland annat förebyggande åtgärder, skyddsåtgärder och hjälp till brottsoffer, straffrätt, åtal och processrätt, samt om internationellt samarbete. I konventionen framgår bland annat att varje konventionsstat ska uppmärksamma att sexuell exploatering av barn, främst barnpornografi och prostitution, samt alla former av sexuella övergrepp mot barn skadar barns hälsa och psykosociala utveckling och att konventionsstaterna ska beakta barnets rätt till skyddsåtgärder. I artikel 20, punkt 2, definieras barnpornografi som "allt material som avbildar ett barn som ägnar sig åt verklig eller simulerad handling med tydlig sexuell innebörd eller avbildar ett barns könsorgan huvudsakligen för sexuella ändamål". Artikel 21 omfattar skrivningar om vad som ska betraktas som brottsliga handlingar avseende ett barns deltagande i pornografiska föreställningar. Dessa är

- a) rekrytera ett barn till att delta i pornografiska föreställningar eller förmå ett barn att delta i sådana föreställningar

²⁹ CETS nr. 201 (2007).

³⁰ Prop. 2012/13:111, bet. 2012/13: JuU20, rskr. 2012/13:234.

- b) tvinga ett barn till att delta i pornografiska föreställningar eller dra vinning av eller på annat sätt exploatera ett barn för sådana ändamål
- c) medvetet besöka pornografiska föreställningar som innefattar deltagande av barn.

4.2.4 EU:s direktiv om förebyggande och bekämpande av människohandel

På EU-nivå har det stiftats ett antal direktiv som berör människohandel. Målet med direktiven har varit att harmonisera lagstiftningen i de olika EU-länderna. Det nu gällande människohandelsdirektivet är från 2011 och ersatte det tidigare rambeslutet från den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel.³¹ Direktivet syftar till att skapa ett mer sammanhållet synsätt i kampen mot människohandel för att i ökad utsträckning förebygga och lagföra människohandelsbrott samt skydda brottsoffrens rättigheter. I direktivet fastställs minimiregler när det gäller dels definitionen av vad som ska utgöra straffbelagd människohandel, dels påföljder på området.

I direktivets artikel 2 definieras vad som avses med människohandelsbrott och i punkt 3 beskrivs att utnyttjande ska omfatta åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuell exploatering. Det framgår inte i direktivet vad som avses med andra former av sexuell exploatering men i rambeslutet från 2002 preciserar man att andra former av sexuell exploatering även inbegriper pornografi.³²

³¹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU.

³² Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF) artikel 1. 1.d.

4.2.5 EU:s direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi

Den 17 december trädde Europaparlamentets och rådets direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF (direktivet) i kraft.³³

Syftet med direktivet är att skapa minimiregler om fastställande av brottsrekvisit och påföljder inom området sexuella övergrepp och sexuell exploatering av barn. Direktivet syftar också till att införa gemensamma bestämmelser för att stärka åtgärderna för att förebygga sådana brott och förbättra skyddet för brottsoffer.

Direktivets utgångspunkter är att sexuella övergrepp mot barn och sexuell exploatering av barn, däribland barnpornografi, utgör allvarliga kränkningar av de grundläggande rättigheterna och sexuell exploatering av barn ökar och sprids genom användningen av ny teknik och internet. I direktivet slås fast att allvarliga brott som sexuell exploatering av barn och barnpornografi kräver en övergripande strategi som omfattar lagföring av gärningsmän, skydd av barn som är brottsoffer och förebyggande åtgärder mot fenomenen.

Bestämmelser om skydd av och stöd till brottsoffer före, under och efter straffrättsliga förfaranden finns i artiklarna 18–20. Det anges i artikel 18 att barn som är offer för de brott som anges i artiklarna 3–7 ska ges hjälp, stöd och skydd i enlighet med artiklarna 19 och 20, med beaktande av barnets bästa. Artiklarna innehåller också regler om skyddsåtgärder för såväl brottsoffret som dennes anhöriga samt om formerna för barns deltagande i brottsutredningar och straffrättsliga förfaranden.

I artikel 23 anges att medlemsstaterna ska vidta lämpliga åtgärder i syfte att minska den efterfrågan som ligger till grund för alla former av sexuella övergrepp mot, och sexuell exploatering av, barn. Därutöver ska medlemsstaterna vidta lämpliga åtgärder för att öka medvetenheten och minska risken för att barn faller offer för sexuella övergrepp och sexuell exploatering. Vidare ska medlemsstaterna främja regelbunden kompetensutveckling för tjänstemän som kan väntas komma i kontakt med barn som fallit offer för sexuella övergrepp och exploatering.

³³ Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/92/EU.

Artikel 25 innehåller en bestämmelse om avlägsnande och blockering av webbsidor som innehåller eller sprider barnpornografi. Artikeln ålägger medlemsstaterna att, på värdservrar inom sitt territorium, vidta åtgärder för att se till att tillträdet till sådana sidor spärras samt att, på värdservrar utom sitt territorium, sträva efter att uppnå ett avlägsnande av sådana sidor. Därutöver anges i artikeln att medlemsstaten, för internetanvändare inom sitt territorium, får vidta åtgärder för att blockera tillträde till webbsidor som innehåller eller sprider barnpornografi, dock ska sådana åtgärder vara förenade med vissa skyddsmekanismer som bl.a. även ska inbegripa möjlighet till rättslig prövning.

4.2.6 EU:s förslag till direktiv för att motverka mäns våld mot kvinnor

Den 8 mars 2022 lade EU-kommissionen fram ett förslag till ett direktiv om bekämpning av våld mot kvinnor och våld i nära relationer i hela EU.³⁴ Syftet är att fastställa en heltäckande ram för att effektivt bekämpa våld mot kvinnor och våld i nära relationer inom hela EU. Det är ett omfattande och detaljrikt förslag. Förslaget innehåller bestämmelser om brott som bland annat våldtäkt, kvinnlig könsstympning, nätstalkning och nättrakasserier. Det finns också bestämmelser om skydd för brottsoffer och tillgång till rättslig prövning, stöd till brottsoffer, förebyggande åtgärder samt samordning och samarbete mellan myndigheter. Medlemsstaterna enades i juni 2023 om en allmän inriktning. Trepartsförhandlingar pågår nu mellan rådet, kommissionen och Europaparlamentet.

4.3 Övriga åtaganden

4.3.1 FN:s globala mål för hållbar utveckling – Agenda 2030

I september 2015 antog FN:s medlemsländer Agenda 2030,³⁵ som innehåller 17 globala mål och 169 delmål för att uppnå en ekonomisk, social och miljömässig hållbar utveckling. Agendan är en global handlings-

³⁴ COM (2022) 105 final.

³⁵ FN:s resolution A/RES/70/1 (2015).

plan för omställning till en hållbar utveckling som Sverige har förbundit sig till att genomföra.

Genom Agenda 2030 har världens länder, inklusive Sverige, åtagit sig att arbeta för att utrota fattigdom och hunger överallt, att bekämpa ojämlikheter inom och mellan länder, att bygga fredliga, rättvisa och inkluderande samhällen, att alla ska kunna åtnjuta de mänskliga rättigheterna, att främja jämställdhet och kvinnors och flickors egenmakt, att vidta ansträngningar för att nå dem som är mest utsatta först samt att säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser.

De globala mål som har särskild relevans för att förebygga och bekämpa våld och övergrepp är framför allt

- Mål 3: *God hälsa och välbefinnande* – handlar bland annat om att främja psykisk hälsa och välbefinnande (3.4), säkerställa att alla har tillgång till sexuell och reproduktiv hälsovård, (3.7) och att hälso- och sjukvård tillgängliggörs för alla (3.8).
- Mål 5: *Jämställdhet* – omfattar att uppnå jämställdhet och alla kvinnors och flickors egenmakt. Delmålen adresserar att länderna ska avskaffa alla former av diskriminering av alla kvinnor och flickor överallt (5.1) och avskaffa alla former av våld mot alla kvinnor och flickor i det offentliga och privata rummet, inklusive människohandel, sexuellt utnyttjande och andra typer av exploatering (5.2). Inom målområdet beskrivs alla former av våld mot kvinnor och flickor som ett hinder för jämställdhet och utveckling.
- Mål 10: *Minskad ojämlikhet* – handlar om att minska skillnader mellan människor och länder i tillgång, förutsättningar, resurser och förmåga att bidra till och tillvarata potentiella möjligheter till utveckling. Delmålen handlar exempelvis om att minska inkomstklyftorna, främja social, ekonomisk och politisk inkludering oavsett ålder, kön, funktionsnedsättning, ras, etnicitet, ursprung, religion eller ekonomisk eller annan ställning (10.2) och säkerställa rättigheter för alla och utrota diskriminering (10.3).
- Mål 16: *Fredliga och inkluderande samhällen* – beskriver att fredliga samhällen och frihet från våld utgör både ett mål och ett medel för hållbar utveckling. Inga varaktiga framsteg kan nås i en kontext präglad av våld, konflikt och hot om våld. Delmålen om-

fattar bland annat att minska våldet i världen (16.1) och skydda barn mot övergrepp, utnyttjande, människohandel och våld (16.2).

Den 19 maj 2022 lämnade regeringen Sveriges första rapport om det samlade genomförandet av Agenda 2030.³⁶ I rapporten lyfts att Sverige sammantaget har ett bra utgångsläge och goda förutsättningar att nå de globala målen jämfört med många andra länder, men att flera utmaningar kvarstår. Bland annat visar rapporten att våld och kränkningar inte minskar och att mobbning bland barn och unga ökar. I rapporten konstateras också att det finns utmaningar i den statistiska uppföljningen, till exempel avseende personer med funktionsnedsättning, barn, våld i nära relation och sexuellt våld. Det finns mycket begränsad statistik att tillgå om hedersrelaterat våld och förtryck, nationella minoriteter, papperslösa och hbtqi-personer.

³⁶ Skr. 2021/22:247.

5 Pornografi som produceras och distribueras i Sverige

Utredningen har i uppdrag att kartlägga kunskapsläget om vuxnas utsatthet för våld eller andra övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi i Sverige samt att kartlägga och redovisa kunskapsläget om exploatering av barn vid produktion och distribution av pornografi i Sverige, i forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer. Dessa kartläggningar redovisas i kommande kapitel. För att sätta våldsutsattheten i sin kontext beskriver vi i detta kapitel hur pornografi produceras och distribueras i Sverige. Kartläggningen bygger på utredningens egna intervjuer med personer som är eller har varit aktiva inom produktion av pornografi, information från forskning, myndigheter och verksamheter som möter stödsökande samt på information vi kunnat ta del av i media.

Det första avsnittet ger en kort översikt över vad som är lagligt och inte. Sedan följer en genomgång av de produktionsformer, plattformar och spridningssätt som är vanligast i dag. Beskrivningen omfattar endast pornografi som sprids på internet. Utredningen har valt att inte beskriva tryckt media såsom tidningar eller filmer som sprids på till exempel VHS eller DVD, eftersom det bedöms vara en mycket liten del av utbudet. Ingen av de representanter för stödverksamheter eller personer som själva utnyttjats eller medverkat i pornografi har tagit upp material som sprids via dessa kanaler. Personer som har utnyttjats eller medverkat i sådant material omfattas ändå av de förslag som presenteras i kapitel 16 och 19.

Slutligen beskriver vi översiktligt hur både efterfrågan på pornografi och intressen hos distributörer kan ha inverkan på vad som produceras.

5.1 Pornografi är med vissa undantag lagligt

Att producera och distribuera pornografi föreställande vuxna personer är lagligt, men det finns lagar som till viss del reglerar innehållet och hur pornografiskt material får spridas.

Den som skildrar barn i pornografisk bild eller som innehar, sprider, köper, säljer eller främjar handel med dessa bilder döms som huvudregel för barnpornografibrott. Bestämmelserna om barnpornografi i 16 kap. 10 a § BrB omfattar pornografiska bilder av personer vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under 18 år. När det gäller att skildra barn i pornografisk bild behövs inte uppsåt för att dömas, det räcker med att ha varit oaktsam avseende att den som skildras är under 18 år. Undantag som framgår av 16 kap. 10 b § BrB är dock om skillnaden i ålder och utveckling mellan den avbildade personen och den som framställer bilden är ringa och omständigheterna i övrigt inte påkallar att ansvar döms ut. För brotten som är kopplade till spridning och innehav krävs för fällande dom att det av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under 18 år.

Den som skildrar sexuellt våld eller tvång med uppsåt att bilden eller bilderna sprids kan dömas för olaga våldsskildring i enlighet med 16 kap. 10 c § BrB. Detsamma gäller den som sprider en sådan skildring.

Distribution av pornografi, dvs. att sprida bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll, är tillåtet om alla som är med i materialet har givit sitt samtycke, annars är det brottsligt. Den som inte har tillåtelse utan gör intrång i någon annans privatliv genom att sprida bild (här räknas även film) på någons sexualliv eller på någons helt eller delvis nakna kropp kan dömas för olaga integritetsintrång enligt 4 kap. 6 c eller 6 d §§ BrB.

Det finns även begränsningar av hur man får sprida och visa pornografi som inte faller in under lagarna som beskrivits ovan. I brottsbalkens kapitel om brott mot allmän ordning, 16 kap. 11 § BrB, framgår att den ”som på eller vid allmän plats genom skyltning eller annat liknande förfarande förevisar pornografisk bild på sätt som är ägnat att väcka allmän anstöt dömes för otillåtet förfarande med pornografisk bild”. Även den som skickar pornografi till någon som inte beställt det kan dömas för samma brott.¹ Om man skickar oönskat

¹ 16 kap. 11 § BrB.

pornografiskt material till en annan person är det även ett sexualbrott och den som skickar kan dömas enligt 6 kap. 10 § BrB för sexuellt ofredande av mottagaren, både om det sker via post och digitalt.²

Det är också olagligt att anordna en pornografisk föreställning i form av en offentlig tillställning.³ Detta regleras i ordningslagen och grundar sig i att lagstiftaren sett det som ett sätt att motverka prostitution.⁴ Det finns ingen lagstiftning som tar sikte på motsvarande föreställningar som direktströmmas på internet.

I övrigt gäller, som i samhället i stort, att ingen får vara utsatt för våld, tvång eller hot i produktionen eller distributionen. I kapitel 17 och 18 går utredningen igenom de brott som mest troligt kan bli aktuella när det kommer till produktion och distribution av pornografi. I kapitlen framgår också i vilken mån dessa brott anmäls, utreds och lagförs.

5.2 Plattformer för spridning av pornografi

Sättet som pornografi produceras och distribueras har ändrats mycket sedan det tidigare främst handlade om tidningar och VHS-filmer. Det är både lättare och billigare att producera pornografi i dag än tidigare och lättare att få tillgång till för konsumtion. I detta kapitel redogörs för den kunskap som utredningen fått om pornografi som produceras och distribueras i Sverige i dag. Utredningen har inte haft möjlighet att kartlägga omfattningen i form av antalet filmer, internetsidor eller producenter, men har fått en samstämmig bild av hur produktion och distribution av pornografi ser ut från ovan nämnda källor.

Pornografi som produceras i Sverige distribueras så gott som uteslutande via internet. Det finns en mängd olika webbplatser som personer i Sverige kan ladda upp material på, varav vissa är registrerade i Sverige och andra är utländska. Innehållet beskrivs inte alltid som pornografi av de som driver webbplatserna, utan snarare som filmer och bilder av sexiga modeller.⁵ Oavsett hur det beskrivs omfattas materialet av utredningens definition av pornografi. Förutom webb-

² 6 kap. 10 § BrB.

³ 2 kap. 14 § Ordningslagen.

⁴ Prop. 1992/93:210. s. 89 ff.

⁵ Exempelvis nordicfinest.com.

platser som är specifikt ägnade åt att sprida pornografiskt material sprids bilder och filmer även via sociala medier och chattgrupper.

Den pornografi som konsumeras i Sverige är ofta producerad i andra länder. Av det som produceras i Sverige handlar det mesta om egenproducerat material och mindre aktörer som filmar i mindre bolag hemma, ofta på sin fritid. Dessutom finns, enligt uppgifter från de organisationer som utredningen har träffat och vad vi kunnat utläsa i domar, en okänd mängd bilder och filmer med övergrepps-material och annat innehåll som spridits mot de inblandades vilja och ibland även utan deras kännedom. I kapitel 6 och 7 redogörs för utredningens kartläggning av den våldsutsatthet och risk för våldsutsatthet som finns i olika situationer där pornografi produceras eller distribueras.

5.2.1 Studioproducerad pornografi

Den svenska marknaden inom studioproducerad pornografi är liten. Det finns en eller möjligen ett fåtal producenter men ingen stor industri. Tills nyligen fanns det, enligt de som medverkat i pornografi som utredningen har träffat, fler producenter. Utredningen har träffat minst en person som spelat in för mer än en producent. Utifrån de uppgifter utredningen fått av såväl aktiva som av de aktörer som ger stöd till våldsutsatta har de flesta producenter dock slutat och inga nya verkar ha tillkommit.⁶

Orsakerna till att den delen av marknaden har minskat har utredningen inte haft möjlighet att helt klarlägga, men mycket tyder på att det beror på att det inte längre är lika lönsamt att producera pornografi sedan distributionen i stort sett helt gått över till internet och det är billigt att filma själv med en webbkamera eller enklare videokamera.⁷ Det bör särskilt gälla i ett litet land som Sverige. Det ligger mer arbete bakom en studioproduktion än att producera eget material, det är mer tidskrävande och det är fler personer som ska få betalt. Det är helt enkelt svårt att få lönsamhet när det finns så mycket gratis eller billig pornografi att ta del av. På de plattformar för gratis pornografi, så kallade ”tube-sajter”,⁸ där pornografi sprids

⁶ Respondent nr 7. Intervju 2022-11-22.

⁷ Paasonen (2018). *Online Pornography* i The SAGE Handbook of Web History.

⁸ Exempelvis Pornhub, Xvideos, Redtube.

kommer intäkterna via annonser och det är mer lönsamt att distribuera än att producera.

När det har blivit enklare att sälja eget material finns det heller ingen anledning för den som vill medverka i pornografi att vända sig till ett produktionsbolag där man har mindre makt över vad som spelas in och sprids. Detta styrks av att personer som utredningen har intervjuat poängterar vikten av att ha kontroll över sitt eget material. Detta utvecklas vidare i nästa avsnitt.

En person, som själv är aktiv med egenproducerat material, upplever dessutom att ”marknaden”, dvs. konsumenterna, är trött på så kallad ”mainstream-porr” och att de som tittar vill kunna få känslan av att vara där och att det är verkligt. Även Paasonen poängterar i en artikel från 2019 att det finns en attraktion i att det ser hemgjort ut.⁹

Svenskar som medverkar i studioproducerat material har ofta gjort det i andra länder, även om filmerna kan finnas tillgängliga även i Sverige.

De filmer som spelas in distribueras via en producents egen webbplats men sprids även genom reklam och kortare klipp på andra plattformar. Produktionsbolagen kan ha egna lokaler, men filmer spelas även in i olika studios, lägenheter etc. beroende på vad som finns tillgängligt. Det är vanligt att flera scener spelas in under en dag. Innan inspelningen skriver man som medverkande på ett avtal, sedan äger producenten materialet och rätten att sälja det.¹⁰

Utredningen har sökt, men inte haft möjlighet att träffa, någon som i dag är aktiv med att medverka i pornografi genom produktionsbolag eller som står bakom ett sådant bolag. Men enligt personer som medverkat i sådana produktioner tidigare har den som förekommer i materialet ingen kontroll över var det hamnar och kan inte i efterhand säga att man vill ta bort något. Utredningen har även fått samstämmiga uppgifter om att man i teorin kan påverka innehållet till viss del men att möjligheterna är begränsade och det är svårt att säga nej i praktiken.¹¹ Minst en person som utredningen har träffat med erfarenhet av att spela in pornografi med ett produktionsbolag har slutat av den anledningen.¹²

⁹ Paasonen (2018).

¹⁰ Respondent nr 7. Intervju 2022-11-22.

¹¹ Se vidare kapitel 6.

¹² Respondent nr 6. Intervju 2022-12-01.

5.2.2 Egenproducerat material

Samtliga som är aktiva inom pornografi och organisationer som utredningen träffat uppger att det egenproducerade materialet är den mest förekommande pornografin på internet i dag, såväl i Sverige som internationellt. Egenproducerat material kan vara bilder, filmer och direktströmmat material. Det vanligaste är att en person ensam förekommer i materialet. Det kan även handla om att producera och filma i par eller tillsammans med andra mer eller mindre tillfälliga partners.

De personer som utredningen har träffat namnger OnlyFans som den vanligaste plattformen, men det finns många andra med liknande uppbyggnad. Vissa av dessa marknadsför både heterosexuellt material och material med transpersoner eller inriktat mot en homosexuell publik. Andra är mer specifikt inriktade på någon av dessa målgrupper. Beroende på materialets inriktning finns även plattformar som är specialiserade på till exempel olika fetischer.¹³

De flesta webbplatser som används av svenskar som är aktiva med egenproducerat material är utländska och det finns därför begränsade möjligheter att få insyn i hur de fungerar. Det finns dock några plattformar som är registrerade i Sverige. Vissa av dessa är enbart inriktade på pornografiskt material. På andra marknadsförs även tjänster som försäljning av använda trosor eller liknande.

Material på dessa forum kallas för egenproducerat. Ofta är det den som förekommer i materialet som också kontrollerar det som läggs upp. Men det förekommer även att en partner är den som filmar eller kontrollerar materialet eller att en producent ligger bakom. Detta framkommer i intervjustudien *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografi-produktion*,¹⁴ som forskare vid Marie Cederschiöld högskola har genomfört på beställning av utredningen. En kvinna berättar i studien att hennes partner var den som drev sidan och den som hade kontakt med köpare, men att det utåt sett framstod som att kontot var hennes eget. Hon deltog även i intervjuer där hon målade upp en bild av sig själv som hon nu menar var motsatsen till vad hon egentligen kände. Kvinnan menar att det är mycket vanligt att någon annan egentligen styr, och uppger att det förhåller sig så på majoriteten av de konton

¹³ Respondent nr 2. Intervju 2022-11-28.

¹⁴ Donevan, Jonsson och Svedin (2023). *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografi-produktion*. Bilaga 7 till detta betänkande.

som hon känner till. Hon ger exempel på både utländska och svenska plattformar.¹⁵ Detta är dock inget som utredningen kan verifiera.

Egenproducerad pornografi har växt mycket de senaste åren. Inte minst under pandemin då både antalet personer som producerar och säljer innehåll och användare som betalar för tillgång till materialet ökade. I juni 2020 rapporterades att sedan mars samma år hade antalet personer som producerar och säljer innehåll som skapat konton på OnlyFans ökat med 75 procent varje månad.¹⁶ På ett år under pandemin ökade antalet konton för användare på OnlyFans från 20 miljoner till 120 miljoner.¹⁷

Egenproducerad pornografi blev för vissa ett helt nytt sätt att försörja sig på och för andra som tidigare medverkat i annan pornografi ett sätt att fortsätta trots pandemirestriktioner. Även bland personer som befunnit sig i prostitution fanns det de som gick över till egenproducerad pornografi under pandemin.¹⁸ Det finns både personer som producerat eget material i många år och de som gör det väldigt tillfälligt för att de behöver pengar i stunden.

Ofta tar plattformarna runt 20–30 procent av intäkterna. Köparna kan betala för medlemskap på en sida, för en särskild persons innehåll eller för enskilda filmer. Det kan gälla förinspelade filmer som finns tillgängliga för alla, särskilda filmer eller bilder som skapas på beställning och direktströmmat material, så kallade ”cam shows”.

Filmer som är inspelade för en särskild köpare är populärt enligt en kvinna som medverkar i egenproducerat material och som intervjuats av Sveriges Radio. I reportaget får man bland annat höra hur hon spelar in en film där hon kommenterar en mans penis, vilket är en tjänst som är vanlig enligt henne.¹⁹ Samma exempel har också tagits upp av de personer som utredningen har intervjuat.²⁰

¹⁵ Donevan m.fl. (2023).

¹⁶ López (2020). *People are turning to OnlyFans to earn money after losing their jobs during the pandemic* i Business Insider. https://www.insider.com/people-are-creating-onlyfans-accounts-after-losing-jobs-during-pandemic-2020-6?_gl=1*1bmuldp*_ga*MjQzNjM1ODQ4LjE2Nzk5MTY4NzU.*_ga_E21CV80ZCZ*MTY3OTkyNDU4MC4zLjEuMTY3OTkyNDYwMy4zNy4wLjA (hämtad 2023-11-15).

¹⁷ Cooban (2021) *OnlyFans has boomed during lockdown. Users spent \$2.4 billion on the adult-entertainment site in 2020, and 120 million people now use it* i Business Insider <https://www.businessinsider.com/onlyfans-lockdown-boom-transactions-hit-24b-revenue-up-553-2021-4?r=US&IR=T> (hämtad 2023-11-15).

¹⁸ Drolet (2020). *The Year Sex Work Came Home* i The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/04/10/style/camsoda-onlyfans-streaming-sex-coronavirus.html> (hämtad 2023-11-15).

¹⁹ Ohlsson (2023). *Porrexpllosionen på Onlyfans – Eweline säljer porr från vardagsrummet* Sveriges Radio (hämtad 2023-11-15).

²⁰ Respondent nr 6. Intervju 2022-12-01.

Att prata eller ha annat umgänge online som inte är sexuellt kan också vara en tjänst som går att ta betalt för.²¹

Regler för vad som får läggas ut

Många webbplatser har regler för vad som får läggas ut och inte. På de större plattformarna finns det ofta även krav på att personen som förekommer i materialet ska verifiera sin identitet. Det kan handla om att visa en bild på fram- och baksidan av ett id-kort samt en bild på sitt ansikte. På plattformar för direktströmmat material kan det även finnas krav på att en person som går ut ur bild måste visa sitt ansikte igen när den kommer tillbaka för att verifiera att den inte är någon annan, till exempel en minderårig. Det kan även finnas regler för vad som gäller när man medverkar i någon annans material, till exempel att man också ska kunna identifiera sig, på samma sätt som den som har kontot, eller att alla som medverkar ska ha egna verifierade konton.

Vissa användare uttrycker frustration över kontrollen, medan andra tycker att det är bra att det finns regler på plattformarna. En kvinna berättar att det viktigaste för henne när hon väljer vilken plattform hon ska använda, är just att inte vem som helst kan lägga ut material. Hon menar att det är viktigt att plattformarnas regler finns för att skydda alla inblandade och hon väljer de som hon vet är noga med 18-årsgränsen och där hon menar att ingen kan utnyttjas. Hon säger att det kan finnas frustration kring vissa regler, men att det positiva överväger.²²

Hur stort ansvar aktörerna bakom plattformarna egentligen tar råder det dock delade meningar om. De verksamheter som ger stöd till utsatta, exempelvis Novahuset²³, menar att det fortsatt finns ett behov av att aktörerna tar ett större ansvar, att de måste bli snabbare på att ta bort material och att det behöver få konsekvenser om någon bryter mot regler.

Det finns vittnesmål om att personer under 18 år har kunnat skapa egna konton, även på plattformar som utger sig för att vara

²¹ Respondent nr 1. Intervju 2022-11-28.

²² Ibid.

²³ Novahuset. Intervju 2022-09-21.

mycket noggranna med 18-årsgräns och id-kontroll.²⁴ Det finns dock inga uppgifter om hur vanligt det är. Utredningen har även tagit del av information från en 16-åring som berättat för idéburna organisationer om hur nakenbilder på henne sålts på en sådan sida. Bilderna var sökbara i hennes namn.²⁵ Utredningen har inte tagit del av några uppgifter om att det förekommer på de plattformar som är registrerade i Sverige. Att få fram säkra uppgifter skulle kräva innehållsanalys av bilder och innehåll på plattformarna.

En anledning till att det finns restriktioner kan vara krav från de företag som står bakom betalningslösningarna. Detta framkommer i Financial Times granskning av branschen.²⁶

Kontroll över vad man delar anges som orsak till att göra egenproducerat material

Att själv kunna bestämma över sin tid och sitt innehåll är återkommande anledningar till att de vi träffat har valt att vara aktiva inom pornografi med egenproducerat material, både som argument för att överhuvudtaget medverka i pornografi och för att välja just den formen.

Kontakten med följare och köpare ser olika ut beroende på vilken sida det handlar om. En vanlig kontakt är att prenumeranten lämnar kommentarer och recenserar innehållet. Det är också olika hur de som har kontot förhåller sig till kontakten. En kvinna ser det som en viktig del och berättar om långvariga kontakter med de som köper hennes innehåll,²⁷ medan en annan säger att hon svarar om hon har tid och lust eftersom hon behöver sätta gränser för att jobbet inte ska gå in i privatlivet.²⁸

Vissa som producerar pornografi där de själva medverkar har helt egna webbplatser. En anledning till att ha en egen sida kan vara att man är orolig över att materialet man lagt ut tas bort på en sida som styrs av någon annan, vilket har förekommit då personer anses ha brutit mot reglerna. En annan kan vara att man vill ha mer kontroll

²⁴ ChildX. Personlig kommunikation 2023-09-01; BBC (2022) *Nudes4Sale*. <https://www.youtube.com/watch?v=w3gNtljDS-o> (hämtad 2023-11-06).

²⁵ ChildX. Personlig kommunikation 2023-09-01.

²⁶ Nilsson och Barker (2023). Inside porn's star chamber i poddserien Hot Money. Porn, power & profit, Financial Times. <https://www.ft.com/content/ce32d4ae-1055-4eef-ad43-f73d6bf95bb8> (hämtad 2023-11-06).

²⁷ Respondent nr 1. Intervju 2022-11-28.

²⁸ Respondent nr 6. Intervju 2022-12-01.

själv, vilket även omfattar att det då inte finns några regler för vilken typ av material som får läggas ut.²⁹

Pornografi förekommer även på eskortsidor

Utöver de plattformar som marknadsför just pornografiskt material finns bilder och filmer med egenproducerat material ofta att köpa även på så kallade eskortsidor.³⁰ Det är samma personer som erbjuds för prostitution som förekommer i det pornografiska materialet. Dessa plattformar är inte registrerade i Sverige eftersom köp av sexuella tjänster är förbjudet.

5.2.3 Plattformar för gratis pornografi

Det finns en lång rad plattformar där en mängd olika typer av pornografi delas. Innehållet på dessa plattformar är ofta gratis att ta del av och de finansieras av annonsintäkter. Plattformarna kallas även ”tube-sajter”. Enligt de aktiva som utredningen träffat är vissa av dessa plattformar öppna för vem som helst att lägga ut material på utan att det finns någon som kontrollerar vare sig identitet eller innehåll. Andra plattformar, särskilt de större, har olika typer av kontroller. På samma sätt som när det gäller egenproducerat material finns det både plattformar som riktar sig till en blandad publik och de som är särskilt inriktade på någon målgrupp.³¹

12 av de 26 deltagarna i intervjustudien uppger att material där de själva förekommer har spridits på den här typen av plattformar.³²

Det har inte kommit till utredningens kännedom att det finns någon sida av den här typen som är registrerad i Sverige, men det är inte uteslutet att det är så. Det förekommer många filmer där de medverkande uppges vara svenska, men utredningen har inte haft möjlighet att undersöka närmare hur många det rör sig om. Det har heller inte varit möjligt att ta reda på omständigheterna kring produktionen och vilka som laddat upp filmerna. De personer som utredningen träffat som är aktiva med egenproducerat material bekräftar

²⁹ Respondent nr 2. Intervju 2022-11-28.

³⁰ Öppna webbplatser med annonser helt eller delvis avsedda för att förmedla kontakter för köp av sexuella tjänster.

³¹ Respondent nr 2. Intervju 2022-11-28.

³² Donevan m.fl. (2023).

dock att de kan använda sig av dessa plattformar, främst för att dra trafik till sina egna plattformar. Även kortare klipp av studio-producerad pornografi kan hittas där.

På dessa plattformar förekommer ofta material som uppges vara inspelat utan kommersiellt syfte. Som lyfts i kapitel 5.2.1 ovan kan det finnas en attraktion i att det ser hemgjort ut. Paasonen lyfter även att det kan upplevas som mer etiskt.³³ Det ska dock understrykas att det inte alls är säkert att det som marknadsförs som "amatörmaterial" är mer autentiskt än det som verkar vara del av en mer omfattande produktion. Det finns inte heller något som tyder på att de som förekommer i sådant material har haft mer inflytande över produktionen.

Det förekommer även uppgifter om att personer under 18 år finns på dessa plattformar. I utredningens enkät till personer som innan de fyllt 18 år hade varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem hade spridits i något digitalt forum, finns plattformar för gratis pornografi med bland exemplen på var material har spridits.³⁴ Även SMC Pilen i Göteborg, en specialiserad låg-tröskelverksamhet som riktar sig till sexuellt riskutsatta personer från 13 år, har erfarenhet av att en grupp unga minderåriga tillsammans spelade in och sålde egengjorda filmer till en sådan sida.

På dessa plattformar förekommer enligt flera källor, inklusive fällande domar, även filmade övergrepp och material som inte spridits i samtycke. För den som tittar är det inte möjligt att veta om våld eller tvång har förekommit. Eftersom dessa företeelser per definition är övergrepp beskrivs de närmare i kapitel 6. Där finns även exempel på domar.

5.2.4 Sociala medier, meddelandeappar och mötesplatser på internet

Pornografi sprids även på forum som huvudsakligen har andra syften. Till exempel kan det spridas i sociala medier, ofta i stängda rum, eller i meddelandeappar. I intervjustudien av Donevan och kollegor svarar 10 av de 26 deltagarna att pornografi där de förekommer har spridits i

³³ Paasonen (2018).

³⁴ Komm2023/00192/A2022:02 Enkätundersökning målgrupp. Ungas erfarenhet av att fått avklädda eller sexuella bilder eller filmer spridda i något digitalt forum innan de fyllt 18 år.

sociala medier. Det är 15 deltagare som svarar att det spridits genom meddelandeappar.³⁵

Detta gäller även barn, vilket framkommer i svaren på utredningens enkät. Där svarar drygt 20 procent av de som varit med om att bilder eller filmer som de tagit på dig själva innan de var 18 år spridits vidare av någon annan, att materialet har spridits på sociala medier. Också som exempel bland de som svarar att materialet spridits på ”internetsidor” finns de vanligaste sociala medieplattformarna. I enkäten finns även diskussionsforum och en mötesplats på internet för hbtqi-personer som exempel.

Även i en studie avseende svenska förhållanden av Farley och kollegor uppgav majoriteten av de intervjuade att de vanligaste meddelandeapparna och sociala medieplattformarna användes för att marknadsföra pornografi.³⁶ Själva materialet spreds sedan på plattformar för pornografi, både svenska och utländska.

Sammantaget kan det konstateras att både pornografi där vuxna förekommer och pornografiska skildringar av barn inte bara sprids på plattformar för pornografi, utan i alla typer av forum där bilder kan delas. Detta bekräftas av bland annat ECPAT Sverige som beskriver att det mesta, när det gäller barn, sprids via öppna forum eller sociala medier, men det kan även spridas via öppna dropbox-länkar, spelforum m.m. Vilka forum det är varierar från vecka till vecka, menar ECPAT.³⁷

5.3 Skäl för att medverka i pornografi

Personer som förekommer i pornografi kan medverka frivilligt eller utnyttjas i ett sådant sammanhang mot sin vilja. Det handlar dock inte alltid om ”antingen eller”, utan det finns gråzoner. Vissa personer uppger sig exempelvis ha valt att medverka i pornografi, men menar samtidigt att de inte skulle ha gjort det om de upplevt sig ha andra alternativ för försörjning.

Eftersom utredningens uppdrag handlar om skydd, stöd och vård för personer som utsatts för övergrepp har den mesta kunskap som

³⁵ Donevan m.fl. (2023).

³⁶ Farley, Bergkvist, Åsbogård, Pethrus, Lannergren, Fein, Jererai (2023). *Pornography Production Harm in Sweden: Filmed Prostitution is Inseparable from Non-Filmed Prostitution*, presenterad vid en konferens med samma namn den 17 oktober 2023 i Stockholm.

³⁷ ECPAT Sverige. Intervju 2023-06-21.

samlats in handlat om personer som av någon anledning mår dåligt. Utredningen har trots detta även träffat sex personer som uppger att de medverkar frivilligt. Vi har dock inte haft möjlighet att träffa någon som fortfarande är aktiv med pornografi som produceras av någon annan.

De personer som utredningen har träffat som nu är aktiva på plattformar där de delar eget pornografiskt material lyfter att de själva tycker om vad de gör. En person berättar att hen lade upp bilder och filmer i olika forum gratis under en lång tid innan hen såg en möjlighet att tjäna pengar genom att göra något som hen tycker är roligt och spännande. Flera beskriver sig som exhibitionister. Några berättar att det känns bra att få bekräftelse på att andra tycker om delar av deras kroppar som de själva inte tyckt om innan. Samtidigt beskriver de hur det med tiden blir ett jobb, som man inte tycker är lika roligt varje dag.

Återkommande är att flera som vi träffat anser sig ha en möjlighet att kunna hjälpa andra på olika sätt eller att sprida ett budskap. En cis-kvinna berättar om kontakt med män som inte vet hur de ska vara med en kvinna och vill ha råd. En transkvinna berättar att hon vill bidra till medvetenhet om transpersoner. Det menar hon att hon inte skulle kunna göra i studioproducerad pornografi eftersom hon inte anser att den transpornografi som produceras av andra är så feministisk eller medveten.

En kvinna i intervjustudien medverkar i pornografi tillsammans med sin partner. De filmar sig själva och laddar upp det pornografiska materialet på en webbsida där de själva kan kontrollera vem som får ta del av innehållet. Hon understryker vikten av att inte få betalt för att det ska fortsätta kännas roligt. Hon tar också upp att hon är rädd att hennes gränser skulle flyttas då.³⁸

Bland övriga personer som deltagit i intervjustudien är det vanligt att de uppger att någon form av press ligger bakom varför de förekommer i pornografi. Ofta är det just ekonomisk press som gör att de tar steget, men flera tar även upp en koppling till tidigare utsatthet när de berättar. För flera har det börjat med att de blivit filmade och utsatta för sexuella exploatering under barndomen eller som unga vuxna. När de sedan behövt försörjning beskriver de det i termer av att det är "lika bra att fortsätta" eftersom bilder och filmer där de förekommer redan finns spridda på internet. Skadan av att förekomma i pornografi är med andra ord redan skedd.

³⁸ Donevan m.fl. (2023).

Några hade redan innan de filmades för pornografiproduktion för första gången varit utsatta i andra former av sex mot ersättning. Att även medverka i pornografi blev för dem en naturlig följd. Andra beskriver en gradvis resa in i pornografiproduktion, som kunde börja med olika aktiviteter och kontakter på internet och som över tid utvecklades till produktion och försäljning av pornografiska material. En kvinna, som även berättar om en uppväxt med våld i familjen och andra svårigheter samt erfarenhet av prostitution, förklarar hur hon från början inte hade tänkt att hon skulle hamna i pornografiproduktion. Hon säger att hon inte tror att någon tänker att de ska "börja göra porr", utan snarare att de bara ska sälja en fotbild, men att det sedan är något som successivt eskalerar.

Ytterligare en grupp medverkar i pornografi för att finansiera ett beroende av alkohol eller droger. Medlemmar i Utan Skyddsnet berättar att det kan handla om att spela in pornografi mot droger, men de berättar även om filmer som spelats in utan deras medgivande, till exempel när de varit påverkade. Det finns medlemmar i föreningen som säger att det är vanligt att få extra för film, men även medlemmar som när de vaknat upp kan ha ett vagt minne av att "något har hänt".³⁹

Donevan och kollegor identifierade systematiska svek, ensamhet och överlevnadsbehov som gemensamma nämnare bland deltagarna i intervjustudien, trots mycket varierande erfarenheter av att medverka eller utnyttjas i pornografi. Utsattheten för olika typer av övergrepp hade för många börjat redan när deltagarna var barn, men följde dem även som vuxna.⁴⁰

5.4 Efterfrågan styr innehållet

Utredningen har inte i uppdrag att analysera konsumtion av pornografi eller frågor som rör efterfrågan. Det finns dock en stark koppling mellan konsumtion och produktion av pornografi på så sätt att det som efterfrågas är det som produceras. Det går därför inte att se produktionen av pornografi som helt åtskild från konsumtionen.

I forskningssammanställningen om vuxna lyfts att det finns en koppling mellan vad konsumenterna är beredda att betala för och vad

³⁹ Utan Skyddsnet. Personlig kontakt 2023-10-19.

⁴⁰ Donevan m.fl. (2023).

distributörer efterfrågar, vilket i sin tur blir vad producenter av pornografi vill kunna erbjuda. I sammanställningen betonas att det som konsumenter efterfrågar är vad de som medverkar eller utnyttjas kommer att behöva utföra eller tåla.⁴¹ Forsknings-sammansättningen handlar om just våldsutsatthet och diskussionen om att behöva tåla våldshandlingar. Men det bör även kunna tolkas bredare, att innehållet i pornografi anpassas efter det som efterfrågas och konsumeras.

Kopplingen mellan efterfrågan och vad som produceras exemplifieras av de aktiva som utredningen har intervjuat. Samtliga berättar om kontakter med kunder samt om önskemål om specifikt innehåll i filmer och hur de förhåller sig till det. Intervjupersonerna poängterar att de har tydliga gränser för vad de gör, men en kvinna konstaterar att det finns en ekonomisk förlust i att säga nej.⁴²

Kopplingen mellan konsumtion och produktion blir särskilt tydlig på plattformar med egenproducerat material där den som säljer materialet tjänar pengar på prenumerationer, sålda videos eller att utföra handlingar i en direktströmmad sändning. De som säljer filmer och bilder skriver ofta på sidorna där de säljer material att de vill ha önskemål från sina följare eller att det finns möjlighet att skicka förfrågningar om personligt material. Detta framkommer tydligt i de intervjuer som utredningen har genomfört med personer som är aktiva med egenproducerad pornografi.⁴³ På så sätt blir den som konsumerar även beställare och en tydligare del i vad som produceras.

Innehållet i pornografi som är producerad av någon annan än den som medverkar eller utnyttjas bygger också på vad den som köper efterfrågar eller klickar på. Personer eller företag som distribuerar material på plattformar där det är gratis att ta del av, tjänar pengar på annonsintäkter kopplade till antal visningar. Som konsument är man därmed med och påverkar vad som ska leda till större vinster, men utan att ha möjlighet att veta hur inspelningen gått till. Det är ofta omöjligt att skilja pornografi som spelats in under tvång eller övergrepp från det som spelats in med frivillighet från alla som medverkar.

⁴¹ Waltman (2023). *Våld, exploatering & ohälsa i pornografi En systematisk kunskapssammansättning om samtida produktionsförhållanden*. Bilaga 9 till detta betänkande.

⁴² Respondent nr 1. Intervju 2022-11-28.

⁴³ Exempelvis Respondent nr 5. Intervju 2022-12-07 och Respondent nr 2. Intervju 2022-11-28.

På en svensk producents egen webbsida går att läsa att man kan skicka önskemål via mejl om exempelvis vilka sexställningar man vill se.⁴⁴ Även där kan således konsumenten vara beställare.

I Folkhälsomyndighetens befolkningsundersökning SRHR2017 framkom att 72 procent av männen i Sverige konsumerar pornografi, medan 68 procent av kvinnorna aldrig gör det. Dessutom är det 18 procent av männen, men bara 1 procent av kvinnorna, som använder pornografi minst tre gånger i veckan. De kategoriseras av Folkhälsomyndigheten som frekventa användare.⁴⁵ Det finns därmed en könsaspekt att beakta. I produktionen är det främst kvinnor som medverkar eller utnyttjas och när det handlar om konsumtionen är det män som är överrepresenterade. De olika roller som kvinnor och män har i heterosexuell pornografi förstärks av att de flesta plattformar, inklusive de största svenska plattformarna för spridning av egenproducerad pornografi och den pornografi som produceras av den enda större producenten i Sverige, tydligt riktar sig mot män som är intresserade av kvinnor. Det syns både i tilltalet till köparen och på att kvinnors kroppar är i fokus, även i det material där män medverkar. Det är därför inte osannolikt att anta att den pornografi med heterosexuella praktiker som produceras i stor utsträckning visar mäns sexuella preferenser.

Forskning som också tyder på detta är en studie av Bridges och kollegor från 2016 där drygt 1 600 heterosexuella kvinnor och män i USA tillfrågades om bland annat sexuella praktiker de provat eller var intresserade av att prova. Studien handlar främst om hur pornografikonsumtion påverkar preferenser, men ett resultat var också att män i mycket större omfattning än kvinnor var intresserade av att prova de praktiker som är vanligt förekommande i pornografi och som av forskarna hade klassificerats som ovanliga eller förnedrande. Det var däremot ungefär lika vanligt att kvinnor och män hade provat dessa praktiker.⁴⁶ Studien säger inget om vilka praktiker som just kvinnor som medverkar i pornografi är intresserade av. Det finns ändå skäl att ställa frågan om i vilken utsträckning den som medverkar i porno-

⁴⁴ www.johanvilde.se (hämtad 2023-11-05).

⁴⁵ Folkhälsomyndigheten (2019). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) i Sverige 2017 – Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017*; Folkhälsomyndigheten (2021). *Pornografi-användning och sexuell hälsa*.

⁴⁶ Bridges, Sun, Ezzell och Johnson. (2016). *Sexual Scripts and the Sexual Behavior of Men and Women Who Use Pornography* i Sexualization, Media, & Society.

grafi, oavsett om den är egenproducerad eller produceras av någon annan, har makten över vilka praktiker som utövas.

5.5 Möjligheterna att tjäna pengar påverkar vad som distribueras

Producenter och egenproducenter av pornografi behöver anpassa sitt innehåll till efterfrågan för att få sälja material. Men de behöver också förhålla sig till vilka regler som finns hos de distributörer som de sprider sitt innehåll genom. Det ger företagen som tillhandahåller de största plattformarna både ett stort ansvar och stora möjligheter att styra över vilken typ av innehåll som tillåts. Dessa företag är de som sammantaget tjänar allra mest på pornografi och har intresse av att säkerställa att möjligheterna att tjäna pengar kvarstår.

Detta illustreras tydligt av hur Pornhub, den största sidan för gratis pornografi, på kort tid tog ner mer än två tredjedelar av sitt innehåll efter att Mastercard sett över sina policyer för samarbetet med företag som tillhandahåller pornografi. Detta inkluderar regleringar för att få ladda upp material på plattformar som använder deras kort som betalning. Mastercard gjorde detta efter att de fått kännedom om att det förekom olagligt material på plattformen.⁴⁷

Produktion och distribution av pornografi omsätter internationellt sett stora summor.⁴⁸ Det finns inga sammanlagda uppgifter om hur stor just den svenska marknaden är, men större delen av det material där svenska personer förekommer är publicerat på utländska plattformar.

⁴⁷ Nilsson och Barker (2023). *The billionaire who took down porn i poddserien Hot Money*. Porn, power & profit, Financial Times. <https://www.ft.com/content/1add56d6-82d9-4d83-a6a6-a5cdff70def5> (hämtad 2023-11-15).

⁴⁸ Ibid.

6 Kunskapsläget om våld och andra övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi

I detta kapitel redovisas utredningens uppdrag att kartlägga och redovisa kunskapsläget om vuxnas utsatthet för våld eller andra övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi i Sverige, samt att kartlägga och redovisa kunskapsluckor om detta. Kartläggningen av kunskapsläget om exploatering av barn vid produktion och distribution av pornografi i Sverige, i forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer, redovisas i kapitel 7 och konsekvenser för såväl vuxna som barn i form av till exempel fysisk eller psykisk ohälsa redovisas i kapitel 8.

I kapitlet beskriver vi först det internationella kunskapsläget om förekomsten av synligt våld i pornografi utifrån en forskningssammanställning som genomförts på uppdrag av utredningen.

Därefter presenteras kunskapsläget om utsatthet för våld och övergrepp i produktion och distribution av pornografi i Sverige. De uppgifter som utredningen presenterar kommer huvudsakligen från den intervjustudie med personer över 18 år med erfarenhet av att ha blivit filmade eller fotograferade i pornografiska sammanhang i Sverige som beställts av utredningen. Detta kompletteras med uppgifter från de intervjuer som utredningen genomfört med företrädare för stödverksamheter och med personer som medverkat eller utnyttjats i pornografi samt med information från domar i rättsfall som rör produktion eller distribution av pornografi.

Slutligen presenteras en analys av vilka kunskapsluckor som finns.

6.1 Internationell forskning handlar främst om synligt våld

Den forskning som finns om våld i pornografiskt material handlar till den största delen om förekomsten av synligt våld. De internationella studier som mäter våld eller aggressioner i pornografi är gjorda ur ett innehållsanalytiskt perspektiv. Det är därför svårt att veta om våld, hot eller tvång förekommit bakom kameran.

Forskarna definierar även våld väldigt olika, vilket gör att det är svårt att dra några slutsatser om hur omfattande förekomsten egentligen är. Vissa studier definierar sexuella handlingar som många anser vara oproblematiske, till exempel smisk, som våld,¹ medan andra inte inkluderar avsevärt grövre våld om det ser ut att finnas samtycke.²

Våld och övergrepp behöver inte vara synligt och det som upplevs som en våldshandling för en person vid ett tillfälle behöver inte vara det för en annan person eller vid ett annat tillfälle. För att en person ska vara utsatt för ett övergrepp behöver det inte förekomma något som ser ut som våld i materialet. Våld kan vara brist på samtycke, tvång eller att ett övergrepp skett i samband med inspelningen utan att det syns i det färdiga materialet. På samma sätt kan det som ser våldsamt ut vara inspelat med samtycke och det går inte att förutsetta att de medverkande personerna är utsatta för ett övergrepp. Kunskap om omfattningen och vilka typer av våld som är vanligt i de material som konsumeras kan således inte översättas direkt till våldsutsatthet i produktion, men det säger något om vad personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi kan komma att utsättas för.

6.1.1 Hur stor omfattningen av våld bedöms vara beror på urval och definition

Vid en genomgång av forskning blir det tydligt hur bedömningen av omfattningen av våld görs beroende på urval och definitioner. Först i detta avsnitt redogörs kortfattat för några studier som ofta refereras till, där urval och definitioner visat sig ha betydelse. Sedan

¹ Bridges, Wosnitzer, Scharrer, Sun och Liberman (2010). *Aggression and Sexual Behavior in Best-Selling Pornography Videos: A Content Analysis Update*. Violence Against Women.

² Mckee (2005). *The objectification of women in mainstream pornographic videos in Australia*. Journal of sex research.

presenteras resultat från de nyare studier som tas upp i den forskningssammanställning som utredningen har beställt.³

En relativt ny studie som illustrerar hur olika resultaten kan bli är en systematisk litteraturstudie av 23 kvantitativa studier som analyserat förekomsten av våld och sexuella beteenden i pornografiska filmer av Carrotte, Davis och Lim.⁴ Studierna som ingick var gjorda mellan 1987 och 2017, vilket innebär att de tidiga studierna genomfördes under en tid då pornografi inte huvudsakligen spreds via internet. 15 av studierna avsåg material från VHS eller DVD. Åtta studier var gjorda på videos från olika internetforum. Förutom en var alla de ingående studierna som var gjorda 2010 och senare, gjorda på videor från olika internetforum.

De flesta studier som ingick avsåg material föreställande heterosexuella praktiker. Två hade enbart eller delvis undersökt pornografi föreställande män som har sex med män och ingen studie avsåg kvinnor som har sex med kvinnor. Studierna undersökte olika typer av våld och hade olika typer av urval och definitioner.

Det varierar mycket mellan studierna hur vanligt förekommande forskarna kom fram till att det var med vad som beskrivs som mildare former av våld. Resultaten varierar mellan 5 och 75 procent. Skillnaderna mellan studierna kan förklaras med att de har haft olika urval, men även med att de har olika definitioner av våld. Vissa räknar bort allt våld där det framstår som att det finns ett samtycke, medan andra omfattar alla våldsamma handlingar, oavsett hur den som utsätts reagerar, både verbala som fysiska.

De vanligaste formerna av våld i hela sammanställningen var ”spanking” (smisk med öppen hand på stjärten), ”gagging” (en person för sin penis långt ner i en annan persons mun) och ”name calling” (att en medverkande kallar en annan för något nedsättande, eller förolämpar verbalt på annat sätt).⁵ I de senare studierna, som omfattade filmer från internet, var det ”spanking” som var vanligast. Det förekom i mellan 5 och 28 procent av scenerna med heterosexuell pornografi i de olika studierna där den typen av våld hade undersökts. Alla studier undersökte inte alla typer av våld. I den studie som under-

³ Waltman (2023). *Våld, exploatering & ohälsa i pornografi. En systematisk kunskapssammanställning om samtida produktionsförhållanden*. Bilaga 8 till detta betänkande.

⁴ Carrotte, Davis och Lim (2020). *Sexual Behaviors and Violence in Pornography: Systematic Review and Narrative Synthesis of Video Content Analyses*. J Med Internet Res.

⁵ Vi har valt att behålla de engelska uttrycken för att inte innebörden ska ändras i översättningen.

sökte ”spanking” i manlig homosexuell pornografi fann forskarna det i 16 procent av filmerna.⁶

Sammanställningen visar att våldtäkt fanns med i mellan 0 och 6 procent av filmerna och extremt våld såsom tortyr eller mord fanns med i mellan 1 och 3 procent av filmerna i de olika studierna.⁷ Forskarna noterar att det verkar vara vanligare med det grövre våldet i äldre material på VHS och DVD, jämfört med det som hämtats från internet, men att studierna de tittar på är för få och för olika för att det ska gå att dra några egentliga slutsatser. Det framgår dock också att det lätt att hitta filmer med extremt våld för den som vill, vilket innebär att det finns personer som medverkar eller utnyttjas i dessa, även om de statistiskt sett inte är vanligt förekommande i de filmer som granskats i studier.

Samtycke har inte undersökts systematiskt i studien. Forskarna resonerar dock kring att det kan vara problematiskt att räkna bort våld som ser ut att ha samtycke eftersom det då kan framstå som att kvinnor, vilka oftast i dessa studier var de våldsutsatta, samtycker till handlingar som de flesta inte skulle vilja vara med om. Från filmerna går det inte att se om det fanns hot, tvång, våld eller särskild utsatthet bakom kameran som gjorde att personen på filmer ser ut att ge sitt samtycke. Carrotte m.fl. lyfter att den pornografi som omfattas av deras studie är en mycket liten del av vad som finns tillgängligt och att mer forskning behövs.⁸

Två äldre studier kan illustrera vilken skillnad som definitionen av våld gör för resultaten. Studierna av Bridges och kollegor⁹ och av McKee¹⁰ representerar ytterligheter i sina resultat och omfattar inte material som konsumeras via internet, vilket är det vanligaste i dag. De omfattar inte heller egenproducerat material eftersom den typen av pornografi inte fanns då studierna genomfördes. Studierna kan inte jämföras rakt av eftersom de är utförda i olika länder, men de är ungefär lika gamla och urvalet har gjorts på liknande sätt. De är dessutom relevanta att redogöra för eftersom de ofta refereras till.

Studien som publicerades 2010 av Bridges, Wosnitzer, Scharrer, Sun, och Liberman redovisar en ovanligt hög andel våld. Den baseras

⁶ Downing, Schrimshaw, Antebi-Gruszka, och Siegel (2013). *Sexually Explicit Media on the Internet: A Content Analysis of Sexual Behaviors, Risk, and Media Characteristics in Gay Male Adult Videos*. Archives of sexual behavior.

⁷ Hur våldtäkt och extremt våld definieras framgår inte av sammanställningen.

⁸ Carrotte, Davis och Lim (2020).

⁹ Bridges m.fl. (2010).

¹⁰ McKee (2005).

på 50 slumpvist utvalda videor från listor på bästsäljande filmer som fanns att hyra i USA åren 2004 och 2005, vilket innebär att den inte omfattar pornografi som har tillgängliggjorts på internet. Baserat på de scener som beskrivs var filmerna riktade mot en heterosexuell publik.

Bridges och kollegor använder sig av termen aggression i stället för våld för att fånga in såväl mindre allvarliga som grövre handlingar. De vänder sig emot definitioner av våld där våldshandlingar som i filmen ser ut att ha samtycke, eller där de mottas med njutning, räknas bort. Forskarna menar att en sådan definition osynliggör merparten av våldet eller aggressionerna.

Forskarna kom fram till att 88 procent av drygt 300 studerade scener innehöll fysisk aggression. Liksom i Carrottes m.fl. systematiska litteraturstudie var "spanking" den vanligaste förekommande aggressionen, följt av "gagging", verbal aggression, "open hand slapping" och "choking". Aggressionerna var till största del utförda av män, riktade mot kvinnor, och de utsatta reagerade oftast neutralt eller med att visa njutning. I studien fann man inga scener med våldtäkt. Däremot var praktiker som klassades som förnedrande, men där samtycke såg ut att finnas, vanligt.¹¹

Studien av McKee från 2005 har en helt annan definition av våld och redovisar också en ovanligt låg andel våld.¹² Liksom hos Bridges och kollegor omfattar urvalet inte filmer som går att se på internet, utan det baseras på 50 av de mest sålda filmerna i Australien. Filmerna är inspelade mellan 1978 och 2000, de allra flesta under 1990-talet. McKee använder en definition av våld som enbart omfattar scener där det förekommer våld eller sexuellt våldsamt språk utan samtycke eller andra former av sex där det inte ser ut som att det finns samtycke. Sadomasochistiska scener omfattas inte om det inte framgår att samtycke saknas eller om det handlar om våld som ger upphov till "real bodily damage". Det sammanfattas som följer: "Any form of behaviour directed toward the goal of harm; or injuring another living being who is motivated to avoid such treatment".

McKee kommer fram till att 1,9 procent, eller 16 scener av 838, innehöll våld. Av dessa innehöll sju scener sexuellt våld, en scen innehöll verbalt våld och åtta scener innehöll handlingar utan samtycke.

¹¹ Bridges m.fl. (2010).

¹² McKee (2005).

6.1.2 Forskningssammanställningen avseende förekomsten av våldsutsatthet i produktion och distribution av pornografi

Utredningen har beställt en sammanställning och sammanfattning av internationell forskning avseende åren 2015–2022 från Högskolan i Halmstad. Den första delen av sammanställningen skulle omfatta förekomsten av våldsutsatthet i produktion och distribution av pornografi, med fokus på vuxna personer, såväl avseende omfattning som avseende vilken typ av våld som förekommer. Den skulle särskilt fokusera på de forum där pornografi huvudsakligen sprids i dag, inklusive egenproducerat material på sidor som exempelvis OnlyFans. Den andra delen skulle omfatta internationell forskning om sambandet mellan medverkan eller exploatering i pornografi och psykisk, fysisk och sexuell ohälsa samt socioekonomiska konsekvenser.¹³ Vidare skulle sammanställningen omfatta skillnader avseende våldsutsatthet mellan internetforum där man lägger upp eget material och forum där någon annan filmat och producerat. Detta avser såväl vilka typer av våld som förekommer som konsekvenser av våldet.

Syftet med forskningssammanställningen är att med en internationell utblick och jämförelse möjliggöra att sätta kunskapen om svenska förhållanden i ett sammanhang och att förbättra möjligheterna att dra slutsatser om vilka kunskapsluckor som finns avseende situationen i Sverige. Uppdraget har genomförts av universitetslektor Max Waltman. Forskaren och högskolan ansvarar för innehållet i rapporten, som finns bifogad i sin helhet i bilaga 8.

I detta avsnitt lyfts de delar som är mest relevanta för utredningens uppdrag.

I de flesta studier där förekomsten av våldsutsatthet i produktion och distribution av pornografi har studerats, har forskarna hämtat filmer eller scener från de mest populära internetsidorna för gratis pornografi. Det finns således flera studier, med något varierande inriktning, av det mest visade gratismaterialet i olika kategorier. Det saknas däremot kunskap om hur mycket våld som förekommer i pornografiskt material som sprids på annat sätt, exempelvis på mindre och nischade plattformar, i stängda grupper eller som säljs mellan

¹³ Resultat avseende konsekvenserna av våldet redovisas i kapitel 8.

privatpersoner. Utredningen känner inte till att det finns någon uppskattning om hur vanligt förekommande sådan spridning är.

Ingen av forskningsstudierna om våldsutsatthet fokuserade på sidor för egenproducerat material, inklusive direktströmmat material, där köpare kan ha direktkontakt med den som förekommer i materialet och efterfråga särskilt innehåll. Det saknas alltså, såvitt utredningen känner till och utifrån vad som framkommer i sammanställningen, forskning om skillnader avseende våldsutsatthet mellan internetforum där man lägger upp eget material och forum där någon annan filmat och producerat.

Det vanligaste var att studierna avsåg scener där två personer förekom, om inte studien hade som uttalat mål att studera scener med tre personer. Kunskap om synligt våld i material med många personer saknas alltså.

De studier som presenteras i sammanställningen har alla en bred definition av pornografi, dvs. att ingen har uteslutit våldshandlingar för att de ser ut att ha samtycke. Våldet beskrivs ändå något olika mellan studierna, så de är inte direkt jämförbara med varandra. Sammantaget är dock utredningens bedömning att resultaten från tidsperioden 2015–2022 är mer enhetliga än i tidigare forskning.

Flera av studierna som presenteras är gjorda av Fritz och kollegor. De är baserade på olika delar av ett urval på 7 430 videor som samlades in från de två då största gratisidorna mellan hösten 2013 och våren 2014. I detta urval kommer forskarna fram till att fysisk aggression förekommer i ungefär 40 procent av de heterosexuella videoscenerna.¹⁴ En studie visar att i kategorin heterosexuella scener förekom fysisk aggression i 42,1 procent av scenerna och fysisk aggression med kvinnor som måltavla i 40,9 procent. Majoriteten av aggressionerna i det heterosexuella materialet var alltså riktat mot kvinnor.¹⁵ Klaassen och Peter fann i en studie från 2015 att fysiskt ”våldsamma handlingar” riktade mot kvinnor förekom i 37,2 procent av scenerna i deras urval från fyra populära sidor och att våld riktat mot män förekom i 2,8 procent av scenerna. Urvalet var i den studien inte begränsat till scener med två personer.¹⁶

¹⁴ Bowling och Fritz (2021). *Binegative Myths in Pornography: An Examination of Sexual Behaviors and Aggression by Sexual Identity Categories*, Journal of Bisexuality
Fritz, Malic, Paul och Zhou. (2020). *A Descriptive Analysis of the Types, Targets, and Relative Frequency of Aggression in Mainstream Pornography*. Arch Sex Behav.

¹⁵ Bowling och Fritz (2021).

¹⁶ Klaassen, och Peter (2015). *Gender (In)equality in Internet Pornography: A Content Analysis of Popular Pornographic Internet Videos*. Journal of Sex Research.

Shor och Seida kommer i en studie från 2019 fram till ett liknade resultat när det gäller slumpmässigt utvalda filmer. I 36,8 procent av 76 slumpmässigt utvalda filmer uppladdade på den mest populära gratisidan 2008–2016 förekom fysisk aggression där motparten uppvisade positiv, negativ eller neutral respons. Ett syfte med studien var att undersöka förändring över tid. De fann inte att antal filmer med aggressioner varken hade minskat eller ökat, däremot fann de att den genomsnittliga andelen av total speltid som visade aggressioner hade sjunkit. Forskarna undersökte även förekomsten av våld i de 70 filmer som setts flest gånger. Där förekom uttrycklig aggression oavsett samtycke i 12,9 procent av de videor som föreställde heterosexuella par.¹⁷ I deras studie var det alltså en stor skillnad mellan slumpmässigt utvalda filmer och de som flest personer hade valt att titta på.

Det går utifrån de studier som ingår i sammanställningen inte att dra några slutsatser om huruvida pornografi med homosexuella par innehåller mer eller mindre aggressioner än heterosexuellt material. Fritz och Bowling finner i en studie av gaypornografiskt material att fysisk sexuell aggression visades i 31 procent av scenerna.¹⁸ Urvalet liknar det där samma forskare kom fram till att 35 respektive 45 procent av heterosexuella videoscener från två stora gratisidor innehöll fysiska aggressioner.¹⁹

Shor och Seida kom tvärtom fram till att det i deras urval oftare förekom uttrycklig aggression oavsett samtycke i homosexuellt material. Det förekom i ungefär en fjärdedel av alla samkönade manliga och kvinnliga parvideor, 25,7 procent respektive 24,3 procent jämfört med 12,9 procent i heterosexuella parvideor.²⁰

I sammanställningen presenteras några studier där forskare har undersökt skillnader mellan synligt våld beroende på hudfärg hos den som utsatts eller utsätter. Även där går resultaten åt olika håll. Fritz och kollegor kom fram till att svarta kvinnor emottog statistiskt signifikant mer aggressioner än vita kvinnor och att svarta män presenterades signifikant oftare som aggressiva mot kvinnor jämfört

¹⁷ Shor och Seida (2019). "Harder and Harder"? Is Mainstream Pornography Becoming Increasingly Violent and Do Viewers Prefer Violent Content? *The Journal of Sex Research*.

¹⁸ Fritz och Bowling (2022). *Sexual Behaviors and Aggression in Gay Pornography*. *Journal of Homosexuality*.

¹⁹ Fritz m.fl. (2020).

²⁰ Seida och Shor (2021). *Aggression and Pleasure in Opposite-Sex and Same-Sex Mainstream Online Pornography: A Comparative Content Analysis of Dyadic Scenes*. *Journal of Sex Research*.

med vita män.²¹ Shor och Golriz har genomfört en bredare studie. De såg en mindre skillnad mellan svarta och vita kvinnor, även om svarta kvinnor även i det urvalet var något mer utsatta än vita kvinnor. Kvinnor med asiatisk härkomst var mest våldsutsatta i deras studie, därefter kvinnor med latinamerikansk härkomst och kvinnor med ljusbrun hudfärg.²² Zhou och Paul fann tvärtom att det presenteras betydligt mindre fysiska aggressioner i filmer med kvinnor med asiatisk härkomst än med andra kategorier kvinnor.²³

När det gäller fördelningen av olika typer av våld liknar resultaten tidigare studier, även om förekomsten sammantaget är lägre. ”Spanking” följt av ”gagging”²⁴ visar sig vara de vanligaste våldsformerna i de flesta studier.²⁵ I en studie från Shor och Golriz är dock ”gagging” följt av påtvingat vaginalt samlag de vanligaste aggressionerna.²⁶

6.2 Stödsökande i Sverige beskriver stor våldsutsatthet

Den intervjustudie som utredningen har beställt, *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion*²⁷ av Donevan, Jonsson och Svedin, är hittills den enda studie om utsatthet för våld och övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi i Sverige som har genomförts vid en högskola. Denna studie hänvisas härnäst till enbart som intervjustudien.

Nyligen presenterades även en större studie där 105 personer som filmats i prostitution eller för pornografi eller som sålt nakenbilder, pornografi eller utfört sexuella handlingar via webbkamera i Sverige har intervjuats om sina erfarenheter. Studien, *Pornography production harm in Sweden: Filmed prostitution is inseparable from*

²¹ Fritz, Malic, Paul och Zhou (2021). *Worse Than Objects: The Depiction of Black Women and Men and Their Sexual Relationship in Pornography*. *Gen. Issues*.

²² Shor och Golriz (2019). *Gender, Race, and Aggression in Mainstream Pornography*. *Archives of Sexual Behavior*.

²³ Zhou och Paul (2016). *Lotus Blossom or Dragon Lady: A Content Analysis of ‘Asian Women’ Online Pornography*. *Sexuality & Culture*.

²⁴ Begreppen förklaras i kapitel 6.1.1.

²⁵ Klaassen, och Peter (2015); Miller och McBain (2022). *The Content of Contemporary, Mainstream Pornography: A Literature Review of Content Analytic Studies*. *American Journal of Sexuality Education*; Fritz m.fl. (2020).

²⁶ Shor och Golriz (2019).

²⁷ Donevan, Jonsson och Svedin (2023). *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion*. Bilaga 7 till detta betänkande.

non-filmed prostitution, är utifrån vad som framgår inte genomförd i samarbete med något lärosäte. Huvudförfattare är Melissa Farley som tidigare gjort flera publicerade studier, huvudsakligen om prostitution.²⁸

I en kvalitativ kartläggning som publicerades 2019 av organisationen Talita har nio personer intervjuats. Den är inte heller genomförd i samverkan med något lärosäte och organisationen skriver själv att det är en pilotstudie i syfte att ligga till grund för mer omfattande kartläggningar.²⁹

I detta avsnitt presenteras de resultat av intervjustudien som utredningen har beställt som avser våldsutsatthet bland vuxna.³⁰ Detta kompletteras med uppgifter från de intervjuer som utredningen genomfört med företrädare för stödverksamheter och med personer som medverkat eller utnyttjats i pornografi samt med information från domar i rättsfall som rör produktion eller distribution av pornografi.

6.2.1 Bred målgrupp som är svår att nå

Utredningens uppdrag är brett och därmed finns det en stor bredd avseende de personer som berörs. Målgrupperna har beskrivits tidigare, men kopplat till beskrivningen av våldsutsatthet är det viktigt att komma ihåg att personer som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi är en heterogen grupp vars erfarenheter och behov kan skilja sig mycket åt. Det kan handla om personer som befinner sig i en långvarig utsatthet där sexuellt utnyttjande i pornografiska syften är en del. Det kan även vara vuxna personer som i stort sett trivs med att medverka i pornografi, men som vid något tillfälle utsatts för ett övergrepp. Vidare kan det handla om personer som i övrigt inte lever ett liv där de medverkat eller utnyttjats i pornografi men som vid något tillfälle fått bilder eller filmer spridda mot sin vilja. De olika typer av våldsutsatthet som beskrivs nedan kan röra en eller flera av utredningens målgrupper.

Det hör till ämnet att det är svårt att hitta personer som vill berätta om sina erfarenheter, oavsett om de är positiva eller negativa,

²⁸ Farley, Bergkvist, Åsbogård, Pethrus, Lannergren, Fein, Jerera (2023). *Pornography Production Harm in Sweden: Filmed Prostitution is Inseparable from Non-Filmed Prostitution*, presenterad vid en konferens med samma namn den 17 oktober 2023 i Stockholm.

²⁹ Talita (2019). *Syns man inte, finns man inte – Inblick i den svenska porrindustrin*.

³⁰ Donevan m.fl. (2023).

vilket gör att underlaget är begränsat. Utredningen har inte haft möjlighet att prata med någon som fortfarande är aktiv inom studio-producerad pornografi, och det finns bara en person i intervjustudien av Donevan och kollegor som är det.³¹

Eftersom branschen med egenproducerat material har växt sig stor på senare tid har det även varit svårt att hitta personer att intervjua som har varit aktiva där men som redan lämnat. De flesta som utredningen själv har träffat med erfarenhet av egenproducerat material var vid tillfället fortfarande aktiva. Flera verksamheter vittnar om att det generellt är vanligt att personer som medverkat i pornografi ändrar sin syn efter att de har slutat. Det ska dock understrykas att det inte innebär att intervjupersonerna som utredningen har träffat kommer att känna så längre fram.

De verksamheter som möter stödsökande, i allt från anonyma chattar till behandling, är de som har den mest omfattande kunskapen om vilken typ av våld som personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi kan utsättas för.

Det finns inga uppgifter om hur stor andel av de som medverkar i pornografi som genomgående mår bra och hur stor andel som under någon period upplever sig som utsatta eller kommer i kontakt med någon stödverksamhet. Det finns ingen kartläggning av detta och en sådan skulle troligen vara svår att genomföra. Utredningen vill därför framhålla att det som framförs i detta kapitel avser de personer som deltagit i någon av de studier som redogörs för, personer som har varit i kontakt med någon av de verksamheter som utredningen har träffat eller som vi i utredningen haft möjlighet att träffa. Samtidigt ska det noteras att det sammanlagda underlaget till de studier som genomförts i Sverige de senaste åren, som utredningen kunnat ta del av, består av hela 130 personer.³²

Avseende personer som vid något tillfälle fått bilder eller filmer spridda mot sin vilja är det ovanligt att de söker sig till stödorganisationer. Deras erfarenheter finns därför inte representerade på samma sätt. Däremot är det mer vanligt förekommande att det finns domar avseende den typen av övergrepp, vilket omfattas av kartläggningen.

³¹ Donevan m.fl. (2023).

³² Donevan m.fl. (2023); Farley m.fl. (2023).

6.2.2 Många har erfarenhet av flera olika former av pornografiproduktion

Utredningen har beställt en intervjustudie med fokus på utsatthet och behov av skydd, stöd eller vård på grund av medverkan eller exploatering i pornografiska sammanhang efter 18 års ålder från Marie Cederschiöld högskola. Bland intervjupersonerna skulle det finnas både personer som exploaterats eller medverkat i material som andra filmat eller spridit och personer som producerat eget fotograferat, filmat eller direktströmmat material. Syftet med studien var att få synpunkter och erfarenheter direkt från personer som tillhör målgruppen samt att generera kunskap om utsatthet för våld och vilka konsekvenser det kan ha för personer som medverkat eller exploaterats i pornografiska sammanhang. Målet är att studien tillsammans med övrig informationsinhämtning som utredningen gör ska bidra till ökade möjligheter att identifiera var mer forskning behövs, samt till att förslag avseende skydd, stöd och vård ska bli mer träffsäkra.

Uppdraget har genomförts av doktoranden Meghan Donevan, universitetslektorn Linda Jonsson och affilierade professorerna Carl Göran Svedin. Rapporten består av en kvantitativ och en kvalitativ del och finns bifogad i sin helhet i bilaga 7. För att genomföra en bred rekryteringsstrategi identifierade forskarna olika aktörer, både offentliga och inom civilsamhället, som möter vuxna som har eller kan ha erfarenheter av att bli filmade eller fotograferade för pornografiproduktion. Sammanlagt riktades förfrågningar om samarbete för rekrytering av deltagare till 35 relevanta samhällsaktörer. Av dessa valde 11 verksamheter³³ att bistå genom att distribuera annonsen via sina sociala mediekanaler eller inom sina fysiska lokaler. För att få delta i studien skulle de medverkande vara minst 18 år gamla och ha erfarenhet av att ha blivit filmade eller fotograferade i pornografiska sammanhang i Sverige. Pornografi definierades av forskarna på samma sätt som av utredningen:

”Bilder, filmer eller direktströmmad media som skildrar explicita sexuella aktiviteter med huvudsakligt syfte att verka sexuellt upphetsande för publiken.”

³³ Ellencentret, Intedinhora, Mikamottagningen Stockholm, Novahuset, Psykiatri för unga vuxna (Globen), Qjouren, Qjouren Väst, Sveriges kvinnoorganisationer, Talita, Unizon och WONSA.

Totalt intervjuades 26 personer, varav 25 kvinnor och en man, mellan den 26 mars och den 19 juni 2023. Personerna var mellan 18 år och 39 år gamla, med en medelålder på 25,9 år.

Det fanns inga frågor i intervjun om vilken målgruppen var för den pornografi som de deltagit i, men svaren tyder på att det varit en manlig publik. Eftersom endast en deltagare var man, vars material riktade sig mot män, går det inte att säga något generellt om skillnaderna mellan kvinnor och män eller vilka skillnader det finns i att medverka pornografi som riktar sig till en heterosexuell publik jämfört med en homosexuell.

Utifrån metod och urvalsprocess representerar berättelserna som framkommer i rapporten främst individer som har etablerat kontakt med stöd- eller medlemsorganisationer, eller som följer dem via sociala medier. Rapporten bidrar med kunskap om just den gruppen och resultaten ska inte ses som representativa för alla som medverkat eller utnyttjats i pornografi. Det är en kvalitativ studie med syfte att ge en djupare förståelse för erfarenheter hos målgruppen som ingick.

Av de 26 personer som deltog i studien hade 16 erfarenheter av att medverka eller utnyttjas i flera olika former av pornografiproduktion, i snitt mellan 3 och 4 olika former.³⁴

Det var 21 personer, eller 81 procent, som hade erfarenhet av egenproducerat material, vilket var den vanligaste formen av pornografiproduktion i studien, och 17 personer som hade erfarenhet av att det pornografiska materialet producerats av någon annan i kommersiellt syfte. Bland de som filmade i kommersiellt syfte fanns allt från pojkvänner och pappor till våldtäktsmän, hallickar, porrproducenter och sexköpare.

Det var 17 personer som hade erfarenhet av att det pornografiska materialet producerats utan den svarandes vetskap eller samtycke. Drygt hälften, 14 personer, hade erfarenhet att ha blivit filmade i samband med ett sexuellt övergrepp och 12 hade erfarenhet av att ett sexköp filmades. Det var 11 personer som hade varit med om att sexuellt material som producerats för privat bruk sedan hade spridits som pornografi utan samtycke (till exempel så kallad "hämndporr").

³⁴ De former som frågades om var egenproducerat sexuellt material, sexuellt material producerat av någon annan i kommersiellt syfte, sexuellt material som producerades för privat bruk men som sedan spridits som pornografi utan samtycke, sexuellt material som filmades/fotograferades utan vetskap/samtycke, ett övergrepp som filmades/fotograferades och ett sexköp som filmades/fotograferades.

Det vanligaste sättet som pornografi där intervjupersonerna förekom hade spridits var meddelandeappar, vilket 15 personer hade erfarenhet av. Det näst vanligaste var sidor för gratis pornografi, det hade tolv personer erfarenhet av. Tio personer hade varit med om att pornografin spridits i vanliga sociala medier och åtta personer uppgav en sida för BDSM. Sex personer hade erfarenhet av spridning via OnlyFans och fem personer av motsvarande svenska sidor. De 13 personer som svarade ”någon annanstans” uppgav eskortsidor, sidor för direktströmmat material (live) och en sida där både bilder och annat sexuellt material säljs av privatpersoner.

Majoriteten av deltagarna, 15 personer, var under 18 år vid det som forskarna benämner som det första pornografiinspelningstillfället. Medelåldern var 16,5 år.

6.2.3 Det är vanligt att ha känt sig pressad till att utföra vissa handlingar

Av de 26 personer som deltog i intervjustudien har 25 känt sig pressade att utföra en sexuell handling i produktion av pornografi.

En kvinna berättar om hur hennes partner krävde att hon skulle sälja sig och dokumentera det. När hon inte hittade någon som ville betala utförde hon sexuella handlingar i alla fall för att partnern ville ha filmerna. En annan kvinna berättar om en tidigare partner som utsatte henne för systematiskt våld. Han tvingade henne även att producera pornografiskt innehåll för ett OnlyFans-konto han hade skapat, vilket innebar psykiskt, men även sexuellt, våld. Kontot framstod som hennes eget, med det var han som styrde allt och var den som egentligen hade kontakt med de som köpte materialet.

Vid en studioinspelning berättar en kvinna att mitt i en inspelning hade producenten, som också filmade, lämnat över kameran och börjat delta, utan att de kommit överens om det innan.

Av de som intervjuades av Farley och kollegor var det 71 procent som uppgav att de tvingats utföra någon handling i pornografi som de inte ville. Ofta med hot om att inte få betalt, men även verbala förolämpningar och fysiska hot. Det var 40 procent som uppgav att de tvingats dricka eller ta droger i ett sådant sammanhang.³⁵

³⁵ Farley m.fl. (2023).

Personer som utredningen har träffat och de verksamheter som möter stödsökande bekräftar bilden från intervjustudien om att det är vanligt att känna sig pressad att utföra vissa handlingar.

I pornografi som produceras av andra kan de som medverkar till viss del påverka innehållet, men möjligheterna är begränsade enligt de som utredningen har pratat med. En kvinna, som medverkat i studiopornografi men som inte längre är aktiv, berättar att hon själv inte ville säga nej till ”saker och ting” hon egentligen inte var bekväm med. Vad hon kan komma ihåg var det inte heller någon annan medverkande som sa nej. Hon upplevde att personerna i produktionen ”pushade” de medverkande att gå med på saker de kanske inte var helt bekväma med, och att de som först varit tveksamma till slut hade gått med på det. I efterhand säger hon att om samma saker hänt utanför en inspelning hade hon förmodligen känt att det var ett övergrepp och att i dag känns det mer som att hon varit utnyttjad.³⁶

En annan kvinna, som fortfarande var aktiv med egenproducerat material när utredningen träffade henne, berättar att hon innan hon var med i studioproduktioner fick uppge vad hon var bekväm med att göra och inte. Hon berättar att hon aldrig varit med om att utsetas för våld, men säger att det förekommit att det var en ”grabbig” stämning och att om något hade hänt som gick över hennes gräns så hade hon inte kunnat säga nej. För att få mer kontroll har hon lämnat studioproduktion helt för att i stället bara göra egenproducerat material. Hon säger att det är lättare att hantera förfrågningarna i skrift än det är när en förfrågan kommer spontant i en studioproduktion.³⁷

Mikamottagningen i Göteborg bekräftar att det som kvinnan berättar är något de känner igen som typiskt från personer de mött. De känner väl igen beskrivningen av att kvinnor i början får höra att de får säga nej. Ytterst få personer har dock sagt nej till något eftersom de av olika anledningar ändå inte upplever att de har det handlingsutrymmet eller att man vill vara duktig och klara av det. Det gäller både personer som medverkat i studioproducerat material och de som medverkat i andra former av pornografi. Mikamottagningen lägger till att det kan förekomma ”kontrakt” där man skrivit under att man inte kommer säga nej till något. De känner också igen beskrivningen av att gränser förflyttas.

³⁶ Respondent nr 7. Intervju 2022-11-22.

³⁷ Respondent nr 6. Intervju 2022-12-01.

Att själv kunna bestämma över sitt innehåll är en återkommande anledning som de utredningen har träffat uppger till varför de har valt att vara aktiva med egenproducerat material. Samtidigt kommer risken att pressas över sina egna gränser upp i alla samtal med dem. De som fortfarande är aktiva berättar att det är viktigt att vara noga med att hålla på sina gränser och tycker att de själva är bra på att göra det, men att andra, särskilt yngre och mer oerfarna, kan bli manipulerade att göra saker de inte tänkt från början. En kvinna säger att hon är väldigt bestämd gällande sina gränser, men att det alltid kommer att finnas de som gillar att ”pusha” dem. Hon menar att det ofta går att lirka med personer för att komma fram till en överenskommelse som de båda är bekväma med, men lyfter även att det alltid är en ekonomisk förlust att säga nej. Hon uppger att hon inte är aktiv inom pornografi för sin överlevnads skull och därför har förmånen att kunna säga nej.³⁸

En intervjuperson som utredningen har träffat säger att det är enkelt att säga nej när det gäller beställningar av bilder men att det är svårare när det är live. Då försöker hen vara tydlig och dra upp gränser innan de börjar för att undvika att gränserna överträds. Ju mer erfarenhet man har desto lättare blir det att sätta gränser. Om någon uppför sig obehagligt eller går över gränser blockerar hen dem. Hen säger sig dock veta att det förekommer att köpare inte kan ta ett nej, både digitalt och vid fysiska sexköp, vilket intervjupersonerna ofta pratar om samlat.³⁹

Kvinnan vars berättelse om studieproducerad pornografi refererades ovan har även varit aktiv med egenproducerat material. Hon säger att ju mer extremt materialet var desto populärare blev det bland kunderna. Hon har alltid velat tillfredsställa alla kunder och har därför tvingat sig själv till att göra saker hon egentligen inte ville.⁴⁰

Representanter för organisationen Talita berättar att deras erfarenhet är att oavsett om en person själv utför sexuella handlingar och filmar eller om det är producerat och filmat av någon annan måste innehållet bli grövre och våldsammare för att konsumenternas intresse ska upprätthållas. Kvinnor som har egna kanaler på något forum online behöver utföra grövre saker och förmodligen tänja på sina egna gränser för att de som köper innehållet ska komma tillbaka.

³⁸ Respondent nr 1. Intervju 2022-11-28.

³⁹ Respondent nr 2. Intervju 2022-11-28.

⁴⁰ Respondent nr 7. Intervju 2022-11-22.

Eftersom det på så vis är konsumenterna som styr innehållet genom sin efterfrågan har kvinnorna aldrig helt kontroll över situationen, menar Talita. Det behöver därför inte vara en producent eller distributör med i bilden för att en person utsatt i pornografi ska kunna bli kontrollerad eller att någon annan utövar makt. Den som rekryterat en kvinna till ett forum behöver inte pressa henne att gå över sina gränser, det är det köparna som gör, enligt Talita.

Personer som förekommer i pornografi kan också ha en inre press att utföra vissa handlingar. Då handlar det ofta om en ekonomisk situation som upplevs som omöjlig, exempelvis att inte kunna betala räkningar och att inte kunna få hjälp med det från familjen. Några kvinnor berättar i intervjustudien av Donevan och kollegor att de medverkat i pornografi för att få pengar till att fly från en situation där de blev utsatta för sexuella övergrepp av en familjemedlem.⁴¹

En man berättar att det var svårt att tacka nej till pengarna när han fick förfrågningar som egentligen gick över hans gräns. Då började han bygga upp ett ”bibliotek” med saker som han egentligen inte ville göra, så att han slapp göra dem igen.

Den ekonomiska situationen kan även omfatta att finansiera ett beroende. Fem deltagare i intervjustudien uppger att de har sålt sexuella handlingar, inklusive pornografiskt material, för att finansiera ett missbruk. En kvinna uppger att hon inte var i en position där hon kunde styra vad hon skulle göra eftersom hon var ”i desperat behov av pengar till knark”. Även medlemmar ur Utan Skydds nät berättar att det kan handla om att spela in pornografi i utbyte mot droger.⁴²

6.2.4 En majoritet av de som berättar har utsatts för grovt våld

Utöver att de flesta har känt sig pressade att utföra sexuella handlingar så uppger även en majoritet av de som medverkat i intervjustudien av Donevan och kollegor att de utsatts för olika typer av grovt sexuellt och fysiskt våld i samband med pornografiproduktion. Av de 26 deltagarna var det 15 som uppgav att de har utsatts för våldtäkt eller blivit tvingade till sex, 19 att de har blivit utsatta för strypgrepp och 12 att de har blivit strypta tills de fått kvävningsskänslor vid pornografiproduktion. Det var 15 personer som uppgav

⁴¹ Donevan m.fl. (2023).

⁴² Utan Skydds nät. Personlig kommunikation 2023-10-19.

att de har blivit slagna eller på annat sätt skadade av någon och 11 uppgav att de har blivit torterade. Av de intervjuade hade 10 personer förlorat medvetandet och 16 personer hade fått fysiska skador. Det var 12 personer som uppgav att de har behövt söka vård för något fysiskt besvär.⁴³

De flesta som svarat ja på frågor om grovt fysiskt våld i den inledande enkäten tar inte upp några detaljer om övergreppen när de sedan blir intervjuade av forskarna. En anledning till det kan vara att även om de svarat ja så är det något som är svårt att prata om och för mer specifika berättelser hade frågorna behövt vara mer direkta och specifika.⁴⁴

De exempel som finns från intervjuerna är att en av deltagarna beskriver hur en producent utsatte henne för både fysiskt och sexuellt våld, att hon blivit ”upphängd full med gagballs⁴⁵” under inspelningen. En annan deltagare som har erfarenhet av studioproducerad pornografi, berättar att man ibland måste ”gå över sina gränser” för att producenten och köparna ska bli nöjda. Det kunde innebära att inspelningen fortsatte även om de medverkande var utmattade eller upplevde smärta.⁴⁶

Den kvinna som utredningen har träffat som medverkat i studioinspelad pornografi berättar att vid inspelningar där våld förekommit har hon vetat om förutsättningarna på förhand, men hon har ändå haft negativa upplevelser. Vid vissa inspelningar har det exempelvis varit förnedrande och det har förekommit så hårda slag att hon fått ont. Våldet har aldrig varit på ett sådant sätt att hon behövt söka vård, men det har genererat obehag och hon har vid tillfällena känt sig otrygg vid inspelningssituationer, till exempel när hon har varit bunden. I början var materialet inte så grovt, men det blev värre med åren upplever hon. Hon tror att hon lockade till sig personer som hon beskriver som ”sjuka” och menar att gränserna för vad hon gick med på tänjdes för varje år.⁴⁷ Att hon själv upplever att hon lockade till sig personer som förgrep sig på henne är ett exempel på att många känner att det som hänt är deras eget fel.⁴⁸

⁴³ Donevan m.fl. (2023).

⁴⁴ Detta resonemang utvecklas i Appedix A till Donevan m.fl. (2023) i bilaga 7.

⁴⁵ En typ av munkavle som används för att hindra någon från att prata eller andas genom munnen.

⁴⁶ Donevan m.fl. (2023).

⁴⁷ Respondent nr 7. Intervju 2022-11-22.

⁴⁸ Resonemang om att känna egen skuld utvecklas i kapitel 8.

Resultaten från intervjustudien av Donevan och kollegor stämmer överens med resultat i studien av Farley och kollegor. Mer än hälften av de intervjuade i den studien hade blivit slagna vid produktion av pornografi och i 40 procent av de fallen var våldet en del av manus. Det var 64 procent som hade blivit våldtagna under inspelningen, och i de flesta fall hade detta hänt intervjupersonerna fler än tio gånger. Därutöver hade 25 procent blivit våldtagna av en ”följare av pornografi”.⁴⁹

6.2.5 Många har blivit hotade, utpressade eller förföljda

Av de som deltog i intervjustudien⁵⁰ har 19 personer av 26 uppgett i den inledande enkäten att de har blivit hotade i samband med att pornografi spelats in. Lika många har också uppgett att de blivit hotade i samband med att material har spridits. Det var 18 deltagare som uppgav att de hade kallats för något kränkande i samband med produktion och 15 deltagare hade blivit utsatta för utpressning med hot om att sprida sexuellt material. Det var 12 deltagare som uppgav att de hade blivit förföljda, fysiskt eller digitalt, på grund av spridning av pornografiskt material och 11 deltagare som uppgav att de hade varit med om att någon spridit personliga uppgifter om dem utan deras tillstånd. Allt detta är exempel på psykiskt och digitalt våld.

Även i intervjuerna efter att de fyllt i enkäten kommer hot, utpressning och andra former av manipulation upp. Flera av deltagarna uppger att hotet om att distribuera och sprida det pornografiska materialet blev ett sätt att kontrollera dem och de berättar om gärningsmän som kontrollerat dem genom utpressning.

Det kan även finnas en oro för att bli utsatt fysiskt även bland de som bara är aktiva online, vilket skapar en otrygg livssituation. En kvinna berättar om en ”kund” som hotade med att sprida material och som både dök upp hemma hos henne och skrev i hennes sociala medier. Hon upplevde att han ville förstöra hennes liv om han inte fick vara med henne.

En annan kvinna berättar om att flera av de som köpte material av henne tjatade om att de skulle träffas och att hon skulle sälja sex fysiskt. Hon menar att de var medvetna om att hon inte ville och

⁴⁹ Farley m.fl. (2023).

⁵⁰ Donevan m.fl. (2023).

hon hade flera gånger sagt att det skulle få henne att må dåligt, men de fortsatt ändå att tjata.

En kvinna som utredningen intervjuat, och som vid det tillfället fortfarande var aktiv, har valt att vara helt anonym på det konto där hon säljer egenproducerat pornografiskt material. Hon säger att om ”de som är aktiva på Flashback” skulle få reda på vad hon heter på riktigt skulle hon riskera sin fysiska hälsa, sin vardag, sin framtid och kunna bli utsatt för övergrepp. Hon menar att det finns en syn på samtycke som gör att bara för att hon sagt ja till att medverka i pornografi så går hon med på allt.⁵¹

6.2.6 Det är inte ovanligt att bli lurad på betalning

Det är inte ovanligt att bli lurad på betalningen vid inspelning av pornografi. I intervjustudien av Donevan och kollegor uppger 14 av de 26 deltagarna att det hade hänt. I studien av Farley och kollegor uppger 56 procent att de inte fått betalt.⁵²

En kvinna berättar i intervjustudien om ett tillfälle då hon inte fick den avtalade ersättningen. Hon kände sig utnyttjad när löftet om ersättning inte infriades och berättar att flera andra kvinnor också utsatts för liknande behandling hos samma porrproducent. Vid ett tillfälle, berättar hon, försökte producenten prata med en tjej om att de skulle få ner priset under själva inspelningen av scenen. Hon menar att alla hon har pratat med har pratat om betalning och det ”har alltid varit något strul”.⁵³

En kvinna som utredningen träffat, som fortfarande är aktiv med egenproducerat material, berättar om en situation som hon tyckte var obehaglig, där förutsättningarna vad gällde lönen och hur många filmer hon förväntades delta i inte hade kommunicerats tillräckligt. Det var en bidragande orsak till att hon lämnat studioproduktion helt för att ha bättre kontroll.⁵⁴

⁵¹ Respondent nr 1. Intervju 2022-11-28.

⁵² Farley m.fl. (2023).

⁵³ Donevan m.fl. (2023).

⁵⁴ Respondent nr 6. Intervju 2022-12-01.

6.2.7 Filmade sexköp sprids som pornografi

En majoritet av de som medverkat i intervjustudien, 18 av 26 personer, har även erfarenhet av prostitution. Av dem är det 12 som uppger att en typ av pornografiproduktion som de har erfarenhet av är att ett sexköp filmats eller fotograferats. Tre personer svarar att de varit utsatta för människohandel och att de utnyttjats för produktion av pornografi i samband med det.

En kvinna berättar i intervjustudien att hon sålts av sin pojkvän från det att hon var 14 år och att filmer från de tillfällena sedan spridits. Hon berättade hon började tänka att om hon har kontroll över materialet och säljer det så har hon åtminstone tjänat någonting på det. Det var så hon själv började sälja pornografiskt material.

Farley och kollegor redovisar att 64 procent av de som de har intervjuat har filmats utan sitt samtycke vid sexköp. De utsatta berättar om oro över att det då blir ett dokument över deras prostitution som någon de inte vill ska se, kan se. Även om vissa tycker att prostitution, att behöva träffa en köpare på riktigt, är värre är att filmas för pornografi så verkar det finnas en samstämmighet om att det faktum att pornografi finns kvar gör det traumatiserande på ett annat sätt.⁵⁵

Medlemmar i Utan Skyddsnät beskriver för utredningen att utsattheten när det gäller prostitution och pornografi är densamma och att det är vanligt att de som köper sex, vanligen unga män, filmar och lägger ut på internet. Det sprids snabbt och betalning är sällan inblandat. De menar att de som medverkar i den pornografi som andra betalar för att se, sällan själva har fått betalt för att medverka.⁵⁶

Enligt flera av de verksamheter som utredningen har träffat är det något som många sexköpare förväntar sig att de kan göra och något som de kanske inte ens frågar om. Enligt organisationer och yrkesverksamma som möter personer som tidigare varit utsatta är det vanligt att folk i allmänhet tror att ”säljaren” kan kontrollera situationen, men så är inte fallet enligt dem. Flera verksamheter och informanter poängterar att när man blir ”köpt” tappar man rätten till sin egen kropp och har ingen kontroll över situationen.⁵⁷ Det gäller oavsett om det är pornografi eller prostitution. Oavsett hur många gränser och regler som sätts upp på förhand så kan allt ändras när

⁵⁵ Farley m.fl. (2023).

⁵⁶ Utan Skyddsnät. Personlig kommunikation 2023-10-19.

⁵⁷ Detta framkommer exempelvis i intervju med Paulina Bengtsson, grundare av Novahuset, 2022-10-05.

man väl är på plats, och i själva prostitutions- eller pornografisituationen tar förövaren makten och kan göra vad han vill. Handlingsutrymmet och rädslan påverkas av att vara ensam med en eller flera okända personer, kanske i någons bostad eller på ett hotell utan att veta var du är. Det kan vara alkohol eller droger inblandade och hela situationen är oförutsägbart. Risken för fysiskt våld finns alltid vid sexköp och den utsatta behöver hålla sig väl med den som köper för att inte bli mer utsatt än nödvändigt.

De som kommer till Mikamottagningen i Göteborg söker i allmänhet inte för utsatthet i produktion eller distribution av pornografi utan för ett mer ospecifikt dåligt mående. De som har erfarenhet av att bli filmade har kanske inte ens gått med på det innan. Många har blivit filmade vid ett sexköp, ibland utan att de vet innan att det ska ske. Då befinner de sig redan i en situation där maktobalansen gör att det inte går att säga nej och oavsett vad som sker på filmen är själva filmandet och spridningen därmed ett övergrepp. På Mikamottagningen berättar de som möter stödsökande att i början när personer kommer till mottagningen de beskriva det som de har varit utsatta för som frivilligt, för att först senare börja se det som övergrepp. Personer som kommer till mottagningen har erfarenhet sedan lång tid tillbaka av att det inte spelar någon roll vad de vill. Många har en lång historia av tidigare utsatthet och övergrepp och vet inte ens hur man känner efter vad man vill. Det går enligt verk samma på mottagningen därför inte att prata om frivillighet oavsett vad som avtalats när filmerna spelats in.

Representanter för SMC Pilen berättar att personer aktiva i prostitution kan få höra av köpare att filmer med dem ligger ute på sidor för pornografi utan att de själva vet om det och utan att de gett sitt samtycke.

6.2.8 Övergreppsmaterial sprids som pornografi

I intervjustudien är det 14 deltagare som uppger att de har erfarenhet av att pornografi där de förekommit består av ett övergrepp som filmats eller fotograferats.⁵⁸

I dessa fall har någon utsatts både för en våldtäkt eller ett sexuellt övergrepp och för kränkande fotografering och olaga integritets-

⁵⁸ Donevan m.fl. (2023).

intrång genom att bilder eller filmer av brottet sprids som pornografi. På samma sätt som när det gäller andra filmer som spelas in och sprids utan samtycke är det inte säkert att det utifrån filmen går att skilja pornografiproduktion med samtycke från ett övergrepp.

Paulina Bengtsson⁵⁹ har själv varit med om att utsättas för övergrepp som filmas och sprids, vilket hon varit öppen med och bland annat berättat om i en bok. Hon har senare, i sitt arbete med att hjälpa andra utsatta, träffat andra som varit i samma situation. Våldet hon själv utsattes för bestod bland annat i att hon såldes till en eller flera män och att hennes huvudsakliga förövare filmade övergreppen och sålde filmerna. Han hade en särskild sida på internet där filmerna av henne kunde köpas. Hon poängterar att det som filmas ofta är regisserat och att det primära syftet med att filma ett övergrepp är att sälja det för att tjäna pengar. Övergrepp där en person ber om saker hen egentligen absolut inte vill vara med om filmas och läggs ut. Utifrån kan det se ut att finnas samtycke, medan det i själva verket handlar om att personen är tvungen att spela bra för att slippa göra om det igen, menar hon.⁶⁰

Föreningen Storasyster har erfarit att personer hört av sig för att de blivit utsatta för våldtäkt eller tvingats utföra sexuella handlingar framför en kamera. Andra har tvingats till att ta eller skicka bilder av sig själva, som de inte vet var och hur de sedan sprids. När det delats som pornografi är man också ett brottsoffer även när övergreppet är över eftersom det är dokumenterat och potentiellt finns kvar på internet eller sparat hos någon. Det är ett trauma att det finns kvar, att inte veta när det filmade övergreppet kommer dyka upp igen och vem som kommer att se det.

Andra kan ha en känsla av att de blivit filmade. Antingen att ett övergrepp filmats när den utsatta sovit eller varit medvetlös eller att det på annat sätt filmats utan samtycke. Bland andra representanter för Mikamottagningen i Göteborg har exempel på när det har skett. Vetskapen om att en förövare har materialet kan kännas hotfull, även om det inte är säkert att materialet hamnar på en sida för pornografi.

En grupp som är särskilt utsatt för övergreppet att filmas mot sin vilja och eventuellt även utan att de själva vet om det är kvinnor med funktionsnedsättning. Utredningen har fått ta del av information från yrkesverksamma som möter utsatta som berättat om unga

⁵⁹ Paulina Bengtsson är även grundare av organisationen Novahuset.

⁶⁰ Paulina Bengtsson. Intervju 2022-10-05.

kvinnor med funktionsnedsättningar som blivit filmade i sexuella situationer mot sin vilja och där filmerna har sålts. Det finns exempel på när en familjemedlem har varit den som utsätter, men även när den unga personen har lurats in i vad hon uppfattat som ett förhållande. Enligt de uppgifter som verksamheterna tagit del av finns fall där det är troligt att det skett på ett systematiskt sätt och att fler kvinnor utsatts av samma förövare.

Även Mikamottagningen i Stockholm, SMC Pilen, Göteborg och Q-jouren Väst har erfarenhet av att kvinnor som kommer till dem har utsatts för att övergrepp eller sexköp blivit filmade. På SMC Pilen är de flesta av patienterna flickor eller unga kvinnor. Berättelser om att sexuella övergrepp filmas är inte ovanliga och de som utsatts beskriver stress och oro över hur materialet sprids.

På Mikamottagningen i Göteborg upplever anställda, som i många andra verksamheter, att de övergrepp som sker helt via nätet har ökat.

6.2.9 Material som spridits utan samtycke kan ha smygfilmats eller filmats i samförstånd

De flesta i intervjustudien, 19 personer av 26, uppger att pornografiskt material av dem har spridits utan deras samtycke. Det framkommer inte om det är material som spelats in i samtycke eller inte, eller om det är material som skulle spridas men som sedan spridits vidare i andra forum. De flesta i studien har både varit med om att sexuellt material spelats in utan deras samtycke och om att ha medverkat i material som de visste spelades in för att spridas som pornografi, exempelvis egenproducerat material.⁶¹ Oavsett hur materialet producerats så är spridning utan samtycke digitalt våld.

Detta är den typ av våld som det finns flest fällande domar om, när det gäller brott som är kopplade till produktion eller distribution av pornografi. Några exempel tas upp i avsnitten nedan. Av de domar som utredningen känner till som gäller att material spridits på ett olagligt sätt, är det ingen som gäller material som är inspelat för att spridas som pornografi på ett sådant sätt att alla parter är medvetna om det syftet. Det finns inte heller, enligt vad utredningen fått kännedom om, några domar avseende vuxna målsägande där det begåtts ett

⁶¹ Donevan m.fl. (2023).

sexuallbrott i produktionen, utan den här våldsutsattheten handlar om övergrepp vid distributionen.

Privata filmer som sprids utan samtycke

Många aktörer som utredningen har pratat med kan bekräfta att det är mycket vanligt att filma sig själv, eller sig själv med en partner, i sexuella situationer. Det förekommer också att sexuella handlingar och situationer som en person har samtyckt till filmas eller fotas i smyg. Den typen av filmer sparas troligen oftast för privat bruk, men det förekommer att filmer eller bilder sprids på sidor för pornografi.

En kvinna i intervjustudien berättar om en partner som tog bilder på henne bakifrån när hon inte såg. När hon upptäckte det fick hon veta att han spridit material där hon förekom och tjänat pengar på det. En annan berättar att en före detta partner filmat dem tillsammans och sedan lagt ut materialet på en sida för pornografi. Hennes ansikte syntes på filmerna, medan hans eget var ”blurrat”.⁶²

Att privata filmer sprids utan de medverkandes samtycke verkar vara det vanligaste övergreppet som personer som inte aktivt eller medvetet medverkat i pornografi utsätts för. En person som utredningen har träffat vittnar om hur hon blivit kontaktad av en vän som berättat att han har sett att det finns en film där hon förekommer på en sida för pornografi. Filmen hade spelats in under en tillfällig förbindelse och kvinnan uppger att det var utan hennes kännedom. Filmen har efter påtryckningar tagits ner från sidan, men sedan kommit upp igen, både på samma och andra plattformar. När utredningen träffar henne har det gått fyra år sedan filmen spelades in och hon har för bara någon månad sedan fått veta av bekanta att filmen delats på nytt. Kvinnan berättar att hon även blivit igenkänd när hon satt på ett kafé, av en person som hade sett henne på sidan. Hon beskriver att det är svårt att gå vidare i livet eftersom kränkningen är ständigt pågående så länge som bilderna på henne kan finnas att hitta på internet.⁶³

Övergreppet i detta fall handlar både om att bli filmad mot sin vilja och att filmen sprids. Mannen som delade filmen har dömts för kränkande fotografering och olaga integritetsintrång i tingsrätten,

⁶² Ibid.

⁶³ Respondent nr 4. Intervju 2023-05-16.

men domen har överklagats. När utredningen träffar kvinnan har den ännu inte prövats i hovrätten.⁶⁴

Utredningen har inte haft möjlighet att träffa personer som har utsatts för att filmer eller bilder som tagits i samförstånd sedan har spridits som pornografi. Det finns dock flera domar avseende olaga hot, kränkande fotografering och olaga integritetsintrång där en man lagt ut, eller hotat att lägga ut, filmer föreställande när han har sex med en kvinna som inte har godkänt spridningen.⁶⁵ Utredningen känner inte till något fall där en kvinna är förövaren eller där en man utsätts, men det är inte uteslutet att även detta förekommer.

Att det vanligtvis är en kvinna eller flicka som utsätts för kränkande fotografering med naket motiv stämmer överens med vad Brå konstaterar i rapporten *Kränkande fotografering. En uppföljning av lagens tillämpning*.⁶⁶ Brå skriver att ”normer om kön och sexualitet medför att kvinnor blir möjliga att misskreditera om de fotograferas avklädda eller i sexuella situationer”.⁶⁷ Alla fall av kränkande fotografering med naket motiv innebär inte att bilderna eller filmerna sedan sprids som pornografi, men det kan vara så materialet som finns att hitta på sidor för pornografi har tagits fram.

Det kan vara omöjligt för den som tittar att veta om en film spelats in och spridits i samtycke eller inte då innehållet är av samma slag som annat material på sidor för pornografi. I ett avgörande den 27 januari 2023 i Svea hovrätt dömdes en man för grovt olaga integritetsintrång. Materialet som spridits är filmer som spelats in med kvinnans kännedom medan mannen och kvinnan var i en relation. Mannen dömdes för grovt olaga integritetsintrång efter att ha spridit filmerna något år efter att relationen tog slut. Kvinnan hävdar dessutom att inspelningarna skett mot hennes vilja, men det fastslås inte i domen om det verkligen var så.⁶⁸ En annan dom från 2023 avser en situation där en man och en kvinna haft en relation och där mannen utan kvinnans samtycke filmat när de haft sex och lagt ut på en sida för pornografi. För detta döms han för kränkande fotografering, olaga integritetsintrång och grovt förtal.⁶⁹ Ett annat exempel bland många är en dom från 2021. Där dömdes en man för kränkande foto-

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Se exempel i slutet av detta avsnitt.

⁶⁶ Brottsförebyggande rådet (2019b). *Kränkande fotografering. En uppföljning av lagens tillämpning*. Rapport 2019:7.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Svea Hovrätt B 3899-21. 2023-01-27.

⁶⁹ Skaraborgs tingsrätt B 4876-21. 2023-04-13.

grafering efter att vid flera tillfällen ha filmat när han haft sex med en kvinna, utan att hon visste om att han filmade, och publicerat filmerna på en sida för pornografi.⁷⁰

I ett avgörande den 14 september 2020 i Svea hovrätt dömdes en man för olaga hot och olaga integritetsintrång. Det olaga hotet bestod bland annat av att han i ett brev till en kvinna han tidigare haft en relation med hotat att lägga ut filmer och bilder under en profil han skapat med i hennes namn på en sida för gratis pornografi. Mannen lade även ut bilderna och dömdes därför även för olaga integritetsintrång.⁷¹

Pornografiskt material som sprids vidare utan samtycke

Att spridning skett utan deras kontroll är det vanligaste problemet som de personer som utredningen har träffat som fortfarande var aktiva med egenproducerad pornografi berättar om. Oavsett vilka gränser en person har satt upp berättar de aktiva som utredningen träffat att de räknar med att deras material sprids på andra sidor än där de själva har lagt upp det. Även om de säger att det är vanligt så upplever de det som ett problem och någon beskriver det som en kränkning att få sitt material stulet.

Några av de som utredningen har träffat beskriver det främst som ett ekonomiskt problem, att de inte får betalt för sin produkt, snarare än oro över att bilderna och filmerna i sig sprids.⁷² En person beskriver det som integritetskränkande.⁷³ Det skiljer sig från det som framkommit i intervjustudien, där de flesta uttrycker en oro i sig över att materialet har spridits.⁷⁴ En förklaring till skillnaden skulle kunna vara att de flesta som utredningen har träffat fortfarande var aktiva med egenproducerat material när vi träffades. De flesta hade inte varit i kontakt med någon stödverksamhet och vittnar inte om samma utsatthet som de som deltog i intervjustudien.

De som utredningen har träffat som är aktiva berättade om olika strategier för att ha koll på om och var materialet spridits och att vissa sidor har funktioner som gör att de kan spåra var saker kommer

⁷⁰ Södertörns tingsrätt B 12121-21. 2023-04-03.

⁷¹ Svea Hovrätt B 3668-20. 2020-09-14.

⁷² Respondent nr 5. Intervju 2022-12-07.

⁷³ Respondent nr 6. Intervju 2022-12-01.

⁷⁴ Donevan m.fl. (2023).

ifrån och att det därmed går att ta bort sådant som är stulet. En person berättar att hen regelbundet googlar sig själv för att upptäcka när det sker. Hen kontaktar sedan sidorna det stulna materialet ligger på för att få det nedplockat. En annan säger att det är svårt att få det nedplockat, men att det kan vara möjligt på vissa sidor att visa att det är man själv på bilderna och därmed få ta över reklamintäkterna.

En person reflekterar över att om hon skulle vilja sluta skulle materialet ändå alltid finnas kvar. Hon var väl medveten om det när hon började och har delvis en acceptans inför faktumet, men hon ogillar riskerna för det sociala anseendet och hade önskat att hon hade kontroll över sitt eget material. Hade hon haft kontroll över det egna materialet hade hon kunnat plocka bort det den dag hon vill sluta. Nu hanterar hon det genom att hoppas att hennes material smälter in i den stora massan. Hon tänker också att hon kommer åldras och inte alltid se ut som hon gjorde vid inspelningen av materialet.⁷⁵

6.2.10 Social utsatthet ökar risken att utsättas för våld

Av de 26 personer som deltog i intervjustudien var det 18 som upp-gav att de använt droger för att stänga av när de blivit filmade eller fotograferade för pornografi och 16 personer hade använt alkohol. Det har beskrivits ovan att fem personer har sålt sexuella handlingar, inklusive pornografiskt material, för att finansiera ett missbruk. Ytterligare fem angav att de konsumerade substanser under perioden de medverkade eller exploaterades i pornografiska sammanhang. Användning av alkohol eller droger för att hantera psykisk ohälsa beskrivs närmare i kapitel 8 som handlar om kunskapsläget om effekter på fysisk och psykisk hälsa, men att använda substanser eller att bli drogad kan också vara en del av våldsutsattheten.

Medlemmar i Utan Skyddsnet berättar att det är normaliserat att övergrepp eller sexköp filmas och sprids, men att den som utsätts kanske inte vet om det för att hon är så påverkad. De berättar om en kvinna som utsätts för ett övergrepp som filmats medan hon var medvetlös.

⁷⁵ Respondent nr 1. Intervju 2022-11-28.

En medlem i Utan Skyddsnet har delat med sig av ett exempel på att social utsatthet ökar riskerna att utnyttjas sexuellt i pornografiska syften. Hon berättar att en man spelade in pornografi i en container i närheten av ett boende för hemlösa. Flera av de boende hade varit med och hon hade också fått frågan.⁷⁶

6.3 Att bilder och filmer finns kvar utgör en särskild utsatthet

Genomgående i intervjustudien av Donevan och kollegor och i de intervjuer som utredningen har gjort med verksamheter som möter stödsökande är att produktion av pornografi inte har upplevts som skilt från prostitution. Något som flera dock har tagit upp är den särskilda utsattheten i att veta att filmer eller bilder alltid finns kvar. Det är en form av digitalt våld som fortsätter att pågå även efter att en person kommit ur situationen där hen medverkar i pornografi eller efter att det fysiska och sexuella våldet har upphört. Deltagare i intervjustudien beskriver det som att materialets närvaro online ger en konstant känsla av att vara övervakad, utan att veta av vem.

Att det som hänt finns dokumenterat på nätet blir kvarhållande och gör det sedan svårare att lämna den situation personen befinner sig i, vilket blir ytterligare en försvårande konsekvens av övergreppet. Konsekvenserna av detta beskrivs närmare i kapitel 8.

6.4 Samband med annan våldsutsatthet och kriminalitet

I intervjustudien av Donevan och kollegor och i de intervjuer som utredningen har genomfört med verksamheter som möter stödsökande det framkommit att det är vanligt att de som utsatts för våld vid produktion av pornografi även är utsatta för andra typer av våld. Detta stöds även av tidigare forskning och den nyligen genomförda intervjustudien av Farley och kollegor, vilket redogörs för nedan.

⁷⁶ Utan Skyddsnet. Personlig kommunikation 2023-10-19.

6.4.1 Många har även utsatts för våld i en nära relation

Våldsutsatthet vid produktion eller distribution av pornografi har ofta samband med andra typer av våld inom ramen för mäns våld mot kvinnor eller våld i nära relation. Det framgår av intervjustudien att de flesta har utsatts för våld i sin barndom och att flera av deltagarna har utnyttjats för framställning av pornografiskt material av partners eller fäder/styvfäder. Som redogjorts för ovan startade och styrde exempelvis en kvinnas partner ett konto för egenproducerad pornografi där hon medverkade. En annan kvinna berättar i studien om hur hennes partner krävde att hon skulle sälja sex och dokumentera det. Det förekommer också att personer samtidigt är utsatta för olika typer av våld. En kvinna i studien som har medverkat eller utnyttjats i pornografi berättar även att hon misshandlats grovt av sin pojkvän.⁷⁷

Lite forskning har gjorts specifikt om olika typer av utsattheter och riskfaktorer hos personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi, men resultaten från intervjustudien går i linje med den forskning som ändå finns. Grudzen och kollegor genomförde 2011 en enkätstudie där de rekryterade 134 kvinnor genom e-postförfrågningar via amerikanska databaser eller internetsidor, som annonserade om jobb i pornografiindustrin. Dessa personer jämfördes senare med en demografiskt matchad kontrollgrupp med 1 773 kvinnor i Kalifornien. Svaren visade att kvinnorna i pornografin hade samma typ av utsatthet i bakgrunden som tidigare studier visat att personer i prostitution har. Det kan noteras att urvalet inte består av stödsökande, men det går inte att uttala sig om vilka som valde att svara på enkäten och varför.⁷⁸

Resultaten visade en högre utsatthet för våld både som vuxna och i barndomen. Bland annat hade 34 procent av utförarna jämfört med 6 procent i kontrollgruppen misshandlats i hemmet de senaste 12 månaderna. 27 procent, jämfört med 9 procent i kontrollgruppen, hade som vuxna blivit tvingade till sex och 37 procent, jämfört med 13 procent i kontrollgruppen, hade tvingats till sex med våld före 18 års ålder.

Resultaten visade även på ekonomisk och social utsatthet. 50 procent, jämfört med 36 procent i kontrollgruppen, levde under fattigdomsgränsen under de senaste 12 månaderna. Det var 24 procent,

⁷⁷ Donevan m.fl. (2023).

⁷⁸ Grudzen, Meeker, Torres, Du, Morrison, Andersen, Gelberg (2011). *Comparison of the mental health of female adult film performers and other young women in California*. Psychiatr Serv.

jämfört med 12 procent i kontrollgruppen, som hade erfarenhet av att deras hushåll fick socialbidrag innan de fyllt 18 år. Av de som medverkat i pornografi var det 21 procent, jämfört med 4 procent i kontrollgruppen, som hade förflyttats till fosterhem genom beslut av myndigheter eller domstolar under barndomen.

Sambanden med våld i nära relation blir även tydlig när det gäller material som spridits i pornografiskt syfte utan att den som förekommer känner till det eller har samtyckt. Även där finns exempel från intervjustudien och från fällande domar. Dessa beskrivs i avsnitt 6.2.9.

Erfarenhet av att det finns en koppling till våld i nära relationer har vidare framkommit i intervjuer med verksamheter som möter våldsutsatta. På centrum mot våld (CMV) i Umeå har det startats en Mikamottagning. De som arbetar där berättar att efter att verksamheten med Mika hade startat har de fått in klienter från CMV:s ”vanliga” verksamhet. Deras bedömning är att de troligen inte hade upptäckt att dessa personer, utöver att ha utsatts för våld sin relation, även utnyttjats för någon typ av sexuell exploatering. Det framkommer dock inte om det gällde prostitution eller pornografi.

6.4.2 Samband med gängkriminalitet och annan kriminalitet förekommer

Några av de verksamheter som möter stödsökande berättar om en koppling mellan å ena sidan pornografi och andra former av sexuellt utnyttjande och å andra sidan andra former av kriminalitet. Regionkoordinatorer i ett län beskriver hur en kvinna under lång tid utsatts för att bli filmad för pornografi av personer som ingick i ett motorcykelgäng och hur gängkopplingen gjorde det omöjligt för henne att få hjälp. Oavsett var hon flyttades eller gömdes av socialtjänsten så lyckades de hitta henne och utsattheten fortsatte.

Farley och kollegor redovisar att nio procent av de som de har intervjuat namngav kriminella gäng som låg bakom pornografiproduktion. I de flesta fall gällde det motorcykelgäng.⁷⁹

Behandlare vid SMC Pilen berättar om en kvinna som varit tvungen att medverka i en inspelning av pornografi för att betala av en skuld. De menar att många ungdomar, framför allt från så kallade utsatta

⁷⁹ Farley m.fl. (2023).

områden, har koppling till gäng eller kriminalitet på olika sätt. Inte sällan har unga tjejer som kommer till dem blivit sexuellt utsatta av kriminella personer. I utsatta områden kan avståndstagande till vård och myndigheter vara större än på andra platser, vilket gör det än svårare att nå utsatta.

Utredningen har kunnat ta del av preliminära resultat från en pågående kvalitativ studie vid Göteborgs universitet, som genomförs av doktoranden Charlotta von Mentzer som även arbetar som barnmorska och samtalsterapeut på SMC Pilen. Studien handlar om erfarenheter och behov av vård hos sexuellt riskutsatta personer med erfarenheter av sexuellt våld. Av 21 intervjuade⁸⁰ hade 15 personer kopplingar till kriminella eller gängkriminella personer, till exempel som anhörig, vän, bekant, partner, förövare eller sexköpare. Tre hade erfarenhet av egen kriminalitet. Även i den här studien framgår att olika typer av utsatthet är delar av samma helhet, så det går i materialet inte att skilja de som utsatts för andra typer av sexuellt våld från de som filmats i pornografiska syften. Två av de medverkande uppger att de ofrivilligt medverkat i pornografisk film och fem hade blivit filmade eller fotograferade utan samtycke i samband med sexköp eller sexuella övergrepp.⁸¹

6.4.3 Starka samband med prostitution och människohandel

Som framgår ovan kan pornografi ha producerats genom att sexköp har filmats och spridits, med eller utan medgivande från den som är utsatt för prostitution. Det finns även en koppling mellan pornografi å ena sidan och prostitution och människohandel å andra sidan genom att personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi även kan vara utsatta i prostitution. I intervjustudien av Donevan och kollegor var det 18 av de 26 deltagarna som hade erfarenhet av prostitution. Gränsen upplevs inte alltid som så tydlig.

⁸⁰ 17 kvinnor, 1 man och 3 personer med annan könsidentitet.

⁸¹ von Mentzer (2023). Preliminära resultat presenterade vid konferens om sexuell riskutsatthet och sexuellt våld den 9 november 2023 i Göteborg.

Pornografi och prostitution är ofta överlappande

Jämställdhetsmyndigheten lyfte 2021 i rapporten *Prostitution och människohandel (slutredovisning av uppdrag att stärka arbetet mot att barn och unga respektive vuxna utnyttjas i prostitution och människohandel, samt kartlägga omfattningen av prostitution och människohandel)* att vissa av de verksamheter som myndigheten har träffat har en definition av sex mot ersättning som även inkluderar handlingar som inte sker i ett fysiskt möte, till exempel sex via webbkamera eller att ta och dela sexuella bilder mot ersättning. Det är handlingar som omfattas av utredningens definition av pornografi och som inte ingår i brottet köp av sexuell tjänst.⁸² En anledning till att flera organisationer inte gör någon skillnad mellan prostitution, människohandel och pornografi uppges vara att alla de företeelserna anses vara en del av mäns våld mot kvinnor och sexuell exploatering.⁸³

Bland informanterna i den omfattningskartläggning som är en del av Jämställdhetsmyndighetens studie är det också flera som både har erfarenhet av att sälja sex vid fysiska träffar och av att sälja digitalt material via en webbkamera eller genom att sälja bilder eller filmer.⁸⁴

Forskarna vid Marie Cederschiöld högskola lyfter i sin rapport från intervjustudien att många av deltagarna hade svårt att skilja medverkan i pornografi från andra former av ”sexuella handlingar mot ersättning”. Termen köpare användes både för de som betalade för bilder och filmer och de som betalade för direkta sexuella handlingar. Forskarna menar att resultaten indikerar att när ersättning är inblandad skiftas fokus från individens egna önskemål till att i stället uppfylla köparens förväntningar och fantasier. Den maktobalans som oundvikligen finns där är densamma oavsett om det handlar om pornografi eller prostitution.⁸⁵

I rapporten av Farley och kollegor är kopplingen mellan pornografi och prostitution den centrala slutsatsen. De menar att pornografi helt enkelt är filmad prostitution. För de intervjuade är det enligt författarna ingen skillnad mellan att annonsera för prostitution och att annonsera för pornografi och mellan ”sexhandeln” online och offline. De stödjer slutsatsen bland annat med att sidor

⁸² Jämställdhetsmyndigheten (2021). *Prostitution och människohandel*. Rapport 2021:23.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ de Cabo och Hall (2021). *Omfattningskartläggning av prostitution och människohandel för sexuella ändamål*.

⁸⁵ Donevan m.fl. (2023).

där pornografi sprids är desamma som sidor där prostitution marknadsförs och att de flesta som de träffar har varit med om att sexköp filmats för att spridas som pornografi, avsett om de givit sitt samtycke eller inte.⁸⁶

Att det inte är ovanligt att ha erfarenhet av både pornografi och prostitution överensstämmer med den information som utredningen fått från Red Umbrella Sweden. Bland medlemmarna i organisationen är det vanligt att både vara aktiv med att sälja olika typer av material på nätet och att erbjuda fysiska träffar. Bland de aktiva som utredningen träffat uppgav de flesta att de inte sålt sex, och att det var en tydlig gräns för vissa, men det var inte ovanligt att de kände till att andra gjorde det.

Verksamheter som möter stödsökande, exempelvis Mikamottagningarna i Stockholm och Göteborg, kan bekräfta detta bland sina klienter. Det är flera som uppger att personer som de träffat kan ha erfarenhet av både prostitution och medverkan eller att utnyttjas i pornografi. I utredningens möten med regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel uppger flera att på de eskortsidor där man kan hitta personer i prostitution finns det ofta länkar till sidor för egenproducerat material och det blir enligt dem allt vanligare att kvinnor som säljer sex marknadsförs som en ”porn star”.

Som framgår av utredningens direktiv är det inte ovanligt att köpare på forum för spridning av egenproducerat material erbjuds direktkontakt med den som framställer och lägger upp filmer och bilder. Till exempel kan köpare skicka in önskemål om filmers innehåll eller beställa särskilt inspelade filmer. Direktströmmade så kallade ”cam shows” bygger ännu tydligare på att en köpare beställer att någon ska utföra en viss typ av sexuell handling. Det kan vara handlingar som är prissatta i förväg eller att de som tittar i realtid erbjuder en viss summa för en viss handling. Detta innebär i lagens mening inte köp av sexuell tjänst eftersom det brottet bara omfattar prostitution med fysisk kontakt, men att gränserna kan upplevas som otydliga lyfts i rapporten *Köp av sexuella tjänster. En uppföljning av lagens tillämpning* där Brå har intervjuat civilsamhällesorganisationer som lyfter att sexuella handlingar mot ersättning kan ske på distans.⁸⁷ I Brås rapport framkommer också att det förekommit i

⁸⁶ Farley m.fl. (2023).

⁸⁷ Brottsförebyggande rådet (2022a). *Köp av sexuella tjänster En uppföljning av lagens tillämpning*. Rapport 2022:3.

ärenden där någon misstänkts för köp av sexuell tjänst, att kontakten förmedlats via webbplatser med annat sexuellt innehåll än eskort-sidor, till exempel sidor för köp av sexuella bilder och filmer.⁸⁸

Teknikens och brottslighetens utveckling har gett anledning att se över detta. En särskild utredare har fått i uppdrag att bland annat se över regelverket om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst och koppleri i fråga om prostitution genom användande av internetbaserade verktyg, i synnerhet när det gäller minderåriga och så kallad sugardejting, och vid behov lämna författningsförslag. I direktiven framgår även att utredaren ska låta översynen gälla alla åldrar eftersom unga vuxna finns bland de som drabbas, men att minderåriga bör uppmärksammas särskilt. Utredaren lämnar sitt betänkande den 24 november 2023.⁸⁹

Människohandel för sexuella ändamål kan innebära att utnyttja någon i produktion av pornografi

Personer som utsätts för människohandel för sexuella ändamål kan komma att utnyttjas i produktion av pornografi. I förarbetena till bestämmelserna om människohandel framgår att sexuell exploatering i form av utnyttjanden av vuxna i pornografiska sammanhang är ett förfarande som kan träffas av straffbestämmelsen om människohandel.⁹⁰

Att det även i praktiken finns en koppling mellan människohandel och pornografi har framkommit i utredningens intervjuer med regionkoordinatorerna mot människohandel som har delat med sig av berättelser om personer som förts från sitt hemland till ett annat land för att utnyttjas i produktion av pornografi och sedan förts till Sverige.⁹¹

I ett avgörande den 8 juli 2022 i Hovrätten över Skåne och Blekinge dömdes en man för människohandel. Den sexuella exploatering som lyfts i domskälen omfattar både prostitution och att producera och distribuera filmer med pornografiskt innehåll. Mannen har utnyttjat målsäganden sexuellt bland annat genom att han har förmått främmande män att utföra sexuella handlingar med måls-

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Dir. 2022:7 *Barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa frågor om brott mot kvinnor och äldre*.

⁹⁰ Prop. 2017/18:123 s. 40.

⁹¹ Regionkoordinatorerna. Gemensam intervju 2023-01-25.

äganden trots att hon inte ville medverka i sådana handlingar och genom att hon på hans initiativ haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Han har främjat målsägandens prostitution och ekonomiskt utnyttjat prostitutionen genom att låta sig försörjas av de medel som den inbringat. Vidare har han spelat in pornografiska filmer med målsäganden och bjudit ut dessa till försäljning. Både prostitution han förmått henne att utöva och inspelningarna av pornografiska filmer har enligt hovrätten haft förhållandevis stor omfattning. Hovrätten konstaterar att förutsättningarna för att döma mannen för koppleri är uppfyllda. Hovrätten konstaterar vidare att mannen vilselett målsäganden och utnyttjat sin dominerande position samt att det funnits ett underliggande hot mot henne. Det sexuella utnyttjande som mannen utsatt målsäganden för är att bedöma som en exploatering för sexuella ändamål och han har handlat med erforderligt uppsåt. Mannen dömdes därför för människohandel.⁹²

6.5 Kunskapsluckor om våld och andra övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi

Den kartläggning som har presenterats här visar att det finns god kunskap om vilka typer av fysiskt, psykiskt, sexuellt och digitalt våld som personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi kan utsättas för. Våldet är ofta grovt och upprepat och de personer, oftast kvinnor, som utsätts befinner sig inte sällan i situationer där de är sårbara av olika anledningar. Bland de personer vars uppgifter utredningens tagit del av på olika sätt har våldsutsattheten varit frekvent. Uppgifterna från intervjustudien⁹³ som genomförts på uppdrag av utredningen stämmer väl överens med de uppgifter som utredningen kunnat ta del av från verksamheter som möter stödsökande, och i viss omfattning direkt från personer som själva har utsatts. Även resultaten i studien av Farley och kollegor⁹⁴ stämmer överens med det som utredningen fått veta från andra källor. Underlaget för utredningens bedömning är således samstämmiga uppgifter från 130 intervjuade personer samt från de offentliga och idéburna aktörer i Sverige som genom sin verksamhet har kunskap om målgruppen och det råder ingen tvekan om att det finns en utbredd våldsutsatthet.

⁹² Hovrätten över Skåne och Blekinge B 800-22. 2022-07-08.

⁹³ Donevan m.fl. (2023).

⁹⁴ Farley m.fl. (2023).

Bland personerna, vars uppgifter finns med i underlaget, finns både de som själva har sökt någon form stöd och de som hänvisats till stöd, personer som fortfarande medverkar eller utnyttjas i pornografi och de som inte längre gör det samt personer som aldrig pratat om sina upplevelser innan de valde att medverka i en intervjustudie. Det finns ändå ett mörkertal med personer som aldrig haft någon kontakt med någon aktör som möter målgruppen, vars berättelser vi därför inte kunnat ta del av. Det kan både handla om de som mår sämst och av den anledningen inte söker stöd och om de som medverkar helt frivilligt och inte har känt behov av någon sådan kontakt. Bland de senare har utredningen träffat ett fåtal.

Utredningen kan inte bedöma hur stor grupp som medverkar i pornografi utan att vara våldsutsatta, men vi kan konstatera att den våldsutsatta gruppen är så stor att den behöver uppmärksammas i betydligt större omfattning än i dag. Utredningen kan vidare konstatera att det är få personer som bara utsatts för våld vid produktion av pornografi. Det vanliga är att även ha utsatts för våld tidigare i livet eller att samtidigt vara utsatt för prostitution. Många har utnyttjats sexuellt på ett eller annat sätt redan som barn.

Kartläggningen har visat att det inte går att dra någon skarp gräns mellan personer som medverkar i pornografi av fri vilja och personer som utnyttjas. Det är inte ovanligt att medverkan är ett val som personen gjort, men att det ändå finns ekonomiska svårigheter, skadligt bruk eller beroende, annan våldsutsatthet eller något annat som gör att valet inte kan anses vara helt fritt. Mer kunskap behövs för att kunna uttala sig om hur vanligt det är, totalt sett bland personer som förekommer i pornografi, att våld, hot eller någon form av inre eller yttre press ligger bakom medverkan.

Det har framkommit att personer som utsätts för prostitution eller människohandel riskerar att även utsättas för att filmas för pornografi. Människohandel i form av exploatering för sexuella ändamål omfattar att en person utnyttjas i pornografiska sammanhang, men det saknas kunskap om hur vanligt det är.

Det behövs mer kunskap om hur förutsättningarna ser ut för de som medverkar i egenproducerad pornografi jämfört med de som medverkar i pornografi producerad av andra. Inte heller här finns det någon tydlig gräns. I kartläggningen framkommer att det finns personer som har någon annan som driver på deras medverkan i det som

ser ut att vara egenproducerat, men det saknas kunskap om hur vanligt det är. Även här är kan den inre pressen ha stor inverkan.

Det saknas även kunskap om hur våldsutsattheten skiljer sig mellan personer som förekommer i egenproducerat material och de som förekommer i pornografi som produceras av någon annan.

Det verkar finnas skillnad i våldsutsatthet mellan personer som förekommer i material som producerats för att spridas som pornografi jämfört med personer som utsatts för att filmas i smyg eller att privata filmer har spridits, men även här är gränserna flytande. Det kan handla om personer som haft oturen att bara tillfälligt träffa någon som utsätter dem för detta, men i vissa fall kan det vara en del av utsatthet för våld i en nära relation. Här behövs mer kunskap om omständigheterna kring utsattheten.

När det gäller barn finns undersökningar om hur vanligt det är att man har skickat bilder eller filmer med naket eller sexuellt innehåll till någon, eller att man blivit filmad eller fotograferad. Ibland ställs även följdfrågan om ifall materialet spridits vidare. När det gäller vuxna görs inte samma undersökningar, vilket gör att det saknas kunskap om hur vanligt det är att man som vuxen utsätts för att material där man förekommer sprids som pornografi. Den kunskap som finns att utgå från är anmälningar och fällande domar.

7 Kunskapsläget om sexuellt utnyttjande av barn i pornografiska syften

Utredningen har i uppdrag att kartlägga och redovisa kunskapsläget om exploatering av barn vid produktion och distribution av pornografi i Sverige, i forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer. Utredningen har vidare i uppdrag att kartlägga och redovisa kunskapsluckor avseende dessa områden. I redovisningen har vi valt att använda begreppet utnyttjande i stället för exploatering¹ för att undvika att föra tankarna till att antingen den utsatta eller en förövare ska ha fått någon form av ersättning för materialet. Det behöver inte ha förekommit någon ersättning för att ett barn ska ha utnyttjats sexuellt i form av att ha skildrats i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.

Kunskapsläget presenteras samlat utifrån de olika sätt som sexuellt utnyttjande i form av att bilder eller filmer sprids i pornografiskt syfte kan ske. Kunskapsläget bygger främst på resultaten av den systematiska litteraturöversikt som genomförts på uppdrag av utredningen. Till detta kommer information från den enkät där utredningen ställt frågor till personer som innan de fyllde 18 år hade varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem hade spridits i något digitalt forum samt från intervjuer med idéburna organisationer och offentliga stödverksamheter som möter målgruppen. Utredningen har inte träffat några barn. Vi har i stället träffat representanter för verksamheter som träffar barn.

¹ I de fall vi hänvisar till rapporter där begreppet exploatering används eller organisationer som använder begreppet så använder vi det också i texten. Exempelvis används kommersiell sexuell exploatering av barn som ett samlingsbegrepp som omfattar både fysiska möten och övergrepp som sker digitalt.

När det gäller barn har utredningen inte fokuserat på vilken typ av övergrepp som barnet varit utsatt för, till skillnad från när det gäller vuxna, eftersom barn oavsett omständigheter inte ska förekomma i material som sprids i pornografiskt syfte. Vi kommer dock att redogöra för några avgöranden som illustrerar det som beskrivs, i de fall relevanta domar finns.

Slutligen presenteras en analys av vilka kunskapsluckor som finns.

7.1 Systematisk litteraturoversikt om barn i sexuella övergreppsbilder samt andra sexuella eller avklädda bilder

Utredningen har beställt en systematisk litteraturoversikt om kunskap om barn i åldern 13–18 år i sexuella övergreppsbilder samt andra sexuella eller avklädda bilder och filmer, från Carl Göran Svedin, affilierad professor vid Marie Cederschiöld högskola. Bilderna eller filmerna kan vara egenproducerade eller producerade av någon annan med eller utan tvång. Sammanställningen ska enligt beställningen omfatta kunskap om förekomsten av dessa material i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma, kunskap om i vilken omfattning bilderna och filmerna är självproducerade eller producerade av någon annan och om i vilken omfattning de är producerade med eller utan tvång samt kunskap om negativa konsekvenser, exempelvis i form av psykisk, fysisk eller sexuell ohälsa för den som exploateras på detta sätt.²

Syftet är att sammanställa kunskapsläget avseende barn som exploateras i någon form av pornografiskt material. Detta gäller både kunskap om hur exploateringen vid produktion eller distribution av pornografi ser ut och kunskap om konsekvenser i form av till exempel fysisk, psykisk eller sexuell ohälsa. Målet är att litteraturoversikten tillsammans med övrig informationsinhämtning som utredningen gör ska bidra till ökade möjligheter att identifiera var mer forskning behövs, samt till att förslag avseende skydd, stöd och vård ska bli mer träffsäkra.

Sammanfattningsvis har frågan om hur vanligt det är att barn under 18 år förekommer i material och sammanhang där pornografi före-

² Resultat avseende negativa konsekvenser, exempelvis i form av psykisk, fysisk eller sexuell ohälsa, redovisas i kapitel 8.

ställande vuxna förväntas förekomma varit svår att svara på eftersom det inte finns några studier där just den frågan undersöks. Resultatet från den systematiska litteraturöversikten är i stället kunskap om olika sätt som material föreställande barn kan hamna i det offentliga rummet, bland annat som pornografi. Vissa av resultaten i litteraturöversikten avser företeelser som i sig inte är brottsliga, som att med samtycke skicka bilder eller filmer med sexuellt innehåll till en jämnårig partner. Andra avser brott som inte i sig omfattas av utredningen, men som kan öka förståelsen för hur det kommer sig att material där barn förekommer kan läggas upp som pornografi.

Forskaren ansvarar för innehållet i rapporten. Rapporten finns bifogad i sin helhet i bilaga 9. I detta kapitel refereras främst de resultat som rör svenska förhållanden.

7.2 Enkät till personer som utsatts innan de fyllde 18 år

För att få en bild av ungas egna erfarenheter har utredningen tagit fram en enkät som spridits med hjälp av idéburna organisationer³ som i sin verksamhet möter stödsökande som antingen utsatts för sexuellt utnyttjande i pornografiska eller andra syften eller för andra sexuella övergrepp. Enkäten vände sig inte till alla, utan var riktad mot personer som innan de fyllde 18 år hade varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem hade spridits i något digitalt forum, oavsett om det var de själva som spred dem eller om det var någon annan. Detta för att få veta mer om erfarenheter hos just den målgruppen. Resultaten säger alltså inget om hur utsatta barn totalt sett är för detta.

Ett av syftena var att få kunskap om hur bilder hade spridits, hur vanligt det vara att det var bilder som barn tagit själva som spreds vidare, jämfört med bilder som tagits av andra och bilder som lagts upp direkt på sidor där andra kan se.

Utredningen har inte haft möjlighet att påverka vilka som svarat eller att undersöka skevheter i urvalet, men eftersom frågan ställts via dessa organisationer är det högst troligt att de som svarat själva

³ 1000 möjligheter, Novahuset, Storasyter, Inte Din Hora, Unizon och MÄN var behjälpliga med formuleringen av enkäten och spred den på olika sätt i sina nätverk. Attention spred enkäten i mindre skala. Även RFSL Ungdom var behjälpliga med formuleringen av enkäten, men hade inte möjlighet att sprida den.

har identifierat, eller med hjälp av andra kommit till insikt om, att de är i behov av någon typ av skydd, stöd eller vård. Vi vet inte heller hur de som svarat har resonerat, exempelvis vad individerna själva bedömer som trakasserier och vad de räknar som långvarigt respektive enstaka tillfällen. Resultaten ska läsas med detta i åtanke och ses som en illustration av vad som framkommit i forskning samt som ett underlag för frågor som framtida forskning kan ge svar på.

Enkäten handlar inte bara om sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma. Frågorna är bredare ställda för att utredningen skulle kunna bilda sig en uppfattning om i vilka forum som material föreställande barn sprids.

Enkäten låg ute två veckor i slutet av maj 2023 och besvarades av 292 personer. Alla har dock inte svarat på alla frågor. Majoriteten av de svarande var vuxna, men frågorna handlade om de erfarenheter de haft som barn.

Det var 90 procent av de svarande som identifierade sig som tjejer, sex procent som killar och fyra procent som annat eller inget. Sex procent uppgav att de har transerfarenhet. Femtio procent av de svarande uppgav att deras sexuella orientering var heterosexuella, 41 procent bi- eller pansexuella, fyra procent homosexuella och fem procent uppgav annat eller osäker. Det kan tyckas vara en överrepresentation av personer som beskriver sig som bisexuella, men fördelningen stämmer ganska väl överens med hur deltagarna i intervjustudien identifierar sig.⁴ Representanter från Inte Din Hora uppger att bland deras medlemmar uppskattar de att fördelningen ser ut på liknande sätt.⁵ Det kan noteras att enkäten inte spreds av någon organisation som specifikt vänder sig till hbtqi-personer.⁶

Eftersom det är relativt få personer i flera grupper så lyfts fördelningen i svaren avseende könsidentitet, transerfarenhet och sexuell läggning enbart om det är stora skillnader. Resultaten är därför inte generaliserbara.

⁴ Donevan m.fl. (2023). 54 procent beskrev sig själva vara bisexuella, medan 31 procent som heterosexuella, 15 procent svarade annat (pansexuell, polysexuell, queer och vet ej) och ingen svarade homosexuell.

⁵ Inte Din Hora. Intervju 2023-08-21.

⁶ RFSL ungdom var behjälpliga i utformningen av frågorna, men hade sedan inte möjlighet att sprida enkäten. Utredningen har även varit i kontakt med Transammans som inte heller hade möjlighet att sprida enkäten.

Det var 39 procent av de som svarade uppgav att de hade en funktionsnedsättning,⁷ varav ADHD var det vanligaste, följt av autism. Många hade båda dessa diagnoser. Det var 42 procent som uppgav att de har erfarenhet av att ha varit utsatt för trakasserier eller mobbning en längre tid under sin uppväxt och 39 procent som uppgav att de varit utsatta för detta vid enstaka tillfällen. Det var 19 procent som inte hade varit utsatta. Bland de som utsatts var sexuella trakasserier det vanligaste, men även utseende och etnicitet angavs av flera. Några uppger olika omständigheter i familjen eller att på något annat sätt sticka ut, till exempel på grund av sin funktionsnedsättning.

Det var 71 procent som uppgav att de har eller har haft någon form av självskaðebeteende,⁸ 63 procent som har eller har haft åstörningar, 33 procent som har eller har haft någon form av beroendeproblematik och 85 procent som har mått psykiskt dåligt på något annat sätt. Endast 5 procent uppgav att de inte hade eller hade haft något av ovanstående problem.

Resultaten från enkäten presenteras i detta kapitel och i kapitel 8.

7.3 Kunskapen om i vilken omfattning barn utnyttjas i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma är låg

Sammantaget är kunskapen om utnyttjande av barn i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma låg. Det är ett område som är svårt att forska på. I de studier som finns om hur många som fått bilder de förekommer spridna har man oftast inte frågat om i vilka forum. Det går även att räkna med att det ändå skulle finnas ett mörkertal då alla utsatta inte är medvetna om att deras bilder eller filmer spridits på dessa sidor. Det är vidare svårt att nå just de som utsatts för detta med exempelvis enkäter.

⁷ Funktionsnedsättning definierades inte i enkäten. De svarande hade möjlighet att i fritextsvar uppge vilken funktionsnedsättning de hade. Endast enstaka uppgav en fysisk funktionsnedsättning.

⁸ I enkäten definierades inte begreppet självskaðebeteende och det fanns inga frågor om vilken typ av självskaðebeteende som de svarande haft.

7.3.1 Bilder av barn sprids och kunskap saknas om i vilken omfattning det sker i pornografiska syften

I den litteraturöversikt avseende barn som utredningen beställt framgår att det finns bristfällig kunskap om hur vanligt det är att barn och ungdomar är avbildade med nakenbilder eller sexuella handlingar på internet, i pornografiska sammanhang där vuxna förekommer.⁹

Det finns studier om hur vanligt det är att bilder eller filmer av barn med sexuellt innehåll sprids på internet utan samtycke, men där framgår inte i vilka sammanhang. De studierna har även visat varierande siffror, troligen på grund av att de har olika upplägga och inte vänder sig till exakt samma målgrupper.

Att bilder sprids innebär inte att alla bilder hamnar på pornografiska webbplatser eller på andra öppna delar av internet. Det finns, vad utredningen känner till, inga studier där forskare har undersökt hur vanligt det är att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av barn sprids på forum där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma. Det som finns är en studie där forskare undersöker hur vanligt det är med tonåringar, dvs. personer som uppskattas vara under 20 år, i ett urval av filmer på Pornhub.¹⁰ De få studier där det undersöks var bilderna sprids visar mycket varierande resultat.¹¹

I intervjustudien av Donevan och kollegor är det flera av deltagarna som uppger att de har filmats för pornografi redan innan de var 18 år gamla. Medelåldern var 16,5 år. Det framgår dock inte i vilka sammanhang.¹² I studien av Farley och kollegor uppgav 37 procent att de filmats för pornografi innan de fyllde 18 år och 23 procent redan innan 15 år, i scener där de ”hade sex”, med vuxna, det vill säga de utsattes för ett övergrepp.¹³

Sedan 2020 har ECPAT Sverige (ECPAT) årligen genomfört undersökningen Nude på nätet – en nätbaserad undersökning som riktar sig till barn och unga i åldern 10–17 år. I rapporten från 2021 års undersökning presenterades att 23 procent av flickorna och

⁹ Svedin (2023). *Barn och ungdomar exploaterade i någon form av pornografiskt material. En litteraturöversikt*. Bilaga 9 till detta betänkande.

¹⁰ Shor (2019). *Age, aggression, and Pleasure in Popular Online Pornographic Videos*. Violence Against Women. Resultaten beskrivs i kapitel 7.3.5.

¹¹ Svedin (2023).

¹² Donevan, Jonsson och Svedin (2023). *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion*. Bilaga 7 till detta betänkande.

¹³ Farley, Bergkvist, Åsbogård, Pethrus, Lannergren, Fein, Jererai (2023). *Pornography Production Harm in Sweden: Filmed Prostitution is Inseparable from Non-Filmed Prostitution*, presenterad vid en konferens med samma namn den 17 oktober 2023 i Stockholm.

16 procent av pojkarna som svarat på enkäten svarat att de fått nakenbilder av sig själva spridda.¹⁴ I 2022 års undersökning lyftes frågan om ungdomars erfarenheter av så kallade "exposekonton", vilket är en form av organiserad spridning av sexuella bilder utan samtycke. I undersökningen deltog 13 433 barn och ungdomar 10–17 år gamla (varav 52 procent flickor). Nästan var sjätte flicka (14 procent) som svarade och knappt en av tio pojkar (8 procent) och icke-binära (7 procent) svarade att de hängts ut på ett exposekonto. Det var mycket vanligare bland vissa grupper. Bland flickor med en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning var det 33 procent som hängts ut på ett exposekonto och 42 procent som hade blivit kopplade till bilder som inte föreställer dem (fake expose).¹⁵

Andelen som angett att de blivit utsatta är något högre än snittet i studier från andra länder. Det kan enligt Svedin förklaras med att i studier som baseras på annonserade onlinepaneler, dit man själv kan anmäla sig, så ser man ofta högre prevalenser.¹⁶

I Internetstiftelsens undersökning *Svenskarna och internet* från 2023 svarade 1 procent av de svarande i åldern 12–19 år att de under året råkat ut för att bli uthängda på exposekonton. I den undersökningen var det betydligt vanligare bland killar (2 procent) än bland tjejer (0 procent). Däremot var det vanligare att tjejer blivit tillfrågade om att skicka så kallades nudes¹⁷ på sig själva mot betalning (8 procent) jämfört med pojkar i motsvarande ålder (2 procent).¹⁸

I en nyligen publicerad studie av 728 elever i åldern 12 till 19 år (medelålder 14,3 år) i Sverige undersökte Sciacca och medarbetare hur vanligt spridning av sexuella bilder utan samtycke var. Det var 50,4 procent av de som deltog som var flickor och 46,4 procent som var pojkar. Sammanlagt 14,4 procent av dessa identifierade sig som LGB+¹⁹. Av LGB+ barn- och ungdomar var det 14,3 procent som hade denna erfarenhet medan det endast var 5,9 procent av hetero-

¹⁴ ECPAT Sverige (2021). "Allt som inte är ett ja är ett nej" *En rapport om barns utsatthet för sexualbrott i vardagen och vilka strategier de har för att skydda sig.*

¹⁵ ECPAT Sverige (2023a). "Jag tittade bara, jag gjorde inget elakt". *En rapport om barns utsatthet på exposekonton.*

¹⁶ Svedin (2023).

¹⁷ Nakna eller avklädda bilder.

¹⁸ Internetstiftelsen (2023). *Svenskarna och internet 2023.*

¹⁹ I studien används begreppet lesbian, gay, bisexual (LGB+).

sexuella barn och ungdomar i studien som hade det. Skillnaderna mellan flickor och pojkar var inte signifikanta.²⁰

De bilder som sprids utan samtycke kan ha framställts på varierande sätt. De kan från början ha varit menade att stanna inom en relation, men det kan även ha tagits i smyg eller i en situation där någon typ av tvång förekommit.

7.3.2 Det är inte ovanligt att bilder som barn tagit själva sprids vidare

Många äldre barn skickar avklädda eller sexuella bilder till varandra som del av ett sexuellt utforskande, med intentionen att materialet ska stanna hos den som fått det till sig. Tyvärr förkommer att bilderna sprids vidare.²¹ Det förekommer även att barn skickar bilder eller filmer på grund av någon form av press.

I utredningens enkät frågade vi om hur bilder eller filmer av de som svarade hade tagits och börjat spridas. Det vanligaste, som 87 procent hade varit med om, var att bilder eller filmer som de tagit på sig själva spridits vidare av någon annan.

De flesta av de som svarade ja, 74 procent, uppger att bilderna har spridits mellan privatpersoner, 35 procent uppger att de spridits i sociala medier och 26 procent uppger att de spridits på internetsidor där många kan se.²² Hur man tolkat ”internetsidor där många kan se” varierar eftersom exempel på sidor där bilderna spridits varierar från mer eller mindre kända sidor för pornografi och eskortsidor till vanliga sociala medier som ungdomar och vuxna använder sig av. Det gör att det är svårt att avgöra skillnaden mellan sociala medier och sidor på internet.

Bilder som barn tagit själva kan ha tagits i en relation med samtycke. Men det kan även vara bilder som tagits inom ramen för ett internet-baserat sexuellt övergrepp, under press, hot eller mot betalning.

²⁰ Sciacca, Mazzone, Loftsson, O’Higgins Norman och Foody (2023). *Nonconsensual Dissemination of Sexual Images Among Adolescents: Associations With Depression and Self-Esteem*. Journal of Interpersonal Violence.

²¹ ECPAT Sverige (2022). *Lärrarhandledning: Är det okej att skicka en bild?* <https://ecpat.se/vuxenstod/artiklar/lararhandledning-ar-det-okej-att-skicka-en-bild/> (hämtad 2023-11-15).

²² Det var möjligt att ange flera svar.

Sexting är normaliserat bland unga

Den mesta forskning som handlar om bilder eller filmer av barn som sprids handlar om så kallad sexting. Med sexting menas att skicka, ta emot eller vidarebefordra sexuellt explicita meddelanden, fotografier eller videor, främst mellan mobiltelefoner men även via datorer eller andra digitala enheter.²³ Många unga tycker att det är en självklar och naturlig del av ungas romantiska relationer och sexting kan i sig vara en oproblematiserad del av ett sunt förhållande. Många av de bilder som skickas stannar hos den som först mottagit dem. Dock förekommer att material sprids vidare, exempelvis på exposekonton. Det finns även studier från andra länder där man funnit ett samband mellan sexting i olika former och sexuell utsatthet och sexuella övergrepp offline.²⁴

Forskningen avseende sexting har haft olika frågeformuleringar och den har fokuserat på olika åldrar, så resultat är inte alltid jämförbara. I de studier som omfattas av litteraturöversikten, såväl svenska som utländska, är det 7–37 procent av barnen och ungdomarna som har skickat egenproducerade bilder eller filmer i form av så kallade sexts till någon annan.

Svenska studier har visat att 25–37 procent av tillfrågade 18-åringar har genomfört sexuella aktiviteter genom att de haft sex framför en webbkamera eller i form av att skicka avklädda bilder.²⁵ I undersökningen *Unga sex och Internet – i en föränderlig värld* från 2014 tillfrågades deltagarna om sina erfarenheter av att skicka avklädda bilder där bröst, kön eller rumpa syns. 27,1 procent av flickorna och 21,7 procent av pojkarna svarade att de skickat sådana bilder.²⁶ I undersökningen som genomfördes 2020–2021 hade 36,9 procent av de tillfrågade någon gång skickat en avklädd bild eller film. Det var vanligare bland flickor (43,2 procent) än bland pojkar (29,0 procent), men vanligast var det bland de som inte identifierade sig som pojke eller flicka (46,2 procent).²⁷ Det var alltså en ökning mellan undersökningarna, vilket ligger i linje med forskning från andra länder.²⁸

²³ Svedin (2023).

²⁴ Ibid.

²⁵ Jonsson (2015). Online sexual behaviours among Swedish youth. Characteristics, associations and consequences; Svedin, Priebe, Wadsby, Jonsson, Fredlund (2015). *Unga sex och Internet – i en föränderlig värld*.

²⁶ Ibid.

²⁷ Svedin, Landberg och Jonsson (2021). *Unga, sex och internet efter #metoo*.

²⁸ Madigan, Ly, Rash, Van Ouytsel och Temple (2018). *Prevalence of Multiple Forms of Sexting Behavior Among Youth. A Systematic Review and Meta-analysis*. JAMA Pediatr.

Av de elever som skickat bilder uppgav 75 procent att de hade erfarenhet av att skicka till någon de lärt känna på internet och 7 procent uppgav att de hade skickat till någon de inte visste vem det var. Det fanns inga skillnader mellan pojkar och flickor vad gäller vem man skickat bilderna eller filmerna till.

De vanligaste orsakerna till att man skickat avklädda bilder eller filmer var att det var kul och spännande (79 procent). Inte heller där fanns några signifikanta skillnader mellan könen. Den största skillnaden mellan pojkar och flickor var att 28 procent av flickorna hade skickat bilder för ”att få kommentarer på hur jag ser ut”, jämfört med 12 procent av pojkarna. Flickorna hade oftare känt sig hotade eller tvingade att skicka bilder oftare än pojkarna (5,5 procent jämfört med 1,4 procent).²⁹

Det saknas kunskap om hur vanligt det är att barn i Sverige känt sig hotade eller pressade att skicka bilder eller filmer

I en svensk undersökning från 2021 studerades erfarenheter av sexting³⁰ och beteenden hos 1 653 grundskoleelever i Västsverige. Av dessa angav 349 deltagare (10 procent av alla pojkar och 35,7 procent av alla flickor) att de hade erfarenhet av att någon försökte pressa dem att skicka sextingbilder eller videor. Det framgår dock inte hur många som faktiskt skickat något.³¹

Det saknas större eller upprepade studier om i vilken omfattning det förekommer att barn blir hotade eller utpressade i samband med spridning av filmer eller bilder med naket eller sexuellt innehåll, men det finns många exempel på att det förekommer i de information som utredningen har tagit del av.

De internationella studier som finns med i litteraturöversikten visar att mellan 2 och 17 procent av barnen och ungdomarna känt sig hotade och utpressade att skicka bilder, vilket kallas sextortion. Det är alltså stora skillnader i resultaten mellan olika studier. Av barn och ungdomar med erfarenhet av sextortion hade 25–38 procent upplevt att hotet hade satts i verket och bilder lagts ut på nätet, det offentliga rummet.³² I en studie har Quayle med kollegor studerat International

²⁹ Svedin, Landberg och Jonsson (2021).

³⁰ Att skicka, ta emot eller vidarebefordra sexuellt explicita meddelanden, fotografier eller videor.

³¹ Lunde och Joleby (2021). *Being Under Pressure to Sext: Adolescents' Experiences, Reactions, and Counter-Strategies*. Journal of Research on Adolescence.

³² Svedin (2023).

Child Sexual Exploitation Image Database (ICSE DB) som då omfattade mer än 8 000 identifierade offer från nästan 50 länder. Av de bilder som förställde barn i åldern 12–17 år var nästan hälften av bilderna självtagna under tvång.³³

Litteraturöversikten visar att oavsett om det är pornografiska bilder som sprids utan samtycke, så kallad hämndporr eller sextortion som studerats är det genomgående mönstret att flickor är mer utsatta än pojkar. Det finns dock studier som visar att pojkar är mer utsatta, exempelvis Internetstiftelsens undersökning.³⁴ Ett annat genomgående mönster i den internationella forskning som sammanställts är att förövaren vanligen är relativt jämnårig och någon som den utsatta redan känner, exempelvis en partner.³⁵

Intervjustudien som genomfördes av Marie Cederschiöld högskola avsåg vuxna personer, medelåldern på de som deltog var knappt 26 år. Flera av deltagarna hade dock utnyttjats i pornografiska syften redan som barn och flera av dem berättar om hot och utpressning i samband med pornografiproduktion. En kvinna berättar att under en period då hon bodde i familjehem träffade hon en sexköpare som hade bilder av henne. Han hotade att sprida dem om hon inte fortsatta träffa honom. Det slutade med att han lade ut bilderna på internet. En annan kvinna, som var utsatt för filmade övergrepp av sin pappa och andra män berättar att pappans ”kompisar” hotat med att skicka materialet till hennes skola.³⁶

I utredningens enkät uppger 73 procent av de som varit med om att bilder eller filmer som de tagit på sig själva spridits vidare av någon annan, att de känt sig pressade att skicka bilderna. Oftast genom tjat eller manipulering. En kvinna uppger att hon ville vara omtyckt, och att hon ofta sagt nej till att skicka bilder och filma sig själv men nästan alltid blev övertalad till slut efter tjat. En man med transerfarenhet berättar att de som ville ha bilderna sa att det var för ett gott ändamål, för att normalisera att transmän kan ha bröst.

I flera fall handlar det om hot att sprida andra bilder eller hot om våld. En kvinna uppger att hon hade skickat en nakenbild tidigare för ersättning i form av alkohol och cigaretter, sedan blev hon pres-

³³ Quayle, Jonsson, Cooper, Traynor, och Svedin (2018). *Children in Identified Sexual Images – Who Are they? Self- and Non-Self-Taken Images in the International Child Sexual Exploitation Image Database 2006–2015*. Child Abuse Review.

³⁴ Internetstiftelsen (2023).

³⁵ Svedin (2023).

³⁶ Donevan m.fl. (2023).

sad att skicka mer, annars skulle den hon skickat till berätta för hennes mamma.

Några uppger i fritextsvar att den som övertalat dem var någon de var kär i, eller att de trodde att det var så man skulle göra i ett förhållande. En kvinna skrev att män som var äldre än 20 år vid flera tillfällen när hon var runt 13 år, har sagt att hon måste skicka sådana bilder för att bevisa sin kärlek för dem.

En annan kvinna uppger att hon i princip under hela sin tonårstid känt att det förväntades att tjejer skulle skicka nakenbilder till killar som de träffade.

De flesta som utsätts för hot och utpressning anmäler inte, men det finns flera avgöranden som avser fall där barn har hotats för att de ska skicka bilder eller filmer. I ett avgörande den 27 september 2021 i hovrätten för Västra Sverige fälldes en man för flera olika brott kopplade till att han har använt sig av hot för att förmå tonåriga tjejer, under 18 år, att medverka i sexuell posering. Typiskt sett hotade han med att han skulle sprida bilder eller filmer på tjejernas helt eller delvis nakna kroppar på nätet om de inte skickade fler bilder och filmer. Han hotade även med våldtäkt eller annan typ av grovt våld.³⁷

Många barn har fått förfrågningar om nakenbilder från okända

Det finns flera svenska undersökningar som visar att det är vanligt att barn får förfrågningar om bilder där de är nakna eller avklädda. I vissa fall, men inte alltid, mot betalning. Där framgår tydligt att vissa grupper är mer utsatta för detta andra.

Statens medieråd genomför vartannat år en enkät bland slumpmässigt utvalda barn. Av de svarade hösten 2022 i åldern 13–16 år var det fyra procent av pojkarna och 20 procent av flickorna som hade varit med om att någon okänd hade bett dem skicka bilder där de var lättklädda eller nakna. Bland de svarande i åldern 17–18 år var det fyra procent av pojkarna och 18 procent av flickorna. Unga med en psykisk funktionsnedsättning³⁸ var mer utsatta. I åldern 13–16 år var det nio procent av pojkarna med en psykisk funktionsnedsätt-

³⁷ Hovrätten för västra Sverige B 3593-21. 2021-09-27.

³⁸ Psykisk funktionsnedsättning definieras inte i rapporten.

ning och 27 procent av flickorna som hade fått en sådan fråga.³⁹ Studien säger inget om ifall bilder faktiskt skickas eller om och hur de i så fall sprids, men den bidrar till förståelsen av att det finns en stor efterfrågan på dessa bilder, samt att förövare verkar kunna identifiera unga med funktionsnedsättningar som särskilt sårbara. Noterbart är dock att andelen som uppger att någon okänd hade bett dem skicka bilder där de var lättklädda eller nakna har minskat i båda åldersgrupperna sedan undersökningen 2020.⁴⁰

I rapporten från ECPAT:s internetbaserade undersökning *Nude på nätet* från 2021 redovisades att 57 procent av flickorna och 21 procent av pojkarna hade fått förfrågan om att sälja nakenbilder.

En grupp som är särskilt utsatt är barn och ungdomar som identifierade sig som hbtqia+. Baserat på undersökningen *Nude på nätet* från 2022 tog ECPAT fram en särskild rapport om brottsutsattheten i den gruppen⁴¹. Av de 6 919 som svarade på frågan om de identifierade sig som hbtqia+ svarade 1 133 barn i åldrarna 13–17 att de gjorde det. Av de som ingick i hbtqia+ gruppen uppgav 36,6 procent av flickorna och 19,2 procent av pojkarna att de hade erfarenhet av förfrågningar om att sälja nakenbilder på nätet, jämfört med 34,0 procent av flickorna och 6,5 procent av pojkarna som inte identifierade sig så.

Ett exempel på där målsägaren varit i en sårbar position är ett avgörande den 27 mars 2023 i Svea hovrätt då en man dömdes för utnyttjande av barn för sexuell posering efter att ha förmått en 16-årig flicka att skicka nakenbilder till honom. Av domen framgår att hon själv uppgav att hon inte tagit bilderna i samband med den chatt där mannen ”regisserat” henne, men hovrättens bedömning är att hon tonar ner kontakten, antingen av rädsla för mannen eller för att socialtjänsten inte ska kunna säga att hon ”ägnade sig åt ett självskadebeteende”. I samma dom, där mannen även döms för våldtäkt mot samma målsägande, framgår att hon ”av allt att döma varit rädd för att hennes samröre med honom, om det blev känt, skulle leda till att den pågående vården enligt LVU inte längre kunde ske i hemmet”.

³⁹ Statens medieråd (2023). *Ungar & medier 2023. En statistisk undersökning av ungas medievanor och attityder till medieanvändning.*

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ ECPAT Sverige (2023b). *Consent is Key. En rapport om brottsutsatthet bland barn som identifierar sig som HBTQIA+.*

Det framgår vidare att hon hade en omfattande problematik med flera överlappande NPF-diagnoser och PTSD.⁴²

Det finns flera fall där personer fällts för utnyttjande av barn för sexuell posering för att de betalat barn, även de som är över 15 år, för bilder eller filmer. I ett avgörande den 20 februari 2023 i hovrätten för Västra Sverige fälldes en man för utnyttjande av barn för sexuell posering. Målsäganden var över 15, men under 18 år gammal när brottet begick. Mannen hävdade att han trodde att hon var över 18 år, men det fanns fler omständigheter som gjorde att han borde ha känt till eller i vart fall trott att målsäganden inte var det. Under alla förhållanden måste han, enligt hovrätten, ha förstått att det funnit en sådan risk, bland annat eftersom han frågat om hennes föräldrar hade koll på kontot. Han hade förhållit sig likgiltig inför om målsäganden var under 18 år eller inte. Det framgår av domen att mannen vid flera tillfällen förmått målsäganden att skicka bilder och filmer på sig själv där hon utför sexuella handlingar. Bedömningen i tingsrätten, som hovrätten ansluter sig till, är att poseringarna varit ägnade att skada målsägandens hälsa eller utveckling med hänvisning till att det av förarbetena till straffbestämmelsen framgår att det regelmässigt bör vara ägnat att skada ett barns hälsa och utveckling om poseringen skett mot ersättning.⁴³

I ett avgörande den 27 september 2023 i Västmanlands tingsrätt fälldes en man för fem fall av utnyttjande av barn för sexuell posering och tre fall av försök till samma brott efter att han betalat, eller erbjudit sig att betala, barn både över och under 15 år för bilder och filmer. Han fälldes även för flera försök till samma brott. Mannen hade kommit i kontakt med barnen via Snapchat. I några av fallen hade barnen berättat hur gamla de var, i ett fall dömdes han eftersom han varit oaktsam i förhållande till ett barns ålder, trots att det inte gått att utesluta att han trott att hon var äldre.⁴⁴

Att ersättning har förekommit är inte en förutsättning för att dömas för utnyttjande av barn för sexuell posering, även om barnet är över 15 år. Andra rekvisit för att poseringen ska anses ha varit ägnad att skada målsägandenas hälsa eller utveckling är att barnet vilseletts eller övertalats. Ett exempel på det är ett avgörande den 1 mars 2021 i Borås tingsrätt där en man döms för bland annat flera

⁴² Svea Hovrätt B 262-22. 2023-03-27.

⁴³ Hovrätten för västra Sverige B 1469-22. 2023-02-20.

⁴⁴ Västmanlands tingsrätt B 2698-20. 2023-09-27.

fall av utnyttjande av barn för sexuell posering, där det både fanns målsägande som var under och över 15 år gamla. Tingsrätten uppgav i sin dom att för målsägandena i åldrarna 15–17 år har poseringarna varit ägnade att skada deras hälsa och utveckling eftersom de har blivit vilseledda om hur videorna skulle användas *eller* erbjudits ersättning för sin medverkan. Mannen hade oriktigt uppgett att han skulle använda filmerna för studier eller skolarbete inom träning.⁴⁵

Inte i något fall som utredningen känner till har filmerna spridits på plattformar där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma, utan det har handlat om att köpa eller på annat sätt skaffa sig material för eget bruk.

I utredningens enkät var det 28 procent som uppgav att de har fått någon typ av ersättning för bilder som de skickat. Det var vanligare bland personer med funktionsnedsättning (38 procent jämfört med 18 procent bland övriga) och personer som utsatts för trakasserier under en längre tid under sin uppväxt (37 procent jämfört med 20 procent bland övriga) att de hade fått ersättning. Det var även vanligare att killar och personer med annan könsidentitet fått ersättning än att tjejer fått det och det var även vanligare bland personer med transerfarenhet än bland andra. Killar, personer med annan könsidentitet och transpersoner är små grupper bland de som svarat på enkäten, vilket gör att resultaten ska tolkas extra försiktigt. Det är dock värt att notera att resultatet när det gäller killar överensstämmer med resultaten från rapporten *Unga, sex och internet efter #metoo*. Där var det vanligare bland killar som utfört sexuella handlingar som ersättning än bland tjejer som hade gjort det att någon av handlingarna de fått ersättning för var ”Låt dig fotas eller fotograferas naken” eller ”Blivit fotad eller filmad i sexuella situationer”.⁴⁶

Det bör även noteras att enkäten spridits genom organisationer som har någon typ av verksamhet som vänder sig mot personer som varit utsatta för sexuellt våld eller annat våld, vilket kan göra att andelen som känt sig pressade eller som fått ersättning för bilder troligtvis är högre än i en bredare målgrupp.

⁴⁵ Borås tingsrätt B 2752-19. 2021-03-01.

⁴⁶ Svedin, Landberg och Jonsson (2021).

7.3.3 Att barn lägger ut sexuella bilder eller filmer på sig själva är relativt ovanligt

Bland alla unga är det mycket ovanligare att själv lägga ut bilder eller filmer på sidor på internet än att skicka en så kallad sext. I *Unga sex och Internet – i en föränderlig värld*, en undersökning från 2014, var det 2,6 procent av pojkarna, 1,5 procent av flickorna och 11,3 procent av icke binära som hade lagt upp en bild eller film på en allmän community eller internetsajt⁴⁷ (totalt 2,1 procent, att jämföra med 24,7 procent som hade skickat till en specifik person).⁴⁸ I undersökningen *Unga, sex och internet efter #metoo* från 2020–2021 redovisas att totalt 36,9 procent av de svarande någon gång hade skickat en avklädd bild eller film. Av de som skickat bilder eller filmer hade 5 procent också lagt ut bilder på en ”community” eller internetsajt. Det var lika vanligt att pojkar som flickor gjort detta.⁴⁹ Det finns inte siffror på barn som definierar sig på annat sätt. Andelen barn som lagt upp bilder hade alltså inte ökat från 2014.

I litteraturöversikten framkommer vidare att mellan 2 och 5 procent av barnen och ungdomarna i de internationella studier som ingår har lagt ut bilder i det offentliga rummet.⁵⁰

I intervjustudien av Donevan och kollegor framkommer att flera av deltagarna har utnyttjats i pornografiska syften redan som barn. En kvinna berättar att hon började skicka bilder till äldre killar redan när hon var 10–11 år, enligt henne själv för att få bekräftelse. När hon var 13–14 lade hon sedan ut ”våldigt utmanande” bilder på sig själv och då var det folk som ville köpa fler bilder. Hon tänkte att det var lätta pengar.

Det finns ingen forskning om hur vanligt det är att personer under 18 år förekommer på sidor för egenproducerad pornografi.

I utredningens enkät var det 10,5 procent, eller 28 personer, av de 267 som svarat på frågan, som svarade att de någon gång lagt ut bilder eller filmer på sig själva, till exempel på OnlyFans eller liknande sidor och som gjort det innan de var 18 år gamla. Det var alltså relativt ovanligt att de som varit med om att bilder spridits hade lagt ut dem själva. Här ska det dock noteras att enkäten spridits genom organisationer som har någon typ av verksamhet som vänder sig till

⁴⁷ Här och på andra ställen använder vi de begrepp som används i de rapporter som vi refererar till.

⁴⁸ Svedin m.fl. (2015).

⁴⁹ Svedin, Landberg och Jonsson (2021).

⁵⁰ Svedin (2023).

personer som varit utsatta för sexuellt våld eller annat våld, vilket kan göra att personer som lagt upp bilder själva och inte haft något behov av stöd inte har nåtts av enkäten.

Den vanligaste åldern då de som svarade lagt ut bilder första gången är 14 år, den lägsta är 10 år. De som var yngst när de lade ut första gången uppger att de lagt ut bilderna på vanliga sociala medier, medan de som var 13 år och uppåt även anger sidor för pornografi, både utländska och de som riktar sig mot en svensk publik, och eskortsidor.

Knappt hälften av de som var under 18 år första gången de lade upp bilder har svarat ja på frågan om de någon gång känt sig pressade att göra det och några har svarat att de inte vet. Pressen kunde bestå av hot, men även av en känsla av att inte räkna till för något annat eller kunna behålla kontakten med någon. En kvinna som uppgav att hon lagt ut bilder på en svensk sida skriver i fritextsvar att pressen bestod i att det inte kändes som hon räckte till, annat än i ”sexuellt syfte”. En kvinna som namnger flera sidor med olika inriktningar där hon lagt uppmaterial uppger att pressen bestod av ”uppmuntran från män, bekanta eller närmare stående manliga relationer”. Två personer, en kvinna och en som inte vill uppge kön, uppger båda att de lagt ut bilder på en vanlig social mediaplattform. Båda uppger att de mottagit hot från vuxna män som sa att de skulle kontakta deras anhöriga om de inte lade ut fler bilder. En annan kvinna, som uppger att hon var 12 år första gången hon lade ut bilder skriver ”För att få fortsätta prata med personen (äldre) som man tror vill prata med en. När man känner sig annorlunda i övriga livet och inte riktigt känner att man blir förstådd eller sedd”.

Majoriteten av de som lagt upp egna bilder, 66 procent, anger att det var deras egen idé att lägga ut bilderna. Den vanligaste anledningen till det, 79 procent, var bekräftelse. 50 procent angav någon form av ersättning som anledning och 39 procent att det var roligt eller spännande⁵¹. Här skiljer sig svaren ganska mycket mellan olika grupper. Den vanligaste orsaken bland tjejer var bekräftelse, 95 procent angav detta, medan bara 38 procent angav någon form av ersättning. Ersättning var en vanligare orsak bland de som identifierar sig som killar, inget eller annat kön (sammanlagt sex personer). Bland personer med transerfarenhet uppgav sex av de sju personer som svarat ersättning som orsak, medan bara två uppgav bekräftelse eller

⁵¹ Man kunde uppge flera orsaker.

att det var spännande eller roligt. Det bör noteras att det är få svarande som inte identifierar sig som tjejer och att resultaten inte kan generaliseras, men eftersom resultaten liknar tidigare undersökningar kan det vara intressant att undersöka detta vidare i framtida forskning.

En representant för Inte Din Hora som tagit del av svaren bedömer att det är en rimlig fördelning av orsaker utifrån deras erfarenhet, men vill förtydliga att ordet bekräftelse kan innebära många saker. Det finns inte sällan en bakomliggande utsatthet som gör att en person, i detta fall oftast en tjej, känner att det enda hon kan få bekräftelse för är sex och utseende och att det ofta grundar sig i en dålig självbild och ett lågt egenvärde. Representanten för Inte Din Hora lyfter även att deras erfarenhet är att det är få som börjar med att lägga upp bilder på sig själva. Det allra vanligaste är att det börjat med att bilder spridits av andra först, exempelvis genom expose-konton.⁵²

Representanten från Inte Din Hora är inte förvånad över den unga åldern då de som svarat lagt ut material första gången. Hon menar att även om det oftast förekommit annan spridning av bilder innan så är det vanligt att det eskalerar snabbt, det kan ske på en månad.⁵³

7.3.4 Det saknas kunskap om hur vanligt det är att bilder som andra tagit av barn sprids i pornografiska syften

Att någon fotograferar eller filmar kan ske i en situation där det finns samtycke. Att skildra barn i pornografisk bild är förbjudet och utgör barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § BrB. Förbudet gäller dock inte, enligt 16 kap. 10 b § BrB, om skillnaden i ålder och utveckling mellan den avbildade personen och den som framställer bilden är ringa och omständigheterna i övrigt inte påkallar att ansvar döms ut. Undantaget gäller inte spridning, vilket gör att spridning av bilder eller filmer som producerats i samtycke kan utgöra barnpornografibrott. Det kan även utgöra olaga integritetsintrång.

Det förekommer även att fotografering eller filmning sker i samband med utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling eller andra sexuella övergrepp.

⁵² Inte Din Hora. Intervju 2023-08-21.

⁵³ Ibid.

Sexuella övergrepp på barn kan dokumenteras och spridas i pornografiska syften

Ofta vet den som utsätts inte om filmer eller bilder från ett dokumenterat övergrepp har spridits och i så fall var. Dokumenterade sexuella övergrepp kan spridas mellan privatpersoner, men även på plattformar för pornografi.

I serien svenska undersökningar om unga, sex och internet har frågan ställts om de sexuella övergrepp som ungdomen rapporterat också hade dokumenterats via bilder eller film. Studien från 2009, *Unga sex och Internet*, omfattade 3 503 svenska 18-åriga ungdomar. Där uppgav 526 ungdomar att de utsatts för sexuella övergrepp och 38 ungdomar av dem (7,2 procent) uppgav av att övergreppen dokumenterats i form av bilder eller filmer. Av dessa 38 uppgav 8 ungdomar (21,1 procent eller 1,5 procent av alla som utsatts för övergrepp) att bilderna hade spridits.⁵⁴

I undersökningen från 2014, *Unga sex och Internet – i en föränderlig värld* var det 4,6 procent av de som utsatts för sexuella övergrepp som visste att de blivit filmade eller fotograferade och 12,0 procent som inte visste om de blivit det eller inte. Av de som hade filmats eller fotograferats var det 26,0 procent, eller 1,2 procent av alla som utsatts för övergrepp, som visste att filmerna spridits och 30,0 procent, eller 1,4 procent av alla som utsatts, som inte visste om de spridits eller inte.⁵⁵

I undersökningen från 2020–2021, *Unga, sex och internet efter #metoo – om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020/2021*, uppgav 10 procent av de 834 sexuellt utsatta ungdomarna att de vid något tillfälle blivit dokumenterade. Ytterligare 17,7 procent visste inte om de blivit dokumenterade eller inte. Av de som fotograferats eller filmats under övergreppen uppgav 26,5 procent att bilderna spridits (motsvarande 2,6 procent av alla utsatta), 41 procent visste inte och 32,5 procent uppgav att bilderna inte hade spridits. Det fanns inga signifikanta könsskillnader vad gällde dokumentation av övergreppen.⁵⁶

I intervjustudien av Donevan och kollegor uppgav 15 av de 26 deltagarna att de var under 18 år vid det första pornografiinspelnings-

⁵⁴ Svedin och Priebe (2009). Kapitel 3. *Unga, sex och Internet*, s. 32–147. I Se mig. Unga om sex och Internet. Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:9.

⁵⁵ Jonsson och Svedin (2017). *Barn utsatta för sexuella övergrepp på nätet. Fördjupningsrapport.*

⁵⁶ Svedin, Landberg och Jonsson (2021).

tillfället⁵⁷, medelåldern var 16,5 år. Det framgår inte vilken typ av inspelningar som barn var överrepresenterade vid, men i djupintervjun är det några som har berättat närmare om övergrepp. En kvinna berättar att hennes pappa filmade övergrepp mot henne från att hon var ungefär sex år och distribuerade materialet online. När hon var liten lade han ut materialet på sidor där material med dokumenterade sexuella övergrepp mot barn spreds. Från att hon var 13 eller 14 år försökte han få det att se ut som att hon var 18 och lade ut det på gratissidor för pornografi.⁵⁸ Kvinnan berättar för forskarna att pappan och de andra förövarna var öppna mot henne med att de lagt ut materialet och hennes tolkning var att de ville få henne att känna att hon var ”med på det”.⁵⁹

I utredningens enkät⁶⁰ framkommer att 49 procent av de 271 personer som svarat hade erfarenheten av att någon annan hade fotat eller filmat dem avklädda eller i en sexuell situation och lagt upp på internet eller spridit på annat sätt. Den vanligaste åldern då det skett första gången är 14 år, den som var yngst uppger att hon var 7 år gammal.

Av de som varit med om detta uppgav 69 procent att bilderna har spridits mellan privatpersoner, 33 procent uppgav att de spridits i sociala medier och 26 procent uppgav att de spridits på internetsidor där många kan se. De sidor som uppges är både utländska och svenska sidor för pornografi, eskortsidor och vanliga sociala medier som ungdomar och vuxna använder sig av. En kvinna uppger att förövaren hade en blogg i hennes namn där bilderna lades ut. Även bland de yngsta tonåringarna finns det de som uppger att de sidor som deras bilder delats på är sådana där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma.

Det var 70 procent av dessa som uppgav att de hade känt sig pressade eller tvingade. Pressen kunde enligt fritextsvaren bestå av hot om våld, både mot den som utsatts och närstående samt hot om att sprida andra bilder. Många uppger att de gått med på det för att vara till lags eller för att den de varit tillsammans med inte skulle lämna. En kvinna skriver att hon kände sig pressad att chatta med

⁵⁷ I intervjuerna frågas om pornografiinspelningstillfälle, men det ska noteras att i det fall personen var under 18 år är det att betrakta som ett dokumenterat sexuellt övergrepp eller barnpornografi.

⁵⁸ Donevan m.fl. (2023).

⁵⁹ Meghan Donevan. Personlig kommunikation 2023-11-03.

⁶⁰ Riktad till personer som innan de fyllde 18 år hade varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem hade spridits i något digitalt forum.

webbkamera och klä av sig tillsammans med en person hon var tillsammans med. Hon var kär och gjorde det för att han inte skulle bli arg. Han tog skärmdumpar under tiden som han senare publicerade i forum.

Flera uppger även att det skett när de av någon anledning inte varit vid medvetande, till exempel att de sovit eller varit berusade. En kvinna uppger att hon blivit fasthållen av flera killar som tyckte att det var ”en rolig grej”. Flera uppger en stor åldersskillnad mellan sig själv och den som tagit och spridit bilderna.

Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling kan dokumenteras och spridas

Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är också ett sexuellt övergrepp och ett brott. Det är oklart i vilken omfattning unga som har tagit emot ersättning för sexuella handlingar som dokumenterats vet ifall filmerna eller bilderna har spridits, och i så fall var.

I serien av undersökningar om unga, sex och internet har ungdomar i tredje året på gymnasiet svarat anonymt på frågor om sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering. Bland annat har de tillfrågats om de haft erfarenhet av att sälja sex mot ersättning. En av följdfrågorna var om man låtit sig fotograferas eller filmas naken mot ersättning eller om man blivit fotograferad eller filmad i sexuella situationer mot ersättning.

I rapporten från 2009 uppgav 51 ungdomar (1,5 procent av de 3 313 som svarade på frågan) att de sålt sex mot ersättning. Av dessa hade 35,2 procent låtit sig fotograferas eller blivit filmad naken mot ersättning och lika många svarade att de blivit fotograferade eller filmade i sexuella situationer mot ersättning.⁶¹

I undersökningen från 2014 svarade 51 ungdomar (0,9 procent av 5 764 medverkande) att de någon gång sålt sex mot ersättning. Av dessa svarade 18,8 procent att de hade låtit sig fotograferas eller filmats nakna medan 13,7 procent uppgav att de blivit filmade i sexuella situationer mot ersättning.⁶²

I studien *Unga, sex och internet efter #metoo* som genomfördes 2020–2021 svarade 3 256 elever på frågan om de någon gång har tagit emot ersättning för sex. 1,4 procent av flickorna och 0,8 procent av

⁶¹ Svedin och Priebe (2009).

⁶² Svedin m.fl. (2015).

pojkar i studien svarade ja. Det var få personer i studien som hade en annan könsidentitet och därför redovisades inga siffror för den gruppen. Genomsnittsåldern (för flickor och pojkar sammantaget) då de för första gången tog emot ersättning för sex var 15,7 år.⁶³

Att låta sig fotograferas eller filmas naken och att bli fotograferad eller filmad i sexuella situationer var två av de handlingar som ingick i att ha fått ersättning för sex i studien. Bland de 37 personer som någon gång tagit emot ersättning för sex svarade 40,5 procent att de hade låtit sig fotograferas eller filmats nakna och 29,7 procent svarade att de hade blivit filmade i sexuella situationer mot ersättning, vilket visar på en ökning av dokumentation i samband med försäljning av sex.⁶⁴ Både svarsalternativet ”Låtit dig fotas eller fotograferas naken” och ”Blivit fotad eller filmad i sexuella situationer” var vanligare bland pojkarna som tagit emot ersättning för sex än bland flickorna. Drygt 50 procent av pojkarna svarade ja på att de varit med om de handlingarna. Det framgår inte i studien om eller hur filmerna eller bilderna har spridits.

I den enkät som utredningen har genomfört framkommer vilket lyfts ovan, att 49 procent av de 271 personer som svarat hade erfarenheten av att någon annan hade fotat eller filmat dem avklädda eller i en sexuell situation och lagt upp på internet eller spridit på annat sätt innan de fyllde 18 år. Av dessa var det elva procent som uppgav att fotograferingen eller filmningen skedde i samband med att de hade sex med någon mot ersättning.

Nio procent uppgav att de hade fått någon typ av ersättning för bilderna.

7.3.5 Det saknas kunskap om pornografiproduktion där barn förekommer

I litteraturöversikten, som avser åren 2015–2022, har inga svenska vetenskapliga artiklar om ifall det förekommer att barn och ungdomar utnyttjas i organiserad pornografiproduktion påträffats. Utredningen känner inte heller någon tidigare forskning om det.

I intervjustudien från Marie Cederschiöld Högskola uppgav 15 av de 26 deltagarna att de var under 18 år vid det första pornografi-

⁶³ Svedin, Landberg och Jonsson (2021).

⁶⁴ Ibid.

inspelningstillfället, medelåldern var 16,5 år. Det framgår inte vilken typ av inspelningar det gällde.⁶⁵

I en internationell studie har Shor försökt belysa andelen minderåriga i pornografiproduktionen. Han analyserade innehållet i 172 av de mest sedda professionellt producerade videofilmerna från en av de största sidorna för gratis pornografi, som laddats ner mellan 2000 och 2016. I den studien bedömdes att nästan var tredje (32 procent) av aktörerna var under 20 år.⁶⁶ Det går dock inte att säga hur många av dem som var under 18 år. I samma studie finner Shor att det inte finns någon statistiskt signifikant skillnad mellan utsattheten för fysiska aggressioner utifrån den antydda åldern på kvinnorna som förekom i filmerna. Däremot fann han att de kvinnor som bedömdes vara tonåringar i större omfattning än äldre kvinnor utsattes för handlingar som av forskaren tolkades som förnedrande och att tonåringarna var mer regisserade att uttrycka nöje eller njutning i relation till aggressiva handlingar. Han fann dessutom att filmer med tonåringar var mer benägna att ha en titel som antyder aggression.

7.3.6 Bilder som inte har sexuellt explicit innehåll kan spridas i pornografiska syften

Om bilder som inte har sexuellt explicit innehåll sprids som pornografi handlar det ofta om att avklädda bilder tagits ur sitt sammanhang eller om smygtagna bilder.

Exempel på detta är ett avgörande den 22 februari 2021 i Blekinge tingsrätt där en man dömdes för grovt förtal efter att ha samlat avklädda bilder från unga tjejjers konton på sociala medier för att sedan publicera dem på sidor för pornografi. Vissa bilder var även smygtagna, men det kunde inte fastställas vem som tagit dem. Det beskrivs i domen att bilderna inte har ett sexuellt innehåll i sig, utan kränkningen består i att de har publicerats i ett pornografiskt sammanhang där mannen har skapat mappar som han döpt till namn som ”swedish cumwhore” och ”swedish slut”. Mannen var under 18 år när brottet begicks.⁶⁷

⁶⁵ Donevan m.fl. (2023).

⁶⁶ Shor (2019).

⁶⁷ Blekinge tingsrätt B 1537-20. 2021-02-22.

7.4 Kunskapsluckor om sexuellt utnyttjande av barn i pornografiska syften

Det finns viss kunskap om hur vanligt det är barn i Sverige skickar avklädda eller sexuella bilder eller filmer av sig själva till andra och att barn får förfrågan om att skicka den typen av bilder. Det saknas kunskap om var och hur bilder och filmer sprids och i vilken omfattning de sprids på plattformar där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma. Det finns även viss kunskap om faktorer som ökar risken för att barn ska utsättas för att bilder de själva har skickat sprids vidare.

Av den information som utredningen tagit del av framkommer att det förekommer tvång, utpressning, våld eller hot om våld, men det saknas studier om hur vanligt förekommande det är. Påtryckningar och en inre eller yttre press behöver inte vara direkta hot, utan det kan handla om att den som utsätts vill vara till lags eller känner att det förväntas av dem. Det gäller särskilt där den som utsätter dem är någon som är äldre, vilket det finns exempel på i svaren på utredningens enkät. För barn som utsatts för övergrepp, särskilt de som utsatts under en längre tid, kan det vara något som har normaliserats. Det går därför inte att kräva att barnet själv ska kunna identifiera vad som är våld, hot eller någon form av press.

Vidare saknas kunskap om hur barn förhåller sig till risken att bilder ska spridas vidare, exempelvis i pornografiska syften.

Det finns behov av att genomföra longitudinella studier, återkommande tvärsnittsstudier och djupintervjuer för att få ökad kunskap om förekomsten och spridningen, men även en djupare förståelse för mekanismerna bakom att bilder skickas och sprids vidare.

Det finns viss kunskap om hur vanligt det är att barn får bilder av sig spridda mot sin vilja. Den kunskapen i Sverige är dock till stor del baserad på undersökningar dit barn själva anmäler sig. Det saknas mer omfattande svenska studier om förekomsten av spridning av sexuella bilder och filmer utan tillstånd, hämndporr eller så kallad sextortion. Det saknas även kunskap om hur vanligt det är material som sprids i en mindre grupp sedan sprids vidare på sidor för pornografi. Det finns ett behov av att genomföra befolkningsundersökningar för att få en ännu bättre bild, men även djupintervjuer för att få en djupare förståelse för omständigheterna när bilder och filmer av minderåriga sprids.

Intervjustudien som utredningen beställt visar att det förekommer att material föreställande barn förekommer på sidor där pornografi föreställande vuxna väntas förekomma. Även i den enkät som utredningen har genomfört visar svaren att bilder och filmer av barn sprids på dessa sidor. Bilden bekräftas även av exempelvis Inte Din Hora. Det saknas dock kunskap om hur vanligt det är att filmer eller bilder av barn som sprids till slut laddas upp på dessa sidor. Det saknas även helt kunskap om hur stor andel av det material som förekommer på dessa sidor som föreställer barn, både internationellt och i Sverige, och hur bilderna och filmer har spridits dit. Vidare saknas kunskap om hur vanligt det är att barn finns på sidor för egenproducerat material, såväl svenska sidor som utländska sidor där personer från Sverige lägger upp material. Det finns således ett stort behov av forskning om förekomsten av barn på alla typer av sidor där pornografi föreställande vuxna väntas förekomma. Det kan handla både om att analysera bilder och filmer och att genomföra intervjuer med identifierade personer.

Vidare saknas kunskap om vilken typ av övergrepp som barn utsätts för i de fall de förekommer i filmer och bilder på plattformar där pornografi föreställande vuxna väntas förekomma. Det finns indikationer på att material på sidor för pornografi där unga kvinnor förekommer är, eller åtminstone marknadsförs som, mer våldsamt. För att få bättre förståelse för vad barn utsätts för, och riskerar att utsättas för, i de sammanhangen krävs fler studier. Det behövs vidare forskning för att ge svar på vilka grupper som utnyttjas på dessa sidor, uppdelat på kön, ålder, eventuell funktionsnedsättning, psykisk ohälsa och tidigare erfarenhet av sexuellt våld.

Sammantaget skulle mer forskning på området kunna bidra med mer kunskap om skyddande faktorer och förebyggande åtgärder.

8 Kunskapsläget om effekter på fysisk och psykisk hälsa

Utredningen har i uppdrag att kartlägga och redovisa kunskapsläget om konsekvenser i form av till exempel fysisk eller psykisk ohälsa hos vuxna som utsatts för våld eller andra övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi i Sverige samt hos barn som har exploaterats vid produktion och distribution av pornografi i Sverige, i forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer. Utredningen har vidare i uppdrag att kartlägga och redovisa kunskapsluckor avseende dessa områden.

Våldsutsatthet vid produktion av pornografi är i stor utsträckning utsatthet för sexuella övergrepp, inklusive våldtäkt. Det visar både studier och de berättelser utredningen tagit del av från utsatta och de som möter dem, vilket redovisades i kapitel 6. Därför är kunskap om hälsan efter utsatthet för sexuella övergrepp generell i hög grad relevant för målgruppen och detta kapitel inleds med att vi kortfattat redogör för svenska och internationella studier om samband mellan utsatthet för sexuella övergrepp och fysisk och psykisk ohälsa.

Avseende hälsan hos utredningens målgrupp inleder vi med att kort redogöra för det internationella kunskapsläget, framför allt baserat på den forskningssammanställning som utredningen beställt.¹

Därefter redovisas kunskapsläget när det gäller Sverige. Kunskapen baseras på resultatet avseende hälsa i den intervjustudie som utredningen beställt om personer som varit i behov av skydd, stöd eller vård på grund av medverkan eller utnyttjande i pornografiska sammanhang.² Detta kompletteras med resultat av de intervjuer som utredningen har genomfört med verksamheter som möter stöd-

¹ Waltman (2023). *Våld, exploatering & ohälsa i pornografi. En systematisk kunskapssammanställning om samtida produktionsförhållanden*. Bilaga 8 till detta betänkande.

² Donevan, Jonsson och Svedin (2023). *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion*. Bilaga 7 till detta betänkande.

sökande och med personer som nu är aktiva med att medverka i pornografi.

Efter detta presenteras kunskapsläget som särskilt gäller hälsan hos barn som utnyttjats vid produktion och distribution av pornografi i forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer. Kunskapen baseras på den systematiska litteraturöversikt avseende kunskap om barn i åldern 13–18 år i sexuella övergreppsbilder samt andra sexuella eller avklädda bilder och filmer som utredningen beställt.³ Detta kompletteras med resultat från den enkät som utredningen skickat ut om som avser personer som innan de fyllde 18 år hade varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem hade spridits i något digitalt forum, oavsett om det var de själva som spred dem eller om det var någon annan.

Slutligen redogörs för utredningens bedömning av vilka kunskapsluckor som finns på området.

8.1 Utsatthet för sexuella övergrepp har samband med fysisk och psykisk ohälsa

Forskning visar att utsatthet för sexuella övergrepp har samband med fysisk och psykisk ohälsa. Psykisk ohälsa kan vara en riskfaktor för att utsättas för sexuella övergrepp och personer som utsatts kan ha nedsatt hälsa även långt efter att övergreppet har skett. Tidigare utsatthet är även en riskfaktor för att utsättas för fler sexuella övergrepp senare i livet.

8.1.1 Svenska och internationella studier visar att vuxna som utsatts för sexuella övergrepp har en sämre hälsa än andra

I rapporten *Våld och hälsa – En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa* som Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) publicerade 2014 framgår att bland vuxna, både kvinnor och män, som utsatts för allvarligt sexuellt våld innan de fyllde 18 år var det ungefär tre gånger så vanligt att visa symtom som tyder på PTSD-problematik och självskadebeteende än

³ Svedin (2023). Barn och ungdomar exploaterade i någon form av pornografiskt material. En litteraturöversikt. Bilaga 9 till detta betänkande.

bland dem som inte varit utsatta. Andelen som uppgav att de hade symptom på depression var ungefär dubbelt så hög jämfört med dem som inte blivit utsatta, bland både kvinnor och män. Bland kvinnor och män som utsatts för allvarligt sexuellt våld som vuxna var effekterna på hälsan ännu större, särskilt bland män där det var fem gången så vanligt som bland andra män att visa symtom som tyder på en PTSD-problematik och att medvetet ha skadat sig själva.⁴

Resultaten från studien ovan stämmer väl överens med studier från andra länder. Chen och kollegor publicerade 2010 en metaanalys av 37 studier som visade ett samband mellan sexuella övergrepp och ångest, depression, ätstörningar, PTSD, sömnsvårigheter och självmordsförsök. Om det sexuella övergreppet var en våldtäkt ökade sambandet med depression, ätstörningar och PTSD.⁵

Det finns även samband med fysisk ohälsa. Både bland kvinnor och män som utsatts för allvarliga sexuella övergrepp i barndomen eller som vuxna ökade enligt NCK:s studie sannolikheten att de skulle uppge fysisk ohälsa eller psykosomatiska problem. Ökningen var störst bland de som utsatts som vuxna. När det gäller män fördubblades sannolikheten att uppge fysisk ohälsa i den gruppen jämfört med de som aldrig utsatts. Bland kvinnor i ålder 56–74 var det fyra gånger så vanligt att ha haft en hjärtinfarkt om man varit utsatt som vuxen, jämfört med de som inte varit utsatta. Bland män var underlaget för litet för att kunna göra motsvarande analys.⁶

⁴ Nationellt centrum för kvinnofrid (2014). *Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa.*

⁵ Chen, Murad, Paras, Colbenson, Sattler, Goranson, Elamin, Seime, Shinozaki, Prokop, Zirakzadeh (2010). *Sexual abuse and lifetime diagnosis of psychiatric disorders: systematic review and meta-analysis.* Mayo Clin Proc.

⁶ Nationellt centrum för kvinnofrid (2014).

8.1.2 Svenska studier visar ett samband mellan utsatthet för sexuella övergrepp och vårdkonsumtion bland flickor i tonåren

Rajan med kollegor har i två olika studier studerat vårdkonsumtionen hos flickor i åldern 12–17 år ett och två år innan⁷ respektive efter⁸ att utsatthet för ett sexuellt övergrepp första gången registrerades i deras journaler. Studierna omfattar samtliga flickor i Region Stockholm i den åldern åren 2011–2018.

Den första studien visar att redan två år innan ett övergrepp registreras har målgruppen konsumerat betydligt mer vård än andra och ett år innan registreringen hade konsumtionen gått upp ännu mer. Den största skillnaden fanns inom öppenvården och psykiatrin, men skillnad fanns i alla vårdformer. Rajan och kollegor kunde även se en stor överrepresentation av självmordsförsök, psykoser, alkoholmissbruk och flera andra tillstånd och diagnoser redan innan utsatthet för ett sexuellt övergrepp registrerats. Forskarna menar att resultaten tyder på att många av dessa flickor hade varit utsatta redan innan ett övergrepp registreras och att det skulle vara möjligt att upptäcka utsatthet tidigare om man såg tecknen inom sjukvården. Det skulle också vara möjligt att hitta de som ännu inte utsatts, men som befinner sig i risk för utsatthet.⁹

Den andra studien visar att vårdkonsumtionen fortsätter att vara högre även efter att ett sexuellt övergrepp har registrerats av vården. Det första året steg siffrorna, för att år två vara tillbaka på ungefär samma nivå som innan registreringen av övergreppet, dock fortsatt avsevärt högre än hos andra flickor i samma ålder. Även riskerna för självmordsförsök, psykos, stresssymptom, alkoholmissbruk och att få receptbelagda läkemedel utskrivna var fortsatt betydligt högre än hos kontrollgruppen. Stress och självmordsförsök ökade särskilt det första året för att sedan gå ner, medan exempelvis ätstörningar ökade år två. Forskarna poängterar att studien är kvantitativ och att de inte har kunnat dra några slutsatser om kausalitet, men menar ändå att resultaten ligger i linje med andra studier som tyder på att upptäckt

⁷ Rajan, Ljunggren, Wändell, Wahlström, Svedin och Carlsson (2019). Health care consumption among adolescent girls prior to diagnoses of sexual abuse, a case-control study in the Stockholm Region. *Eur Child Adolesc Psychiatry*.

⁸ Rajan, Syding, Ljunggren, Wändell, Wahlström, Philips, Svedin och Carlsson (2020). *Health care consumption and psychiatric diagnoses among adolescent girls 1 and 2 years after a first-time registered child sexual abuse experience: a cohort study in the Stockholm Region*. *Eur Child Adolesc Psychiatry*.

⁹ Rajan, m.fl. (2019).

av sexuella övergrepp inte är tillräckligt. Det behöver även finnas kunskap om att bedöma symptom och att därifrån planera verkningfull behandling.¹⁰

Resultaten ligger i linje med internationell forskning. Boney-McCoy och Finkelhor har visat på samband mellan utsatthet för sexuella övergrepp och psykisk ohälsa hos både flickor och pojkar. I studien intervjuades barn i två omgångar och de barn som utsatts däremellan visade högre förekomst av både symptom på PTSD och depression vid den andra intervjun. Studien omfattade flera former av utsatthet och när det gällde just sexuella övergrepp fann de även att förekomsten av symptom vid första intervjutillfället ökade risken för att barnet skulle ha blivit utsatt vid det andra tillfället.¹¹ I ett liknande upplägg intervjuade Khadr och kollegor barn i åldern 13–17 år som fått vård för sexuella övergrepp. De intervjuades dels kort efter övergreppet, dels 4–5 månader senare. Forskarna fann att bland deltagarna i studien var det många som hade tidigare sårbarheter såsom psykiskt ohälsa, vilket utgjorde en risk både för att utsättas för sexuella övergrepp och för ökad psykisk ohälsa efteråt.¹²

8.1.3 Utsatthet för sexuella övergrepp innebär risk för ytterligare övergrepp och för att utnyttjas i pornografiska syften

Utöver konsekvenserna på den fysiska och psykiska hälsan finns det flera studier som visar att personer som utsatts för sexuella övergrepp löper större risk än andra att utsättas igen. Bland andra en studie gjord i Sverige av Öberg och kollegor som visade att det fanns en koppling mellan sexuellt våld i barndomen och att utsättas för våldtäkt eller våldtäktsförsök som vuxen. Att ha utsatts för en kombination av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld var dock en ännu större riskfaktor.¹³

¹⁰ Rajan, m.fl. (2020).

¹¹ Boney-McCoy och Finkelhor (1997). *Is youth victimization related to trauma symptoms and depression after controlling for prior symptoms and family relationships? A longitudinal, prospective study*. Journal of consulting and clinical psychology.

¹² Khadr, Clarke, Wellings, Villalta, Goddard, Welch, Bewley, Kramer och Viner (2018). *Mental and sexual health outcomes following sexual assault in adolescents: a prospective cohort study*. Lancet Child Adolesc Health.

¹³ Öberg, Skalkidou, Heimer och Lucas (2021). *Sexual violence against women in Sweden: Associations with combined childhood violence and sociodemographic factors*. Scandinavian Journal of Public Health).

En svensk studie från 2023 av Hedén med kollegor visar samband mellan sex som självskada (sex as self-injury, SASI) och utsatthet för sexuellt våld. Det handlar både om att sex som självskada kan leda till utsatthet för sexuellt våld, och tvärtom, vilket gör att de båda förstärker varandra. Normalisering av sexuellt våld beskrivs av de som medverkat i studien som en orsak till sex som självskada, särskilt av de som utsatts för övergrepp som barn. Det sexuella våldet hade gjort att gränserna för vad sex är hade förflyttats till att omfatta mer våld. Flera av de intervjuade beskrev att de inte såg sig själva som värda något annat och en kvinna berättade att hon inte klarade av ömsesidiga relationer. Forskarna beskriver att sex som självskada kan fylla en funktion för känslomässig reglering genom att de som utsätts kan stänga av sina känslor. Det kan också fungera som bekräftelse på den egna dåliga självbilden, vilket kan leda till en ond cirkel av utsatthet.¹⁴

Studien handlar inte om sex mot ersättning eller utnyttjade i pornografiskt syfte, men en kvinna beskriver hur hon var ”desperat” efter sätt att skada sig själv på sätt som inte lämnade spår och att hon sökte upp män på internet. Sedan räckte inte det, utan hon började sälja sex fysiskt. En annan kvinna berättade att när hon bodde hemma hos sina föräldrar handlade sex som självskada om saker hon kunde göra på internet, till exempel via webbkamera. När hon flyttade hemifrån hamnade hon i farliga förhållanden och sedan började hon ha sex mot ersättning.¹⁵

Begreppet sex som självskada beskriver ett reaktivt sexuellt beteende, men är omdiskuterat. Det har uppkommit i intervjuer med utsatta unga kvinnor och kan ses som ett sätt att förstå mekanismen bakom beteendet så att rätt behandling kan erbjudas.

Flera idéburna organisationer, exempelvis ChildX, menar att begreppet tenderar att problematisera individens egna beteende i stället för att se individen som ett offer för brott där det finns en förövare. Genom att använda begreppet riskerar man enligt dem att skuldbelägga brottsoffret och osynliggöra förövaren.

En stödverksamhet beskriver att det används i vissa sammanhang för att klienter kan relatera till det. De förklarar det då som mönster

¹⁴ Hedén, Jonsson, och Fredlund (2023). *The Connection Between Sex as Self-Injury and Sexual Violence*. Arch Sex Behav.

¹⁵ Ibid.

som är kopplat till trauma efter tidigare våldsutsatthet, men betonar att det inte handlar om att det som hänt är den utsatts fel.

Det saknas studier specifikt om orsaker till att en person börjar medverka eller utnyttjas i pornografi, men det finns forskning om detta när det gäller sex mot ersättning eller att utsatts för kommersiell sexuell exploatering. Cyders och kollegor genomförde en studie 2021 som inkluderade 80 flickor som befann sig i samhällets vård. De fann att bland de som hade utsatts för kommersiell sexuell exploatering var det mer sannolikt att de hade utsatts för sexuella övergrepp som barn. De fann även att det var mer sannolikt att de som uppgav att de hade någon form av missbruk hade utsatts för kommersiell sexuell exploatering.¹⁶

I flera fall har sex mot ersättning via exempelvis en webbkamera eller mobiltelefon studerats tillsammans med sex mot ersättning där personerna träffas fysiskt, eftersom det för många hänger ihop. I en sådan studie har Fredlund med kollegor undersökt motiv bakom att sälja sex för ungdomar i Sverige och hittat tre underliggande faktorer: känslomässiga anledningar, materiella anledningar och nöje/njutning.¹⁷ Bland de känslomässiga anledningarna fanns att önska närhet, känna sig uppskattad, må psykiskt dåligt/för att reducera ångest och att köparen övertalade. Detta var de vanligaste anledningarna för flickor/unga kvinnor, medan nöje/njutning var de vanligaste anledningarna bland pojkar/unga män.¹⁸

Några av de känslomässiga anledningarna till att ha sex mot ersättning och att använda sex som självskada benämns även som sexuellt reaktivt beteende. I en pågående studie vid Göteborgs universitet har 21 informanter i åldern 16–59 år intervjuats i en kvalitativ studie om erfarenheter och behov av vård i samband med sexuell riskutsatthet och sexuellt våld. Målgruppen är bredare än personer som utnyttjats sexuellt i pornografiska syften eller genom sex mot ersättning, men två av dem uppger att de ofrivilligt medverkat i pornografisk film och fem att de har blivit filmade eller fotade utan samtycke i samband med sexköp eller sexuella övergrepp. Många har flera av det som forskarna benämner *sexuella riskutsatthetsfaktorer*, men det alla har gemensamt är att de har utsatts för upprepade sexu-

¹⁶ Cyders, Hunton och Hershberger (2021). *Substance Use and Childhood Sexual Abuse among Girls Who Are Victims of Commercial Sexual Exploitation*, Substance Use & Misuse.

¹⁷ Emotional reasons, material reasons och pleasure är de begrepp som används i studien.

¹⁸ Fredlund, Dahlström, Svedin, Wadsby, Jonsson, och Priebe (2018). *Adolescents' motives for selling sex in a welfare state – a Swedish national study*. Child Abuse and Neglect.

ella övergrepp eller våldtäkter. Forskarna beskriver en del av de preliminära resultaten så här:

”Alla deltagarna i studien hade tidiga och svåra erfarenheter av våld, omsorgssvikt och sexuella övergrepp. De beskrev genomgående allvarlig psykisk ohälsa och olika former av reaktivt beteende efter traumatiska erfarenheter som självskada, suicidförsök, självhat, sex mot ersättning, drog- och alkoholmissbruk och kriminalitet. De beskrev också en ond spiral med upprepade erfarenheter av våld, övergrepp och exploatering.”¹⁹

I rapporten lyfts även andra *sexuella riskutsatthetsfaktorer* än just sexuella övergrepp, vilket är relevant för den här utredningen. Dessa beskrivs närmare i kapitel 12.

Detta utgör bara en kort sammanfattning av vad tidig utsatthet för sexuella övergrepp, och andra typer av utsatthet, kan få för följder. Kunskapen behöver utvecklas och tas omhand i de åtgärder som vidtas för att förebygga sexuellt utnyttjande i pornografiska syften och för att barn och vuxna som utsätts ska få adekvat skydd, stöd och vård.

8.2 Internationella studier tyder på hög förekomst av psykisk ohälsa bland personer som medverkar i pornografi

Liksom när det gäller förekomsten av våld²⁰ så har få studier gjorts på effekterna på den fysiska, psykiska och sexuella hälsan bland vuxna som medverkat eller exploaterats i pornografi i Sverige. De mest omfattande studierna är den intervjustudie av Donevan och kollegor som utredningen har beställt²¹ och studien av Farley med kollegor som redovisades i november 2023.²²

Även internationellt finns det få studier som främst fokuserar på hälsan hos just den målgruppen. Det finns fler studier om hälsan på personer som är utsatta i prostitution. Personer som är utsatta i prostitution är en målgrupp som delvis överlappar med personer som medverkar eller exploateras i pornografi, men skillnader finns.

¹⁹ von Mentzer 2023. Preliminära resultat presenterade vid konferens om sexuell riskutsatthet och sexuellt våld den 9 november 2023 i Göteborg.

²⁰ Kapitel 6 och 7.

²¹ Donevan m.fl. (2023).

²² Farley m.fl. (2023).

En stor skillnad är att pornografi finns kvar på nätet, även efter att personerna som förekommer i materialet inte längre befinner sig i en situation där de utnyttjas eller medverkar i pornografi.

En av få studier som specifikt inriktas på personer som medverkar i pornografi är en enkätbaserad studie av Grudzen med kollegor där hälsan hos 134 kvinnor som medverkar i pornografi har jämförts med hälsan hos 1 773 kvinnor som inte har erfarenhet av att medverka i pornografi, alla hemmahörande i Kalifornien. Studien visar på en stor överrepresentation av svårigheter under barndomen, exempelvis att ha blivit placerad i fosterhem, bland de som medverkade i pornografi. Den visade även en överrepresentation av att ha tvingats till sex,²³ både som barn och efter 18 års ålder. Av de som medverkade i pornografi hade 34 procent utsatts för våld av en närstående de senaste tolv månaderna, att jämföra med sex procent av övriga. 50 procent av de som medverkade i pornografi hade behövt söka ekonomiskt stöd eller på annat sätt uppgett att de inte hade tillräckligt med pengar för basala behov under de senaste tolv månaderna innan undersökningen.²⁴

Kvinnorna som medverkade i pornografi led i högre grad av depression och hade sämre psykisk hälsa, men detta samband var inte längre signifikant när man kontrollerade för våld i nära relation och våldsutsatthet under barndomen.²⁵ Det innebär att det kan finnas bakomliggande faktorer som driver både ohälsan och medverkan i pornografi.

Det är vanligare att effekterna av att ha filmats studeras bland personer som även befinner sig i annan typ av sexuell exploatering, vilket bara kan ge svar som gäller just den gruppen och inte kan generaliseras till alla som utnyttjas eller medverkar i pornografi. Farley och kollegor publicerade 2007 en artikel som baserades på en studie från 2004 där forskare hade intervjuat 854 personer som befann sig i prostitution i nio länder. 49 procent av de som intervjuats uppgav att de hade filmats för pornografi inom ramen för prostitution. Av alla 854 medverkande uppfyllde 68 procent kriterierna²⁶ för

²³ Forced sex är det uttryck som används i studien, vilket alltid är ett övergrepp.

²⁴ Grudzen, Meeker, Torres, Du, Morrison, Andersen, Gelberg (2011). *Comparison of the mental health of female adult film performers and other young women in California*. Psychiatr Serv.

²⁵ Ibid.

²⁶ För en korrekt diagnos PTSD-diagnos krävs en strukturerad klinisk intervju (golden standard) såsom t.ex. Clinician-Administered PTSD Scale (CAPS-5), men detta förfarande med formulär som fångar upp symptom och beteenden som indikerar PTSD är vanligt att använda i forskning.

PTSD,²⁷ men de 49 procent som filmats för pornografi visade värre symptom än de övriga.²⁸ Studien kan inte ge svar på varför de personer som både befann sig i prostitution och hade filmats hade ett sämre psykiskt mående än de som enbart befann sig i prostitution. För det behövs mer djupgående studier.

När det gäller pornografi med män som har sex med män är oskyddat sex och risken för könssjukdomar den hälsorisk som lyfts oftast i studier. Exempelvis visar Downing och kollegor²⁹ i en studie av 302 filmer att analsex med och utan skydd var ungefär lika vanligt i de filmer som studerades. Även för män i heterosexuell pornografi är det oftast riskerna för sjukdomar som uppmärksammas. Waltman lyfter i forskningssammanställningen studier från Los Angeles och London som visar att både kvinnor och män uppger att de filmar utan kondom. Det är också relativt många som har en könssjukdom.³⁰ En annan utsatthet för män är pressen att prestera. Grudzen och kollegor tar i en studie upp att män uppmuntras att använda läkemedel.³¹

Den forskningssammanställning som utredningen beställt från Högskolan i Halmstad omfattade att sammanställa och sammanfatta internationell forskning om sambandet mellan medverkan eller exploatering i pornografi och psykisk, fysisk och sexuell ohälsa samt socioekonomiska konsekvenser. Sammanställningen visar att det finns många studier där förhållanden för personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi undersöks på olika sätt. Studierna visar sammantaget på en mycket utsatt situation bland de som förekommer i pornografi, men bland de studier som genomförts i andra länder är det ingen som har undersökt riskfaktorer eller olika aspekter av fysiskt eller psykiskt mående på samma sätt som de något äldre studierna som redogörs för ovan. Undantaget är den studie som genomförts i Sverige av Farley och kollegor, vars resultat vi kommer att redogöra för i kommande avsnitt om svenska förhållanden.

²⁷ Farley, Cotton, Lynne, Zumbeck, Spiwak, Reyes, Alvarez och Sezgin (2004). *Prostitution and Trafficking in Nine Countries*, Journal of Trauma Practice.

²⁸ Farley (2007). "Renting an Organ for Ten Minutes": What Tricks Tell Us about Prostitution, Pornography, and Trafficking, i Pornography: Driving the Demand in International Sex Trafficking.

²⁹ Downing, Schrimshaw, Antebi-Gruszka, och Siegel (2013). *Sexually Explicit Media on the Internet: A Content Analysis of Sexual Behaviors, Risk, and Media Characteristics in Gay Male Adult Videos*. Archives of sexual behavior.

³⁰ Waltman (2023).

³¹ Grudzen, Ryan, Margold, Torres och Gelberg (2008). *Pathways to Health Risk Exposure in Adult Film Performers*. Journal of urban health: bulletin of the New York Academy of Medicine.

Waltman konstaterar dock efter genomgång av samtliga studier att en omfattande och systematisk ohälsa råder bland utförare som ett direkt resultat av deltagande i pornografiska produktioner. Den fysiska ohälsan omfattar sexuellt överförbara infektioner och trauma mot huvudet. Den psykiska ohälsan omfattar PTSD, dissociation, suicidalitet och självska debeteenden.³² Hela sammanställningen finns att ta del av i bilaga 8.

8.3 Stödsökande i Sverige vittnar om stor ohälsa

Intervjustudien *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion* som genomförts av Donevan, Jonsson och Svedin³³ och den information från utredningen har fått från verksamheter som möter stödsökande, tyder samstämmigt på att det finns en omfattande ohälsa bland de personer som på något sätt kommer i kontakt med stödverksamheter eller medlemsorganisationer för utsatta. Resultaten bekräftas även i studien av Farley och kollegor där 105 personer som filmats i prostitution eller för pornografi eller som sålt nakenbilder, pornografi eller utfört sexuella handlingar via webbkamera i Sverige har intervjuats om sina erfarenheter.³⁴

8.3.1 Intervjustudiens resultat stämmer väl överens med verksamheternas erfarenheter

Utredningen har beställt en intervjustudie med fokus på utsatthet och behov av skydd, stöd eller vård på grund av medverkan eller exploatering i pornografiska sammanhang efter 18 års ålder från Marie Cederschiöld högskola. Studiens utformning och de resultat som gäller utsatthet för våld beskrivs närmare i kapitel 6.

Metod och urvalsprocess ger att deltagarna främst är individer som har etablerat kontakt med stöd- eller medlemsorganisationer, eller som följer dem via sociala medier. Det är därför troligt att det i gruppen finns en överrepresentation av personer som inte mår bra,

³² Waltman (2023).

³³ Donevan m.fl. (2023).

³⁴ Farley, Bergkvist, Åsbogård, Pethrus, Lannergren, Fein, Jererai (2023). *Pornography Production Harm in Sweden: Filmed Prostitution is Inseparable from Non-Filmed Prostitution*, presenterad vid en konferens med samma namn den 17 oktober 2023 i Stockholm.

eller som av någon annan anledning söker information hos organisationer där de har möjlighet att träffa personer som har varit utsatta för sexuell exploatering men som antingen inte är det längre eller som försöker ta sig ur. Studien kan därför inte säga något generellt om måendet hos personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi, utan ger en bild av ohälsan hos de som har förekommit i pornografi och av någon anledning har varit i kontakt med dessa aktörer eller sökt information på någon av deras plattformar. Det kan dock noteras att de som deltagit i studien har förekommit i både egenproducerad eller studioproducerad pornografi och att det inte har kommit upp att de skulle ha förekommit i mer extremt material än andra.

Utredningen har även fått mycket information från representanter för verksamheter som möter stödsökande, vilka kan bekräfta och exemplifiera det som kommit fram i intervjustudien. Även där gäller att deras information inte kan generaliseras till alla som medverkar eller utnyttjas i pornografi, eftersom de är just stödverksamheter. Samtidigt är det många som kommer till dem som inte i första hand sökt stöd för sin utsatthet vid produktion av pornografi. Exempelvis Mika Hälsa och SMC Pilen träffar bland annat personer som sökt preventivmedelsrådgivning, men där verksamheterna utifrån sin kompetens fångat upp personens psykiska ohälsa. Mikamottagningarna träffar personer som initialt sökt skydd, stöd eller vård hos till exempel socialtjänsten, vårdcentral eller ungdomsmottagning, men som fångats upp och hänvisats vidare. Mikamottagningen i Göteborg uppger att knappt hälften av de som de har kontakt med har kommit in på det viset.

8.3.2 En majoritet av stödsökande vittnar om traumatiska händelser och ogynnsamma uppväxtvillkor

Deltagarna i intervjustudien rapporterade höga nivåer av olika potentiellt traumatiska händelser under uppväxten, inklusive ogynnsamma uppväxtvillkor. I intervjustudien görs en jämförelse med kvinnor i allmänhet och med kvinnor som sålt sex. Siffrorna i de fallen kommer från undersökningen *Prostitution i Sverige*³⁵ från 2012 där samma skala för att mäta traumatiska händelser användes. Kvinnor i allmänhet upp-

³⁵ Svedin, Jonsson, Kjellgren, Priebe, och Åkerman (2012). *Prostitution i Sverige – Huvudrapport. Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen.*

gav i den undersökningen erfarenhet av i genomsnitt 5,3 traumatiska händelser medan kvinnor som sålt sex uppgav erfarenhet av i genomsnitt 6,3 traumatiska händelser. Deltagarna i denna intervjustudie (25 kvinnor och en man) uppgav i genomsnitt 12,2 traumatiska händelser. Samma mönster kan man se vid jämförelse beträffande ogynnsamma livshändelser där både kvinnorna som inte sålt sex och de som sålt sex i undersökningen från 2012 hade betydligt bättre uppväxtvillkor jämfört med personerna den intervjustudie som presenteras här.

Alla utom en av de medverkande i undersökningen hade varit utsatta för sexuella övergrepp under uppväxten. Nio av de 26 deltagarna hade blivit utsatta för sexuella handlingar av en vuxen i sin familj. 22 av deltagarna hade utsatts för fysiskt våld från vuxna under uppväxten. Antalet gånger dessa olika våldsformer inträffade varierade från få till otaliga, eller ”under hela uppväxten”.

Den vanligaste formen av våldsutsatthet som beskrevs av intervjupersonerna var sexuellt våld. Alla kvinnliga deltagare hade utsatts för sexuella övergrepp under barndomen. För vissa var deras biologiska pappa eller styvpappa den första som utsatte dem. I andra fall började övergreppen under tonåren, ofta av förövare som var betydligt äldre, en pojkvän, en manlig bekant, en lärare eller en främling de hade träffat på nätet. En kvinna berättade att hennes styvpappa gjorde saker ”som gick över gränsen”. När hon sedan var ungefär 15 år gammal hade hon en pojkvän som var 30 år gammal och som pushade henne till situationer som hon nu menar att hon inte skulle ha varit i när hon var i den åldern.

20 personer uppgav att deras föräldrar haft psykiska problem under uppväxten och 15 personer uppgav att föräldrarna haft problem med alkohol eller droger. 23 av deltagarna uppgav att de hade blivit utsatta för känslomässig misshandel.

De flesta hade vuxit upp med sina föräldrar men några hade erfarenhet av att bo på HVB-hem. Många av berättelserna belyste den emotionella misshandeln de upplevde från familj och anhöriga, vilken ofta pågick under hela deras uppväxt. De beskrev hur det psykiska våld som de utsattes för bidrog ledde till att de utvecklade psykisk ohälsa. En kvinna uppgav att hon var känslomässigt försummad under hela uppväxten och blev deprimerad redan när hon var tio år gammal. Trots att hon var mobbad i skolan blev det hennes säkra miljö.

Flera berättade om fysiskt våld i hemmet. Det kunde vara pappans våld mot mamman eller direkta fysiska övergrepp som barnen själva

utsattes för. En av de intervjuade nämnde att hennes starkaste minne från barndomen var att se sin pappa misshandla mamman. En annan som hade samma upplevelse beskrev hur det påverkade hennes syn på relationer så att hon fortfarande kan känna att ”kärlek är våld” i sitt huvud.

Resultaten överensstämmer väl med den internationella forskningen, exempelvis resultaten från Grudzen och kollegor om att personer som medverkade i pornografi hade en överrepresentation av svårigheter under barndomen.³⁶

Flera intervjupersoner beskrev hur det kändes otänkbart att berätta om sin situation och de sexuella övergreppen under barndomen. Om förövaren var en familjemedlem kunde hot användas för att tysta barnet, till exempel hot om att skada sig själva, barnet, deras syskon eller något husdjur. Några berättar att de hade motstridiga känslor för sin pappa, som var en person de älskade men som ändå skadade dem. Det fanns också de som dessutom befann sig i en hederskontext, där oskuldsnormer gjorde det omöjligt att berätta om övergrepp.

För de som blev utsatta för sexuellt våld av någon utanför familjen kunde det psykiska våldet i hemmet göra det omöjligt att vända sig till sina föräldrar. En annan orsak till att inte berätta var känslor av skam efter övergreppen. För några som hade försökt och inte blivit tagna på allvar av sina föräldrar kunde det sveket kännas värre än övergreppet och leda till att de inte sökte professionell stöd.

Återkommande är att de som har intervjuats tycker att de har ”hintat” men att vuxna i deras närhet inte velat se. Flera menar att deras psykiska ohälsa förbisetts eller undervärderats och de tar upp att de tror att det skulle ha sett annorlunda ut ifall de haft någon vuxen i sitt liv som de kunde prata med.

Många av deltagarna kom tidigt i kontakt med socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatrin, men upplevde inte att de fick den hjälp som de behövde. De som berättat om våldsutsatthet i en sådan kontakt upplevde att våldets inverkan på deras liv blev förbisett och undervärderat och inte adresserades i stödinsatsen. En del beskrev hur de fått kämpa för att få psykiatriska diagnoser så att de skulle få resurser, stöd och behandling, medan andra tvärtom beskrev att de fick diagnoser och medicinering utan att det gjordes någon utredning om varför de mådde och betedde sig som de gjorde.

³⁶ Grudzen m.fl. (2011).

De flesta intervjupersonerna uppgav att de aldrig direkt fått frågan om våld, särskilt inte om sexuella övergrepp, i kontakt med myndigheter. De upplevde att fokus lades på yttre manifestationer av deras trauma, deras ”skadliga beteenden” och utåtriktade agerande, i stället för att försöka hitta de underliggande orsakerna. En kvinna menade att fokuset på symptom och diagnoser, utan att undersöka orsakerna, ledde till självtvivel. När omgivningen inte ser varför man mår dåligt, leder det till att man inte litar på sig själv längre, menade hon.

Det var 15 personer av de 26 som deltog i studien som uppgav att de hade blivit mobbade. Flera berättade i intervjun att de hade känt sig annorlunda eller utanför under större delen av sin uppväxt. I något fall var det direkt relaterat till våldet hemma och de vågade inte bjuda hem någon. I andra fall fanns koppling till en NPF-diagnos.

Resultatet stämmer väl överens med studien av Farley och kollegor som nyligen genomfördes i Sverige. Av de 105 personer som intervjuades i den studien hade 75 procent blivit utsatta för sexuella övergrepp innan 18 års ålder. En tredjedel hade någon gång under barndomen varit placerade utanför hemmet.³⁷

8.3.3 En majoritet av stödsökande vittnar om psykisk ohälsa

Av de 26 deltagarna i intervjustudien av Donevan och kollegor uppgav 25 att de hade diagnosticerats med en eller flera psykiatriska diagnoser. Bland de vanligaste var PTSD, ångest, depression, ADD/ADHD, EIPS³⁸ och anorexi. 18 av deltagarna hade blivit diagnosticerade med en fysisk sjukdom. 14 av de intervjuade uppgav att de hade någon typ av funktionsvariation/funktionshinder,³⁹ där ADHD och autism var det absolut vanligaste.

Användning av mediciner var också vanligt. 24 av de intervjuade tog eller hade tagit mediciner, varav den allra största delen utgjordes av olika former av psykofarmaka.

I intervjustudien användes tre formulär för att mäta de medverkandes hälsa. Även här kunde en jämförelse göras med *Prostitution i Sverige*,⁴⁰ vilken visade att deltagarna i denna studie hade avsevärt högre totalpoäng på det formulär som mäter ångest och depression än

³⁷ Farley m.fl. (2023).

³⁸ Emotionell instabil personlighetsstörning.

³⁹ Funktionsvariation/funktionshinder var hur frågan ställdes i formuläret.

⁴⁰ Svedin m.fl. (2012).

vad deltagarna i den tidigare studien hade, oavsett om de sålt sex eller inte. De hade även högre poäng än kvinnliga gymnasieungdomar som uppgav att de sålt sex i *Unga sex och Internet* 2009.⁴¹

I ett av formuläerna som användes ställs frågor om symptom och beteenden som indikerar PTSD. Mer än 20 personer uppfyllde förutsättningarna för att uppfylla kriterierna för en PTSD diagnos. Detta överensstämmer med internationella studier, exempelvis studien av Farley med kollegor som redogjorts för ovan⁴² och som tyder på att det finns ett stort behov av att tillhandahålla behandling för PTSD i den här målgruppen. Donevan med kollegor poängterar dock att för en korrekt PTSD-diagnos krävs en strukturerad klinisk intervju (golden standard) såsom till exempel Clinician-Administered PTSD Scale (CAPS-5).

Farley och kollegor fann omfattande psykiska, men även fysiska, problem hos personerna de intervjuade. Bland de fysiska problemen finns bröstsmärtor, känselbortfall och problem med balansen. Ungefär 30 procent av de intervjuade uppgav var och en av dessa. Det var 71 procent som uppgav att de använt sex som självskada och 65 procent hade gjort självmordsförsök. Farley och kollegor uppger vidare att de intervjuade uppnådde höga poäng i mätningar av dissociation.⁴³

Mottagningarna som träffar stödsökande träffar främst personer som utsatts i prostitution, men även i produktion eller distribution av pornografi. Det som de uppger om patienternas mående gäller ofta hela gruppen. Det är i många fall i praktiken svårt att skilja på personer som utnyttjats i pornografi respektive prostitution eftersom det ofta är samma personer. Verksamheterna uppger att inget tyder på att personer som utsatts i produktion eller distribution av pornografi skulle må bättre än andra som utnyttjats sexuellt, snarare tvärtom.

Mika Hälsa i Stockholm, Mikamottagningen i Göteborg och Ellen-centret är några av de aktörer i Sverige som möter flest personer med erfarenhet av att ha medverkat eller utnyttjats i pornografi. De uppger alla att personer som kommer till dem generellt sett mår mycket dåligt. Även SMC Pilen träffar sexuellt riskutsatta personer från 13 år. Det omfattar personer som utsatts i produktion av pornografi och de kan uppvisa samma typ av utsatthet och ohälsa som andra

⁴¹ Svedin och Priebe (2009). *Unga, sex och Internet*, s. 32–147. I Se mig. Unga om sex och Internet. Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:9.

⁴² Farley m.fl. (2004).

⁴³ Farley m.fl. (2023).

patienter som kommer till mottagningen. Det finns inte heller här uppgifter om hur stor andel som utsatts just i produktion av pornografi eftersom det inte finns någon tydlig gräns mellan målgrupperna.

Representanter för Mika Hälsa uppger att alla som kommer till dem lider av någon typ av psykisk ohälsa och att majoriteten lider av PTSD från sexuella övergrepp. Det gäller oavsett vilken form av sexuell exploatering de har utsatts för och det finns inga uppgifter som särskilt avser de som utnyttjats eller medverkat i pornografi eftersom de utsattheterna ofta går in i varandra. Psykologer som jobbar på Mika Hälsa som har tidigare erfarenhet av att jobba med personer i beroendevården menar att den här målgruppen har mycket värre PTSD och symptom än patienter de möter i beroendevården.⁴⁴

Mikamottagningen i Göteborg menar att i stort sett alla de möter uppfyller kriterierna för komplex PTSD, dock ställer de inga diagnoser. Vissa personer har haft kontakt inom psykiatrin innan, andra inte. Det är vanligare att de har fått flera andra diagnoser än PTSD (exempelvis emotionell instabil personlighetsstörning, bipolaritet och olika ångestsyndrom) men orsaken är enligt mottagningen oftare de händelser som de har varit med om.⁴⁵

Verksamma vid SMC Pilen instämmer med den beskrivning av målgruppen som de andra verksamheterna har givit. Patienterna har ofta komplex problematik och svåra hälsoproblem med PTSD, psykiatrisk samsjuklighet, självmordsbenägenhet, substansberoende och självskadebeteende. Sexuella svårigheter efter att ha befunnit sig i sexuell exploatering och utsatthet är vanligt förekommande. Det kan visa sig som exempelvis ett hypersexuellt beteende, ett oönskat sexuell tändningsmönster eller svårigheter att alls kunna ha sexuell kontakt eller fysisk beröring. De sexuella svårigheterna är ofta det som kvarstår längst efter att personerna ändå kan uppleva att de generellt mår bättre och fått ett mer stabilt liv.⁴⁶

Även övriga verksamheter som utredningen har träffat lyfter psykisk ohälsa. Exempelvis Novahuset tar upp det som en riskfaktor för att utnyttjas i pornografi eller prostitution. Transammans tar upp transpersoners högre förekomst av psykisk ohälsa som en riskfaktor.

SMC Pilen menar att det finns starka samband mellan sexuell våld, substansberoende och psykisk ohälsa och att det oftast innebär

⁴⁴ Mika Hälsa. Intervju 2022-12-12.

⁴⁵ Mikamottagningen i Göteborg. Intervju 2022-11-14.

⁴⁶ SMC Pilen. Intervju 2022-11-16.

en ond spiral. Det går därför inte alltid att hitta det ursprungliga problemet.

Även Q-jouren Väst lyfter samsjukligheten. För många handlar prostitution, inklusive att sälja bilder och filmer, och missbruk om att ”stänga av känslor”, hantera ångest eller bearbeta tidigare sexuella övergrepp. Många kvinnor som kommer till dem har psykisk ohälsa i botten vilket är anledningen till att de använder alkohol och droger.

I vilken utsträckning den psykiska ohälsan är en konsekvens av utsattheten och tvärtom, hur mycket den psykiska ohälsan är en riskfaktor för att utsättas, går inte att bilda sig en tydlig uppfattning om utifrån intervjuerna. För vissa verkar det vara en bakomliggande orsak till att de medverkat eller utnyttjats i pornografi. För andra verkar den ha uppkommit eller förstärkts av utsattheten, inte minst kopplat till att övergrepp eller utsatthet finns dokumenterat och det finns risk för fortsatt spridning.

Den sammantagna bilden från intervjuerna är dock att personer som söker skydd, stöd eller vård på grund av sexuell exploatering i exempelvis pornografi har stora problem med psykisk ohälsa och oavsett vad som leder till vad har de omfattande behov av skydd, stöd och vård.

8.3.4 Utsatthet och ohälsa kan förstärka varandra

Det finns inga entydiga svar om i vilken omfattning det är den psykiska ohälsan (ofta utlöst av tidiga sexuella övergrepp eller liknande) som leder till att barn och vuxna utnyttjas sexuellt, exempelvis i pornografi, och i vilken omfattning ohälsan kommer av att medverka eller utnyttjas i pornografi. Från både intervjustudien och övriga källor⁴⁷ framkommer en bild av en spiral där utsatthet och ohälsa förstärker varandra.

Flera av deltagarna i intervjustudien av Donevan och kollegor berättar att det fanns ekonomiska orsaker till att de började sälja bilder, men de berättelserna kommer sällan utan koppling till någon form av dåligt mående. En kvinna, som utsatts för övergrepp av sin styvpappa och en äldre pojkvän, berättar att hon hamnade i en situation där hon inte kunde be familj om hjälp när hon behövde pengar, men säger samtidigt att hennes mående var en orsak. Redan när hon

⁴⁷ Hedén m.fl. (2023).

var 15 år började hon sälja sexuella tjänster, först fysisk, men sedan digitalt. Hon betonar att hon som många andra trodde att plattformar som OnlyFans var relativt ofarliga, men att hon nu ”sitter här med PTSD”.⁴⁸

En annan kvinna berättar att egenproducerad pornografi var ett sätt att samla tillräckligt med pengar för att kunna rymma hemifrån och fly från sin pappa som exploaterat henne sexuellt sedan hon var liten. Hon menade att med allt som hon varit med om så var det ”lika bra” att fortsätta. Hon beskriver att hon mådde dåligt och inte ville, men samtidigt ville hon väldigt gärna ha pengarna.

Några berättar om bekräftelsebehov, som en reaktion på att det saknades kärlek och stöd i hemmet.

21 personer har någon gång avsiktligt skadat sig själva och lika många svarar ja på frågan om de har använt sex som självskadebeteende. 17 personer har sålt sexuella handlingar som självskadebeteende och 17 personer har försökt ta sitt eget liv.

Många beskriver medverkan i pornografi, och att sälja sexuella handlingar fysiskt, som en överlevnadsstrategi. En kvinna, som började med att sälja fotbilder, men senare sålde både nakenbilder och hade sex mot ersättning, beskriver det som en ”win-win situation i mitt huvud” eftersom det var en självskada som inte syntes. Hon blev bekräftad och fick pengar. Hon tog en paus från pornografi och sex mot ersättning när hon upptäcktes av polisen som barn, men gick tillbaka efter att hennes behov av att prata igenom och bearbeta tidigare sexuella trauman inte tillgodosågs. Hennes upplevelse är att andra sköt bort det för att det var ett så obehagligt ämne att prata om. Kvinnan tror själv att om hon hade fått hjälp att bearbeta vad hon var med om så hade hon inte hamnat där hon är i dag, vilket omfattar våldsamma relationer eftersom hon har trott att det är det hon är värd.

En kvinna som medverkat i såväl egenproducerad som studieproducerad pornografi säger att ”det är väldigt vanligt att folk som håller på med sånt här har varit med om övergrepp”. Hon tror att om man mår bra så medverkar man inte i pornografi, det handlar om att må dåligt och söka efter något.

Beskrivningarna liknar den känslomässiga reglering som Hedén med kollegor redogör för i studien om sex som självskada.⁴⁹

⁴⁸ Donevan m.fl. (2023).

⁴⁹ Hedén m.fl. (2023).

I intervjustudien framkommer att deltagandet i pornografi kan vidmakthålla och intensifiera skam och en negativ självbild. Deltagarna berättar om erfarenheter av att stämplas och behandlas som en ”hora” av såväl köpare som andra förövare, och att den negativa bilden varken ifrågasätts eller motbevisas av ens omgivning och samhället i stort, vilket kan detta leda till att individerna internaliserar bilden. Två kvinnor beskriver på liknande sätt hur de börjar se sig själva som objekt, som en vara som köps. En av dem menar att det gör någonting med henne när hon objektifierar sig själv och andra ser hennes värde utifrån sexualitet, utseende eller vad hon kan göra för dem när det gäller sex. Hon tillägger hon alltid har haft svårt att vara snäll mot sig själv och behandla sig själv värdigt.

En kvinna lyfter fram hur hennes tidigare erfarenheter av sexuella övergrepp påverkade hennes självbild så starkt att hon kände att hon inte var värd bättre än att sälja pornografiskt material.

Alla 26 personer i intervjustudien uppger att de har stängt av känslomässigt när de blivit filmade eller fotograferade för pornografi. Det inkluderar den person som inte sålt material utan bara filmat tillsammans med en partner och lagt upp filmerna gratis på en webbplats.

Flera deltagare beskriver även hur de försökt skapa distans mellan sin personliga identitet och den identitet som köps och säljs, till exempel genom att använda ett annat namn.

Att dissociera, det vill säga att mentalt koppla bort sig själv, var också en strategi som beskrevs av flera deltagare. En person beskriver att hon var där, men ändå inte, och hon tror att det är därför hon inte minns så mycket.

Dissociation lyfts även återkommande av verksamheterna som möter stödsökande. Dissociation betyder avskiljande och innebär att kroppen håller upplevelser och handlingar skilda från medvetandet. Tillståndet ger den drabbade störningar i samspelet mellan minne, identitet, perception, känslor, motorik och beteende. Traumatisk stress är den vanligaste orsaken till dissociation. Vid en traumatisk situation kan somliga människor blockera sin upplevelse, så att de känner sig stå ”utanför sig själva”. Detta kan bidra till att man inte förstår situationen och inte förmår reagera rationellt. Dissociation är kroppens sätt att blockera sig från hemska eller skamfyllda minnen och händelser, med syftet att minska ångesten av dem. Det kan visa sig genom att personen inte minns händelser eller de känslor de

väckte. Dissociation är vanligt vid emotionellt instabil personlighetsstörning.⁵⁰

Det är 18 personer som uppger i intervjustudien att de har använt droger för att stänga av när de blivit filmade eller fotograferade för pornografi och 16 personer som uppger att de har använt alkohol för ändamålet. En person berättar i intervjun att hon inte hade kunnat säga de saker hon sa när hon blev filmad om hon inte var påverkad.

8.3.5 Det finns en utbredd oro för vem som ska se filmerna

I rapporten från intervjustudien av Donevan och kollegor uppger forskarna att samtliga deltagare beskriver en stark rädsla och maktlöshet inför att materialet kunde fortsätta spridas och de långsiktiga konsekvenser detta kunde medföra. Rädslan sträckte sig från oro för direkt utpressning till den ständiga oron för att deras material skulle upptäckas av andra. Att materialet finns på internet gav dem en konstant känsla av att vara övervakad, utan att veta av vem, och flera beskriver en ångest över det.⁵¹

Många beskriver i intervjuerna att pornografi från en början bara kändes som en annan form av sex mot ersättning, men att konsekvenserna av att det dokumenterades blev tydligare efter hand. Intervjupersonerna menade att trots att sex mot ersättning via direkta möten medförde fler omedelbara risker, innebar pornografin mer långvariga konsekvenser.

En kvinna som medverkat i direktströmmad pornografi berättar att hon testat en tjänst för ansiktigenkänning och att det då kommer upp filmer med henne. Bilder och filmer med henne fortsätter att laddas upp utan att hon längre är inblandad. En annan kvinna menar att när materialet redan finns på internet är det ingen idé att sluta med pornografiproduktion. En annan berättar att filmerna även blev ett medel för utpressning, som i sig höll henne kvar, när hon ville sluta med att ha sexuella handlingar mot ersättning eftersom främmande män hotade att skicka filmerna till hennes föräldrar ifall hon inte fortsatte.

Att ha filmat sig själv verkar ytterligare bidra till ångesten. Två kvinnor i intervjustudien beskriver på liknande sätt att egenprodu-

⁵⁰ Mind. *Trauma, dissociation och DID*. <https://mind.se/fakta/diagnoser/trauma-dissociation-och/> (hämtad 2023-10-25).

⁵¹ Donevan m.fl. (2023).

cerat material känns mer skamfyllt eftersom det finns en bild av att egenproducerat material alltid är eget val. Man kan inte säga att man blev tvingad och att någon annan filmade.

En kvinna i intervjustudien, vars pojkvän filmat dem utan hennes vetskap, uttrycker oro för sin karriär som lärare, ifall någon skulle hitta filmerna.

Företrädarna för verksamheterna som utredningar har träffat har i många fall poängterat att det faktum att utsatta inte har kontroll över de bilder och filmer där de förekommer är en faktor till stress. Representanter för Talita, som träffar både personer som utsatts i prostitution och i pornografi, berättar att deras erfarenhet är att personer som blivit utsatta i pornografi har mer djupgående trauma jämfört med de som har utsatts i prostitution men inte filmats. Faktumet att övergreppet dokumenterats och potentiellt kommer finnas kvar för alltid gör att kvinnorna de möter upplever utsatthet i pornografi som värre än utsatthet i prostitution, menar representanterna för Talita.⁵²

Psykologerna som möter klienter på Ellencentret menar att lidandet ofta förminskas om ett övergrepp skett via bild eller film och att även den som är utsatt kan förminska det för sig själv, men deras erfarenhet är att det inte är mindre allvarligt och att utsatta personer kan utveckla PTSD och bli traumatiserade, även i de fall då de inte träffat förövaren fysiskt. I de flesta fall har de även träffats fysiskt, men psykologerna menar att något som särskiljer att ha blivit filmad från andra typer av utsatthet är att inte veta vart materialet tar vägen.

Psykologerna vid Ellencentret berättar att en klient kan ha sålt en film för privat bruk till en köpare. Då är en stor del av lidandet att aldrig veta om eller när den sprids vidare. Det innebär en stor kontrollförlust och många tankar på om föräldrarna får veta och på om framtida barn får veta.

Den person som utredningen har träffat som varit med om att filmer spelats in i smyg och delats på sidor för pornografi berättar att händelsen har påverkat hela hennes liv: "Hela mitt liv är uthängt och förstört". Så länge filmerna finns känner hon att det inte går att slappna av. Vetskapen att bilderna kan dyka upp igen är stressande

⁵² Talita. Intervju 2022-09-26.

och skräcken att andra ska se filmen är överhängande eftersom det är en sådan skam.⁵³

8.3.6 En majoritet hade sökt någon form av skydd, stöd eller vård

Metod och urvalsprocess ger att deltagarna i intervjustudien främst är individer som har etablerat kontakt med stöd- eller medlemsorganisationer, eller som följer dem via sociala medier. Många av dem uppger också att de sökt någon form av skydd, stöd eller vård. Det är dock inte så att personerna som ingår i studien främst har sökt stöd hos de verksamheter som medverkat i rekryteringen till studien, och för några var intervjun den första gång som de berättade om sina erfarenheter.

Allra vanligast är att deltagarna har sökt stöd hos vuxenpsykiatrin. Av de 21 personer som har gjort det svarar fem personer ja, elva delvis och tre nej⁵⁴ på frågan om de fått hjälp där. Sex personer svarar ja, tio delvis och fem nej på frågan om de fått bra bemötande.

Nästan lika många, 20 personer, har sökt sig till barn- och ungdomspsykiatrin. Det innebär att majoriteten av deltagarna har haft kontakt med psykiatrin både som barn och som vuxen. Av de som sökt sig till barn- och ungdomspsykiatrin är det fyra som svarat ja, sex nej och tio delvis på om de fått hjälp. Fem svarar ja, sju delvis och åtta nej på om de fått ett bra bemötande. Det är alltså fler i den här gruppen som uppger att de inte fått hjälp eller ett bra bemötande som barn än som vuxna. Det är 18 personer som även har sökt akut psykiatrisk vård, men det framgår inte om de var barn eller vuxna vid tillfället.

Det är 19 personer som har sökt stöd hos socialtjänsten. Av dem svarar två personer ja, nio delvis och åtta nej på frågan om de fått hjälp där. Sex svarar ja, fem delvis och åtta nej på frågan om de fått bra bemötande. Det ger socialtjänsten sämst omdöme av alla instanser avseende om personen anser sig ha fått stöd. Av de sju personer som sökt sig till en Mikamottagning svarar tre personer ja, en delvis och två nej på frågan om de fått hjälp där. Fem svarar ja, ingen delvis och en nej på frågan om de fått bra bemötande. Mikamottagning får alltså ett bättre omdöme, men inte heller det stöd som

⁵³ Respondent nr 4. Intervju 2023-05-16.

⁵⁴ Alla har inte svarat på den frågan.

ges där passar alla, även om bara en person inte var nöjd med bemötandet.

Ett liknande omdöme ges civilsamhällets organisationer. Av de åtta personer som sökt sig till en civilsamhällsorganisation svarar fem personer ja, ingen delvis och tre nej på frågan om de fått hjälp där. Fem svarar ja, en delvis och två nej på frågan om de fått bra bemötande.

De aktörer som fått bäst omdöme avseende bemötande är Skatteverket och Kronofogden, med Mikamottagningar strax efter. Alla de sex personer som sökt någon form av stöd från Skatteverket uppger att de har fått det och att de har fått ett gott bemötande. I kontakten med Kronofogden var det sex av sju som uppgav att de fått ett gott bemötande och fem av sju som upplevt att de fått stöd. Sämst omdöme för bemötande fick Polisen, följt av Barn- och ungdomspsykiatrien.

Skatteverket, följt av Försäkringskassan och Kronofogden, fick bäst omdöme på att faktiskt ha kunnat hjälpa, vilket troligen kan förklaras av att det är en helt annan typ av stöd som personerna har sökt där än hos andra aktörer. Det visar tydligt på att behovet av stöd är bredare än vad som kan erbjudas av socialtjänst och hälso- och sjukvård. Av andra aktörer var det privat psykolog, följt av civilsamhälletsorganisation och primärvård, som fick bäst omdöme avseende om man fått hjälp.

8.3.7 Många uppger att de inte fått det stöd som de behövt

De flesta deltagare i intervjustudien har haft långvariga kontakter med hälso- och sjukvården och andra samhällsinstitutioner. Trots det valde majoriteten att inte självmant berätta om sina upplevelser av pornografiproduktion. Oftast handlade det om en kombination av skam, rädsla och osäkerhet inför mottagarens reaktion. Det var också återkommande att det fanns en förväntan om att de professionella de mötte skulle fråga om utsattheten för sexuellt våld och exploatering, vilket ofta inte skedde. En kvinna beskriver att hon har blivit ”screenad” för våld många gånger, men att frågan om ifall hon utfört en sexuell tjänst mot någon form av ersättning aldrig har funnits med. Hon menar att hon kanske hade svarat nej ändå på

grund av skammen, men det hade betytt mycket att få frågan för då hade hon vetat att den som frågat brydde sig.⁵⁵

Några berättar att de har testat att berätta lite, men absolut inte det värsta, för att se hur mottagaren reagerar. Både tvivel och överdrivna reaktioner från lyssnarens sida avskräckte många från att fortsätta dela med sig av sina upplevelser.

En kvinna vågade berätta för sin stödkontakt på psykiatrin efter att de hade haft kontakt varje vecka under ungefär ett halvår. Då ledde det till att hon fick omfattande hjälp och stöd.

En kvinna, som utnyttjats för att producera pornografi av anhöriga och varit med om att sexköp filmats och spridits som pornografi, hade tidigt en kontakt med BUP. Hon uppger att fokus var mer på hennes beteende än på orsakerna bakom, vilket gjorde att hon gick tillbaka till att ha sex mot ersättning och även fick tillbaka sin ätstörning. Hon berättar att det blev skillnad först när hon fick hjälp på en traumamottagning specialiserad på fysiska och sexuella övergrepp.

Personer med missbruk vittar i intervjustudien om svårigheter med att få skydd, stöd och vård. En kvinna beskriver att man först behöver bli fri från sitt missbruk, men att på behandlingshemmet är det inget fokus på orsakerna till att man mår dåligt, vilket gör att missbruket börjar om. En annan kvinna berättar om liknande erfarenheter. Hon fick veta av psykiatrin att hon behövde bli av med sitt missbruk innan hon kunde få behandling, medan socialtjänsten menade att hon måste för dåligt och behövde hjälp av psykiatrin. Medlemmar i Utan Skyddsnät beskriver på liknande sätt att det inte går att få hjälp så länge man är kvar i utsatthet, och att ett problem är att inte bli trodd när man berättar.⁵⁶

En kvinna som tvärtom är nöjd med den hjälp hon fått berättar om samarbetet mellan det skyddade boendet där hon vistades, psykiatrin och en specialiserad traumamottagning, där alla hölls informerade om allt.⁵⁷

Ett annat problem som lyfts är glappet som uppstår när en person blir vuxen. En kvinna upplever att hon blev bortstött när hon fyllde 18 år. Hon hade önskat ett överlämnande från barn- och ungdomspsykiatrin i stället för att själv behöva börja om och söka stöd. Det har i hennes fall lett till att hon inte längre har någon kontakt med vården.

⁵⁵ Donevan m.fl. (2023).

⁵⁶ Utan Skyddsnät. Personlig kommunikation 2023-10-19.

⁵⁷ Donevan m.fl. (2023).

8.4 Barn som fått bilder eller filmer spridda uppger i högre grad än andra barn att de lider av psykisk ohälsa

Mycket av det som presenterats ovan generellt om psykiskt och fysisk hälsa gäller även för barn. Men barn är, bland annat på grund av sin unga ålder och den beroendeställning de befinner sig i gentemot vuxna, särskilt utsatta.

Företrädare för verksamheter som möter stödsökande understryker att de flesta är mycket unga när de första gången utsätts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi, men det är inte alltid som utsattheten uppdagas innan de fyllt 18 år. Även i intervjustudien av Donevan och kollegor, som är inriktad på vuxna, uppger majoriteten av de intervjuade att de var under 18 år vid det som forskarna benämner som det första pornografiinspelningstillfället, medelåldern var 16,5 år. Novahusets erfarenhet är att de flesta som söker stöd där exploaterades sexuellt första gången, fysiskt eller online, när de var cirka tolv år gamla. Men innan dess har de oftast varit med om andra sexuella övergrepp. Även SMC Pilen möter unga personer från 13 år där majoriteten har mycket tidiga erfarenheter av omsorgssvikt, våld, sexuella övergrepp och grooming vilket i sin tur ökar risk för fortsatt riskutsatthet och upprepade övergrepp och exploatering.

För att kunna presentera kunskap specifikt om barns hälsa har utredningen beställt en systematisk litteraturöversikt avseende kunskap om barn i åldern 13–18 år i sexuella övergreppsbilder samt andra sexuella eller avklädda bilder och filmer, av affilierade professorer Carl Göran Svedin. Bilderna eller filmerna kan vara egenproducerade eller producerade av någon annan med eller utan tvång. Sammanställningen skulle enligt beställningen omfatta kunskap om negativa konsekvenser, exempelvis i form av psykisk, fysisk eller sexuell ohälsa för den som exploateras på detta sätt.

Utredningen har också tagit fram en enkät som spridits med hjälp av idéburna organisationer⁵⁸ som i sin verksamhet möter stödsökande som antingen utsatts för sexuell exploatering eller andra former av sexuella övergrepp. Enkäten riktade sig till personer som

⁵⁸ 1000 möjligheter, Novahuset, Storasyter, Inte din hora, Unizon och MÄN var behjälpliga med formuleringen av enkäten och spred den på olika sätt i sina nätverk. Även Attention spred enkäten i mindre skala. Även RFSL Ungdom och Transammans behjälpliga med formuleringen av enkäten, men de hade inte möjlighet att sprida den.

innan de fyllde 18 år hade varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem hade spridits i något digitalt forum. Oavsett om det var de själva som spred dem eller om det var någon annan.

Information från litteraturstudien och enkäten kompletteras med information från representanter för verksamheter med kunskap om barns utsatthet, eller som erbjuder stöd till både barn och unga vuxna.

8.4.1 De flesta studier om hälsa bland barn som exploaterats i pornografiska sammanhang handlar om sex mot ersättning

Det saknas studier som specifikt handlar om hälsa bland barn som exploaterats i pornografiska sammanhang. Det finns studier som berör hälsan hos barn som tagit emot ersättning för sex och hälsan hos barn som antingen själva delat eller mot sin vilja fått filmer eller bilder spridda, vilket till viss del är en grupp som överlappar med den som berörs av den här utredningen.

I Sverige är det framför allt i serien av undersökningar om unga, sex och internet som genomförts 2004, 2009, 2015 och 2020–2021 som dessa frågor har ställts. I studierna finns frågor om bland annat sex mot ersättning, sexuella övergrepp och erfarenhet av att ha sänt eller lagt ut avklädda bilder.

I studien *Unga sex och internet efter #metoo* från 2021 har de unga som har erfarenhet av att ha tagit emot ersättning för sex kunnat ange anledningen till att de gjort det. Man kunde ange flera svar och det vanligaste (47 procent) var att man behövde pengar. 42 procent svarade att en anledning var att de mådde psykiskt dåligt, 25 procent för att dämpa ångest, 28 procent för att få uppskattning och 19 procent att de behövde droger. Svaren säger inget om hur den sexuella exploateringen påverkat måendet, men det visar att många av de barn som utsatts också mår dåligt. De elever som hade tagit emot ersättning för sex uppgav även signifikant mer symptom på ångest, depression, ilska, posttraumatisk stress, dissociation och sexuella bekymmer än vad andra elever gjorde och de hade resultat som visade att de hade större svårigheter att reglera sina känslor. 88 procent av flickorna och 36 procent av pojkarna som hade tagit emot ersättning för sex hade utsatts för sexuella övergrepp, jämfört med 25 procent av övriga elever (flickor och pojkar sammantaget).

De tidigare studierna, som genomfördes 2004, 2009 och 2015, visade liknande resultat. I *Unga sex och Internet* från 2009 visade resultaten att 78 procent av de elever i årskurs tre på gymnasiet som svarat att de någon gång sålt sex mot ersättning varit utsatta för sexuella övergrepp under barndomen.⁵⁹ Samtliga kvinnliga elever som svarade ja hade utsatts för övergrepp. Den uppföljande studien från 2015 visade att 62 procent av de som svarat att de sålt sexuella tjänster hade utsatts för övergrepp, varav 94 procent av de kvinnliga eleverna. Båda studierna visade också en högre förekomst av psykisk ohälsa än bland de som inte svarat att de sålt sex.

Studierna visar även skillnader i mående bland personer som utsatts för övergrepp, beroende på om övergreppen filmats och spridits. De ungdomar som hade dokumenterats, och framför allt de vars bilder spridits eller de som inte visste om bilderna spridits, mådde sämre än ungdomar som utsatts för sexuella övergrepp som inte dokumenterats. Detta visas i undersökningarna från såväl 2014 som 2020–21.⁶⁰ Resultat från undersökningen 2020–21 visar att symtombördan är större än vid penetrerande sexuella övergrepp om övergreppet dokumenterats och ytterligare högre om bilderna eller filmerna har spridits.⁶¹

En kvinna i intervjustudien av Donevan och kollegor berättar att hennes mamma förminskade det sexuella våld hon utsatts för på nätet när hon blev groomad av en äldre man. Mammans reaktion var att hon ”trodde att det var något mycket värre” när hon veta att det inte handlade om en våldtäkt, medan det för kvinnan (då flickan) som utsatts verkligen upplevdes som ett övergrepp. Att inte få den förståelsen gjorde det ännu jobbigare.⁶² Verksamheterna som utredningen har träffat berättar om liknande händelser, där klienter upplever att de inte tagits på allvar eftersom det inte hänt något fysiskt övergrepp.

Företrädare för ECPAT lyfter risken med att inställningen i samhället ofta är att det inte är så allvarligt med ”bara några bilder” när barn hängs ut på nätet, oavsett om det är i pornografiskt syfte eller i syfte att skuldbelägga någon. För det utsatta barnet är det väldigt

⁵⁹ Svedin och Priebe (2009).

⁶⁰ Jonsson och Svedin (2017). *Barn utsatta för sexuella övergrepp på nätet. Fördjupningsrapport*; Svedin, Landberg och Jonsson (2021). *Unga, sex och internet efter #metoo*.

⁶¹ Svedin, Landberg och Jonsson (2021).

⁶² Donevan m.fl. (2023).

allvarligt och har enligt företrädarna för ECPAT i vissa fall lett till suicid.⁶³

I *Unga, sex och Internet – i en föränderlig värld* från 2014 svarade ungdomar på frågor om erfarenhet av att ha sänt eller lagt ut avklädda bilder i relation till självrapporterad självkänsla och självrapporterade traumasymptom, mätt genom vedertagna screening-instrument. De medverkande som hade erfarenhet av att ha sänt eller lagt ut sådana bilder rapporterade signifikant sämre självkänsla och signifikant sämre psykisk hälsa än de som inte gjort det. Detta gällde alla delskalor som instrumenten mäter: ångest, depression, ilska, pts,⁶⁴ dissociation, sexuella bekymmer och så kallade kritiska items. Skillnaderna gällde både pojkar och flickor.⁶⁵

Samma mönster beträffande den psykiska hälsan visade sig fem år senare i studien *Unga, sex och Internet – efter #metoo*. Studien innehöll även frågor som rörde förmågan till känsloreglering. Dessa visade att förmågan till känsloreglering var signifikant sämre hos såväl pojkarna som flickorna som hade erfarenhet av att ha skickat avklämt material. Hos de elever som skickat avklämt material var även benägenheten att känna skam- och skuldkänslor signifikant högre än hos andra. Detta gällde främst skam. Både pojkar och flickor som skickat avklädda bilder hade en större benägenhet att känna skamkänslor medan flickor visade en något mindre benägenhet för skuldkänslor.⁶⁶

I en studie av 728 gymnasieelever i Sverige, där Sciacca och medarbetare fann att det var vanligare bland hbtqi-ungdomar än bland andra ungdomar att ha varit utsatta för spridning av bilder utan samtycke, vidare fann forskarna även ett samband mellan depression och att någon gång varit utsatt för spridning av sexuella bilder utan samtycke. De fann dock inget samband med låg självkänsla, vilket också undersöktes.

Resultaten av dessa studier stämmer väl överens med de internationella studier som finns på området och som finns sammanställda i litteraturöversikten. Där konstateras att konsekvenserna på hälsa, anpassning, psykologiskt fungerande och relationer har ett samband med spridning av material där barnet eller ungdomen är

⁶³ ECPAT Sverige. Intervju 2022-09-22.

⁶⁴ pts (posttraumatisk stress) är den benämning som används i studien.

⁶⁵ Svedin, Priebe, Wadsby, Jonsson, Fredlund (2015). *Unga sex och Internet – i en föränderlig värld*.

⁶⁶ Svedin, Landberg och Jonsson (2021).

naken eller utför sexuella handlingar, oavsett om det gäller sexting,⁶⁷ spridning av bilder utan samtycke, sextortion⁶⁸ eller dokumenterade sexuella övergrepp.⁶⁹

En summering visar att spridning av dessa material har ett samband med sämre psykisk hälsa generellt samt i form av depression, ångest, traumasymtom och självskaadebeteende. Vidare visas i olika studier samband med beteendemässiga problem i form av beteendestörningar och hyperaktivitet, impulsivitet och ilska samt psykologiska svårigheter i form av självanklagelser, lägre självkänsla, sämre förmåga till känsloreglering, känslolöshet, sämre självkontroll, skam och skuldkänslor, ”betrayal trauma”,⁷⁰ oro för att materialet kan ses av andra och pågående sårbarhet genom att bilderna finns kvar. Det finns även studier som visar på försämrad relation till andra människor genom brist på förtroende och mobbing och ett samband med ökad alkoholkonsumtion och droganvändning. Vidare finns en studie som har visat på samband med ökad sexuell aktivitet, flera sexuella partners och mindre användning av preventivmedel.

I översikten noteras att inga av de studier som återges, vilket inkluderar serien av undersökningar om unga, sex och internet som genomförts i Sverige, är longitudinella och att de därför inte kan svara på om problemen funnits innan, förstärkts eller kommit som ett resultat av de studerade internetrelaterade beteendena eller problemen.⁷¹

8.4.2 Många barn uppger att de inte fått det stöd som de behövt

För att få en bild av ungas erfarenheter har utredningen även tagit fram en enkät som spridits med hjälp av idéburna organisationer⁷² som i sin verksamhet möter stödsökande som antingen utsatts för sexuell exploatering eller andra former av sexuella övergrepp. Enkäten riktade sig till personer som innan de fyllde 18 år hade varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem hade spridits i

⁶⁷ Svedin (2023).

⁶⁸ Skicka, ta emot eller vidarebefordra sexuellt explicita meddelanden, fotografier eller videor.

⁶⁹ Hota eller utpressa någon att skicka sexuellt explicita bilder.

⁷⁰ Att bli sviken eller lurad blir ett trauma i sig.

⁷¹ Svedin (2023).

⁷² 1000 möjligheter, Novahuset, Storasyster, Inte din hora och MÄN var behjälpliga med formuleringen av enkäten och spred den på olika sätt i sina nätverk. Även Attention spred enkäten i mindre skala. Även RFSL Ungdom var behjälpliga med formuleringen av enkäten, men de hade möjlighet att sprida.

något digitalt forum, oavsett om det var de själva som spred dem eller om det var någon annan. Även här gäller att det inte går att säga hur många som varit med om att bilder eller filmer sprids i pornografiskt syfte i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma, eftersom enkäten omfattar en bredare målgrupp. Det bör även noteras att eftersom frågan ställdes via dessa organisationer är det troligt att de som svarat själva har identifierat, eller med hjälp av andra kommit till insikt om, att de är i behov av någon typ av skydd, stöd eller vård.

Enkäten kunde besvaras under två veckor i slutet av maj 2023 och besvarades av 292 personer, men alla har inte svarat på alla frågor. Av de svarande identifierade sig 90 procent som tjejer, sex procent som killar och fyra procent som annat eller inget. Sex procent uppgav att de hade transerfarenhet. Det var 50 procent av de svarande som uppgav att deras sexuella orientering var heterosexuell, 41 procent bi- eller pansexuell, fyra procent homosexuell och fem procent annat eller osäker.⁷³

87 procent av de 239 som svarande uppgav att bilder eller filmer som de tagit på sig själva spridits vidare av någon annan. 49 procent av de 271 som svarat uppgav att någon annan fotat eller filmat dem avklädda eller i en sexuell situation och lagt upp på nätet eller spridit på annat sätt. 19 procent av de 256 som svarat svarade ja på frågan om de någon gång lagt ut bilder eller filmer på sig själva, till exempel på OnlyFans eller liknande sidor.

Enkätsvaren visar på omfattande psykisk ohälsa

71 procent av de svarande uppger att de har eller har haft någon form av självska debeteende, 63 procent att de har eller har haft ätstörningar, 33 procent att de har eller har haft någon form av beroendeproblematik och 85 procent att de har mått psykiskt dåligt på något annat sätt. Endast fem procent uppger att de inte har eller har haft något av ovanstående.

Problemen var ungefär lika vanliga oavsett hur bilderna spridits. Däremot fanns det stora skillnader som berodde på andra faktorer. 83 procent av de som utsatts för trakasserier under en längre tid under sin uppväxt svarar att de har eller har haft någon form av själv-

⁷³ Enkäten beskrivs mer utförligt i kapitel 7.

skadebeteende, jämfört med 70 procent av de som utsatts vid enstaka tillfällen och 44 procent av de som uppger i enkäten att de inte har utsatts för det. 42 procent av de som utsatts för trakasserier under en längre tid under sin uppväxt svarar att de har eller har haft någon form av beroendeproblematik, jämfört med 31 procent av de som utsatts vid enstaka tillfällen och 13 procent av de som uppger i enkäten att de inte har utsatts. Mönstret är detsamma för övriga problem och endast en procent av de som utsatts under en längre tid uppger att de inte har eller har haft några av de problem som frågas om.

En annan grupp som sticker ut är den med funktionsnedsättning, varav de allra flesta uppgav att de hade en NPF-diagnos. Endast enstaka uppgav någon fysisk funktionsnedsättning. Även där är det bara en procent som uppger att de inte haft något av de problem som frågas efter, jämfört med åtta procent av de som inte har någon funktionsnedsättning. 89 procent av de som har någon funktionsnedsättning uppger att de har eller har haft någon form av självska debeteende, jämfört med 58 procent av de som inte har det. 53 procent av de som har någon funktionsnedsättning uppger att de har eller har haft beroendeproblematik, jämfört med 21 procent av de som inte har det. 76 procent av de som har någon funktionsnedsättning uppger att de har eller har haft ätstörningar, jämfört med 52 procent av de som inte har någon funktionsnedsättning.

Att det är vanligt med många olika psykiatriska diagnoser har även kommit fram i intervjuer med verksamheter som möter stödsökande. Mottagningen Ung utsatt i Västra Götalandsregionen berättar att alla som kommer till dem har många olika svårigheter och de flesta som de träffar har konstant ångest. De vill särskilt lyfta att många har dissociativa problem, men att det finns mycket lite hjälp att få för den gruppen.

En representant för Ung Utsatt berättar vidare att det är vanligt att stödsökande hos dem kan prestera och har ganska hög funktion generellt, så att de kan gå i skolan eller ha extrajobb, men att de ändå mår fruktansvärt dåligt. Då blir utsattheten ännu svårare att upptäcka. Exempel på det finns även i intervjustudien av Donevan och kollegor. En kvinna berättar att hon var duktig i skolan och gick på aktiviteter, vilket dolde vad hon var utsatt för och hur hon mådde. Andra berättar dock tvärtom, att de haft problem eller blivit utåtagerande i skolan.

De flesta har inte erbjudits eller sökt hjälp med anledning av att bilder eller filmer på dem har spridits

Av 242 svarande uppger 62 procent att de har kontakt med hälso- och sjukvården (till exempel läkare eller psykolog) eller med myndighet (till exempel socialtjänst) i något annat syfte än de som frågorna som ställs i enkäten handlar om. Det är vanligast bland personer med transerfarenhet och homosexuella samt bland personer med funktionsnedsättning och personer som utsatts för trakasserier under en längre tid under sin uppväxt. Det är minst vanligt bland de som inte alls blivit utsatta för trakasserier under sin uppväxt.

Av de personer som lagt ut bilder eller filmer på dig själva var det 78 procent som svarade att de har kontakt med vården, vilket är fler än de som uppger att bilder har spridits av andra.

Av de som har eller har haft kontakt med hälso- och sjukvården uppgav elva procent att de fått frågan om de har erfarenhet av att bilder eller filmer av dem har spridits och 33 procent hade själva berättat om det. Det är vanligast att de som lagt ut bilder själva har berättat, 50 procent svarar ja. Det är också något vanligare att de som bodde i en liten eller medelstor stad när det hände har berättat, jämfört med de som bodde i eller nära en stor stad eller på landsbygden. Dessa svar stämmer väl överens med resultaten i den undersökning med liknande frågor som Child10,⁷⁴ Inte Din Hora och Ellen-centret genomfört. Den studien var riktad till unga som utsatts för kommersiell sexuell exploatering och inte specifikt de som skildrats i bilder och filmer som spridits. I den studien var det 23 procent som uppgav att de berättat och 12 procent som svarade delvis.⁷⁵

De flesta i utredningens enkät, 69 procent, svarar nej på frågan om de har sökt någon typ av hjälp⁷⁶ med anledning av att bilder eller filmer på dem har spridits, till exempel för att de mår dåligt över det som hänt, eller för att de vill få hjälp att ta bort bilderna eller filmerna. Av de som svarar ja är det vanligast att de vänt sig till polisen (15 procent) eller BUP (12 procent).

⁷⁴ Nu ChildX.

⁷⁵ Child 10, Ellen-centret och Inte Din Hora (2020). Denna enkät spreds på liknande sätt som utredningens enkät, vilket gör att den troligen besvarats av en liknande målgrupp.

⁷⁶ Frågan i enkäten var: Har du sökt någon typ av hjälp med anledning av att bilder eller filmer på dig spridits? Det bedömdes vara en öppnade fråga än skydd, stöd och vård.

De som sökt hjälp i störst omfattning är de som lagt ut bilder själva. Av dessa har 27 procent har kontaktat BUP, 18 procent har kontaktat polisen och 18 procent vuxenpsykiatri.

Det är vanligare att personer som har en funktionsnedsättning har sökt stöd, jämfört med de som inte har det. Bland de som uppger att de har en funktionsnedsättning har 19 procent kontaktat polisen, 19 procent har kontaktat BUP och 16 procent vuxenpsykiatri. Bland de personer som har utsatts för trakasserier under en längre tid under sin uppväxt, är det dubbelt så många som bland andra svarande som har kontaktat polisen. Det är 20 procent i den gruppen som har angivit att de utsatts. Personer i den gruppen har även kontaktat elevhälsan eller någon annan på skolan i högre grad, 13 procent jämfört med 5 procent, än de som inte alls varit utsatta på det sättet.

Uppdelat på kön är det ingen av de som identifierar sig som kille eller annat som har kontaktat någon annan än polisen, BUP eller vuxenpsykiatri. Återigen ska det dock noteras att det är få svarande i de grupperna.

Det är mer betydligt vanligare att de som identifierar sig som homosexuella, bi- eller pansexuella, annat eller osäker har kontaktat BUP, jämfört med de som identifierar sig som heterosexuella. Någon stor skillnad beroende på sexuell läggning finns inte för andra instanser.

De allra flesta svarande uppger att de har berättat för någon i sin närhet om att bilder eller filmer av dem har spridits eller att de själva lagt upp bilder eller filmer. Vanligast, vilket 60 procent svarar, är att ha berättat för en kompis. 28 procent har berättat för en partner, 22 procent för sina föräldrar, 7 procent för en lärare eller annan på skolan och 18 procent för en annan vuxen. 29 procent har inte berättat för någon.

Ungefär hälften av de svarande uppgav att de fått stöd eller hjälp för det de varit med om. Det vanligaste, 37 procent, var att de fått stöd eller hjälp av familj eller vänner. Nio procent svarade vuxenpsykiatri, sex procent svarade en frivilligorganisation och fem procent vardera svarade polisen, ungdomsmottagning och BUP. Tre procent svarade skolan, två procent svarade socialtjänst och fem procent annan. Bland de som kom från en stor stad var det något vanligare att de fått hjälp än bland andra. Här skiljer sig svaren något från undersökningen av Child10, Inte Din Hora och Ellencentret. I den undersökningen är det fler som svarar ja för någon av dessa instanser på frågan om de fått hjälp att komma ur prostitution och/eller trafficking och i så fall

av vem. Exempelvis svarade 15 procent i den undersökningen att de fått hjälp av socialtjänsten (jämfört med två procent i denna). För att fastställa att det verkligen är en skillnad skulle ytterligare studier behöva göras. En förklaring kan vara att det är färre av de svarande i utredningens enkät som faktiskt anser sig behöva hjälp. Men det kan även indikera att utsatthet i form av bilder och filmer som sprids är ännu mer osynligt än andra former av det som organisationerna med ett samlingsbegrepp benämner som kommersiell sexuell exploatering, vilket går i linje med att flera verksamheter, exempelvis ECPAT och Novahuset, lyft att utsatthet som sker på internet inte ses som lika farligt som fysisk utsatthet.

På en öppen fråga om det finns något som de tycker har hindrat dem från att söka eller få hjälp eller stöd är skam och rädsla för att bli dömd eller illa bemött det svar som är återkommande i en överväldigande majoritet bland de 140 personer som valt att svara på den frågan. Vissa uppger även att de inte visste att det som de utsatts för var fel. Några uppger att de har sökt stöd men fått dåligt bemötande, avfärdats eller hamnat mellan stolarna i vården.

En person uppger att hen inte behövde söka hjälp eftersom skolan anmälde.

Svaren bekräftas av de som möter stödsökande. Verksamma vid Novahuset lyfter specifikt barns känsla av skuld. Även vuxna kan känna skuld och skam över vad de har gjort, men när det gäller barn finns även aspekten att inte våga berätta för sina föräldrar om en situation som sedan riskerar att förvärras. Skuldkänslorna är som värst bland barn som utsatts genom att de har förmåtts att själva filma eller fota eftersom de tar på sig delaktighet för övergreppet. Detta kan vara en av de faktorer som leder till att man inte söker stöd eller anmäler. Även verksamma vid BUP Elefanten betonar hur viktigt det är att hjälpa till just med känslorna av skuld och skam.

Många andra verksamheter instämmer i den bilden och den stöds även av intervjustudien av Donevan med kollegor.⁷⁷

På frågan om vad som hade behövts för att de skulle berätta svarar många i enkäten att de inte vet eller att de aldrig skulle ha berättat, men ganska många svarar också att det hade behövts en vuxen som hade kunskap, inte var dömande om detta eller andra omständigheter i hens liv och som ställde rätt frågor. Någon uppger att det hade räckt med att få frågan. Andra svar som kom upp var att personen

⁷⁷ Donevan m.fl. (2023).

själv hade behövt kunskap om hur vanligt det är och vilket stöd som finns. En trygg miljö, kontinuitet i de kontakter personen hade eller att få ta det i sin egen takt är andra önskemål.

Verksamheten vid Traumamottagningen Elefanten BUP tar även upp hur bilder och filmer gör det extra svårt att få stödet att fungera. De berättar att man hela tiden behöver förhålla sig till att de kan dyka upp igen. En patient kan ha gått igenom behandling, gjort ett jättejobb och gått vidare. Men sedan får de veta att någon sett bilderna igen, och så börjar det om.⁷⁸

Eftersom enkäten spridits genom organisationer där det troligen finns en överrepresentation av personer som ansett sig vara i behov av någon form av skydd, stöd och vård, går det inte att utifrån detta dra slutsatser om hur många som mår dåligt av att ha förekommit i bilder som spridits på nätet, eller i vilken omfattning som måendet beror på just detta. Sammantaget visar enkäten dock samma mönster när det gäller mående som både forskning och information från verksamheter som möter stödsökande. Den tyder på att de som söker någon form av stöd mår väldigt dåligt och har stora behov av skydd, stöd och vård. Den bekräftar även bilden av att de som mår allra sämst är personer med NPF-diagnoser och personer som varit utsatta för exempelvis mobbning under sin barndom.

Det enkäten specifikt tillför är svaren om hur många som uppger att de sökt och fått någon typ av hjälp. Det går inte att utläsa hur många som ansett sig behöva hjälp, men med tanke på hur många som svarat att de mår psykiskt dåligt är det väldigt få som sökt och ännu färre som anser sig ha fått någon typ av hjälp. Det är resultat som skulle behöva undersökas vidare.

8.5 Kunskapsluckor om effekter på fysisk och psykisk hälsa

När det gäller vuxna finns goda kunskaper om att hälsan hos kvinnor som utnyttjats sexuellt för pornografiska syften och som kommit i kontakt med någon stödverksamhet är sämre än hos andra kvinnor. Det gäller kvinnor som själva sökt stöd just av den anledningen, eller som blivit hänvisade från exempelvis någon del av vården. I den omfattning de kommer i kontakt med stödverksamheter verkar hälsan

⁷⁸ Traumamottagningen Elefanten BUP. Intervju 2023-09-01.

vara liknande bland män och personer som identifierar sig på annat sätt, men eftersom de är få i underlaget är det svårt att uttala sig om skillnader och likheter jämfört med cis-kvinnor.

Utöver tidigare forskning har utredningen kunnat ta del av kunskap om svenska förhållanden både från den intervjustudie vi har beställt⁷⁹ och från den studie som genomförts av Farley och kollegor.⁸⁰ Det är sammanlagt cirka 130 personer, främst cis-kvinnor, som har intervjuats, vilket ger ett gediget kunskapsunderlag. Utredningen kan därför konstatera att om en person förekommer i pornografi kan det vara en viktig indikator på riskutsatthet och psykisk ohälsa hos personen, och att skydd, stöd och vård bör erbjudas. Det framkommer i nämnda studier att de som söker vård och stöd på egen hand ofta uppvisar ett mycket dåligt mående och är i stort behov av skydd, stöd och vård, vilket i många fall kan omfatta traumabehandling. Vi vet också från den kartläggning som presenterats i detta kapitel att många inte vågar söka stöd på grund av känslor av skam och att fler behöver upptäckas för att få tillgång till skydd, stöd och vård.

Det finns god kunskap om att personer som utnyttjats sexuellt för pornografiska syften ofta har riskfaktorer i sin bakgrund, så som att ha blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp som barn.⁸¹ Det finns dock fortfarande brist på kunskap om hur just medverkan i pornografi påverkar måendet, särskilt bland de som inte sökt stöd. Återigen är bristen på kunskap som störst när det gäller andra än cis-kvinnor. Det vore positivt om den kunskapen kunde öka, men att studera orsakssamband på det sättet är mycket svårt att genomföra.

När det gäller hälsan hos vuxna bedömer utredningen att det område som närmast skulle behöva undersökas är om, och i så fall hur, hälsan hos personer som endast förekommer i egenproducerad pornografi som säljs i form av bilder, filmer eller direktströmmade föreställningar skiljer sig från hälsan hos personer som också medverkar i pornografi som produceras av andra. Intervjustudien antyder att egenproducerat material kan vara förknippat med ökad skam och skuld. Dock krävs ytterligare forskning för att fullt ut förstå påverkan på hälsan och för att klarlägga de specifika hälsokonsekvenserna.

Utredningens bedömning är sammantaget att kunskapen om riskfaktorer och omfattande ohälsa hos målgruppen är tillräcklig för

⁷⁹ Donevan m.fl. (2023).

⁸⁰ Farley m.fl. (2023).

⁸¹ Flera av de studier som presenterats ovan visar detta, bl.a. Donevan m.fl. (2023).

att kunna konstatera att fler behöver kunna ta del av skydd, stöd och vård. Däremot behövs kunskap och metoder för att nå målgruppen och kunna erbjuda adekvat behandling. Det finns därför ett behov av praktisknära forskning.⁸²

När det gäller barn finns det goda kunskaper om att hälsan bland barn, oavsett kön, som varit med om att skildras i bilder eller filmer som sprids på internet är sämre än bland andra barn. Barn som utsatts för sexuella övergrepp och vet att bilderna spridits, eller som misstänker att de gjort det, mår sämre än de som inte tror att övergreppen har dokumenterats och spridits. Det tyder på att själva spridningen är en förklaring till psykisk ohälsa. Det saknas studier om ifall just spridning i de sammanhang som utredningen omfattar, forum där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma. Det finns dock inget som tyder på att just i vilka forum materialet sprids skulle spela någon roll för hur den som utsatts mår.

Sammantaget är det utredningens bedömning att det finns tillräckligt med kunskap om ohälsan hos den här gruppen av barn för att det ska vara angeläget att förstärka såväl det förebyggande arbetet och upptäckten som tillgången till skydd, stöd och vård. Vi vet även att om ett barn lider av psykisk ohälsa är sexuell riskutsatthet något man bör vara observant på. Skydd, stöd och vård skulle kunna förbättras med mer kunskap. Det finns därför ett behov av praktisknära forskning även när det gäller barn.

Utifrån det som framkommit i litteratursökningen⁸³ kan det konstateras att kunskap saknas om riktningen i sambanden mellan utsatthet och ohälsa. Det finns därför ett behov av longitudinella studier. Det finns vidare ett behov av intervjustudier med barn och ungdomar för att skapa en bättre förståelse för hur de hamnat i och hur de bäst kan få stöd och hjälp ut ur situationen. Detta skulle kunna ge en grund för en evidensbaserad metodutveckling om hur stöd och hjälp ska utformas efter att de unga blivit sexuellt utsatta på nätet, något som alltså saknas i dag.

Utredningens bedömning är att det även behövs studier om eventuella skillnader i mående mellan barn som utnyttjats genom att skildras i bilder eller filmer som sprids på internet jämfört med de som utnyttjats för köp av sexuell handling, för att kunna erbjuda väl anpassad skydd, stöd och vård.

⁸² Detta utvecklas i kommande kapitel, främst kapitel 15.

⁸³ Svedin (2023).

9 Nationell reglering och kunskapsstöd om förebyggande arbete, skydd, stöd och vård

Sveriges 21 regioner och 290 kommuner har tillsammans ett stort ansvar och goda möjligheter att förebygga våld, upptäcka våldsutsatthet och ge skydd, stöd och vård till vuxna som utsätts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och till barn som utnyttjas sexuellt i pornografiska syften. Kommunernas och regionernas lagstadgade ansvar kopplat till socialtjänst, hälso- och sjukvård och skola beskrivs närmare i detta kapitel. Vi lyfter särskilt det som rör ansvar för utredningens målgrupper. Vi redogör även för Socialstyrelsens och Skolverkets nationella kunskapsstyrning och det kunskapsstöd som myndigheterna tagit fram i syfte att stödja och utveckla hälso- och sjukvården, socialtjänsten och skolans arbete inom området.

I kapitlets sista del beskriver vi Jämställdhetsmyndighetens och länsstyrelsernas nationella och regionala uppdrag att samordna och stödja genomförandet av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Vi redogör även för den nationella handlingsplanen som samlar och vägleder det nationella arbetet med sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) då flera av de prioriterade områdena berör det främjande och våldsförebyggande arbetet.

9.1 Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)

Hälso- och sjukvårdslagen (HSL) är den centrala ramlagen för hälso- och sjukvården och anger mål och riktlinjer för hur hälso- och sjukvårdsverksamheterna ska organiseras och bedrivs. Ramlagskon-

struktionen reglerar inte i detalj hur vården ska bedrivas utan ger vårdgivaren viss frihet att, inom ramarna, utforma verksamheten. Det gör att verksamheterna kan se olika ut i olika delar av landet. Viktiga bestämmelser för hälso- och sjukvården finns även i ett antal andra regelverk, däribland patientsäkerhetslagen (2010:659), som tydliggör vårdgivarens skyldighet att bedriva ett systematiskt patientsäkerhetsarbete och patientlagen (2014:821), som bland annat syftar till att stärka och tydliggöra patientens ställning samt främja patientens integritet, självbestämmande och delaktighet.

Med hälso- och sjukvård avses enligt 2 kap. 1 § HSL, åtgärder för att medicinskt förebygga, utreda och behandla sjukdomar och skador. I hälso- och sjukvårdens uppgifter ingår även att förebygga ohälsa, vilket framgår av 2 kap. 2 § HSL och gäller för samtliga vårdgivare samt regioner och kommuner som huvudmän.

I 3 kap. 1 § HSL framgår att det övergripande målet för hälso- och sjukvårdens arbete är en god hälsa och vård på lika villkor för hela befolkningen. En viktig princip inom hälso- och sjukvården är att den person som har störst behov av hälso- och sjukvård ska ges företräde, samt att alla människors lika värde ska präglade den vård som ges. Enligt 5 kap. 1 § HSL ska hälso- och sjukvårdens verksamhet bedrivas på ett sådant sätt att en god vård uppfylls. Detta innebär bland annat att vården ska bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet, främja goda kontakter mellan patienten och hälso- och sjukvårdspersonalen samt vara lätt tillgänglig.

Från och med den 1 juli 2021 finns en ny bestämmelse i 2 kap. 6 § HSL, med en ny definition av primärvård som tydliggör primärvårdens grunduppdrag. Den nya definitionen innebär att primärvården ska svara för behovet av medicinsk bedömning och behandling, omvårdnad, förebyggande arbete och rehabilitering som inte kräver särskilda medicinska eller tekniska resurser eller annan särskild kompetens. Målet med omställningen är att primärvården ska utgöra navet i vården och att patienten ska få en god, nära och samordnad vård som stärker hälsan.¹

¹ Prop. 2019:20/164.

9.1.1 Särskilda bestämmelser om barn

I 5 kap. 6–8 §§ HSL regleras särskilda skyldigheter när det gäller hälso- och sjukvård som avser barn. I bestämmelserna framkommer att, när hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas.² Vidare framgår i 4 kap. patientlagen att när patienten är ett barn, ska barnets inställning till den aktuella vården eller behandlingen så långt som möjligt klarläggas. Barnets inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Enligt 6 kap. 5 § patientsäkerhetslagen ska hälso- och sjukvårdspersonalen i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. (se ytterligare skrivningar om samverkan i avsnitt 10.3.1).

Vidare är även verksamheter inom hälso- och sjukvården skyldiga att genast göra en orosanmälan till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa, exempelvis vid misstanke om våldsutsatthet. Denna skyldighet regleras i socialtjänstlagen.³ En hänvisning till detta lagrum finns även i tandvårdslagen.⁴ Anmälningssplikten förutsätter inte att det är klarlagt att socialnämnden behöver ingripa. Det är socialnämnden som ska undersöka vilken grund som kan finnas för uppgiften och utreda det eventuella behovet av åtgärder.⁵ Det räcker således att det finns en misstanke om att ett barn kan fara illa för att en orosanmälan ska göras.

9.1.2 Hälso- och sjukvårdens och tandvårdens ansvar för våldsutsatta

Vuxna som är utsatta för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi eller barn som utnyttjas för pornografiska framställningar kan behöva vård eller behandling från hälso- och sjukvården och tandvården. Även om bestämmelserna i hälso- och sjukvårdslagen och tandvårdslagen inte specifikt adresserar våldsutsatthet omfattas detta av dess vägledande principer om god vård för hela befolkningen.⁶ För att god vård ska uppnås är det av vikt att orsaken till de symtom som patienten söker för identifieras, efter-

² 5 kap. 6 § HSL.

³ 14 kap. 1 § SoL.

⁴ 3 § TvL.

⁵ Prop. 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen, s. 105 ff.

⁶ 3 kap. 1 § och 5 kap. 1 § HSL samt 2–3 §§ TvL.

som de kan vara den bidragande orsaken till hälsoproblemen.⁷ Verksamheterna som omfattas av lagstiftningen har således en viktig roll i att medverka till tidig upptäckt av våldsutsatthet, ge medicinsk och psykosocial omvårdnad samt behandling och dokumentation av skador. Verksamheter inom hälso- och sjukvården som kan komma i kontakt med våldsutsatta, inklusive personer som utsatts för sexuellt utnyttjande i pornografiska syften, är exempelvis akutmottagningar, smittskyddsmottagningar, kvinnokliniker, vuxenpsykiatri, ungdomsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatri, vårdcentraler och barnmorskemottagningar.

I Kvinnofridspropositionen lyfts att framför allt akutsjukvården, kvinnoklinikerna och primärvården har en unik möjlighet att upptäcka våld då kvinnor söker sig dit för att få vård. Det framgår i propositionen att ett gott omhändertagande av våldsutsatta från hälso- och sjukvårdens sida, och möjlighet till fortsatt stöd och hjälp, kan vara avgörande för att den våldsutsatta kvinnan ska kunna förändra sin situation såväl i ett kort som långt perspektiv. Vidare lyfts att om en våldsutsatt person söker hälso- och sjukvårdens tjänster, men också behöver annat stöd, har hälso- och sjukvården ett ansvar att hänvisa till organ som har kompetens och resurser för uppgiften.⁸ Det kan exempelvis handla om att vårdgivaren ska se till att hälso- och sjukvårdspersonalen hjälper den vuxna att få kontakt med socialtjänsten, om personen samtycker till det.⁹

Olika våldshandlingar kan utgöra brottsliga handlingar och uppgifter kan i vissa fall lämnas till polisen. I offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och patientsäkerhetslagen (2010:659) finns bestämmelser om när hälso- och sjukvården och tandvården utan hinder av sekretess eller tystnadsplikt får lämna uppgifter till bland annat Polismyndigheten.¹⁰

Kompletterande bestämmelser och vägledning för personal i hälso- och sjukvården och tandvården, i deras arbete med våld i nära relationer, finns i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer, HSLF-FS 2022:39 (se kapitel 9.5.1).

⁷ Nationellt centrum för kvinnofrid *Hälso- och sjukvårdens ansvar för våldsutsatta patienter*. <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/halso-och-sjukvardens-ansvar/halso--och-sjukvardens-ansvar/> (hämtad 2023-06-05).

⁸ Prop. 1997/98:55. s. 44 ff.

⁹ HSLF-FS 2022:39.

¹⁰ Se 7 kap. 13 § och 8 kap. 4 § HSFL-FS 2022:39.

9.2 Socialtjänstlagen (2001:453)

Socialtjänstlagen (SoL) utgör grunden för socialtjänstens verksamhet och sätter ramarna för socialtjänstens uppgifter och ansvarsområden. Socialtjänstlagen är en ramlag som anger vilka mål och resultat som ska uppnås, men inte reglerar i detalj hur kommunen ska utforma arbetet för att uppnå dessa. Denna konstruktion ger kommunerna stort handlingsutrymme att, inom ramarna, utforma verksamheten efter de lokala behoven och förutsättningarna.

I socialtjänstlagens inledande portalparagraf anges det övergripande målet för socialtjänstens verksamhet, vilket är att främja människors ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet.¹¹ Målet ger uttryck för principen om alla människors lika värde och rätt till social trygghet, vård och omsorg. Detta gäller oavsett ålder, kön, etniskt ursprung, hudfärg, språk, religion, funktionsnedsättning och sexuell läggning.

Av 2 kap. 1 § SoL framgår att varje kommun ska svara för socialtjänsten inom sitt område och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp de behöver. Detta innebär inte någon inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän. Områden som socialtjänsten ansvarar för är omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det.¹²

Rätten till bistånd regleras i 4 kap. 1 § SoL och innebär att den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt. Den enskilde ska genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet ska utformas så att det stärker hans eller hennes möjligheter att leva ett självständigt liv.

Av lagen framgår även att individuellt inriktade insatser som socialtjänsten utformar ska vara av god kvalitet och det ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet. Kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.¹³ God kvalitet innebär att arbetet ska utformas med stöd av ett antal vägledande principer: helhetssyn, frivillighet och självbestämmande, normalisering, kontinuitet, flexibilitet, närhet samt principen om

¹¹ 1 kap. 1 § SoL.

¹² 3 kap. 1 § SoL.

¹³ 3 kap. 3 § SoL.

barnets bästa. Sammantaget innebär det att socialtjänstens arbete ska utformas så att det stärker den enskildes resurser att leva ett självständigt liv, att den enskilde ska tillförsäkras skäliga levnadsvillkor genom insatserna, att stödet utformas efter individens behov och önskemål samt bidrar till förtroendefulla relationer mellan den enskilde och socialtjänstens företrädare.

Att socialtjänstens arbete ska bygga på frivillighet och självbestämmande är en huvudprincip och endast i undantagsfall kan tvångsåtgärder behövas med stöd av bestämmelserna i lagen (1988:870) om vård av missbrukare (LVM) i vissa fall och i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).¹⁴

9.2.1 Särskilda bestämmelser om barn

I 1 kap. 2 § SoL framgår principen om barnets bästa. Enligt bestämmelsen ska barnets bästa särskilt beaktas vid åtgärder som rör barn. Med barn avses varje människa under 18 år. Denna princip finns för att stärka barns ställning vid insatser enligt lagen och grundar sig i artikel 3 i barnkonventionen.

I 5 kap. SoL finns bestämmelser som särskilt lyfter upp socialnämndens ansvar för barn och unga generellt och barn som brottsoffer. Av bestämmelserna framgår bland annat att socialnämnden ska verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden, att socialnämnden ska bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn och unga far illa, samt särskilt uppmärksamma och följa utvecklingen hos barn och unga som har visat tecken på en ogynnsam utveckling. Vidare framgår i bestämmelserna att socialnämnden i samarbete med hemmen ska se till att dessa barn och unga får skydd, stöd och vård utifrån sina behov. Barn ska även få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet.

Förslag på ytterligare stärkningar av barnrättsperspektivet i socialtjänstlagen finns i betänkandet med förslag till en ny socialtjänstlag som överlämnades till regeringen i augusti 2020.¹⁵

¹⁴ 1 kap. 3 § SoL.

¹⁵ SOU 2020:47.

9.2.2 Socialtjänstens ansvar för våldsutsatta

Bestämmelsen om kommunens yttersta ansvar för att varje person får det stöd och den hjälp som behövs, innefattar även en skyldighet att ge stöd och hjälp till brottsoffer och deras närstående, vilket tydliggörs av 5 kap. 11 § SoL, den så kallade brottsofferparagrafen.

Paragrafen lyfter fram brottsoffer generellt och särskilt våldsutsatta kvinnor och barn som utsatts för våld av närstående. Bestämmelsen klargör även att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående, är brottsoffer. Enligt bestämmelsen ska ”socialnämnden verka för att brottsoffer och deras närstående får stöd och hjälp”. Det omfattar samtliga brottsoffer, oavsett ålder och kön. Det gäller således även vuxna som utsatts för olika typer av sexualbrott vid produktion och distribution av pornografi. När det gäller barn som har utsatts för olika former av sexuell exploatering innebär brottsofferparagrafen alltid att socialnämnden har ett omfattande ansvar, eftersom det då alltid handlar om att barnet är utsatt för ett brott, oavsett om våld förekommit.

Alla som utsatts för våldsbrott av olika slag och i olika sammanhang har, efter individuell prövning enligt 4 kap. 1 § SoL, rätt att få det stöd och den hjälp som de kan behöva i den mån de själva inte kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt. Kommunen kan även erbjuda öppna insatser som service om dessa är allmänt inriktade och generellt utformade, vilket inte behöver föregås av en individuell prövning.

Enligt 11 kap. 1 § SoL ska socialnämnden utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. När det kommer till socialnämndens kännedom att ett barn kan vara eller har varit utsatt för våld eller sexuell exploatering är det en sådan omständighet som kan föranleda en åtgärd av socialnämnden. När en anmälan rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd. En sådan bedömning ska dokumenteras.¹⁶

Socialtjänstens ansvar omfattar såväl de barn som far illa som de som befinner sig i riskzon för att fara illa. Det omfattar även de barn som utsätter sin hälsa och utveckling genom eget riskfyllt beteende. Bestämmelserna gäller alla barn och unga, oavsett om de har rätt att

¹⁶ 11 kap. 1 a § första stycket SoL.

befinna sig i Sverige och hur länge de har vistats i Sverige. Om barnet inte är bosatt i någon kommun är det den kommun där barnet vistas när behovet uppmärksammas som ansvarar för stöd och hjälp. När det gäller vuxna är huvudregeln att det krävs samtycke för att kunna inleda utredning. Undantag gäller dock sådana fall där det inte kan uteslutas att den enskilde är i behov av vård.¹⁷

Kompletterande bestämmelser och vägledning för personal inom socialtjänsten i deras arbete med våld i nära relationer finns i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer, HSLF-FS 2022:39 (se avsnitt 9.5.1).

9.2.3 Övriga relevanta lagar

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Insatser och placering utanför hemmet genomförs i de allra flesta fall med frivilligt med stöd av socialtjänstlagen (SoL). Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) är en kompletterande skyddslag som reglerar situationer då frivilliga insatser inte kan komma till stånd eller inte bedöms som tillräckliga. Syftet är att samhället ska kunna fullgöra sin skyldighet att tillgodose barns och ungdomars behov av skydd, stöd och behandling. Av 1 § LVU framgår att insatserna ska präglas av respekt för den unges människovärde och integritet. Även vid beslut enligt denna lag ska vad som är bäst för den unge vara avgörande.

Vård enligt 2 § LVU kan beredas om det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet. Denna vård kan beslutas om tills barnet är 18 år. Med stöd av bestämmelsen i 3 § LVU kan vård även beredas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Vård med stöd av 3 § LVU får även beredas den som har fyllt 18 men inte 20 år.

Med begreppet ”socialt nedbrytande beteende” menas att den unges beteende avviker från samhällets grundläggande normer på ett

¹⁷ Se Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, Lag (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård och Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall.

sätt som kan leda till en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Sexuell exploatering och ett sexuellt riskbeteende kan exempelvis bedömas som ett socialt nedbrytande beteende och utgöra grund för ett omhändertagande enligt LVU.

Förvaltningsrätten beslutar efter ansökan från socialnämnden om barnet eller den unge ska beredas vård enligt LVU. När domstol beslutat om vård med stöd av LVU, ska nämnden besluta om placering enligt 11 § LVU. Beslut om LVU kan tas omedelbart av socialnämnden då rättens beslut om vård inte kan avvaktas.¹⁸

Innan socialnämnden gör en ansökan till förvaltningsrätten om vård enligt LVU ska, enligt 32 §, en läkarundersökning genomföras som syftar till att identifiera sjukdom, skada eller funktionsnedsättning som kan ha betydelse för behovet av vård enligt LVU och för planering av vården.

Regionen ska, på initiativ av socialnämnden, erbjuda alla barn som placeras utanför det egna hemmet enligt LVU och SoL en hälsoundersökning, om det inte är uppenbart obehövligt.¹⁹ Regelen omfattar alla barn under 18 år samt unga mellan 18–20 år. När vård enligt LVU genomförs på Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem ingår, i hälso- och sjukvårdsinsatserna, bland annat tillgång till läkare, sjuksköterska och psykolog, medicinsk och psykiatrisk bedömning, åtgärder av olika hälsoproblem och läkemedelsbehandling. SiS har dock inte något formellt ansvar för hälso- och sjukvård vid de särskilda ungdomshemmen utöver ansvaret för elevhälsan i anslutning till undervisning vid hemmen. Enligt 3 kap. 6 § SoL ska SiS också ha tillgång till läkare som bör ha specialistkompetens inom barn- och ungdomspsykiatri eller allmänpsykiatri samt psykologisk expertis.

I LVU finns inget angivet om vårdtidens längd men så snart LVU-vården inte längre behövs ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra.²⁰

¹⁸ Lag (2022:664).

¹⁹ Hälsoundersökningen är i princip bara obehövlig om barnen redan genomgått en undersökning enligt HSLF-FS 2019:19 det senaste året (framgår av proposition 2016/17:59).

²⁰ 21 § LVU.

Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall

Missbruks- och beroendevården omfattar hälso- och sjukvårdens samt socialtjänstens ansvar för människor i alla åldrar med missbruk eller beroende av alkohol, narkotika, andra beroendeframkallande medel, läkemedel, dopningsmedel samt spel om pengar.

Socialnämnden ska aktivt sörja för att personer med missbruk får den hjälp och vård som de behöver för att komma ifrån missbruket. Om vård på frivillig väg inte är möjligt kan det bli aktuellt med omhändertagande och vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM).²¹ LVM-vården bedrivs på ett SiS-hem och får pågå i högst sex månader. Vården inleds dock som huvudregel på sjukhus. Under LVM-vården ansvarar regionen för att tillhandahålla medicinsk bedömning, abstinensbehandling samt annan medicinsk behandling. Så snart som det är möjligt ska vården övergå i öppnare former utanför institutionen, så kallad § 27-vård. Vården kan då fortsätta på ett öppet behandlingshem, i familjehem eller genom att personen deltar i öppenvårdsprogram.

I hälso- och sjukvårdsinsatserna inom LVM som erbjuds på SiS-hem ingår bland annat tillgång till läkare, sjuksköterska och psykolog, medicinsk och psykiatrisk bedömning, åtgärder av olika hälsoproblem och läkemedelsbehandling. I hälso- och sjukvårdsinsatserna på SiS-hemmen ingår även kartläggning och bedömning av samsjuklighet.

9.3 Samverkan mellan kommun, region och idéburen sektor

Det är inte ovanligt att vuxna som utsatts för våld eller andra övergrepp i samband med produktion och distribution av pornografi, eller barn som utnyttjats för pornografiska framställningar, har utvecklat många olika komplexa behov och är i behov av insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården (se kapitel 14).

Det finns flera bestämmelser i socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen som reglerar samverkan mellan kommun och region, både på organisatorisk nivå och individnivå. I regel är det huvudsakliga syftet med bestämmelserna att säkerställa att enskilda individer får den vård och den omsorg som de behöver. Att samverkan och

²¹ Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall.

samordning av insatser mellan dessa huvudmän fungerar är därför centralt för att målgruppens behov ska tillgodoses.

Myndigheters skyldighet att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i patientsäkerhetslagen (2010:659).

Det innebär att alla uppgifter som rör en individs personliga förhållanden skyddas av sekretess och enbart får lämnas ut efter särskild skadeprövning. Sekretessen och tystnadsplikten kan brytas om personen själv samtycker till det. Därutöver får uppgifter bara röjas i enlighet med särskilda sekretessbrytande bestämmelser i lag eller förordning. Det kan gälla situationer då uppgifter begärs ut av vissa myndigheter eller situationer där personalen har anmälningsskyldighet, till exempel om ett barn riskerar att fara illa.

9.3.1 Samverkan på organisatorisk nivå

När det gäller samverkan på organisatorisk nivå framgår det av bestämmelsen i hälso- och sjukvårdslagen att regionen, avseende planering och utveckling av hälso- och sjukvården, ska samverka med samhällsorgan, organisationer och vårdgivare.²² En liknande lydelse finns i socialtjänstlagen där det framgår att socialnämnden vid behov ska utforma och genomföra insatser i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.²³

Närmare bestämmelser om när och hur samverkan ska bedrivas i den egna verksamheter och med externa aktörer förtydligas i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete som gäller för socialtjänstens verksamhet enligt LSS och hälso- och sjukvården.²⁴

Särskilda bestämmelser om samverkan om barn som far illa

Kommunens socialnämnd har ett särskilt ansvar när det gäller att samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa.²⁵ Det gäller även placerade barn. Det rör inte minst barn som utsätts eller som

²² 7 kap. 7 § HSL.

²³ 11 kap. 3 § HSL.

²⁴ HSLF-FS 2023:27.

²⁵ 5 kap. 1 a § SoL.

riskerar att utsätts för våld, sexuella övergrepp eller andra former av sexuell exploatering, exempelvis utnyttjande av barn för pornografiska framställningar. Nämnden ska även aktivt verka för att en sådan samverkan ska komma till stånd, ett så kallat förstahandsansvar. På initiativ av socialnämnden ska även hälso- och sjukvården ingå i samverkan kring dessa barn, vilket framgår av hälso- och sjukvårdslagen. Motsvarande bestämmelser, men utan förstahandsansvar, finns även i skollagen.

Lagstadgade överenskommelser

Kommuner och regioner är skyldiga enligt lag att ingå samverkansöverenskommelser för ett antal målgrupper.²⁶ Det gäller för målgrupperna: 1) personer med psykisk funktionsnedsättning, 2) personer som missbrukar alkohol, narkotika, andra beroendeframkallande medel, läkemedel, dopningsmedel eller spel om pengar och 3) barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet. Det framgår även att organisationer som företräder dessa personer eller deras närstående bör ges möjlighet att lämna synpunkter på innehållet i samverkansöverenskommelsen. Många kommuner och regioner har tagit fram samverkansöverenskommelser för barn i behov av särskilt stöd. Exempel på detta är samverkansöverenskommelsen *Barn i behov av särskilt stöd* (BUS), mellan kommunerna i Stockholms län och Region Stockholm.²⁷

Avtalssamverkan

Enligt kommunallagen får en kommun eller en region ingå avtal om att någon av dess uppgifter helt eller delvis ska utföras av en annan kommun eller en annan region (avtalssamverkan).²⁸ Utöver denna bestämmelse framgår det av socialtjänstlagen att en kommun får sluta avtal med en enskild person om att utföra kommunens upp-

²⁶ 16 kap. 3 § HSL.

²⁷ Storsthlm. *Samverkansområden – Barn i behov av särskilt stöd (BUS)*.

<https://www.storsthlm.se/samverkansomraden/god-och-nara-var-d-och-omsorg/var-d-och-omsorg-i-samverkan/barn-unga/barn-i-behov-av-sarskilt-stod-bus/> (hämtad 2023-09-27).

²⁸ 9 kap. 37 § kommunallagen (2017:725).

gifter inom socialtjänsten. Uppgifter som innefattar myndighetsutövning får dock inte överlämnas.²⁹

Avtalssamverkan innebär i praktiken att en eller flera kommuner eller regioner får utföra kommunala uppgifter åt en eller flera andra kommuner eller regioner. Avtalssamverkan kan bli aktuellt när det gäller att erbjuda målgrupper med komplext behov ett specialiserat stöd som exempelvis vuxna som utsätts för våld eller barn som utsätts för olika former av sexuell exploatering. Behovet av att ingå avtalssamverkan kan vara särskilt stort för små kommuner som annars har svårt att klara sitt uppdrag.

Från och med den 1 juli 2018 finns det en generell rätt till kommunal avtalssamverkan i kommunallagen som har förenklat samverkansmöjligheterna för kommuner och regioner.³⁰ Syftet med den nya bestämmelsen är att ge kommuner och regioner bättre förutsättningar att anpassa verksamheten till nya samhällsutmaningar och nya uppkomna behov. Enligt Statskontorets utvärdering har den nya bestämmelsen om förenklad avtalssamverkan underlättat för kommunerna att både rekrytera och bibehålla rätt kompetens, vilket i sin tur bidragit till att effektivisera och höja kvaliteten i kommunernas verksamhet.³¹

Exempel på avtalssamverkan är bland annat att Stockholms Stad genom Mikamottagningen i Stockholm har ingått avtal med en majoritet av Stockholms läns kommuner.

Idéburet offentligt partnerskap

Ett idéburet offentligt partnerskap (IOP) är en form av samverkansöverenskommelse som upprättas mellan offentlig och idéburen sektor i syfte att uppnå ett visst allmännyttigt samhälleligt mål. Ett IOP måste vara förenligt med upphandlings- och statsstödsreglerna. Det innebär att en överenskommelse om ett IOP inte får utgöra en otillåten direktupphandling eller ett otillåtet statsstöd. Med otillåten direktupphandling avses när en upphandlande myndighet har ingått avtal med en leverantör utan att annonsera enligt upphandlingslagen.³²

²⁹ 2 kap. 5 § SoL (2001:453).

³⁰ Prop. 2017/18:151.

³¹ Statskontoret (2023:5). *Hand i hand – En analys av kommunal samverkan*.

³² Konkurrensverket, *Otillåten direktupphandling*.

<https://www.konkurrensverket.se/upphandling/lagar-och-regler/direktupphandling/otillaten-direktupphandling/> (hämtad 2023-06-05).

Otillåtet statsstöd är om stat, kommun eller region, med vissa undantag, lämnar stöd som inte i förhand har godkänts av EU-kommissionen.³³

Idéburna organisationer besitter ofta särskild kunskap som är viktig för att möta förändringar och problem i samhället. Syftet med en IOP är att offentlig verksamhet samverkar med den idéburna sektorn för att få ta del av den kunskapen. Det gäller inte minst den idéburna sektorns kunskap om sexuell exploatering och pornografi. Att kommunen vid behov ska samverka med organisationer eller föreningar framkommer av 11 kap. 3 § SoL.

Exempel på en samverkansöverenskommelse enligt IOP är den mellan Novahuset och Linköpings kommun.³⁴

9.3.2 Samverkan på individnivå

Det finns även flera bestämmelser inom hälso- och sjukvårdslagen och socialtjänstlagen som handlar om en lagstadgad skyldighet att upprätta särskilda samordnande planer för enskilda individer, som ofta innebär att samverkan måste upprättas mellan olika aktörer, förutsatt att den enskilde samtycker.

Samordnad individuell plan

När individer har behov av insatser och stöd från både hälso- och sjukvården och socialtjänsten, finns det ofta behov av att samordna insatserna för att individen ska få sina behov tillgodosedda. Det är inte ovanligt att individer som är utsatta för våld eller sexuell exploatering behöver insatser från båda huvudmännen.

Kommunen och regionen ska enligt socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen upprätta en samordnad individuell plan (SIP) tillsammans med brukare och patient när de bedömer att insatser behöver samordnas och om individen själv samtycker till det.³⁵ I de fall planen avser en minderårig, behöver samtycke också inhämtas

³³ Regeringskansliet. *Om Statsstöd*, <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/naringspolitik/statsstod/> (hämtad 2023-06-05).

³⁴ Idéburet partnerskap mellan Novahuset och Linköpings kommun för perioden 2021-01-01–2023-12-31. <https://sammantraden.linkoping.se/welcome-sv/namnder-styrelser/social-och-omsorgsnamnden/2020-10-21-social-och-omsorgsnamnden/agenda/ideburet-offentligt-partnerskap-novahuset-linkopings-kommunpdf?downloadMode=open> (hämtad 2023-09-28).

³⁵ 2 kap. 7 § SoL och 16 kap. 4 § HSL.

från vårdnadshavaren samt från den minderåriga i de fall hen har fyllt femton år. Det gäller även privata utförare som kommun och region har avtal med.

Det räcker med att en av huvudmännen gör bedömningen för att skyldigheten ska inträda för båda.³⁶ Initiativ till att planen upprättas kan även tas av individen själv eller av dennes närstående eller någon annan. Av bestämmelsen framgår att arbetet med planen ska påbörjas utan dröjsmål och gälla alla åldrar och hjälpbehov. Vid utformande av planen ska individen göras delaktig i så stor utsträckning som möjligt och stor hänsyn ska tas till individens egna önskemål. Även närstående ska ges möjlighet att delta i arbetet med planen, om det bedöms lämpligt och om den enskilde inte motsätter sig det. Av planen ska framgå

- vilka insatser som behövs
- vilka insatser respektive huvudman ska svara för
- vilka åtgärder som vidtas av någon annan än kommunen eller regionen och
- vem av huvudmännen som ska ha det övergripande ansvaret för planen.

9.4 Skollagen (2010:800)

Skollagen (2010:800) innehåller bestämmelser om skolväsendet. Det är huvudmannen som ansvarar för att alla elever har tillgång till elevhälsa i den omfattning som de har rätt till enligt skollagen.

I 2 kap. 25 § regleras att det för eleverna i elever i förskoleklass, grundskola, anpassad grundskola, sameskola, specialskola, gymnasieskola och anpassad gymnasieskola ska finnas elevhälsa.

Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsan ska främst arbeta hälsofrämjande och förebyggande och även stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål. För alla dessa insatser ska det finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator. Varje elev ska under sin skoltid erbjudas ett visst specificerat antal hälsokontroller genom hälsobesök.

³⁶ Prop. 2008/09:193. s. 32.

Av 2 kap. 27 § framgår att även syn, hörsel och andra begränsade hälsokontroller ska erbjudas eleven mellan hälsobesöken. Eleverna får enligt 2 kap. 28 § också anlita elevhälsan vid behov för enkla sjukvårdsinsatser. Vid alla dessa tillfällen finns tillfälle för elevhälsans personal att uppmärksamma och fånga upp barn som är utsatta för olika former av våld inklusive sexuell exploatering.³⁷

Elevhälsans medverkan är viktig när det gäller generella frågor om elevernas arbetsmiljö och skolans värdegrund. Det kan till exempel handla om arbetet mot kränkande behandling, undervisning om tobak, alkohol, andra droger och jämställdhet samt undervisning om sexualitet, samtycke och relationer.³⁸

Den 2 juli 2023 trädde ändringar i skollagen i kraft som syftar till att stärka elevhälsan.³⁹ Ändringarna innebär bland annat att elevhälsans arbete ska bedrivas på individ-, grupp- och skolenhetsnivå och i samverkan med lärare och övrig personal. Elevhälsan ska vara en del av skolans systematiska kvalitetsarbete och det förtydligas i skollagen att den ska samverka med hälso- och sjukvården och socialtjänsten när det behövs.

9.5 Socialstyrelsens kunskapsstyrning

Socialstyrelsen är kunskapsmyndighet för vård och omsorg och som genom sin kunskapsstyrning stödjer och utvecklar hälso- och sjukvården och socialtjänsten. I uppdraget ingår bland annat att ta fram föreskrifter och allmänna råd samt statistik, uppföljningar och utvärderingar. Föreskrifter och allmänna råd och tillhörande handböcker är vägledande för hälso- och sjukvården och socialtjänsten vid tillämpning av lagen. Övrigt kunskapsstödande material bygger på bästa tillgängliga kunskap och innehåller ofta olika typer av rekommendationer men är inte bindande att följa. När det gäller våldsutsatthet som inte har skett inom ramen för en relation, finns inga föreskrifter eller allmänna råd framtagna. Däremot finns vägledande material som tar upp socialnämndens ansvar för brottsoffer, sexuell exploatering och människohandel för sexuella ändamål, vilka presenteras nedan.

³⁷ Socialstyrelsen och Skolverket (2023). *Vägledning för elevhälsan*.

³⁸ Läroplan (Gy11) för gymnasiet och Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt förskoleklass och fritidshem.

³⁹ Prop. 2021/22:162, bet. 2021/22: UbU27, rskr. 2021/22:429.

9.5.1 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (HSLF-FS 2022:39)

Socialnämnden har ett särskilt ansvar för våld som sker i nära relation, vilket framgår av 5 kap. 11 § socialtjänstlagen (2001:453). Socialstyrelsen har beslutat om föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer som trädde i kraft den 1 november 2022,⁴⁰ och som i huvudsak tagits fram med stöd av 8 kap. 1 § punkt 5, Socialtjänstförordningen.

Syftet med de nya föreskrifterna och allmänna råden är att fortsätta höja kvaliteten i stödet till våldsutsatta barn och vuxna och barn som bevittnat våld, samt att stödja våldsutövare med att ändra sitt beteende.

Föreskrifterna innehåller närmare bestämmelser och vägledning för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens arbete med målgrupperna som omnämnts ovan. Fokus är våld som har skett inom ramen för en relation och omfattar både pågående och tidigare våld. Våldsutsatthet som har skett i ett pornografiskt sammanhang täcks inte av föreskrifterna om det inte har skett inom ramen för en närstående relation. Det kan exempelvis handla om en person som, av sin partner, genom hot och våld tvingats till att medverka i produktion och distribution av pornografiskt material.

Under dessa förutsättningar kan föreskrifternas tillämpningsområde enligt utredningens bedömning bli aktuellt för en person som utsatts för våld och övergrepp i en pornografisk kontext.

Våld i nära relationer – Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården

I juni 2023 presenterade Socialstyrelsen en ny handbok för att stödja tillämpningen av HSLF-FS 2022:39 och det övriga regelverk som gäller för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens arbete med våld i nära relationer.⁴¹ Innehållet bygger i huvudsak på lagstiftning, förarbeten, rättsfall och JO-utlåtanden.

Handboken har fokus på våld som sker i nära relation men lyfter i vissa avsnitt även upp brottsoffer i en bredare bemärkelse, särskilt

⁴⁰ HSLF-FS 2022:39.

⁴¹ Socialstyrelsen (2023). *Våld i nära relationer – Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.

avseende barn. I avsnittet som handlar om socialnämndens ansvar för barn och unga som utsatts för brott nämns bland andra målgruppen barn som utsätts för någon form av sexuell exploatering eller andra sexualbrott.⁴² I texten lyfts att denna målgrupp är barn som utsatts för brott och att socialnämndens ansvar är att barnet och dennes närstående får det stöd och den hjälp som de behöver.

I handboken finns även ett avsnitt som lyfter hälso- och sjukvårdens ansvar att se till att den som söker hälso- och sjukvårdens tjänster också blir hänvisad till andra organ som har kompetens och resurser för uppgiften, om så behövs. I avsnittet finns bland annat hänvisningar till Jämställdhetsmyndighetens nationella stödtelefon dit yrkesverksamma kan ringa för vägledning i frågor som rör sexuell exploatering av barn, prostitution, människoexploatering och människohandel.⁴³

9.5.2 Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd (SOF 2013:1)

I Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd⁴⁴ ges rekommendationer till stöd för bedömningen av enskilda personers rätt till ekonomiskt bistånd. Råden är ett verktyg för yrkesverksamma som gör bedömningar av rätt till ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen (2001:453).

I de allmänna råden framgår att det kan finnas särskilda skäl att i vissa fall beräkna en persons kostnader enligt riksnormen till både en högre och lägre nivå. Särskilda skäl som bör leda till en högre nivå innefattar bland annat om en person har tillfälligt höga kostnader till följd av att ha blivit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående, eller för annat brott. Särskilda skäl som bör leda till en lägre nivå enligt riksnormen innefattar bland annat om en person är i en nödsituation och endast behöver tillfälligt ekonomiskt bistånd för att reda ut den.

Denna typ av situation skulle, enligt utredningens bedömning, kunna bli aktuell för en person som utnyttjas och hotas av sin partner att sälja pornografiska bilder och/eller filmer och som själv inte får ta del av pengarna, vilket är en form av ekonomiskt våld. För beslut om ekonomiskt bistånd behöver dock alltid en individuell bedömning göras.

⁴² Ibid. s. 65, avsnitt 6.5.1.

⁴³ Ibid. s. 249, avsnitt 24.3.

⁴⁴ HSLF-FS 2021:31.

Ekonomiskt bistånd – Handbok för socialtjänsten

Socialstyrelsens handbok om ekonomiskt bistånd är ett komplement till Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd (SOSFS 2013:1). Handboken är ett stöd för personer inom verksamhetsområdet ekonomiskt bistånd, och är tänkt att förtydliga tillämpningen av lagstiftningen i det praktiska arbetet.

Materialet belyser att kommunens ansvar vid våldsutsatthet är att socialtjänsten ska verka för att alla som utsätts för våld eller andra övergrepp ska få stöd och hjälp. Extra vikt ska samtidigt läggas vid kvinnor som har behov av stöd för att förändra sin livssituation.⁴⁵ I övrig text ligger dock fokus på våld som sker i nära relation.

Avsnitt 6.4.3. tar särskilt upp frågor om ekonomiskt bistånd i samband med utsatthet för våld. Där framgår att socialnämnden bör ha beredskap att kunna handlägga ett ärende om ekonomiskt bistånd som gäller en våldsutsatt person och som är akut.⁴⁶ I akuta situationer kan ekonomiskt bistånd behöva beviljas tillfälligt, utan prövning av den skyddsbehövandes egna ekonomiska förutsättningar. Detta innebär dock inte att den vanliga biståndsprövningen i nästa led helt åsidosätts. Socialnämnden behöver göra en individuell bedömning utifrån den enskilda situationen. Det akuta biståndet handlar således om att undvika nöd, och avser brådskande utgifter för tillfälligt boende och basala behov.

Det framgår i samma avsnitt att behov av skydd även kan innebära att det föreligger skäl att bevilja bistånd, till exempel för olika skyddsåtgärder som kostnad för byte av lås, säkerhetslås eller bistånd till mobiltelefon för medlemmar i hushållet. Det kan också förekomma situationer där den som utsatts för våld eller andra övergrepp behöver flytta till en dyrare bostad och då behöver fördyra sina boendekostnader. Detta kan även bli aktuellt om den enskilde behöver flytta på grund av annat brott.⁴⁷

⁴⁵ Socialstyrelsen (2021). *Ekonomiskt bistånd – Handbok för socialtjänsten*. s. 60.

⁴⁶ *Ibid.* s. 62.

⁴⁷ *Ibid.* s. 179, avsnitt Byte till dyrare bostad.

9.5.3 Socialstyrelsens övriga vägledningar och utbildningsmaterial inom området

Brottsoffer och deras närstående – Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp

Vägledningen om tillämpningen av socialtjänstlagen vid bedömningar av insatsbehov för brottsoffer och deras närstående beskriver socialnämndens ansvar för brottsoffer, brottsoffers behov och reaktioner, samt vikten av att socialtjänsten möter brottsutsatta och deras närstående med öppenhet och empati och erbjuder adekvata stödinsatser.⁴⁸ Denna vägledning är högst relevant när det gäller att förstå och bemöta personer som har varit utsatt för våld och övergrepp i en pornografisk kontext, då de många gånger är utsatta för olika typer av brott.

I vägledningen problematiseras begreppet brottsoffer, i den bemärkelsen att personer som inte motsvarar bilden av ”ideala brottsoffer”, dvs. tydligt sårbar, svag och oskyldig, kan ha svårare att få hjälp.⁴⁹ Vidare lyfts att vissa grupper är särskilt sårbara för brott, vilket innebär att de löper större risk att utsättas för brott, riskerar att drabbas hårdare av brottens konsekvenser samt har en begränsad förmåga att utnyttja sina resurser (sociala, ekonomiska och politiska). Exempel på sårbara grupper är barn och ungdomar, personer med funktionsnedsättningar, människor som redan befinner sig i socialt utsatta situationer, som hemlösa och missbrukare samt hbtqi-personer. Kvinnor med kognitiva och psykiska funktionshinder lyfts som en särskild riskgrupp för att utsättas för sexuella övergrepp.

De generella beskrivningarna av brottsoffer som återfinns i vägledningen överensstämmer väl med de behov och reaktioner som målgrupperna som utsätts för våld och övergrepp i en pornografisk kontext kan uppvisa (se kapitel 14). Vägledningen bör därför ge ett bra handläggningsstöd för socialtjänstens personal som möter personer som är brottsoffer för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi eller som utnyttjas i pornografiska framställningar.

⁴⁸ Socialstyrelsen (2011). *Brottsoffer och deras närstående – Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp*.

⁴⁹ *Ibid.* s. 9.

Sex mot ersättning: Utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna

Utbildningsmaterialet om sex mot ersättning avseende vuxna riktar sig till personal inom socialtjänsten samt hälso- och sjukvården.⁵⁰ Materialet omfattar sexuell exploatering och människohandel för sexuella ändamål. Syftet med materialet är att öka yrkesverksammas kunskap inom området och ge vägledning i arbetet med personer som tar emot eller som tidigare har tagit emot ersättning för sex.

Materialet tar inte särskilt upp utsatthet kopplat till pornografi, utan fokuserar på det bredare begreppet sex mot ersättning. Inom begreppet ryms att ”en person får eller utlovas ersättning i utbyte mot sexuella handlingar”. Många delar av utbildningsmaterialet är dock relevanta även kopplat till utsatthet vid produktion av pornografi, då det kan röra sig om människohandel för sexuella ändamål i form av att utnyttjas för pornografiska framställningar. Målgrupperna utsatta i prostitution, utsatta för människohandel för sexuella ändamål och utsatta i en pornografisk kontext är ofta överlappande och det är inte ovanligt att målgrupperna är utsatta för olika former av sexuell exploatering.

I materialet lyfts att hbtqi-personer har betydligt större risk att ha erfarenhet av såväl sexuell exponering på internet som sex mot ersättning samt att personer med en funktionsnedsättning har en större sårbarhet för att utsätts för övergrepp eller sexuell exploatering. Materialet tar även upp att det är relevant att ställa frågor om sexuell exploatering inom missbruks- och beroendevården då det finns ett samband mellan missbruks- och beroendeproblem och erfarenheter av sex mot ersättning.

Sex mot ersättning: Utbildningsmaterial om skydd och stöd till barn och unga

Utbildningsmaterialet *Sex mot ersättning: Utbildningsmaterial om skydd och stöd till barn och unga*, är framtaget i syfte att vara ett verktyg för att identifiera, samtala med och fånga upp barn som riskerar att fara illa kopplat till att de utsätts för sex mot ersättning.⁵¹

⁵⁰ Socialstyrelsen (2015b). *Sex mot ersättning: Utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna*.

⁵¹ Socialstyrelsen (2015a). *Sex mot ersättning: Utbildningsmaterial om skydd och stöd till barn och unga*.

Utbildningsmaterialet omfattar sexuell exploatering av barn och unga i en vidare bemärkelse, vilket inkluderar ”förfaranden som handel med barn, barnprostitution och barnpornografi”. Av de olika formerna för sexuell exploatering är dock materialets huvudfokus sex mot ersättning och till viss del även bilder och filmer med sexuellt eller avklätt innehåll som delas och sprids på nätet och i sociala medier. Materialet beskriver även gråzonen mellan dessa båda former av utsatthet. Målgruppen för utbildningsmaterialet är primärt anställda inom verksamheter som arbetar med barn och ungdomar, exempelvis inom ungdomsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatri och socialtjänst.

I utbildningsmaterialets inledande kapitel beskrivs dels det generella kunskapsläget, dels vem som riskerar att bli utsatt och vem som tenderar att köpa sex. Därefter följer kapitel med konkret information och vägledning till yrkesverksamma som möter den utsatta målgruppen.

Stor vikt läggs vid att fråga om utsatthet för att upptäcka utsatthet, samt att kunna ta hand om svaret. Att aktivt ställa frågor om sexualitet i allmänhet och sex mot ersättning i synnerhet lyfts som viktigt, då det kan leda till att utsatthet som barnet inte självmant tar upp kommer upp till ytan. I materialet finns exempel på frågor som kan ställas om personen varit med om att fotas eller filmas med webbkamera. Vidare lyfts i materialet vikten av att fråga om sexuell exploatering och sexuellt risktagande behöver ställas till både flickor och pojkar och lämpligen i samband med frågor om eventuell utsatthet för sexuella övergrepp.

När en sådan utsatthet blir känd lyfts vikten av att mottagaren av informationen kan bemöta och hantera det för att barnet ska känna sig trygg. Det framgår också av materialet att det som yrkesverksam är viktigt att veta vad det egna ansvaret är, när det är ens egen uppgift att göra en anmälan och när det är ens uppgift att hänvisa barnet vidare till en annan instans.

Flera aktörer lyfts fram i materialet som viktiga och som har ett ansvar i att upptäcka och hjälpa personer som har blivit utsatta för sexuell exploatering. Dessa aktörer är elevhälsan, ungdomsmottagningar, BUP, missbruks- och beroendevård för ungdom, den allmänna hälso- och sjukvården, socialtjänsten, HVB-hem, SiS och ideella föreningar. I materialet lyfts även vikten av att alla inblandade aktörer samverkar för att kunna hjälpa det utsatta barnet på bästa möjliga sätt.

Barn i internationell människohandel och exploatering – Vägledning för socialtjänsten

I *Vägledning om socialtjänstens ansvar för barn i internationell människohandel och exploatering*, framgår att socialtjänsten har en central roll när det gäller att stödja och skydda barn som är offer eller potentiella offer för människohandel eller exploatering.⁵²

Vägledningen vilar på barnkonventionen inklusive det fakultativa protokollet om att motverka försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi och innehåller övergripande kunskap om fenomenet människohandel och exploatering av barn, internationell rätt, redovisning av de aktörer som är särskilt viktiga för socialtjänsten att känna till, handläggning av barn som befinner sig i Sverige och utomlands samt Sveriges behörighet i internationella situationer.

Att samtala med barn – om sexuella övergrepp och människohandel

Socialstyrelsen har tagit fram kompletterande material till kunskapsstödet *Att samtala med barn*⁵³ som särskilt fokuserar på att stödja yrkesverksamma att samtala med barn om sexuella övergrepp och människohandel eller annan exploatering.⁵⁴ Materialet kompletterar vägledning för socialtjänsten *Barn i internationell människohandel och exploatering* som beskrivs i föregående avsnitt.

I det inledande stycket av materialet lyfts att sexuella övergrepp kan ske i alla miljöer där barn finns, på och utanför nätet, i hemma, i skolan eller på fritiden. Att övergreppen kan vara både fysiska och icke fysiska, såsom att tvinga barnet att titta på pornografiska filmer, exploatera barnet genom att dokumentera de sexuella övergreppen eller att utnyttja barnet genom prostitution. I skriften lyfts även att barnet kan utsättas för människohandel genom att exempelvis tvingas eller förmås att sälja sexuella tjänster.⁵⁵

Vidare lyfts vikten av att professionella har kunskap om vanliga reaktioner, symptom och konsekvenser av övergrepp. Genom att vara

⁵² Socialstyrelsen (2018b). *Barn i internationell människohandel och exploatering – Vägledning för socialtjänsten*.

⁵³ Socialstyrelsen (2018c). *Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.

⁵⁴ Socialstyrelsen (2018d). *Bilaga 1 Att samtala med barn – om sexuella övergrepp och människohandel*.

⁵⁵ Socialstyrelsen (2018d).

förberedd finns en större förmåga att hantera barnets berättelser på ett adekvat vis. Det finns fler tips i materialet om hur samtal kan föras med det drabbade barnet och om hur de professionella kan förhålla sig i olika skeden. Det handlar både om hur man kan agera i akuta skeden, när barnet själv berättar eller när en polisanmälan behöver göras.

I materialet finns även flera hänvisningar till olika rapporter för fördjupad läsning i ämnet.

9.5.4 Socialstyrelsen övriga uppdrag med relevans för utredningens område

Socialstyrelsen är och har varit ansvarig för att i olika uppdrag ta fram kunskap och metoder som ska ge förutsättningar att genomföra den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.⁵⁶ Nedan lyfter vi ett urval av aktuella uppdrag som har relevans för utredningens område.

Uppdrag att stödja genomförandet inom vård och omsorg av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Den 7 juli 2022 gav regeringen i uppdrag till Socialstyrelsen och Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) att stödja genomförandet inom vård och omsorg av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Uppdraget omfattar alla typer av våld som ingår i den nationella strategin, och ska i tillämpliga delar utgå från de uppdaterade föreskrifter om våld i nära relationer. Socialstyrelsen ska i genomförandet av uppdraget genomgående beakta personer som befinner sig i en särskilt sårbar situation.

I uppdraget ingår bland annat att ta fram kunskapsstöd avseende vård för personer som har utsatts för sexuellt våld, inklusive i prostitution. Uppdraget omfattar patienter på alla vårdnivåer och såväl i ett akut som i ett senare skede. Vården av patienter med komplex traumatisering eller psykiatrisk samsjuklighet ska särskilt uppmärksammas.

⁵⁶ Socialstyrelsen. *Våld och brott*. <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/vald-och-brott/> (hämtad 2023-10-26).

Kvinnor, män, flickor och pojkar omfattas och hbtqi-personers situation ska uppmärksammas. I uppdraget ingår även stöd till implementering, uppföljning och utvärdering samt identifiering av kunskapsluckor och forskningsbehov på området. Senast den 27 februari 2026 ska uppdraget redovisas till Regeringskansliet. SBU:s uppdrag ska redovisas i årsredovisningarna för 2022, 2023 och 2024.⁵⁷

Uppdrag att stödja en jämlik och kunskapsbaserad vård för personer utsatta för sexuellt våld

Den 9 mars 2023 fick Socialstyrelsen i uppdrag av regeringen att genomföra insatser för att stödja en jämlik och kunskapsbaserad vård för personer som har utsatts för sexuellt våld. I uppdraget ingår att göra en fördjupad kartläggning och analys av hälso- och sjukvården för såväl barn som vuxna som har utsatts för sexuella övergrepp och sexuellt våld samt att föreslå ändamålsenliga och kostnadseffektiva insatser för att utveckla vården. Det framgår vidare att behov hos grupper med särskild utsatthet ska beaktas.

I uppdraget ingår att analysera behovet av en nationell stödfunktion samt att analysera behovet av och ta fram kunskapsstöd och utbildningsinsatser för hälso- och sjukvården. Resultatet av uppdraget ska bidra till ett stärkt och enhetligt arbete i hela landet. Den 1 december 2023 ska Socialstyrelsen lämna en skriftlig delredovisning av uppdraget och senast den 15 december 2024 lämna en slutredovisning av uppdraget till Regeringskansliet (Socialdepartementet).⁵⁸

9.6 Skolverkets kunskapsstyrning

Skolverket ansvarar för att styra och stödja den svenska förskolan, skolan och vuxenutbildningen och har flera uppdrag med relevans för utredningen. I Skolverkets uppdrag ingår bland annat att ta fram kursplaner, ämnesplaner, bedömningskriterier, prov, föreskrifter och allmänna råd samt att fördela statsbidrag och stödja utvecklingen och förbättringsarbetet i förskolan och skolan. Nedan lyfter vi ett urval av kunskapsstöd som utredningen bedömt vara särskilt relevant för uppdraget.

⁵⁷ Regeringsbeslut A2022/01028.

⁵⁸ Regeringsbeslut S2023/00970.

9.6.1 Vägledning för elevhälsan

Vägledningen för elevhälsan har tagits fram gemensamt av Skolverket och Socialstyrelsen i syfte att stärka elevhälsans arbete och för att bidra till utveckling av en likvärdig elevhälsa i hela landet.⁵⁹ Den synliggör respektive professions ansvarsområden och områden som förutsätter samarbete och samverkan för en samlad elevhälsa. Vägledningen är framför allt ett kunskapsstöd och ska fungera som ett beslutsunderlag för elevhälsoarbetet.

I vägledningen finns ett avsnitt om barn som far illa som beskriver elevhälsans roll i att uppmärksamma tecken på att elever far illa eller riskerar att fara illa. Under avsnittet som handlar om orosanmälningar finns exempel på olika former av våld som kan föranleda en anmälan till socialtjänsten. Det handlar bland annat om sexuella handlingar som en person påtvingar ett barn, utnyttjande av en persons beroendeställning eller handlingar som sker mot barnets vilja och som kränker barnets integritet. Det inkluderar sexuell exploatering som trafficking, barnprostitution och barnpornografi.⁶⁰

9.6.2 Stödmaterial inom kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer

Den 1 juli 2022 genomfördes läroplansändringar för grund- och gymnasieskolan samt motsvarande skolformer och sex och samlevnad bytte namn till sexualitet, samtycke och relationer. Området ska bland annat förmedla betydelsen av samtycke, omfatta kunskaper om maktstrukturer kopplade till kön samt utveckla elevernas kritiska förhållningssätt till framställningar av relationer och sexualitet (här står bland annat pornografi med). Elever i grundskolan och motsvarande skolformer ska, enligt läroplanerna, få kännedom om hur de kan få hjälp om de upplever otrygghet i eller utanför skolan.

Skolverket har utifrån läroplansändringen omarbetat stödmaterial riktat till lärare. Stödet omfattar material på myndighetens webbsida samt fem skolformsanpassade webb-utbildningar vars syfte är att bidra till utvecklingen av undervisningen. Utbildningarna omfattar alla fält som ingår i läroplansskrivningarna och tar delvis upp områden som att ta bilder på sig själv, spridning etcetera. Lagstiftning

⁵⁹ Socialstyrelsen och Skolverket (2023). *Vägledning för elevhälsan*.

⁶⁰ Ibid. s. 83.

om barnpornografi förekommer. Det finns ingen fördjupning specifikt om sex mot ersättning eller sexuellt våld.

9.7 Nationella och regionala myndigheters främjande och förebyggande uppdrag

I denna del beskriver vi centrala myndigheters nationella och regionala uppdrag och arbete med genomförandet av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor, med utgångspunkt i de åtgärdsprogram som har tagits fram inom området. Vi beskriver även de prioriterade områdena inom handlingsplanen för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) som tagits fram för att stödja genomförandet av SRHR-strategin och som bidrar till att stärka den sexuella hälsan och förebygga sexuella trakasserier, våld och förtryck (se kapitel 2). Vi redogör även för genomförandet av densamma.

9.7.1 Nationella åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

För att stärka och intensifiera genomförandet av den tioåriga nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor har regeringen tagit fram flera åtgärdsprogram sedan strategin trädde i kraft 2017.⁶¹ Åtgärdsprogrammen innehåller olika regeringsuppdrag samt identifierade utvecklingsområden som regeringen pekar ut som särskilt prioriterade.

Det första åtgärdsprogrammet⁶² som togs fram gällde för 2017–2020. Nuvarande åtgärdsprogram sträcker sig mellan perioden 2021–2023 och består av totalt 99 åtgärder.⁶³ Av dessa finns fler åtgärder än tidigare som berör pornografiområdet, både avseende produktionsförhållanden och konsumtionsmönster.

Denna utredning, som rör våldsutsatthet vid produktion och distribution av pornografi,⁶⁴ utgör en del av programmet och är en åtgärd inom målsättningen ”Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd

⁶¹ Skr. 2016/17:10.

⁶² Ibid. s. 126.

⁶³ Regeringsbeslut A2021/02397.

⁶⁴ Ibid. Åtgärd 63.

och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn”. En annan åtgärd handlar om att, inom ramen för den nya läroplanen om sexualitet, samtycke och relationer, ge elever möjlighet att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till hur relationer och sexualitet framställs inom bland annat pornografi, och är en del av målsättningen ”Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld”.⁶⁵ Inom målområdet ”Effektivare brottsbekämpning” finns en åtgärd om översyn av det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar för barn i åldern 15–17 år inklusive översyn av brottsrubriceringen barnpornografibrott.⁶⁶ Avslutningsvis finns en åtgärd inom målområdet ”Förbättrad kunskap och metodutveckling” om att utveckla kunskapen om pornografins påverkan på samhället.⁶⁷

Den 24 mars 2023 aviserade regeringen att arbetet med att ta fram ett nytt åtgärdsprogram för åren 2024–2026 inletts, vilket är resterande tre år av strategiperioden. Åtgärdsprogrammet är nu under beredning inom Regeringskansliet.

9.7.2 Stöd till genomförandet av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Jämställdhetsmyndigheten

Jämställdhetsmyndigheten är en förvaltningsmyndighet för frågor som rör jämställdhetspolitiken.⁶⁸ Förutom uppföljning och analys av hela det jämställdhetspolitiska området har Jämställdhetsmyndigheten en central uppgift att nationellt samordna och stödja genomförandet av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.⁶⁹ Enligt Jämställdhetsmyndighetens instruktion ska myndigheten bland annat främja utvecklingen av förebyggande insatser mot mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck, prostitution och människohandel för alla ändamål samt mot våld i samkönade relationer.⁷⁰ Myndigheten ska även bidra med kunskap, metoder och stöd till lokala och regionala aktörer, följa upp strategin och regelbundet redovisa utvecklingen.

⁶⁵ Ibid. Åtgärd 16.

⁶⁶ Ibid. Åtgärd 82.

⁶⁷ Ibid. Åtgärd 98.

⁶⁸ Förordning (2017:937) med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten.

⁶⁹ Skr. 2016/17:10.

⁷⁰ Förordningen (2017:937) med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten.

Inom ramen för regeringens nationella våldsförebyggande program stärks Jämställdhetsmyndighetens roll för att samordna det våldsförebyggande arbetet ytterligare.⁷¹ Myndigheten har flera regeringsuppdrag inom området som till exempel våldsförebyggande insatser riktade till unga i partnerrelationer.⁷² Som en del i arbetet har kampanjen ”Svartsjuka är inte romantiskt”, för sjunde året i rad, genomförts i syfte att uppmärksamma och synliggöra killars våld mot tjejer och våld i ungas partnerrelationer. Kampanjen genomförs på initiativ av och i samverkan mellan Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna, Polismyndigheten och [ungarelationer.se](https://www.ungarelationer.se).⁷³

Även uppdraget att stödja och följa upp genomförandet av den nationella strategin mot mäns våld mot kvinnor har stärkts. Myndigheten ska vartannat lämna en rapport till regeringen senast den 22 april vartannat år och där redovisa en fördjupad uppföljning av delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Första rapporten kom 2022 och visar på att de skett en svagt positiv utveckling inom vissa områden, men att fler indikatorer för att följa utvecklingen behövs.⁷⁴ Vidare ansvarar myndigheten för ett nytt statsbidrag för våldsförebyggande arbete inom området, som fördelas enligt en ny förordning efter ansökan till myndigheten.⁷⁵

Särskilt om myndighetens nationella samordning av arbetet mot sexuell exploatering, prostitution och människohandel

Jämställdhetsmyndigheten samordnar även arbetet mot människohandel för alla ändamål på nationell nivå.⁷⁶ I uppdraget som nationell samordnare mot prostitution och människohandel (NSPM) ingår att utveckla samverkan mellan myndigheter och andra aktörer, liksom med internationella aktörer, samt att bistå myndigheter med metodstöd och kompetensutveckling. Myndigheten samordnar bland annat regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel och leder det operativa nätverket Nationell samordning mot prostitution och människohandel (NSPM) som är en operativ och strategisk

⁷¹ Regeringsbeslut (A2021/00839).

⁷² Regeringsbeslut (A2021/02395).

⁷³ Svartsjuka är inte romantiskt. <https://www.svartsjukaarinteromantiskt.se/sv/> (hämtad 2023-11-16).

⁷⁴ Jämställdhetsmyndigheten (2022a). *Våldsförebyggande satsningar ger resultat - Uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra 2017–2021*.

⁷⁵ Förordning (2022:722) om statsbidrag till visst våldsförebyggande arbetet.

⁷⁶ Förordning (2017:937) med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten.

resurs med syfte att utveckla och effektivisera myndigheters samverkan i arbetet mot människohandel.

Sedan juni 2021 har Jämställdhetsmyndigheten haft ett särskilt uppdrag att stärka arbetet mot sexuell exploatering av barn, prostitution och människohandel.⁷⁷ Arbetet har skett inom ramen för den nationella samordningen mot prostitution och människohandel (NSPM) i form av ökat kompetensstöd och förstärkning av regionkoordinatorernas arbete, samt genom fördelning av medel till det nationella stödprogrammet (NSP) och det frivilliga återvändandeprogrammet för offer för människohandel (ÅMP). Inom ramen för uppdraget har myndigheten stärkt den nationella samordningen av myndigheter och civilsamhällesaktörer.

Hösten 2023 lanserade Jämställdhetsmyndigheten även satsningen "Låt inte tystnaden tala", som syftar till att främja samtycke, förebygga sexuell exploatering av barn och motverka efterfrågan på köp av sexuella tjänster. Satsningen består av en utåtriktad kampanj som ämnar att stärka killar och män i att våga säga ifrån mot kompisar och kollegor som pratar om att exploatera andra sexuellt.⁷⁸ Satsningen omfattar även ett kunskaps- och metodstöd om sexuell exploatering av barn och unga som riktar sig till yrkesverksamma. Kunskapsstödet syftar till att främja utvecklingen av förebyggande arbete, såväl som ökad upptäckt av unga som exploaterats sexuellt eller som utnyttjat andra genom sexuell exploatering. Andra kampanjer som genomförts under åren är "Vem är polare, vem är groomare?" som syftar till att förebygga och motverka sexuella övergrepp av barn och unga på nätet och samverkanskampanjen "Resekurage" som syftar till att få svenska resenärer att uppmärksamma och tipsa polisen vid misstanke om sexuell exploatering av barn utomlands.⁷⁹

Jämställdhetsmyndigheten har sedan tidigare, och inom ramen för det nationella samordningsuppdraget, tagit fram kartläggningar, rapporter och webbutbildningar som rör området sexuell exploatering. I myndighetens senaste omfattningskartläggning från 2021 konstateras att riskerna för att barn ska utsäts för sexuell exploatering har ökat, bland annat på grund av den digitala utvecklingen.⁸⁰

⁷⁷ Regeringsbeslut (A2021/02396, A2021/02318).

⁷⁸ Jämställdhetsmyndigheten. *Låt inte tystnaden tala*.

<https://nspm.jamstallldhetsmyndigheten.se/kampanjer/lat-inte-tystnaden-tala-till-dig-som-ar-ung/> (hämtad 2023-11-16).

⁷⁹ Jämställdhetsmyndigheten. *Resekurage*.

<https://nspm.jamstallldhetsmyndigheten.se/kampanjer/resekurage/> (hämtad 2023-11-16).

⁸⁰ Jämställdhetsmyndigheten (2021b). *Prostitution och människohandel*.

Nyligen genomförde myndigheten även en kartläggande litteraturöversikt gällande utvärderade metoder och arbetssätt för att förebygga sexuell exploatering av barn, sexuella övergrepp mot barn, prostitution samt människohandel för sexuella ändamål.⁸¹ Översikten belyser att det finns mycket stora behov av fortsatt utvecklingsarbete på området, både gällande utveckling av interventioner såväl som fortsatt utvärdering.

Myndigheten har även tagit fram en webbutbildning som ger en introduktion till området sexuell exploatering av barn, prostitution och människohandel.⁸² Syftet med utbildningen är att öka kunskapen och förståelse kring ett gott bemötande av målgruppen samt öka kunskapen om hur man som yrkesverksam kan agera i olika situationer. Myndigheten har också tagit fram en manual vid misstanke om människohandel som ger stöd och praktisk vägledning till yrkesverksamma som kan komma i kontakt med personer som utsatts för människohandel inklusive sexuell exploatering.⁸³

Länsstyrelserna

Länsstyrelserna är utsedda att utgöra navet för genomförandet av den nationella strategin på regional nivå.⁸⁴ Där ingår bland annat att se till att strategin får genomslag i varje län samtidigt som hänsyn tas till de regionala förhållandena och förutsättningarna.⁸⁵

Länsstyrelserna har i uppdrag utifrån förordning⁸⁶ att stödja och bidra till

- framtagandet och genomförandet av regionala sektorsövergripande strategier och handlingsplaner
- införandet av effektiva metoder, arbetssätt och kunskapsstöd i regionala och lokala verksamheter
- samarbetet på lokal, regional och nationell nivå

⁸¹ Jämställdhetsmyndigheten (2022b). *Att förebygga sexuell exploatering*.

⁸² Jämställdhetsmyndigheten. *Webbutbildning om sexuell exploatering av barn, prostitution och människohandel*. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/vara-utbildningar/webbutbildning-om-sexuell-exploatering-av-barn-prostitution-och-manniskohandel/> (hämtad 2023-11-16).

⁸³ Jämställdhetsmyndigheten. *Manual vid misstanke om människohandel*. <https://nspm.jamstalldhetsmyndigheten.se/stod-i-ditt-arbete/manual-vid-misstanke-om-manniskohandel/> (hämtad 2023-11-16).

⁸⁴ Skr 2016:17:10. s. 124.

⁸⁵ Förordning (2017:868) med länsstyrelseinstruktion.

⁸⁶ Förordning (2021:995) om länsstyrelsernas regionala arbete mot mäns våld mot kvinnor.

- utbildning och kompetensutveckling i länet.

I arbetet ingår även att följa upp och analysera utvecklingen av arbetet i varje län.

Den regionala samordningen innebär även att många länsstyrelser samordnar arbetet internt med andra främjande och förebyggande uppdrag som myndigheten har, såsom exempelvis folkhälsa, brottsförebyggande arbete och ANDTS-samordning.⁸⁷

Vidare har länsstyrelserna enligt regleringsbrev i uppdrag att erbjuda stöd för utvecklingsarbete och samarbete mellan statliga myndigheter, kommuner, regioner och civilsamhälle avseende mäns våld mot kvinnor, inklusive kommunernas regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel.⁸⁸

Flera länsstyrelser är även med och stödjer utvecklingen av kommunala Mikamottagningar (se kapitel 10) samt erbjuder utbildningar och seminarier till yrkesverksamma i länen inom området sexuellt våld, sexuell exploatering och människohandel för sexuella ändamål.

Andra aktörers genomförande och bidrag till den nationella strategin

På nationell nivå finns flera andra myndigheter som har uppdrag med koppling till den nationella strategin. Jämställdhetsmyndigheten har sammanställt cirka 350 uppdrag som genomförts av 54 statliga myndigheter samt organisationen Sveriges Kommuner och Regioner, SKR, under strategiperioden.⁸⁹ Exempel på myndigheter som har uppdrag inom området är – förutom Socialstyrelsen – Skolverket, Jämställdhetsmyndigheten och länsstyrelserna som nämns tidigare i detta kapitel, Brottsförebyggande rådet (Brå), Myndigheten för delaktighet (MFD), Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF), Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF), Linköpings universitet (Barnafrid), Uppsala universitet (Nationellt Centrum för Kvinnofrid), Statens beredning för medicinsk

⁸⁷ Förordning (2012:606) om samordning inom alkohol-, narkotika-, dopnings-, tobaks- och spelområdet.

⁸⁸ Regeringsbeslut (Fi2021/02746 m.fl.), Regleringsbrev 2023 avseende länsstyrelserna, rubrik 3, avsnitt C punkt 7, s. 15.

⁸⁹ Jämställdhetsmyndigheten, *Myndigheters uppdrag att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor* <https://jamstalldetsmyndigheten.se/myndigheternas-uppdrag-att-forebygga-och-bekampa-mans-vald-mot-kvinnor/?tags=&status=0&page=1&pageId=2805> (hämtad 2023-11-03).

och social utvärdering (SBU), Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten.

På regional och lokal nivå finns många aktörer och verksamheter som på olika sätt arbetar med att förebygga, upptäcka och ge olika typer av skydds-, stöds- och behandlingsinsatser. Det handlar om verksamheter inom hälso- och sjukvård, socialtjänst och skola. Flera nationella myndigheter har även verksamheter på lokal nivå, såsom Polismyndigheten, Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen.

Utöver de offentliga aktörernas arbete, utgör även idéburna organisationer ett viktigt komplement till myndigheternas arbete. Deras insatser når ofta målgrupper som av olika anledningar inte söker sig till myndigheterna. Organisationer inom den idéburna sektorn är ofta tidiga med att uppmärksamma målgruppernas behov och kan därför driva på kunskaps- och metodutvecklingen. De idéburnas arbete lyfts i flera delar av betänkandet.⁹⁰

9.7.3 Nationell handlingsplan för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter

Vid sidan av den nationella strategin för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter finns, sedan juni 2023, även en nationell handlingsplan för SRHR som syftar till att konkretisera målsättningarna i strategin samt bidra till att stödja myndigheter, regioner, kommuner och andra berörda aktörer i arbetet med sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter. Handlingsplanen gäller mellan 2023–2033.⁹¹

I planen finns flera skrivningar om våld, sexuell exploatering och pornografi. Bland annat lyfter planen vikten av att kunskapsstyrningen inom SRHR-området behöver stärkas för att bättre möta människors olika behov och förutsättningar samt för att minska geografiska skillnader i stöd och vård. Det kan handla om att främja tillgången till SRHR-relaterade mottagningar oavsett kön, ålder och sexualitet. Det handlar också om att tillgodose behovet av specialiserad och lättillgänglig vård för personer med erfarenhet av sexuellt våld.

Den regionala och kommunala nivån rekommenderas att prioritera att genomföra förebyggande åtgärder för unga som riskerar att bli utsatta för prostitution eller annan sexuell exploatering och/eller

⁹⁰ Se bland annat kapitel 10.

⁹¹ Regeringsbeslut A2021/00140.

riskerar att ha sex mot ersättning.⁹² Skolan rekommenderas att i samband med skolans utvecklingsarbete se över behov av kompetensutveckling inom kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer samt våldsprevention,⁹³ vilket inbegriper att utveckla elevernas kritiska förhållningssätt till framställningar av relationer och sexualitet i olika medier och sammanhang, bland annat i pornografi.

Folkhälsomyndigheten föreslås även bli ansvarig myndighet för att ta fram fördjupad kunskap om sexuell exploatering, våld i nära relation, hedersrelaterat våld och förtryck, prostitution och människohandel och sex mot ersättning samt dess kopplingar till hälsa och sexualitet med särskilt fokus på handlingsplanens prioriterade grupper.⁹⁴

9.7.4 Stöd till genomförandet av den nationella SRHR-strategin

Folkhälsomyndigheten har i uppdrag att utveckla och stödja samhällets arbete med att främja hälsa och förebygga ohälsa inom SRHR-området.⁹⁵ Arbetet med samordning och samverkan kring SRHR sker bland annat genom att Folkhälsomyndigheten kontinuerligt håller i samverkansmöten med företrädare för regionerna och ett nätverk av tio statliga myndigheter som är särskilt utsedda för att bidra i arbetet med att genomföra handlingsplanens åtgärder.⁹⁶

Den sexuella och reproduktiva hälsan angår en mängd aktörer inom olika samhällssektorer på nationell, regional och kommunal nivå. För att nå strategins mål krävs ett samordnat och tvärsektorielt arbete där alla som har uppdrag och ansvar inom SRHR-området aktivt medverkar.

De flesta insatser för att förbättra den sexuella och reproduktiva hälsan i Sverige genomförs av regioner och kommuner. Dessa aktörer på regional och lokal nivå är därför utsedda att bidra till att nå strategins mål. I handlingsplanen framkommer att regioner och kommuner kan förbättra SRHR-arbetet inom den egna operativa verksamheten samt ta fram nya eller utveckla befintliga handlingsplaner som stödjer det operativa arbetet med SRHR.

⁹² Ibid. s. 23.

⁹³ Ibid. s. 44.

⁹⁴ Ibid. Åtgärd 2.1.3.

⁹⁵ Förordning (2021:248) med instruktion för Folkhälsomyndigheten.

⁹⁶ Regeringsbeslut A2021/00140.

10 Tillgång till skydd, stöd och vård

I detta kapitel presenteras resultaten av den kartläggning som utredningen har genomfört avseende hur tillgången till skydd, stöd och vård ser ut för vuxna som utsatts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och för barn som utnyttjas sexuellt genom att skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften. Kartläggningen bygger dels på enkätsvar från landets kommuner och regioner, dels på intervjuer med representanter från olika verksamheter inom regionens, kommunens och de idéburna organisationernas regi, samt på rapporter och kartläggningar som genomförts av andra aktörer inom området.

Hälso- och sjukvård erbjuds i första hand av regionerna och sociala insatser i form av skydd och stöd erbjuds i huvudsak av kommunerna. Organisationer inom den idéburna sektorn kan erbjuda både skydd, stöd och vård. Vissa verksamheter vänder sig till vuxna över 18 år medan andra endast vänder sig till barn. Vissa verksamheter riktar sig till båda målgrupperna. Kartläggningarna av vad som erbjuds vuxna respektive barn presenteras därför integrerat, utifrån huvudman och utifrån generellt och specialiserat stöd.

Personer som medverkat eller utnyttjats i pornografi och som är i behov av skydd, stöd eller vård, har inte sällan utsatts för olika typer av sexuellt övergrepp, varför kapitlet även omfattar en beskrivning av vilken vård som erbjuds till barn och vuxna som utsatts för sexuellt våld.

Kapitlet avslutas med en sammanfattande analys av vilka hinder som finns för att utsatta ska få tillgång till samt ta del av insatser till skydd, stöd och vård.

10.1 Regionernas arbete med personer som utsatts för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi

Kartläggningen av regionernas arbete med målgrupperna som presenteras i detta avsnitt baseras främst på den enkät som utredningen skickat till samtliga regioner.¹ Enkätundersökningen genomfördes i samarbete med *Utredningen om exitprogram för personer som utsatts för prostitution*² och innehåller därför även frågor om vuxnas utsatthet i prostitution och människohandel för sexuella ändamål samt barns utsatthet för sexuell exploatering där någon form av ersättning getts. Totalt besvarade 20 av 21 regioner på enkäten vilket utgör en svarsfrekvens på 95 procent. Svaren har delats upp i tre kategorier utifrån regionernas storlek.³

Resultaten från enkäten kompletteras i detta avsnitt med intervjuer som utredningen har genomfört. De kompletteras även med resultaten från rapporten *Exploaterad men inte våldsutsatt – En nationell kartläggning av Sveriges Regioners vård för personer som utsatts för kommersiell sexuell exploatering*, som publicerades 2021. Rapporten genomfördes av organisationerna ChildX,⁴ Ellencentret och Inte Din Hora och bygger på en enkätundersökning som 20 av 21 regioner besvarade. I undersökningen fanns inte specifika frågor om pornografi eller spridning av bilder eller filmer, utan den bestod av bredare frågor om sex mot ersättning, sex som självskadebeteende och kommersiell sexuell exploatering (KSE). Kommersiell sexuell exploatering definieras av organisationerna som ”sexuella handlingar i utbyte mot någon form av ersättning. Ersättningen kan antingen tillhandahållas av personen som själv genomför de sexuella handlingarna eller av en tredje part”.⁵ I en tidigare rapport som genomförts av samma organisationer tydliggörs dock att kommersiell sexuell exploatering även omfattar bilder och filmer. ”... sexuella handlingar kan vara att visa sig i en webbkamera, bli filmad i en sexuell situation eller göra sexuella handlingar med någon”.⁶

¹ Komm2023/00189/A 2022:02.

² Dir. 2022:115.

³ Stora regioner avser mer än 500 000 invånare (tre), mellanstora regioner avser 250 000 till 500 000 invånare (elva) och små regioner avser färre än 250 000 invånare (sex).

⁴ Dåvarande Child10.

⁵ Child10, Ellencentret och Inte Din Hora (2021). *Exploaterad men inte våldsutsatt – En nationell kartläggning av Sveriges Regioners vård för personer som utsatts för kommersiell sexuell exploatering*.

⁶ Child 10, Ellencentret, Inte Din Hora (2020). *Ingen hörde ropen på hjälp*.

10.1.1 Vårdprogrammen innehåller sällan frågor om våldsutsatthet vid produktion och distribution av pornografi

I utredningens enkätsvar svarar 17 av regionerna att de har ett aktuellt regionalt vårdprogram eller motsvarande policydokument för att säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta barn och vuxna. I två av de tre stora regionerna har ett sådant policydokument förankrats med beslut i ansvarig nämnd, medan det är ovanligare med nämndbeslut i de mellanstora och små regionerna. I fritextsvar framgår att vissa regioner bedömer att detta inte är en fråga för politiska beslut.

Barns utsatthet för att bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll har spridits ingår i fem av regionernas vårdprogram. I lika många av regioners svar ingår vuxnas utsatthet för att bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll spridits utan samtycke. Tre av dessa regioner uppger även att våld, påtryckningar eller andra övergrepp i samband med produktion och distribution av pornografiska bilder eller filmer ingår i programmet.

I utredningens genomgång av de vårdprogram som finns att tillgå på Nationellt centrum för kvinnofrids (NCK) webbplats, framgår att i de fall där bilder och filmer nämns i vårdprogrammen är det oftast på en mycket övergripande nivå.⁷ Det är något vanligare att prostitution, sex mot ersättning när det gäller barn och människohandel för sexuella ändamål ingår än frågor om utsatthet i pornografi. I knappt hälften av vårdprogrammen nämns prostitution eller sex mot ersättning när det gäller barn.

Två av regionerna kommenterar i fritextsvar att dokumenten ska revideras. De hänvisar till att de ska överensstamma med Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relation⁸ och med den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.⁹ En region anger att de planerar att ta fram en rutin under 2023 för prostitution och människohandel och för sexuella övergrepp. Region Gävleborg svarar att de har flera policydokument i form av rutiner för att säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta barn och vuxna. Bland annat finns verksamhetsnära rutiner

⁷ Nationellt centrum för kvinnofrid. *Vårdprogram i regionerna*. <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/rutiner-och-varldprogram/varldprogram-i-regionerna/> (hämtad 2023-09-30).

⁸ HSLF-FS 2022:39.

⁹ Skr. 2016/17:10.

som beskriver omhändertagande och undersökning efter sexuellt övergrepp eller misstanke om sexuellt övergrepp av kvinnor respektive män, samt en rutin för barn under 18 år. Det framgår dock inte om utredningens målgrupper ingår eller kommer att ingå i dessa dokument.

10.1.2 Endast två regioner har rutiner för tidig upptäckt

Region Halland och Region Skåne är två regioner som svarar att hälso- och sjukvården har en aktuell rutin för att fråga om utsatthet för våld eller andra övergrepp vid produktion och distribution av pornografiska bilder och filmer hos vuxna. Här ingår även sexuellt material som tagits fram i annat syfte men som sedan spridits som pornografi. Det är en ganska stor skillnad jämfört med hur många som svarar att de har rutiner för att fråga om prostitution, sexuell exploatering mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål. Ungefär hälften av regionerna uppger att hälso- och sjukvården har en rutin för det, både gällande barn och vuxna.

Att så pass få verksamheter inom hälso- och sjukvården har en rutin för att fråga om den här typen av våldsutsatthet stämmer väl överens med de uppgifter som utredningen har fått i intervjuer med såväl representanter för hälso- och sjukvården som med andra organisationer som möter stödsökande. I samtal med vårdpersonal på en hälsocentral i region Västerbotten framkommer att det saknas frågor som dessa i sjuksköterskornas manualer och att det inte heller är frågor som man ställer vid ett första eller andra möte.¹⁰ En representant för Folkhälsoenheten i Region Västerbotten understryker att det saknas nationella riktlinjer för detta eftersom det inte ingår i något av de nationella programområdena (NPO). Hen lyfter att regionerna exempelvis är styrda av om Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) har kunnat presentera evidens i en fråga.¹¹

En region som kommit långt när det gäller att fråga om våld generell är Västra Götalandsregionen. Kompetenscentrum om våld i nära relationer (VKV) inom samma region har tagit fram frågeformuläret

¹⁰ Björknäs hälsocentral i Boden. Intervju 2023-02-20.

¹¹ Folkhälsoenheten i Region Västerbotten. Intervju 2023-02-20.

”Fråga om våld”,¹² vilket används på rutin i flera diagnosgrupper inom regionen. Det används även av andra regioner. I ”Fråga om våld” finns frågor om sexuellt våld, men inga specifika frågor som rör pornografi eller om bilder eller filmer har spridits. Regionen svarar därmed också nej på frågan i utredningens enkät, om det finns rutiner för att fråga om våldsutsatthet i denna kontext.

Fyra regioner svarar att de har en aktuell rutin för att fråga om barns utsatthet för att bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll spridits. Det framgår dock inte av svaren inom vilka delar av hälso- och sjukvårdens organisation det gäller, men flera regioner uppger att frågeformuläret ”SEXIT” används vid åtminstone vissa ungdomsmottagningar inom regionens upptagningsområde.

”SEXIT”,¹³ är ett standardiserat verktyg, framtaget av Västra Götalandsregionen för att identifiera unga som är sexuellt risktagande eller utsatta för våld, som har fått nationell spridning. I formuläret finns frågor om att ha tagit emot eller skickat avklädda bilder och frågor om ersättning eller betalning för sexuella tjänster. Det finns dock inga frågor som specifikt adresserar övergrepp och utnyttjande i pornografi eller om filmer eller bilder spridits i pornografiskt syfte. I den tillhörande handboken tas frågor om pornografi endast upp avseende konsumtion.¹⁴

Även om de flesta regioner inte har en aktuell rutin behöver det inte betyda att frågan inte alls ställs i dessa. Representanter för Föreningen för Sveriges Ungdomsmottagningar (FSUM) uppger i intervju med utredningen att inom många ungdomsmottagningar används standardiserade frågeformulär, så att frågor alltid ställs om exempelvis våld och sex mot ersättning. Exempelvis vid ungdomsmottagningen Druvan i Karlstad används ”SEXIT” sedan en tid tillbaka.¹⁵

Även om ungdomsmottagningar i större omfattning än andra verkar ställa frågor om utsatthet i denna kontext, stämmer resultatet väl överens med den information som utredningen fått in via de

¹² Västra Götalandsregionen. *Formulär om att fråga om våld* <https://www.valdinarrelationer.se/vkv/material/formular-for-att-fraga-om-vald/> (hämtad 2023-10-02).

¹³ Västra Götalandsregionen. *SEXIT*. <https://www.vgregion.se/halsa-och-vard/vardgivarwebben/amnesomraden/kunskapscentrum-for-sexuell-halsa/utbildningar/catch-up-sexit/> (hämtad 2023-10-21).

¹⁴ Västra Götalandsregionens Kompetenscentrum om våld i nära relationer (2019). *SEXIT – Handboken. Samtal om sexuell hälsa och erfarenhet av våld*. Version 3.0.

¹⁵ Ungdomsmottagningen Druvan. Intervju 2023-01-24.

intervjuer som genomförts. Där framkommer också att få verksamheter frågar barn och unga vuxna specifikt om olika typer av sexuell exploatering, däribland utnyttjande i pornografiska syften. Till exempel berättar psykologer vid Ellencentret i Stockholm att patienter som kommer till dem ofta har haft tidigare vårdkontakter, men aldrig fått frågan om sexuell exploatering.¹⁶

I undersökningen om vård för personer som utsatts för kommersiell sexuell exploatering som genomfördes av organisationerna ChildX, Ellencentret och Inte Din Hora, framkommer att endast 1 av 20 regioner rutinmässigt frågar om psykiskt, fysiskt och sexuellt våld med koppling till utsatthet för sex mot ersättning eller sex som självskadebeteende.¹⁷ Två regioner svarar att de delvis gjorde det.¹⁸ Dessa frågor är inte helt jämförbara med utredningens enkät, men svaren bekräftar att hälso- och sjukvården i de flesta regioner inte frågar rutinmässigt om den här typen av våldsutsatthet.

Tolv av regionerna i utredningens enkät uppger att hälso- och sjukvården har en aktuell rutin för hur anmälningsskyldigheten ska fullgöras enligt 14 kap. 1 § SoL vid misstanke om att ett barn far illa på grund av att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll spridits. Ytterligare en region uppger att de har en sådan rutin när det gäller sex mot ersättning och människohandel för sexuella ändamål. Det är dock oklart om det även gäller spridning av bilder och filmer med avklätt eller sexuellt innehåll som sprids i pornografiska syften.

10.1.3 Ovanligt med specialiserad vård för målgrupperna

I enkäten ställs frågan om hälso- och sjukvården har tillgång till en specialiserad vårdmottagning eller ett specialiserat team för olika typer av sexuell exploatering. I frågan görs ingen skillnad på exploatering i form av sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål eller utsatthet i samband med att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll spridits när det gäller barn.

Av de inkomna svaren framkommer att sex regioner har tillgång till specialiserad vård för vuxna som har fått somatiska skador till följd av våld eller övergrepp i samband med produktion och distribution av pornografi. Samma regioner uppger att de även har tillgång

¹⁶ Ellencentret. Intervju 2022-09-02.

¹⁷ Child10, Ellencentret och Inte Din Hora (2021).

¹⁸ Ibid.

till icke akut somatisk vård för målgruppen. Sex av regionerna uppger att de har tillgång till akut vård för vuxna som har fått psykiska eller psykiatriska skador. Det är även sex regioner som uppger att de har tillgång till icke akut vård för den målgruppen, varav fem är samma regioner som de som har akut psykiatrisk vård. I fritextsvaren anger en del att somatiska skador som har uppkommit på grund av sexuellt våld hanteras på samma sätt, oavsett hur dessa skador uppstått. Skador som uppstått från sexuellt våld hanteras oftast inom de gynekologiska mottagningarna och fysiskt våld inom de ordinarie akutmottagningarna.

Fem av regionerna uppger att de har tillgång till en specialiserad mottagning för akut vård för barn med somatiska skador. Här anges bland annat de särskilda barnakutmottagningarna. Fyra regioner uppger att de har vård som inte är akut, exempelvis via barnskyddsteam. För psykiska besvär eller psykiatriska tillstånd hos barn uppger sex regioner att de har tillgång till akut specialiserad vård och en region svarar att de inte vet. Sju regioner anger att de har tillgång till icke akut specialiserad vård. Region Norrbotten svarar i fritextsvar att det inte finns samma förutsättningar för dem att ha specialiserad vård som exempelvis inom en större region. Om regionens resurser inte räcker till och vårdbehovet är stort har de dock möjlighet att remittera vidare till andra mottagningar i landet.

Det framgår inte av svaren vad som anses vara specialiserad vård i de olika regionerna. Det kan vara så att man i vissa regioner tolkar detta som vård för den som utsatts för ett sexuellt övergrepp generellt, medan andra att tolkar det som vård just för utredningens definierade målgrupper som utsatts i sexuell exploatering inklusive pornografi. När det gäller psykologisk och psykiatrisk vård hänvisar flera regioner i fritextsvaren till vuxenpsykiatri för vuxna. Barn hänvisas till barn- och ungdomspsykiatri (BUP), eller i vissa fall till de specialiserade Barnhusen. Någon region betonar dock att det är långa köer och svårt att få tid om man inte har en pågående vårdkontakt både avseende vuxen- och barn- och ungdomspsykiatri.

Svaren överensstämmer ganska väl med de svar som ChildX, Ellencentret och Inte Din Hora fick fram i sin kartläggning.¹⁹ Deras frågor handlade om huruvida regionen hade specialiserad vård när det gäller målgruppen som utsätts för sex mot ersättning. Det är dock inte exakt samma regioner som har svarat ja som i utredningens

¹⁹ Child10, Ellencentret och Inte Din Hora (2021).

enkätundersökning, vilket kan tyda på att det är en tolkningsfråga vilken vård som anses specialiserad. Det kan också tyda på svårigheter för respondenterna att samordna svar i en så stor organisation som regionerna är.

Att det är få regioner som har specialiserad vård överensstämmer också väl med den information som framkommit vid de intervjuer som utredningen genomfört. Det har varit svårt att hitta verksamheter eller yrkesverksamma i regionerna som har erfarenhet och kompetens av att möta vuxna som har medverkat eller utnyttjats i pornografi eller erfarenhet av att möta barn som har utsatts för någon typ av sexuell exploatering, inklusive utsatthet för att bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll spridits. En erfarenhet som stödjer detta är att organisationen Storasyster i Stockholm uppger att BUP ibland hänvisar patienter till deras verksamhet på grund av att de inte anser sig ha rätt kompetens avseende sexuellt våld generellt.²⁰

I kartläggningen framgår att Region Stockholm och Västra Götalandsregionen är de två större regioner som har möjlighet att hänvisa patienter till specialiserade vårdmottagningar för personer som utsatts för olika former av sexuell exploatering, däribland utsatthet i pornografi, via de specialiserade mottagningarna Mika Hälsa i Stockholm och SMC Pilen i Göteborg (se avsnitt 11.2).

I enkäten ställs inte specifika frågor om tillgång till trauma-behandling. Denna fråga ställde däremot ChildX, Ellencentret och Inte Din Hora i sin undersökning till regionerna. I deras rapport framgår att regionernas vanligast svar var att de följer nationella och regionala riktlinjer vid bedömning och behandling av traumarelaterade diagnoser. Organisationernas genomgång visade dock att de riktlinjer som regionerna hänvisade till inte tog upp utsatthet för kommersiell sexuell exploatering som en möjlig bakomliggande orsak till diagnoserna.

Tolv regioner hänvisade även till regionala eller nationella vårdprogram och rutiner om våldutsatthet där kopplingen mellan våldutsatthet och diagnoser beskrivs. En genomgång av dessa, som organisationerna genomförde, visade dock att varken vårdprogrammen eller rutinerna, tog upp kommersiell sexuell exploatering som en bakomliggande orsak till diagnoserna.²¹

²⁰ Storasyster. Intervju 2022-11-07.

²¹ Child10, Ellencentret och Inte Din Hora (2021).

10.1.4 Barnhus och regionkoordinatorer vanligaste samverkan

Nio av regionerna i utredningens enkät uppger att de har en aktuell samverkansöverenskommelse eller motsvarande samverkan med annan aktör som rör området sexuell exploatering av barn. Att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll spridits ingår i samtliga. Åtta av de nio regionerna uppger att de har en överenskommelse med polisen och samma regioner uppger att de även har en överenskommelse med kommunen. Barnhus och samarbetet kring regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel är de vanligaste exemplen på samverkan.

Två av regionerna uppger att de har en överenskommelse med någon organisation inom civilsamhället. Region Norrbotten uppger att de även har en överenskommelse med en aktör inom näringslivet.

10.1.5 Hälften av regionerna har genomfört kompetenshöjande insatser

I enkäten ställs en fråga om vilka grupper inom hälso- och sjukvården som de senaste två åren har utbildats om barn och unga som utsatts genom att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits. Så som frågan är ställd omfattar den även bilder och filmer som spridits för andra ändamål än pornografiska, till exempel bland andra ungdomar i syfte att skuldbelägga eller hänga ut. Hälften av regionerna har inte genomfört någon utbildning under tidsperioden, vilket kan jämföras med att sjuutton procent inte genomfört någon utbildning när det gäller sexuell exploatering av barn och unga i form av sex mot ersättning och människohandel för sexuella ändamål.

Bland de som har genomfört utbildningar är det vanligast att personal inom ungdomsmottagningar har utbildats, vilket fem regioner uppger. Näst vanligast är att chefer inom ungdomsmottagning utbildats, vilket tre av regionerna svarar. Två regioner har även utbildat både chefer och personal inom primärvården. Region Sörmland har därutöver utbildat chefer och personal inom både barnakuten och barn- och ungdomspsykiatri (BUP). Det framgår dock inte av svaren vilka typer av utbildningar det rör sig om eller vilka aktörer som står bakom de kompetenshöjande insatserna, varför gör att det inte går att bedöma utbildningarnas kvalité.

Region Örebro län anger att de erbjuder utbildningsinsatser om barn och unga som utsätter och som utsätts för sexuella övergrepp. De hänvisar även till kompetenshöjande insatser som erbjuds av Länsstyrelsen Örebro län och Jämställdhetsmyndighetens utbildningar om prostitution och människohandel. Dessa utbildningar tar dock inte specifikt upp utsatthet i pornografi.

En region menar att det behövs en kunskapshöjning generellt bland medarbetare i hälso- och sjukvården och tandvården som en nödvändig följd av den ökade digitaliseringen och därav ökningen av digitalt våld, framför allt hos barn och unga vuxna. I rapporten *Exploaterad men inte våldsutsatt*, redovisas en mer öppen fråga, om huruvida det finns rutiner för att säkerställa att vårdpersonal har grundläggande kunskaper om just sex mot ersättning och sexuellt självskadebeteende. En av regionerna svarade att det gör det, medan fjorton regioner svarade delvis och fem att de inte erbjuder utbildning för att säkerställa detta.²²

10.1.6 Vanligast att personal inom primärvården nås av kompetenssatsningar

När det gäller vuxna som utsatts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografiskt bilder och filmer är det 5 av de 20 regionerna som svarar att någon av de, i enkäten angivna personalgrupperna, genomgått utbildning. Tre regioner har utbildat personal inom primärvården och personal inom mödrahälsovården, vilket var det vanligaste svaret. De flesta svar avsåg ”Annan personalgrupp”, och av fritextsvaren framgår att personal inom ungdomsmottagningar är de som oftast har utbildats. Sex regioner uppger ”vet ej” på frågan, vilket utredningen tolkar som att det har varit svårt för den som svarat att få en överblick över regionen, men att utbildning troligen inte gått ut brett inom någon av grupperna.

Tre regioner, Värmland, Västra Götaland och Västerbotten, uppger att de har utbildat personal inom primärvården och mödrahälsovården. Regionerna Värmland och Västra Götaland har även utbildat chefer inom primärvården och Västra Götalandsregionen och Region Västerbotten har utbildat chefer inom mödrahälsovården. Västra Götalandsregionen har dessutom utbildat chefer och personal inom

²² Child10, Ellencentret och Inte Din Hora (2021).

vuxenpsykiatrin samt chefer och personal inom gynekologi. Även i Region Västerbotten har chefer och personal inom gynekologi fått utbildning. Inte heller här framgår det vilken typ av utbildningar som avses eller vem som anordnat utbildningen, varför det är svårt att bedöma dess kvalitet.

10.1.7 Visst utvecklingsarbete pågår

Sex regioner svarar att de bedriver någon form av utvecklingsarbete som berör frågor om sexuell exploatering av barn, vuxnas utsatthet för prostitution eller sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål, eller våld och övergrepp vid produktion eller distribution av pornografiskt material.

Exempel på utvecklingsarbete är att en region håller på att ta fram en rutin kring omhändertagande i hälso- och sjukvården i samarbete med övriga samhällsaktörer. Två regioner, varav minst en är inriktad på att starta en Mikamottagning, uppger samverkan med kommunerna som exempel på utvecklingsarbete. En region tar upp utbildning riktad till ungdomsmottagningars personal och en annan att ungdomsmottagningen ska vara inblandad i utbildningar riktade mot vårdnadshavare, elever och personal i skolor. Region Gävleborg har som mål att stärka samverkan med regionkoordinatorerna i arbetet mot prostitution och människohandel. De ska utgöra kunskapsstöd i regionens utvecklingsarbete kring hur man kan förbättra upptäckande, stöd och information till vuxna och barn som är våldsutsatta kopplat till prostitution och människohandel, inklusive sex mot ersättning och utsatthet för våld och övergrepp vid produktion eller distribution av pornografiskt material.

Västra Götalandsregionen tar upp innovationsprojektet ”Utveckling och samskapande av vård för sexuellt riskutsatta personer med erfarenhet av sexuellt våld”, för personer med erfarenhet av sexuell riskutsatthet och sexuellt våld, vilket är kopplat till pågående forskningsprojekt på Sahlgrenska akademien vid Göteborgs universitet. Projektet undersöker vilka behov och erfarenheter det finns av vård i relation till sexuellt våld och sexuell riskutsatthet, för att förbättra vård och bemötande från vårdpersonal samt upptäcka hinder för vård.²³

²³ Göteborgs universitet. *Institutionen för vårdkunskap och hälsa*. <https://www.gu.se/varvetenskap-halsa/forskningsstudie-sexuellt-vald-och-sexuell-riskutsatthet> (hämtad 2023-10-22).

10.2 Specialiserade mottagningar i regionens regi som riktar sig till personer utsatta för sexuell exploatering

Det finns inga verksamheter inom hälso- och sjukvården som enbart riktar sig till personer som utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi. I Region Stockholm finns dock Mika Hälsa som är en sex- och samlevnadsmottagning som vänder sig till personer som har sex mot ersättning, lever i sexuell utsatthet eller skadar sig med sex. I Västra Götalandsregionen finns SMC Pilen som är en specialiserad lågröskelverksamhet inom Sexualmedicinskt centrum (SMC) i Göteborg och riktar sig till sexuellt riskutsatta personer från 13 år. Gemensamt för dessa mottagningar är att personer som utsatts för ett övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi eller för att filmer eller bilder har spridits ses som en naturlig del av målgruppen.

10.2.1 Mika Hälsa – Region Stockholm

Mika Hälsa är en sex- och samlevnadsmottagning som riktar sig till personer som har sex mot ersättning, lever i sexuell utsatthet eller som skadar sig med sex. Mika Hälsa delar lokaler med och har nära samverkan med den kommunala Mikamottagningen i Stockholm.

Mika Hälsa erbjuder råd- och stödsamtal om sex och samlevnad, preventivmedel, graviditet och abort, samt utför även provtagning för cellprov och sexuellt överförbara infektioner. Två barnmorskor arbetar med den sexuella hälsan, och gynekolog finns på konsultbasis.

Till Mika Hälsa kan alla oavsett kön, könsidentitet och sexuell identitet söka sig. Mottagningen har ingen åldersgräns eller geografisk gräns. Majoriteten av patienterna över 18 år är hemmahörande i Stockholmsregionen. Patienterna kommer till mottagningen via remiss från andra delar av vården, till exempel psykiatri och Akutmottagningen för våldtagna på Södersjukhuset, eller via Mikamottagningen i Stockholm och dess uppsökande verksamhet. Det går även bra att komma till mottagningen utan remiss. Som patient går det inte att vara anonym, utan Mika Hälsa journalför på samma sätt som

inom andra delar av sjukvården. Däremot är Mika Hälsas journaler skyddade så att ingen annan vårdgivare kan ta del av dessa.

I verksamheten som rör Sexuell Hälsa möter mottagningen cirka 300 unika individer varje år, fördelat på cirka 1 200 besök. Utifrån Psykisk Hälsa träffar mottagningen cirka 100 unika patienter per år fördelat på cirka 700 besök. De flesta som går på Mika Hälsa är personer som har utsatts i prostitution. Det kan förekomma att de blivit filmade eller att sexuella övergrepp har blivit dokumenterade.

Cirka 95 procent av de som genomgår basutredning på Mika Hälsa får en PTSD-diagnos, vilket kan jämföras med 5–6 procent i befolkningen i stort. Den vanligaste orsaken till PTSD är erfarenheter av sexuellt våld och sexuella övergrepp. Psykologerna på Mika Hälsa har mångårig erfarenhet av att möta patienter med psykisk ohälsa inom psykiatri och beroendevård, och menar att målgruppen har en omfattande psykisk ohälsa med stor samsjuklighet, och många gånger fler och svårare PTSD-symptom än de patienter som de mött tidigare. Möjligheten att behandla PTSD är fortfarande god, men individuella anpassningar kan behöva göras och samverkan med andra vårdgivare eller socialtjänst är ofta avgörande. Då efterfrågan på basutredning och PTSD-behandling har varit mycket stora har mottagningen inte kunnat erbjuda vård inom vårdgarantin.

Om patienter i samband med basutredning får andra diagnoser utöver PTSD remitteras de till annan psykiatrisk mottagning för vård, men det går bra att parallellt gå kvar på Mika Hälsa för PTSD-behandlingen. Många patienter har haft kontakt med psykiatri eller beroendevård sedan länge utan att PTSD har utretts eller behandling har erbjudits. Personer med ursprung från andra länder har sällan etablerade vårdkontakter i Sverige.

De som arbetar på Mika Hälsa menar att det är avgörande hur man frågar om traumatiska händelser för att patienten ska berätta. Genom att ställa specifika frågor och ge exempel på vad en patient kan ha varit med om, ökar sannolikheten att patienten berättar om sina erfarenheter. Enligt forskning som behandlarna hänvisar till kan man annars missa upp till 30–40 procent.²⁴

PTSD-behandlingen är en viktig del i arbetet med att kunna lämna prostitution, men bara en del av flera. Behovet av stöd och

²⁴ Se Kok et al. (2013). *Validation of two screening instruments for PTSD in Dutch substance use disorder inpatients* och Peirce et al. (2009). *Assessing Traumatic Event Exposure: Comparing the Traumatic Life Events Questionnaire to the Structured Clinical Interview for DSM-IV*.

samverkan med tex socialtjänst, övrig psykiatri/beroendevård eller frivilligsektorn är ofta avgörande för att kunna ge patienterna stabilitet och möjlighet att lämna prostitution. Detta kräver mycket tid och resurser.

10.2.2 SMC Pilen – Västra Götalandsregionen

SMC Pilen är en specialiserad lågtröskelverksamhet inom Sexualmedicinskt centrum (SMC) i Regionhälsan i Västra Götaland, som riktar sig till sexuellt riskutsatta personer från 13 år. Med sexuellt riskutsatta personer avses de som löper större risk än andra att utsättas för sexuell ohälsa som t.ex. könssjukdomar och oönskad graviditet men även ökad risk för sexuell våld som till exempel sexuella övergrepp, våldtäkt, ”grooming”, sexuell exploatering och människohandel för sexuella ändamål. Målgruppen är bred, men gemensamt är ofta en upprepad utsatthet för sexuell våld och komplex problematik med omsorgssvikt, samsjuklighet, missbruk och kopplingar till kriminalitet. Vanligt är att patienterna befinner sig i pågående utsatthet. Utsatthet i pornografi är inte en vanlig sökorsak, men det förekommer.

SMC Pilen vänder sig till alla oavsett könsidentitet men majoriteten av patienterna är cis-flickor och cis-kvinnor. Vanligaste åldersspannet är 16–24 år men det är inte heller ovanligt med yngre personer. Verksamma vid SMC Pilen upplever att killar är en svår grupp att nå även om sexuell riskutsatthet kan vara vanligt förekommande även bland killar. De personer de möter som är utsatta för prostitution är främst etniskt svenska kvinnor, men de träffar även kvinnor med utländsk bakgrund, framför allt från länder som Bulgarien, Rumänien och Nigeria där en stor andel kan misstänkas vara offer för människohandel.

SMC Pilen har ett brett samverkansnät med andra kliniker och verksamheter. Exempelvis arbetar de nära beroendevård för unga och Mikamottagningen i Göteborg. Enheten ingår också i ett regionalt och nationellt nätverk under Länsstyrelsen i Västra Götaland respektive Jämställdhetsmyndigheten i arbetet mot prostitution och människohandel. De flesta som kommer till SMC Pilen hänvisas dit av bland annat Mini Maria-mottagningarna, BUP, UMO, Mikamottagningen i Göteborg, socialtjänst, stödboenden och kvinnojourer.

Sammanlagt har SMC Pilen ungefär 600 registrerade besök per år, fördelat på cirka 200 personer. Vissa kommer tillbaka många gånger, medan andra endast besöker dem ett fåtal gånger. På enheten arbetar barnmorskor (sammanlagt motsvarande 1,25 tjänst) med utbildning inom psykoterapi, sexologi och trauma. De erbjuder provtagning för könssjukdomar och cellprov, preventivmedels- och abortrådgivning, vaccination mot Hepatit B samt även samtalsstöd med fokus på sexuell riskutsatthet och erfarenhet av sexuellt våld. Det finns även möjlighet till konsultation av gynekolog och psykolog. SMC Pilen arbetar utifrån Traumamedveten omsorg, men bedriver inte regelrätta trauma-behandlingar. Man för journal som på andra ställen inom vården. Besöken är kostnadsfria och de stödsökande patienterna kan oftast få en tid för besök inom en vecka.

10.3 Vård som generellt erbjuds personer utsatta för sexuella övergrepp

När personer som utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi är i behov av vård hänvisas de oftast till den vård som generellt erbjuds sexualbrottsutsatta. Inom vården för personer som utsatts för ett sexuellt övergrepp finns möjlighet att upptäcka om övergreppet skett i produktion av pornografi eller om övergreppet dokumenterats.

10.3.1 Gynekologiska mottagningar

Kvinnor och flickor som genomgått puberteten ska i de flesta regioner söka akut vård på en gynekologisk mottagning. Under jourtid hänvisas patienter till en allmän akutmottagning.²⁵

Skriftliga rutiner för att genomföra spårsäkring i enlighet med rekommendationer från Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) ska följas, oavsett om den som utsatts för ett sexuellt övergrepp valt att polisanmäla övergreppet eller inte. I den guide för omhändertagandet som medföljer spårsäkringsrutinerna framgår att vården bör göra en riskbedömning och ta ställning till behovet av inläggning

²⁵ Sveriges Kommuner och Regioner (2020a). *Vården vid sexuellt våld – nuläge och vägen framåt*.

eller skyddat boende samt att se till att patienten får tid för återbesök och kontakt för psykosocialt stöd.²⁶

10.3.2 Kirurgmottagningar

Män över 13 år ska i de flesta regioner söka vård på kirurgmottagningen och hänvisas under jourtid till en allmän akutmottagning.²⁷ De skriftliga rutiner för att genomföra spårsäkring som NCK tagit fram omfattar även män och innehåller detaljerade instruktioner för vilka undersökningar som ska genomföras.²⁸

10.3.3 Vårdcentraler

I de flesta regioner finns ingen utpekad aktör att söka vård hos i ett icke akut skede, dvs. när det gått mer än en månad sedan övergreppet. Vårdcentralen är ofta första instans och oftast hänvisas eller remitteras patienter vidare till specialiserad vård utifrån behov.²⁹ Sedan primärvårdsreformen om en nära och tillgänglig vård trädde i kraft 2021,³⁰ håller hälso- och sjukvården på att ställas om så att primärvården ska utgöra navet i vården i syfte att patienten ska få en god, nära och samordnad vård som stärker hälsan. Detta innebär att inom vissa regioner kan behandling ges direkt på vårdcentralen i de fall vården inte kräver sjukhusens medicinska och tekniska resurser eller annan särskild kompetens.³¹ Exempelvis skulle det kunna handla om viss psykologisk behandling och då behövs ingen vidareremittering. I utredningens enkätundersökning framkommer i fritextsvaren att vårdcentralen ofta är den instans som omhändertar vård för målgruppen.

²⁶ Nationellt centrum för kvinnofrid. *Material om omhändertagande efter sexuella övergrepp*. <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/sexuella-overgrepp/ladda-ner-och-bestall-material> (hämtad 2023-10-02).

²⁷ Sveriges Kommuner och Regioner (2020a).

²⁸ Nationellt centrum för kvinnofrid. *Material om omhändertagande efter sexuella övergrepp*. <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/sexuella-overgrepp/ladda-ner-och-bestall-material>. (hämtad 2023-11-15).

²⁹ Sveriges Kommuner och Regioner (2020a).

³⁰ Prop. 2019:20/164.

³¹ Ibid.

10.3.4 STI-mottagningar

Det finns enligt Folkhälsomyndigheten ett samband mellan sexuell riskutsatthet och risk för hiv och andra sexuellt överförbara infektioner.³² Personer som har haft sex mot ersättning ses som en riskutsatt grupp när det gäller sexuellt överförbara infektioner, även om det finns begränsade data om förekomsten av hivinfektion bland personer med erfarenhet av sex mot ersättning. Den som misstänker att hen har fått en sexuellt överförbar infektion ska vända sig till en STI-mottagning i sin region.

10.3.5 Vuxenpsykiatri

Till vuxenpsykiatrien kan personer som tidigare blivit utsatta för sexuella övergrepp vända sig. De som söker sig dit gör det oftast med andra sökorsaker än utsatthet för sexuellt våld, men det sexuella våldet kan vara en bakomliggande orsak till symptomen.³³ En person som har sökt vård hos primärvården kan även hänvisas till vuxenpsykiatrien efter en första bedömning.³⁴

10.3.6 Ungdomsmottagningar

Ungdomsmottagningar finns i alla delar av Sverige, men det finns inga nationella styrdokument eller vägledande dokument som är specifika för ungdomsmottagningar. Det innebär att kommuner och regioner själva väljer om de vill bedriva ungdomsmottagningar i sitt ansvarsområde och hur verksamheten ska se ut. Huvudmannaskapet för ungdomsmottagningarna ser olika ut i olika delar av landet. Det är vanligt att regioner styr ungdomsmottagningarna, men det förekommer också att regioner tillsammans med kommuner ansvarar för ungdomsmottagningarna eller att kommunen är ensam huvudman.³⁵

³² Folkhälsomyndigheten. *Hivprevention bland personer som har sex mot ersättning*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/sexuell-halsa-hivprevention/hiv-och-sti/nationell-strategi-mot-hiv-aids-och-vissa-andra-smittsamma-sjukdomar/preventionsgrupper/personer-som-har-sex-mot-ersattning/> (hämtad 2023-11-17).

³³ Sveriges Kommuner och Regioner (2020a).

³⁴ Ibid.

³⁵ Sveriges Kommuner och Regioner (2020b). *Ungdomsmottagningar och ungas sexuella hälsa*.

Föreningen för Sveriges Ungdomsmottagningar (FSUM) har tagit fram riktlinjer som många mottagningar strävar att arbeta efter, men de är inte bindande. I riktlinjerna framgår följande: ”Det övergripande målet för ungdomsmottagningar är att främja fysisk och psykisk hälsa, med fokus på sexuell och reproduktiv hälsa, samt rättigheter hos unga. Arbetet ska ske utifrån en helhetssyn i medicinskt, psykologiskt och psykosocialt perspektiv. Varje person har rätt till kunskap, information, stöd och behandling. Målgruppen är ungdomar och unga vuxna från 12 till 25 år”.³⁶

Många av de verksamhetsföreträdare som utredningen har intervjuat har varit av uppfattningen att ungdomsmottagningen är en viktig instans för att fånga upp ungdomar som utsatts för sexuella övergrepp. Behandlare har erfarenhet av svåra samtal med unga, möjlighet till ett gott bemötande och att ge den som söker stöd den tid det tar. Vilket stöd som kan erbjudas varierar dock, vilket beskrivits ovan. Även SKR nämner i sin kartläggning ungdomsmottagningarna som en instans som utsatta kan vända sig till i ett senare skede, även om de inte alltid uppger utsatthet för sexuella övergrepp som sökorsak.³⁷

I FSUM:s handbok för Sveriges ungdomsmottagningar från 2018 beskrivs sex mot ersättning och ungdomar med erfarenhet av våld som två utvecklingsområden. I avsnittet om våld nämns digitalt sexuellt våld, men det finns inget skrivet om utsatthet för att filmer eller bilder med avklätt eller sexuellt innehåll tas eller delas mot en ungs persons vilja.³⁸ Att ungdomsmottagningen kan vara en viktig plats för att berätta om erfarenhet av sex mot ersättning, och kanske det första ställe där en ung person får frågan, tas upp i ett kompletterande metodmaterial om psykisk hälsa. Inte heller i det kompletterande materialet finns information om bilder eller filmer. Pornografi nämns endast ur ett konsumtionsperspektiv.³⁹

³⁶ Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar (2018a).

³⁷ Sveriges Kommuner och Regioner (2020a).

³⁸ Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar (2018b). *Handbok för Sveriges ungdomsmottagningar*.

³⁹ Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar (2018c). *Ungdomsmottagningen i första linjen för psykisk (o)hälsa*.

10.3.7 Elevhälsa

Elevhälsan är för de flesta barn den enklaste vägen att få tillgång till vård. Barn i alla skolformer ska ha tillgång till skolläkare, skol-sköterska, psykolog och kurator för medicinska, psykologiska och psykosociala insatser. Utöver att barn själva kan söka stöd har elevhälsans personal möjlighet att ställa frågor om exempelvis sexuellt utnyttjande i bilder och filmer eller andra övergrepp vid hälso-besöken. Elevhälsan kan då erbjuda vissa insatser i egen regi, men även hänvisa till annan vård. Liksom all annan personal i skolan har personalen skyldighet att anmäla oro till socialtjänsten om man misstänker att ett barn far illa.⁴⁰

10.3.8 Barn- och ungdomspsykiatri

När ett barn mår mycket dåligt kan det vara barn- och ungdomspsykiatri man vänder sig till, eller blir hänvisad till från sin vårdcentral, elevhälsan eller annan instans. Barn- och ungdomspsykiatri erbjuder specialiserad vård och behandling för barn och unga upp till 18 år med svår eller akut psykiatrisk problematik, till exempel barn som är deprimerade, har mycket ångest eller skadar dig själva.⁴¹ Liksom inom vuxenpsykiatri är det oftast inte utsatthet för sexuella övergrepp som är den sökorsak som anges, men det kan vara en grundorsak till måendet.⁴²

10.4 Specialiserade mottagningar i regionernas regi som riktar sig till personer utsatta för sexuella övergrepp

I vissa regioner finns specialiserade mottagningar för vuxna eller barn som har utsatts för ett sexuellt övergrepp. De flesta är inriktade på akut mottagning, men det finns även några som kan ge behandling i ett senare skede. Dessa beskrivs här nedan.

⁴⁰ Kunskapsguiden. *Vägledning för elevhälsan*. <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/vagledning-for-elevhalsa/stodja-elever/barn-och-unga-som-riskerar-att-fara-illa/anmala-oro-for-barn/>. (hämtad 2023-10-03).

⁴¹ 1177. *Barn och ungdomspsykiatri*. <https://www.1177.se/barn--gravid/vard-och-stod-for-barn/bup--barn--och-ungdomspsykiatri/> (hämtad 2023-10-03).

⁴² Sveriges Kommuner och Regioner (2020a).

10.4.1 Ångest- och ASTA-mottagningen – Region Västerbotten

Ångest- och ASTA-mottagningen är en psykiatrisk öppenvårds-mottagning med profiluppdrag inom metodutveckling, diagnostik, behandling och rehabilitering av patienter med ångestsyndrom och traumarelaterade konsekvenser av sexuella övergrepp och våld utsatthet. Mottagningen vänder sig till personer mellan 18 och 60 år som bedöms vara i behov av psykiatrisk specialistvård. Mottagningen har tre behandlingslinjer: Beredskapslinje, Behandlingslinje Trauma samt Ångest- och personlighetssyndrom. Personer som utsatts för sexuella övergrepp kan få hjälp i alla tre linjer, men finns framför allt på behandlingslinjen Trauma. På Trauma tar de emot ungefär 240 patienter per år och väntetiden är cirka två år om man inte bedöms som prioriterad. Patienterna kommer på remiss från hälsocentraler, kvinno-kliniker, företagshälsovården, ungdomshälsan eller BUP.

Det är inte vanligt att utsatthet för att bilder eller filmer spridits i pornografiska syften finns med i remissunderlaget, men det kan ändå vara skälet till ohälsan som en patient söker för. Mottagningen har hjälpt patienter att anmäla om bilder har spridits. Det har då varit inom ramen för en relation eller ett övergrepp som har filmats och sedan spridits. De har inte haft patienter som farit illa på grund av egen medverkan i pornografi.

Mottagningen arbetar med patienter i två faser. Fas ett har fokus på säkerhet och stabilitet. För personer som utsatta för sexuellt våld kan det omfatta kontakt med kvinnojour, socialtjänst, samtalsstöd med kurator och läkemedel. Det kan även handla om färdighets-träning, till exempel att hitta strategier för att inte utsättas för sexuell exploatering. I fas ett kan det även ingå gruppsamtal, beroende på vilket individuellt behov som finns.

Fas två består av traumabehandling. För att detta ska kunna inledas behöver utsattheten ha upphört eftersom mottagningens bedömning är att patienten annars inte är tillräckligt stabil för att kunna genomgå en behandling som innebär att återuppleva en så svår upplevelse som ett trauma. Patientens livssituation behöver inte vara helt problemfri, men det måste finnas en balans innan en traumabehandling kan påbörjas. Traumabehandlingen ökar symptom med flit, varför personalen behöver säkerställa att detta inte riskerar patientens säkerhet och riskerar att driva på suicid eller skada. Många patienter har flera olika trauman att arbeta med. Enligt verksamma

vid mottagningen räcker det oftast att arbeta med ett par av dessa för att patienten ska må bättre och kunna gå vidare. Efter avslutad traumabehandling finns sedan möjlighet att ingå i en avslutsgrupp.

Mottagningen har även erfarenhet av patienter som inte får effekt av behandling, eller som har så svåra problem med disassociation att det innebär för stora risker att gå in i behandling. Om man kommer till den insikten om en patient fortsätter man i stället att arbeta med att få vardagen att fungera, att skapa stabila relationer och att hitta ett meningsfullt innehåll i livet.

10.4.2 Akutmottagning för våldtagna – Region Stockholm

Den enda akutmottagningen för våldtagna i Sverige som alltid är öppen finns på Södersjukhuset i Stockholm. Mottagningen vänder sig till personer över 13 år, som tillhör Stockholms län eller som befinner sig i Stockholms län i samband med övergreppet. De flesta som kommer till mottagningen är kvinnor. Antalet män har ökat men det är fortfarande få som söker sig dit. 2021 tog de emot 838 patienter varav 43 med manligt personnummer. När det gäller barn under 15 år tar läkaren den forensiska anamnesen. Personalen anpassar språket till ett barnvänligt språk när de exempelvis beskriver vilken vård som de erbjuder. En vårdnadshavare kontaktas alltid och mottagningen skriver en orosanmälan på alla under 18 år. Den som är under 13 år hänvisas till barnsjukhusens akutmottagningar. Mottagningen är öppen dygnet runt och tar emot patienter som söker hjälp upp till en månad efter att övergreppet skett. Mottagningen tar emot i genomsnitt tre nya patienter per dag och varje patient genomgår cirka fyra månaders behandling. Om det upprättas en polisanmälan och en rättsprocess inleds kan det ta längre tid.

På mottagningen erbjuds psykologiskt bemötande, krishantering, rättsmedicinsk undersökning och spårsäkring, medicinsk vård och socialt stöd. De erbjuder även både medicinsk och psykosocial uppföljning. Om personen som söker är över 18 år erbjuds samtal direkt. Om personen är under 18 år hänvisas de till ungdomsenheten, eller till Maria Ungdom om personen har missbruksproblematik. Under 2022 var 165 personer som kom till mottagningen under 18 år.

De flesta som söker till mottagningen har blivit utsatta av en bekant eller yttlig bekant. Det är en väldigt lite andel som är utsatta i

prostitution och pornografi. Det finns inte med i mottagningens bedömningsmall och tas inte upp i statistiken. Mottagningen hänvisar alltid till Mikamottagningen i Stockholm om det kommer fram att en person har haft sex mot ersättning eller har sex som självskadebeteende. Det händer även att Mikamottagningen hänvisar till våldtäktsmottagningen.

10.4.3 Kvinnofridsmottagningen – Region Uppsala

Kvinnofridsmottagningen på Akademiska sjukhuset, Region Uppsala är en del av Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) och vänder sig till alla kvinnor över 18 år som har utsatts för våld i nära relation, hot eller sexuella övergrepp. När det gäller sexuella övergrepp samarbetar mottagningen med kvinnosjukvården på Akademiska sjukhuset. Mottagningen är öppen måndag till fredag 8–16. Barn hänvisas till barnskyddsteamet. De frågar inte aktivt efter utsatthet kopplat till bilder eller filmer och har inga specifika frågor om utsatthet i pornografi.

På Kvinnofridsmottagningen erbjuds samtalsstöd med sjuksköterska eller barnmorska. Samtalen är inriktade mot krisbearbetning och stöd, beroende av kvinnans behov. På mottagningen finns även en psykolog som kan ge traumabehandling samt handleda övrig personal i behandlingsarbetet. Om det råder resursbrist eller om kvinnan har tidigare kontakter inom sjukvården kan hon remitteras till psykiatrien eller till primärvården för traumabehandling. Mottagningen kan vid behov även hjälpa till att kontakta andra myndigheter och organisationer. På mottagningen finns en dag per vecka tillgång till psykiatriker, allmänläkare och gynekolog för diagnostik och behandling.

Vid sexuella övergrepp används den nationella spårsäkringsguide som tagits fram av NCK, vilket omfattar en spårsäkringslåda, information om vilka prover som ska tas och exakt vilka frågor som ska ställas. Det akuta omhändertagandet efter sexuella övergrepp sker på den gynekologiska akutmottagningen med uppföljning på Kvinnofridsmottagningen. Programmet används av alla regioner, även på mottagningar som inte är specialiserade på övergrepp, som gynekologmottagningar och akutmottagningar. De flesta som kommer till Kvinnofridsmottagningen är från Region Uppsala, men på remiss kan de ta emot patienter från hela landet.

10.4.4 Teamet för sexuellt våldsutsatta – Region Sörmland

Teamet för sexuellt våldsutsatta i Region Sörmland är en verksamhet som tar emot alla sexuellt våldsutsatta över 13 år oavsett könsidentitet (samt kvinnor över puberteten). Yngre personer hänvisas till regionens barn- och ungdomsklinik. Teamet arbetar patientnära framför allt med uppföljning och psykosocialt stöd efter sexuella övergrepp, samt utbildning och rådgivning till andra verksamheter. Teamet går att nå på tre mottagningar under kontorstid i Sörmlands län och de tar emot patienter som söker hjälp upp till ett år efter att övergreppet skett.

Vid akuta besök görs bedömning, spårsäkring och en rättsmedicinsk undersökning på antingen kvinnokliniken eller på akutmottagningen. Teamet som består av överläkare, barnmorskor och kuratorer erbjuder även medicinsk och psykosocial uppföljning.

Vården består i psykosocialt krisstöd efter övergrepp, provtagning för sexuellt överförbara sjukdomar samt medicinsk vård vid behov, t.ex. medicinering och sjukskrivning.

När det gäller barnkompetens har teamet tillgång till konsultativt stöd från regionens särskilda barnskyddsteam som har specifik kunskap om utsatta barn, ”grooming” och digitalt våld. De har också ett nära samarbete med läkare på regionens barn och ungdomsklinik samt BUP vid behov. Två av barnmorskorna i teamet arbetar också delar av sin tjänst på ungdomsmottagning.

På mottagningen har man inte haft patienter som med egen ”fri” vilja medverkat i pornografiska filmer. Däremot har de mött patienter som har blivit filmade i smyg och som gärningspersonen, oftast en partner, använt sig av själv eller spridit vidare på internet. De har även träffat på personer som har blivit sålda för sexuella tjänster eller instängda och utnyttjade av flera män där övergreppen dokumenterats. Inom teamet ställer de inte frågor aktivt om denna typ av utsatthet om det inte kommer upp spontant i berättelsen.

Många patienter som kommer i kontakt med teamet vittnar om hur tilliten har blivit allvarligt skadad och att de mår väldigt dåligt av att de framställts som någon de inte är, dvs. som någon som ”ställer upp” på alla möjliga sexuella förslag. Inte sällan kan de få oanständiga förslag från okända personer som de har svårt att freda sig mot. De har också mycket självtvivel, ifrågasätter ofta sig själva och undrar ”vad har jag gjort för att ha hamnat i denna situation?” fast de själva inte har lagt ut bilderna eller filmerna till allmän beskådan.

Personalen kan erbjuda stödsamtal, men för traumabehandling behövs en remiss till psykiatri. Det är dock ofta långa köer dit, både till vuxen- och barn- och ungdomspsykiatri. De uppger även att patienter som de har remitterat vidare ibland kommer tillbaka med berättelser om att de inte har fått prata om det sexuella i historien och därför vill ha ytterligare stöd i det.

10.4.5 Traumamottagning Elefanten BUP – Region Östergötland

Traumamottagning Elefanten BUP⁴³ är en mottagning som har funnits sedan 1990-talet och vänder sig till barn som utsatts för sexuella övergrepp eller våld av vuxen närstående, samt barn som har ett sexuellt beteendeproblem. Mottagningen tar emot barn och ungdomar upp till 18 år samt deras familjer och erbjuder bedömning, traumafokuserad behandling, telefonrådgivning och krissamtal.

Barn kan komma till mottagningen antingen genom en remiss från annan instans eller genom att någon närstående till den som blivit utsatt kontaktar mottagningen. Det kan även komma patienter från andra delar av landet via remisser från socialtjänsten. De flesta patienterna är mellan 10 och 18 år. Eftersom mottagningen är en specialiserad barn- och ungdomsmottagning tar de bara emot patienter som har en hög grad av komplexitet och uppvisar olika trauman. Ibland kommer patienten precis när övergreppen har uppdragats och ibland kommer de först när övergreppen avslöjas efter många år. En hög andel av barnen som kommer är placerade för vård utanför det egna hemmet.

När det gäller barn och unga som utnyttjats i pornografiska syften har mottagningen framför allt kommit i kontakt med ett fåtal barn som fått ersättning för bilder och filmer, men vanligare är att barnet blivit utsatt för något sexuellt övergrepp som dokumenterats. Om denna information kommer upp till ytan frågar personalen alltid om hur det har gått till. I regel lägger barnet skuld på sig själv, varför personalen behöver förmedla att det inte är deras fel och att det inte är reaktionerna som är ”sjuka” utan det som barnet utsatts för.

Ibland får de ärenden där barnen även har varit utsatta för sexuell exploatering och har ett sexuellt självskaдебeteende som beror på att

⁴³ Tidigare BUP Elefanten.

de utsatts för mycket allvarliga sexuella övergrepp tidigare. Det är dock en låg andel av deras patienter. De kan även ha utsatts via nätet.

I behandlingen ingår att hjälpa barnet med att hantera skam- och skuldproblematik, hantera kroppsgränser och stödja barnet i att uttrycka egna känslor, emotioner och impulser samt stödja barnets i att förstå och sätta ord på vad det varit med om. Initialt går en stor del av tiden åt till att bygga upp en trygg relation med barnet, på grund av tillitsproblematiken, och efter det gå vidare till traditionell bearbetning för att barnet ska kunna gå vidare och i framtiden skydda sig själv. Personalen lyfter vikten av att arbeta med barnets omsorgspersoner med psykoedukation och få dem att hjälpa barnet.

Elefanten BUP har även i uppdrag erbjuda handledningsstöd för andra BUP-mottagningar.

10.4.6 Ung Utsatt – Västra Götalandsregionen

Ung Utsatt hör till ungdomsmottagningen i Göteborg, med Västra Götalandsregionen som ensam huvudman. Mottagningen vänder sig till alla oavsett kön i åldern 13–24 år som har blivit utsatta för sexuella övergrepp eller som misstänker att de har blivit utsatta. Ibland har mottagningen behövt ta emot något yngre eller äldre personer i brist på andra möjligheter till liknande vård i regionen. Ung Utsatt samarbetar alltid med andra inblandade aktörer, särskilt när det gäller yngre personer eller personer som har många olika vårdinsatser.

Patienterna är till övervägande del personer som definierar sig som tjejer. Därefter kommer transpersoner och på tredje plats killar. Att det kommer så få killar kan ha olika förklaringar. Behandlare på mottagningen menar att det kan handla om att det är extra tabubelagt för killar att ha blivit utsatt för övergrepp. Vissa kommer till Ung Utsatt genom någon annan ungdomsmottagning eller andra professionella som hänvisat dem. Ungefär hälften kontaktar mottagningen på eget initiativ. Även om mottagningen tar emot alla som utsatts för sexuella övergrepp är det i praktiken många som de inte kan ta hand om. För att möta behovet bättre skulle en möjlig utveckling av verksamheten framöver kunna vara att mottagningen bara tar emot normavvikare inom gruppen av personer som blivit utsatta för sexuella övergrepp, såsom de som haft sex mot ersättning, trans-

personer, komplext traumatiserade eller de som blivit utsatta av närstående.

Många som söker stöd hos mottagningen har haft sex mot ersättning av olika slag, fysiskt eller träffat någon online. De har även erfarenhet av unga vars bilder spridits online. De som utsatts för detta söker nästan alltid för något annat eftersom det är så skambelagt att ha haft sex mot ersättning. Däremot kan de berätta att de blivit våldtagna, vilket är mer accepterat efter #metoo. De söker då när de varit med om något som varit ett tydligt, oftast fysiskt, övergrepp där det inte funnits samtycke och där våld varit inblandat. När behandlare frågar vidare har de flesta också varit med om att något spridits online.

Bland de som varit utsatta för spridning av material online har vissa delat materialet själva, bland annat genom att sälja det till någon sida eller till personer som antingen sprider vidare eller vill ha det själva. Andra har varit med om att det spridits ofrivilligt. Några få som mottagningen har träffat, både unga under och över 18 år, har haft egna sidor på plattformar för egenproducerat material. Man kan vända sig till Ung Utsatt om övergreppet precis hänt, eller om det hände när man var yngre. Mottagningen erbjuder råd, stöd och behandling, individuellt och i grupp. Man kan välja mellan att träffas fysiskt på mottagningen i Göteborg eller att träffas online. Psykolog, psykoterapeut och kurator arbetar på mottagningen.

10.5 SKR har kartlagt hur vården fungerar för personer som har utsatts för sexualbrott

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) genomförde 2020 en nationell kartläggning av vården för personer som utsatts för sexuellt våld.⁴⁴ I kartläggningen konstaterades att det finns vård att tillgå för den som söker akut, men att det finns brister i vården för den som söker i ett senare skede eller har en komplex problematik.

⁴⁴ Ibid.

10.5.1 De flesta regioner har rutiner för akut stöd, men hänvisning till fortsatt vård brister

SKR:s kartläggning visar att för att kunna erbjuda den vård som de är skyldiga att tillhandahålla har regionerna utformat vissa regionala vårdprogram, riktlinjer och handlingsplaner för personer som utsatts för sexuellt våld. I samtliga regioner finns vårdprogram för våld i nära relationer och de omfattar generellt sett sexuellt våld som sker i nära relation. Regionerna har även utformat lokala handlingsplaner för det akuta omhändertagandet efter sexuellt våld.

Kvinnor som genomgått puberteten ska oftast söka akut vård på en gynekologisk mottagning, män över 13 år på kirurgmottagningen och yngre barn hänvisas till barnkliniker. Under jourtid hänvisas patienter till akutmottagningen. Som regel följs de skriftliga rutinerna för spårsäkring i enlighet med rekommendationer från Nationellt centrum för kvinnofrid. Patienter får oftast också ett första stödsamtal i samband med akutbesöket, alternativt att de hänvisas till en senare kuratorskontakt eller andra aktörer som kan erbjuda stöd. Utöver detta bokas de allra flesta in för uppföljning och provtagning.

Trots rutiner för den akuta vården finns förbättringsmöjligheter när det kommer till det praktiska genomförandet. SKR lyfter bemötandet som mycket viktigt. På akutmottagningar som är specialiserade på patientgruppen finns ofta rutiner för till exempel ett första stödjande samtal innan undersökningen och för att den som söker vård får ett lugnt bemötande. På en allmän akutmottagning är det vanligare att personal känner osäkerhet inför att ta emot patientens berättelse, vilket kan leda till otrygghet eller att man inte vågar berätta allt. I SKR:s kartläggning lyfts här specifikt att det kan finnas en ovana på kirurgakuten att möta män som blivit våldtagna.⁴⁵

I många regioner ingår i rutinerna att erbjuda psykosocialt kuratorsstöd, men det är många som tackar nej till sådant stöd i det akuta skedet. Flera verksamheter har inom ramen för SKR:s kartläggning uppgett att det därefter saknas rutiner för att fånga upp dessa patienter och erbjuda stödet igen, till exempel i samband med den medicinska uppföljningen. Därför är det få patienter som gör ett återbesök till en kurator. Det saknas också ofta rutiner för var en patient med

⁴⁵ Sveriges Kommuner och Regioner (2020a). *Vården vid sexuellt våld – nuläge och vägar framåt*. s. 46.

behov av psykosocialt stöd ska hänvisas, och det blir upp till enskilda medarbetare att göra den bedömningen.⁴⁶

10.5.2 Rutiner saknas för den som söker vård i ett senare skede

I de flesta regioners riktlinjer saknas rutiner för omhändertagandet av de personer som söker vård senare och för de som är utsatta för upprepat våld som inte sker inom ramen för en nära relation. I kartläggningen nämns här särskilt personer som är utsatta för sex mot ersättning eller sex som självskadebeteende.⁴⁷

När patienter söker vård i ett senare skede uppger de oftast inte utsatthet för sexuellt våld som sökorsak, utan de söker för andra tillstånd som i vissa fall är en direkt konsekvens av våldet. För att det ska kunna fångas upp är det viktigt att det finns kunskap om det sexuella våldets konsekvenser inom vården. SKR konstaterar dock i sin kartläggning att den kunskapen varierar, och att vårdbehovet därför ibland inte uppmärksammas alls. Utöver mödrahälsovården, där det finns regelmässiga rutiner för att fråga om våldsutsatthet, varierar det vilka rutiner som finns för att fråga och fånga upp.⁴⁸

SKR lyfter att många av deras intervjupersoner anser att frågor om sexuellt våld ställs allt för sällan i hälso- och sjukvården. Många patienter har haft kontakt med vården under många år, för både fysiska och psykiska besvär, utan att ha fått frågor om tidigare eller pågående erfarenheter av sexuellt våld. Eftersom undvikande är en vanlig reaktion efter traumatiska händelser betonas att det är viktigt just att ställa frågor. Om den som möter en patient inte känner till att sexuellt våld är en bakomliggande orsak kan det leda till att ineffektiva utredningar och behandlingar.⁴⁹

Det kan också vara svårt att veta vart man som patient ska vända sig för att söka vård specifikt för att bearbeta tidigare övergrepp. I de flesta regioner finns ingen specialiserad verksamhet som ansvarar för patientgruppen och primärvården blir första instans. Det kan innebära en tröskel, både för att det är en känslig fråga att öppna upp sig om, och på grund av de utmaningar som finns generellt i primär-

⁴⁶ Ibid. s. 34 ff.

⁴⁷ Ibid. s. 34.

⁴⁸ Ibid. s. 41 ff.

⁴⁹ Ibid. s. 48.

vården, såsom korta besök och hög belastning.⁵⁰ Många vänder sig i stället till någon av de organisationer i ideell sektor som har en verksamhet riktad specifikt mot målgruppen.⁵¹

Oavsett om patienten sökt för något annat och det har upptäckts att det finns en historia av utsatthet för sexuellt våld, eller om patienten har sökt just för på tidigare våldsutsatthet, saknas enligt SKR:s kartläggning som regel rutiner för var patienten ska omhändertas. Det är något som enskilda medarbetare behöver avgöra. De som SKR har intervjuat uppger att det är otydligt vilket ansvar primärvård respektive specialistpsykiatri har för personer med problematik kopplad till sexuellt våld. Särskilt svårt är det för patienter vars vårdbehov är mer omfattande än vad primärvården anses kunna omhänderta, men som samtidigt inte riktigt kvalificerar sig för psykiatrin. Eftersom erfarenheter av sexuellt våld inte i sig är ett psykiatriskt tillstånd, kan det göra att patienten inte bedöms passa in i psykiatrin. Ytterligare en försvårande omständighet är att många även behöver stöd från andra aktörer, såsom rättsväsendet och socialtjänsten.⁵²

SKR uppger vidare att flera av de som de har intervjuat berättar att hälso- och sjukvården förlitar sig på den ideella sektorn. Där finns ofta god kunskap och ett bra stöd, men resurserna är begränsade, stödet är inte enhetligt och även där saknas någon att hänvisa vidare till i svåra fall. Den ideella sektorns verksamheter är också till stor del koncentrerade till större städer och i vissa fall förenade med en högre kostnad.⁵³

Flera av de personer som SKR intervjuat, vilka arbetade inom vården eller som företrädde patientföreningar, lyfte att den behandling som erbjöds ofta fokuserade på konsekvenserna av utsattheten för ett sexualbrott, till exempel ätstörningar eller depression. Eftersom det saknas riktlinjer för behandling av tidigare sexuella övergrepp är det symptomen och eventuella diagnoser som blir vägledande för vilken vård som ges. Flera av SKR:s intervjupersoner menar dock att för att kunna göra en korrekt bedömning och behandlingsplan skulle kopplingen mellan övergreppet och symptombilden behöva vägas in.⁵⁴ Specialiseringen då olika team behandlar olika symptom kan

⁵⁰ Ibid. s. 50.

⁵¹ Ibid. s. 41.

⁵² Ibid. s. 50.

⁵³ Ibid. s. 51.

⁵⁴ Ibid. s. 42.

även innebära att ingen ansvarar för helheten och att behandlingen inte samordnas.⁵⁵

Sammantaget visar SKR:s kartläggning även på att vården inte anpassas i tillräcklig utsträckning för patienter med komplex problematik och traumatisering. Alla som utsatts för sexuellt våld har inte behov av specialistpsykiatrisk vård, men för vissa patienter utvecklas komplex PTSD eller PTSD med annan samsjuklighet i psykiatriska diagnoser. Det finns ingen konsensus för hur detta ska behandlas, men intervjupersonerna är överens om att den behandling som ges i dag inte är tillräckligt anpassad.⁵⁶

10.5.3 Få söker stöd för utsatthet för sexualbrott

Det kan konstateras utifrån SKR:s kartläggning att även de som aktivt söker vård efter att ha utsatts för sexuella övergrepp har svårt att få tillgång till den vård de skulle behöva. Därtill tillkommer att de allra flesta inte ens söker vård. SKR refererar till Folkhälsomyndighetens befolkningsundersökning från 2017 där det framgår att endast 7 procent av alla kvinnor och 2 procent av männen som utsatts för sexuellt våld uppgav hade sökt hälso- och sjukvård.⁵⁷ I en enkätundersökning utförd av organisationen Storasyster som hade drygt 5 000 svarande uppgav en tredjedel av de 4 000 respondenter som känt behov av professionellt stöd att de hade sökt det efter övergreppet. Det vanligast var att ha fått samtalsstöd eller läkarkontakt inom psykiatri eller av privat psykolog/ samtalsterapeut. För de som inte sökt stöd, eller som sökt men inte fått stöd, hade de önskat få prata med en privat psykolog/psykoterapeut eller fått stöd via tjej-, kvinno-, ungdoms- eller transjour. Vidare uppgav 12 procent att de sökt men inte fått stöd.⁵⁸

⁵⁵ Ibid. s. 54.

⁵⁶ Ibid. s. 53 ff.

⁵⁷ Folkhälsomyndigheten (2019). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) i Sverige 2017 – Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017*.

⁵⁸ Föreningen Storasyster (2019). *5211 röster om sexuellt våld - En enkätstudie om sexuella övergrepp, psykiskt mående och stödkontakter*.

10.6 Utvecklingsarbete och pågående forskning

Arbete med att utveckla vården för sexualbrottsutsatta pågår i fler regioner. I Region Jönköpings län finns projektet ”Survive” som är ett samarbete mellan Region Jönköpings län, Kommunal utveckling, Länsstyrelsen i Jönköping, Polisområde Jönköping, Rise Sverige, Novahuset och Jönköping Academy på Hälsohögskolan. Projektet är del av ”SAMSKAPA- forskningsprogram” och är finansierat av FORTE⁵⁹ och Region Jönköpings län.⁶⁰

Projektet syftar till att kartlägga behov och resurser samt till att ta fram förslag och testa insatser vad gäller hjälp, stöd och vård i samband med sexuellt våld i Jönköpings län. Under hösten 2022 har personer som utsatts för sexuellt våld och yrkesgrupper som möter målgruppen fått dela erfarenheter av stöd och vård via en enkätundersökning och fokusgruppsintervjuer som legat till grund för arbetet. Under våren 2023 har kvinnosjukvården, psykiatrin, Barnahus, socialtjänsten och elev- och studenthälsan deltagit i tre arbetsgrupper utifrån följande teman: 1) att våga fråga, 2) kunskapsspridning och 3) skapa nätverk samt 4) samverkan och innovation. Novahuset och Rise Sverige företräder personer med egen erfarenhet av sexuellt våld och har bidragit till att identifiera möjligheter för förbättringar.

I Västra Götalandsregionen bedrivs sedan 2022 innovationsprojektet ”Utveckling och samskapande av vård för sexuellt riskutsatta personer med erfarenhet av sexuellt våld” som finansieras av Innovationsfonden i samma region.⁶¹ Målsättningen med projektet är att genom samskapande aktiviteter, även kallat co-production, tillsammans med nyckelaktörer utveckla ett koncept för vård anpassat för sexuellt riskutsatta personer från 13 år med erfarenhet av sexuellt våld. Inom ramen för innovationsprojektet har en omvärldsanalys genomförts samt en fördjupad behovskartläggning i form av djupintervjuer med 21 personer från 16 års ålder som identifierats tillhöra målgruppen sexuellt riskutsatta med erfarenhet av sexuellt våld.

Under 2024 kommer s.k. ”co-design-workshops” att anordnas, där inbjudna nyckelaktörer kommer arbeta tillsammans i syfte att ta fram förslag på koncept för vård och stödinsatser anpassade för och

⁵⁹ Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd.

⁶⁰ Jönköping University. <https://ju.se/center/ja/forskning/pagaende-projekt/samskapa-omhandertagande-vid-sexuellt-vald-i-jonkopings-lan.html> (hämtad 2023-10-01).

⁶¹ Västra Götalandsregionen. *Regionala FoU-meddel*.

<https://www.researchweb.org/is/se/vgregion/ansokan/980473> (hämtad 2023-11-29).

riktade till målgruppen. Målgruppen kommer att representeras genom s.k. ”personas”; fiktiva beskrivningar från verkliga personer och erfarenheter utifrån genomförda djupintervjuer med målgruppen. Resultatet förväntas presenteras i vetenskaplig tidskrift någon gång inom de kommande åren.

Inom Västra Götalandsregionen bedrivs även ett forskningsprojekt för att utveckla metoden ”SEXIT” som syftar till att personal inom ungdomsmottagningarna ska arbeta evidensbaserat för att identifiera sexuellt risktagande och riskutsatta unga. Inom forskningsprojektet har en pilot-implementering av metoden på tre ungdomsmottagningar genomförts där man undersökt ungdomars riskutsatthet och hur metoden fungerar både utifrån personalens och besökarnas perspektiv.⁶² I ett nästa steg pågår nu utvärdering av metoden inom elevhälsa och anpassning av metoden för mottagningar som möter vuxna patienter (SEXIT Vuxen). Mika Hälsa i Stockholm är en del av forskningsprojekt och testar frågeformuläret avseende vuxna under hösten 2023.

Inom Mika Hälsa i Stockholm bedrivs även ett projekt med finansiellt stöd av Region Stockholm sedan 2020, i syfte att upptäcka samt behandla posttraumatiskt stressyndrom, PTSD, hos målgruppen. För detta har psykologer och psykiatriker anställts, men även barnmorskorna deltar och ger PTSD-behandling. Patienterna erbjuds den psykiatriska basutredning som ingår i vårdprocessen för psykiatrin i Region Stockholm. Patienter som uppfyller kriterier för PTSD erbjuds evidensbaserad psykologisk behandling för detta. I dagsläget erbjuds behandlingsformerna PE, Prolonged Exposure, samt COPE, integrerad behandling av PTSD och samtidig beroendesjukdom.

10.7 Kommunernas arbete med personer som utsatts för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi

Kartläggningen av kommunernas arbete med målgrupperna baseras i huvudsak på den enkät⁶³ som utredningen skickat till samtliga 290 kommuner, till stadsdelsförvaltningarna i Stockholm och till socialför-

⁶² Hammarström(2021). *Identification of young people at risk of sexual ill health – implementing a new tool in youth clinics.*

⁶³ Komm2023/00189/A 2022:02.

valtningarna i Göteborg. Resultaten från enkäten kompletteras i detta avsnitt med intervjuer som utredningen har genomfört med representanter från kommunerna samt med andra organisationer. Sammanlagt inkom svar från 190 kommuner, stadsdelsförvaltningar och socialförvaltningar, vilket är en svarsfrekvens på 62 procent. Enkäten genomfördes, på samma sätt som för regionerna, tillsammans med *Utredningen om exitprogram för personer som utsatts för prostitution*.⁶⁴ Enkäten innehåller därför även frågor om vuxnas utsatthet i prostitution och människohandel för sexuella ändamål samt barns utsatthet för sexuell exploatering där någon form av ersättning getts. Svaren har brutits ner utifrån invånarantal i kommunerna, enligt SKR:s kommungruppsindelning.⁶⁵

10.7.1 Våldsutsatthet i pornografi ingår sällan i kommunernas handlingsplaner mot våld

En majoritet av de tillfrågade kommunerna (71 procent) anger att de har en handlingsplan eller motsvarande policydokument gällande mäns våld mot kvinnor på en övergripande nivå i kommunen. Där emot är det färre kommuner (16 procent) som anger att våld, påtryckningar eller andra övergrepp i samband med produktion eller distribution av pornografiska bilder eller filmer omfattas av planen. Bilder och filmer med avklätt eller sexuellt innehåll avseende vuxna som spridits utan samtycke ingår i ännu mindre omfattning (13 procent) liksom barn som har fått eller som riskerar att få bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll spridda (14 procent). Frågor som rör prostitution och människohandel för sexuella ändamål finns med i högre utsträckning (30 procent).

Enligt preliminära resultat från Jämställdhetsmyndighetens kommunenkät om mäns våld mot kvinnor från 2023 som genomförts i samverkan med länsstyrelserna, framkommer liknande siffror. Av 161 svarande kommunerna anger 30 procent att de har styrdokumentet som omfattar prostitution och människohandel och 20 procent att de omfattar sexuell exploatering av barn.⁶⁶

⁶⁴ Dir. 2022:115.

⁶⁵ Kommunindelningen bygger på tätortsstorlek, närhet till större tätort och pendlingsmönster samt utifrån SCB:s socioekonomiska sorteringsnyckel baserat på behov av ekonomiskt bistånd i en kommun.

⁶⁶ Jämställdhetsmyndigheten. Avdelningen för Analys & uppföljning. Personlig kommunikation 2023-11-13.

Anledningar till att frågor om våldsutsatthet kopplat till pornografi inte omfattas av kommunens handlingsplan är exempelvis att planen är avgränsad till att bara omfatta våld i nära relation och hedersrelaterat våld och förtryck, eller att planen är framtagen på en övergripande nivå och omfattar allt våld men inte specificerar olika våldsutsattheter. En annan anledning som anges är att området inte finns med eftersom det inte definierats av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd för våld i nära relation.⁶⁷ Även Jämställdhetsmyndighetens undersökning visar att det är vanligare att kommunerna inkluderar våldsutsatthet som sker i en relationell kontext i styrdokumenteten. Av de 161 kommunerna anger 97 procent att styrdokumenteten omfattar våld i vuxnas partnerrelationer, 87 procent våld i ungas partnerrelationer, 87 respektive 83 procent hedersrelaterat våld avseende vuxna och barn.⁶⁸

Detta stämmer väl överens med de uppgifter som lämnats till utredningen av representanter för kommuner som utredningen har träffat. Både fokusgruppen med chefer inom socialtjänsten⁶⁹ och enskilda medarbetare i kommuner har tagit upp att det behövs tydliga instruktioner på en nationell nivå om man ska ha möjlighet att inkludera målgruppen på ett hållbart sätt i arbetet med att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

10.7.2 Få kommuner bedriver uppsökande arbete

I dagsläget bedriver 60 procent av kommunerna ett socialt fältarbete inom skolans arena, i offentliga utomhusmiljöer, på fritidsgårdar och i sociala medier.⁷⁰ Enligt utredningens enkätsvar är det dock få kommuner som förmår fånga upp barn och unga som utsätts för sexuell exploatering i form av utnyttjande för pornografiska framställningar. Det framgår att cirka en fjärdedel av kommunerna bedriver ett fysiskt uppsökande arbete för att identifiera barn och unga i riskzonen att utsättas för, eller som utsätts för, sexuell exploatering. Av de kommuner som bedriver uppsökande arbete svarar 80 procent att

⁶⁷ HSLF-FS 2022:39.

⁶⁸ Jämställdhetsmyndigheten. Avdelningen för Analys & uppföljning. Personlig kommunikation 2023-11-13.

⁶⁹ Fokusgrupp socialchefer. Gemensam intervju 2022-12-07.

⁷⁰ Kunskapsguiden. *Socialt fältarbete med barn och unga*. <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/uppsokande-och-forebyggande-socialt-arbete/socialt-faltarbete-med-barn-och-unga/> (hämtad 2023-09-21).

målgruppen barn och unga som har fått bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll spridda ingår. Det är storstäder och storstadsnära kommunerna⁷¹ som bedriver det uppsökande arbetet i störst utsträckning.

När det gäller uppsökande arbete på internet är det endast 10 procent av kommunerna som svarar att de bedriver sådant arbete. Av de kommuner som svarar ja, är det fler som svarar att gruppen barn och unga som har fått bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll spridda ingår (87 procent) än som bedriver fysiskt uppsökande arbete (80 procent).

Det är framför allt fältarbetare (67 procent) som bedriver det fysiska och digitala uppsökande arbetet. I mindre kommuner⁷² är det i större utsträckning fritidspersonal som arbetar uppsökande. Andra personalgrupper som arbetar uppsökande som kom fram i fritextsvaren, är bland andra regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel, personal på Evonhuset, Mikamottagningarna och Novahuset, trygghetsvårdar samt personal från elevhälsoteam.

Fältarbetarna i Umeå kommun berättar i en intervju med utredningen att de sällan når målgruppen som utnyttjas för pornografiska framställningar eller som får bilder och filmer med naket eller sexuellt innehåll spridda. En anledning är att de inte alltid har förutsättningar att skapa en tillräckligt tillitsfull relation som skulle kunna främja att en ungdom berättar och känner sig trygg att prata om ett så pass känsligt ämne. Vid de tillfällen som de ändå gör det uppmanar och hjälper de alltid ungdomen att prata med viktiga vuxna och i slutändan göra en polisanmälan. De kan även erbjuda sig att följa med och hjälpa till med fortsatt stöd inom socialtjänstens barn- och ungdomsgrupp eller vid en eventuell rättegång. Fältarbetarna tror själva att det är ett stort mörkertal och att de skulle kunna göra mer för att upptäcka målgruppen eller att förebygga utsatthet, exempelvis genom att alla som jobbar och möter målgruppen uppmärksammar och lyfter ämnet i olika forum.

⁷¹ Kommungrupp A, enligt SKR:s kommunindelning.

⁷² Kommungrupp C, enligt SKR:s kommunindelning.

10.7.3 Utbildningar som rör sexuell exploatering riktas främst till högstadiel elever

De kommuner som har genomfört utbildningar som tar upp frågor om sexuell exploatering har är i första hand riktat till elever i årskurs 7–9 (64 procent), i andra hand till gymnasieelever (40 procent) och i tredje hand elever i årskurs 4–6 (23 procent). 32 procent anger att de inte genomfört någon utbildning alls inom området under de senaste två åren.

En del kommuner anger i fritextsvar att de i samband med skolans årliga trygghetsvecka bjuder in olika föreläsare i dessa frågor. En kommun svarar att elever i gymnasieskolan erbjudits utbildning kring faror på nätet och faror med att bilder eller filmer som sprids. I samma kommun har elever i årskurs 9 erbjudits föreläsningar kring våld i ungas kärleksrelationer, porrens påverkan och samtycke. Frågor om sexuell exploatering lyftes till viss del i detta sammanhang. I samband med föreläsningarna fick även elevernas föräldrar och andra viktiga vuxna erbjudande om föreläsning på samma tema för att upptäcka utsatthet och ställa frågor till ungdomar i sin närhet.

En annan kommun lyfter att några gymnasieskolor arbetar med frågan med eleverna genom att använda ungdomsjouren *Juventas* material ”Kärlek börjar aldrig med bråk”⁷³ vilket bland annat innefattar frågor om sexuell exploatering. Det framkommer även av flera svar att frågorna inte jobbas med explicit utan integreras i kunskapsområdet Sexualitet, samtycke och relationer, genom ett bredare angreppssätt. Andra exempel där temat har berörts är inom ”Nätsmart Mora” där olika föreläsare bjudits in både från polisen och från privata aktörer.

När det gäller elever i mellanstadiet anger en kommun att flertalet av de kommunala grundskolorna F-6 arbetar med metoden ”Agera tillsammans” där det ingår det att prata om dessa områden och att de äldre eleverna i gymnasiet arbetar med metoden ”Mentor in violence prevention” (MVP). De två metoderna ägs och drivs av föreningen MÄN.⁷⁴

⁷³ Unizon. *Juventas ungdomsjour – Kärlek börjar aldrig med bråk*. <https://www.unizonjourer.se/juventasungdomsjour/karlek-borjar-aldrig-med-brak/> (hämtad 2023-10-25).

⁷⁴ MÄN. *MVP Sverige*. <https://mvpsverige.se/> (hämtad 2023-10-25).

10.7.4 Få kommuner har rutiner för att fråga om utsatthet i pornografiska syften

En majoritet av kommunerna (71 procent) anger att de har en aktuell rutin för att fråga om våldsutsatthet hos barn och unga. Av dessa svarar 27 procent att de även inkluderar frågor om sexuell exploatering i form av att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits. Denna siffra är något högre än andelen kommuner som inkluderar frågor om andra former av sexuell exploatering såsom sex mot ersättning (24 procent) och människohandel för sexuella ändamål (18 procent). Eftersom det inte fanns med någon fråga i enkäten om inom vilka verksamheter inom kommunen som rutinerna tillämpas går det inte att utläsa i vilken omfattningen rutinen används eller vilka personalgrupper som berörs. Det går heller inte att utläsa om frågorna ställs på indikation eller på rutin.

Endast 11 procent av kommunerna svarar att de har en aktuell rutin för att fråga om våld, påtryckningar eller andra övergrepp i samband med produktion av pornografiska bilder eller filmer när det gäller vuxna. 12 procent svarar att de har rutiner för att fråga om bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll som spridits utan samtycke. Dessa siffror kan jämföras med frågor som ställs i Socialstyrelsens Öppna jämförelser om ifall kommunerna har en aktuell rutin inom socialtjänstens olika verksamhetsområden, såsom exempelvis, ekonomiskt bistånd, socialpsykiatri och barn och unga, vid indikation på att en vuxen utsatts för våld av närstående. Där framkommer det ett spann på mellan 45 och 62 procent av kommunerna som svarar ja, beroende på verksamhetsområde.⁷⁵

När det gäller att fråga om våld i nära relation använder sig många kommuner av Socialstyrelsens bedömningsverktyg ”FREDA – kortfrågor”, som är framtaget för att fungera som ett stöd vid frågor om våld i enskilda ärenden men är avgränsat till våld i nära relation,⁷⁶ vilket även frågeformuläret ”Frågor om våld” (FOV) är. Frågeformuläret ”SEXIT” som nämns av flera kommuner och är framtaget av Västra Götalandsregionen är det instrument som tar upp frågor om sexuell

⁷⁵ Socialstyrelsen (2023b). *Öppna jämförelser socialtjänsten – våld i nära relationer*.

⁷⁶ Socialstyrelsen. FREDA. <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/evidensbaserad-praktik/metodguiden/freda/> /hämtad 2023-10-01).

hälsa och erfarenhet av våld samt om personen tagit emot eller skickat avklädda bilder.⁷⁷

10.7.5 Kommunerna uppger att de har liten erfarenhet av målgruppen

Hälften av kommunerna anger att de aldrig kommer i kontakt med vuxna som utsatts för våld och övergrepp kopplat till produktion av pornografiska bilder och filmer. Det är vanligare att kommunen kommer i kontakt med barn och unga som utsatts för sexuell exploatering i form av att bilder eller filmer spridits samt vuxna som utsatts för prostitution, än att de kommer i kontakt med vuxna som utsattas för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi.

Av de svarande kommunerna anger 74 procent att de kommer i kontakt med målgruppen barn och unga varje år, 14 procent varje månad och 5 procent gör det varje vecka. När det gäller målgruppen barn svarar 43 procent att de kommer i kontakt med målgruppen vuxna varje år, 6 procent varje månad och mindre än 4 procent varje vecka.

I en intervju med representanter från socialtjänsterna i Nässjö och Värnamo kommuner, framkommer att de aldrig eller sällan kommer i kontakt med personer som har utsatts för våld och övergrepp i en pornografisk kontext.⁷⁸ Socialsekreterarna som handlägger ärenden som rör våld i nära relation menar att det kan vara svårt att nå denna målgrupp både på grund av att de är så utsatta och inte alltid mottagliga för stöd.

10.7.6 Många kommuner uppger att de har möjlighet att hänvisa till specialiserat stöd

Vid frågor om ifall kommunen har möjlighet att erbjuda särskilda insatser som är specifika för målgruppen antingen genom att utföraren har särskild kompetens eller erbjuder en specialiserad funktion inom området sexuell exploatering eller utsatthet vid pornografi, varierar svaren mellan kommunerna. När det gäller särskilt stöd till

⁷⁷ Västra Götalandsregionen. *Frågeformuläret Fråga om våld (FOV)*. <https://www.valdinarrelationer.se/vkv/material/formular-for-att-fraga-om-vald/> (hämtad 2023-10-01).

⁷⁸ Nässjö och Värnamo kommuner. Intervju 2023-01-23.

barn och unga, svarar 48 procent att de har tillgång till råd- och stödinsatser av personal som har särskild kompetens inom området och 44 procent att de har tillgång till föräldrastöd med särskild kompetens. 68 procent har möjlighet att placera i HVB-hem med särskild kompetens. Vid genomgång av enkätsvaren tillsammans med utredningens expertgrupp fanns samstämmighet om att siffrorna verkade höga. Bedömningen var att det är få yrkesverksamma som har särskild kompetens när det gäller sexuellt utnyttjande i pornografiska syften.⁷⁹ Detta är en bild som delas av verksamheter som utredningen har träffat (se kapitel 15). Så som frågan är ställd anger svaret endast hur kommunen bedömer tillgången till specialiserat stöd och inte hur många som faktiskt får tillgång till den. För att få fram detta skulle kompletterande intervjuer behöva göras vilket inte varit möjligt inom ramen för utredningen.

När det gäller möjligheten att hänvisa målgruppen barn och unga till särskilda insatser som bedrivs av andra, främst inom hälso- och sjukvård, polis och idéburna organisationer, är också dessa siffror höga. En majoritet av kommunerna svarar (mellan 78 och 83 procent) att de har en sådan möjlighet och ännu fler att (85 procent) att de har möjlighet att bistå med hjälp till en specialiserad mottagning eller funktion som sker i samverkan mellan flera aktörer. De verksamheter som lyfts fram när det gäller samverkan kring barn och unga är framför allt Barnhusen och i Stockholms län anges Stödcentrum för unga brottsoffer.⁸⁰

När det gäller vuxna har en majoritet av kommunerna (mellan 74 och 78 procent) möjlighet att hänvisa vuxna till särskilda insatser främst inom hälso- och sjukvård, polis och civilsamhällesorganisation. Här nämns framför allt verksamheter som Mikamottagningarna, Novahuset, och regionkoordinator mot prostitution och människohandel, som möter personer utsatta i prostitution och människohandel men även målgruppen utsatta i pornografi. 71 procent anger även att de kan placera i skyddat boende med särskild kompetens.

Sammanfattningsvis är det framför allt storstadskommuner som uppger att de har tillgång till flera typer av insatser än övriga kommuner. Samtliga kommuner uppger att de har tillgång till fler typer av insatser för vuxna än för barn.

⁷⁹ Expertgruppsmöte 2023-03-23.

⁸⁰ Länsstyrelsen Stockholm. *Utsatt för brott*.

<https://www.lansstyrelsen.se/stockholm/samhalle/social-hallbarhet/brottsforebyggande-arbete/utsatt-for-brott.html> (hämtad 2023-10-01).

Hinder för att målgruppen ska få tillgång till insatser efter behov

I fritextsvaren redogjorde flera kommuner för vilka hinder de såg var anledningen till att målgruppen inte får sina skydd- och stödbehov tillgodosedda

- svårt att få kännedom om och att nå fram till personer som utsätts vid produktion och distribution av pornografi,
- svårt att upprätthålla kompetens hos personalen då det är sällande förekommande ärenden,
- begränsad eller ingen tillgång till egna specialistfunktioner vilket gör att kommunen blir beroende av att köpa in insatser av externa utförare, vilket ibland fungerar väl och ibland inte,
- önskemål från några kommuner att få tillgång till en specialistmottagning liknande Mikamottagning men på grund av att kommunen är liten finns det ekonomiska hinder och hinder för att få till en god samverkan med andra kommuner,
- att kommunmedborgarna inte har kännedom om de stödinsatser som finns att tillgå, och
- att kommunens personal inte har tillräcklig kompetens eller rutiner för att upptäcka utsattheten.

I den fokusgrupp med chefer inom socialtjänsten som utredningen träffat, kom även olika regionala och lokala förutsättningar upp som hinder, såsom exempelvis de stora geografiska avstånden mellan individen och tillgång till stödet.⁸¹

10.7.7 Mikamottagningar, Barnahus och regionkoordinatorer vanligaste samverkan

Av de svarande kommunerna angav 23 procent att de har en aktuell samverkansöverenskommelse eller motsvarande samverkan med annan aktör som rör området sexuell exploatering av barn, antingen i informell form eller genom ett formaliserade samverkansavtal, exempelvis ett IOP (idéburet offentligt partnerskap). I samtliga

⁸¹ Fokusgrupp socialchefer. Gemensam intervju 2022-12-07.

samverkansöverenskommelser ingår målgruppen barn och unga som fått bilder eller filmer med naket eller avklätt innehåll spridda. De vanligaste aktörerna som ingår i samverkan är polis, hälso- och sjukvård, civilsamhället eller annan aktör. Exempel på annan aktör som nämns i fritext är regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel, åklagare och kvinnojourer samt Mikamottagningarna och Barnahusen.

10.7.8 Många av kommunerna har inte genomfört någon utbildning om utsatthet i pornografi

Personalgrupper som har fått kompetensutveckling inom området sexuell exploatering av barn och unga de senaste två åren genom att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits, är i huvudsak personal inom socialtjänstens myndighetsutövning (45 procent). Även chefer inom socialtjänstens myndighetsutövning (29 procent) har utbildats om barns och ungas utsatthet. 14 procent som har fått kompetensutveckling var personal inom förskola och skola. Exempel på andra personalgrupper som utbildats är enligt fritextsvaren personal på ungdomsmottagningar och elevhälsan, samt fältarbetare och samordnare mot våld i nära relationer.

37 procent av kommunerna har inte genomfört någon utbildning alls under perioden och endast två procent av politiker och förtroendevalda har fått en sådan utbildning.

När det gäller kompetensutveckling avseende vuxna utsatta för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi svarar över hälften av kommunerna (56 procent) att de inte genomfört någon utbildning alls under perioden. De personalgrupper som fått kompetensutveckling är samma personalgrupper som fått kompetensutveckling vid exploatering av barn, dvs. personal inom socialtjänstens myndighetsutövning (37 procent) samt öppna verksamheter (29 procent).

I fritextsvaren framkommer att regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel är vanliga utbildningssamordnare, liksom personal från de kommunala Mikamottagningarna eller motsvarande. Idéburna organisationer som nämns är exempelvis Rädda Barnen och lokala tjej- och kvinnojourer.

10.7.9 Få kommuner bedriver ett utvecklingsarbete

Endast 16 procent av kommunerna uppger att de bedriver utvecklingsarbete inom området. Av de kommunerna som svarar ja handlar utvecklingsarbetet om revidering av styrdokument, riktlinjer och rutiner, kompetensutveckling och att utveckla samverkan. Bland de som svarar nej framkommer bland annat att kommunen i stället valt att satsa på ett bredare våldsförebyggande arbete, att det inte finns några planer alls då frågan om utsatthet inom pornografi är en liten fråga för kommunen eller att det helt enkelt inte finns resurser för att bedriva ett utvecklingsarbete. Andra har svarat att kommunen har valt att satsa på mer angelägna och mer vanligt förekommande områden.

10.8 Specialiserade mottagningar i kommunal regi som riktar sig till personer utsatta för sexuell exploatering

Det finns ingen kommunal verksamhet som enbart riktar sig mot personer som utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi. De verksamheter som tar emot målgruppen har en bredare inriktning mot personer som är utsatta för olika typer av sexuell exploatering eller annan typ av sexuell riskutsatthet. De verksamheter som finns är framför allt Mikamottagningarna som finns i flera delar av landet. Det är Mikamottagningarna i Göteborg, Stockholm, Borås, Umeå, Skellefteå och Västerås. I Malmö finns Evonhuset. Även i Jönköping och Sundsvall planeras för att mottagningar ska öppna. Flera länsstyrelser är med och stödjer utvecklingen av Mikamottagningar i de län där det bedöms finnas ett behov. I de mindre länen verkar det inte finns underlag för renodlade Mikamottagningar utan det är snarare en fråga om att integrera målgrupperna som utsätts för sexuell exploatering inklusive i pornografi i bredare våldsmottagningar. Exempelvis har Centrumbildningarna mot våld (CMV) i Umeå och Skellefteå lyft in målgrupperna i sin verksamhet.

10.8.1 Mikamottagningen i Göteborg

Mikamottagningen i Göteborg startade 1981 och var den första mottagningen som direkt vände sig till personer som utsatts för sexuell exploatering. Dit kan man vända sig om man har erfarenhet av sex mot ersättning, sexuellt självskadebeteende eller varit utsatt för människohandel för sexuella ändamål. Även den som har erfarenhet från till exempel striptease eller pornografi kan få hjälp på mottagningen.

Mottagningen är öppen för alla oavsett ålder, kön och sexuell identitet och även anhöriga kan vända sig till dem för stöd. De har ingen åldersgräns, men de flesta som kommer till mottagningen är unga vuxna mellan 18 och 25 år. De tar emot cirka 230 personer per år. Av dem är cirka 80 procent cis-kvinnor, 10 procent cis-män och 10 procent transpersoner. Av totala antalet klienter som kommer till mottagningen är cirka fem procent under 18 år. Det finns inga uppgifter om hur många av mottagningens klienter som utsatts för att filmas för pornografi. De flesta är födda eller etablerade i Sverige.

Mikamottagningen erbjuder en kombination av psykosocialt stöd och traumafokuserad behandling som utvecklats för målgruppen. Totalt arbetar fem socionomer med grundläggande psykoterapiutbildning och vidareutbildningar inom trauma med till exempel fasspecifikt traumaarbete och Lifespan Integration på mottagningen.

Det vanligaste är att klienterna går i regelbundna stöd- och behandlingssamtal i cirka två år. Generellt är insatserna kortare för barn då de ofta har fler insatser parallellt och förändringen sker på kortare tid. De som arbetar på mottagningen betonar att de arbetar på uppdrag av klienten och erbjuder en plats för personen att landa på. Det finns därför inga färdiga mallar för exakt hur en kontakt kommer att se ut. Ofta finns det behov av andra insatser än samtalsstöd parallellt. Mikamottagningen kan därför även bistå med socialt stöd som att initiera andra stödkontakter, samverka och följa med till andra delar av till exempel socialtjänst och sjukvård för att skapa ett stödnätverk runt en person.

Ungefär hälften av klienterna som kommer till Mikamottagningen befinner sig i pågående våldsutsatthet vid första kontakten. De flesta som söker sig till mottagningen gör det för få hjälp att bryta utsattheten eller få hjälp med konsekvenser av den, som psykisk ohälsa och traumasymptom. Andra som söker kontakt på mot-

tagningen kan befinna sig i nya livsskeenden, till exempel efter att de tagit sig ur ett missbruk eller träffat en partner som de önskar leva tillsammans med.

De flesta tar kontakt på eget initiativ. I början av en kontakt sker det ändå ofta avbokningar eftersom många är rädda för vad som ska hända om de går dit, så en del av arbetet med klienterna handlar om att skapa ett förtroende så att de ens vågar komma till mottagningen. Till exempel kan behandlare behöva möta upp utanför mottagningen. För de flesta går det sedan till slut bra; de mår betydligt bättre, får bättre relationer, bättre självkänsla och upplever en ökad livskvalitet. Många kommer också ut i mer stabil sysselsättning av de som saknat det innan. Arbetet följs upp genom enkäter och tidigare har även uppföljande intervjuer genomförts.

När det gäller barn samverkar mottagningen alltid med myndighetsutövande socialtjänst och är oftast en del av ett samordnat arbete kring barnet. Mikamottagningen har oftare parallella samtal och stödkontakter med föräldrar. Precis som när det gäller vuxna anpassas stödet och behandlingen till det enskilda barnet och dess livssituation och behov. Den vanligaste insatsen när det gäller barn är att mottagningen erbjuder konsultation och handledning till de vuxna som redan finns runt barnet, till exempel socialsekreterare, behandlingspersonal, familjehem och föräldrar.

Enligt verksamhetsstatistik från 2022 anger 88 procent av klienterna att deras situation har förbättrats mycket efter kontakt med Mikamottagningen och 100 procent att de är nöjda med bemötandet de får av personalen.⁸²

Mikamottagningen i Göteborg arbetade tidigare uppsökande i gatumiljö och på internet, men har nu slutat göra det eftersom tätare samverkan med flera verksamheter som möter målgruppen visat sig mer effektiv för att kunna nå fler, framför allt unga. Mikamottagningen i Göteborg samarbetar nu med länsstyrelserna i Västra Götaland och Halland för att hjälpa fler kommuner att vidareutveckla arbetet för att upptäcka målgruppen och erbjuda stöd och behandling. Bland annat har de filmade föreläsningar som andra kommuner kan ta del av.

⁸² Göteborgs Stads enkätundersökningar från 2022.

10.8.2 Mikamottagningen i Stockholm

Mikamottagningen i Stockholm vänder sig till personer med erfarenhet av prostitution, människohandel för sexuella ändamål eller som upplever sig ha ett sexuellt självskadebeteende. I texter riktade till målgruppen inkluderas även personer med erfarenhet av pornografi eller erfarenhet från porr- och strippklubbar.

Mottagningen är öppen för personer som är 18 år eller äldre, oavsett kön, könsidentitet eller sexuell läggning. Även anhöriga kan vända sig dit. Yngre personer hänvisas till Stödcentrum för unga brottsutsatta och vittnen, vilket är en verksamhet som vänder sig till en bredare grupp av unga mellan 10 och 21 år som har blivit utsatta för brott. Mikamottagningen som drivs av Stockholms stad har ett samarbete med 18 av 26 kommuner i Stockholms län. Det innebär att utsatta personer som är bosatta i de kommunerna kan söka sig till Mikamottagningen på samma villkor som den som tillhör Stockholms stad.

Mikamottagningen erbjuder stödsamtal och liksom Mikamottagningen i Göteborg kan de även bistå i kontakten med andra instanser, såsom vid polisanmälan, vid rättegång och i kontakt med socialtjänst och sjukvård. Till Mikamottagningen i Stockholm kan de stödsökande även få samtalskontakt och medicinsk rådgivning eftersom regionens verksamhet Mika Hälsa befinner sig i samma lokaler (se avsnitt 11.2.1).

Kontakten är kostnadsfri och den som går dit kan välja att vara anonym. Det var ungefär 150 personer som kom regelbundet för stöd hos Mikamottagningen under 2021. Majoriteten av de som går regelbundet kommer från Sverige. Det finns inga uppgifter om hur många av klienterna som är utsatta i produktion eller distribution av pornografi, men socialsekreterarnas kliniska erfarenhet är att det många gånger kan vara överlappande målgrupper. Ibland kommer personer till mottagningen som blivit exploaterade och utsatta för övergrepp på porrklubbar.

De flesta klienter kommer till Mikamottagningen på eget initiativ. Antingen har de själva letat upp mottagningen eller så känner de någon som har gått dit och får höra om verksamheten den vägen. Klienter kommer även ibland från andra delar av socialtjänsten. De hänvisas då oftast från vuxen- eller socialpsykiatri eller ekonomiskt bistånd. Det handlar om personer med en ganska omfattande problematik som befinner sig överallt men ändå inte hör hemma någon-

stans. Många som kommer till mottagningen har pågående insatser i stadsdelarna samtidigt som de kommer till Mikamottagningen.

Mikamottagningen i Stockholm bedriver även uppsökande arbete som främst är inriktat på personer som utsätts för prostitution. I det fysiska uppsökande arbetet arbetar de tillsammans med polis för uppsök i gatumiljö eller andra offentliga platser där prostitution förekommer. När det gäller det uppsökande arbetet på nätet sker kunskapsutbyte med andra kommunala verksamheter och de idéburna organisationerna. Det händer att personer som de har fått kontakt med på nätet i ett senare skede kontaktar mottagningen för stöd.

10.8.3 Evonhuset i Malmö

Evonhusets verksamhet är riktad både till den som utsätts genom att sälja eller skada sig med sex, inklusive personer som utsätts för människohandel, samt till den som köper sex eller konsumerar för mycket pornografi. Målgruppen är personer över 15 år som är bosatta i Malmö. Även anhöriga är välkomna. Evonhuset erbjuder stöd-samtal, vilka kan ske på plats, via e-post, telefon eller vad den stödsökande känner sig bekväm med. De kan även ge praktiskt stöd och hjälpa till vid kontakt med myndigheter, sjukvård eller organisationer som den stödsökande vill komma i kontakt med. Vid behov kan de slussa vidare till verksamheter som erbjuder traumabehandling, men det kan vara en lång väntetid och i vissa fall upprätthåller Evonhuset kontakten i väntan på behandling.

I januari 2024 öppnar en ny traumamottagning i Malmö som ska vara specialiserad på sexuellt våld. Då hoppas Evonhuset kunna hjälpa personer till rätt stöd snabbare. Ibland behövs samtal i form av råd och stöd, vilket är det som Evonhuset kan bistå med. Enligt mottagningen är det viktigt att personer som ingår i Evonhusets målgrupp, och som är i behov av stöd, att komma till en plats där man kan samtala om sexualitet och sexuell utsatthet. Många som besöker Evonhuset har tidigare gått på samtal någon annanstans där man upplevt att det inte känts möjligt att prata om dessa saker.

På Evonhuset möter de inte många som berättar att de medverkat eller tvingats medverka i pornografi. De möter dock personer som filmats och där filmerna sedan har spridits på nätet. Evonhusets erfarenhet är att filmerna sprids mellan privatpersoner eller på forum

som Flashback, snarare än på sidor för pornografi. Filmerna kan även användas i utpressningssyfte, och samma sak gäller bilder. De som har sålt bilder eller filmer söker inte stöd för just det, utan det kommer i så fall upp senare i samtalen. Det är inget som Evonhuset regelmässigt frågar efter eftersom samtalen utgår från klientens mål med kontakten. Evonhuset möter dock en del personer som säljer så kallad webcamsex.

I sin uppsökande verksamhet ser de fler och fler länkar till webbsidor på OnlyFans och på eskortsidor och anhöriga har hört av sig med oro kring att någon använder den sidan. Även webbsidan ”mina nakenbilder” pratas och skrivs det mycket om. Deras upplevelse är dock att klienterna själva inte ser just det som det största problemet och inte söker stöd specifikt för det.

De som söker stöd hos Evonhuset är oftast över 18 år gamla, upp till cirka 55 eller 60 år. Något fler kvinnor än män samt en del transpersoner söker stöd. När åldersgränsen sänktes från 18 till 15 år för några år sedan sågs rutiner över kring till exempel orosanmälningar och liknande. De senaste åren har Evonhuset färre än fem personer under 18 år som kommer till samtalsmottagningen varje år. De gör satsningar framåt kring så kallad ”sugardejting” för att nå ut till fler unga personer i behov av stöd.

10.8.4 Mikamottagningar i andra delar av landet

De senaste åren har Mikamottagningar etablerats i fler delar av landet än i storstäderna. De som är etablerade är Borås, Umeå och Skellefteå. Även i Jönköping och Sundsvall planeras för att mottagningar ska öppna. Den 30 augusti 2023 öppnade även en ny Mikamottagning i Västerås.⁸³

Gemensamt för mottagningarna i Borås, Umeå och Skellefteå är att de tar emot stödsökande från 18 år oavsett kön och sexuell identitet, medan barn hänvisas till mottagningar som riktar sig mot barn men som inte är lika specialiserade på sexuell exploatering. Alla mottagningar kan erbjuda samtalsstöd, allt från enstaka stöd- och krissamtal till mer långvariga kontakter. De kan även hjälpa till i kontakt med andra myndigheter. Mottagningarna drivs inte som egna

⁸³ Västerås Stad. *Väld och hot*. <https://www.vasteras.se/omsorg-stod-och-hjalp/vald-och-hot.html> (hämtad 2023-10-01).

verksamheter, utan är integrerade i befintliga mottagningar där man i huvudsak arbetar med våld i nära relation.

Borås stad har sedan 2021 en Mikamottagning som tillhör kommunens Relationsvårdsenhet som vänder sig till personer som är bosatta i Borås. Mikamottagningen i Borås har inte möjlighet att remittera till traumabehandling utan stödsökande får söka det via vårdcentral vid behov. På mottagningen frågar de om de stödsökande har filmats, men de frågar inte regelmässigt om bilder eller filmer har spridits som pornografi. De har mött stödsökande som uppgett att de har sålt bilder eller filmer till privatpersoner, men inte att någon av personerna har medverkat i pornografiska framställningar som producerats av någon annan eller spridits på webbsidor för pornografi. Mikamottagningen i Borås har inte någon erfarenhet av att stödsökande har uppgett att sexköp filmats och spridits, däremot förekommer det ofta att personer har filmat sexuella situationer inom relationen och sedan har partnern spridit filmen i syfte att kränka eller förnedra, dock inte på pornografiska webbsidor.

Mikamottagningen i Borås har möjlighet att hänvisa yngre personer till Stödcentrum för unga eller till socialförvaltningens individ- och omsorgsenhet för barn och unga.

I Umeå finns sedan 2021 en Mikamottagning som är samorganiserad med Centrum mot våld (CMV). CMV är en lågröskelverksamhet som erbjuder stöd till personer som utsatts för våld i en relation samt även till personer som har erfarenhet av olika former av sexuell exploatering inklusive sålt bilder eller filmer. De stödsökande kan komma in direkt och mottagningen tar även emot utsatta från andra kommuner om de har ett biståndsbeslut. Eftersom stödsökande som är bosatta i Umeå kommun kan vara anonyma är det svårt att riktigt veta var de som får stöd är hemmahörande. Den som är under 18 år hänvisas till ungdomsmottagningens verksamhet.

Mikamottagningen i Umeå frågar inte regelmässigt efter erfarenheter kopplat till pornografi. Däremot har flera ur målgruppen upptäckts sedan Mikamottagningen startade även inom andra delar av CMV. Utsatthet kopplat till pornografi är inte det vanligaste, men det har förekommit att stödsökande berättat om att de har medverkat frivilligt i produktion av pornografi för att sedan utsättas för övergrepp vid inspelningen. En grupp som mottagningen inte kommit i kontakt med är personer från andra länder.

Även i Skellefteå är Mikamottagningen en del av Centrum mot våld (CMV). De har ingen extra tjänst eller extra arbetstid avsatt för att arbeta med målgruppen som utsätts i pornografi. CMV började erbjuda samtalsstöd till målgruppen som utsätts för olika former av sexuell exploatering 2020, men har bara använt namnet Mika sedan slutet av 2022. De flesta vuxna som de har haft kontakt med har kommit in via regionkoordinatorn mot prostitution och människohandel i region Nord.

På mottagningen i Skellefteå ställer de frågor kring utsatthet för prostitution, sexuellt våld och spridning av bilder eller filmer. De har inte träffat personer som har medverkat eller utnyttjats i pornografi. Däremot har de träffat personer som har fotats eller filmats vid sexuella övergrepp. Det är oklart för de flesta som drabbats av detta var bilderna eller filmerna har tagit vägen, men många misstänker att de kan ha spridits vidare på internet. De har även haft samtal med ett antal minderåriga som pressats till att skicka bilder eller filmer till förövare.

På mottagningen erbjuder de krisbearbetande och stödjande samtal, men kan inte jobba uppsökande eller erbjuda praktisk hjälp i så stor utsträckning eftersom de inte har någon särskild tjänst avsatt för detta. Personalen på Mikamottagningen i Skellefteå beskriver att när det gäller de stödsökandes psykiska mående är det svårt att få behandling på grund av att köerna till psykiatri och hälsocentralerna är så långa. Mottagningen har dock etablerat en kontakt på vuxenpsykiatri i Skellefteå som de kan ringa och konsultera och ibland kan de stödsökande som har behov få komma till den psykiatriska mottagningen för exempelvis en traumabedömning. De kan dock inte remittera dit. Det är långa köer till traumabehandling och eftersom Mikamottagningen generellt inte har så långa stödkontakter (sju till tio samtal i snitt) beskriver de ett glapp i stödet för de som behöver traumabehandling.

Mottagningarna i Borås, Umeå och Skellefteå har startats efter stöd från och kontakter med Mikamottagningarna i Stockholm respektive Göteborg. Mikamottagningen i Göteborg samarbetar nu med länsstyrelserna i Västra Götaland och Halland för att hjälpa fler kommuner att vidareutveckla det egna arbetet med sexuell exploatering för att upptäcka målgruppen och erbjuda stöd. Stödet till kommunerna består av digitala föreläsningar, möjlighet till diskussion och att få återkoppling från länsstyrelsen samt erbjudande om

metodstöd anpassat behovet i respektive kommun. Ännu har ingen ytterligare specialistmottagning startats, men det finns exempel på att medvetenheten och mottagande inom ordinarie verksamhet har utvecklats och flera verksamheter har öppnat upp för att ta emot målgruppen. Exempelvis i Gullspångs kommun ska alla delar av socialtjänsten ställa frågor om sexuell exploatering på rutin och i Kungälv och Ale kommuner har den gemensamma Krismottagningen för arbetet mot våld, lyft målgrupperna utsatta för prostitution och människohandel.

10.9 Specialiserade samverkansfunktioner

I olika delar av landet har flera olika huvudmän gått ihop för att samverka dels kring barn som misstänks vara utsatta för brott, inom de tvärprofessionella Barnhusen, dels kring barn och vuxna som utsätts för sexuell exploatering, prostitution och människohandel, med stöd av regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel. Dessa samverkansfunktioner beskrivs närmare i kommande avsnitt.

10.9.1 Barnahus

Till Barnahus kommer barn under 18 år via remiss när det finns en misstanke att barnet utsatts för misshandel eller sexuella övergrepp. Sedan Barnahus först började etableras i Sverige 2005, med utgångspunkt i en amerikansk förlaga, har fler och fler Barnahus tillkommit genom åren. I dag finns 33 Barnahus tillgängliga och av landets 290 kommuner är det 247 som ingår i ett samverkansavtal med ett Barnahus. Det finns således inte en helomfattande nationell täckning. Det är framför allt kommuner i norra Sverige som inte ingår i ett samverkansavtal.⁸⁴

Sedan 2009 finns nationella riktlinjer för landets Barnahus som togs fram av (dåvarande) Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen och Åklagarmyndigheten.⁸⁵ I riktlinjerna framgår att

⁸⁴ Barnafriid. *Nätverk för Barnahus*

<https://liu.se/forskning/barnafriid/natverk/natverkbarnahus> (hämtad 2023-10-22).

⁸⁵ Rikspolisstyrelsen (2009). *Delredovisning av regeringsuppdrag avseende gemensamma nationella riktlinjer kring barn om misstänks vara utsatta för brott och kriterier för landets barnahus.*

målet med samverkan är att ”tillförsäkra barn som misstänks vara utsatta för brott rättstrygghet, gott bemötande och stöd, samt vid behov omgående kris- och behandlingsinsatser. Barnets bästa ska vara i fokus under processen”. Vidare beskrivs att ”i Barnhusen samråder och samverkar socialtjänst, polis, åklagare, rättsmedicin, barnmedicin och barn- och ungdomspsykiatri (BUP), framför allt i det inledande skedet av förundersökningen och den sociala utredningen”. De vanliga är att verksamheten samordnas av socialtjänsten. 2018 fick Barnafrid vid Linköpings universitet i uppdrag av regeringen att utvärdera Barnhusens verksamhet, i syfte att främja ett kvalitativt och likvärdigt bemötande för brottsutsatta barn i hela landet. I rapporten konstaterades att det finns många välfungerande Barnhus men att det förekom regionala skillnader avseende organisation och verksamhet. De brister som kom fram gällde otydligheter i de nationella riktlinjerna samt tillgång till rättsmedicinsk, barnmedicinsk och barn- och ungdomspsykiatrisk kompetens.⁸⁶

I utredningens enkät till landets 33 Barnhus svarar 60 procent av de tillfrågade att de tar emot målgruppen barn som utnyttjas för pornografiska framställningar eller annan typ av sexuell exploatering. Trots detta anger många Barnhus att de sällan kommer i kontakt med målgruppen av olika anledningar. Stiftelsen Allmänna Barnhuset menar att det är många barn som har erfarenhet av olika typer av sexuell exploatering men att de inte upptäcks eftersom de kommer till Barnhusen för det fysiska sexuella övergreppet i första hand.⁸⁷

Några uppger att gruppen inte ingår i avtalet för Barnhuset eller att målgruppen bara ingår om förövaren inte är en närstående. Flera Barnhus, och Stiftelsen Allmänna Barnhuset, menar även att en stor anledning till att barnen som utsätts för utnyttjande av pornografiska framställningar inte når Barnhusens kännedom, är att dessa brott i stället utreds på andra enheter inom polisen än de som Barnhusen normalt samverkar med, exempelvis inom så kallade ISÖB-grupper (Internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn). När Barnhusens samverkanspartners inte inkluderar internetrelaterade sexualbrott eller brott som sker utanför en nära relation, efterfrågas inte heller samråd och målgruppen kommer därför inte till Barnhusens kännedom.

⁸⁶ Linköpings universitet, Barnafrid – nationellt centrum för kunskap om våld mot barn (2019). *Slutrapport – Utvärdering av Barnhuset*.

⁸⁷ Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Intervju 2022-11-30.

Vissa Barnahus erbjuder behandling. I de fall när barn som utsatts för sexuell exploatering aktualiseras kan de ta del av behandlingen, men det vanligaste är att BUP står för krisstödet eller trauma-behandling om det finns ett sådant behov. Enligt Stiftelsen Allmänna Barnhuset var ursprungsmodellen av Barnhusen mycket mer inriktad på stöd och behandling än vad som oftast erbjuds i dagsläget. I dag består Barnhusens verksamhet på många håll endast av ett samarbete mellan polis och socialtjänst med fokus på barnvänliga polisförhör.

Jönköpings Barnahus anger i enkätsvar till utredningen att de sedan en tid tillbaka inkluderat så kallade ISÖB-ärenden⁸⁸ som del av Barnhusets målgrupp. De poängterar vikten av att kunnat erbjuda samråd, förhör och krisstöd även till denna målgrupp ”vi ser det som oerhört viktigt att denna målgrupp har samma tillgång till våra samverkansformer och stödinsatser som andra grupper barn som utsatts för våldsbrott, dels med tanke på vad studier visar om hur dessa barn mår, också med tanke på att det är tunt med andra samverkansformer och stöd- och behandlingsinsatser riktade till dessa barn och deras familjer.”

I utredningens kartläggning framgår att en majoritet av de Barnahus som besvarat enkäten inte erbjuder behandling men att de kan erbjuda krisstöd, traumascreening eller hänvisa personer till ordinarie BUP för vidare behandling. Det finns olika anledningar till att behandling inte erbjuds. Bland annat anger Barnahus Gävleborg att målgruppen, enligt gällande riktlinjer, i stället ska hänvisas till Region Gävleborgs första linjen-sluss. Skälet till det är att länet är geografiskt stort och vård eller behandling därför sker bäst i närmiljö vilket slussen kan ombesörja. Barnahus Stockholm och Göteborg erbjuder inte heller behandling, men de har möjlighet att hänvisa personer vidare till antingen Mikamottagningen eller Stödcentrum för unga brottsoffer i respektive län.

⁸⁸ Internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn.

10.9.2 Regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel

Regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel finns kopplade till samtliga sju polisregioner. I varje region finns två eller tre koordinatorer anställda och de är placerade på samma eller olika orter inom regionen. De utgör en del av den nationella samordningen mot prostitution och människohandel, men är anställda inom socialtjänsten. De finansieras gemensamt av Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och kommunen där regionkoordinatorerna är anställda. Regionkoordinatorerna samordnas av Nationella samordningen mot prostitution och människohandel (NSPM), vid Jämställdhetsmyndigheten.

Regionkoordinatorerna arbetar både operativt och strategiskt. I deras arbetsuppgifter ingår att löpande ge konsultativt stöd till yrkesverksamma samt genomföra kompetenshöjande insatser för kommuner, myndigheter och andra relevanta samhällsaktörer. De medverkar också i myndighetsgemensamt arbete mot exploatering och människohandel i arbetslivet på regional nivå. Regionkoordinatorerna erbjuder även konsultativa och stödjande insatser direkt till utsatta för exploatering genom att bedriva uppsökande arbete, koordinera insatser mellan berörda myndigheter och aktörer samt vara de utsattas kontaktperson gentemot återvändandeprogrammet (ÅMP) som administreras av International Organization for Migration (IOM).⁸⁹

De flesta regionkoordinatorer har i sitt arbete kommit i kontakt med personer som har filmats för pornografi eller som har varit med om att sexköp filmats, utan att den som utsatts alltid vet vad som är syftet med filmen. Pornografi och att filmas eller fotas är dock inget som de flesta frågar om. Det är ofta inte läge vid en första träff med utsatta i prostitution, vilka ofta kan vara ganska snabba, till exempel i samband med polisens tillslag mot sexköpare. Om koordinatorerna har en längre kontakt med en person som utsatts för prostitution eller människohandel kan det dock komma fram. Några av koordinatorerna lyfter i intervju med utredningen att prostitution och pornografi går hand i hand, men att det behövs mer kunskap för att upptäcka, och att man måste veta vilka frågor man ska ställa.⁹⁰

⁸⁹ Jämställdhetsmyndigheten. *Återvändandeprogrammet*. <https://nspm.jamstallhdetsmyndigheten.se/stod-i-ditt-arbete/atervandandeprogrammet/> (hämtad 2023-11-17).

⁹⁰ Regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel. Gemensam intervju. 2023-01-25.

10.10 Specialiserade mottagningar i idéburna organisationers regi som riktar sig till personer utsatta för sexuella exploatering

Det finns ett antal verksamheter i Sverige som drivs av idéburna organisationer som riktar sig till målgruppen som utsätts för olika former av sexuell exploatering. Dessa presenteras närmare i detta avsnitt.

10.10.1 Talita i Stockholm

Talita är en ideell organisation som arbetar mot prostitution, pornografi och människohandel för sexuella ändamål. Den bedriver förebyggande och uppsökande arbete, men fokus ligger på rehabilitering för att kvinnor ska kunna lämna en tillvaro där de utsätts i det som Talita beskriver som ”sexindustrin”. Organisationen har även möjlighet att erbjuda ett akut stöd. I Sverige driver Talita två skyddade boenden med rehabilitering, båda i Stockholm.

Talita träffar fler personer utsatta i prostitution än i pornografi. Representanter för organisationen tror att det beror på att polisen är mer aktiv med uppsökande arbete mot prostitution, inte för att behovet nödvändigtvis är större. Första gången en person som varit utsatt i pornografi sökte hjälp hos Talita var 2017. Det har enligt Talita sannolikt varit personer med erfarenhet från pornografi som sökt hjälp tidigare, men man har inte ställt rätt frågor för att synliggöra det. Rätt frågor synliggör enligt Talita utsatthet som personen själv kanske inte annars hade nämnt, eller ens förstått själv är något de kan få hjälp med.

De kvinnor som Talita kommer i kontakt med kommer oftast från andra länder och fångas upp genom att polis, socialtjänst eller regionkoordinator skjutsar kvinnor dit i samband med att de gör tillslag mot sexköpare. Det akuta stödet som kan erbjudas då är boende (inklusive mat, hygienartiklar och kläder) stödsamtal, vid behov med hjälp av tolk och att någon följer med till myndigheter och vid polisförhör. Alla kvinnor får frågan om de vill ingå i det ettåriga rehabiliteringsprogrammet, men de flesta vill återvända hem så

fort som möjligt. De får då stöd att ansöka om att få ingå i Jämställdhetsmyndighetens återvändandeprogram (ÅMP).⁹¹

Talita har plats för sex kvinnor i taget, fyra som ingår i Talitas långsiktiga program och två som slussats akut av polis, socialtjänst eller regionskoordinator för kortare tid. Dagtid finns stödjande personal och under de första dyggen finns även, vid behov, kvälls- och nattpersonal på plats. Man har även utslussningslägenheter med plats för totalt fyra kvinnor i taget och en jourtelefon dit de boende kan ringa till dygnet runt.

För de som tar del av det ettåriga rehabiliteringsprogrammet ingår skyddat boende, trauma- eller samtalsterapi, undervisning, framtidsplanering och praktik samt utslussning och integrering i samhället. Terapin finansieras av Talita, men ges av externa aktörer. Ambitionen är att ta ett helhetsgrepp kring kvinnans situation för att hon ska kunna lämna, men även att hålla i under processen att etablera sig i samhället efter att man lämnat. Det finns också möjlighet att stanna i ytterligare ett år i en utslussningslägenhet.

Personer som kommer till Talita för hjälp att ta sig ur prostitution eller pornografi är oftast runt 18–28 år gamla. Det är vanligt att de börjat utsättas i tidiga tonåren, runt 13 års ålder.

Talita finansieras genom gåvor från privatpersoner, företag och stiftelser. Organisationen får även statsbidrag och verksamhetsstöd från Stockholms stad.

10.10.2 Ellencentret i Stockholm

Ellencentret drivs av Stiftelsen 1000 Möjligheter, en insamlingsstiftelse som driver flera verksamheter riktade mot barn och unga som är våldsutsatta eller utövar våld.

Ellencentrets verksamhet ligger i Stockholm men når unga över hela landet. Den är riktad till unga mellan 15 och 25 år som är eller har varit utsatta för prostitution eller andra former av sexuell exploatering. De unga själva kan beskriva sin utsatthet som sex mot ersättning, sex som självskadebeteende, så kallad "sugardejting" eller att bli såld av andra. Verksamheten riktar sig till alla oavsett kön eller

⁹¹ Jämställdhetsmyndigheten. *Återvändandeprogrammet*.
<https://nspm.jamstalldetsmyndigheten.se/stod-i-ditt-arbete/atervandandeprogrammet/>
(hämtad 2023-10-24).

könsidentitet, men en stor majoritet av dem som får stöd hos Ellen-centret är kvinnor och flickor.

Stödsökande söker sällan i första hand för att de utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi. För att få veta om de som söker stöd har utsatts för det behöver de fråga aktivt. Det är Ellencentrets erfarenhet att det händer regelbundet att övergreppen på målgruppen filmas och sprids, antingen brett eller mellan förövare.

Ellencentret har två psykologer anställda. De bemannar en chatt två gånger i veckan och tar emot klienter på Ellencentrets mottagning. Chatten är en lågröskelverksamhet dit man kan höra av sig anonymt. Psykologerna turas om att bemanna chatten på torsdagar respektive måndagar. Ellencentret har även utbildade volontärer och den som vill kan få en stödkontakt där som man har en regelbunden kontakt med.

På mottagningen erbjuds samtal utifrån klientens behov och en bedömning görs av psykiska symptom. För den som behöver det erbjuds traumafokuserad behandling, kombinerat med stabiliserande insatser för att skapa en trygghet som gör att personen klarar av behandlingen. Mottagningen är öppen både för den som kommit ur sin utsatthet och den som är kvar. Det finns inte heller några krav på drogfrihet eller andra exkluderingskriterier. Verksamma vid Ellencentret betonar även att en viktig del av deras verksamhet är att aktivt arbeta med att få de stödsökande att känna sig så trygga att de kommer till behandlingen och att det måste ges nya chanser hela tiden när någon inte kommer till ett behandlingstillfälle.

Ellencentret erbjuder även stöd i att exempelvis söka utbildning eller arbete och att ha kontakter med myndigheter. Det finns vidare möjlighet till kontakt med en jurist för att t.ex. få veta mer om vad som kan hända vid en polisanmälan.

Stödet på Ellencentret är kostnadsfritt. Väntetiden är oftast kort och ingen remiss behövs. Det finns dock inte möjlighet att ta emot fler personer än i dag, så de marknadsför inte sin verksamhet.

Ellencentret finansieras av medel från statsbidrag och får även stöd av Stockholms stad samt privata givare och stiftelser.

10.10.3 Ebbamottagningen i Uppsala

Ebbamottagningen som drivs av Samariterhemmet i Uppsala vänder sig till personer som fått ersättning för sexuella tjänster, som skadar sig själva med sex eller har sex på ett sätt som de inte mår bra av. De tar även emot personer som har utsatts för människohandel för sexuella ändamål, samt anhöriga till målgruppen.

På mottagningen arbetar en socionom och fyra psykoterapeuter. Mottagningen erbjuder stödsamtal, terapeutiska samtal med legitimerad psykoterapeut samt råd och stöd i kontakten med myndigheter eller vården. Jurist finns att tillgå för juridisk rådgivning till de stödsökande. De kan inte erbjuda traumabehandlingar eftersom det inte finns en läkare knuten till mottagningen, men de stödsökande kan erbjudas hjälp med att hitta strategier för att hantera kris- och ångestsymtom, ofta i väntan på en regelrätt traumabehandling.

All kontakt med mottagningen är kostnadsfri. Personalen på mottagningen har tystnadsplikt och det behövs ingen remiss för kontakt eller stöd från mottagningen. Om den stödsökande önskar gå i behandling hos en psykoterapeut behöver hen uppge namn och personnummer, som psykoterapeuterna journalför, men vid allt annat stöd, exempelvis stödsamtal, går det bra att vara anonym.

Alla är välkomna till mottagningen oavsett ålder, könsidentitet, livssituation eller liknande. De har generellt väldigt få eller inga exkluderingskriterier; pågående missbruk är t.ex. inget hinder för kontakt. All kontakt med mottagningen är frivillig.

Ebbamottagningen öppnade i mycket liten skala i slutet av 2021 och sedan början av september 2022 är verksamheten i gång i nuvarande skala. Totalt arbetar fyra psykoterapeuter och en verksamhetschef/behandlare på mottagningen, varav samtliga psykoterapeuter arvoderas per timme. Under perioden 2021 t.o.m. september 2023 har drygt 30 personer fått stöd genom mottagningen. Majoriteten av dessa är kvinnor och endast ett fåtal är män. Majoriteten är i åldrarna 18–25 år.

Mottagningen arbetar i nära samarbete med Nexus Resurscentrum som är en del av Uppsala kommuns socialtjänst som fokuserar på stöd till personer som utsatts för våld av en närstående, men även till personer utsatta för sexuellt våld och sexuell exploatering. Samverkan sker till viss del i individärenden när behovet finns, men framför allt i det uppsökande arbetet online. De upplever att de hela tiden behöver anpassa på vilka sidor som de ska arbeta på eftersom

de förändras hela tiden. När det gäller barn som utsätts samarbetar de med polisen.

Ebbamottagningen arbetar även för ökad samverkan och kunskapsspridning, genom att tillhandahålla utbildningar och föreläsningar som är öppna för professionella och allmänhet.

Ebbamottagningen drivs av en icke vinstdrivande stiftelse, Samariterhemmet, och finansieras endast genom externa medel. Medel söks från bland annat socialnämnden i Uppsala kommun, fonder och stiftelser. Verksamheten söker även statsbidrag. Medel går generellt bara att söka för nästkommande år (i vissa undantagsfall går det att söka för två år) vilket gör att verksamheten finansieras ett verksamhetsår i taget. Enligt Ebbamottagningen försvårar detta långsiktig verksamhetsplanering och verksamhetsutveckling.

10.11 Specialiserade mottagningar i idéburna organisationers regi som riktar sig till personer utsatta för sexuella övergrepp

Utöver de specialiserade verksamheter som enbart riktar sig till personer som har erfarenhet av sexuell exploatering i form av sex mot ersättning eller övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi kan utsatta även vända sig till verksamheter inom den idéburna sektorn som möter en bredare målgrupp av sexualbrottsutsatta.

10.11.1 WONSA i Stockholm

WONSA (World of no sexual abuse) är en insamlingsstiftelse som arbetar med behandling, forskning och utbildning i syfte att förebygga sexuella övergrepp. Stiftelsen är underleverantör av psykosociala insatser inom Region Stockholm. Sedan 1 augusti 2023 driver stiftelsen också en specialistklinik inom ramen för Region Stockholms specialistpsykiatri.

Många av WONSA:s patienter söker stöd för symptom som beror på sexuella övergrepp som skett långt tidigare i livet och i snitt söker de hjälp först 16 år efter att övergreppen skett. Bland patienterna finns även personer som har överlevt utsatthet för våld och sexuella övergrepp i pornografi och prostitution. Omkring 40 procent av patienterna uppskattas ha utsatts för någon typ av sexuell exploatering.

Oftast har övergrepp skett för flera år sedan, men det är vanligt att patienten lever i destruktiva relationer eller använder sex som självskada i början av behandlingen. För andra har det fungerat bra i långa perioder, och flera har arbete och familj, men sedan har något hänt som gör att de kommer i kontakt med de övergrepp som de utsatts för och i samband med det söker de stöd.

WONSA:s behandlingskliniker finns i Stockholm, där samtliga behandlingar erbjuds, och i Göteborg, där patienterna kan ta del av de kortare behandlingsprogrammen. Det kortaste programmet består av fem fysiska besök med korta tillhörande videouppföljningar. Det passar patienter som utsatts för ett eller max två enstaka övergrepp som har skett av personer som inte tillhör den närmsta familjen och som i övrigt haft en ganska stabil uppväxt och liv. En längre variant av detta kan erbjudas den som utsatts för något fler övergrepp eller som har andra omständigheter i uppväxten och i livet som gör att fler besök kan behövas.

WONSA erbjuder även program i fyra faser, varav det kortaste sträcker sig mellan ett halvt och tre år. Programmet riktas mot personer som har ett ganska stabilt liv, men som har utsatts för flera övergrepp och där ett större helhetsgrepp behöver tas. Den längre varianten av programmet tar upp till tio år. Det innehåller många olika insatser och passar enligt WONSA bäst när förövaren har hört till den närmsta familjen eller när det har funnits många olika svårigheter inom familjen under uppväxten. Det här programmet är också det som erbjuds personer som har utsatts för människohandel, varit utsatt för rituella övergrepp eller övergrepp i pedofila nätverk.

De allra flesta patienter som behandlas av WONSA har sökt hjälp tidigare och upplevt att de inte fått den hjälp de behöver. När det gäller sexuell exploatering och dokumenterad sexuell exploatering uppger behandlare att samtliga har varit över fem år i behandling i den ordinarie psykiatrin innan de kommer till WONSA, men att de ändå uppfyller kriterierna för PTSD och depression.

Klinikerna har ungefär 120 patienter i behandling, men de har långa köer. Till de kortare programmen är kön cirka åtta veckor, men till de längre har den som stått längst i kö väntat sedan 2017. Patienter kan komma till WONSA:s kliniker genom remiss eller genom egenremiss. Det finns även möjlighet att ta del av behandlingen genom att betala privat.

10.11.2 Novahuset i Linköping

Novahuset är en ideell förening i Linköping som erbjuder stöd och rådgivning till personer som har blivit utsatta för någon form av sexuellt våld, oavsett om det skett online eller offline. Verksamheten är öppen för alla, oavsett ålder och könsidentitet. De flesta som kommer till samtalsmottagningen är i åldrarna 15–25 år men de har även tagit emot stödsökande från 10 år upp till 70 år. De allra flesta stödsökande är cis-tjejer, men det förekommer även att cis-killar och transkillar och -tjejer samt ickebinära söker stöd. Även de stödsökandes anhöriga kan få stöd och råd.

Novahusets erfarenhet är att personer som utsatts för sexuell exploatering ofta har varit med om att få bilder och filmer spridda, men det är oftast inte därför de söker stöd. Bilderna och filmerna behöver inte ha spridits som pornografi, utan det kan handla om att ett barn har förmåtts att skicka bilder på sig själv till en enskild förövare. De flesta har exploaterats sexuellt första gången runt 12 års ålder och oftast har det förekommit någon typ av sexuellt våld även innan det. De som söker stöd på eget initiativ gör det ofta efter att utsattheten har slutat, men det finns även andra stödsökande som befinner sig i utsatthet och som blivit hänvisade till Novahuset av antingen socialtjänsten, kommunala verksamheter, hälso- och sjukvården, skolan eller av föräldrar som kontaktat mottagningen.

Novahuset driver en ett chattstöd som bemannas av volontärer tre kvällar i veckan. Det finns även möjlighet att få en kontinuerlig mejlkontakt med någon av volontärerna. Man kan vara helt anonym, utöver att man behöver uppge en mejladress för att få en stödkontakt.

Samtalsstöd finns tillgängligt för den som är över 13 år och som har varit utsatt för sexuellt våld. Även där finns möjlighet att vara anonym, undantaget personer under 18 år som befinner sig i en sådan situation att Novahuset behöver göra en orosanmälan. Novahuset har stöd av kuratorer, men erbjuder ingen traumabehandling. De har dock möjlighet att skriva egenremisser till regionens traumateam. Det första besöket bokas vanligen inom en vecka, men för att sedan påbörja PTSD-utredning och behandling är det ofta runt två års kö. Under väntetiden kan Novahuset erbjuda hållande och stabiliserande samtal. Verksamma vid Novahuset betonar dock att alla stödsökande har olika behov och alla behöver inte traumabehandling. I många fall är det sociala stödet viktigast. För den som har samtalsstöd finns

även möjlighet att få någon som följer med vid till exempel läkarbesök eller polisanmälan. Man kan även få träffa en jurist för att diskutera sin situation.

Barn under 13 år är välkomna att kontakta Novahuset för att få hjälp att hitta stöd av annan instans. När det gäller barn är mottagningens roll ofta att vara spindeln i nätet och de som arbetar med stöd till barn har specialiserad kompetens inom detta. Många gånger har en vuxen i barnets närhet reagerat och misstänkt att något har hänt och då tagit kontakt med Novahuset. Oftast är det första gången barnet berättar hela historien med sin samtalskontakt på föreningen. Sedan arbetar personalen tillsammans med barnet för att blanda in flera och rätt instanser för att hjälpa barnet att berätta. Novahuset understryker att den stödsökande hela tiden ska känna att det är personens själv som fortfarande äger sitt berättande.

Novahuset arbetar även förebyggande med workshops och föreläsningar i skolklasser och utbildningar till yrkesverksamma. Man har också en uppsökande verksamhet på sociala medier.

Novahuset har ett idéburet offentligt partnerskap (IOP) med Linköpings kommun sedan flera år tillbaka. Enligt gällande avtal ska Novahuset och kommunen bidra till ökad kunskap bland elever, personal och vårdnadshavare på skolorna kring frågor om sex, samtycke, internet, sexuellt våld och kränkningar. Novahuset har även ett IOP med Region Östergötland gällande stöd och uppsökande arbete online. Man finansieras också genom medel från Stiftelsen World Childhood Foundation, privata givare och statsbidrag.

10.11.3 Storasyster i Stockholm

Organisationen Storasyster erbjuder olika typer av stöd, online och fysiskt i Stockholm, för personer som har blivit utsatta för våldtäkt eller andra sexuella övergrepp. Verksamheterna är öppna för alla oavsett kön, men under 2021 var 94 procent kvinnor, 3 procent icke-binära och 3 procent män av de som sökte någon typ av stöd.

Organisationen driver en chatt som man kan kontakta anonymt och det finns även möjlighet att ansöka om en ”online-syster” för att få en längre stödkontakt, som även den sker online. Dessa verksamheter drivs med hjälp av volontärer.

För den som anser sig vara i behov av professionellt stöd driver Storasyster även en mottagning som erbjuder samtalsstöd. Stödet består av rådgivning och traumabearbetande samtal. Den som är i behov av behandling inom till exempel psykiatri hänvisas vidare. Mottagningen är öppen för den som är 13 år eller äldre. Storasyster erbjuder samtalsstöd för tonåringar med utgångspunkt i psykoedukation och bearbetning tillsammans med kurator med vana att arbeta med utsatta tonåringar. I samtalen får tonåringen en möjlighet att fritt prata om våldet, stöd och hjälp med skam- och skuldreglering, kunskap om vanliga reaktioner och konsekvenser av utsatthet samt hjälp att utveckla återhämtande och reglerande verktyg.

För den som redan har bearbetat sin erfarenhet av övergrepp finns möjlighet att ingå i en samtalsgrupp.

Storasyster erbjuder även juridiskt stöd. Den som bor i Stockholm kan också ansöka om medföljning till exempelvis läkar- gynekolog- och psykologbesök, polisanmälan eller förhör.

10.12 Övrigt stöd

Det finns även flera andra idéburna verksamheter som erbjuder olika typer av stöd och skyddsinsatser som har möjlighet och erfarenhet av att träffa utredningens målgrupper.

10.12.1 Kvinno- och tjejjourer samt ungdomsjourer

Sveriges två riksförbund, Unizon och Roks (Riksorganisationen för kvinno- och tjejjourer i Sverige), samlar lokala jourer över hela landet. Unizon är riksförbund för över 140 idéburna och icke-vinstdrivna kvinnojourer, tjejjourer och ungdomsjourer och Roks samlar nära 70 kvinnojourer och ett 30-tal tjejjourer.

Förbunden har lång erfarenhet av att stödja och skydda kvinnor, tjejer och barn som utsätts för våld, kränkningar eller olika former av övergrepp. Hos förenade jourer finns även kontaktuppgifter till ungdoms- och transjourer. Stödet som erbjuds kan antingen ges via chatt, telefonsamtal eller via besök. Flera erbjuder även skyddade boenden. Vissa jourer är specialiserade på att arbeta mot sexuella övergrepp. Både Unizon och Roks arbetar aktivt med att minska pornografins skadeverkningar. De menar att pornografi normaliserar kränk-

ningar mot kvinnor och utgör ett hinder i arbetet mot mäns våld mot kvinnor.⁹²

10.12.2 Brottsofferjouren

Brottsofferjouren (BOJ) är en ideell organisation som kan ge både medmänskligt och praktiskt stöd till brottsutsatta, vittnen och anhöriga. Stödet är gratis och kan inbegripa information om polisanmälan, rättsprocess och ersättningsfrågor samt stöd vid eventuell rättegång och hjälp i kontakter med myndigheter och försäkringsbolag. En så kallad BOJ-stödare har tystnadslofte och det krävs ingen polisanmälan för att få stöd. Stödet kan ges på mer än 20 olika språk och det går bra att vara anonym. Förutom ett 70-tal lokala jourer runt om i landet har Brottsofferjouren även en nationell telefonlinje för brottsofferstöd.

10.12.3 RFSU-klinikens mottagning för sexuell hälsa

RFSU-klinikens mottagning i Stockholm har öppett för alla vuxna över 18 år och började som en pionjärverksamhet redan på 1970-talet. I dag erbjuder mottagningen hjälp med test för könssjukdomar, preventivmedelsrådgivning, sexualrådgivning och andra samtal om sexuell hälsa. De erbjuder även kostnadsfri vaccination mot hepatit A och B till män som har sex med män.

På RFSU-kliniken arbetar barnmorskor, sjuksköterskor, undersköterskor, läkare, psykoterapeuter och familjerådgivare. RFSU-kliniken erbjuder även rådgivning via telefon och chatt där den stödsökande får prata med en barnmorska som vid behov kan hänvisa personer vidare till ett besök vid kliniken eller till andra institutioner. I rådgivningen, som är öppen två ggr i veckan, är det ganska vanligt med frågor kring pornografi, men dessa handlar oftast om att killar eller anhöriga är oroliga för sin egen porr-konsumtion.

Mottagningens psykoterapeuter ger rådgivning och stöd kring frågor som rör sex, lust och identitet men även frågor som handlar om att leva normbrytande, att uppleva minoritetsstress, att ha varit

⁹² Se Unizon. *Pornografi*. <https://www.unizonjourer.se/vara-sakfragor/pornografi/> och Roks. *Roks tar avstånd från pornografi*. <https://www.roks.se/om-roks-roks-stallningstaganden/roks-tar-avstand-fran-pornografi> (hämtad 2023-11-16).

med om sexuellt våld eller andra besvärande sexuella erfarenheter. De arbetar enligt hälso- och sjukvårdslagen, har tystnadsplikt och för journal över besöken. För telefonrådgivning är alla välkomna oavsett ålder och var i landet man bor, medan det för digitala samtal eller samtal på plats krävs att personen är över 18 år.

På mottagningen har man främst erfarenhet av personer som är utsatta i prostitution, vilket är ett ämne som först kommer fram i senare skede av samtalskontakten. Målgruppen har generellt låg tillit som kan ta lång tid att bygga upp. Att skapa tillit mellan terapeut och stödsökande är centralt för att personen ens ska kunna påbörja en behandling eller ta sig ut ur utsattheten. I behandlingen är det också viktigt att ta bort skulden, att det inte är personen själv som har gjort någonting fel.

10.12.4 RFSL Stödmottagning

RFSL Stödmottagning är en mottagning som riktar sig till hbtqi-personer som blivit utsatta för trakasserier, hot och våld. Även närstående och vänner till våldsutsatta hbtqi-personer är välkomna till mottagningen, samt yrkesverksamma som är i behov av konsultation. Det går bra att vara anonym. Stödet är kostnadsfritt och kan ges via fysiska möten, telefonsamtal, videosamtal eller via e-post. Personalen har tystnadsplikt och de har utbildning och erfarenhet av samtal med hbtqi-personer utsatta för våld.

10.12.5 Transammans stödmottagning

Transammans är en förening som bland annat erbjuder digitalt samtalsstöd till transpersoner, personer med transexfarenhet eller som har funderingar kring sin könsidentitet. Stödet riktar sig även till närstående och samtalsmottagningen kan ta emot stödsökande upp till 26 år. Mottagningen tar emot via video, telefon och chatt.

10.12.6 MÄN

Föreningen MÄN erbjuder bland annat stöd till killar eller unga män mellan 10 och 25 år i frågor som rör dem. Stödet erbjuds främst genom den digitala stödplattformen Killar.se som har en chatt, en samtalsmottagning samt ett forum där killar hjälper andra killar.

Det går bra att vara anonym. Alla som arbetar har tystnadslöfte och har genomgått en utbildning för att kunna bemöta killar på bästa sätt. Syftet med Killar.se är att stärka killar och unga män att söka stöd och prata om känslor, stötta i att utmana destruktiva killnormer samt uppmuntra till att göra jämställda handlingar. Chatten fyller också en viktig funktion i att fånga upp killar med psykisk ohälsa och killar som berättar om en sexualiserad utsatthet.

Mellan 2021–2023 har MÄN bedrivit projektet ”Killar om porr”, med stöd från Allmänna Arvsfonden. Syftet med projektet har varit att skapa möjligheter för fler reflekterande samtal kring porr med killar, både i föreningens egen chatt och genom att ge stöd till andra professionella och vuxna som möter killar i sin vardag.⁹³

10.13 Tillgång till skydd, stöd och vård i övriga nordiska länder

Inte heller i de övriga nordiska länderna finns det några nationella riktlinjer för vilken skydd, stöd och vård som ska erbjudas vuxna personer som har utsatts för våld eller andra övergrepp eller barn som har utnyttjats sexuellt i form av att ha skildrats i bilder eller filmer som spridits. Däremot har Danmark, Finland och Norge särskilda mottagningar för vård för sexualbrottsutsatta på flera ställen runt om i länderna.

10.13.1 Danmark

Personer som behöver vård för att de har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi kan vända sig till den vanliga vården. Det finns även nio center för våldtäktsoffer (Center for Voldtægtsofre) runt om i Danmark. Till centren kan alla vända sig, oavsett kön. Även barn kan söka hjälp på ett center, de nedre

⁹³ MÄN. *Killar om porr*. <https://mfj.se/vad-vi-goer/projekt/killar-om-porr>.

åldersgränserna varierar dock något. Där finns läkare, sjuksköterskor, psykologer och socialsekreterare för att den som behöver hjälp bara ska behöva vända sig till ett ställe. Det går bra att vända sig till Center for Voldtægtsofre både akut och senare, även när flera år har gått efter övergreppet.⁹⁴

För personer över 18 år som utsatts för sexuella kränkningar på internet, inklusive spridning av så kallad hämndporr och utpressning med hot om att sprida sexuella eller avklädda filmer eller bilder finns sedan 2017 StopChikane, en anonym rådgivning. Verksamheten drivs av Dansk Kvindesamfund och bemannas av rådgivare med kunskap inom socialpsykologi, psykoterapi, metoden Response Based Practice samt informationsteknologi. Den samordnas med Dansk Kvindesamfunds Krisecentre.⁹⁵

För barn finns flera organisationer som driver chattar där man kan fråga om sex och samlevnad eller om frågor som rör säkerhet på nätet. SletDet är en anonym rådgivning specifikt för barn som utsatts för digitala kränkningar av olika slag, inklusive att sexuella eller avklädda filmer eller bilder delas utan samtycke. SletDet drivs av Rädda Barnen och även föräldrar och yrkesverksamma kan få stöd. Det är även Rädda barnen som driver Danmarks anmälningsfunktion avseende dokumenterade sexuella övergrepp på barn som sprids på nätet inom ramen för Safer Internet Center, AnmeldDet.⁹⁶

På både StopChikane och SletDet finns anvisningar steg för steg hur man kan göra för att anmäla och be olika sociala medier att ta ner bilder som delats.

Grönland

På Grönland finns inget Center for Voldtægtsofre. Där ingår vuxna och barn som utsatts för våld eller övergrepp vid produktion och distribution av pornografi eller i samband med att avklädda eller sexuella filmer eller bilder spridits i målgruppen sexualbrottsutsatta i stort.⁹⁷ En utmaning på Grönland är de stora avstånden och att det är mycket glest befolkat. För barn som utsatts för sexuella övergrepp

⁹⁴ Center for Voldtægtsofre på Aarhus Universitetshospital. <https://www.voldtaegt.dk/> (hämtad 2023-11-23).

⁹⁵ StopChikane <https://stopchikane.nu/> (hämtad 2023-11-23).

⁹⁶ Red Barnet <https://sletdet.redbarnet.dk/> (hämtad 2023-11-23).

⁹⁷ Departementet for Børn, Unge og Familier, Government of Greenland. Personlig kommunikation 2023-05-02.

finns därför möjlighet till psykologisk utredning och behandling av ett team som reser runt, Børnerejseholdet. Behandlingen sker både på plats där barnet befinner sig och digitalt. Även vuxna i barnets omgivning kan få stöd. Detta erbjuds om kommunen som barnet bor i inte har möjlighet att erbjuda den behandling som behövs.⁹⁸

Också för vuxna som lever med konsekvenser av övergrepp under barndomen finns möjlighet att ta del av insatser på motsvarande sätt av ett resande team, Voksenrejseholdet.⁹⁹

10.13.2 Finland

I Finland finns stödcenter för den som upplevt sexuellt våld. De så kallade Seri-centren finns på cirka 20 platser runt om i landet och är öppna för alla, oavsett kön, över 16 år. Man kan komma till ett Seri-center upp till en månad efter övergreppet och de erbjuder rättsmedicinsk undersökning, medicinsk behandling, traumastöd, psykologisk rådgivning och vid behov hänvisning till fortsatt behandling. Besöken är kostnadsfria och centren är öppna dygnet runt.¹⁰⁰

Det finns även möjlighet att få hjälp från civilsamhället. Tukinainen är en stödorganisation för personer som blivit utsatta för sexuella övergrepp eller sexuellt våld. Organisationen ger stöd och handledning till utsatta för sexuellt våld eller utnyttjande och till deras närstående. Organisationen erbjuder även samarbete, konsulthjälp och utbildning till myndigheter, andra organisationer och lärosäten.¹⁰¹

I Finlands åtgärdsplan för förebyggande av våld mot barn 2020–2025, *En barndom utan våld*, lyfts sexualbrott mot barn som sker på nätet på flera ställen och en åtgärd kopplat till det är att flera departement, teleoperatörer och barnorganisationer har enats om samarbetspraxis för att så fort som möjligt avlägsna olagligt bildmaterial som innehåller våld mot barn från nätet.¹⁰² Rädda Barnen är den organisation som driver en hotline inom Finska Safer Internet Centre.¹⁰³

⁹⁸ Socialstyrelsen Grönland. *Tilbud til borgerne*.

https://socialstyrelsen.gl/4_tilbud_til_borgerne?sc_lang=da (hämtad 2023-11-23).

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Institutet för hälsa och välfärd, Finland. <https://thl.fi/sv/web/vald/hjalp-och-tjanster/seri-stodcentret-for-offer-for-sexuellt-vald> (hämtad 2023-11-23).

¹⁰¹ Tukinainen <https://tukinainen.fi/sv/> (hämtad 2023-11-23).

¹⁰² Social- och hälsovårdsministeriet Finland (2021). *En barndom utan våld. Åtgärdsplan för förebyggande av våld mot barn 2020–2025*. Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2021:3.

¹⁰³ Safer Internet Centre, Finland. <https://saferinternet.fi/> (hämtad 2023-11-23).

10.13.3 Island

På Island kan vuxna som utsatts för sexuellt våld hänvisas till Stigamót, ett rådgivnings- och utbildningscenter som arbetar mot sexuellt våld som drivs av en ideell organisation med samma namn. De erbjuder främst hjälp till självhjälp med syftet att stärka individen. Vid behov erbjuder de även långsiktigt stöd i form av individuell rådgivning eller stöd i grupp. Stigamót driver även en chatt för personer mellan 13 och 20 år i syfte att motverka könsrelaterat våld.¹⁰⁴

Pornografisk exploatering är uttalat ett område som de arbetar med. Stigamót uppger att de inte träffat många, om ens några, personer med erfarenhet av traditionellt inspelad pornografi. Däremot har de träffat personer som har erfarenhet av att lägga upp egenproducerade filmer eller direktströmmat material. De anser att digitalt sexuellt våld är en av de mer komplicerade att arbeta med eftersom det alltid kan komma upp igen och skapar en konstant rädsla hos den utsatta. 21 procent av de som söker stöd hos Stigamót uppger vid inskrivning att de har utsatts för digitalt sexuellt våld.¹⁰⁵

Det finns även en akutmottagning för sexualbrottsutsatta vid det nationella sjukhuset. Målet för mottagningen är att motverka såväl psykisk som fysisk ohälsa.¹⁰⁶

10.13.4 Norge

I Norge finns det 24 övergrepsmottak, mottagningscenter för personer som utsatts för sexuella övergrepp. Vissa är anslutna till lokala akutmottagningar, medan andra är lokaliserade på sjukhus. Mottagningarna erbjuder bland annat sjukvård och rådgivning efter övergrepp kriminalteknisk undersökning för att säkra bevis, hjälp med att kontakta polisen och information om kriscenter och andra stödverksamheter. Den som utsatts, eller tror sig ha utsatts, kan söka dit även om det gått en lång tid efter övergreppet. Mottagningarna är öppna dygnet runt och är kostnadsfria. Övergrepsmottak vänder sig till alla unga och vuxna, oavsett kön, som utsatts för våldtäkt, våldtäktsförsök och våld i nära relationer.¹⁰⁷ Det finns riktlinjer för vad som ska erbjudas på en Övergrepsmottak. Där framgår bland annat att

¹⁰⁴ Stigamót. <https://stigamot.is/> (hämtad 2023-11-23).

¹⁰⁵ Stigamót. Personlig kommunikation 2022-12-21.

¹⁰⁶ Department of Equality and Human Rights, Island. Personlig kommunikation 2023-02-17.

¹⁰⁷ DIXI Ressurssenter. <https://www.dixi.no/overgrepsmottak/> (hämtad 2023-11-23).

tjänsterna ska anpassas till den enskilde som utsatts för sexuellt utnyttjande. Det kan gälla anpassning efter ålder, kön, etnicitet, kultur, språk, sexuell läggning, psykisk ohälsa och andra omständigheter.¹⁰⁸

Även i Norge finns idéburna organisationer som riktat in sig på att arbeta med utsatta för sexuella övergrepp, exempelvis DIXI Ressurscenter mot voldtekt. DIXI erbjuder inte behandling, utan samtalsstöd för utsatta och anhöriga, men fokus på hjälp till självhjälp.¹⁰⁹

10.14 Pågående arbete i Frankrike och Storbritannien

10.14.1 Rättsprocesser i Frankrike

Det pågår just nu två rättsfall i Frankrike där flera män står åtalade eller är misstänkta för sexualbrott som ska ha begåtts vid produktion av pornografi. Det är det första av sitt slag i Frankrike och, till utredningens kännedom, i världen.

I det ena fallet, som kallas ”French Bukkake” har en lång rad kvinnor som befann sig i ekonomisk utsatthet lurats, hotats eller övertalats till att medverka i inspelningar av filmer där många män samtidigt får utlösning på en kvinna. Den ansvarige för plattformen med samma namn är bland annat åtalad för koppleri eftersom användare kunde betala för att inte bara titta på, utan även medverka i, filmerna.¹¹⁰ Bland de sammanlagt 17 åtalade finns även den person som rekryterade kvinnorna och ett antal ”skådespelare” som medverkat i filmerna. Bland åtalpunkterna finns våldtäkt, gruppvåldtäkt och människohandel och enligt åklagarna förekom alkohol och droger vid inspelningarna. Enligt åklagaren har kvinnorna utsatts för sexuella handlingar de inte kommit överens om. En av kvinnorna beskriver det som tortyr.¹¹¹

Utöver att de hade ekonomisk utsatthet gemensamt beskriver en representant för organisationen Osez le féminisme!, som stöttar kvinnorna inför rättegången, att det är kvinnor från olika delar av samhället som utsatts. Några är även utsatta för prostitution, men de flesta gör det inte. Något många, men inte alla, har gemensamt är att de har annan etnisk bakgrund än fransk.¹¹²

¹⁰⁸ Helsemyndigheten, Norge (2021). *Nye retningslinjer for overgrepsmottak*. Oslo: Helsemyndigheten.

¹⁰⁹ DIXI Ressurscenter. <https://www.dixi.no/dixis-tilbud/> (hämtad 2023-11-23).

¹¹⁰ Franska senatens delegation för kvinnors rättigheter. Personlig kommunikation 2023-03-22.

¹¹¹ 'French Bukkake' case: Porn violence suspects ordered to stand trial. Le Monde. (hämtad 2023-11-19).

¹¹² Osez le féminisme! Intervju 2022-12-21.

I fallet som kallas ”Jacquie et Michel” är ägaren av en plattform med samma namn, misstänkt för våldtäkt och människohandel. Två regissörer och en tidigare ”skådespelare” är misstänkta för våldtäkt, medhjälp till våldtäkt, koppleri och människohandel. En av dem är misstänkt för medhjälp till våldtäkt där tortyr och barbari förekommer.¹¹³ I det fallet är utredningen inte klar ännu.¹¹⁴

En representant för Osez le féminisme! beskriver att fallen har fått mycket uppmärksamhet i Frankrike och att många har förstått att det man ser i pornografi inte är fiktion. Att något marknadsförs som ”amatörfilm” har enligt henne blivit ett sätt att kunna hävda att våld eller tvång inte har förekommit, men rättsfallet mot ”Jacquie et Michel”, där den typen av material är vanligt förekommande, har visat att så inte är fallet. Hon betonar i samtal med utredningen den tydliga kopplingen mellan pornografi och prostitution.¹¹⁵

Båda plattformarna är fortfarande tillgängliga. Utredningen vet dock inte om det material som ligger till grund för åtalerna fortfarande går att ta del av. Representanten för Osez le féminisme! lyfter att ett stort problem är att det tar tid att få ner material från nätet eftersom det är ett arbete som inte har tillräckligt med resurser. Personer som förekommer i materialet riskerar därför att bli igenkända och trakasserade.¹¹⁶

10.14.2 Rekommendationer från Délégation aux droits des femmes i den franska senaten

Franska senatens delegation för kvinnors rättigheter publicerade i september 2022 en rapport om hur pornografi produceras, distribueras och konsumeras i Frankrike, *L'Enfer du Décor*. Bland annat redogörs för de pågående rättsfallen ”French Bukkake” och ”Jacquie et Michel” och utsatta i den fallen har bidragit till kunskapsinhämtningen.

Delegationen lämnar 23 rekommendationer, vilka främst är inriktade på rättsväsendet, plattformarnas ansvar samt barn och ung-

¹¹³ Time News. *The owner of the pornographic site Jacquie and Michel indicted*. <https://time.news/the-owner-of-the-pornographic-site-jacquie-and-michel-indicted/> (hämtad 2023-11-21).

¹¹⁴ Osez le féminisme! Personlig kommunikation 2023-10-17.

¹¹⁵ Osez le féminisme! Intervju (2022-12-21).

¹¹⁶ Ibid.

domars konsumtion. De rör inte tillgången till skydd, stöd och vård.¹¹⁷ Bland rekommendationerna finns följande:¹¹⁸

- Ålägg webbplatser med pornografi att publicera varningsmeddelanden om våldsamt innehåll, där det anges att det rör sig om icke-simulerade sexuella handlingar som kan utgöra brott.
- Uppmuntra utsatta för våld som begåtts i pornografiskt sammanhang att anmäla, genom att förbättra villkoren för att ta emot dem, utbilda tjänstemän inom brottsbekämpande myndigheter i att hantera anmälningar från denna specifika kategori av offer och att ärenden ska hanteras av en enda polis.
- Ålägg plattformarna att utan kostnad tillmötesgå begäranden om att ta bort videor som gjorts av de personer som filmats och inte längre bara av videoklippens ägare.
- Inkludera ämnen som rör kommersialisering av kroppen och pornografi som en del av sex- och samlevnadslektionerna.
- Rekrytera hälso- och sjukvårdspersonal som är utbildad i hälso-utbildning och projektledning för att arbeta i skolor.
- Öka medvetenheten bland föräldrar och genomför en kommunikationskampanj.

Den 1 mars 2023 antogs en resolution enhälligt av senaten, som uppmanade regeringen att göra kampen mot pornografiskt våld till en politisk prioritet.¹¹⁹

10.14.3 Rekommendationer från All-Party Parliamentary Group on Commercial Sexual Exploitation i Storbritannien

All-Party Parliamentary Group (APPG) on Commercial Sexual Exploitation i Storbritannien är en sammanslutning i det brittiska parlamentet av ledamöter från olika partier som vill engagera sig i frågor som rör kommersiell sexuell exploatering. Den idéburna organisationen UK Feminista har i uppdrag att agera sekretariat åt gruppen.

¹¹⁷ Franska senatens delegation för kvinnors rättigheter (2022). *Porn: Hell Behind the Scenes*. (Engelsk sammanfattning).

¹¹⁸ Utredningens översättning.

¹¹⁹ Franska senatens delegation för kvinnors rättigheter. Personlig kommunikation 2023-03-22.

APPG on Commercial Sexual Exploitation, har genomfört utredning med syfte att bedöma omfattningen och karaktären av den så kallade pornografiindustrin, identifiera vilka typer av skador som är förknippade med produktion och konsumtion av pornografi och hur allvarliga de är, samt att fastställa vilken rättslig ram som behövs i Storbritannien för att förebygga och bekämpa med de skador som är förknippade med produktion och konsumtion av pornografi.

En rapport med sju rekommendationer presenterades i februari 2023. Rekommendationerna är följande:¹²⁰

- Säkerställ att regleringen av pornografi är konsekvent på olika onlineplattformar och mellan online- och offlinesfärerna.
- Kriminalisera tillhandahållande av pornografi på internet till barn och lagstifta om åldersverifiering för att få tillgång till pornografi på internet.
- Benämnn pornografi som kommersiell sexuell exploatering och en form av våld mot kvinnor i lagstiftning och politik.
- Lagstifta om krav på att onlineplattformar ska verifiera att varje individ som förekommer i pornografiskt innehåll på deras plattform är vuxen och har gett tillstånd till att innehållet publiceras där.
- Ge personer som förekommer i pornografiskt material laglig rätt att återkalla sitt samtycke till att material där de förekommer publiceras och/eller distribueras.
- Ställ de som exploaterar till svars genom att göra det straffbart att möjliggöra eller tjäna pengar på kommersiell sexuell exploatering av andra.
- Genomför en omfattande översyn av lagar om pornografi och obscenitet.

Parlamentet eller regeringen i Storbritannien har inga skyldigheter att omhänderta rekommendationer från All-Party Parliamentary Groups.

¹²⁰ Utredningens översättning.

10.15 Analys

Utifrån en sammantagen bedömning av regionernas och kommunernas arbete, kan utredningen konstatera att tillgången till skydd, stöd och vård för personer som utsätts för våld och sexuellt utnyttjande i en pornografisk kontext är begränsad. Det finns brister både när det gäller styrning och ledning, kompetensförsörjning, rutiner för upptäckt och tillgång till specialiserad vård och omsorg. Resultaten överensstämmer med den information som utredningen har fått i möten med olika verksamheter och i intervjuer med målgruppen själva. Liknande resultat framkommer även i den intervjustudie som genomförts på uppdrag av utredningen liksom i andra rapporter som genomförts inom området.

I kartläggningen framkommer sammantaget att de allra flesta som utsätts för sexuella övergrepp inte söker stöd eller vård. Personer som utnyttjas sexuellt i pornografiska syften kommer inte heller till socialtjänstens eller hälso- och sjukvårdens kännedom i någon större utsträckning. I utredningens enkätundersökning svarar ungefär hälften av kommunerna att de aldrig kommit i kontakt med målgruppen vuxna som utsätts vid produktion och distribution av pornografi. Det är vanligare att de kommer i kontakt med målgruppen barn som blivit utsatta i form av att bilder eller filmer sprids även om kännedomen om denna målgrupp också är låg.

I enkätundersökningen framgår även att utsatthet med koppling till pornografi oftast inte finns med i regionernas och kommunernas styrnings- och ledningssystem, vilket återspeglas i de övergripande policydokumenten. Frågan finns varken med i regionernas vårdprogram eller kommunernas handlingsplaner mot våld. Det finns inte heller upprättade verksamhetsrutiner som fångar upp målgrupperna, varken när det gäller socialtjänstens eller hälso- och sjukvårdens verksamheter. De rutiner som finns för att kvalitetssäkra arbetet mot våld rör främst våld i nära relation eller hedersrelaterat våld och förtryck. Frågor om prostitution och människohandel för sexuella ändamål finns med i mindre utsträckning och frågor om sexuell exploatering av barn i form av att bilder eller filmer med naket eller sexuellt innehåll sprids i pornografiskt syfte ännu mer sällan. Vuxnas utsatthet för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi finns med i allra minst omfattning.

När det gäller regionernas rutiner för att upptäcka våldsutsatthet i denna kontext framgår att det är få som har upprättat sådana. Inte heller regionernas mottagningar som är specialiserade på sexuella övergrepp frågar rutinmässigt om utsatthet i pornografi, vilket framkommer i intervjuer med verksamheterna.

Utredningen kan inte med säkerhet uttala sig om varför frågor om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften inte ingår i högre grad, varken i övergripande policydokument eller i verksamhetsnära rutiner. En förklaring skulle kunna vara att olika former av sexuellt utnyttjande inte lika tydligt ses som våldsutsatthet och därför inte finns med i dessa dokument i lika stor utsträckning som annan våldsutsatthet. En annan förklaring skulle kunna vara att regionerna och kommunerna har begränsad kännedom om problematiken och erfarenhet av målgruppernas situation, varför behovet av att ta fram eller inkludera dessa frågor i policydokument och rutiner inte har ansetts finnas.

Flera kommuner anger att ett hinder för att upptäcka målgruppen är att kommunens personal inte har tillräcklig kompetens eller rutiner för att upptäcka utsattheten. De bedömningsstöd för upptäckt som finns tillgängliga fokuserar på våld som sker i en relationell kontext, varför frågan om utsatthet med koppling till pornografi inte ens kommer upp. Här lyfts dock metoden ”SEXIT” upp som ett gott exempel. När det kommer till personalens kompetens har varken hälso- och sjukvårdens eller socialtjänstens personal erbjudits några omfattande kompetenshöjande insatser. När utbildning ges är det ofta enstaka föreläsningar och de personalgrupper som nås är främst socialtjänstens myndighetsutövande personal eller personal inom primärvården. Flera kommuner lyfter också att det är svårt att upprätthålla kompetens hos personalen då ärenden som rör utsatthet i pornografi är sällan förekommande.

När det gäller kommunernas egna möjligheter att erbjuda specialiserade insatser svarar ungefär 40 procent att de kan erbjuda råd och stöd i egen regi. En mycket högre andel svarar att de har möjlighet att hänvisa stödsökande vidare till specialiserat stöd hos någon annan aktör, exempelvis till en idéburen organisation. Hälften av kommunerna har även tillgång till en specialiserad mottagning eller funktion som sker i samverkan mellan flera andra aktörer, vilket är positivt. Det handlar om Mikamottagningarna, regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel och Barnahus. Att dessa verksam-

heter anges i så hög grad, antyder att de har blivit mer och mer etablerade och kända i de regioner som de verkar i. Verksamheterna har god kunskap och förståelse om målgruppernas situation och behov och många kan erbjuda ett anpassat stöd. De tar även emot personer med skadligt bruk och beroende eller samverkar när en missbruks- eller beroendemottagning. Dessa specialiserade noder finns dock inte tillgängliga över hela landet.

Avseende Mikamottagningarna är de flesta knutna till en större stad och alla har inte kapacitet att ta emot stödsökande från andra kommuner än den som mottagningen är knuten till. Mikamottagningen i Stockholm har dock lyckats regionalisera verksamheten till att omfatta 18 av 26 kommuner i Stockholms län genom att flera kommuner har gått samman i en avtalssamverkan. I de mindre länen verkar det inte finnas underlag för renodlade Mikamottagningar. Det är snarare fråga om att integrera målgrupperna som utsätts för sexuell exploatering, inklusive i pornografiska syften, i bredare våldsmottagningar.

Inte heller Barnhusen har fullständig nationell täckning. Enligt kartläggningen kommer inte heller barn som utsätts för sexuell exploatering till Barnhusen i den utsträckning som skulle vara möjligt och det är få barn som får tillgång till behandling inom ramen för Barnhusens verksamhet eftersom det är få som erbjuder detta.

När det gäller regionernas arbete är det två regioner som har möjlighet att hänvisa patienter till specialiserad vård i egen regi. Det är storstadsregionerna Stockholm och Göteborg, där Mika Hälsa och respektive SMC Pilen finns. Dessa mottagningar är dock små i förhållande till befolkningsunderlaget och kapaciteten att ta emot alla ur målgruppen är därför mycket begränsad. Små regioner anger att de inte har samma förutsättningar för specialiserad vård. Majoriteten av regionerna menar dock att somatiska och psykiatriska skador kan tas om hand inom den ordinarie hälso- och sjukvården via akut-, barn- och vuxenpsykiatriska mottagningar, oberoende av hur skadorna har uppstått, och att det är tillräckligt för att fylla målgruppernas vårdbehov. Detta motsägs dock av flera specialiserade mottagningar vars patienter vittnar om att de inte fått det stöd och den hjälp som de behövt inom den generella hälso- och sjukvården. Även flera andra verksamheter som utredningen har träffat och som möter målgruppen på daglig basis vittnar om att det är centralt att det finns specialiserad vård, och sakkunskap om problematiken. Mål-

gruppens behov av vård riskerar annars att missas. Här spelar de idéburna organisationerna en viktig funktion.

Sammanfattningsvis är det utredningens bedömning att det i dag inte finns nationellt heltäckande tillgång till skydd, stöd och vård för vuxna som utsätts för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och för barn som utnyttjas sexuellt genom att skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften. Yrkesverksamma har otillräcklig kompetens inom området, särskilt när det gäller vuxna som utsätts. Det brister även i tillgång på kunskapsstöd och rutiner som kan stödja yrkesverksamma att fråga om våld i denna kontext. De specialiserade mottagningar som redan finns etablerade har god kunskap om målgruppernas situation och behov och fyller en viktig funktion för att tillmötesgå skydd, stöd och vårdbehoven. Dessa verksamheter behöver dock nå ut till fler som befinner sig i en sexuell riskutsatthet. Det behövs även fler verksamheter som når särskilt sårbara grupper och målgrupper som har en komplex problematik (se kapitel 14). Ett tillvägagångssätt för att lösa resursfrågor, kapacitetsbrist och målgruppernas vård- och omsorgsbehov, är att fler kommuner och regioner går samman och tar fram samverkansöverenskommelser både mellan varandra och tillsammans med de idéburna organisationerna, liknande avtalsamverkan som redan finns upprättat avseende Mikamottagningarna och Barnahus. Våldsutsatthet och sexuellt utnyttjande med koppling till pornografi kan även integreras i bredare våldsmottagningar.

Det pågår ett visst utvecklingsarbete i flera regioner och det finns goda exempel. I några regioner pågår utvecklingsprojekt som handlar om att förbättra skydd, stöd och vård inklusive traumavård för sexuellt riskutsatta personer och personer som utsätts för sexuellt våld och sexuell exploatering. Den evidensbaserade metoden ”SEXIT” som används av flera yrkesgrupper som stöd för att identifiera sexuellt risktagande och riskutsatta unga, utvecklas nu till att även kunna användas för vuxna. Resultaten av dessa projekt är något som kan spridas och skalas upp till fler om de visar sig framgångsrika.

Det kan konstateras att de flesta nordiska länder har ett mer utbyggt system med särskilda mottagningar för vård för sexualbrottsutsatta, jämfört med Sverige.

11 Tillgång till stöd för att ta ner bilder och filmer från plattformar på internet

Det som framför allt utmärker utsattheten i att mot sin vilja finnas med i filmer eller på bilder som sprids, är att det alltid finns en risk att materialet finns kvar. Det gäller oavsett om det är resultatet av ett övergrepp eller om det är material som från börjat producerats med samtycke. Material i pornografiska tidningar och filmer på VHS eller DVD finns kvar och kan spridas, men material som finns på internet sprids i betydligt större omfattning och det är i princip omöjligt att kunna kontrollera var filmer och bilder där en person förekommer finns att tillgå.

I detta kapitel redogör vi för relevanta bestämmelser på området och vilka de olika aktörerna på internet är, vilket ansvar de har för spridning och vad de kan göra på eget initiativ. Vi redogör även för vilka möjligheter det finns att få stöd med att ta ner material från olika forum och plattformar på internet.

11.1 Regleringar som möjliggör kontroll av innehåll

Det finns ingen reglering inom EU där det regleras generellt vad som får delas på internet och inte. EU:s förordning om en inre marknad för digitala tjänster (DSA)¹ innehåller harmoniserade regler för tillhandahållandet av digitala förmedlingstjänster på den inre marknaden. Den så kallade CSAM-förordningen² (Child Sexual Abuse

¹ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2022/2065 av den 19 oktober 2022 om en inre marknad för digitala tjänster och om ändring av direktiv 2000/31/EG.

² Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2021/1232 av den 14 juli 2021 om ett tillfälligt undantag från vissa bestämmelser i direktiv 2002/58/EG vad gäller användning av teknik

Material) tar specifikt sikte på möjligheterna att kontrollera att det i leverantörers tjänster inte distribueras sexuellt övergreppsmaterial eller tas kontakter med barn i sexuella syften.

På nationell nivå reglerar lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor vilka skyldigheter den som tillhandahåller en tjänst för elektronisk förmedling av meddelanden har för att ta bort eller förhindra vidare spridning av vissa meddelanden.

Nedan redogör vi för delar av förordningarna och lagen som är av relevans för utredningen.

11.1.1 Förordningen om digitala tjänster

EU har antagit en förordning om den inre marknaden för digitala tjänster, Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2022/2065 av den 19 oktober 2022 om en inre marknad för digitala tjänster och om ändring av direktiv 2000/31/EG (DSA). Förordningen trädde i kraft den 16 november 2022 och vissa bestämmelser började tillämpas då, övriga bestämmelser ska börja tillämpas vid olika datum fram till den 17 februari 2024 då hela DSA ska tillämpas. I förordningen fastställs harmoniserade regler för tillhandahållandet av förmedlings-tjänster på den inre marknaden.

Syftena med DSA är att bidra till en korrekt fungerande inre marknad för förmedlingstjänster genom att fastställa harmoniserade regler för en säker, förutsebar och förtroendeskapande onlinemiljö som främjar innovation, i vilken de grundläggande rättigheterna i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (stadgan) skyddas på ett effektivt sätt.³ DSA är tillämplig på förmedlingstjänster, främst tjänster för enbart vidarebefordran (mere conduit), cachningstjänster och värdtjänster.⁴ Till kategorin värdtjänster hör, förutom renodlade värdtjänster.⁵ även onlineplattformar,⁶ såsom sociala nätverk eller onlineplattformar som gör det

hos tillhandahållare av nummeroberoende interpersonella kommunikationstjänster för behandling av personuppgifter och andra uppgifter i syfte att bekämpa sexuella övergrepp mot barn på nätet.

³ Förordningen om digitala tjänster. Artikel 1.1.

⁴ Förmedlingstjänster definieras i förordningen om digitala tjänster. Artikel 3 g).

⁵ I förordningen om digitala tjänster, artikel 3 g iii), definieras att en förmedlingstjänst som ingår är en värdtjänst som består av lagring av information som tillhandahålls av en tjänstemottagare och som sker på dennes begäran.

⁶ Förordningen om digitala tjänster. Artikel 3 i).

möjligt för konsumenter att ingå distansavtal med näringsidkare. Även onlinesökmotorer⁷ inkluderas i DSA:s tillämpningsområde.⁸

Alla leverantörer av förmedlingstjänster måste enligt artikel 11 utse kontaktpunkter för myndigheter och för tjänstemottagare. Leverantörer som inte har ett etableringsställe i unionen ska utse en juridisk eller fysisk person i unionen som ska agera som deras rättsliga företrädare.⁹

Som huvudregel ansvarar leverantörer av förmedlingstjänster inte för information som tjänstemottagare tillhandahåller genom deras tjänster. Leverantörer av värdtjänster (såsom onlineplattformar) ansvarar enligt artikel 6 inte för den information som tjänstemottagare har lagrat i tjänsten, under förutsättning att tjänsteleverantören inte hade kännedom om förekomsten av olaglig verksamhet eller olagligt innehåll eller så snart den fått sådan kännedom eller blivit medveten om detta handlat utan dröjsmål för att avlägsna det olagliga innehållet eller göra det oåtkomligt. Enligt artikel 8 ska leverantörer av förmedlingstjänster inte åläggas någon allmän skyldighet att övervaka den information som de överför eller lagrar, eller att undersöka fakta eller omständigheter som tyder på olaglig verksamhet.¹⁰

Leverantörer av värdtjänster ska enligt artikel 16 i DSA införa mekanismer som gör det möjligt för varje individ eller enhet att till dem anmäla förekomster på deras tjänst av specifik information som individen eller enheten anser utgöra olagligt innehåll. Dessa mekanismer ska vara lättillgängliga och användarvänliga och det ska vara möjligt att lämna in anmälningar enbart på elektronisk väg.¹¹ Leverantören ska, enligt samma artikel, meddela anmälaren sitt beslut med anledning av anmälningen, och tillhandahålla information om möjligheter till prövning av beslutet. Alla berörda tjänstemottagare ska enligt artikel 17 informeras om beslutet, som ska motiveras och som ska innehålla information om hur beslutet kan prövas.¹² DSA reglerar inte hur leverantören ska hantera det innehåll som anmälan avser.

Om en leverantör av värdtjänster får kännedom om information som ger upphov till misstanke om att ett brott som inbegriper ett

⁷ Förordningen om digitala tjänster. Artikel 3 j).

⁸ SOU 2023:39. *En inre marknad för digitala tjänster – kompletteringar och ändringar i svensk rätt.*

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Artikel 16. Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2022/2065 av den 19 oktober 2022 om en inre marknad för digitala tjänster och om ändring av direktiv 2000/31/EG (förordningen om digitala tjänster) PE/30/2022/REV/1.

¹² SOU 2023:39.

hot mot en eller flera människors liv eller säkerhet har skett, håller på att ske eller sannolikt kommer att ske, ska den omedelbart underätta de brottsbekämpande eller rättsliga myndigheterna i den eller de berörda medlemsstaterna om denna misstanke, och tillhandahålla all relevant information som finns tillgänglig.¹³ Exempel på brott som skulle kunna vara aktuella är sådana som rör människohandel, sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi. Utredningen om kompletterande bestämmelser till EU:s förordning om en inre marknad för digitala tjänster har föreslagit att den myndighet man ska anmäla till i Sverige ska vara Polismyndigheten.¹⁴ I DSA regleras inte att material som rör brottsmisstanken ska tas ner, men enligt artikel 23 ska leverantörer av onlineplattformar, under en rimlig tidsperiod och efter att ha utfärdat en förhandsvarning, tillfälligt avbryta tillhandahållandet av sina tjänster till tjänstemottagare som ofta tillhandahåller innehåll som är uppenbart olagligt. Vidare måste tjänsteleverantören, så snart den fått kännedom eller blivit medveten om förekomsten av olaglig verksamhet eller olagligt innehåll på sin tjänst, utan dröjsmål handla för att avlägsna det olagliga innehållet eller göra det oåtkomligt för att ansvarsfrihet för innehållet enligt artikel 6 ska komma i fråga.

Varken vad som utgör olagligt innehåll och olaglig verksamhet, eller det ansvar som kan komma i fråga för förekomsten av detta på tjänsten, regleras i sak i DSA. Sådan reglering finns i stället i nationell rätt eller annan unionsrätt. I artikel 3 definieras olagligt innehåll som information som i sig eller i förhållande till en verksamhet, däribland försäljning av produkter eller tillhandahållande av tjänster, inte är förenlig med unionsrätten eller gällande rätt i en medlemsstat som står i överensstämmelse med unionsrätten, oavsett denna rätts exakta sakinnehåll eller art. I skälen uppges att begreppet olagligt innehåll i förordningen i vid bemärkelse bör spegla de regler som gäller för offlinemiljön. Som exempel nämns bland annat delning av bilder som visar sexuella övergrepp mot barn och olagligt utbyte av privata bilder utan samtycke.¹⁵

Nationella administrativa myndigheter eller rättsliga myndigheter (domstolar) kan utfärda förelägganden mot leverantörer av

¹³ Artikel 18. Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2022/2065 av den 19 oktober 2022 om en inre marknad för digitala tjänster och om ändring av direktiv 2000/31/EG (förordningen om digitala tjänster) PE/30/2022/REV/1.

¹⁴ SOU 2023:39.

¹⁵ Förordningen om digitala tjänster Skäl 12.

förmedlingstjänster att agera mot olagligt innehåll eller tillhandahålla viss information. Inte heller den rättsliga grunden för utfärdande av sådana förelägganden finns i DSA utan i nationell rätt eller annan unionsrätt. Artiklarna 9 och 10 i DSA innehåller bestämmelser om utformningen, hanteringen och uppföljningen av sådana förelägganden.¹⁶

Det finns även en skyldighet för leverantörerna att genomföra tekniska och organisatoriska åtgärder för att prioritera anmälningar från så kallade betrodda anmälare. Sådana utses av samordnaren för digitala tjänster i respektive medlemsstat. Betrodda anmälare ska ha särskild sakkunskap och kompetens gällande att upptäcka, identifiera och anmäla olagligt innehåll och ska agera oberoende av samtliga onlineplattformar. Godkända betrodda anmälare ska listas i en offentlig databas som underhålls av kommissionen (artikel 22). Betrodda anmälare har ännu inte utsetts.

Onlineplattformar och onlinesökmotorer som har 45 miljoner eller fler aktiva tjänstemottagare i EU i genomsnitt per månad kan utses av kommissionen till mycket stora onlineplattformar eller mycket stora onlinesökmotorer (artikel 33). Det innebär att de får fler skyldigheter, vilka omfattar att göra riskbedömningar av bland annat risk för spridning av olagligt innehåll och att vidta åtgärder för att minska dessa risker (artiklarna 34 och 35).

11.1.2 CSAM-förordningarna

Den så kallade tillfälliga CSAM-förordningen heter formellt Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2021/1232 av den 14 juli 2021 om ett tillfälligt undantag från vissa bestämmelser i direktiv 2002/58/EG vad gäller användning av teknik hos tillhandahållare av nummeroberoende interpersonella kommunikationstjänster¹⁷ för behandling av personuppgifter och andra uppgifter i syfte att bekämpa sexuella övergrepp mot barn på nätet. I skälen till förordningen hänvisas bland annat till barnkonventionens artikel 3.1 som föreskriver att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla

¹⁶ SOU 2023:39.

¹⁷ En nummeroberoende interpersonell kommunikationstjänst är en tjänst som inte kommunicerar på traditionellt sätt via nummer, det kan till exempel röra sig om e-posttjänster, kommunikationsappar och gruppchattar (Integritetskyddsmyndigheten).

åtgärder som rör barn, oavsett om de vidtas av offentliga myndigheter eller privata institutioner.¹⁸

Konfidentialitet vid kommunikation och därmed förbundna trafikuppgifter via allmänna kommunikationsnät och allmänt tillgängliga elektroniska kommunikationstjänster är en huvudregel i direktivet om integritet och elektronisk kommunikation, enligt artikel 5.¹⁹ Direktivet genomförs i nationell rätt i lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation. Den tillfälliga CSAM-förordningen ger de leverantörer som vill möjlighet till undantag från de bestämmelserna för att kunna kontrollera att det i deras tjänster inte begås sexuella övergrepp mot barn. Förordningen innebär inget tvång att söka igenom sin tjänst efter sådant material, men om de väljer att göra det så måste de följa de krav som ställs i förordningen.²⁰ Det är en förordning som ska tillämpas till och med den 3 augusti 2024,²¹ vilket innebär att en ny förordning måste ersätta den om leverantörerna ska kunna fortsätta göra dessa kontroller.

Förslag till Europaparlamentets och rådets förordning om fastställande av regler för att förebygga och bekämpa sexuella övergrepp mot barn (CSAM)

I maj 2022 presenterade EU-kommissionen ett förslag till Europaparlamentets och rådets förordning om fastställande av regler för att förebygga och bekämpa sexuella övergrepp mot barn (2022/0155 [COD]). Det föreslås bli en permanent CSAM-förordning som är avsedd att ersätta den tillfälliga CSAM-förordningen.²²

Till skillnad från den tillfälliga förordningen innebär förslaget att leverantörer av interpersonella kommunikationstjänster och värdtjänster ska vara skyldiga att identifiera, analysera och bedöma risken

¹⁸ CSAM-förordningen Skäl 4.

¹⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/58/EG av den 12 juli 2002 om behandling av personuppgifter och integritetsskydd inom sektorn för elektronisk kommunikation (direktiv om integritet och elektronisk kommunikation). Artikel 5.

²⁰ Integritetsskyddsmyndigheten. *Genomsökning av kommunikationstjänster – CSAM-förordningen*. <https://www.imy.se/om-oss/vart-uppdrag/genomsokning-av-kommunikationstjanster--csam-forordningen/> (hämtad 2023-11-16).

²¹ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2021/1232 av den 14 juli 2021 om ett tillfälligt undantag från vissa bestämmelser i direktiv 2002/58/EG vad gäller användning av teknik hos tillhandahållare av nummeroberoende interpersonella kommunikationstjänster för behandling av personuppgifter och andra uppgifter i syfte att bekämpa sexuella övergrepp mot barn på nätet.

²² Förslag till EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS FÖRORDNING om fastställande av regler för att förebygga och bekämpa sexuella övergrepp mot barn. COM/2022/209 final.

för att deras tjänster används i samband med sexuella övergrepp mot barn och vidta åtgärder för att minimera denna risk. Vidare föreslås att en leverantör av en interpersonell kommunikationstjänst eller värdtjänst ska kunna bli ålagd att spåra i hela eller delar av sin tjänst efter tidigare känt eller okänt material med sexuella övergrepp mot barn samt grooming genom att en spårningsorder utfärdas av en nationell domstol eller oberoende administrativ myndighet på begäran av en behörig nationell myndighet.

Värdtjänstleverantörer ska på begäran ge rimlig hjälp till personer som är bosatta i unionen och som försöker få visst känt material med sexuella övergrepp mot barn som avbildar dem avlägsnat, alternativt att leverantören förhindrar åtkomst²³ till materialet.²⁴ Även om detta kommer att kunna genomföras i frivilligt samarbete med värdtjänstleverantörerna,²⁵ kommer det att finnas en möjlighet för nationella myndigheter att utfärda en avlägsnandeorder som ålägger en värdtjänstleverantör att i alla medlemsstater avlägsna eller förhindra åtkomsten till visst material.²⁶ Den leverantör som inte uppfyller sina skyldigheter ska kunna åläggas sanktioner.²⁷

Möjligheten för leverantörer att frivilligt kontrollera att det inte begås sexuella övergrepp mot barn i deras tjänster, som finns i den tillfälliga förordningen, finns däremot inte med i förslaget.

Det föreslås även att ett europeiskt centrum för att förebygga och motverka sexuella övergrepp mot barn (EU-centret) ska inrättas. EU-centret ska bland annat samordna, underlätta och stödja genomförandet av den permanenta förordningen samt ta emot och utvärdera rapporter om potentiella sexuella övergrepp mot barn från leverantörerna av interpersonella kommunikationstjänster och värdtjänster.²⁸

Förslaget behandlas för närvarande inom ramen för EU:s lagstiftningsprocess.

²³ Så kallade blockeringsordrar.

²⁴ Förslag till EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS FÖRORDNING om fastställande av regler för att förebygga och bekämpa sexuella övergrepp mot barn. COM/2022/209 final. Artikel 21.

²⁵ Justitiedepartementet. Personlig kommunikation 2023-06-30.

²⁶ Förslag till EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS FÖRORDNING om fastställande av regler för att förebygga och bekämpa sexuella övergrepp mot barn. COM/2022/209 final. Artikel 14.

²⁷ Integritetsskyddsmyndigheten. *Förslag till en ny CSAM-förordning*.

<https://www.imy.se/om-oss/vart-uppdrag/forslag-till-en-ny-csam-forordning/> (hämtad 2023-11-16).

²⁸ Ibid.

11.1.3 Förslag till Europaparlamentets och Rådets direktiv om bekämpning av våld mot kvinnor och våld i nära relationer

I syfte att fastställa en heltäckande ram för att effektivt bekämpa våld mot kvinnor och våld i nära relationer inom EU presenterade kommissionen den 8 mars 2022 ett direktivförslag med åtgärder inom flera olika områden, det så kallade MVK-direktivet.

Förslaget innehåller bestämmelser om bland annat brott som rör sexuell exploatering av kvinnor och barn samt it-brottslighet, skydd för brottsoffer och tillgång till rättslig prövning, stöd till brottsoffer, förebyggande åtgärder, samt samordning och samarbete. Förslaget innehåller också åtgärder för att avlägsna visst onlinematerial, vilket bland annat innebär att rättsliga myndigheter ska kunna utfärda rättsligt bindande förelägganden, även interimistiskt, mot leverantörer av förmedlingstjänster som ska ta bort visst material eller göra det oåtkomligt (artikel 25). Direktivet i sin helhet är omfattande och spänner över en rad olika områden. Många av de föreslagna bestämmelserna, däribland artikel 25, skulle kräva ändringar i svensk lagstiftning. Trepartsförhandlingar om förslaget pågår nu mellan rådet, Europaparlamentet och kommissionen.

11.1.4 Lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor

Lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor (BBS-lagen) ålägger ett straffrättsligt ansvar för dem som tillhandahåller så kallade elektroniska anslagstavlor, eller BBS:er (Bulletin Board Systems), samt för dem som på tillhandahållarens uppdrag har uppsikt över tjänsten. Lagen gäller dock inte för sådana tjänster som skyddas av yttrandefrihetsgrundlagen. En elektronisk anslagstavla är enligt 1 § en tjänst för elektronisk förmedling av meddelanden i form av text, bild, ljud eller information i övrigt. Lagen kräver att viss information ska ges till användarna (3 §). Den som tillhandahåller en elektronisk anslagstavla ska, för att kunna fullgöra sin skyldighet enligt 5 § (se nedan), ha sådan uppsikt över tjänsten som skäligen kan krävas med hänsyn till omfattningen och inriktningen av verksamheten (4 §) att den som tillhandahåller tjänster tar bort eller på annat sätt förhindrar vidare spridning av vissa meddelanden (5 § första stycket). Meddelanden

som avses i 5 § är de vars innehåll uppenbart är sådant som avses i bestämmelserna om bland annat olaga integritetsintrång i 4 kap. 6 c § brottsbalken, barnpornografibrott i 16 kap. 10 a § brottsbalken eller olaga våldsskildring i 16 kap. 10 c § brottsbalken.

Utredningen om kompletterande bestämmelser till EU:s förordning om en inre marknad för digitala tjänster (SOU 2023:39) har föreslagit att sådana förmedlingstjänster som faller inom tillämpningsområdet för DSA-förordningen (se avsnitt 6.1.1) ska undantas från kravet att ha sådan uppsikt över tjänsten som skäligen kan krävas för att fullgöra sin skyldighet att ta bort meddelandet från tjänsten eller på annat sätt förhindra vidare spridning av vissa meddelanden. Detta eftersom utredningen menar att det annars finns en motstridighet mellan uppsiktsplikten i 4 § BBS-lagen och artikel 8 DSA-förordningen. Artikel 8 innebär nämligen att leverantörer av förmedlingstjänster inte ska åläggas någon allmän skyldighet att övervaka den information som de överför eller lagrar, eller att undersöka fakta eller omständigheter som tyder på olaglig verksamhet. Detta vidareutvecklas i skäl 30 i förordningen, enligt vilket leverantörer av förmedlingstjänster inte, vare sig rättsligt eller de facto, bör omfattas av en övervakningsskyldighet när det gäller skyldigheter av allmän karaktär.²⁹ Förslaget bereds nu inom Regeringskansliet.³⁰

11.1.5 Dataskyddsförordningen

Dataskyddsförordningen heter formellt Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmän dataskyddsförordning).

Syftet med dataskyddsförordningen är bland annat att tillgodose rätten till privatliv och den gäller all behandling av personuppgifter dvs. varje typ av uppgift som avser en identifierbar person. Där ingår bilder och filmer som utgör pornografiskt material.

I dataskyddsförordningen anges särskilda kategorier av personuppgifter, även kallat känsliga personuppgifter, som det finns ett förbud att behandla utan giltigt undantag, till exempel om man lämnat

²⁹ SOU 2023:39.

³⁰ Ibid.

samtycke eller själv offentliggjort uppgifterna. I dessa ingår uppgifter om en fysisk persons sexualliv eller sexuella läggning. Om pornografiska material offentliggjorts mot någons vilja strider det alltså sannolikt mot dataskyddsförordningen.³¹

11.2 Aktörer på internet och deras ansvar

Pornografi som produceras i Sverige distribueras så gott som uteslutande via internet.³² Det finns en mängd olika webbplatser som personer i Sverige kan ladda upp och sprida material genom, de flesta är registrerade i andra länder och det finns därför begränsade möjligheter att få insyn i hur de fungerar. Det finns dock några webbplatser som är registrerade i Sverige.

För den som utsatts för ett brott eller som önskar att filmer eller bilder där personen själv förekommer ska tas ner, kan det vara svårt att veta vem man ska vända sig till, vem som kan anses vara distributören av ett material samt vem som kan ta ansvar för att lagar följs och att ingen far illa. I detta avsnitt beskrivs relevanta aktörer på internet och vilket ansvar de har för innehållet och spridningen. En och samma person eller företag kan ha fler än en roll.

11.2.1 Författaren

Författaren är den som skapar och publicerar innehållet på en webbplats. På en webbplats för pornografiskt material är författaren den person som laddar upp en enskild film eller bild. Den personen ansvarar för att innehållet inte bryter mot några lagar, till exempel att spridningen av ett material inte utgör olaga integritetsintrång, olaga våldsskildring eller barnpornografibrott.³³ Undantaget skulle vara om webbplatsen har ett utgivningsbevis och en ansvarig utgivare.

³¹ Dataskyddsförordningen. Artikel 9.

³² Se vidare kapitel 5.

³³ Internetstiftelsen. *Vem tar ansvar för innehåll på nätet?*

<https://internetstiftelsen.se/domaner/vem-tar-ansvar-for-innehall-pa-natet/> (hämtad 2023-11-16).

11.2.2 Ansvarig utgivare

Att en webbplats omfattas av yttrandefrihetsgrundlagens skydd innebär bland annat att särskilda ansvarsregler för yttrandefrihetsbrott gäller och att meddelare bakom information på sidan har ett starkare skydd. Det innebär också att man ska ha en ansvarig utgivare. Ansvarig utgivare är ensam ansvarig om något yttrandefrihetsbrott begås.

En webbplats som drivs av en privatperson är som utgångspunkt inte grundlagsskyddad enligt Yttrandefrihetsgrundlagen (YGL). För att omfattas av ett automatiskt grundlagsskydd³⁴ ska flera kriterier uppfyllas, varav ett grundkriterium är att webbplatsen drivs av ett massmedieföretag. Även den som tillhandahåller en annan webbplats kan dock ansöka om utgivningsbevis för att bli grundlagsskyddad enligt YGL.

Det kan inte uteslutas att någon som tillhandahåller pornografi ansöker om utgivningsbevis, men såvitt utredningen känner till har inga webbplatser för pornografiskt material som är registrerade i Sverige ett utgivningsbevis.

11.2.3 Domännamnsinnehavare

Domännamnsinnehavaren är den som registrerat och innehar en domän, det vill säga namnet på en webbplats. Domännamnsinnehavaren kan vara en person eller ett företag och har ansvaret gentemot registrar och registry (se nedan) för hur en domän används.³⁵

11.2.4 Värdtjänstleverantör

Värdtjänstleverantören är den som levererar en värdtjänst, vilket består av lagring av information som tillhandahålls av en tjänstemottagare och som sker på dennes begäran.³⁶ I praktiken kan det vara den som äger datorserverar och webbhotell där webbplatser och innehåll lagras.³⁷ Värdtjänstleverantören har inget generellt ansvar för det

³⁴ YGL 1 kap. 4 §.

³⁵ Internetstiftelsen. *Vem tar ansvar för innehåll på nätet?* <https://internetstiftelsen.se/domaner/vem-tar-ansvar-for-innehall-pa-natet/> (hämtad 2023-11-16).

³⁶ Förordningen om digitala tjänster. Artikel 3.

³⁷ Internetstiftelsen. *Vem tar ansvar för innehåll på nätet?*

innehåll som andra har lagt upp på deras servrar.³⁸ Under vissa förutsättningar kan dock tjänsteleverantörer enligt lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor (se avsnitt 6.1.3) vara skyldiga att ta bort det olagliga innehållet från tjänsten eller på annat sätt förhindra vidare spridning av innehållet.³⁹ Liknande krav ställs för att ansvarsfrihet för innehållet ska komma i fråga enligt förordningen om digitala tjänster (se avsnitt 6.1.1).⁴⁰

Värdtjänstleverantören kallas ofta host eller hostingleverantör.

11.2.5 Innehållsleverantör

Innehållsleverantören är en variant av värdtjänstleverantör som tillhandhåller en plattform där andra kan publicera innehåll. De forum som finns för att dela pornografiskt material, både egenproducerat material och så kallade ”tube-sites” är innehållsleverantörer. Även sociala medier är innehållsleverantörer.

Innehållsleverantörens ansvar för vad som publiceras på en webbplats beror på hur de agerar när de får veta att det finns olagligt innehåll, de har ett ansvar för att ta ner material om de får veta att det är olagligt i enlighet med lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor (se avsnitt 6.1.3) och förordningen om digitala tjänster (se avsnitt 6.1.1).⁴¹

Såvitt utredningen känner till har lagen om ansvar för elektroniska anslagstavlor inte använts för att ställa någon plattform till svars för innehåll. Lagen har enbart prövats i fall där det finns en administratör som kan moderera ett kommentarsfält, och aldrig i fall som gäller pornografiskt innehåll.⁴²

Innehållsleverantören har möjlighet att ta ner innehåll och vissa har inskrivet i sina användarvillkor att de kan ta bort innehåll som de tycker är problematiskt.⁴³ Innehållsleverantören har inga lagliga skyldigheter gentemot den som framställs i bilder eller filmer om innehållet inte är olagligt, oavsett om det är den som själv publicerat innehållet eller inte. Villkoren vad gäller material som läggs upp hanteras

³⁸ Förordning om digitala tjänster. Artikel 6.

³⁹ Lag (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor. (BBS-lagen).

⁴⁰ Förordningen om digitala tjänster. Artikel 6.

⁴¹ Förordningen om digitala tjänster. Artikel 6.

⁴² Institutet för Juridik och Internet. Intervju 2023-06-08.

⁴³ Internetstiftelsen. *Vem tar ansvar för innehåll på nätet?*

i användarvillkor och avtal mellan innehållsleverantören och den som publicerar.

11.2.6 Internetleverantören

Internetleverantören är den som en person eller ett företag köper tjänsten att kunna koppla upp sig på internet av. Internetleverantören ansvarar inte för innehållet, men i vissa fall kan de vara skyldiga att blockera åtkomsten till en webbplats.

När det gäller barnpornografi har polisen sedan 2005 ett samarbete med de stora internetleverantörerna, som syftar till att blockera tillgången till barnpornografi. Omkring 90 procent av alla abonnemang på internetuppkopplingar omfattas av samarbetet, som innebär att webbsidor som innehåller sexuellt övergreppsmaterial blockeras hos slutanvändaren. Det fungerar genom att polisen listar webbplatser som kan misstänkas tillhandahålla sådant material och delar listan med internetleverantörerna som sedan blockerar tillgången. Motsvarande samarbeten äger rum i flera andra länder och även Interpol tillhandahåller sådana listor. Själva blockeringen beslutas slutligt och genomförs av internetleverantören i enlighet med användarvillkoren.

I förslaget till permanent CSAM-förordning⁴⁴ föreslås att ge behöriga myndigheter befogenhet att utfärda blockeringsordrar för att hindra åtkomst till sexuellt övergreppsmaterial från en tydligt angiven plats i onlinemiljön. Ett viktigt syfte med blockeringsordrar är att förhindra åtkomst inom EU till platser i onlinemiljön utanför EU som inte kan nås med mer effektiva åtgärder. En blockeringsorder ska dock kunna utfärdas även inom EU.

11.2.7 Registrar

Registraren är en återförsäljare av domännamn. Det finns cirka 140 registrarer i Sverige och i många fall är de samtidigt värdtjänstleverantörer. Det finns ingen lag som ger registrarer ansvar över det innehåll som publiceras på internet och därmed har de inga skyldigheter att ta ner eller blockera material. En registrar kan dock ha ett avtal med den som köpt domännamn via dem, domännamnsinne-

⁴⁴ Se även kapitel 11.1.2.

havaren, som ger dem rätt att vidta åtgärder om ett domännamn till exempel är kopplat till olagligt innehåll.⁴⁵

11.2.8 Registry

Registry är den som sköter drift och administration av en toppdomän. I Sverige är det Internetstiftelsen som ansvarar för toppdomänerna .se och .nu. I likhet med registraren har registryn inget ansvar för innehållet eller möjlighet att styra vilket material som laddas upp.

11.2.9 Sökmotorer

Sökmotorer är mycket viktiga för att hitta innehåll på internet. De har möjlighet att filtrera bort visst innehåll och kan ha polycier om att göra det. Det är inte avgjort juridiskt vilket ansvar företagen bakom sökmotorerna har för det innehåll som kommer upp i sökningen.⁴⁶

Det finns möjlighet för sökmotorerna att begränsa sökbarhet på innehåll. En privatperson kan vända sig till sökmotorer med begäran om att man inte ska kunna hitta resultat på exempelvis personens namn. Sökmotorerna är skyldiga att visa berättigade skäl om de inte ska godta en sådan förfrågan.⁴⁷ För en icke offentlig person skulle troligen personens integritetsintresse väga tyngre än allmänintresset att kunna hitta informationen.⁴⁸

I förslaget till permanent CSAM-förordning⁴⁹ föreslås att ge behöriga myndigheter befogenhet att utfärda avlistningsordrar till sökmotorer för att hindra att sexuellt övergreppsmaterial visas vid en sökning. En avlistningsorder ska kunna riktas till en sökmotor med fast verksamhetsställe i en annan medlemsstat än den som utfärdar ordern.

⁴⁵ Internetstiftelsen. *Vem tar ansvar för innehåll på nätet?*

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Enligt artikel 17.1 c har en registrerad rätt till radering av personuppgifter som rör honom eller henne om denne invänder mot behandlingen enligt artikel 21.1 och det saknas avgörande berättigade skäl för den personuppgiftsansvariges behandling som väger tyngre. Enligt artikel 17.3 ska detta dock inte gälla i den utsträckning som behandlingen är nödvändig för att utöva rätten till yttrande- och informationsfrihet.

⁴⁸ Integritetsskyddsmyndigheten. Intervju 2023-06-15.

⁴⁹ Se vidare kapitel 11.1.2.

11.3 Stöd för att ta ner bilder och filmer

Flera av de verksamheter som utredningen har träffat har lyft att ett av de viktigaste stöden för den som förekommer i bilder eller filmer som spridits som pornografi, är hjälp att ta ner materialet från de internetsidor där det förekommer. Det gäller både personer medverkat i pornografi och som av någon anledning vill få visst material borttaget och personer som aldrig medverkat frivilligt, utan som har utsatts för olaglig spridning. Det kan alltså vara ett behov som finns oavsett om ett brott har begåtts eller inte.

11.3.1 Det kan vara svårt att få kontakt med plattformar

Det första en enskild person kan göra för att få ner material är att vända sig till innehållsleverantören, den som tillhandahåller plattformen där bilden eller filmen finns publicerad. Vilken hjälp som ges varierar dock mellan olika plattformar. Representanter för de verksamheter som utredningen träffat lyfter samstämmt att det är svårt som privatperson att få pornografiskt material nedtaget. Deras erfarenhet är att det saknas personlig support och att e-post inte alltid besvaras.

Plattformar för pornografiskt material

För den som förekommer på webbplatser som är avsedda för spridning av pornografiskt material framgår det av användarvillkoren hur den som använder tjänsten ska agera för att filmer eller bilder ska avpubliceras. Det finns få webbplatser för spridning av pornografiskt material som är registrerade i Sverige. Ett exempel på villkor hos de få svenskregistrerade sidor där personer som är aktiva med egenproducerat material kan sälja innehåll är att bilder och texter är synliga under en uppsägningsperiod på en vecka.⁵⁰ Ett annat exempel är att inget material kan tas bort innan alla aktiva prenumerationer har löpt ut.⁵¹ Det gäller dock bara den som själv lagt upp bilderna. Vilken hjälp den som aldrig givit sitt samtycke till att materialet lagts upp från första början kan få framgår dock inte av villkoren. Utredningen

⁵⁰ Scandal Beauties. *Allmänna villkor*. <https://www.scandalbeauties.com/terms> (hämtad 2023-11-03).

⁵¹ Nordic Finest. *Consequences of Termination*. <https://nordicfinest.com/> (hämtad 2023-11-03).

har inte heller kunnat få svar på dessa frågor i kontakt med webbplatsernas kontaktpersoner.

Det är även möjligt att vända sig till utländska sidor för att få filmer och bilder nedtagna. När det gäller innehåll som kan utgöra ett barnpornografibrott är de flesta stora plattformarna, enligt de organisationer som utredningen har haft kontakt med, angelägna om att inget sådant innehåll ska finnas på deras sidor.

När det gäller material föreställande vuxna, eller barn som ser ut att kunna vara vuxna, är det svårare att visuellt skilja olagligt material från lagligt. Det går inte heller att säga något enhetligt om hur önskemål om att ta ner material hanteras och hur användarvillkoren ser ut. Utredningen har fått kännedom om fall där det har tagit lång tid att få svar från utländska plattformar och där materialet kunnat publiceras igen efter att de har tagits ner. Det går dock inte att uttala sig generellt om hur sådana förfrågningar hanteras.

Det finns även ett mycket stort antal mindre sidor som har sitt säte i andra länder än Sverige. Utredningen har inte kunnat få någon information om huruvida de som ansvarar för dessa plattformar kan vara behjälpliga för enskilda.

Plattformar för sociala medier

Större plattformar för sociala medier som är aktiva internationellt har ofta omfattande användarvillkor. Flera av dem förbjuder naket och sexuellt innehåll även föreställande vuxna och de har funktioner där man kan anmäla inlägg som bryter mot dessa villkor, även om materialet inte är brottsligt att dela. På flera sociala medier finns även automatiserade system som kan känna igen exempelvis naket material som bryter mot reglerna. Sökningar på sidorna visar att det fortfarande går att hitta naket och sexuellt material, men det allra mesta tas enligt representanter för verksamheterna bort snabbt.

En representant för TikTok uppger att systemen ofta hittar naket eller sexuellt material, vilket plattformen har strikta regler kring, innan det hinner rapporteras av någon användare.⁵² I TikToks senaste transparensrapport anges att 97 procent av innehållet som plockas ner i kate-

⁵² TikTok. Intervju 2023-05-22

gorin ”Nudity and Body Exposure” plockas ner innan anmälan, och i 86,8 procent av fallen sker det innan någon tagit del av innehållet.⁵³

En representant för Meta uppger att man begränsar visning av naket innehåll och sexuella aktiviteter, förbjuder innehåll med sexuellt utnyttjande och att systemen i regel hittar naket eller sexuellt material innan det hinner rapporteras av någon användare.⁵⁴ Enligt Metas transparensrapport för tredje kvartalet 2023 kan man läsa att 96,7 procent av naket innehåll på Instagram tas ned innan det rapporteras av någon användare. Vidare framgår att cirka 0,04 procent av visningarna på Instagram utgjorde naket material som bröt emot reglerna.⁵⁵

När det gäller barn är den erfarenhet som organisationer delat med sig av till utredningen att även sociala medier är angelägna om att säkerställa att material som kan utgöra ett barnpornografibrott inte delas genom deras kanaler.⁵⁶ Flera sociala medier har ett samarbete där de klassificerar övergreppsmaterial och delar informationen med varandra så att även andra ska kunna hitta och ta ner materialet innan någon hinner se det. Bland andra Meta och TikTok ingår där, och de rapporterar även material som de hittar till NCMEC.^{57 58}

11.3.2 Myndigheter har begränsade möjligheter att agera för att ta ner material

Eftersom pornografi i sig inte utgör ett brott kan det vara svårt att avgöra om publicering av en bild eller en film, där de som förekommer ser ut att vara vuxna, utgör ett brott. Det innebär att det är svårare för myndigheter att agera, jämfört med när övergreppsmaterial med barn som inte är pubertetsutvecklade sprids.

⁵³ TikTok. *Community Guidelines Enforcement Report*. <https://www.tiktok.com/transparency/en/community-guidelines-enforcement-2022-4/> (hämtad 2023-11-29).

⁵⁴ Meta. Intervju 2023-06-01.

⁵⁵ Meta. *Transparency reports*. <https://transparency.fb.com/reports/> (hämtad 2023-11-29).

⁵⁶ ECPAT Sverige. Intervju 2023-06-21.

⁵⁷ TikTok. Intervju 2023-05-22; Meta. Intervju 2023-06-01.

⁵⁸ NCMEC, National Center for Missing and Exploited Children, är en ideell organisation baserad i USA som samlar in tips från hela världen om dokumenterade sexuella övergrepp mot barn som delats på internet. Tips från NCMEC delas sedan med brottsbekämpande myndigheter runt om i världen. Polismyndigheten i Sverige får årligen stora mängder material från NCMEC.

Polismyndigheten har inte något uppdrag att agera för att bilder och filmer ska tas ner

Om en spridning av material utgör ett straffrättsligt brott, såsom barnpornografibrott, olaga integritetsintrång eller olaga våldsskildring utreder polisen själva brottet, men agerar inte för att ta ner materialet. Om minderåriga förekommer i materialet kan polisen hänvisa till ECPAT Sverige, som kan hjälpa till med nedtagning.⁵⁹ Det finns inga beslutade rutiner om att så ska ske, men enligt en representant för Polismyndigheten är det många utredare som gör så.⁶⁰

Möjligheterna att utreda brott beskrivs närmare i kapitel 18.

Det har inte prövats vilka möjligheter IMY skulle ha att agera på en anmälan som gäller distribution av pornografi

Integritetsskyddsmyndigheten (IMY) är Sveriges nationella tillsynsmyndighet för behandling av personuppgifter. Myndigheten ansvarar för att bevaka så att bestämmelserna i dataskyddsförordningen (GDPR), men även brottsdatalagen, kamerabevakningslagen och annan reglering på dataskyddsområdet följs.

Enskilda kan lämna in klagomål till IMY, som ska granska alla klagomål. I vissa fall ska myndigheten agera. Det finns dock många omständigheter som försvårar IMY:s möjligheter att kunna agera på ett enskilt klagomål, såsom att tilltänkta tillsynsobjekt utgörs av anonyma profiler eller webbplatsinnehavare. Det kan också vara så att publiceringen skett på en webbplats som har sitt säte i ett annat land. Klagomål mot aktörer som har ett huvudsakligt verksamhetsställe i något av EU:s medlemsstater ska i vissa fall överlämnas till tillsynsmyndigheten i det landet, som i sin tur omfattas av samma skyldigheter som IMY att utreda klagomålet. Det är dock inte heller alltid helt klart var innehavaren av en webbsida har sitt säte eller är bosatt.

Genom sin tillsynsverksamhet kan IMY använda de korrigerande befogenheter som anges i dataskyddsförordningen såsom reprimander, förelägganden och administrativa sanktionsavgifter. IMY kan således inom ramen för en tillsyn finna att en publicering av porno-

⁵⁹ ECPAT:s verksamhet beskrivs i kapitel 11.3.3.

⁶⁰ Polismyndigheten. Personlig kommunikation 2023-11-06.

grafiskt innehåll mot någons vilja strider mot dataskyddsförordningen och till exempel förelägga tillsynsobjektet att radera innehållet.

I praktiken har det inte prövats vilka möjligheter IMY skulle ha att agera på en anmälan som gäller distribution av pornografi. Frågan har hittills inte varit vanligt förekommande hos IMY och det finns därmed inte något reellt exempel på myndighetens möjligheter att ingripa mot ifrågavarande typ av personuppgiftsbehandling eller aktör.

11.3.3 ECPAT Sverige hjälper barn oavsett ålder att ta ner bilder och filmer

ECPAT Sverige (ECPAT) är en barnrättsorganisation som arbetar mot sexuell exploatering av barn på flera sätt. Bland annat hjälper organisationen barn att få övergreppsbilder nedtagna från internet. För att kunna göra detta arbetar ECPAT på ett undantag i lagstiftningen, annars är det inte lagligt att överhuvudtaget hantera övergreppsmaterial. Undantaget i lagen följer av brottsbalken 16:10 b 3 st (Gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig). Enligt förarbeten kan undantagsregeln vara tillämplig till exempel vid myndigheters, organisationers och massmediers innehav av barnpornografiskt material då detta sker i kampen mot sexuella övergrepp på barn eller mot sexuell exploatering av barn.⁶¹

ECPAT driver ECPAT Hotline, en anmälningssida på internet dit allmänheten kan rapportera tips om alla former av misstänkta sexuella övergrepp och exploatering av barn. Det kan röra sig om bilder eller filmer på internet, människohandel med barn för sexuella syften, tips om barn som utsätts för sexuella övergrepp i Sverige eller i ett annat land. Den som anmäler kan välja att vara anonym. Syftet är att hitta de barn som utsätts för övergrepp och se till att de får hjälp, samt att ta ner övergreppsmaterialet från internet.

Utöver den egna hotlinen får ECPAT även tips från andra hotlines i världen om material som spårats till svenska servrar. Detta delas via ett säkert system som heter ICCAM genom INHOPE, en global paraplyorganisation för hotlines.

Om det visar sig att materialet har spridits skickar organisationen information till polisen. Efter 24 timmar börjar de sedan agera för att ta ner det. Då har de givit polisen en chans att börja utreda brott.

⁶¹ Se bet. 1997/98:KU19 s. 26 f. och 1998/99:KU4 s. 5 f.

I praktiken menar ECPAT dock att polisen inte hinner det, men då prioriterar ECPAT nedtagning framför att en polisutredning ska kunna inledas.⁶²

ECPAT kontaktar även sociala medier och ber dem ta bort bilden eller filmen innan den sprids vidare. De allra flesta plattformar är enligt företrädare för ECPAT angelägna om att inte ha dokumenterade sexuella övergrepp mot barn i sina tjänster, vilket gör att de gärna samarbetar. Det gäller även plattformar vars syfte är att sprida pornografiskt material. Organisationen är en så kallad trusted flagger på de plattformar som är verksamma i Sverige, vilket innebär att en person, inte bara AI, tittar på materialet som skickats inom en timme.⁶³ Det är alltid upp till plattformarna om de väljer att ta ner bilderna eller inte, det sker inte automatiskt.

Under 2022 hanterades 3 873 tips, vilket har lett till att 2 228 bilder och filmer har tagits bort från svenska servrar. Tips som rör sexualbrott mot barn utan koppling till Sverige delas med hotline i berört land samt med Interpol genom INHOPE.⁶⁴

ECPAT har även webbplatsen Ditt ECPAT där barn kan ställa frågor om sådant som de har varit med om. Organisationen kan även hjälpa till att ta ned nakenbilder och avklädda bilder och filmer som tagits och spridits mot ett barns vilja eller som har tagits med samtycke, men som sedan har spridits mot barnets vilja. Tjänsten gäller bilder eller filmer där den som avbildats är under 18 år, oavsett om det framgår av bilden eller inte.

För att få hjälp att ta ner en bild eller en film behöver den som utsatts ladda upp bilden eller filmen via en säker länk. Sedan undersöker ECPAT:s granskare om bilden har spridits, och var.⁶⁵ Detta innebär att det bara är den som själv har bilden eller som känner till något ställe där bilden har spridits som kan få hjälp, ECPAT har inga möjligheter att efterforska för den som misstänker att bilder har spridits, men inte vet var. När ett barn lämnar in tips via nedtagningsfunktionen väntar ECPAT inte 24 timmar, utan agerar för nedtagning på en gång.

ECPAT betonar i sin information att de inte kan garantera att en bild eller film tas ner och att den kan laddas upp igen, men med

⁶² ECPAT Sverige. Intervju 2023-06-21.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ ECPAT Sverige. *Verksamhetsberättelse 2022*.

⁶⁵ ECPAT Sverige. Hjälp med nedtagning av nudes. <https://dittecpat.se/nedtagning> (hämtad 2023-11-16).

stödet från ECPAT finns större möjlighet att den inte får lika stor spridning.⁶⁶ Granskare vid ECPAT uppger att en anledning till att material kan laddas upp igen är att de flesta plattformar inte har något system för att upptäcka bilder som redan tagits ner, men som laddas upp på nytt, trots att sådan teknologi finns att tillgå.⁶⁷

ECPAT har även en plattformsguide där den som är utsatt själv kan läsa steg-för-steg-guider hur man till exempel blockerar någon eller anmäler innehåll på elva vanliga plattformar.⁶⁸ ECPAT kan också hjälpa de barn som vill att polisanmäla.

ECPAT:s verksamhet finansieras huvudsakligen av statsbidrag från Socialstyrelsen, postkodlotteriet, donationer från företag, allmänheten, organisationer och stiftelser samt av EU-medel inom ramen för Safer Internet Centre. Granskare på ECPAT uppger att med mer resurser skulle det vara möjligt att klassificera ännu mer material och kunna begära att det tas ner.

Verktyget Arachnid

I projektet Arachnid samverkar ECPAT med andra hotlines som arbetar med att ta ner övergreppsmaterial med barn från internet. Arachnid arbetar i hela världen, medan en vanlig hotline är begränsad till ett visst geografiskt område, typiskt sett ett land. Arachnid har utvecklats av The Canadian Centre for Child Protection (C3P) för att kunna arbeta proaktivt i stället för att bara reagera på anmälningar. Det har utvecklats till en global samverkan och ECPAT Sverige gick med 2018. 14 hotlines i 13 länder runt om i världen använder nu verktyget.

Arachnid bygger på en databas som har byggts upp innehållande bilder (här omfattas även filmer) från NCMEC, Interpol och andra som har tagit emot anmälningar om dokumenterade sexuella övergrepp mot barn. Materialet har klassificerats manuellt och kopplats till en så kallad netcrawler, en programvara som kan känna igen och matcha bilder på internet utan att någon person aktivt måste leta igenom databaser eller sidor med bilder. Arachnid scannar nätet efter material som klassificerats och bekräftats som övergreppsmaterial. När netcrawlern får träff på en bild som finns i databasen skickas

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ ECPAT Sverige. Intervju 2023-06-21.

⁶⁸ ECPAT Sverige. *Plattformsguiden*. <https://dittecpat.se/plattformsguiden/> (hämtad 2023-11-16).

automatiskt en begäran till värdtjänstleverantören om att ta ner den. Arachnid kontrollerar sedan automatiskt att bilden inte finns kvar och skickar igen en ny begäran om den finns kvar. Arachnid kan också hämta misstänkt material för manuell granskning av analytiker.

Statistik från augusti 2023 visar att Arachnid har skickat över 34 miljoner begäran om nedtagningar sedan starten. Det innebär inte samma antal faktiska nedtagningar, men ECPAT:s bedömning är att i de allra flesta fall tas materialet ned snabbt efter begäran.⁶⁹

Med Arachnid arbetar ECPAT bara med att bedöma om material ska klassificeras som övergreppsmaterial eftersom begäran sker automatiskt. För att en begäran ska gå i väg krävs två bedömningar om att materialet uppfyller kraven på att det handlar om övergreppsmaterial. Detta för att det ska säkerställas att bara rätt material tas ner. Om det kommer för många felaktiga förfrågningar riskerar tjänsten att tappa trovärdighet hos plattformarna. Ibland är det först AI som kollar, men sedan är det även en fysisk person. Prioritet i Arachnid är förpubertala barn där det förekommer en sexuell handling. Genom att identifiera dessa kan man ofta upptäcka fler utsatta som finns på samma databas eller som på något sätt har en koppling.

Materialet som bedöms är det som kommer in via en hotline hos någon av de aktörer som är med i samarbetet och det som net-crawlern själv hittar. Alla bilder som har upptäckts av en hotline som är kopplad till Arachnid läggs in i systemet, även om en begäran redan skickats till plattformen, så att det kan upptäckas om den laddas upp på nytt. Det är mycket vanligt att samma bild laddas upp flera gånger och granskare vid ECPAT har uppgett att de flesta plattformar inte använder något system för att se till att redan nedtagna bilder inte läggs upp igen, trots att sådana system finns att tillgå. Det är inte ovanligt att Arachnid hittar känt material som tagits ner tidigare, men som återkommer på en annan plats. Det innebär att många begäran om nedtagning kan röra samma barn och till och med samma material. För att illustrera detta har ECPAT följt övergreppsmaterial på ett specifikt barn som förekommer på många bilder. Det visar att trots att bilder tas ner så minskar inte antalet gånger Arachnid upptäcker bilder på just det här barnet. Under ett kvartal kan det röra sig om tiotusentals upptäckter, ibland mer ibland mindre, men det går inte att se en nedåtgående trend.

⁶⁹ ECPAT. Personlig kommunikation 2023-08-25.

ECPAT Sveriges techkoalition

ECPAT har direkt kontakt med sociala medier och plattformar bland annat genom ECPAT Sveriges techkoalition.⁷⁰ Koalitionen startade 2018 som en koalition med aktörer inom telekom men utökades 2022 till att även omfatta andra aktörer på internet. Syftet är att samverka för att förhindra, försvåra och förebygga att telekombranschens tjänster och produkter missbrukas av förövare som laddar upp och sprider övergreppsmaterial på barn.⁷¹ Medlemmarna förväntas informera anställda och kunder och implementera riktlinjer mot sexuell exploatering av barn. De samarbetar också med Polismyndigheten och utvecklar lösningar som förhindrar, försvårar eller förebygger sexuell exploatering av barn, tillsammans med andra medlemmar.

11.3.4 Safer Internet Centre

Från och med 2023 ingår ECPAT i Safer Internet Centre Sverige (SIC). SIC är ett EU-projekt som syftar till att öka barn och ungas trygghet på internet genom att ge kunskap och stöd till barn och unga, vårdnadshavare och professionella. Utgångspunkten är EU-kommissionens strategi Europeisk strategi för ett bättre internet för barn (BIK).⁷² Safer Internet Centre ska bestå av tre delar: ett kunskapscenter, en stödlinje och en rapporteringsfunktion.⁷³

Safer Internet Centre Sverige drivs av Statens medieråd, Bris och ECPAT. Statens medieråd står för kunskapscentret. De tar fram rapporter och pedagogiska verktyg, samverkar med nationella och internationella aktörer, utvecklar metoder för att öka barns delaktighet och inflytande samt arrangerar evenemang och kampanjer. Stödlinjen ingår i Bris stödlinje för barn som är öppen dygnet runt, alla dagar. Dit kan barn vända sig för att få stöd, bland annat om frågor kopplade till

⁷⁰ Medlemmarna i koalitionen är Tele2, Telia, Tre, Telenor, Bredband2, TikTok, Meta, Internetstiftelsen, Softtronics och Bontouch.

⁷¹ ECPAT Sverige. *ECPAT Sveriges techkoalition*. <https://ecpat.se/vadvigor/techkoalitionen/> (hämtad 2023-11-16).

⁷² EU-kommissionen (2022). *Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. A Digital Decade for children and youth: the new European strategy for a better internet for kids (BIK+)*

⁷³ Statens medieråd. *Mer om Safer Internet Centre Sverige*.

<https://www.statensmedierad.se/safer-internet-centre-sverige/mer-om-safer-internet-centre-sverige> (hämtad 2023-11-16).

utsatthet på nätet.⁷⁴ ECPAT ingår i SIC med den hotline som de driver och som beskrivits ovan. SIC Sverige finansieras dels genom medel som söks från EU, dels genom statsbidrag.

11.3.5 StopNCII hjälper vuxna att ta ner bilder

Det finns ingen verksamhet i Sverige som vuxna kan ta hjälp av för att ta ner bilder och filmer på internet.

I Storbritannien finns organisationen SWGfL⁷⁵ som bland annat driver verksamheten StopNCII (Non-Consensual Intimate Image Abuse). Personer från hela världen kan anmäla anonymt om de blivit utsatta för att bilder eller filmer av dem spridits utan samtycke. För att kunna göra det behöver personen ha tillgång till bilden eller filmen, eller kunna skicka en länk till var den går att se. SWGfL driver även Revenge Porn Helpline dit utsatta för detta kan vända sig för stöd och support. Revenge Porn Helpline vänder sig till personer över 18 år som bor i Storbritannien. Representanter för SWGfL menar att det är viktigt att ett sådant stöd är nationellt. Både när det gäller anmälningar och tillgång till sociala insatser och vård måste stödet vara anpassat till nationell lagstiftning.

StopNCII arbetar på samma sätt som Arachnid genom att en så kallad netcrawler letar efter specifika bilder på internet. Däremot skickas ingen automatisk förfrågan om nedtagning, utan när bilden har hittats arbetar StopNCII manuellt med att kontakta de plattformar där materialet hittas. Ofta har samma material också spridits på flera andra plattformar.

Initiativet till StopNCII togs 2021 av Meta och syftet var att personer som utsatts skulle kunna anmäla anonymt utan att behöva skicka in materialet direkt till plattformarna. Nu samarbetar StopNCII med flera sociala medieplattformar och webbplatser för pornografiskt material.

De flesta plattformarna har enligt organisationen en effektiv service för att ner material. StopNCII är en så kallad trusted flagger på många plattformar, vilket innebär att när de kontaktar plattformarna behandlas deras anmälningar skyndsamt. Det är alltid moderatorer på plattformarna som fattar beslut om vad som ska tas ner

⁷⁴ Bris. <https://www.bris.se/> (hämtad 2023-11-16).

⁷⁵ South West Grid for Learning är en organisation som arbetar med säkerhet på internet. De utgör bland annat en del av UK Safer Internet Centre.

och inte. Om en plattform har bedömt att en bild har delats utan samtycke får övriga plattformar i samarbetet den informationen så att de kan fatta samma beslut, men de behöver inte göra samma bedömning.

Enligt organisationens egna uppgifter lyckas de genomgående ta ner 90 procent av alla anmälda bilder. Övriga 10 procent är svåra att komma åt eftersom det finns sidor som har som syfte att just sprida material utan samtycke. Ett problem är att bilderna fortsätter att delas. StopNCII kan göra nya sökningar på redan nedtaget material, men de har ingen automatisk funktion som hela tiden söker efter bilderna.

11.4 Analys

Kartläggningen visar att det finns möjlighet att få hjälp med att rapportera om och ta ner bilder och filmer av barn från olika plattformar på internet. Både barn och vuxna kan vända sig till ECPAT för att få det stödet i de fall det gäller bilder som togs innan den avbildade personen fyllde 18 år, oavsett pubertetsutveckling.

Utredningens bedömning är att det finns ett behov av att från nationellt håll säkerställa att sådan verksamhet som ECPAT bedriver avseende nedtagning av bilder kan fortsätta i minst samma omfattning som nu, oavsett hur finansieringen från EU och privata donationer kommer att se ut i framtiden.

Kartläggningen visar vidare att det finns mycket begränsade möjligheter för vuxna personer att få stöd med att ta ner bilder och filmer som har spridits som pornografi. Integritetsskyddsmyndigheten som har i uppdrag att tillse efterlevnaden av dataskyddsförordningen saknar tvångsmedel och polisen har inte skyldighet att utreda brott mot dataskyddsförordningen. Det finns inte heller någon idéburen organisation i Sverige som kan erbjuda stöd. Den enda verksamhet som utredningen fått kännedom om är baserad i Storbritannien.

Utredningens bedömning är att det finns ett behov av att säkerställa att även vuxna kan få stöd med att få bilder nedtagna från internet och att det finns tillräcklig kunskap både bland allmänheten och bland yrkesverksamma som möter målgruppen om vilka möjligheter som finns. Det skulle kunna ske genom ett samarbete med brittiska SWGfL som driver StopNCII, eller genom att bygga upp

en liknande verksamhet i Sverige. Det finns ett behov av samverkan med de plattformarna även när det gäller vuxna.

Som framgått i tidigare kapitel är det många som tvekar att vända sig till myndigheter efter att ha blivit utsatta för att bilder eller filmer sprids mot deras samtycke. Därför är utredningens bedömning att det vore en fördel om det fanns möjlighet att kontakta en idéburen organisation för att få del av sådant stöd. Det behöver tydligt vara öppet för alla oavsett kön och det behöver finnas en möjlighet att aktivt rikta sig mot grupper som löper större risk än andra att utsättas.

De regleringar som möjliggör kontroll av innehåll är alla framtagna på EU-nivå. Det innebär att det inte finns möjlighet eller anledning för utredningen att föreslå nationella regleringar. Utredningens bedömning är att förslaget till Europaparlamentets och rådets förordning om fastställande av regler för att förebygga och bekämpa sexuella övergrepp mot barn (CSAM) kan leda till förbättringar, om beslut fattas i enlighet med förslaget.

Vad som är olagligt regleras däremot i nationell lagstiftning, men inte heller där ser utredningen anledning att föreslå att några ändringar ska övervägas. Det handlar snarare om att nuvarande regleringar ska efterlevas. Därtill delas merparten av dokumenterade sexuella övergrepp och oönskat pornografiskt material på utländska sidor. Det gör att utredningens bedömning är att det de mest effektiva åtgärderna för att den typen av material ska sluta spridas är att det finns möjlighet att få hjälp med att rapportera om och ta ner material samt att fler som utsätts ska våga anmäla.

12 Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete

Ett verkningsfullt och förebyggande arbete handlar om att förhindra att våld över huvud taget uppstår. En viktig del i arbetet är därför att synliggöra våldet och motverka att våldet normaliseras. Det handlar om att öka kunskapsnivån i samhället om vad som är våld, samtycke och brottsliga handlingar, skapa trygga miljöer och att sätta in åtgärder som förebygger risker och stärker skyddsfaktorer. Bland strategier som WHO lyfter fram som betydelsefulla för ett effektivt våldsförebyggande arbete, är strategier som utmanar kulturella och sociala normer som stödjer våld. Insatser som har en genusförändrande ansats har visat sig vara mer effektiva än de som inte har det.¹ En viktig del i det förebyggande arbetet är även att rikta insatser till de som utövar våld och motverka efterfrågan av olika typer av sexuella handlingar mot ersättning.

I detta kapitel lyfter vi de behov att åtgärder som behöver tillkomma eller stärkas upp för att förebygga att barn och vuxna utnyttjas sexuellt i pornografiska syften. Vi redogör även för de utmärkande faktorer som ökar risken för att utsättas i denna kontext. Vi beskriver även de grupper som befinner sig en särskild sårbar situation och därmed har en ökad riskutsatthet.

¹ Se Jämställdhetsmyndigheten (2019). *Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete*, s. 20 och World Health Organization (2007). *Engaging men and boys in changing gender-based inequity in health: Evidence from programme interventions*, s. 17 ff.

12.1 Sexuellt utnyttjande med koppling till pornografi behöver förebyggas på flera arenor

För att det ska vara möjligt att förebygga att barn utnyttjas sexuellt genom att skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften och förhindra sexuellt risktagande och våldsutsatthet i en pornografisk kontext behöver arbetet vara långsiktigt och inbegripa åtgärder på flera samhällsarenor och preventionsnivåer samtidigt för att ge störst effekt.² En förutsättning för ett effektivt förebyggande arbete är att yrkesverksamma har kunskap om de särskilda risk- och skyddsfaktorer som finns i barnets uppväxtvillkor (det enskilda barnet, vårdnadshavare, närstående vuxna), i de sociala miljöer som omger barnet (skola, fritid, internet) och i samhälleliga sammanhang (sociala och kulturella normer) samt hur de samspelar sinsemellan.³

Arbetet kräver även samverkan då en enskild aktör sällan vare sig har kunskap, ensamt ansvar eller förmåga att lösa problemet. Komplexa samhällsutmaningar kräver i stället att flera aktörer från olika sektorer och organisationer går samman och gemensamt försöker hitta nya lösningar och förhållningssätt.⁴

12.1.1 Våldsutsatthet med koppling till pornografi behöver bli en tydlig del i det förebyggande arbetet mot våld

Det råder stor enighet bland de organisationer, myndigheter och verksamheter som utredningen har varit i kontakt med om att det i stort sett saknas ett kunskapsbaserat och systematiskt förebyggande arbetet för att förhindra att barn utnyttjas sexuellt i form av att skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften och våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi. Det gäller både på nationell, regional och lokal nivå.

Enligt Brå är det knappt 25 procent av landets kommuner som når lagstiftningens förväntningar om att ha ett kunskapsbaserat brottsförebyggande arbete som omfattar kartläggning, lägesbild, orsaksanalys, åtgärdsplan och en uppföljning av arbetet.⁵ Av dessa är det ännu färre som arbetar med att förebygga brott med koppling till

² Jämställdhetsmyndigheten (2019). *Inget att vänta på – Handbok för våldsförebyggande arbete.*

³ Socialstyrelsen (2020). *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende – Kunskapsstöd för socialtjänsten.*

⁴ Westin, Calderon, Hellqvist. (2016). *Att leda samverkan.*

⁵ Brå (2023). *Det brottsförebyggande arbetet i Sverige – Nuläge och utvecklingsbehov 2023.*

våld i nära relation, hedersrelaterat våld och förtryck och allra minst sexuell exploatering och prostitution och människohandel för sexuella ändamål inklusive utnyttjande i pornografiska syften.⁶

Länsstyrelsen i Västra Götaland och regionkoordinatören mot prostitution och människohandel i region Väst, lyfter i en intervju med utredningen att utsatthet kopplad till pornografi inte är en aktuell fråga hos kommunerna ännu,⁷ vilket även framgår i den kommunenkät som utredningen genomfört.⁸ De anser att frågan måste in i ett sammanhang och som en del av annan sexuell exploatering eller våldsutsatthet. Mikamottagningen i Göteborg, jämför med frågan om hedersrelaterat våld och förtryck, där det i dag förväntas att alla inom socialtjänsten ska kunna svara på vart man ska vända sig om man är utsatt. De önskar att det samma skulle gälla för sexuell exploatering och menar att målgruppen i första hand behöver uppmärksammas och ges tillgång till samhällets stöd på liknande sätt som andra som mår dåligt och far illa.⁹

Detta bekräftas av övriga länsstyrelser som menar att våld som sker i en pornografisk kontext inte har hittat en tydlig hemvist hos kommunerna ännu. Det gäller även länsstyrelsernas eget arbete. Exempelvis är det bara 3 av 19 svarande länsstyrelser som inkluderar frågor om våldsutsatthet i pornografi i de regionala strategierna och handlingsplanerna, vilket framgår av den enkät som länsstyrelserna besvarat. Det har både att göra med att den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor inte adresserar utsatthet i denna kontext samt att länsstyrelsernas lokala och regionala samarbetspartners hittills inte har efterfrågat att området bör ingå i de regionala strategierna.

Flera länsstyrelser lyfter viken av att dessa frågor kommer in på ett tydligare sätt i länsstyrelsernas eget regionala arbete eftersom det är en förutsättning för att länsstyrelserna ska kunna stödja den lokala och regionala nivån på ett ändamålsenligt sätt.¹⁰ Genom att integrera frågorna i det våldsförebyggande och brottsförebyggande arbetet skulle frågorna ingå i en redan etablerad stöd- och samordningsstruktur

⁶ Brå. *Kartläggning av tre våldstyper*. <https://bra.se/forebygga-brott/forebyggande-metoder/kartlaggning-av-tre-valdstyper.html> (hämtad 2023-11-08).

⁷ Gemensam intervju 2022-11-16.

⁸ Se kapitel 10.

⁹ Mikamottagningen i Göteborg. Intervju 2022-11-14.

¹⁰ Fokusgrupp med länsstyrelsernas utvecklingsledare. Gemensam intervju 2023-08-22.

som utgår från ett kunskapsbaserat och systematiskt arbetssätt, vilket många lyfter som positivt.

12.1.2 Våldet behöver synliggöras och göras "pratbart"

Samtliga verksamheter som utredningen har träffat har en samstämmig bild av att utsatthet för våld och sexuellt utnyttjande i pornografiska syften måste synliggöras och att medvetenheten om problematiken behöver öka i samhället, både hos allmänheten, yrkesverksamma och hos målgruppen själva. Att våldsutsatthet i denna kontext synliggörs och uppmärksammas är centralt för att våldet ska gå att förebygga och för att målgruppen ska få sina rättigheter tillgodosedda.

Det finns flera förklaringar till varför området inte är synliggjort till den grad som vore önskvärd. Det har dels att göra med att samhällets fokus har varit att skydda allmänheten och särskilt barn och unga från att exponeras för förråande pornografiska skildringar och inte primärt att skydda de som utsätts vid framställningen av materialet, vilket medfört att kunskapen om produktions- och distributionsförhållandena inte är lika hög. Kunskapsutvecklingen har inte heller utvecklats i samma takt som internets framväxt varför det finns en eftersläpning kring förståelsen om hur våldet tar sig uttryck på den digitala arenan och hur regleringen ska se ut när det gäller säkerheten på internet. Det digitala våldet har heller inte betraktats som lika allvarligt som våld som sker i den fysiska miljön.

En annan anledning till att området är osynliggjort är att frågor som rör sex och i synnerhet pornografi är ämnen som är tabu i samhället. Det är ett ämnesområde som gemene man undviker att tala öppet om då det väcker genans. Sexualitet och vad som är och inte är njutbara sexuella relationer är även något som ses som en privat angelägenhet. Eftersom pornografi där vuxna förekommer i sig inte är olagligt varken att medverka i eller att titta på kan det vara svårt att upptäcka utsatthet och avgöra vad som är brottsliga handlingar, både för de som själva medverkar och för omgivningen.

Många yrkesverksamma som utredningen varit i kontakt med vittnar om att det generellt är svårt att ställa frågor om sexuellt våld och att pornografi är särskilt svårt att prata om. Detta gör att många känner sig osäkra och i stället undviker att ställa frågor som skulle kunna bidra till att utsattheten upptäcks. Det gäller särskilt de yrkes-

grupper som sällan kommer i kontakt med personer som kan ha utnyttjats eller medverkat i pornografi i sitt dagliga arbete. Denna bild delas av organisationen Storasyster och Rädda Barnen som menar att när något inte är ”pratbart” i samhället bidrar det till skuld och skam och försvårar för utsatta att berätta om övergrepp.¹¹ Att samtal kommer i gång i samhället om känsliga ämnen bidrar till att minska tabun vilket ökar möjligheterna att målgruppernas vågar berätta vad om vad som de varit med om. Först då kan insatser sättas in som kan förhindra fortsatt utsatthet.

Yrkesverksammas osäkerhet i kombination med att målgruppen inte själva berättar vad de varit med om gör att utsattheten inte synliggörs. Det har bland annat att göra med att målgruppen sällan uppfattar det som de varit med om som våld, många gånger på grund av att våldshandlingarna är förväntade och ett normaliserat inslag i den pornografiska framställningen.

Mikamottagningen i Göteborg bekräftar denna bild och lyfter att för många av deras klienter har normaliseringen av våld påbörjats redan under uppväxten då flertalet har varit utsatta för olika typer av våld redan som barn.¹² Även i den intervjustudie som genomförts på uppdrag av utredningen om vuxnas utsatthet i pornografiproduktion berättar flera av intervjupersonerna att trots att de gjorde motstånd mot våld och exploatering, internaliserade de en försämrad självbild och började betrakta våldsutsattheten som normen.¹³ Studier visar att när våld normaliseras osynliggörs det vilket motverkar möjligheten till förändring, eftersom det ses som mindre allvarligt och då inte heller något som personen söker stöd för.¹⁴ Normaliseringen bidrar då till att utsattheten underrapporteras. Frågans komplexitet, dess känsliga natur och våldets normalisering är tillsammans en bidragande faktor till varför medvetenheten om våldsutsatthet vid produktion och distribution är låg och varför frågan är osynliggjord. Att motverka normalisering är därför centralt i arbetet med att förebygga våld i denna kontext.

¹¹ Storasyster och Rädda Barnen. Personlig kommunikation 2023-10-30.

¹² Mikamottagningen i Göteborg. Intervju 2022-11-14.

¹³ Donevan, Jonsson och Svedin (2023). *Intervjustudie bland personer med erfarenheter av att bli filmad eller fotograferad för pornografiproduktion.*

¹⁴ Isdal (2017). *Meningen med våld.*

12.1.3 Övergrepp på internet behöver tas på allvar

I Riksrevisionens granskning av Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens arbete med internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn, framkommer att internet radikalt har ökat riskerna för sexualbrott mot barn eftersom det gett förövare tillgång till nya arenor där de kan begå sexuella övergrepp och utbyta övergreppsmaterial.¹⁵ Trots detta verkar denna typ av brott inte tas på lika stort allvar. Många unga som utsatts för digitalt våld, så som att någon hotat om att sprida, eller spridit någons avklädda eller nakna bilder online, vittnar om vuxenvärldens oförståelse och stor bristande kunskap.

Novahuset, som erbjuder stöd till personer som utsatts för sexuellt våld, anser att digitalt våld bagatelliseras.¹⁶ För den som är utsatt kan det tvärtom vara så att bilder och filmer som sprids på internet, oavsett om innehållet i sig visar ett övergrepp eller inte, känns värre än fysiskt våld, vilket framkommer av resultaten i litteraturstudien om barn och ungdomars utsatthet i någon form av pornografiskt material som presenteras i kapitel 7 och 8.¹⁷ Även ECPAT menar att samhällets inställning ofta är att det inte är så allvarligt med ”bara några bilder”, men för de utsatta barnen är det väldigt allvarligt och i vissa fall kan det även leda så långt som till suicidförsök eller suicid.¹⁸

Det som finns på internet riskerar även att finnas kvar under lång tid, vilket kan innebära en ständig oro och lidande för den som drabbats. När omgivningen betraktar det digitala våldet som mindre allvarligt än fysiska övergrepp, leder det i förlängningen till att våldet och den utsattes upplevelser osynliggörs. I satsningar på att öka kunskapen om våldsutsatthet behöver därför särskilt den digitala aspekten lyftas, vilket kan göras just med hjälp av barn och unga. Eftersom kunskapen generellt om digitalt våld generellt är låg i samhället menar ECPAT att det är viktigt att ta del av barn och ungas kunskap och erfarenheter om hur och på vilka plattformar dessa övergrepp sker.¹⁹

¹⁵ Riksrevisionen (2021). *Internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn – stora utmaningar för polis och åklagare*.

¹⁶ Novahuset. Intervju 2022-09-21.

¹⁷ Svedin (2023). *Barn och ungdomar exploaterade i någon form av pornografiskt material – En litteraturöversikt*.

¹⁸ ECPAT. Intervju 2022-09-22.

¹⁹ Ibid.

12.1.4 Stort behov av en generell kunskapshöjning om vad som är våld, samtycke och brottsliga handlingar

De flesta som utredningen har träffat tar upp att många barn och unga inte definierar det som de varit om som våld och att de inte vet vad som är brottsliga handlingar, särskilt inte på internet. ECPAT, som arbetar för att stoppa sexuell exploatering av barn, uppger att många barn som de kommer i kontakt med inte vet vad som är brottsligt och vad barn kan och inte kan samtycka till. Detta är även något som representanter från Polismyndigheten har uppmärksammat.²⁰

För att kunna förebygga och motverka våld och sexuellt utnyttjande i pornografiska syften behöver både vuxna och barn mer kunskap. Information behöver nå ut brett till allmänheten och frågorna behöver lyftas och diskuteras i olika sammanhang. Att kunskapen även riktas till särskilt utsatta målgrupper såsom barn och unga, är oerhört viktigt för att både stärka individens egna skyddande strategier och främja de utsattas benägenhet att både söka stöd och att polisanmäla händelserna.

Flera myndigheter och organisationer bedriver redan ett visst kunskapshöjande arbete för att förbättra arbetet inom området. För att stödja yrkesverksamma, har bland andra Rädda Barnen tagit fram en verktygslåda, som på olika sätt gör frågor om kroppen, gränser, samtycke och övergrepp ”pratbart” med barn upp till 12 år, som kallas ”Stopp min kropp!”.²¹ ECPAT lyfter att denna typ av material inklusive diskussioner med barn om samtycke och information till barn från exempelvis dittecpat.se, UMO och RFSU, är en viktig del i att förmedla kunskap om vad som är rätt och fel i sexuella interaktioner samtidigt som ett positivt budskap förmedlas om sex och intimitet.²²

Andra informationssatsningar som bidrar till kunskapshöjningen om frågorna i samhället är Jämställdhetsmyndigheten kampanjen ”Låt inte tystnaden tala!” som syftar till att förebygga sexuell exploatering²³ samt Polismyndighetens kampanj ”Är det delbart?” som tagits fram för att höja kunskapen om vad som är olagligt och lagligt när det kommer till att dela nakenbilder på nätet och som även syftar

²⁰ Polismyndigheten. Intervju 2022-09-28.

²¹ Rädda Barnen. *Vägledning Stopp min kropp*. <https://www.raddabarnen.se/rad-och-kunskap/foralder/stopp-min-kropp/> (hämtad 2022-11-08).

²² ECPAT. Intervju 2022-09-22.

²³ Jämställdhetsmyndigheten. *Kampanjer*.

<https://nspm.jamstalldetsmyndigheten.se/kampanjer/lat-inte-tystnaden-tala-till-dig-som-ar-ung/> (hämtad 2023-10-30).

till att fler brott ska anmälas.²⁴ Även Jämställdhetsmyndighetens kampanj ”Svartsjuka är inte romantiskt” berör området till viss del.²⁵

12.1.5 Vårdnadshavare och andra vuxna i barnets närhet behöver ett utökat stöd

Internetanvändande är i dag en del av barn och ungas vardag. Enligt Internetstiftelsen använder i princip alla barn och unga internet, men deras användande skiljer sig åt från de äldres vanor.²⁶ Flera av de aktörer om utredningen har träffat menar att många vårdnadshavare och andra vuxna i barnets närhet, exempelvis släktingar, andra anhöriga och familjehem, har bristande kunskap om vad som händer på internet och hur barnens digitala vardag ser ut. Skillnaden mellan vad vårdnadshavare och andra vuxna i barnets närhet tror att barn gör på internet och vad barn faktiskt gör är stor.

Enligt Internetstiftelsen är det många föräldrar till barn i åldern 8–19 år som inte känner sig inte tillräckligt insatta i vad deras barn gör på nätet. I den senaste undersökningen framkommer att var tionde flicka har blivit ombedd att skicka ”nudes” på sig själv mot betalning, vilket endast fyra procent av föräldrarna känner till.²⁷ Det kan vara svårt för de vuxna att veta vad som är okej och inte när det kommer till att dela bilder och filmer på internet. Det kan också vara svårt att skilja på vad som är vanliga meddelanden av sexuell karaktär via sms eller appar, s.k. ”sexting”, och vad som klassas som ett barnpornografibrott. Det är få föräldrar som vet hur de ska föra en diskussion om detta hemma.

Föreningen Alltid Sedd²⁸ och ECPAT,²⁹ ser ett behov av riktade utbildningar och stödjande insatser till både föräldrar och andra vuxna i barnets närhet om barnets liv på nätet. De vuxna behöver därför ges verktyg för att kunna förbereda den unge på vad hen har rätt till och vad hen kan utsättas för på internet och hur barnet då bör agera. RFSL Ungdom lyfter att en särskilt utsatt grupp att drabbas för sexuell exploatering är hbtqi-ungdomar, vilket bekräftas i många

²⁴ Polisen. *Nakenbilder – ta, ha och dela*. <https://polisen.se/utsatt-for-brott/skydda-dig-mot-brott/delbart/> (hämtad 2023-09-16).

²⁵ *Svartsjuka är inte romantiskt*. <https://www.svartsjukaarinterromantiskt.se/sv/> (hämtad 2023-11-18).

²⁶ Internetstiftelsen (2023). *Svenskarna och internet 2023*.

²⁷ Internetstiftelsen (2023). *Barnen och internet – Ur svenskarna och internet 2023*.

²⁸ Alltid Sedd. Intervju 2022-10-07.

²⁹ ECPAT. Intervju 2022-09-22.

studier.³⁰ De menar att stöd till föräldrar vars barn nyligen kommit ut skulle kunna hjälpa dem att stötta sitt barn, vilket i sin tur skulle kunna göra barnen tryggare och mindre sårbara.³¹

Regionskoordinatorn mot prostitution och människohandel i Stockholm, som arbetar med barn som utsätts för sexuell exploatering, ser även ett behov av ett krisstöd till föräldrar som nyligen har fått kännedom om att deras barn varit utsatt för sexuell exploatering.³² Ett riktat föräldrastöd skulle ge föräldrarna avlastning i krisen och att de skulle få bättre möjligheter att bemöta och stötta barnet utifrån barnets behov i situationen, vilket skulle ha en skyddande effekt.

När det gäller stöd till föräldrar erbjuder, i stort sett samtliga kommuner, någon form av föräldrastöd, ofta med stöd av Myndigheten för föräldraskapsstöd (MFoF) och länsstyrelserna, vilket innebär att det finns goda förutsättningar att även stödja föräldrar med denna typ av problematik. Flera organisationer har även redan ett utvecklat ett riktat stöd till föräldrar och vuxna i barnets närhet, som skulle kunna få större spridning. Exempelvis ECPAT:s föräldrastöd³³ som består av information, rådgivning och personlig rådgivning samt BRIS Vuxentelefon³⁴ för rådgivning till vuxna om barn och unga. Vikten av att föräldrar nås av ett bra och tydligt informationsstöd om hur de kan förhålla sig till sina barns internetvanor, inte minst när de börjar bli oroande, rekommenderas även i litteraturöversikten om barn och ungdomars utsatthet. Som exempel lyfts materialet ”Åtta råd till vuxna”.³⁵ Sammanfattningsvis visar utredningens kartläggning att stöd till vårdnadshavare och andra vuxna barns närhet är en viktig del i det förebyggande arbetet och behöver utvecklas och nå ut till ännu fler än vad det gör i dag, särskilt kring frågor som rör utsatthet på nätet.

³⁰ Se kapitel 7 och 8.

³¹ RFSU Ungdom. Intervju 2022-09-20.

³² Regionkoordinator mot prostitution och människohandel i Stockholm. Intervju 2022-09-27.

³³ ECPAT. *Vuxenstöd*. <https://ecpat.se/vuxenstod/> (hämtat 2023-09-21).

³⁴ Bris. *Vuxentelefon*. <https://www.bris.se/for-vuxna/start/bris-vuxentelefon/> (hämtat 2023-09-21).

³⁵ Svedin (2023).

12.1.6 Skolan har goda möjligheter att främja samtal om sexualitet, samtycke och relationer och förebygga våld

Skolan är en viktig arena för det främjande och våldsförebyggande arbetet då det är där som barn och unga tillbringar en stor del av sin uppväxt.³⁶ Kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer är en del av skolans övergripande värdegrunds- och kunskapsuppdrag och ingår i flera kurs- och ämnesplaner. Enligt läroplanerna för fritidshem, grundskola och gymnasieskolan, ska kunskapsområdet bidra till att främja elevernas hälsa och välbefinnande.³⁷ I kunskapsområdet ingår även att förmedla betydelsen av samtycke och kunskaper om maktstrukturer kopplade till kön. En del handlar om att utveckla elevernas kritiska förhållningssätt till framställningar av relationer och sexualitet i olika medier och sammanhang, bland annat i pornografi.³⁸

Många aktörer som utredningen har varit i kontakt med, däribland Barnafriid – nationellt centrum för kunskap om våld mot barn (Linköpings universitet) och Ellencentret, ser ett behov av att kunskaper om sexuella övergrepp och sexuell exploatering ska komma in i skolans undervisning på ett tydligare sätt i och med det nya kunskapsområdet. Även Jämställdhetsmyndigheten anser att frågan om sexuell exploatering tydligt behöver inkluderas i det nya ämnet, liksom vikten av att utmana destruktiva maskulinitetsnormer eftersom det är en viktig del i förebyggande syfte.³⁹ ECPAT menar även att internetrelaterade frågor behöver ingå i undervisningen⁴⁰ och RFSL lyfter att det är viktigt att inkludera ett hbtqi-perspektiv i arbetet.⁴¹

Utöver att elever behöver ökade kunskap om vad som är våld och övergrepp, är det flera som lyfter att barnen och de unga även behöver kunskap om vad som är ömsesidiga sexuella relationer. RFSU framhåller att om barn och unga får kunskap om sina rättigheter och verktyg för att kommunicera både sin lust och sina gränser, och kunskap om ömsesidighet, kan de även förstå och kritisera sex som går över någons gränser. De menar vidare att unga behöver få ut-

³⁶ Skr. 2016/17:10.

³⁷ Gäller även för läroplanerna för anpassad grund- och gymnasieskola.

³⁸ Skolverket. *Sexualitet, samtycke och relationer*.

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sexualitet-samtycke-och-relationer> (hämtad 2023-09-21).

³⁹ Jämställdhetsmyndigheten (2021b). *Prostitution och människohandel*.

⁴⁰ ECPAT. Intervju 2022-09-22.

⁴¹ RFSL. Intervju 2022-09-20.

forska sin sexualitet på sina villkor och betonar även att i de fall som bilder och filmer tagits i samtycke, men sedan spridit mot personens vilja, är det viktigt att inte skuldbelägga eller begränsa själva porträtterandet av sexualiteten då det är själva spridningen som skett utan samtycke som är själva problemet.⁴²

I Barnombudsmannens kartläggning av kunskap om pornografins inverkan på barn och unga lyfter barnen och de unga själva att det är viktigt att elever inte skambeläggs av vuxna, utan att sex- och samlevnadsundervisningen behöver normalisera frågor och samtal om sex och pornografi, men på ett kritiskt sätt.⁴³

Skolverket lyfts som en viktig aktör som ansvarar för att ta fram kunskapsstöd och handledningar inom kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer, vilket även inbegriper stödmaterial för den anpassade grund- och gymnasieskolan. Att undervisningen blir bra och når alla är inte minst viktigt för unga med funktionsnedsättning eftersom barn med funktionsnedsättningar är mer utsatta än andra barn för exempelvis sex mot ersättning och oftare än andra barn har skickat avklädda bilder på sig själva.⁴⁴

Det är viktigt att undervisningen inte bara utformas från en skyddsaspekt, utan även tar upp positiv sexualitet, vilket avser alla skolformer inklusive de anpassade. Syftet är att alla barn ska kunna identifiera sunda relationer och skilja dem från risksituationer samt ha kunskap om sexuellt våld och om vad sexuellt våld på nätet kan vara.

12.2 Kunskap om särskild riskutsatthet behöver tillämpas

En förutsättning för att kunna förebygga att barn och vuxna utnyttjas sexuellt i pornografiska syften, är att kunskapen om de faktorer som utgör en risk för, eller skyddar målgrupperna från att utnyttjas tillämpas i större utsträckning. Det finns god kunskap om att personer som utnyttjats sexuellt för pornografiska syften ofta har flera gemensamma riskfaktorer i sin bakgrund, vilket framgår av

⁴² RFSU. Intervju 2022-10-20.

⁴³ Barnombudsmannen (2021). *Kartläggning av kunskap om pornografins inverkan på barn och unga. Delrapport 3.*

⁴⁴ Se Svedin, Landberg, Jonsson (2021). *Unga, sex och internet efter #metoo – om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020/2021* samt Statens Medieråd (2023) *Ungar & medier 2023.*

utredningens samlade kartläggning om våldsutsatthet.⁴⁵ Genom ett ökat fokus på dessa riskfaktorer ökar även möjligheterna att förebygga utsatthet i en pornografisk kontext.

12.2.1 Att förebygga sexuella övergrepp och annan utsatthet under barns uppväxt är centralt

Många organisationer som utredningen träffat anger att tidig utsatthet under uppväxtåren utgör en risk för att utsättas i pornografiska sammanhang senare i livet. Detta bekräftas av resultaten i intervjustudien om vuxnas erfarenhet av pornografi. I studien rapporterar intervjupersonerna höga nivåer av olika potentiellt traumatiska händelser under uppväxten inklusive ogynnsamma uppväxtvillkor. Det framkommer att majoriteten av deltagarna, har utsatts för fysiskt våld från vuxna, både av någon inom familjen och av någon annan vuxen, samt utsatts för känslomässig misshandel. Vidare anger alla utom en av de medverkande i undersökningen att de varit utsatta för sexuella övergrepp under uppväxten.⁴⁶

Flera organisationer erfar även att det inte heller är ovanligt att personer som utsatts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi även har erfarenhet av att, tidigare i livet, ha fått bilder och filmer med naket eller sexuellt innehåll spridda eller att de har erfarenhet av att som barn ha blivit kontaktade i sexuellt syfte på internet, så kallad ”grooming”. Att som barn bli kontaktade på nätet i sexuella syften uppges av vissa aktörer ha lett till att fler barn, som inte nödvändigtvis har sårbarhetsfaktorer, i större utsträckning än tidigare riskerar att utsättas för sexuell exploatering. Även en majoritet av personerna i intervjustudien (69 procent) berättar att de var under 18 år när de första gången genomförde en sexuell handling i utbyte mot pengar eller annan ersättning.⁴⁷

Alla yrkesverksamma som utredningen har träffat som möter barn och vuxna stödsökande berättar även att det är mycket vanligt att deras stödsökande har blivit utsatta för sexuella övergrepp tidigare i livet. Exempelvis berättar representanter från de kommunala Mikamottagningarna, att en majoritet av deras klienter har erfarenhet av tidigare sexuellt våld. Det kan handla om att de har utsatts för sexu-

⁴⁵ Bl.a. Donevan m.fl. (2023) Farley m.fl (2023), Svedin (2023) och Waltman (2023).

⁴⁶ Donevan m.fl. (2023).

⁴⁷ Ibid.

ella övergrepp eller att de blivit sålda och utnyttjade för sexuella ändamål som barn. Ellencentret, som också återkommande möter barn och unga vuxna som utsatts för någon form av sexuell exploatering, berättar samma sak.⁴⁸ Det framgår även av deras sammanställda verksamhetsstatistik från 2022 att samtliga tjejer som är utsatta i prostitution eller annan sexuell exploatering och som fått hjälp på mottagningen varit utsatta för tidigare sexuellt våld.⁴⁹ Även Ung Utsatt delar denna erfarenhet. Enligt mottagningens statistik har så många som 78 procent av alla med erfarenhet av sex mot ersättning även blivit utsatta för sexuella övergrepp tidigare i livet.⁵⁰ Organisationernas kunskap rör främst personer som utsätts för prostitution, men många yrkesverksamma menar att detta även går att applicera på personer som utnyttjas eller medverkar i pornografi. Bland annat tyder resultaten från intervjustudien på att bilden stämmer då samtliga utom en av de medverkande anger att de varit utsatta för sexuella övergrepp under uppväxten.⁵¹

Studier visar att personer som utsatts för sexuella övergrepp löper en ökad risk att utveckla ett sexuellt destruktivt beteende inklusive ett sexuellt risktagande, exempelvis i form av att sälja sex för att avsiktligt skada sig själv. Beteende syftar många gånger till att hantera svåra känslor efter erfarenhet av trauma och kallas ibland för ett sexuellt reaktivt beteende.⁵² Beteendet fyller då samma funktion för ångestlindring och känsloreglering som andra former av självskada.⁵³ Flera andra studier visar även att personer som utsatts för sexuella övergrepp löper en ökad risk att utsättas igen, så kallad reviktivering.⁵⁴ En central del i arbetet med att förebygga att barn och vuxna utnyttjas i pornografi är därför att säkerställa att personer som utsätts för sexuella övergrepp upptäcks och får adekvat stöd och behandling.

⁴⁸ Ellencentret. Intervju 2022-09-02.

⁴⁹ Stiftelsen 1000 Möjligheter (2023). *Ellenrapporten – Tjejer utsatta för prostitution och annan sexuell exploatering*.

⁵⁰ Ung Utsatt. Intervju 2023-02-09.

⁵¹ Donevan m.fl. (2023).

⁵² von Mentzer 2023. Preliminära resultat presenterade vid konferens om sexuell riskutsatthet och sexuellt våld den 9 november 2023 i Göteborg.

⁵³ Fredlund (2019). *Adolescents Selling Sex and Sex as Self-Injury*.

⁵⁴ Se Scoglio, et al. (2019). *Systematic Review of Risk and Protective Factors for Revictimization After Child Sexual Abuse*. samt Hailes, et al. (2019). *Long-term outcomes of childhood sexual abuse: an umbrella review*.

12.2.2 Kunskap om riskfaktorer hos vuxna som inte söker stöd behöver öka

Även om det finns viss kunskap, finns det kunskapsluckor om risk- och skyddsfaktorer med koppling till utsatthet i pornografi. Det behövs därför fler studier för att få en tydligare bild av vilka risk- och skyddsfaktorerna är på olika nivåer, hur de förändras över tid och hur de påverkar varandra. För personer som börjat vara aktiva inom pornografi som vuxna och som inte har sökt någon typ av stöd har utredningen inte tillräcklig information om för att kunna uttala vilka individuella riskfaktorer som kan vara aktuella. Några av de aktiva personerna som utredningen har träffat berättar om sexuell utsatthet och olika former av utanförskap, men det går inte att dra några slutsatser om likheter och skillnader jämfört med de som har sökt stöd. Utredningen kan inte heller uttala sig om det föreligger särskilda individuella sårbarheter för personer som fått sexuellt eller naket material spridit till pornografiska sajter utan vetskap eller samtycke. I detta sammanhang är det viktigt att påpeka att vem som helst kan få bilder eller filmer med intimt innehåll delade mot sin vilja.

12.3 Särskild sårbarhet behöver uppmärksammas

Förutom att det är vanligt att många ur målgruppen har utsatts för sexuella övergrepp eller annan utsatthet under uppväxten, är flera aktörer överens om att många i målgruppen även uppvisar flera andra sårbarhetsfaktorer och som ökar risken för utsatthet. Det handlar om personer med funktionsnedsättning, hbtqi-personer, personer med skadligt bruk eller beroende, personer som befinner sig i ekonomisk utsatthet, barn och unga i samhällets vård, personer med koppling till kriminella miljöer och personer med erfarenhet av migration. Flickor och kvinnor lyfts som en särskilt riskutsatt grupp. I kontakt med de organisationer som möter stödsökande ur målgruppen framkommer det även att det inte är ovanligt att en och samma individ har flera av dessa riskfaktorer. Bland annat berättar representanter från SMC Pilen i Göteborg att många av de som söker stöd har varit utsatta för upprepade övergrepp och många har även

annan samsjuklighet och lever under svåra livsvillkor.⁵⁵ Multiutsattheten gör dessa målgrupper särskilt sårbara.

12.3.1 Flickor och kvinnor

Kvinnor är mer utsatta än män för alla typer av sexuella trakasserier, övergrepp och våld, enligt en rapport från Folkhälsomyndigheten, 2017.⁵⁶ Även en majoritet av de verksamheter som utredningen träffat påtalar att flickor och kvinnor är en särskilt utsatt riskgrupp för sexuellt våld. Flera studier och rapporter visar att framför allt ålder och kön är två viktiga riskfaktorer, där barn och unga samt flickor och kvinnor löper högre risk att utsättas för olika typer av sexualbrott. Exempelvis i Stiftelsen Allmänna Barnhusets nationella studie om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering, framgår att flickor är betydligt mer utsatta än pojkar. Drygt var tredje flicka uppger att hon varit utsatt för övergrepp under sin uppväxt.⁵⁷ Statistik från Brå visar att flickor och kvinnor är överrepresenterade när det gäller sexualbrott, både avseende polisanmälda brott⁵⁸ och egenrapporterad utsatthet.⁵⁹ Det har dock visat sig att könsskillnaderna inte är lika tydliga när det gäller sexuellt utnyttjande genom att få ersättning för bilder eller filmer.⁶⁰ Svensk forskning om killar som har utsatts för sexuellt våld är begränsad. I en studie om män våldtagna av män lyfts en internaliserad skam fram som ett hinder för offren att berätta om våldtäkten, anmäla den eller söka hjälp- och stödåtgärder.⁶¹

12.3.2 Funktionsnedsättning

Bland annat i litteraturöversikten som utredningen har beställt framkommer att barn med NPF-diagnoser är mer utsatta än andra för exempelvis förfrågningar om att sälja nakenbilder på nätet.⁶² Att

⁵⁵ SMC Pilen. Intervju 2022-11-15.

⁵⁶ Folkhälsomyndigheten (2019). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) i Sverige 2017 – Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017*.

⁵⁷ Landberg, Jonsson, Svedin (2022). *Det gäller en av fyra – Fakta om barn, sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020–2021*.

⁵⁸ Brå (2023). *Anmälda brott 2022*.

⁵⁹ Brå (2023). *Nationella trygghetsundersökningen 2023*.

⁶⁰ Se kapitel 7.

⁶¹ Knutagård (2009). *”Men du har ju blivit våldtagen” – om våldtagna mäns ordlöshet*.

⁶² Svedin (2023). Se även kapitel 7 och 8.

personer med funktionsnedsättning är en särskilt sårbar grupp att utsättas för sexuellt våld överensstämmer med aktörernas bild och framgår även i flera studier inom området. Av deltagarna i intervjustudien var det lite över hälften som uppgav att de hade någon form av funktionsnedsättning, varav ADHD och autism var vanligast.⁶³

En nyligen publicerad rapport från Myndigheten för delaktighet (MFD) visar att personer med funktionsnedsättning är utsatta för våld i högre grad än andra. I rapporten framkommer att personer med funktionsnedsättning löper ökad risk att utsättas för våld och sexuella övergrepp både som barn och vuxna. Risken att utsättas för alla typer av våld är nästan dubbelt så stor för personer med funktionsnedsättning än för dem utan.⁶⁴ Det framkommer även att barn med intellektuella funktionshinder är särskilt sårbara eftersom de dels har svårt att se konsekvenser av sina handlingar, dels har svårt att bedöma risker och därmed lätt kan luras in i situationer som kan innebära att de blir utnyttjade. Ungdomar med neuropsykiatriska eller psykiatriska tillstånd är särskilt utsatta.

Liknande resultat finns i Stiftelsen Allmänna Barnhusets nationella kartläggningar om våld mot barn. Undersökningen från 2020 visar att barn med en funktionsnedsättning eller kronisk sjukdom är utsatta för alla former av våld i betydligt större utsträckning än de som inte har en funktionsnedsättning.⁶⁵

Barn och unga med intellektuella funktionsnedsättningar, särskilt flickor, är även i högre grad än andra utsatta för vissa hot och övergrepp på nätet. I Statens medieråds undersökning från 2023 framkommer precis som i tidigare års undersökningar dels att flickor råkar ut för olika former av sexuella närmanden eller trakasserier i högre grad än pojkar, dels att den upplevda utsattheten på nätet och via mobilen är generellt högre bland ungdomar med psykiska funktionsnedsättningar.⁶⁶ Bristande stöd från omgivningen och en känsla av utanförskap kan göra dessa grupper särskilt utsatta och sårbara.

⁶³ Donevan m.fl. (2023).

⁶⁴ Myndigheten för delaktighet (2023). *Våld mot personer med funktionsnedsättning – om utsatthet och förekomst av våld*.

⁶⁵ Jernbro & Landberg (2020). *Multiutsatta barn – Om barn som utsatts för flera typer av barnmisshandel*.

⁶⁶ Statens medieråd (2023). *Sammanfattning av Ungar & medier 2023*.

12.3.3 Hbtqi

Som framgått av kartläggningen av sexuellt utnyttjande barn i pornografiska syften och effekter på fysisk och psykisk hälsa som redovisats i kapitel 7 och 8 finns det forskning som visar att hbtqi-ungdomar är mer utsatta än andra för exempelvis förfrågningar om att sälja nakenbilder på nätet. Även flertalet verksamheter som utredningen har träffat ser att hbtqi-personer är en särskilt sårbar grupp som löper högre risk än andra att utsättas. Flera studier visar det samma. Enligt Stiftelsen Allmänna Barnhusets senaste nationella kartläggning om våld mot barn som släpptes 2023 utsätts 28,6 procent av barn i Sverige för sexuella övergrepp. Studien visade att icke-binära var utsatta för de flesta former av våld i högre grad i jämförelse med pojkar.⁶⁷ Folkhälsomyndighetens kartläggning om befolkningens sexuella och reproduktiva hälsa och rättigheter från 2017 visar att hbtqi-personer utsätts för alla former av sexuella övergrepp och sexuellt våld i högre grad jämfört med andra.⁶⁸ Även en studie från MUCF om unga hbtqi-personers levnadsvillkor visar att unga hbtqi-personer löper större risk än andra att utsättas för hot, sexuellt våld eller utnyttjande.⁶⁹ Som en konsekvens av utsattheten har unga hbtqi-personer en betydligt sämre hälsa än den övriga befolkningen.

Enligt RFSL finns det även vissa indikationer på att transpersoner i Sverige utgör en ekonomiskt utsatt grupp. Det gäller i synnerhet unga transpersoner.⁷⁰ RFSL framhåller risken med att hbtqi-personer kan utveckla en internaliserad homo- och transfobi, dvs. att man tar till sig samhällets negativa syn på den minoritet man tillhör. Det leder ofta till en försämrad självkänsla och att man söker mer bekräftelse för den man är, exempelvis på internet, vilket kan försätta en i en utsatt position.⁷¹ Transpersoner är en särskilt sårbar grupp som lever med en stor utsatthet, vilket bland annat framkommer i ett betänkande om transpersoners levnadsvillkor.⁷² I Folkhälsomyndighetens rapport om hälsan bland transpersoner visar resultaten att sju

⁶⁷ Jernbro, Landberg, Thuin (2023). *Våld mot barn 2022 – En nationell kartläggning*.

⁶⁸ Folkhälsomyndigheten (2019). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) i Sverige 2017 – Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017*.

⁶⁹ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2019). *Olika verkligheter. Unga hbtqi-personer om sina levnadsvillkor*.

⁷⁰ RFSL. *Transpersoners hälsa och levnadsvillkor*. <https://www.rfsl.se/verksamhet/idrott-for-alla-kroppar/transpersoners-halsa-och-levnadsvillkor/> (hämtad 2021-11-12).

⁷¹ RFSL. Intervju 2022-09-20.

⁷² SOU 2017:92.

procent varit utsatta för våld det senaste året och 30 procent någon gång blivit tvingade till sex mot sin vilja.⁷³

Även i ECPAT:s rapport ”Consent is KEY” framgår det att pojkar som identifierar sig som hbtqia+⁷⁴ i högre grad än andra pojkar är utsatta för sexualbrott.⁷⁵

12.3.4 Skadligt bruk och beroende

Flickor och kvinnor med skadligt bruk eller beroende befinner sig ofta i situationer som ökar risken att utsättas för våld. Som en följd av missbruket kan de ofta ha problem inom flera livsområden samtidigt exempelvis hälsoproblem, ekonomiska problem, bostadslöshet och kriminalitet.⁷⁶ En studie publicerad 2021 visar att kvinnor i missbruk har en högre utsatthet för våld och kränkningar i nära relationer jämfört med kvinnor generellt. Studien visar även att nära hälften av de deltagande kvinnorna har varit utsatta för grovt våld. Sexuellt våld var vanligt förekommande.⁷⁷

Även i intervjustudien framkom det tydligt, att utöver den direkta utsattheten relaterad till pornografi och andra former av sexuella handlingar mot ersättning, brottades många av de medverkande med parallella problem som psykisk ohälsa, missbruk och social marginalisering. För många blev medverkande i pornografi ett sätt att finansiera sitt missbruk, ett beroende med rötter i tidigare trauman. Fem deltagare uppgav under intervjuerna att de hade sålt sexuella handlingar, inklusive pornografiskt material, för att finansiera ett missbruk, medan ytterligare fem angav att de konsumerade substanser under perioden de medverkade eller exploaterades i pornografiska sammanhang.⁷⁸ Dessa risk- och sårbarhetsfaktorer stämmer överens med de som gäller personer som utsatts för någon annan typ av

⁷³ Folkhälsomyndigheten (2015). *Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner*.

⁷⁴ Hbtqia+ är det begrepp som används i rapporten varför det även används här. Se lista över begreppsförklaring.

⁷⁵ ECPAT (2023). ”Consent is KEY” – En rapport om brottsutsatthet bland barn som identifierar sig som HBTQIA+, samt deras syn på sex och relationer på internet.

⁷⁶ Kunskapsguiden. *Missbruk och beroende*. <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/missbruk-och-beroende/valdsutsatta-kvinnor-med-missbruks--och-beroendeproblem/om-valdsutsatta-kvinnor-med-missbruks--och-beroendeproblem/> (hämtad 2021-11-01).

⁷⁷ Länsstyrelsen Västmanlands län (2021). *Vem ser oss? En studie om kvinnor i missbruk och deras upplevelser av våld i nära relation*.

⁷⁸ Donevan m.fl. (2023).

sexuell exploatering där någon form av ersättning har getts.⁷⁹ I en intervju med representanter från Utan Skyddsnet framkommer att det är normaliserat att deras medlemmar blir utsatta för övergrepp eller utsatta vid sexköp och att det även blivit filmade. Det är dock många som inte vet om det på grund av att de är så påverkade. Det är sällan betalning är inblandat i dessa fall.⁸⁰

12.3.5 Ekonomisk utsatthet

Något som särskilt gäller vuxna är att en säker försörjning kan förebygga att medverkan i pornografi ska ses som den enda utvägen. Vid sidan av tidigare utsatthet beskriver flera aktörer som utredningen träffat att ekonomiska aspekter är en återkommande anledning till att personer börjar medverka i pornografi. För vissa ses det som ett lätt sätt att tjäna pengar på medan det för andra ses som det enda försörjningsalternativet.

Mikamottagningen i Göteborg beskriver att ekonomisk utsatthet inte sällan är en bidragande anledning till att personer börjar sälja sex och att det även kan leda till utnyttjande i pornografi.⁸¹ Alltid Sedd, som arbetar uppsökande på internet, konstaterar att när det ekonomiska läget i samhället är ansträngt och fler är i behov av pengar, ser de en ökning av antalet nätannonser som syftar till att sälja sex eller sälja avklädda bilder. Det kan röra sig om vuxna som inte har råd att handla mat eller barn vars föräldrar har låga inkomster.⁸² Red Umbrella Sweden, beskriver att många av deras medlemmar befinner sig i denna situation för att de inte passar in i ”mallen” för vad man förväntas göra. De menar att om en person lider av psykisk ohälsa eller har en NPF-diagnos kan det vara svårt att komma in på den ordinarie arbetsmarknaden och att anpassa sig till vanliga arbetstider. Genom att försörja sig på egenproducerad pornografi kan personen i stället styra sin arbetstid efter egna behov. Enligt organisationen skulle alternativet vara sjukskrivning eller försörjningsstöd, vilket skulle ge en lägre inkomst.⁸³

⁷⁹ Socialstyrelsen (2015b). *Sex mot ersättning – Utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna*.

⁸⁰ Utan Skyddsnet. Intervju. 2022-12-20.

⁸¹ Mikamottagningen i Göteborg. Intervju. 2022-11-14.

⁸² Alltid Sedd. Intervju 2022-10-07.

⁸³ Red Umbrella Sweden. Intervju 2022-10-20.

Flera aktörer som möter stödsökande beskriver även brist på annan försörjning som en anledning till att många har svårt att sluta. I intervjustudien anger flera av intervjupersonerna att bristen på pengar är en hindrande faktor att lämna pornografiproduktion.⁸⁴

Att stödja ekonomiskt utsatta personer att hitta en alternativ försörjning är således en viktigt förebyggande insats för att förhindra utsatthet i pornografi.

12.3.6 Barn och unga i samhällets vård

Barn och unga som är placerade för vård utanför det egna hemmet är en utsatt grupp som befinner sig en särskilt sårbar situation.⁸⁵ Varje år placeras runt 1 100 barn och ungdomar på SiS av socialtjänsten, de flesta med tvång enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).⁸⁶ Förutom att målgruppen har många typer av problem visar studier att barn och unga som är placerade på SiS-hem löper en utökad risk att utsättas för någon form av sexuellt våld eller kränkning under placeringstiden. En rapport från organisationerna Barnrättsbyrån och Childhood visar att det i snitt inrapporteras fem anmälningar per månad från olika SiS-hem om någon form av sexuellt våld eller kränkning till SiS och Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Övergreppen handlar enligt studien oftast om manlig personal som utsätter flickor för sexuellt våld, men det finns också rapporter om sexuella övergrepp mot pojkar.⁸⁷

Attention lyfter upp gruppen barn och unga, särskilt flickor, som är placerade för vård utanför det egna hemmet som en riskgrupp. Av de placerade finns en överrepresentation av barn och unga med NPF-diagnos, i synnerhet ADHD. Många av de placerade barnen har även en rad olika problem kopplade till psykisk ohälsa så som skadligt bruk och beroende, problematisk skolfrånvaro och svåra erfarenheter av trauman, våld och sexuella övergrepp, vilket framgår av Attentions rapport om flickor med NPF-diagnos på SiS.⁸⁸

⁸⁴ Donevan m.fl. (2023).

⁸⁵ Detta beskrivs på en övergripande nivå bland annat i SOU 2023:66 För barn och unga i samhällsvård.

⁸⁶ Statens Institutionsstyrelse (2022). *SiS i korthet 2022*.

⁸⁷ Barnrättsbyrån och World Childhood Foundation (2023). *Vem ska tro på mig? – En granskning av sexuella övergrepp på de statliga ungdomshemmen*.

⁸⁸ Riksförbundet Attention (2022). "Vad är det för fel på dig?" *Tjejer med NPF på SiS*.

12.3.7 Erfarenhet av migration

Utrikes födda kvinnor och flickor kan befinna sig i en särskilt utsatt situation när det gäller att få stöd och skydd vid våldsutsatthet. Orsaken kan vara diskriminering, segregation, språksvårigheter och brist på sociala nätverk i Sverige.⁸⁹ Särskilt sårbara är de utan rättslig ställning i Sverige. Jämställdhetsmyndighetens nationella kartläggning om omfattningen av prostitutionen och människohandeln i Sverige visar att migranter utan uppehållstillstånd och ensamkommande barn även är en särskilt utsatt grupp att utsättas för människohandel men även att de i högre grad utsatt för multipel exploatering.⁹⁰

12.3.8 Koppling till gängmiljöer

En riskgrupp för att utsättas för olika former av sexuellt våld, som bland andra har uppmärksammats av SMC Pilen, är unga kvinnor som på olika sätt har koppling till kriminella individer och nätverk. Koppling mellan pornografiproduktion och gängkriminalitet framkommer även i kartläggningen om kunskapsläget om våld och andra övergrepp vid produktion som presenteras i kapitel 6. Det kan exempelvis handla om att personer, främst flickor och unga kvinnor, som säljs av organiserade gängkriminella för sexuella ändamål. Detta fenomen är även något som har lyfts i olika internationella forskningsrapporter den senaste tiden.⁹¹ Enligt representanter från SMC Pilen är kvinnor och flickor med drogproblematik en särskilt utsatt grupp, som kan pressas att betala för narkotika med sexuella handlingar. De berättar om hur unga kvinnor och flickor tvingats eller pressats att ta sexuella bilder för att betala av skulder. Målgruppen känner en stor rädsla för att berätta om sin utsatthet på grund av repressalier, ofta från tungt kriminella förövare.⁹²

⁸⁹ Nationellt centrum för kvinnofrid. *Särskild sårbarhet*. <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/sarskild-sarbarhet/kvinnor-med-utlandsk-bakgrund/> (hämtad 2023-11-13).

⁹⁰ Jämställdhetsmyndigheten (2021b). *Prostitution och människohandel*.

⁹¹ Quinn, et al. (2019). "Running Trains" and "Sexing-In": *The Functions of Sex Within Adolescent Gangs*.

⁹² SMC Pilen. Intervju 2022-11-05.

12.4 Analys

Utredningens samlade bedömning är att kunskapen och medvetenheten om utsatthet vid produktion och distribution av pornografi och sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften behöver höjas avsevärt på alla nivåer i samhället, både hos allmänheten, hos beslutsfattare och hos olika yrkesgrupper. När våldet synliggörs och adresseras på ett adekvat sätt bidrar det till att minska tabun och ökar möjligheten för utsatta att berätta om övergrepp. Fler informationsinsatser behövs om vad som är våld, samtycke och brottsliga handlingar, i synnerhet på nätet. Satsningarna behöver dels nå breda målgrupper, dels vara målgruppsanpassade och rikta sig till särskilt sårbara grupper, så som barn och unga, barn med funktionsnedsättning och unga hbtqi-personer, vårdnadshavare och andra viktiga vuxna i barns närhet.

Vidare är det utredningens bedömning att det finns goda kunskaper om vilka faktorer som är utmärkande när det gäller sexuell riskutsatthet och sexuellt utnyttjande i pornografiska syften men att denna kunskap behöver nå ut till yrkesverksamma. Särskilt sårbara grupper som löper en högre risk än andra att utsättas behöver också uppmärksammas mer än i dag. Dessa grupper är flickor och kvinnor, personer med funktionsnedsättning, hbtqi-personer, personer med skadligt bruk eller beroende, personer som lever i ekonomisk utsatthet, barn och unga i samhällets vård, flickor och kvinnor med koppling till gängkriminalitet samt personer med erfarenhet av migration. Att förebygga att barn och unga utsätts för försummelse, omsorgsbrist, mobbning, våld och sexuella övergrepp under uppväxten är särskilt viktigt. För att förhindra sexuellt utnyttjande i pornografiska syften är det särskilt relevant att se till att personer som utsätts för sexuella övergrepp identifieras och erbjuds adekvat stöd och behandling.

Sammanfattningsvis behöver samhällets främjande och förebyggande satsningar som förebygger sexuellt utnyttjande i pornografiska syften öka väsentligt. Åtgärderna behöver sättas in på flera samhällsnivåer samtidigt, börja tidigt och pågå över lång tid. För att det förebyggande arbetet ska blir effektivt behöver området tydligare ingå i det redan pågående våldsförebyggande och brottsförebyggande arbetet som stöds av nationella och regionala myndigheter såsom Jämställdhetsmyndigheten, Brottsförebyggande rådet och länsstyrelserna, bland annat inom ramen för genomförandet av

den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.⁹³ Parallellt med detta behöver även de sexuella och reproduktiva rättigheterna stärkas, ett arbete som bedrivs inom ramen för den nationella SRHR-strategin.⁹⁴

⁹³ Skr. 2016/10:10.

⁹⁴ Folkhälsomyndigheten (2020). *Nationell strategi för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) – En god, jämlik och jämställd sexuell och reproduktiv hälsa i hela befolkningen.*

13 Förbättrad upptäckt

Förbättrad upptäckt handlar om samhällets möjligheter att identifiera och uppmärksamma våld och förhindra fortsatt utsatthet. För att våldet ska kunna identifieras behöver arbetet bedrivas på ett proaktivt sätt eftersom det är ovanligt att personer som utsatta för övergrepp och sexuellt utnyttjande i pornografiska syften själva berättar om utsatthet. Det handlar om att personal inom olika verksamheter behöver ha kompetens för att kunna ställa frågor och skapa trygga miljöer som främjar att berättelser om utsatthet kommer fram. Detta är en central förutsättning för att målgrupperna ska kunna erbjudas skydd, stöd och vård som motsvarar deras behov.

I detta kapitel lyfter vi vikten av att identifiera våldsutsatthet och sexuellt utnyttjande med koppling till pornografi och vikten av att det finns beredskap för ett adekvat omhändertagande. I arbetet med att förhindra att vuxna och barn far illa i denna kontext behöver målgrupperna även nås med information och erbjudanden om stöd och hjälp. De uppsökande metoderna och arbetssätten behöver bedrivas på ett rättssäkert sätt, vara målgruppsanpassade och fungera på de arenor där våldet sker, vilket inkluderar den digitala arenan.

13.1 En förutsättning för skydd, stöd och vård är att utsattheten upptäcks

I stort sett alla som utredningen har träffat vittnar om att våldsutsatthet vid produktion och distribution av pornografi och sexuellt utnyttjande i form av att bilder eller filmer sprids i pornografiska syften, i regel inte upptäcks i tid. Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet, Socialstyrelsen och övriga aktörer som utredningen varit i kontakt med, poängterar hur viktigt det är att fråga om våldsutsatthet generellt eftersom de allra flesta inte

självman berättar om våld och övergrepp. Trots detta är det alldeles för få instanser som frågar såväl barn som vuxna om våldsutsatthet, särskilt när det gäller frågor om sexuellt våld och olika former av sexuellt utnyttjande.

I utredningens intervjustudie framkommer att många av intervju-personerna, trots tidigare kontakter med socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatri (BUP), elevhälsan och ungdomsmottagningar, med få undantag inte blivit tillfrågade om eventuell utsatthet för sexuellt våld eller sexuell exploatering.¹ Även Mikamottagningen i Göteborg har liknande erfarenhet och uppger att personer som utsatts för våld i en pornografisk kontext eller som utsatts för någon annan form av sexuell exploatering ofta har tagit emot vård- och behandlingsinsatser innan de kommer till deras verksamhet. Trots att de tidigare har haft kontakt med hälso- och sjukvården har våldet inte upptäckts eftersom personerna varken fått frågor om tidigare eller aktuell sexuell våldsutsatthet.²

En stor anledning till att yrkesverksamma inte frågar om våld och sexuellt utnyttjande i pornografiska syften är att många tycker att det är svårt att fråga om utsatthet som rör sexuellt våld och för att inte riskera att ”göra fel” är det många som därför undviker att ställa frågor om just detta. När våld i denna kontext inte upptäcks minskar verksamheternas möjligheter att förhindra våldets konsekvenser och utsattheten kan fortgå med stora risker för personens liv och hälsa som följd.

Socialstyrelsen menar att eftersom våld sker överallt i samhället är det viktigt att yrkesverksamma är uppmärksamma på signaler och tecken på utsatthet, och att de vågar fråga. Enligt myndighetens rekommendationer bör hälso- och sjukvården fråga alla som uppsöker psykiatrisk vård om erfarenhet av våld eftersom personer som är utsatta för våld är överrepresenterade inom psykiatri.³ Socialstyrelsen rekommenderar även att hälso- och sjukvården tar upp frågan om våld i alla ärenden inom barn- och ungdomspsykiatri (BUP) samt inom mödrahälsovården. Socialstyrelsen lyfter att det är särskild relevant att ställa frågor inom missbruks- och beroendevården eftersom det finns en överrepresentation av våldsutsatta,

¹ Donevan, Jonsson och Svedin (2023). *Osynliga brottsoffer – Osynliga Brottsoffer – Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion.*

² Mikamottagningen i Göteborg. Intervju 2022-11-14.

³ Socialstyrelsen (2014). *Att vilja se, vilja veta och att våga fråga. Vägledning för att öka förut-sättningarna att upptäcka våldsutsatthet.*

inom dessa verksamheter.⁴ Studier visar att en majoritet av kvinnor med skadligt bruk eller beroende har varit utsatta för våld och övergrepp.⁵ Detta är även något som framkommer i intervjustudien om vuxnas erfarenhet av pornografiproduktion, där ett antal sålt sexuella handlingar, inklusive pornografiskt material, för att finansiera ett missbruk.⁶ Även representanter från Utan Skyddsnät, berättar att deras medlemmar generellt sett utsätts för mycket våld och att vissa även har erfarenhet av att utsättas i en pornografisk kontext, vilket ofta missas.⁷

13.1.1 Rutiner för att fråga om våldsutsatthet behöver inkludera frågor om sexuella övergrepp och utnyttjande i pornografi

Det har blivit tydligt i utredningens kartläggning att det inte finns rutiner för att fråga om våldsutsatthet och sexuellt utnyttjande i pornografiska syften. Avsaknaden av rutiner framkommer bland annat i utredningens enkätundersökning om regionernas och kommunernas arbete med målgrupperna.⁸ Inte heller Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan som har tagit fram stödmaterial till sin personal om att fråga om våld inkluderar våldsutsatthet med koppling till sexuellt utnyttjande i denna kontext utan fokuserar på våld som sker inom en relation.⁹ OKSE är en av de aktörer som menar att i de fall personal inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten frågar om våld, frågar man oftast inte om sexuellt våld och sällan eller aldrig om utsatthet kopplat till produktion eller distribution av pornografi eller annan typ av sexuell exploatering inklusive utnyttjande i pornografiska syften.¹⁰ Detta är även något som framgår i deras granskningsrapport av hur vård, stöd och rättssystemet fungerar

⁴ Kunskapsguiden. *Så kan våldsutsatthet för våld upptäckas*. <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/vald-och-fortryck/vald-i-nara-relationer/sakan-utsatthet-for-vald-upptackas/> (hämtad 2023-11-18).

⁵ Länsstyrelsen (2021). *Vem ser oss? En studie om kvinnor i missbruk och deras upplevelser av våld i nära relation*.

⁶ Donevan m.fl. (2023).

⁷ Utan Skyddsnät. Intervju 2022-12-20.

⁸ Komm2023/00189/A 2022:02.

⁹ Se Arbetsförmedlingen. *Utbildningsmaterial – Våld i nära relation*.

<https://arbetsformedlingen.se/om-oss/var-verksamhet/utbildningsmaterial/vald-i-nara-relationer> och Försäkringskassan. *Vårt uppdrag att motverka våld*.

<https://www.forsakringskassan.se/press/vart-uppdrag-att-motverka-vald>

¹⁰ OKSE. Intervju 2022-09-02.

för barn som utsätts för kommersiell sexuell exploatering.¹¹ Att det i regel saknas rutiner för omhändertagande av personer som utsätts för sexuellt våld inom hälso- och sjukvården framkommer även i SKR:s kartläggning om vård vid sexuellt våld.¹²

I en genomgång av Socialstyrelsens kunskapsstöd och bedömningsstöd för att fråga om våld ingår det sällan frågor om sexuell risksatslighet och frågor om sexuellt våld med koppling till pornografi när det gäller vuxna. Däremot finns kunskapsstöd som handlar om hur personal som arbetar inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården kan samtala med barn om sexuella övergrepp och människohandel,¹³ som kan vara ett fungerande stöd för att även samtala om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften.

Det framgår av studier inom området att barn och unga som utsätts för sexuella övergrepp löper en större risk än andra att utsätts för sexuellt utnyttjande i pornografiska syften, vilket beskrivs närmare i kapitel 12.¹⁴ Denna bild bekräftas av de stödorganisationer som utredningen träffat, inklusive den intervjustudie om vuxnas erfarenhet av pornografiproduktion som utredningen beställt. I studien framgår att utsattheten påbörjats redan innan 18 års ålder, varför frågor behöver börja ställas redan till barn och unga.¹⁵

När yrkesverksamma väl vågar fråga om våldsutsatthet och utnyttjande i pornografiska syften är det viktigt att verksamheterna har upparbetade rutiner för att även kunna erbjuda ett adekvat omhändertagande. Det gäller såväl barn som vuxna. Detta är en central förutsättning för att målgruppens behov av skydd, stöd och vård ska tillgodoses.

13.1.2 Målgruppen vill bli tillfrågad

Flera rapporter visar att målgruppen själva vill få frågor om våldsutsatthet. I intervjustudien om vuxnas erfarenhet av pornografiproduktion, framkommer att många av respondenterna känt ett desperat behov av att få dela med sig av sin berättelse, och längtat

¹¹ Child10, Ellencentret och Novahuset (2022). *Alla tittade men ingen såg*.

¹² Sveriges Kommuner och Regioner (2020a). *Vård vid sexuellt våld – Nuläge och vägar framåt*.

¹³ Socialstyrelsen (2018d). *Bilaga 1 Att samtala med barn – om sexuella övergrepp och människohandel*.

¹⁴ Se kapitel 12.

¹⁵ Donevan m.fl. (2023).

efter att någon skulle ställa frågan och ta emot svaret.¹⁶ En deltagare i studien påpekar att när någon frågar om våldet visar det att den som frågar genuint bryr sig om den våldsutsatta och för många offer kan det vara första gången de känner att deras erfarenheter tas på allvar. En liknande bild framkommer i utredningens egen enkät riktad till personer som innan de fyllde 18 år hade varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem har spridits i något digitalt forum. Där lyfter flera av de svarande att de hade önskat att de hade fått frågan av en vuxen med kunskap om problematiken och som inte var dömande.¹⁷

Även i den rapport som sammanställts av ChildX,¹⁸ Inte Din Hora och Ellencentret, om vilken hjälp som finns för personer som utsatts för olika former av kommersiell sexuell exploatering, framkommer liknande resultat.¹⁹ I rapporten anger personer ur målgruppen att de hade önskat att de fått frågan om erfarenheter av kommersiell sexuell exploatering när de själva inte kunnat eller orkat berätta. SKR:s nationella kartläggning om vården vid sexuellt våld, visar att många av deras intervjupersoner anser att frågor om sexuellt våld ställs allt för sällan i hälso- och sjukvården. Eftersom undvikande är en vanlig reaktion efter traumatiska händelser betonas att det är viktigt just att ställa frågor. Om den som möter en patient inte känner till att sexuellt våld är en bakomliggande orsak kan det leda till att ineffektiva utredningar och behandlingar.²⁰

Hinder för att fråga om utsatthet i denna kontext verkar således inte finnas hos målgruppen själva utan verkar snarare bero på de yrkesverksammas osäkerhet, varför behovet av kunskapsstöd som inkluderar bemötandefrågor och samtalsmetodik verkar stort.

13.1.3 Frågor bör ställas på rutin och vara konkreta

Flera aktörer, däribland representanter från Inte Din Hora, lyfter vikten av att frågor ställs rutinmässigt, annars finns risken att problematiken missas.²¹ Generellt när det gäller att ställa rutinmässiga frågor om våldsutsatthet är siffrorna låga. Bland annat visar Social-

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Komm2023/00192/A 2022:02.

¹⁸ Tidigare Child 10.

¹⁹ Child10, Inte din hora, Ellencentret (2020). *Ingen börde ropen på hjälp*.

²⁰ Sveriges Kommuner och Regioner (2020a).

²¹ Inte Din Hora. Intervju 2022-11-18.

styrelsens uppföljande kartläggning av förekomst av rutinmässiga frågor inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten att majoriteten av undersökta verksamheter inte frågar vuxna rutinmässigt om våldsutsatthet eller våldsutövande. Vanligast är att frågor ställs på indikation, vilket även gäller barn. Undantaget är mödravårdscentralerna, där flest frågor ställs på rutin samt inom barnpsykiatri och ungdomsmottagningar, där majoriteten frågar rutinmässigt om barns utsatthet.²² Trots att det finns en så stark koppling mellan olika typer av våld har det framkommit i utredningens kartläggning att det är ovanligt att frågor ställs. Det är även ovanligt att specialiserade verksamheterna som riktar sig till personer utsatta för sexuellt våld eller andra former av sexuell exploatering frågar rutinmässigt om utsatthet i denna kontext. I intervjuer med dessa verksamheter framkommer att frågan adresseras först om den kommer upp spontant under besöket.²³

Även om frågor ställs rutinmässigt kan våldsutsatthet missas, varför även frågor på indikation är viktiga. Det är inte alltid som våld syns men det kan ibland finnas tecken som omgivningen bör uppmärksamma. Det kan handla om tydliga tecken i form av fysiska skador såsom blåmärken, sår, klösmärken, brännskador och avslitet hår men det kan även handla om psykosomatiska problem som yttrar sig genom ångest och depression, ätstörningar eller genom värk- och smärtproblematik.²⁴ Även missbruk och beroendeproblematik kan vara tecken på att det finns en bakomliggande våldsutsatthet.

Representanter från Ellencentret understryker att i stället för att fråga om våldsutsatthet generellt behöver yrkesverksamma fråga särskilt om medverkan i pornografi eller om personen varit med om att bilder eller filmer tagits fram eller spridits. Huvudanledningen är att många inte ser sig som utsatta om de får en för allmänt ställd fråga och därför kommer svara nekande på frågan. De menar vidare att i de fall som prostitution kommer upp behöver även frågan om utsatthet i pornografi alltid ställas. Det händer regelbundet att ett sexköp eller övergrepp filmas och sprids. De menar därför att det är extra relevant att ställa frågor i dessa sammanhang.²⁵

²² Socialstyrelsen (2018a). *Frågor om våld – En kartläggning av hur socialtjänsten och hälso- och sjukvården frågar om våldsutsatthet och våldsutövande samt användning av bedömningsmetoder.*

²³ Se kapitel 10.

²⁴ Kunskapsguiden. *Så kan utsatthet för våld upptäckas.* <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/vald-och-fortryck/vald-i-nara-relationer/sa-kan-utsatthet-for-vald-upptackas/> (hämtad 2023-11-11).

²⁵ Ellencentret. Intervju 2022-09-02.

Vikten av att ställa specifika frågor lyfts även av personalen som arbetar på Mika Hälsa i Stockholm. De menar att det är avgörande hur de frågar om traumatiska händelser för att patienten ska berätta. Genom att ställa specifika frågor och ge exempel på vad en patient kan ha varit med om, ökar sannolikheten att patienten berättar om sina erfarenheter. Enligt forskning som behandlarna hänvisar till kan man annars missa upp till 30–40 procent.²⁶ Vikten av konkreta frågor framgår även av Socialstyrelsens vägledande material om att fråga om och upptäcka våldsutsatthet.²⁷

13.1.4 Frågor behöver ställas flera gånger och inbegripa frågor om tidigare våldsutsatthet

Även om frågor om våld ställs är det av olika anledningar inte säkert att personen kommer att svara jakande. En anledning kan vara att många ur målgruppen inte alltid själva ser sig som våldsutsatta då våldet har blivit ett normaliserat inslag i deras liv. Det kan även finnas rädsla för repressalier eller föreligga ett direkt hot, vilket hindrar berättandet. En annan anledning kan vara att personen har låg tillit till myndigheter på grund av tidigare dåliga erfarenheter och därför drar sig från att berätta. Det kan även bero på att personen har andra svårigheter i livet som är mer prioriterade att ta upp, varför utsatthet och utnyttjande i pornografi prioriteras ner. För att inte utsatthet i denna kontext ska missas är det därför viktig att yrkesverksamma ställer konkreta frågor och gärna vid olika tillfällen för att ge stöd-sökande flera möjligheter att berätta om det som de har varit med om.

Ung Utsatt som möter unga som utsatts för sexuell exploatering, berättar att det kan behöva gå flera samtalsessioner innan ungdomar vågar berätta att de haft sex mot ersättning, fysiskt eller online. Det är en av de svåraste sakerna för en ungdom att berätta om, trots att de själva sökt sig till en verksamhet som specialiserat sig på sexuella övergrepp och sexuell exploatering. Ung Utsatt menar att det krävs tid, och att personalen behöver fråga flera gånger och på olika sätt, innan ungdomen vågar öppna upp sig.²⁸

²⁶ Se kapitel 10.

²⁷ Socialstyrelsen (2014). *Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – Vägledning för att öka förut-sättningarna att upptäcka våldsutsatthet.*

²⁸ Ung Utsatt. Intervju 2023-02-09.

Det är även viktigt att yrkesverksamma frågar om våld och övergrepp som skett tidigare i livet och inte enbart fokusera på akuta situationer, annars kan grundorsakerna till personens ohälsa missas. Bland annat berättar representanter från WONSA att hos de som söker sig till deras verksamhet, har det i genomsnitt gått 16 år sedan det sexuella övergreppet skedde. Under de åren har de flesta sökt många typer av vård för symptom som senare går att härleda till övergreppet. WONSA anser att socialtjänsten, hälso- och sjukvården och andra instanser kan därför behöva fråga många gånger om utsatthet och gärna på rutin.²⁹ I SKR:s rapport om vård vid sexuellt våld framkommer att det saknas riktlinjer för behandling av tidigare sexuella övergrepp är det symptomen och eventuella diagnoser som blir vägledande för vilken vård som ges, vilket riskerar att medföra att stödet och behandlingen att bli felaktig och ineffektiv.³⁰ I rapporten lyfter flera av SKR:s intervjupersoner att för att kunna göra en korrekt bedömning och behandlingsplan skulle kopplingen mellan övergreppet och symptombilden behöva vägas in, varför frågor om tidigare utsatthet är ytterst relevant att fråga om.

13.1.5 Yrkesverksamma behöver stöd för att kunna fråga

Flera verksamheter ser ett behov av formulär och metodstöd som stödjer att fråga om denna typ av utsatthet eftersom många yrkesverksamma vittnar om att det är svårt att ställa frågor som rör sexuellt våld och pornografi. I detta sammanhang lyfts ofta metoden ”SEXIT” upp som ett gott exempel. Som framgår i kapitel 10 är metoden framtagen just i syfte att underlätta för yrkesverksamma att samtala om ibland känsliga frågor såsom sexuell hälsa, sexuell riskutsatthet och erfarenhet av våld. Förutom själva frågeformuläret ingår även utbildning och en handbok. De utvärderingar som genomförts i utprovandet av metoden visar även på positiva resultat både från användarna och de som besvarar frågorna.³¹ Metoden används i dag inom många ungdomsmottagningar och även i viss utsträckning inom elevhälsan, vars verksamheter av många bedöms ha goda möjligheter att fånga upp

²⁹ WONSA. Intervju 2022-09-05.

³⁰ Sveriges Kommuner och Regioner (2020a).

³¹ Vårdgivarwebben. *Sexit forskning*. <https://www.vgregion.se/halsa-och-vard/vardgivarwebben/amnesomraden/kunskapscentrum-for-sexuell-halsa/forskning/sexit-forskning/> (hämtad 2023-09-28).

målgruppen. Även Jämställdhetsmyndigheten rekommenderar verksamheter som särskilt riktar sig till barn att inkludera sexuell exploatering och människohandel i sina befintliga rutiner och riktlinjer. De lyfter även formuläret ”SEXIT” som ett bra instrument.³²

I intervjustudien om vuxnas erfarenhet av pornografiproduktion rekommenderas ett omfattande kunskapslyft om sexuellt våld och sexuell exploatering, samt att utveckling och implementering av specialiserade screeningsverktyg. Detta för att säkerställa en god upptäckt, professionellt bemötande och effektiv hänvisning till lämpliga stöd- och vårdinsatser.³³

13.2 Socialt fältarbete har potential att upptäcka utsatta

Vuxna som utsätts för våld eller andra övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi polisanmäler oftast inte själva och söker inte heller annan typ av stöd. Anledningar till att målgruppen inte söker stöd kan vara rädsla eller okunskap om vad som är brottsligt. Det kan även bero på att personen känner skuld och skam för det inträffade eller inte vill förlora den inkomst som pornografin genererar. Barn och unga som utnyttjas sexuellt genom att skildringar i bild och film sprids i pornografiska syften söker inte heller stöd och berättar sällan för närstående vuxna, vilket också ofta beror på att barnet känner skam och skuldkänslor, rädsla, eller inte vet att det som hen utsatts för är ett brott. När de som utsatts för våld inte själva söker stöd är det viktigt att samhällsaktörer arbetar för att upptäcka denna utsatthet bland annat genom att bedriva ett uppsökande arbetet både på den fysiska och den digitala arenan.

Socialnämndens ansvar att arbeta uppsökande och förebyggande med barn och unga är tydliggjort i socialtjänstlagen och innebär bland annat att främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden och förhindra att barn och unga far illa.³⁴ Det sociala fältarbetet som i dag bedrivs i landets kommuner är ett av flera sätt att arbeta uppsökande och förebyggande och som har potential att upptäcka riskgrupper och redan utsatta. Arbetet behöver dock anpassas till den internet eftersom det är den dominerande arenan för produktion och distri-

³² Jämställdhetsmyndigheten (2021b). *Prostitution och människohandel*.

³³ Donevan, m.fl. (2023).

³⁴ Se även kapitel 9.

bution av pornografi och den plats där barn och unga riskerar att utnyttjas och exploateras sexuellt.

Det är också via olika digitala kanaler, exempelvis webbsidor, sociala medieappar och spel, som förövare tar kontakt med barn i sexuella syften, vilket många verksamheter och myndigheter erfar. I en omfattningskartläggning av prostitution och människohandel i Sverige som genomfördes 2021 beskriver Jämställdhetsmyndigheten att en konsekvens av så kallad ”sugardejting” är att det blivit lättare för förövare att komma i kontakt med potentiellt utsatta. Dessa digitala plattformar används också i betydande utsträckning av unga som är extra sårbara för att bli utnyttjade. Av de utsatta vuxna som hördes i omfattningskartläggningen hade många erfarenheter av att ha blivit utsatta för ”grooming” som barn vilket inte sällan ansågs vara en bidragande orsak till att de även utsattes för sexuell exploatering och fortsatte bli utnyttjande som vuxna.³⁵

Det är få kommuner som i dagsläget förmår fånga upp barn och unga som utsätts för denna typ av sexuell utsatthet inom ramen för fältarbetet, vilket framgår av utredningens kommunenkät.³⁶ Det har delvis att göra med att fältverksamheternas uppdrag och roll på lokal nivå inte är helt tydliggjort och definierat.³⁷ Men det har också att göra med att fältarbetarna inte alltid har förutsättningar att skapa en tillräckligt tillitsfull relation som skulle kunna främja att en ungdom berättar och känner sig trygg med att prata om ett så pass känsligt ämne, vilket framgår i en intervju med fältarbetarna i Umeå kommun.³⁸ Socialstyrelsen har sett ett behov av att samla befintliga relevanta kunskapsunderlag inom området, både från Socialstyrelsen själva och från andra statliga myndigheter och nationella aktörer, på en webbplats, vilket kan bidra i arbetet med att förtydliga rutiner och arbetsbeskrivningar.³⁹

³⁵ Jämställdhetsmyndigheten (2021b). *Prostitution och människohandel*.

³⁶ Se även kapitel 10.

³⁷ Socialstyrelsen (2022). *Socialt fältarbete med barn och unga – Kartläggning av uppsökande och förebyggande socialt fältarbete i kommunal regi*.

³⁸ Se även kapitel 10.

³⁹ Ibid. s. 12.

13.3 Digitalt uppsökande arbete behöver bli mer strukturerat

Internet är framför allt ett forum för social interaktion, spel och kunskapsinhämtning men även en arena där barn och unga riskerar att utnyttjas för olika sexuella ändamål inklusive bli utnyttjade i pornografiska syften. Studier har visat att barn och unga med en funktionsnedsättning är en särskild riskgrupp att utsättas på nätet, i synnerhet flickor som är överrepresenterade när det gäller att ha fått frågan om att dela nakna eller lättklädda bilder.⁴⁰ I kapitel 7 om kunskapsläget om övergrepp mot barn, framgår även unga hbtqi-personer också är mer utsatta på nätet.

ECPAT lyfter vikten av att stödet och det förebyggande arbetet måste finnas på arenor där barn befinner sig, vilket stöds av flera andra organisationer. Här utmärker sig den digitala arenan eftersom den absolut största delen av denna typ av utsatthet sker där. Även Ellencentret, som möter målgruppen som utsatts för sexuell exploatering, lyfter vikten av ett uppsökande arbete på internet men ser samtidigt att arbetet behöver utvecklas så att det finns struktur och tydliga ramar för hur det ska bedrivas.⁴¹

Av utredningens enkätundersökning framgår att få kommuner bedriver uppsökande arbete på internet.⁴² I den fokusgrupp med socialchefer som utredningen träffat framgår att kommunen drar sig för att bedriva ett uppsökande arbete på nätet eftersom de inte vill bekosta ett arbete som inte håller sig inom en kommuns geografiska upptagningsområde eftersom det går utanför den enskilda kommunens ansvarsområde.⁴³ Här efterfrågar chefsgruppen därför ytterligare styrning från nationell nivå för hur det digitala uppsökande arbetet ska bedrivas. Behovet av ytterligare kunskap om hur sociala medier får användas i kommunens sociala fältarbete lyfts även i Socialstyrelsens kartläggning om uppsökande och förebyggande socialt fältarbete i kommunal regi.⁴⁴

Föreningen Alltid Sedd, som arbetar med uppsökande arbete på internet mot ungdomar som utsätts för sexuell exploatering, anser att ansvaret för denna typ av uppsökande arbete borde ligga hos

⁴⁰ Statens medieråd (2023). *Ungar och medier 2023*.

⁴¹ Ellencentret. Intervju 2023-06-08.

⁴² Se även kapitel 10.

⁴³ Fokusgrupp socialchefer. Intervju 2022-12-07.

⁴⁴ Socialstyrelsen (2022).

kommunerna men tror att anledningen till att det inte gör det är att arbetet är mycket tidskrävande.⁴⁵ Alltid Sedd anser att en framgångsfaktor för dem är att just det uppsökande arbetet är fokus i deras verksamhet och att de därför inte behöver väga tiden det tar mot annat arbete. De ser fördelar med att den idéburna sektorn arbetar uppsökande, men anser att det även behövs ett tätare samarbete mellan dem och den offentliga sektorn. En avgörande faktor för att det uppsökande arbetet ska få önskad effekt är att det finns rutiner för vart man ska hänvisa personer och vem som bär ansvaret när en utsatt ungdom upptäcks.

Alltid Sedd lyfter även att det krävs utvärderingar för att utveckla det digitala uppsökande arbetet, något som föreningen inte själva har haft resurser till att göra i den utsträckning som behövs. Det finns därför inte heller någon standard eller metod för arbetet. Även Novahuset, som stödjer personer som utsatts för sexuellt våld, arbetar uppsökande i sociala medier och ser samma behov av att utveckla och utvärdera en metod för arbetet.⁴⁶ Båda organisationerna uppger att en stor del av det digitala uppsökande arbetet sker på olika webbsidor så som sugardejtingsidor och olika prostitutionsforum, men att det inte enbart är där som de utsatta barnen finns. Vilka digitala forum som är aktuella ändras hela tiden och det är ett ständigt arbete att hålla sig uppdaterad eftersom arbetet behöver anpassas efter en ständigt förändrad verklighet.

Mikamottagningen i Stockholm arbetar också med digitalt uppsökande arbete men inriktar sig främst på att hitta personer utsatta i prostitution. De menar samtidigt att målgrupperna som utsätts i prostitution och pornografi ofta är överlappande målgrupper. På de sidor där de arbetar uppsökande finns även personer som inte genomför fysiska träffar med sexköpare utan enbart säljer pornografiska filmer, bilder eller livesända shower. Enligt mottagningen hittar de oftare personer med svensk bakgrund i det digitalt uppsökande arbetet än i det fysiska. De berättar också att det är vanligare att hitta killar på sugardejtingsidor än på eskortsidor.⁴⁷

⁴⁵ Alltid Sedd. Intervju 2022-10-07.

⁴⁶ Novahuset. Intervju 2022-09-21.

⁴⁷ Mikamottagningen Stockholm. Intervju 2022-12-12.

13.4 Uppsökande arbete för att förhindra sexköp kan fånga upp personer som utnyttjas i pornografi

När det gäller det digitala och fysiskt uppsökande arbetet för att förhindra sexköp, har polisen och kommunen ett mer upparbetat arbetssätt än det som finns för att identifiera personer som utnyttjats sexuellt i pornografiska syften. Det är inte ovanligt att personer som är utsatta för prostitution och människohandel för sexuella ändamål även utnyttjas för pornografiska syften, vilket beskrivs närmare i kapitel 7 om våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi. Det uppsökande arbetet för att förhindra sexköp kan således även leda till att utsatthet i pornografi upptäcks.

I det uppsökande arbetet tar polisen framför allt hjälp av kommunens regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel och tillsammans arbetar de uppsökande mot utsatta i prostitution och människohandel. Arbetet riktas framför allt mot så kallade eskortsidor, för att sedan fysiskt söka upp de identifierade personerna och erbjuda dem information och hjälp till vidare stöd. Det är inte ovanligt att personer som är utsatta i prostitution även länkar vidare från sin eskortsida till konton på pornografiska sidor eller liknande sajter där de säljer egenproducerat pornografiskt material. Regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel berättar dock att de inte systematiskt frågar om medverkan eller exploatering i pornografi utan dessa uppgifter framkommer först efter det att personen själv berättar om det.⁴⁸

När det gäller möjligheterna att identifiera barn och unga som utnyttjas för sexuella ändamål i det uppsökande arbetet kan Jämställdhetsmyndigheten konstatera att det upptäcks fler ur målgruppen i de regioner där det finns en regionkoordinator som fokuserar på barn. Detta innebär således att fler barn som utsatts för sexuell exploatering också kan erbjudas stöd- och skydd i högre grad.⁴⁹ I dagsläget är det dock bara i region Stockholm som det finns en koordinator som enbart bara arbetar riktat mot målgruppen barn som utsatts för sexuell exploatering.

Det har av både etiska och juridiska skäl framkommit viss kritik mot de metoder som polisen använder för uppsökande arbete när det gäller barn, både från polisen själva och från olika idéburna organi-

⁴⁸ Regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel. Gemensam intervju 2023-01-25.

⁴⁹ Jämställdhetsmyndigheten (2021b).

sationer. ChildX,⁵⁰ anser att det finns ett behov av att se över polisens uppsökande arbete. Dels för att polisen inte alltid arbetar uppsökande på de sajter där barn finns, dels för att det inte finns något utvecklat metodstöd för hur man bör bedriva ett rättssäkert och effektivt uppsökande arbetet. De anser att ett nytt metodstöd borde tas fram som kan användas av polisen för att undvika risken att barn känner sig utpekade och skuldbelagda.⁵¹

Även Brå bedömer i sina rapporter om uppföljning av lagens tillämpning när det gäller köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn för sexuell handling, att polisens arbete mot sexköpsbrott behöver breddas till flera arenor och inte endast rikta in sig på eskortsidor, för att skapa bättre förutsättningar för att fler grupper av utsatta erbjudas skydd och stöd.⁵² Mot bakgrund av Brås rapport om utnyttjande av barn för köp av sexuell handling lyfter även Barnombudsmannen i sin tillägsrapport till FN:s barnrättskommitté att mörkertalet om dessa brott är stort och att mer resurser till det uppsökande arbetet bör prioriteras.⁵³

13.5 Analys

Utredningen kan sammantaget konstatera att det finns ett stort behov av att se över det samlade stödet till relevanta yrkesgrupper om att upptäcka tidigare och pågående utsatthet för sexuell exploatering, inklusive våld och andra övergrepp kopplat till produktion och distribution av pornografi. Behovet av stöd för att ställa frågor kring denna typ av utsatthet är särskilt stor då det framkommit att det är särskilt svårt för yrkesverksamma att fråga om sexuellt våld och i synnerhet våld och sexuellt utnyttjande som har koppling till pornografi.

En viktig förutsättning för arbetet är att frågorna ställs under omständigheter som främjar att berättelser om utsatthet i denna kontext kommer upp till ytan. Frågorna behöver även vara så konkreta som möjligt, då många som utsätts inte alltid själva definierar sig som våldsutsatta och därför kan svara nekande om frågorna är för gene-

⁵⁰ Tidigare Child 10.

⁵¹ ChildX. Intervju 2022-09-06.

⁵² Se Brå (2022:03). *Köp av sexuella tjänster En uppföljning av lagens tillämpning* och Brå (2022:4), *Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling – En uppföljning av lagens tillämpning*.

⁵³ Barnombudsmannen (2022). *FN:s konvention om barnets rättigheter. Tillägsrapport – Sverige*.

rellt ställda. Det är även viktigt att frågorna inte bara berör akuta situationer utan även fångar upp tidigare utsatthet, då detta kan påverka individens nuvarande situation och därmed inverka på vilken typ av stöd och behandlingsinsatser som behöver sättas in.

För att identifiera sexuellt utnyttjande i pornografiska syften är det viktigt att personalen har rutiner att tillgå, att de besitter en sådan kompetens att de inger förtroende och att de har förmåga att skapa en trygg miljö. I stödet behöver ingå, förutom standardiserade frågeformulär, kompletterande utbildningar och handböcker som stödjer frågandet. Vidare behöver rutinerna inbegripa skrivningar om hur yrkesverksamma ska ta hand om svaret och det behöver finnas tydliga hänvisningar till vidare stöd, skydd och vårdinsatser. Det är även väsentligt att metoderna som tas fram även ska kunna tillämpas i möten med personer som inte talar svenska eller som på grund av funktionsnedsättning behöver ett anpassat stöd. Material behöver därför finnas på flera språk och kompletteras med bild- och språkstöd där frågorna är omformulerade för att göra dem mer lättbegripliga.

Utredningens bedömning är vidare att de rutiner som tas fram behöver vara verksamhetsnära för att få bästa möjliga inverkan. Det är även en fördel om det finns ett kollegialt stöd, alternativt att personalen har tillgång till handledning, då det alltid kommer att uppstå tillfällen som kräver särskild konsultation.

Viktiga verksamheter där yrkesverksamma behöver kunna ställa rätt frågor för att identifiera utsatta barn och unga är, förutom ungdomsmottagningarna och elevhälsan, barn- och ungdomspsykiatri och ungdomsmottagningarna samt SiS- boenden och missbruks- och beroendemottagningar som både riktar sig till unga och vuxna. Även specialiserade mottagningar som riktar sig till personer som utsatts för prostitution och människohandel för sexuella ändamål och mottagningar för sexualbrottsutsatta behöver även blir bättre på att adressera utsatthet med koppling till pornografi och aktivt ställa konkreta frågor kring denna problematik, vilket annars missas.

När det gäller det fysiska och digitala uppsökande arbetet fyller detta en viktig funktion för att uppmärksamma barn och unga som riskerar att fara illa. Det kan ses som ett komplement till att ställa frågor i samband med stöd och vårdkontakter då utredningen bedömer att det har potential att nå personer som inte tidigare har kontakt med socialtjänst eller hälso- och sjukvård. Försäljning av egenproducerat pornografiskt material har normaliserats under de

senaste åren och även personer som inte befinner sig i annan utsatthet kan behöva information om var skydd, stöd och vård finns att få. Det uppsökande arbetet behöver utvecklas och ramarna för arbetet behöver förtydligas, särskilt det digitala uppsökande arbetet då det väcker frågor av etisk, juridisk och kostnadsekonomisk karaktär. Utredningens bedömning är att det digitala uppsökande arbetet behöver följas upp och utvärderas samt att det behöver tas fram tydliga rekommendationer för hur det ska bedrivas på ett rättssäkert sätt.

I detta utvecklingsarbete är det viktigt att de idéburnas kunskap och erfarenhet tas tillvara och att arbetet sker i nära samverkan mellan olika organisationer och myndigheter.

14 Starkare skydd, stöd och vård

I detta kapitel redogör vi för de åtgärder som behöver tillkomma för att barn och vuxna som utnyttjas sexuellt i pornografiska syften, i en större omfattning än i dag, ska kunna ta del av skydd, stöd och vård. Med starkare skydd, stöd och vård avses här alla former av sociala, psykologiska och medicinska insatser. Insatserna ska uppfylla kraven på god kvalitet, vilket framgår av både socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen. God kvalitet innebär bland annat att personal behöver ha kunskap och förutsättningar för att systematiskt utveckla och kvalitetssäkra verksamheten. Det innebär även att stödet behöver vara lätt tillgängligt, bygga på principen om en god och nära vård och omsorg samt att stödsökande får ett gott bemötande. Vid initiala stödkontakter handlar insatserna främst om att omhänderta eventuella akuta skador, bedöma risk och se till att personen är skyddad. Därefter kan det finnas behov av att bedöma mottaglighet och erbjuda samtalsstöd och/eller psykologisk behandling för att bearbeta svåra upplevelser. Vid icke akuta kontakter kan grundorsakerna till det psykiska eller fysiska måendet behöva undersökas för ett adekvat medicinskt och psykosocialt stöd ska kunna sättas in. Insatserna behöver vara välfungerande och utformade efter individens behov. Vid komplex problematik krävs en helhetssyn av individens livssituation och samverkan mellan hälso- och sjukvården och socialtjänsten m.fl. är då ofta en nödvändighet för att behovet av god omsorg och vård ska tillgodoses.

14.1 Det ska vara enkelt att hitta ingångar till skydd, stöd och vård

Vuxna individer som har utsatts för våld eller andra övergrepp vid produktion och distribution av pornografi behöver på ett enkelt sätt kunna hitta fram till skydd-, stöd- och vårdinsatser via socialtjänst, hälso- och sjukvård eller idéburna organisationer. Detsamma gäller för barn som utnyttjats sexuellt i pornografiska syften. Detta är dock inte alltid fallet då det finns få verksamheter som riktar sig till målgruppen specifikt och den generella omsorgen och hälso- och sjukvården brister ofta i att nå ut med målgruppsanpassad och riktad information som skulle kunna bidra till att stödsökande skulle kunna hitta fram till stödet på ett enklare sätt. I betänkandet om en ny socialtjänstlag lyfts vikten av att socialtjänsten måste kunna erbjuda insatser som är tillgängliga, särskilt för enskilda som är svåra att nå. Det gäller inte minst personer som utsätts för våld, där det kan vara särskilt viktigt att socialtjänsten når den enskilde just när hen är motiverad att ta emot hjälp.¹ Att hälso- och sjukvården ska vara lätt tillgänglig framkommer även av hälso- och sjukvårdslagen.² Målet med den pågående primärvårdsreformen är även att vården ska komma närmare patienterna och bli mer lättillgänglig.³

14.1.1 Låga trösklar är en förutsättning för stöd

Så gott som alla som utredningen har träffat framhåller det som avgörande att det ska vara lätt att få tillgång till stöd för att underlätta möjligheterna för utsatta barn och vuxna att få det stöd och vård som de har rätt till. Många lyfter vikten av att det ska vara ”låga trösklar” in till stödet. Vad som är låga trösklar kan dock se olika ut beroende på ålder och olika sociala, fysiska och psykologiska förutsättningar. Det kan handla bland annat om att det ska finnas tydlig information om var man kan söka stöd och hjälp, att verksamheten har flexibla öppettider såsom drop-in i stället för tidsbokning och att det finns möjlighet att ta kontakt digitalt. För många, och särskilt för unga, kan låga trösklar innebära möjligheten att ta kontakt via chatt och att få vara anonym. För många kan det även vara ett stort steg att

¹ SOU 2020:47.

² 5 kap. 1 § HSL.

³ Prop. 2019:20/164.

söka sig till den offentliga vården varför de idéburna organisationerna fyller en viktig roll. ECPAT:s erfarenhet är att en av anledningarna till att det är svårt för barn att söka stöd hos socialtjänsten är just att de inte kan vara anonyma. Därför menar representanter för ECPAT att det måste finnas andra instanser i samhället där barn har möjlighet att vara anonyma när de söker stöd.⁴ Här spelar den idéburna sektorn en viktig roll eftersom den ofta har möjlighet att erbjuda anonymitet.

Ellencentret kan erbjuda både anonymitet och en specifik stödperson att vända sig till i deras stödchatt, vilket de uppger fungerar väldigt bra.⁵ Den stödsökande kan även komma på ett första informationssamtal anonymt, och först därefter identifiera sig. Även RFSL och RFSL Ungdom anser att lågröskelverksamheter som kan erbjuda chatt och anonymitet förbättrar tillgängligheten till skydd, stöd och vård avsevärt samt att det finns personal som har kunskap och förståelse för hbtqi-personers situation.⁶

Q-jouren Väst⁷ och Mikamottagningen i Stockholm,⁸ lyfter att även vuxna som är utsatta och som har en komplex problematik behöver kunna få tillgång till stöd på ett enkelt sätt. De menar att målgruppen själva har höga inre trösklar för att söka hjälp, vilket gör det ännu viktigare att vägarna in till stöd är så enkla som möjligt. I detta sammanhang är det därför viktigt att det även finns andra vägar in än digitala till exempelvis hälso- och sjukvården. Det gäller särskilt för personer som har svårigheter att söka vård via egenremiss, som kanske saknar bank-id eller som inte kan betala för besöket. Möjlighet till tidsbokning via sms och kostnadsfria besök är exempel på låga trösklar som kan underlätta för särskilt sårbara och utsatta grupper och individer.

Personer som är utsatta för våld är generellt mer vårdsökande än andra och det är sällan som de självmant berättar om sin utsatthet. Det gäller även för personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi. De söker i stället för olika former av psykisk ohälsa. Breda ingångar, dit individer kan söka sig på grund av olika orsaker och inte vid första kontakten ange utsatthet för sexuell exploatering, kan därför fungera som låga trösklar. Vårdcentraler, STI-mottagningar,

⁴ ECPAT. Intervju 2022-09-22.

⁵ Ellencentret. Intervju 2022-09-02.

⁶ RFSL och RFSL Ungdom. Intervju 2022-09-22.

⁷ Q-jouren Väst. Intervju 2022-12-19.

⁸ Mikamottagningen i Stockholm. Intervju 2022-12-12.

mödravårdscentraler och ungdomsmottagningarna är exempel på sådana verksamheter som har stora möjlighet att fånga upp målgruppen, då många individer passerar dessa verksamheter någon eller flera gånger i livet. Inte ens de stödsökande som kommer till de specialiserade mottagningar, exempelvis de kommunala Mikamottagningarna, söker i första hand för utsatthet i prostitution eller utsatthet kopplad till pornografi. Många ser inte utsatthet i pornografi som det primära problemet. Utgångspunkten bör därför alltid vara att det ska vara lätt att ta upp problem kopplat till pornografi när en stöd- och vårdkontakt väl har etablerats. Låga trösklar i detta sammanhang handlar således om att skapa en så trygg miljö som möjligt för att personen själv ska våga öppna upp om sin situation eller känna sådan tillit att hen vågar svara jakande på frågan när den ställs. Rädda Barnen, menar även att hälso- och sjukvården och socialtjänsten inte ska underskatta vikten av stöd som inte nödvändigtvis behöver vara behandling. Man anser att det i dag finns för få låg-tröskelverksamheter som kan hantera enklare stöd och krisstöd, vilket man tror skulle gynna målgruppen barn som annars riskerar att bli utan stöd på grund av de långa väntetiderna till behandling.⁹

Sammantaget ser utredningen att det är många ur målgruppen som av olika anledningar har svårt att ta en första stödkontakt. Det framkommer även att flera har svårt att berätta om sin utsatthet eller ser andra problem som mer relevanta att ta upp, varför erbjudandet om stöd behöver vara så lättillgängligt som möjligt och utformas på flera olika sätt.

14.1.2 Den idéburna sektorn är en viktig ingång

Flera aktörer, däribland RFSU och Ellencentret, lyfter i samtal med utredningen att den idéburna sektorn har en viktig roll att spela när det gäller att bygga tillit och vara en ingång in för att få stöd och behandling. Enligt dem är det via dessa organisationer som utsatta vågar öppna sig och berätta om sina erfarenheter. Ofta har utsatta en större tillit till de idéburna målgruppsanpassade organisationerna än vad de har till myndigheter. Det finns dock en frustration hos de idéburna organisationerna att stödsökande som de fångar upp inte tas om hand inom den offentliga omsorgen och vården i nästa steg.

⁹ Rädda Barnen. Intervju 2023-01-11.

Samverkan behöver därför, enligt organisationerna, stärkas upp i hela vårdkedjan för att personer i behov av stöd inte ska riskera att falla mellan stolarna. Det krävs dock, enligt organisationerna, att samverkan bygger på långsiktighet och har tydliga ramverk.

14.1.3 Polisanmälan kan vara en väg in till stöd

För den som varit utsatt för ett brott kan en polisanmälan vara det första steget till att kunna ta emot skydd, stöd eller vård. En polisanmälan är också en förutsättning för att polisen ska kunna utreda om det finns behov av skydd. Dessutom krävs en polisanmälan för att personen ska kunna få ersättning.¹⁰ Om polisen ger ett gott bemötande och har fungerande samverkansrutiner med stödorganisationer exempelvis brottsofferjouren (BOJ) eller kvinno- och tjejjour ökar möjligheterna att personen får och tar emot stöd. Vid sexualbrott finns även möjlighet till målsägandebiträde som fungerar som ett stöd under brottmålsprocessen.¹¹

Paulina Bengtsson, som grundat Novahuset och som själv har varit med om att sexuella övergrepp dokumenterats och spridda som pornografi, berättar hur polisanmälan till slut blev det som fick henne att söka stöd.¹² Det var dock först efter andra polisanmälan som hon fick ett gott bemötande, vilket var det som slutligen bidrog till att hon tog sig ur sin utsatthet. Hon har i sitt arbete senare mött andra med liknande erfarenheter och understryker hur viktigt det är att frågor ställs på rätt sätt, sakligt och välinformerat, och att den utsatta känner sig trygg med att allt kommer att gå bra. En annan kvinna som utredningen har träffat och som drabbats av att ha fått intima bilder av sexuell karaktär spridda på pornografiska sidor, berättar att hon blev erbjuden kuratorstöd i samband med polisanmälan men att hon i den stunden tackade nej då hon inte kände sig mottaglig för stöd vid tillfället. Hon uppskattade dock att hon fick erbjudande om stöd redan i samband med polisanmälan.¹³

¹⁰ Brottsoffermyndigheten. *Sexualbrott – Ersättning efter rättegång*. <https://www.brottsoffermyndigheten.se/brottsofferguiden/guide/sexualbrott/over-18/fore-polisanmalan/polisanmalan/forundersokning/rattegang/ersattning-efter-rattegang/> (hämtad 2023-11-14).

¹¹ Polisen. *Stöd under utredning och rättegång*. <https://polisen.se/sv-ll/lattlast/vald-i-familjen/stod-i-domstol/> (hämtad 2023-11-14).

¹² Paulina Bengtsson. Intervju 2022-05-10.

¹³ Respondent nr 4. Intervju 2023-05-16.

Även om en polisanmälan kan vara vägen in till stöd är det många som inte vill eller vågar polisanmäla av rädsla för att inte bli trodda eller för att de utgår från att de kommer få ett dåligt bemötande. En polisanmälan kan också upplevas som en kontrollförlust, vilket en representant för Novahuset påpekar.¹⁴ Red Umbrella Sweden menar att om en person blir utsatt för något som inte känns okej i samband med produktion av pornografi, är deras uppfattning att polisen inte tar situationen på allvar. Om det finns någon form av transaktion med i bilden är deras upplevelse att polisen anser att personen får skylla sig själv. Det gör att många struntar i att polisanmäla.¹⁵

Ett gott bemötande i samband med en polisanmälan är därför centralt för att en individ ska vilja och orka gå vidare till stöd och behandling.

14.2 Bemötande är viktigt för jämlik vård och omsorg

Personer som medverkar i pornografi är en grupp i samhället som många gånger har erfarenhet av att ha blivit utsatta för stigmatisering och diskriminering vilket orsakar såväl som förstärker redan befintlig utsattheten. Negativa erfarenheter leder ofta till att personer undviker att söka stöd av rädsla för att få ett dåligt bemötande, vilket påverkar den stödsökandes rätt till en god vård och omsorg. Brister i bemötandet av stödsökande från personal, inom exempelvis socialtjänsten eller hälso- och sjukvården, kan även leda till att viktig information och risksituationer missas och till att beslut fattas på ofullständiga grunder.¹⁶ Ett fördomsfullt och skuldbeläggande bemötande kan även medföra en tillitsbrist mellan den stödsökande och personalen och som i förlängningen leder till ojämlig vård och omsorg. När stödsökande möter personal som visar respekt och intresse för personens situation utan att döma eller ifrågasätta, uppfattas det som ett gott bemötande. I denna typ av möten skapas tillit och förtroende mellan den stödsökande och personalen, vilket är avgörande för om en våldsutsatt person kommer berätta om sina upplevelser och därmed kunna bearbeta de övergrepp personen varit med om.

¹⁴ Novahuset. Intervju 2022-09-21.

¹⁵ Red Umbrella Sweden. Intervju 2023-10-20.

¹⁶ Kunskapsguiden. *Om bemötande i hälso- och sjukvården*.

<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/arbetsmetoder-och-perspektiv/bemotande-i-halso-och-sjukvarden/om-bemotande-i-halso-och-sjukvarden/> (Hämtad 2023-11-14).

14.2.1 Ett icke dömande och respektfullt bemötande

Att utsatta stödsökande får ett icke dömande, respektfullt och tillitsskapande bemötande, tar de flesta organisationer upp som helt avgörande för att personen ska få det stöd som hen har rätt till. Erfarenheten från flera organisationer som utredningen har träffat visar dock att detta inte alltid är fallet. Exempelvis är det inte ovanligt att när personer som varit utsatta i en pornografisk kontext berättar om sina upplevelser, möts de antingen av en överslätande eller en överdrivet negativ reaktion, vilket ofta gör att personen sluter sig och drar sig för att berätta om sina erfarenheter igen.

I en rapport om stöd- och hjälpinsatser för personer som utsätts för kommersiell sexuell exploatering, som publicerats av Ellencentret, ChildX¹⁷ och Inte Din Hora, angav en majoritet av de tillfrågade ur målgruppen att det främsta hindret för att söka hjälp var skam, skuld och rädsla för stigmatisering. Många kände även en stor brist på tilltro till stödsystemet då många haft tidigare erfarenheter av att bli misstrodda eller skuldbelagda för den situation de har hamnat i. Flera angav även att de inte såg sig som värda att få hjälp eller att de helt enkelt inte orkade berätta.¹⁸

Omgivningens sociala respons är av central betydelse för om våldet kan fortgå eller upphöra, vilket framkommer i en studie från Stiftelsen Allmänna Barnhuset.¹⁹ Om bemötandet brister riskerar det att personen känner sig ifrågasatt eller skuldbelagd, särskilt om personen hen möter ställer frågor som ”men varför gick du dit?” eller ”varför gjorde du det om du egentligen inte ville?”.

En orsak till ett sådant bemötande kan vara att den som ska hjälpa inte har tillräcklig kunskap om problematiken, själv bär på fördomar eller känner osäkerhet kring att prata om frågor som rör sex, våldsutsatthet och sexuellt utnyttjande. Representanter från SMC Pilen lyfter även att ett bristfälligt bemötande kan bero på att personalen värjer sig för att möta svåra berättelser som en följd av sekundär traumatisering,²⁰ vilket kan vara bakomliggande orsak till att inte orka fråga eller lyssna. Att förringa eller att inte tro på någons berättelser kan fungera som ett försvar framför allt vid komplex problematik

¹⁷ Tidigare Child10.

¹⁸ Child10, Ellencentret, Inte Din Hora, (2020). *Ingen börde ropen på hjälp*.

¹⁹ Hydén (2021). *I skuggan av våldet. Barnens och deras sociala nätverks responser på våld i familjen*.

²⁰ Pearlman, et al. (1995). *Trauma and the Therapist: Countertransference and Vicarious Traumatization in Psychotherapy with Incest Survivors*.

och grova övergrepp. Även Stiftelsen Allmänna Barnhusets erfarenhet är att ju värre övergrepp som barnen varit med om desto sämre bemötta känner de sig. Missnöjet hos barnen handlar ofta om att den som ska hjälpa inte har förståelse för den verklighet barnen befunnit sig i. Barnen kan känna sig svikna när stödpersonen är dömande, eller reagerar på fel sätt, i stället för att vara öppen och inbjudande till fortsatt samtal.²¹

14.2.2 Ett gott bemötande oavsett om personen lämnat pornografi eller inte

Alla som utnyttjas sexuellt i pornografiska syften ska kunna ta del av skydd, stöd och vård oavsett bakgrund och oavsett om personen har lämnat pornografiproduktion eller inte. Red Umbrella Sweden har i samtal med utredningen uppgett att många kan behöva stöd eller vård även om de fortsätter att medverka i pornografi, men om en person känner sig stigmatiserad kommer hen inte att söka vård.²² Att känna sig välkommen och inte ifrågasatt bör då även kunna underlätta för den som en dag vill söka stöd för att lämna. Även Unizon, som organiserar kvinno-, tjej- och ungdomsjourer i Sverige, lyfter att stödet måste vara tillgängligt även för den som inte lämnar en tillvaro där personen medverkar i pornografi.²³ Det förutsätter kunskap bland yrkesverksamma för att kunna ge ett gott bemötande och se till att den som söker skydd, stöd och vård känner sig välkommen. Att ett gott bemötande är viktigt är en synpunkt som delas av personer som är aktiva i pornografi och som inte avser sluta. De personer utredningen har träffat som nu är aktiva berättar att stigma som kommer med att medverka i pornografi är något som gör att de skulle dra sig för att söka stöd om de behövde eftersom de inte väntar sig ett gott bemötande.

Red Umbrella Sweden menar att ett hinder för att söka stöd för att lämna ligger i att personal direkt utgår från att personen har ett självskadebeteende, vilket medför att personen inte känner sig tagen på allvar. Mikamottagningen i Göteborg berättar att det är en balansgång när en person som har sökt sig till dem fortfarande befinner sig i pornografi och samtidigt uppger att den inte mår dåligt av det. Det

²¹ Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Intervju 2022-11-30.

²² Red Umbrella Sweden. Intervju 2022-10-20.

²³ Unizon. Intervju 2022-09-01.

blir då extra viktigt att börja där personen befinner sig och utforska personens både positiva och negativa upplevelser.²⁴ Oavsett om personer tar kontakt med vården för att få stöd i att lämna pornografi eller söker stöd för något annat, behöver bemötandet likväl vara gott och utgå från individens behov.

14.2.3 Att få bli sedd för den man är

Ett gott bemötande omfattar även att bli sedd och bemött som den man är. RFSL och RFSL Ungdom, lyfter vikten av att bemötandet är jämlikt och inte heteronormativt. Transammans, som är organisation för transpersoner och närstående, menar att det kan inkludera att vara uppdaterad kring terminologi om hbtqi, använda rätt pronomen och namn och inte förutsätta att personens transerfarenhet behöver skapa problem eller utmaningar. Av den anledningen anser Transammans att det finns behov av riktade insatser just mot transpersoner.²⁵

Ett gott bemötande omfattar enligt RFSU en förståelse för att alla oavsett kön, könsidentitet och sexualitet kan ha blivit utsatta för eller utsatt andra för sexuellt våld, eller ha erfarenhet av båda. Ett gott bemötande innebär att lyssna på och bekräfta personens erfarenheter. Yrkesverksamma kan inte ta för givet att den de möter delar den yrkesverksammas egna värderingar. För att skapa tillit och förtroende är det helt avgörande att inte bli dömd eller diskriminerad, och att få öppna frågor som ger möjlighet att få berätta på sina egna villkor.²⁶

14.2.4 Att bemötas som ett brottsoffer

Regionkoordinatören mot prostitution och människohandel, med ansvar för barn i Stockholm menar att ett stort hinder för att ett barn ska söka eller ta emot hjälp, är att de själva ser sig som delaktiga i brottet snarare än som brottsutsatta. Hon poängterar att det är förövarnas strategi är att manipulera barnen och att då dem att tro att båda är delaktiga i relationen. På så sätt gör förövarna barnen del-

²⁴ Mikamottagningen i Göteborg. Intervju 2022-11-14.

²⁵ Transammans. Intervju 2023-01-17.

²⁶ RFSU. Intervju 2022-10-20.

aktiga i övergreppen de utsätter dem för. Barnen känner därför mycket skuld och skam för det inträffade varför bemötandet från omgivningen blir extra viktigt.²⁷ När omsorgspersoner eller personal som erbjuder hjälp pratar på ett sådant sätt att det spär på bilden av att barnet själv är delaktigt eller själv bär ansvar för det inträffade minskar chanserna att barnet söker och tar emot hjälp.

Även OKSE framhåller att det genomgående måste vara tydligt var skulden hör hemma. Det gäller såväl i undervisning och annan kunskapsspridning, som i bemötandet. Yrkesverksamma och vuxna i barns närhet behöver undvika att lägga ansvar för det inträffade på barnet. Det gäller särskilt distansbrott som begås via digitala kanaler eftersom barnet då utnyttjats och förmåtts att utföra handlingar mot sig själva eller någon annan. Utnyttjande av barn för sexuell posering, våldtäkt eller andra sexualbrott ska benämnas som just vad det är och inte som att barnet utsatt sig själv eller självmant delat med sig av filmer eller bilder. Det gäller även när det handlar om ett distansbrott. Om personal eller andra i barns omgivning lägger ansvar på barnet är det stor risk att de upplever att deras eget beteende är orsaken till att de utsatts eller risker att utsättas.²⁸

14.3 Specialiserade mottagningar eller funktioner är centrala

14.3.1 Stödet behöver anpassas till lokala och regionala förutsättningar

Det finns både ett behov av breda ingångar för stöd där många utsatta kan fångas upp, och behov av mottagningar eller funktioner som besitter specialistkompetens om sexuellt våld och olika former av sexuellt utnyttjande. I stort sett alla som utredningen träffat är överens om att det inte behövs särskilda mottagningar för att ta emot endast utsatta i pornografi eftersom det är ett för smalt verksamhetsområde. Det finns snarare en samstämmighet i att utsattheten är väldigt lik, och ofta sammanfaller med utsatthet för sexuella övergrepp och annan typ av sexuell exploatering, oftast prostitution, och därför skulle kunna samordnas inom detta område. Representanter från Ung Utsatt i Göteborg som är en del av ungdomsmottagningarnas

²⁷ Regionkoordinatorn i Stockholm. Intervju 2022-09-27.

²⁸ OKSE. Intervju 2022-09-06.

verksamhet menar att sexuella övergrepp är en lagom specialiserad ingång för ungdomsmottagningar, och att det just nu är för snävt att avgränsa till sexuell exploatering för att personer ska våga söka.²⁹

I dag finns endast ett fåtal specialistmottagningar som tar emot målgruppen som utnyttjas sexuellt i pornografiska syften. De som finns är, precis som nämnts ovan, riktade till målgruppen som utsätts för olika former av sexuell exploatering eller till personer som utsätts före sexuella övergrepp.³⁰ Dessa mottagningar är ofta knutna till storstäderna, men vissa finns även på andra delar i landet. De rör sig om exempelvis om Mikamottagningarna, Mika Hälsa och Ellen-centret i Stockholm och SMC Pilen i Göteborg. Inom dessa verksamheter har det byggts upp en hög kompetens om målgruppernas behov som en följd av specialiseringen.

Det är tydligt att dessa specialiserade verksamheter fyller en viktig funktion både för de utsatta målgrupperna och även på grund av den kunskapsuppbyggnad som sker där. I detta sammanhang kan utredningen dock konstatera att dessa mottagningar ofta är väldigt små verksamheter och har en begränsad kapacitet att ta emot alla stödsökande. Positivt är att Mikamottagningarnas verksamhet har spridits till flera delar av landet, vilket betyder att tillgången till stöd har ökat.

Att det ska finnas lämpliga och lättillgängliga mottagningscenter över hela landet för personer som blivit utsatta för sexuellt våld som ska erbjuda medicinska och rättsmedicinska undersökningar, traumastöd och rådgivning framgår även av Istanbulkonventionens artikel 25.³¹ I den senaste rapporten om hur Sverige lever upp till konventioner rekommenderar granskningskommittén att Sverige lever upp till artikeln till fullo.³² Även i intervjustudien om vuxnas erfarenhet av pornografiproduktion föreslås att vården behöver specialiserade mottagningar som utöver denna målgrupp får i uppdrag att arbeta med andra former av våld och övergrepp, prostitution, PTSD och komplext PTSD. Specialmottagningar motiveras även genom respondenternas erfarenheter av att slussas runt mellan olika myndig-

²⁹ Ung Utsatt. Intervju 2023-02-09.

³⁰ Se även kapitel 10.

³¹ CETS nr 210 (2011).

³² GREVIO/Inf. (2018)15.

heter och vårdinstanser, vilket bidrar till att de lätt faller mellan stolarna, inte blir sedda och att vården uteblir.³³

I vissa delar av landet finns det inte kapacitet att utveckla regelrätta mottagningar utan det kan vara tillräckligt att det finns särskilda team eller personer som har sakkompetens inom området som kan stödja övriga delar i organisationen. Exempelvis lyfter länsstyrelserna i Jämtland och Västerbotten att det inte finns förutsättningar för dem att ha en specialiserad mottagning. För dessa län är det mer ändamålsenligt att målgrupperna integreras i de redan etablerade Centrumbildningar mot våld (CMV). För Jämtlands läns del handlar det om att fortbilda befintlig personal så att de har kompetens att kunna ta emot och bemöta målgruppen som utsätts i pornografi, vilket framkommer i deras enkätsvar till utredningen.

14.3.2 Utveckling av Barnhusens verksamhet kan gynna barn som utnyttjats sexuellt i pornografiska syften

Även om barn som utsatts för sexuell exploatering ingår i Barnhusens målgrupp framkommer det i utredningens kartläggning att dessa barn sällan kommer till Barnhusen och sällan får behandling där.³⁴ Det har dels att göra med att dessa ärenden ofta utreds inom andra delar av polisens verksamhet, dels att det är få Barnhus som erbjuder behandling. Enligt den översyn av Barnhus som genomfördes av Barnafrid 2018 är det stora skillnader över landet avseende tillgång till de specialiserade enheter som Barnhus erbjuder och vissa barn faller utanför verksamhetens målgrupper. Det framkom även att spridningen av Barnhus tycks ha stannat av. I översynen kunde konstateras att skillnaderna mellan de olika regionerna riskerar att medföra ett icke likvärdigt bemötande, stöd och skydd.³⁵

FN:s Barnrättskommitté har i den senaste granskningsrapporten från 2023 uppmanat Sverige att åtgärda de brister som identifierats inom Barnhusverksamheten och säkerställa en likvärdig tillgång till det stöd som Barnhus erbjuder samt att noga följa utvecklingen så att barns rättigheter säkerställs.³⁶

³³ Donevan, Jonsson och Svedin (2023). *Intervjustudie bland personer med erfarenheter av att bli filmad eller fotograferad för pornografiproduktion.*

³⁴ Se även kapitel 10.

³⁵ Linköpings universitet, Barnafrid, Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn (2019). *Slutrapport – utvärdering av Barnhus*, Linköpings universitet.

³⁶ CRC/C/SWE/CO/6–7.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset anser att det bör lagstiftas om att Barnahuset ska finnas över hela landet och att riktlinjer behöver utformas vad gäller målgrupp och innehåll, till exempel om resurser för behandling. Sådana resurser behöver utökas och koncentreras till Barnhusen så att barn kan fångas upp i ett tidigt skede.³⁷ En sådan utveckling skulle således även gynna målgruppen barn som utnyttjas sexuellt genom att skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften.

14.4 Stödinsatser behöver finnas tillgängliga i hela landet

Det framgår tydligt i utredningens intervjuer att tillgången till skydd, stöd och vård ser olika ut beroende på var i landet man befinner sig. I de större städerna går det att hänvisa vidare till olika idéburna organisationer eller offentlig verksamhet såsom exempelvis kommunala Mikamottagningar eller motsvarande, men de finns inte lika lätt att tillgå på mindre orter. Orsakerna till skillnaderna varierar, det kan handla om kommunernas och regionernas olika ekonomiska och geografiska förutsättningar eller om olika politiska prioriteringar. Beroende på den lokala och regionala kontexten behöver vården och omsorgen utformas på ett sådant sätt att det motsvarar aktuella behov samtidigt som det utgår från de rådande förutsättningarna. För att möta målgruppernas ofta komplexa behov är samordning och samverkan mellan olika huvudmän ofta nödvändigt. Med stöd av lagen finns det möjlighet för kommuner och regioner att gå samman för att tillsammans sluta olika typer av samverkansöverenskommelser, både mellan varandra och med idéburna organisationer.³⁸

14.4.1 Samverkan mellan flera aktörer

I utredningens enkät till kommunerna och i de intervjuer som utredningen haft med olika kommunrepresentanter, framkommer att hälften av kommunerna sällan eller aldrig kommer i kontakt med

³⁷ SOU 2022:70, särskilt yttrande, s. 967–974.

³⁸ Se även kapitel 9.

målgruppen. Det gäller särskilt i de mindre kommunerna som inte ligger i närheten av en storstad eller en större stad.³⁹

I en kompletterande intervju med socialtjänsterna i Nässjö och Värnamo framkommer samma uppgifter. Socialsekreterarna som handlägger ärenden som rör våld i nära relation menar att det kan vara svårt att nå denna målgrupp både på grund av att de är så utsatta och inte alltid är mottagliga för stöd. Även socialsekreterare från Arvika kommun som handlägger ärenden inom barn- och familjenheten respektive vuxenenheten, berättar att det är ovanligt med ärenden som rör sexuellt utnyttjande i deras kommun, men att de misstänker att problemet finns, särskilt bland yngre tjejer som har missbruksproblem.⁴⁰ Utredningens bedömning är att det ser ut på liknande sätt i flera kommuner, vilket tillstyrks av flera organisationer och myndigheter som utredningen haft kontakt med.

När det finns låg kännedom om ett socialt problem och när efterfrågan av stöd är lågt kan det vara svårt för enskilda kommuner att upprätthålla kompetens och fungerande arbetssätt, vilket gör att behovet av stöd- och samstrukturer ökar. Det kan handla om ett ökat behov av kollegialt stöd och av rådgivning och konsultation från specialistverksamheter utanför socialtjänsten eller att flera kommuner går samman och samverkar över kommungränserna. När det gäller regionalt stöd berättar socialsekreterarna i Arvika att de bland annat har möjlighet att konsultera Barnahus Värmland. Representanter från Robertsfors kommun berättar att de har nytta av att kunna vända sig till Centrum mot våld (CMV) i Umeå⁴¹ och socialsekreterarna i Värnamo kommun berättar att de får ett regionalt stöd av Länsstyrelsen i Jönköping.⁴²

Även om en stor andel av kommunerna inte kommer i kontakt med målgruppen bedömer de flesta av de intervjuade kommuner att de skulle kunna hjälpa utsatta om frågan kom till deras kännedom. Vissa kommuner anger att det kan finnas en fördel med att vara en mindre kommun eftersom det kan vara lättare att få till ett samarbete mellan socialtjänstens olika enheter, så länge som det sker inom ramen för sekretesslagstiftningen. Socialsekreteraren i relationsvårdsteamet i Nässjö kommun, berättar att det underlättar att man sitter på samma plats som de som arbetar med skadligt bruk och beroendeproblema-

³⁹ Se även kapitel 10.

⁴⁰ Arvika kommun. Intervju 2023-01-23.

⁴¹ Robertsfors kommun. Intervju 2023-02-20.

⁴² Värnamo kommun. Intervju 2023-01-22.

tik. De letar aktivt upp varandra och samkör ärenden där båda kompetenserna behövs. De anser att detta även bör vara en fördel när det gäller målgruppen som utsatts för sexuellt utnyttjande. En annan fördel med mindre kommuner, som bland annat socialtjänsten i Robertsfors kommun tar upp, är att det finns ett nära samarbete mellan kommunala verksamheter och polis. Man hjälps åt att fånga upp den problematik som finns i området.⁴³

För de kommuner som sällan eller aldrig kommer i kontakt med målgruppen och själva har begränsade resurser att driva specialiserade funktioner i egen regi, kan samverkan mellan flera kommuner, andra huvudmän eller den idéburna sektorn vara en lösning. Länsstyrelsen i Jönköping framhåller att kommunerna kan jobba med identifiering och skydd men inte med mer långsiktigt stöd till målgruppen. Länsstyrelsen menar vidare att de små kommunerna har en bredare syn på våld och kan leverera bättre på våldsområdet generellt, men när det kommer till att erbjuda ett mer långsiktigt stöd till målgruppen, finns det ett behov av en länsgemensam resurs.⁴⁴

Utvecklingsledaren för kvinnofrid, FoU Socialtjänst i Region Västerbotten, anser att fler formaliserade kommunöverskridande samverkansarbeten mellan kommunerna i länet, såväl mellan små kommuner som mellan små och stora, säkerligen skulle skapa en gynnsam utveckling för ett likvärdigt stöd i länet. Vissa av de mindre kommuner i länet har under åren utvecklat en egen samverkan mellan sig och/eller med Umeå eller Skellefteå kommuner. Hon anser vidare att en formaliserad samverkan över lag är en viktig väg att gå, inte minst för inlandskommunerna i Västerbottens län.⁴⁵

Det finns exempel på flera ställen i landet där kommunerna gått samman i en formaliserad avtalssamverkan runt frågor som kräver särskild kompetens. Exempelvis bygger flera av de kommunala Mikamottagningarna på en formaliserad avtalssamverkan mellan olika kommuner och ibland även med regioner. Till Mikamottagningen i Stockholm har 19 av 26 kommuner anslutit sig till en regionalisering av mottagningen för att den ska nå ut till Stockholms läns hela befolkning.⁴⁶

⁴³ Nässjö kommun. Intervju 2023-01-22.

⁴⁴ Länsstyrelsen i Jönköpings län. Intervju 2023-01-23.

⁴⁵ RSS/FoU Kommunal utveckling kvinnofrid, Region Västerbotten. Intervju 2023-02-20.

⁴⁶ Se även kapitel 10.

14.4.2 Den idéburna sektorn som samverkanspart

Sammantaget finns det en samstämmighet bland de som utredningen träffat om att idéburna organisationer har en viktig roll i stödet till målgrupperna som utnyttjas sexuellt i pornografiska syften. Utöver de kommunala Mikamottagningarna är det Ellencentret i Stockholm och Novahuset i Linköping som tydligast lyfts fram som de mottagningar som unga vänder sig till. Exempelvis säger Barnafrid att unga vänder sig till organisationer som Novahuset, i stället för till myndigheter. Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar (FSUM), säger att när ungdomsmottagningarna i framför allt Stockholmsområdet, kommer i kontakt med en person som upplevs ha mycket traumasymptom, är Ellencentret en aktör de hänvisar vidare till.⁴⁷ Även om de idéburna organisationerna är viktiga aktörer i det totala samhällsstödet till målgruppen menar Paulina Bengtsson att de endast bör fungera som ett komplement och att den offentliga sektorn inte ska frångå ansvar för det bärande stödet till utsatta.⁴⁸

Som lyfts i tidigare avsnitt om att målgruppen behöver kunna nå insatser på ett enkelt sätt utgör den idéburna sektorn en viktig ingång till stödet. Ellencentret lyfter att de idéburna inte bara behövs för att identifiera utsatta, utan också fungerar som en viktig resurs över tid. Därför är samverkan centralt. Idéburna organisationer har möjlighet att arbeta på andra sätt för att motivera utsatta att ta emot stöd, ta sig från ett samma hang där de utnyttjas sexuellt i pornografiska syften, ge stöd till att polisanmäla och även vara ett stöd i olika myndighetskontakter. Ellencentret menar att det därför är viktigt att säkerställa en långsiktig samverkan och finansiering där idéburen sektor ingår på ett hållbart sätt.⁴⁹

Även RFSU lyfter att ramverket behöver vara tydligt vid ett samarbete mellan de offentliga och idéburna. Det behövs till exempel finnas höga krav på uppföljning och genomförande hos de aktörer som det offentliga samarbetar med och de behöver ha en bred förståelse av kön, identitet och sexualitet. RFSU anser särskilt att ”peer-to-peer-verksamhet”, dvs. organisationer av, med och för målgruppen, och föreningar som organiserat minoritetsgrupper, bör prioriteras särskilt i samverkansinsatser.⁵⁰

⁴⁷ FSUM. Intervju 2022-10-26.

⁴⁸ Paulina Bengtsson. Intervju 2022-05-10.

⁴⁹ Ellencentret. Intervju 2022-09-02.

⁵⁰ RFSU. Intervju 2022-10-20.

Exempel på formaliserade samverkansformer mellan den idéburna och offentliga sektorn är idéburet partnerskap (IOP) som bland annat Novahuset i Linköping tecknat med Linköpings kommun och Region Östergötland.⁵¹ Enligt dem fungerar samverkan väl och ger dem bättre förutsättningar för att driva sin verksamhet långsiktigt.

14.4.3 Digitalt stöd som alternativ till att träffas fysiskt

Ett alternativ för att tillgängliggöra stödet ytterligare och nå ut till fler personer är att erbjuda vissa stödsatser digitalt. Detta kan vara särskilt viktigt när det geografiska avståndet till stöd är stort.

Ung Utsatt menar att det är bättre med en digital kontakt än ingen alls. De anser att det lättare för behandlaren att göra en helhetsbedömning om individens behov vid ett fysiskt möte, men att det finns andra fördelar med digitala möten både för behandlaren och den stödsökande. Många av de stödsökande som har kontakt med Ung Utsatt har också uppgett att de tycker att det är bättre att sitta bakom en skärm än att ses fysiskt. De behöver inte heller resa till mottagningen, vilket kan vara en stor ansträngning för vissa. Ung Utsatt ger också exempel på att Tjejjouren Väst erbjuder digitalt stöd via sin stödchatt, vilket verkar nå ut till många tjejer och unga kvinnor, även de som är komplext traumatiserade och som har erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning säljer sex. Eftersom chatten är helt anonym når de även ut till personer som aldrig annars skulle söka vård.⁵²

Organisationen Storasyster, som arbetar med sexualbrottsutsatta generellt, började erbjuda digitala stödsamtal under pandemin. Deras erfarenhet är att det går att ha samtal om det mesta digitalt, men inte allt. Nu har de även öppnat upp möjligheten till chatt-samtal utanför Stockholmsområdet, vilket innebär att de kan nå många fler. Andra som utredningen pratat med är mer skeptiska till att erbjuda digitalt stöd. Mikamottagningen i Stockholm menar att digitalt stöd är bättre än ingenting, men det är inte optimalt. Utöver att det är svårare med den personliga kontakten kan det finnas risk att den utsatta inte

⁵¹ Linköpings kommun. *IOP mellan Novahuset – Linköpings kommun*. <https://sammantraden.linkoping.se/welcome-sv/namnder-styrelser/social-och-omsorgsnamnden/2020-10-21-social-och-omsorgsnamnden/agenda/ideburet-offentligt-partnerskap-novahuset-linkopings-kommunpdf?downloadMode=open> (hämtad 2023-11-19).

⁵² Ung Utsatt. Intervju 2023-02-09.

befinner sig på en säker plats vid samtalet, vilket behandlaren inte kan ha kontroll över.⁵³

Representanter för Stiftelsen Allmänna Barnhuset anser att det är bättre att lära upp behandlare som kan finnas geografiskt nära de stödsökande snarare än att det ska finnas mottagningar på några få ställen i landet som stödsökande, ska behöva resa till eller behöva träffa digitalt.⁵⁴

14.5 Stödet behöver vara jämlikt

Även om insatser ska vara tillgängliga för alla oavsett bakgrund är det flera grupper i samhället som inte alltid nås av skydd, stöd och vård i den utsträckning som de har rätt till. Vissa grupper av utsatta kan på grund av kön, könsidentitet, funktionsnedsättning eller skadligt bruk och beroende ha svårare att våga söka stöd eller veta var de ska vända sig. Om samhället dessutom har en bristande förmåga att anpassa insatserna efter individernas särskilda behov, förstärks också sårbarheten och möjligheterna för att få stöd och hjälp minskar. Exempel på sårbarhetsfaktorer kan vara brist på kunskap om vilka rättigheter man har eller vart man kan vända sig för hjälp. Det kan även handla om negativa erfarenheter av kontakt med myndigheter eller att man upplever isolering och ensamhet inte sällan på grund av fördomar och diskriminering.

14.5.1 Skydd, stöd och vård oavsett kön och könsidentitet

De flesta aktörer som utredningen har träffat har till största del kontakt med flickor eller kvinnor. Även om många mottagningar är öppna för alla når de sällan pojkar och män eller personer med annan könsidentitet. Det innebär dock inte att de inte kan vara utsatta. Bland annat visar studier att pojkar som identifierar sig som hbtqia+⁵⁵ samt ickebinära i högre grad än andra barn blivit utnyttjade genom köp av sexuell handling eller genom att någon köpt deras nakenbilder.⁵⁶

⁵³ Mikamottagningen i Stockholm. Intervju 2022-12-12.

⁵⁴ Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Intervju 2022-11-30.

⁵⁵ I denna rapport används begreppet hbtqia+ där a står för asexuell och + står för alla andra identiteter och läggningar.

⁵⁶ ECPAT (2023). "Consent is KEY" – En rapport om brottsutsatthet bland barn som identifierar sig som HBTQIA+, samt deras syn på sex och relationer på internet.

RFSL lyfter att pornografi avsedd för homo- och bisexuella män är en stor genre, vilket talar för att även män riskerar att utsättas för våld och övergrepp i denna kontext.⁵⁷ Precis som det inte går att uttala sig om hur många kvinnor som utsätts i samband med produktion och distribution av pornografi i Sverige, går det inte heller att uttala sig om hur många män som gör det. Oavsett omfattning behöver dock skydd, stöd och vård vara inkluderande och utformas så att den är tillgänglig för alla oavsett kön och könsidentitet. Novahuset menar att när killar utsätts för sexuellt våld tas det inte på lika stort allvar som när tjejer är utsatta, vilket både kan tyda på brist på kunskap och vara en fråga om normer och förväntningar.⁵⁸

Tillgången till skydd, stöd och vård som riktar sig till personer som utnyttjats sexuellt i pornografiska syften är generellt låg. För hbtqi-personer kan tillgången i praktiken vara ännu sämre eftersom det bland många finns en rädsla för att få ett dåligt eller oförstående bemötande. Representanter för RFSL och RFSL Ungdom, berättar att i större städer har de möjlighet att hänvisa hbtqi-personer som utsatts för sexuell exploatering till den kommunala Mikamottagningen eller liknande, vilka de upplever har god kunskap om hbtqi-frågor, särskilt de mottagningar som funnits länge.⁵⁹ När stödsökande som inte bor i en storstad hör av sig till deras mottagning, hoppas de alltid att det ska finnas en idéburen organisation i personens närområde eftersom deras erfarenhet är att det kan vara svårt för hbtqi-personer att vända sig till den lokala vårdcentralen eller kommunen. För att bistå personen i sitt stödsökande har RFSL Ungdom, i flera fall, ringt innan och förberett vården eller socialtjänsten på att en hbtqi-person kommer att höra av sig för att säkerställa att rätt kompetens finns.

Representanterna för RFSL upplever att den grupp som det finns minst kunskap om på olika mottagningar är transpersoner, samtidigt som det är en mycket utsatt grupp. Transammans, framhåller att det på gruppnivå finns en högre andel ensamhet, psykisk ohälsa, suicidplaner och suicid jämfört med befolkningen som helhet, och att det finns ett bristande stöd.⁶⁰ Denna bild bekräftas i rapporten "Unga transpersoners erfarenheter av psykisk ohälsa, suicidalitet och själv-

⁵⁷ RFSL. Intervju 2022-09-20.

⁵⁸ Novahuset. Intervju 2022-09-21.

⁵⁹ RFSL och RFSL Ungdom. Intervju 2022-09-20.

⁶⁰ Transammans. Intervju. 2023-01-17.

skada” som Folkhälsomyndigheten publicerade 2022.⁶¹ Bland annat visade resultaten att en av fyra transpersoner av de svarade hade brist på emotionellt stöd, vilket är en bidragande faktor till den stora ensamheten hos målgruppen.

Transammans menar att om stödet även i praktiken verkligen ska vara tillgängligt för transpersoner, behöver informationen nå ut till målgruppen. Till exempel behöver ordval spegla hur olika personer benämner sin utsatthet. Riktade insatser till transpersoner kan vara en bra ingång, men det är då centralt med ett respektfullt och gott bemötande. Den som är utsatt måste kunna söka stöd för ett övergrepp utan rädsla och oro för att personalen ska bemöta en på ett fördomsfullt sätt. Transammans pekar på att för de som får bilder och filmer spridda, och som ännu inte lever öppet med sin familj eller på sin arbetsplats kan det vara ännu svårare om man bor på en liten ort eftersom tillgången till kompetent stöd ofta inte är lika utbyggd.

RFSL och RFSL Ungdom anser att det behövs mer resurser för att fler ska kunna få skydd, stöd och vård. Som en del i arbetet behöver det finnas organisationer som kan ge ett jämlikt och icke-heteronormativt bemötande.

14.5.2 Skydd, stöd och vård anpassat för personer med funktionsnedsättningar

I intervjuerna blir det tydligt att alla aktörer sett en överrepresentation av personer med NPF-diagnoser bland de som söker sig till mottagningar som riktar sig till personer som utsatts för någon form av sexuell exploatering. Detta bekräftas bland annat av Ellen-centret, vars stödsökande ofta har en NPF-diagnos. Det har lyfts i tidigare avsnitt att det är viktigt att upptäcka utsatthet hos barn och vuxna med funktionsnedsättning, och det är lika viktigt att stödet är anpassat så att alla kan ta del av det utifrån sina behov.

I Myndigheten för delaktighets (MFD) rapport om våld mot personer med funktionsnedsättning framkommer att de även har svårt att bli trodda när de berättar om övergrepp. Det gäller även vuxna som kan ha svårt att förstå eller tolka vad de har blivit utsatta

⁶¹ Folkhälsomyndigheten. *Faktablad om psykisk ohälsa bland unga transpersoner*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/0b21ac4fe9b44e87ba58758cf028acd1/unga-transpersoners-erfarenheter-psykisk-ohalsa-suicidalitet-sjalvskada.pdf> (hämtad 2023-11-19).

för.⁶² MFD konstaterar efter genomfört uppdrag att det finns för lite kunskap om vilka stödåtgärder som fungerar för personer med intellektuella funktionsnedsättningar. Myndigheten har inte särskilt granskat program för vård vid utsatthet för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi, men kan konstatera att det generellt finns väldigt få stöd vid utsatthet för olika typer av våld och övergrepp som är utformade efter funktionsförmåga. Myndigheten konstaterar vidare att det verkar vara en kunskapslucka kring vilka metoder som fungerar för målgruppen samt i stor utsträckning saknas behandlingsalternativ som är utvärderade för målgruppen. Ofta är metoder och behandlingar som finns tillgängliga för alla som blivit utsatta för våld och övergrepp tänkta att med anpassningar kunna fungera även för personer med intellektuella funktionsnedsättningar. Trots detta är det få eller inga metoder eller behandlingar som är utvärderade för den målgruppen. Det framgår sällan hur de som använder metoderna kan och ska anpassa dem för att fungera för personer med olika funktionsförmåga. Detta gäller för våldsutsett generellt, men är lika relevant för personer som utsätts för våld i en pornografisk kontext som för andra. MFD ser även att personer med olika neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, är en grupp som kan ha svårare att få tillgång till adekvat stöd och behandling efter övergrepp och våld. MFD noterar även att samma lösningar används för personer med intellektuella funktionsnedsättningar som för personer med en NPF-diagnos, trots att det är två grupper med väldigt olika behov.⁶³

Attention menar att det är centralt att personal har kunskap och kompetens att möta målgruppen med funktionsnedsättning. Personer med en NPF-diagnos såsom ADHD eller autism kan exempelvis ha svårt att koncentrera sig och hålla fokus i ett möte eller ha ett annat relationsmönster. Därför måste det finnas förståelse och förmåga att hantera personer med ett annorlunda funktionssätt i de verksamheter som möter barn som kan vara utsatta för sexuellt utnyttjande av olika slag. För att detta ska komma till stånd är det viktigt att involvera barn och unga med olika typer av diagnoser vid utformandet av stöd och metoder. Attention menar att bristen på samverkan mellan olika huvudmän och olika enheter inom samma organisation blir ett hinder i arbetet. När de som är specialiserade på våld

⁶² Myndigheten för delaktighet (2023). *Om våld mot personer med funktionsnedsättning*.

⁶³ MFD. Intervju 2023-01-12.

gör en annan tolkning än de som arbetar med funktionsnedsättning missas ofta viktiga perspektiv.⁶⁴

I mötet med Nätverket för kvinnofridsamordnare inom kommunerna lyfts också stuprör inom kommunernas verksamhet som ett hinder för att jobba med både med funktionsnedsättning och våldsutsatthet. Kvinnofridsamordnarna menar därför att samverkan är centralt för att målgruppen ska få adekvat stöd.⁶⁵

14.5.3 Skydd, stöd och vård för den som har ett skadligt bruk eller beroende

Det saknas information om hur många av de som har ett skadligt bruk och beroende som också utsatts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi. Utan Skyddsnet, som är en förening för personer med erfarenheter av droger, sex mot ersättning, eller kriminalitet, uppger att de känner till kvinnor som utsatts, men att det i förhållande till allt annat våld som de utsatts för inte är en så stor andel. Enligt Q-jouren Väst, som är ett skyddat boende för våldsutsatta kvinnor med skadligt bruk och beroende, är det mer regel än undantag att deras klienter är utsatta för prostitution, pornografi eller sexuellt våld, vilket de anser är en särskilt utsatt målgrupp som behöver belysas.⁶⁶

Ofta har personer med ett skadligt bruk och beroende många fler riskfaktorer. Det är en grupp som utsatts för olika typer av våld både i relationella och offentliga kontexter, vilket gör dem extra sårbara. Andra riskfaktorer kan vara psykisk eller fysisk ohälsa, arbetslöshet, svag ekonomi, osäker bostadssituation med mera. Alkohol och andra droger kan i situationen göra att personen blir mindre hämmad (impulsiviteten ökar) samtidigt som uppmärksamhetsförmågan och vad som uppmärksammas förändras, och omdömet försämras.⁶⁷ Personer med ett skadligt bruk och beroende kan också ha svårt att få stöd och hjälp då det omgivande samhället bemöter dem utifrån detta och inte som offer för våld. I intervjustudien problematiserade

⁶⁴ Attention. Intervju 2022-11-21.

⁶⁵ Nätverk för kvinnofridsamordnare. Gemensam intervju 2023-02-10.

⁶⁶ Q-jouren Väst. Intervju 2022-12-19.

⁶⁷ Kunskapsguiden. *Om våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem.* <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/missbruk-och-beroende/valdsutsatta-kvinnor-med-missbruks--och-beroendeproblem/om-valdsutsatta-kvinnor-med-missbruks--och-beroendeproblem/> (hämtad 2023-11-20).

flera intervjupersoner att missbruk och sexuell exploatering, som ofta har rötter i tidigare trauman, inte behandlas tillsammans.⁶⁸ En majoritet av de som hänvisas till eller söker stöd hos SMC Pilen har haft eller har missbruksproblem, vilket mottagningen anger är en bidragande orsak till att de utsätts för upprepat sexuellt våld. Drogerna och/eller alkoholen fungerar som självmedicinering för flertalet utsatta.⁶⁹

När utredningen träffade SKR:s nationella nätverk för missbruk och beroende (BIRK), som består av representanter från kommuner och regioner, framkom att frågor om sexuellt våld eller sexuell exploatering inte ställs på rutin till personer som socialtjänsten och hälso- och sjukvården kommer i kontakt med på grund av skadligt bruk och beroende.⁷⁰ Det lyftes att det finns kännedom om att det inte är ovanligt, men flera representanter i nätverket menade att sexuellt våld inom missbruksvården generellt är ett dolt område där det behövs mer kunskap. Eftersom det finns mycket skam runt frågan är det viktigt att bygga upp tillitsfulla och relationsskapande kontakt med klienterna. Det är också viktigt att personalen har beredskap på hur de ska agera om man får veta att någon är utsatt. De som har fått hjälp har ofta fått en institutionsbehandling under längre tid och varit på en plats där det funnits personal som haft god kunskap och intresse. Flera representanter från BIRK- nätverket lyfte även att det är väldigt slumpmässigt om man får del av behandling för våldsutsatthet över huvud taget i samband med behandling för skadligt bruk och beroende.

Den som är våldsutsatt och samtidigt har ett skadligt bruk eller beroende kan även få stöd hos exempelvis Mikamottagningarna, men då behöver personen vara någorlunda stabil för att vara mottaglig. I dessa fall hjälper mottagningarna till att initiera kontakter med socialtjänstens missbruksverksamheter och sjukvårdens beroendemottagningar och arbetar sedan ofta parallellt med dem.

⁶⁸ Donevan m.fl. (2023).

⁶⁹ SMC Pilen. Intervju 2022-11-15.

⁷⁰ BIRK-nätverket. Gemensam intervju 2022-12-28.

14.5.4 Skydd, stöd och vård till personer med erfarenhet av migration

Särskilt sårbara är även utrikes födda kvinnor som nyligen har kommit till Sverige och som saknar kännedom om det svenska samhället, saknar rätt att vistas i landet samt kvinnor som har blivit offer för människohandel.⁷¹ Målgruppen har ofta svårt att få tillgång till skydd, stöd och vård ofta på grund av diskriminering, segregation, språksvårigheter och brist på sociala nätverk i Sverige. Migranter som utsatts för prostitution är särskild sårbara då många inte vågar kontakta polisen av rädsla för att bli utvisade ur landet.⁷²

Oavsett legal status har alla som befinner sig i Sverige rätt till så kallad nödvändig vård eller vård som inte kan anstå, till exempel akutsjukvård och vård enligt smittskyddslagen (2004:168).⁷³ Ellencentrets erfarenhet är dock att stödsökande med erfarenhet av sexuell exploatering, som inte har ett svenskt personnummer, inte får tillgång till hälso- och sjukvården. Exempelvis har remisser som de skickat till psykiatriska mottagningar inte tagits emot antingen på grund av att ärendet verkar för svårt eller inte bedöms uppfylla kravet på ”vård som inte kan anstå”. Ellencentret menar att vårdbehoven hos denna utsatta grupp borde räknas in som nödvändig vård och efterfrågar tydligare riktlinjer.⁷⁴

Ensamkommande barn och unga är en särskilt riskutsatt grupp bland migranter. Forskning visar att ensamkommande barn och unga som grupp är utsatta för flera riskfaktorer för att utveckla psykisk ohälsa och social problematik samtidigt som skyddsfaktorerna är färre än för unga generellt.⁷⁵ De löper bland annat högre risk än andra barn att utsättas för människohandel, exempelvis tvingas eller förmås att sälja sexuella handlingar, tigga eller att gifta sig.⁷⁶

⁷¹ NCK. *Våld mot kvinnor med utländsk bakgrund*.

<https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/sarskild-sarbarhet/kvinnor-med-utlandsk-bakgrund/> (hämtad 2023-11-20).

⁷² Jämställdhetsmyndigheten (2021b). *Prostitution och människohandel*.

⁷³ Folkhälsomyndigheten. *Asylsökande och papperslösa*.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/halsa-i-olika-grupper/migration-och-halsa/asylsokande-och-papperslosa/> (hämtad 2023-11-14).

⁷⁴ Ellencentret. Personlig kommunikation 2023-09-28.

⁷⁵ Folkhälsomyndigheten (2017). *Regeringsuppdrag att kartlägga narkotikavvanor bland ensamkommande barn och unga*.

⁷⁶ Kunskapsguiden. *Om ensamkommande barn och unga*.

<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/ensamkommande-barn-och-unga/om-ensamkommande-barn-och-unga/> (hämtad 2023-11-19).

14.6 Insatserna behöver anpassas efter målgruppernas situation och behov

Personer som utnyttjas sexuellt i pornografiska syften har olika behov, möjligheter och förutsättningar vilket behöver avspeglats i de insatser som erbjuds. Centralt i utformandet av skydd, stöd och vård är därför att insatserna utformas efter målgruppernas situation och behov. Det handlar både om att erbjuda ett individuellt anpassat stöd och att uppmärksamma den enskildes behov, synpunkter och önskemål. För personer med funktionsnedsättning kan det handla om att få hjälp med att uttrycka sina behov och önskemål.

Om personen förutom våldsutsattheten har annan samsjuklighet uppstår ofta behov av insatser från både hälso- och sjukvård och socialtjänst. I dessa situationer behövs i regel samordning av insatser för att en god vård och omsorg ska tillgodoses. Bland andra Mika Hälsa, SMC Pilen och WONSA beskriver att deras målgrupper ofta har komplex problematik. Det kan handla om upprepad våldsutsatthet och olika former av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, skadligt bruk och beroende och att individen har en allmänt svår livssituation.

14.6.1 Stöd när personen är mottaglig

Flera av de organisationer och myndigheter som utredningen har träffat framhåller vikten av att stödet behöver finnas tillgängligt när personen är mottaglig. Inte sällan kan det behövas flera tillfällen och erbjudanden innan personen verkligen tar emot stöd och hjälp.

Representanter för Talita berättar att det är vanligt att många av deras stödsökande inte vill ta emot hjälp när de först blir erbjudna. Enligt dem kan det bero på att personen inte ser sig själv som våldsutsatt, eller att det är en försvarsmekanism att tänka att pornografi är någonting som personen gör av egen fri vilja. Till slut tar de flesta ändå emot stöd, men de kan behövas flera erbjudanden innan de känner sig mottagliga.⁷⁷ Talita menar att ju mer personen känner att hen deltagit i pornografiproduktion av fri vilja, desto större utmaning är det att våga ta emot skydd, stöd och vård. Personer som utsatts för människohandel kan enligt Talita vara lättare att hjälpa eftersom det är så uppenbart att de utsatts för en brottslig handling

⁷⁷ Talita. Intervju 2022-09-26.

av någon annan. När det kommer till utsatthet i prostitution, och i ännu högre grad utsatthet i pornografi, har det ofta funnits ett val någonstans på vägen, varför utsattheten inte är lika tydlig. Även om valmöjligheterna i praktiken varit begränsade på grund av tvång eller andra faktorer, känner många ändå att det är deras eget fel. Många fortsätter därför att upprätthålla en bild av sig själva som starka och övertygar sig själva och sin omgivning att de mår bra. Representanter från SMC Pilen delar denna bild och förtydligar att många av deras patienter blivit manipulerade att tro på det som andra intalat dem, med andra ord ”hjärntvättade” och ”söndergroomade”, och att detta kan bli ett stort hinder för att kunna ta emot hjälp.⁷⁸

Talita menar att tilliten till den som kan erbjuda stöd är då helt avgörande för att en person ska våga ta steget till att förändra sin situation. Det är därför centralt att ingången till skydd, stöd och vård är ett icke dömande bemötande och att de utsatta får tid att landa, blir tryggade, sedda och hörda och att rehabiliteringsprocessen får ta sin tid. De anser även att det är viktigt att respektera personers egna val och att inte skuldbelägga någon. Om en person inte vill lämna eller menar att det är ett val att medverka i pornografi ska stödet och vården ändå alltid vara ett frivilligt erbjudande. Alla som utsatts ska vara medvetna om att möjligheten till stöd, skydd och vård finns men att det är ett fritt val att ta del av den.

Att stödet ska finnas när man är redo är därför starkt kopplat till vikten av ett gott bemötande. Flera verksamheter, till exempel Mikamottagningen i Göteborg, vittnar om att många beskriver sin tillvaro som bra under tiden de befinner sig i pornografi men att de ändrar sin berättelse när de väl har slutat. Det är centralt att personer känner sig väl bemötta i kontakten med organisationer som kan ge stöd att sluta, då det ökar förutsättningarna att de väljer att komma tillbaka när de är redo.

WONSA tar emot svårt traumatiserade patienter med erfarenhet av sexuella övergrepp som oftast ligger långt tillbaka i tiden. Övergreppen kan vara kopplade till att exploateras i pornografi, men behöver inte vara det. De har patienter som har erbjudits hjälp tidigare, men som inte varit redo och därför gått många år utan skydd, stöd och vård, trots att de haft ett stort behov. För många är det viktigt

⁷⁸ SMC Pilen. Intervju 2022-11-15.

med en känsla av kontroll över hur och när vården ges eftersom kontrollförlusten är så starkt förknippad till utsattheten.⁷⁹

När det gäller barn går det inte på samma sätt att vänta in att barnet själv tar initiativ till att ta sig från en våldsutsatt situation, då barnets behov av skydd går före. Däremot är det viktigt att barnet får vara delaktigt och hela tiden informeras om vad som händer och varför. Detta är något som OKSE starkt framhåller som viktigt.⁸⁰ Barns delaktighet vid beslut som rör dem är en central del i barnkonventionen och FN:s barnrättskommitté uppmanar Sverige att säkerställa att alla barn kan uttrycka sin åsikt och höras i alla beslut som påverkar dem.⁸¹

Olika organisationer har olika inställningar till syftet med skydd, stöd och vård. Talita menar att drivkraften hos personer för att ta emot stöd och skydd behöver vara att lämna och bli rehabiliterad,⁸² medan RFSU lyfter att personer kan bli hjälpta genom att erbjudas skadereducerande insatser som utgår från personens egna behov av information och stöd, vilket skulle bygga tilliten till mellan målgruppen och yrkesverksamma.⁸³ För att få hjälp av de kommunala Mikamottagningarna behöver man inte ha slutat sälja sex eller slutat att medverka i pornografi. Mikamottagningen i Göteborg berättar att deras behandling, om klienter uttrycker att de inte vill lämna, går ut på att stödja klienten i att sätta gränser, hitta sin egen röst, känna sina behov och hitta sin egen vilja. I majoriteten av fallen leder stöder till att personen slutar och lyckas bryta utsattheten.⁸⁴

Flera verksamheter vittnar om att det är vanligt att personer som medverkat i pornografi ändrar sin syn på pornografi efter att de har slutat. Erfarenheten från Mikamottagningen i Göteborg, är att de sällan möter personer som inte beskriver att de till en början upplevde köparna som snälla, men att de senare känner ilska eller äckel inför samma person när de tänker på vad han har begärt av dem.

⁷⁹ WONSA. Intervju 2022-09-05.

⁸⁰ OKSE. Intervju 2022-09-06.

⁸¹ CRC/C/SWE/CO/6-7, punkt 20 (a).

⁸² Talita. Intervju 2022-09-26.

⁸³ RFSU. Intervju 2022-10-20.

⁸⁴ Mikamottagningen i Göteborg. Intervju 2022-11-14.

14.6.2 Skuld- och skamavlastning en central del

Ellencentrets psykologer, som arbetar med behandling av målgruppen som utsatts för sexuell exploatering, uppger att de flesta unga som de träffar kämpar med känslor av skuld, skam och äckel. Anledningen är att de anser att de får skylla sig själva för det inträffade eftersom de själva aktivt sökt upp någon som skadat dem. I mötet och i själva behandlingen blir det därför centralt att avlasta dem från skuld- och skamkänslor och hjälpa dem att lägga ansvaret och skulden hos den som utsatt dem. Ellencentret menar att ett sätt att göra det på är att adressera efterfrågan. När de förmedlar till stödsökande, att om det inte hade funnits en efterfrågan hade det inte heller funnits några utsatta, märker de att det är hjälpsamt för personens rehabilitering.⁸⁵

Även i Elefanten BUP:s behandling av barn som utsatts för olika former av sexuellt våld ingår att hjälpa barnet med att hantera skam- och skuldproblematik, hantera kroppsgänser och stödja barnet i att uttrycka egna känslor, emotioner och impulser samt att stödja barnets i att förstå och sätta ord på vad den varit med om.⁸⁶

Stiftelsen Allmänna Barnhuset anser att den egna skammen och skuldbeläggandet är mycket större hos barn som har utsatts för sexuella övergrepp eller annan typ av sexuell exploatering än hos andra målgrupper. För att dessa barn ska bli hjälpta behöver de träffa personal som är vana i sammanhanget och som har kunskap om dessa specifika erfarenheter.⁸⁷

14.6.3 Många har komplexa behov

Genomgående i de intervjuer som utredningen genomfört med verksamheter som möter stödsökande framkommer att personer som utsatts för våld och övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi oftare än andra har en komplex problematik, samsjuklighet och olika former av social utsatthet. Många har någon NPF-diagnos, såsom ADHD eller autism, och många har dessutom varit med om olika former av upprepat våld som pågått under flera års tid. Resultaten från intervjustudien pekar på att den utsatthet som en

⁸⁵ Ellencentret. Intervju 2023-06-08.

⁸⁶ Traumamottagning Elefanten BUP. Intervju 2023-09-01.

⁸⁷ Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Intervju 2022-11-30.

person i pornografiproduktion kan befinna sig i ofta rör psykosociala, ekonomiska och psykiatriska utmaningar och att många olika myndigheter, avdelningar inom en myndighet och andra aktörer kan bli involverade, vilket ställer krav på samverkan.⁸⁸

En representant från Mika Hälsa i Stockholm, som även har erfarenhet av att arbeta inom missbruks- och beroendevården, erfar att patientgruppen som kommer till Mika Hälsa många gånger har en mycket sämre hälsa och uppvisar fler PTSD-symptom än de inom beroendevården.⁸⁹ Även målgruppen som kommer till SMC Pilens mottagning har komplexa behov och många av deras patienter har flera pågående vårdkontakter utifrån flera olika behov. Även Ellen-centret, som tar emot ungdomar och unga vuxna, lyfter att det är vanligt att deras stödsökande har NPF-diagnoser vid sidan av annan psykisk ohälsa, så som exempelvis ätstörningar, självskadebeteende, depression och ångest. Det pågår därför ofta parallella utredningar kring individerna och det behöver finnas möjlighet till ett samlat eller samordnat stöd. För att kunna åstadkomma detta behövs mer kunskap om sambandet mellan sexuell exploatering och psykiatriska diagnoser såsom PTSD och NPF-diagnoser, samt med andra typer av utsatthet, till exempel ekonomisk.⁹⁰ Mikamottagningen i Göteborg berättar att många av deras stödsökande ofta har behov av både socialt stöd och psykologisk behandling. En del behöver vid sidan av behandling även hjälp med skyddat boende, missbruksbehandling, stöd till att skaffa stadigvarande boende eller ekonomiskt bistånd.⁹¹

14.6.4 Stort behov av ett individuellt samordnat stöd

Stiftelsen Allmänna Barnhuset föreslår att det bör finnas en person inom varje region som har ansvar för samordningen av vård- och stödinsatser så att patienter eller stödsökande vet vart de ska vända sig för att hitta stöd. De föreslår även att det bör vara låga trösklar både in i och mellan de olika verksamheterna.⁹²

OKSE föreslår på liknande sätt att det bör finnas en barnkoordinator i varje region som samordnar kontakt mellan exempel-

⁸⁸ Donevan m.fl. (2023).

⁸⁹ Mika Hälsa. Intervju 2022-12-12.

⁹⁰ Ellencentret. Intervju 2022-09-02.

⁹¹ Mikamottagningen i Göteborg. Intervju 2022-11-14.

⁹² Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Intervju 2022-11-30.

vis socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatri, elevhälsan, skolan, HVB-hem och eventuellt andra aktörer. Den funktionen skulle kunna aktiveras direkt i samband med att en utsatta person har identifierats. Om en sådan funktion skulle tillsättas och bli hållbar över tid, är det viktigt att samordnaren kan arbeta uteslutande med detta och inte dela uppdraget med andra roller samt att det finns en långsiktig finansiering.⁹³

Även Rädda Barnen lyfter behovet av särskilda barnlotsar som kan stödja barn och deras familjer att hitta rätt i vård- och stöd-systemet. De menar att dessa lotsar skulle vara knutna till Barnahuset, under förutsättning att Barnhusets verksamhet etableras i hela landet så att alla barn får tillgång till detta stöd oavsett var man är bosatt.⁹⁴

Samordning av insatser har lyfts tydligast i intervjuerna när det gäller barn, men det är även viktigt för vuxna. Inte minst då många vuxna i målgruppen är unga. Talita föreslår att en samordnare, som fungerar som en ”spindel i nätet” och har övergripande koll på alla aspekter av en persons rehabilitering, ska ingå i det stöd som erbjuds. I den sårbara situation som den utsatta personen befinner sig i finns det annars risk för att man missar eller glömmer möten och insatser.⁹⁵ Detta kan också kopplas till att flera aktörer lyft att man behöver ha tålamod och ge den som behöver stöd flera chanser.

Jämställdhetsmyndigheten ser ett behov av mottagningar med kompetens från både socialtjänst och hälso- och sjukvården, liknande hur Mikamottagningen och Mika Hälsa är organiserade i Stockholm.⁹⁶

Ett sätt att stärka samordningen av insatser för enskilda individer, om man inte samlokaliserar och integrerar verksamheter från olika huvudmän, är att upprätta särskilda individuella samordningsplaner, (SIP).⁹⁷

⁹³ OKSE. Intervju 2022-09-06.

⁹⁴ Rädda Barnen. Intervju 2023-01-11.

⁹⁵ Talita. Intervju 2022-09-26.

⁹⁶ Jämställdhetsmyndigheten. Intervju 2022-11-15.

⁹⁷ Uppdrag psykisk hälsa. *SIP – samordnad individuell plan*. <https://www.uppdragpsyiskhalsa.se/sip/> (hämtad 2023-09-23).

14.6.5 Traumavård kan vara viktigt för rehabilitering

En övervägande majoritet av de verksamheter som utredningen träffat som möter stödsökande, bedömer att en hög andel av målgruppen är i stort behov av få bearbeta traumatiska upplevelser som en följd av sexuella övergrepp och att det är centralt för personens rehabilitering. Exempelvis berättar representanter från Mika Hälsa att samtliga av deras patienter lider av någon typ av psykisk ohälsa och att majoriteten även uppfyller kriteriet för en PTSD-diagnos, vilket oftast föranleder att patienten är i behov av traumabehandling.⁹⁸ Även WONSA, menar att i princip samtliga patienter som kommer till deras mottagning är i behov av traumabehandling. Även intervjustudien om vuxnas erfarenheter av pornografiproduktion visar att en majoritet av deltagarnas hälsa präglats av långvarig psykisk ohälsa i form av ångest, depression, PTSD och dissociation.⁹⁹ Detta stämmer även överens med Ellencentret statistik som visar att 72 procent av deras stödsökande bedömts lida av PTSD.¹⁰⁰

Trots behovet av traumavård är de flesta överens om att tillgången till denna typ av behandling inte finns på plats i dag. Ellencentrets psykologer menar att en potentiell PTSD ofta missas i en psykiatrisk bedömning eftersom sexuell exploatering inklusive deltagande i framställning, produktion och distribution av pornografiskt material inte nämns i DSM:s¹⁰¹ definition av sexuellt våld.¹⁰² Ett annat problem som lyfts av flera är att personer inte får tillgång till traumabehandling så länge de är kvar i utsatthet eller har ett pågående missbruk. Det finns olika uppfattningar om vilka förutsättningar som behöver finnas på för att traumabehandling ska vara en bra lösning. Vissa aktörer trycker på att mycket behöver vara på plats för att det ska fungera. Andra menar att traumabehandling är en förutsättning för att kunna gå vidare i övrigt. Exempelvis lyfts behovet av traumabehandling för personer som är i missbruk eller som fortfarande medverkar eller utnyttjas i pornografi. Ångest- och ASTA- mottagningen i Umeå beskriver att en traumabehandling

⁹⁸ Mika Hälsa. Intervju 2022-12-12.

⁹⁹ Donevan, m.fl. (2023).

¹⁰⁰ Stiftelsen 1000 Möjligheter (2023). *Ellenrapporten – tjejer utsatta för prostitution och annan sexuell exploatering*.

¹⁰¹ DSM; Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/globalassets/projektwebbar/spelprevention/mata-spelproblem/matinstrument-dsm-5.pdf> (hämtad 2023-11-19).

¹⁰² Ellencentret. Personlig kommunikation 2023-09-28.

inte kan påbörjas om faran fortfarande pågår eftersom själva exponeringsbehandlingen innebär att man avsiktligt drar i gång det dåliga måendet för att sedan få hjärnan att förstå att faran är över. Vidare menar de att om personen utsätts för våld eller övergrepp är prioritet att skydda dem. Det betyder dock, inte att det inte alls går att jobba med personen. Exempelvis kan de i stället börja med färdighets- och träning med personer som har ett självskadebeteende för att hantera ett dåligt mående. De beskriver att det handlar om ett färdorienterat behandlingsätt snarare än att man inte får något stöd.¹⁰³

I samtalet med SKR:s nationella nätverk för missbruk och beroende (BIRK) som består av representanter från kommuner och regioner, lyftes att traumabehandling är omfattande och tungt att genomgå för många och det beror på var personen befinner sig om man klarar det. Ofta behöver man få stopp på missbruket och känna sig säker och trygga för att det ska kunna genomföras. Det går att erbjuda traumabehandling för en person som har ett pågående missbruk, men det är under förutsättning att personen vågar och orkar öppna upp. Ofta är det senare i ett behandlingsförlopp som personen känner sig så pass säker och trygg att det är möjligt att påbörja en traumabehandling.¹⁰⁴

Ett annat problem som lyfts kopplat till traumabehandling är kötiden. På Ångest- och ASTA-mottagningen är väntetiden två år innan man alls kommer in om man inte är prioriterad, och liknande uppgifter om väntetider förekommer runt om i landet, även när det gäller kötiden till barn och ungdomspsykiatri (BUP). Även när en person blivit beviljad traumabehandling måste det finnas någon annanstans att få ett hållande stöd under väntetiden. Paulina Bengtsson, som har erfarenheter av PTSD, tillhör de som betonar att det inte bara går att släppa personen helt under den perioden, för då finns risken för återfall.¹⁰⁵

Sammanfattningsvis är de flesta överens om att tillgången till traumavård inte finns på plats i dag i den utsträckning som skulle vara önskvärd. Många aktörer lyfter att vården för sexualbrottsutsatta generellt sett behöver förbättras, vilket även har stöd i SKR:s kartläggning om vården för sexuellt våld.¹⁰⁶ Donevan och kollegor menar vidare att de traumafokuserade metoderna som används i dag

¹⁰³ Ångest- och ASTA-mottagningen. Intervju 2023-02-21.

¹⁰⁴ BIRK-nätverket. Gemensam intervju 2022-12-28.

¹⁰⁵ Paulina Bengtsson. Intervju 2022-05-10.

¹⁰⁶ Sveriges Kommuner och Regioner (2020b). *Vården vid sexuellt våld. Nuläge och vägar framåt.*

behöver vidareutvecklas och kompletteras för att adressera specifika problem relaterade till pornografiproduktion, inklusive ångest över att bli igenkänd och materialets ”odödlighet”.¹⁰⁷ Det verkar även behövas ytterligare kunskap om vilken typ av traumabehandling som kan erbjuds när patienterna har samsjuklighet och lever i en pågående utsatthet.

Barnafrid tar upp att socialtjänsten behöver bli bättre på att upptäcka vilka som behöver traumabehandling genom traumascreening. De framhåller att barn som utsatts för övergrepp online har minst lika stora behov som andra av traumabehandling, på grund av den skuld och skam som ofta är kopplad till den utsattheten.¹⁰⁸

14.6.6 Det sociala stödet kan vara tillräckligt

Alla har inte behov av traumabehandling utan för många kommer olika typer av stödinsatser att räcka. Flera av regionernas strategier och utvecklingsledare inom folkhälsa, barnrätt och jämställdhet menar att traumabehandling självklart ska sättas in när det behövs, men de vill också lyfta att samtalsstöd är minst lika viktigt.¹⁰⁹

När det gäller barn lyfter regionkoordinatören mot prostitution och människohandel med ansvar för barn i Stockholm, att det kan handla om att få en ordnad boendesituation och utredning av eventuella diagnoser eller andra behov först.¹¹⁰ Novahuset är en av de aktörer som menar att det stabiliserande och sociala stödet är minst lika viktigt, att personen känner att det finns någon där som hjälper en att ta steg framåt. Stiftelsen Allmänna Barnhuset lyfter att barn som har utsatts behöver olika saker. Först behöver de någon som lyssnar och bekräftar vad de varit med om och för att komma vidare behöver de sedan ofta traumabehandling.¹¹¹ Rädda Barnen menar att enklare basstöd i form av krisstöd och samtalsstöd vid sidan av mer avancerad behandling inte ska underskattas, då även denna typ av stöd kan ge stora effekter.¹¹²

¹⁰⁷ Donevan, m.fl. (2023).

¹⁰⁸ Barnafrid. Intervju 2022-09-21.

¹⁰⁹ Fokusgrupp regionnätverk. Gemensam intervju. 2023-06-15.

¹¹⁰ Regionkoordinatören i Stockholm. Intervju 2022-09-27.

¹¹¹ Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Intervju 2022-11-30.

¹¹² Rädda Barnen. Intervju 2023-01-11.

14.6.7 Vissa har omfattande vård- och omsorgsbehov

Personer som utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi får sällan tillgång till insatser i form av skyddat boende, annat typ av stödboende eller behandlingshem. Flera aktörer menar att för att en person ska skyddas från en destruktiv miljö och lyckas bryta en utsatt situation, kan en placering på ett skyddat boende eller annan boendeform vara nödvändigt. Talita som själv driver ett boende med plats för några få personer, anser att personer som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften behöver hamna i ett sammanhang med andra personer som förstår deras situation och vad de gått igenom. De menar att gemenskapen som en boendepacering kan ge är väldigt värdefullt och gynnsamt för rehabiliteringen.¹¹³

WONSA:s målgrupp är personer som utsatts för sexuella övergrepp tidigare i livet och som inte fått hjälp inom den generella vården. Utsattheten kan omfatta dokumenterade övergrepp som spridits som pornografi, men handlar inte uteslutande om detta. Representanter för mottagningen, anser att en plats på ett behandlingshem med heldygnsvård är helt avgörande för att svårt traumatiserade personer ska kunna rehabiliteras. Enligt mottagningen finns det behandlingshem för personer med skadligt bruk och beroende eller med psykisk ohälsa, men inga behandlingshem som är utformade efter denna problematik. WONSA beskriver att tio procent ur deras patientgrupp behöver hjälp med basala saker under en kortare tid så som att sköta hygien och upprätthålla vardagsrutiner, för att överhuvudtaget orka leva och ta sig vidare. De anser att för den gruppen fungerar inte tvångsinläggning eller medicinering på en psykiatrisk mottagning, vilket ofta redan har provats.¹¹⁴

Missbruk- och beroendeproblematik finns enligt WONSA hos så gott som alla som har trauman på grund av ogynnsamma barndomsupplevelser (ACE),¹¹⁵ men på behandlingshem för skadligt bruk och beroendeproblematik saknas ofta traumakunskap och därmed förutsättningarna att få behandling för grundorsakerna och inte bara symptomen. På dessa behandlingshem bor också kvinnor och män ofta blandat, vilket kan vara problematiskt för den som utsatts för

¹¹³ Talita. Intervju 2022-09-26.

¹¹⁴ WONSA. Intervju. 2022-09-05.

¹¹⁵ CDC, Centers for Disease Control and Prevention. *About the CDC-Kaiser ACE Study*. <https://www.cdc.gov/violenceprevention/aces/about.html> (hämtad 2023-09-28).

sexuella övergrepp. Även Roks, lyfter denna problematik och menar att, det skapar ännu större otrygghet för redan utsatta kvinnor.¹¹⁶

WONSA anser att de patienter som går igenom behandling inom deras öppenvård ofta blir bra, men att rehabiliteringen skulle gå snabbare om det fanns anpassade behandlingshem för heldygnsvård. Risken för behandlingsavbrott skulle förmodligen minska om personen befann sig på ett behandlingshem.

14.6.8 Stödet behöver vara långsiktigt

På samma sätt som att de som medverkar eller utnyttjas i pornografi är en bred och heterogen grupp, vars erfarenheter kan skilja sig åt, behöver stödinsatserna se olika ut och utformas efter individernas olika behov. Det kan handla om vuxna eller barn som befinner sig i en långvarig utsatthet där filmandet av sexuella handlingar är en del. Men det kan även vara vuxna personer som i stort sett trivs med att medverka i pornografi men som vid något tillfälle utsatts för ett övergrepp. Vidare kan det handla om vuxna som i övrigt inte lever ett liv där de medverkat eller utnyttjats i pornografi eller barn som inte tidigare varit utsatta för övergrepp, men som vid något tillfälle fått bilder eller filmer spridda mot sin vilja. De som söker stöd är oftast personer som befinner sig i prostitution eller som har utsatts för sexuella övergrepp som har filmats och spridits. Det är mer sällan personer som medverkat i studioinspelad pornografi eller som haft egna konton som de styrt över, men det förekommer också enligt företrädare för de verksamheter som utredningen har träffat.

Mot denna bakgrund behöver även stödet se olika ut och sträcka sig över olika lång tid. Behovet av ett långsiktigt stöd är dock vanligt. En person som utredningen träffat och som själv har erfarenhet av att utsättas för våld och övergrepp i en pornografisk kontext menar att det är viktigt att i stöd- och behandlingssammanhang få sätta ord på vad våld är eftersom våldet har blivit så normaliserat, särskilt om det pågått under lång tid. Genom att prata om våldet och vad som är rätt och fel ökar förståelsen hos den drabbade att detta inte är något normalt. För att en utsatt person ska kunna förändra perspektivet behövs oftast en helt ny miljö och en omgivning med andra perspektiv på vad som är rätt och fel. För detta krävs tid, resurser och ett

¹¹⁶ Roks. Intervju 2022-09-05.

långsiktigt nätverk. För många personer kan det vara en lång startsträcka innan man känner tillit till behandlaren och vågar öppna upp sig och berätta om sina, ofta svåra, erfarenheter. Det är först när personen öppnar upp sig som behandlingsarbetet och bearbetningen kan påbörjas.¹¹⁷

Enligt Talita behöver behandling få ta tid för att de utsatta personerna ska kunna landa, känna sig trygga, sedda och hörda. Talita menar även att det är viktigt att stöd- och behandlingspersonal finns kvar över tid även om den utsatta blir utåtagerande och avvisande. Vid dessa stunder är det viktigt att visa att personerna runt om står kvar och att personalen förmedlar att det finns en möjlighet att komma tillbaka om man faller igenom.¹¹⁸

Även representanter från Stiftelsen Allmänna Barnhuset har vittnat om att det ofta är en lång rehabiliteringsprocess och väg tillbaka för att ett barn som drabbats ska må bra igen. Det är ofta så mycket annat som är svårt i barnets liv och det är inte alltid sex mot ersättning eller att sälja bilder och filmer som för dem är de huvudsakliga problemen. De kan exempelvis vara mobbade eller av någon annan anledning ha svårt att hitta sin väg i livet.¹¹⁹

14.6.9 Alternativ försörjning är nödvändigt för att kunna lämna

Som framgått i tidigare avsnittet kan brist på annan försörjning vara en anledning till att en person börjar medverka i pornografi. Det kan därmed också vara en anledning till att det är svårt att lämna.

Red Umbrella Sweden, som bland annat organiserar aktiva i pornografi, säger att den vanligaste anledningen till att deras medlemmar inte slutar är på grund av ekonomi och att det enligt deras mening inte finns några andra tillräckligt bra alternativ. Det kan handla om att över huvud taget inte kunna försörja sig, eller att personen vant sig vid en viss ekonomisk standard som de inte tycker är värd att byta bort.¹²⁰ Även flera andra verksamheter som utredningen träffat lyfter att inkomster som kommer från pornografi gör att personer som vill lämna oftast inte beviljas ekonomiskt bistånd från socialtjänsten, även om det finns utrymme att göra individuella

¹¹⁷ Respondent nr 8. Intervju 2022-11-09.

¹¹⁸ Talita. Intervju 2022-09-26.

¹¹⁹ Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Intervju 2022-11-30.

¹²⁰ Red Umbrella Sweden. Intervju 2022-10-20.

behovsprövningar.¹²¹ Detta medför att de inte har råd att sluta innan de hittar en alternativ försörjning. Paulina Bengtsson, är en av de som uttrycker att pengar från pornografi inte bör vara ett hinder för ekonomiskt bistånd.¹²² Även RFSU tar upp vikten av att kunna försörja sig. De pekar på att om ekonomiskt bistånd inte är möjligt, så borde det kunna finnas andra typer av bistånd som gör att kort-siktiga ekonomiska hinder inte står i vägen för personer att kunna sluta. Även andra typer av sociala insatser, såsom tillgång till bostad, vård och uppehållstillstånd, kan vara avgörande för att personer som vill sluta ha sex mot ersättning eller delta i pornografi ska kunna sluta.¹²³

Representanter från Talita framför att försörjningsstöd är en viktig del i det totala stödet för att en person ska lyckas lämna och bryta med en utsatt situation. Behovet att ekonomiskt stöd är särskilt viktigt mellan det att en person slutar fram till dess att personen kan försörja sig på annat sätt.¹²⁴

14.6.10 Utsatta behöver en framtid att se fram emot

En viktig komponent för att personer som utsatts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi ska kunna ta sig ur en utsatt situation och inte återfalla är möjligheten att kunna blicka fram mot en alternativ framtid. Att ha en alternativ inkomstkälla stärker möjligheterna väsentligt för att personen ska kunna se fram emot en alternativ framtid.

I Talitas stödprogram för personer som utsatts för någon form av sexuell exploatering, ingår en del som handlar om att få hjälp med att blicka framåt och planera sin framtid. Organisationen lyfter att denna del är en viktig pusselbit i ett heltäckande stöd för personer som vill lämna en tillvaro där de utnyttjas sexuellt i pornografi. I stödprogrammet finns även tillgång till nätverksstöd efter det att programmet är avslutat, exempelvis en volontär som personen kan höra av sig till om den har behov av att prata eller ventilera. Utöver nätverksstödet, är det framför allt tillsammans med stöd från anhöriga som personen sedan ska tas sig vidare.¹²⁵

¹²¹Socialstyrelsen (2021). Ekonomiskt bistånd– Handbok för socialtjänsten.

¹²² Paulina Bengtsson. Intervju 2022-05-10.

¹²³ RFSU. Intervju 2022-10-20.

¹²⁴ Talita. Intervju 2022-09-26.

¹²⁵ Ibid.

Organisationen Storasyster menar att behovet av anhörigstöd är stort för sexualbrottsutsatta generellt. Anhörigstöd fyller funktionen av att den både hjälper den som är utsatt och den som är anhöriga. För den utsatta är det viktigt att deras anhöriga får stöd och vägledning i hur de ska bemöta och respondera på den utsatta men även att de får stöd med att hantera sitt eget mående. Ofta vet anhöriga inte hur de ska prata om ämnet, vilket i sin tur kan leda till att de inte pratar om det alls vilket bara brukar förvärra situationen. Storasyster, menar att behovet av anhörigstöd troligen även gäller för personer som har utsatts för övergrepp kopplat till pornografi.¹²⁶

Paulina Bengtsson tar även upp hur viktigt det är med en sysselsättning när man tagit sig ur utsattheten. Hon menar att personen behöver komma bort från sin egen situation, se andra saker, prata om något annat och för en stund vara något annat än ett brottsoffer.¹²⁷

14.7 Stöd med att ta ner bilder och filmer är centralt för att förhindra fortsatt utsatthet

Det finns en samstämmighet bland de aktörer som utredningen träffat om att det som skiljer övergrepp och sexuellt utnyttjande inom pornografi från andra typer av sexuell exploatering är att utsattheten kan fortsätta även efter att själva övergreppet upphört på grund av att det är dokumenterat och kan finnas kvar och sprids på internet över en oöverskådlig tid. Övergreppsmaterial på barn kan cirkulera på internet under lång tid, vilket medför att kränkningen av det avbildade barnet riskerar att aldrig upphöra. Detta skapar mycket lidande för den som drabbas. Studier på området visar att unga som fått bilder på sexuella övergrepp spridda på nätet mår sämre än de som inte fått det och att en hög andel av dessa upplevt posttraumatisk stress.¹²⁸ Att hälsan påverkas negativt hos de som får bilder eller filmer finns närmare beskrivet i kapitel 8.

Även för vuxna som fått bilder eller filmer med naket eller sexuellt innehåll delat utan samtycke är utsattheten stor. En kvinna som utredningen träffat och som drabbats av detta, berättar hur hon ständigt oroar sig för att anhöriga eller andra bekanta ska se mate-

¹²⁶ Organisationen Storasyster. Intervju 2022-11-07.

¹²⁷ Paulina Bengtsson. Intervju 2022-05-10.

¹²⁸ Jonsson och Svedin (2017). *Barn utsatta för sexuella övergrepp på nätet*.

rialet, vilket hon uppger är mycket psykiskt påfrestande.¹²⁹ Paulina Bengtsson tar upp att det är ett trauma i sig att inte veta när det filmade övergreppet kommer att dyka upp igen och vem som kan komma att se det.¹³⁰ Stiftelsen Allmänna Barnhusets erfarenhet är att bara rädslan för att bilder och filmer ska delas räcker för att barnet som drabbats ska må sämre.¹³¹ Även ECPAT:s erfarenhet är att för de utsatta barnen är det väldigt allvarligt och i vissa fall kan det även leda så långt som till suicidförsök eller suicid.¹³²

I intervjustudien om vuxnas erfarenheter av pornografiproduktion, framkommer att majoriteten (73 procent) av de intervjuade fått pornografiska bilder eller filmer spridda utan samtycke. 96 procent upplevde oro för att någon som de inte ville skulle hitta materialet och 89 procent oroade sig över hur länge det skulle finnas kvar på internet i framtiden.¹³³

För personer som är aktiva i pornografi och som senare vill sluta, kan faktumet att bilder och filmer finns kvar, bli ett hinder för att lämna. Bland annat beror det på att det finns en oro och rädsla för att det kan komma att påverka möjligheterna att få en annan anställning. En kvinna som utredningen träffat berättar att hon under sin aktiva period inte brydde sig så mycket om ifall materialet faktiskt kunde spridas till vem som helst, men nu när hon planerar att lämna reflekterar hon desto mer över att materialet förmodligen kommer att finnas kvar.¹³⁴ En annan kvinna, som fortfarande är aktiv, säger att hon önskar att hon skulle kunna ha mer kontroll över sitt eget material, så att hon den dagen som hon vill sluta skulle kunna plocka bort det.¹³⁵

Sammantaget kan utredningen konstatera att lidandet är stort för den som drabbas och riskerar att påverka hälsan negativt under lång tid om inte personen får hjälp med att ta bort dessa oönskade bilder eller filmer. ECPAT är i dag den organisation i Sverige som kan erbjuda hjälp till barn under 18 år med att ta bort bilder och filmer på nätet. Det har blivit tydligt för utredningen att det även finns ett behov av att erbjuda vuxna samma typ av hjälpfunktion. Det kan handla om att ta bort filmer som spridits mot en persons vilja, men

¹²⁹ Respondent nr 4. Intervju 2023-05-16.

¹³⁰ Paulina Bengtsson. Intervju 2022-05-10.

¹³¹ Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Intervju 2022-11-30.

¹³² ECPAT. Intervju 2022-09-22.

¹³³ Donevan, m.fl. (2023).

¹³⁴ Respondent nr 7. Intervju 2022-11-22.

¹³⁵ Respondent nr 1. Intervju 2022-11-28.

även att ta ner annonser och filmer som man själv laddat upp under den tid man var aktiv vid produktion och distribution av pornografi.

I litteraturöversikten, om barn som exploateras i pornografiskt material, rekommenderas att möjligheten att ta bort oönskade övergreppsbilder ska stärkas och att ett nationellt ansvar för detta behöver utses.¹³⁶ Detta är en bedömning som utredningen delar.

14.8 Analys

Utredningens samlade bedömning är att vuxna och barn som utnyttjas sexuellt i pornografiska syften inte får tillgång till samhällets skydd-, stöd- och vårdinsatser i tillräckligt stor utsträckning.

En orsak till att tillgången brister är att yrkesverksamma inte uppmärksammar utsatthet i denna kontext, samtidigt som steget att söka stöd ofta är väldigt stort för många. När målgrupperna väl behöver är det svårt att hitta fram till rätt instans. Personer i målgruppen är ofta utsatta för stigmatisering, vilket orsakar såväl som förstärker redan befintlig utsatthet. Exempelvis bär personer som utsatts för olika former av sexuellt våld ofta på starka känslor av skuld och skam, vilket är en stor bidragande orsak till att personer som utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi inte söker stöd. Vikten av ett icke dömande, respektfullt och tillitsskapande bemötande kan därför inte nog kan understrykas, liksom att det finns låga trösklar in till stöd. Det gäller inte minst särskilt sårbara grupper i samhället och som löper en större risk att utsättas för sexuellt utnyttjande. Det handlar om framför allt om hbtqi-personer, personer med funktionsnedsättning, personer med skadligt bruk eller beroende och personer med erfarenhet av migration.

En annan orsak till att målgrupperna inte får tillgång till vård och omsorg i den utsträckning som de har behov av är att insatserna inte är tillräckligt målgruppsanpassade och finns inte tillgängliga i hela landet. Det beror dels på vårdens och omsorgensoförmåga i många fall att möte upp komplexa behov, ofta som en följd av bristande samverkan och samordning av insatser. Dels på kapacitetsbrist. Ofta är köerna till exempelvis traumavård långa och de få specialiserade

¹³⁶ Svedin (2023). *Barn och ungdomar exploaterade i någon form av pornografiskt material – En litteraturöversikt.*

verksamheter som finns är små och inte tillräckligt resurssatta för att ta emot alla stödsökande.

Om det fanns en uppbyggd och sammanhållen vårdkedja för personer som utsätts för olika former av sexuellt våld skulle det även komma målgruppen som utnyttjats sexuellt i pornografiska syften till godo. Att personer som utsätts för sexuella övergrepp får tillgång till traumavård vid behov är en viktig insats för att förhindra fortsatt utsatthet. I dag är dock tillgången till traumavård mycket begränsad. Vården tenderar även att vara symptomfokuserad och missar därför att behandla problematikens grundorsaker som att exempelvis erbjuda behandling för att bearbeta svåra händelser som exempelvis våld och sexuella övergrepp i en pornografisk kontext. Vård behöver även tillgängliggöras i ett icke-akut skede. Dessutom behöver kunskapen om adekvat behandling vid komplex problematik och traumatisering öka.¹³⁷

Trots brister finns det många goda exempel på fungerande verksamheter som besitter stor kunskap om målgruppernas situation och behov. De specialiserade verksamheter som möter personer som utsätts för olika former av sexuellt våld och sexuell exploatering och som särskilt omnämns som viktiga verksamheter finns beskrivna i kapitel 10. Förutom att de besitter stor kompetens är verksamheterna också intressanta ur ett organisatoriskt perspektiv då flera fungerar som noder för ett större geografiskt upptagningsområde. De är exempel på hur kommuner, regioner och den idéburna organisationer gått samman via olika typer av samverkansöverenskommelser för att tillmötesgå målgruppernas vård- och omsorgsbehov som en enskild aktör inte alltid kan göra. Genom denna typ av samverkan är det också ett sätt att möta målgruppernas behov även i de delar av landet där förutsättningarna för särskilda mottagningar är små.

Även Barnhusen är specialiserade verksamheter som införts i samverkan mellan polis, kommun och region. Barnhusen behöver dock finnas tillgängliga för alla barn i hela landet och nå målgruppen som utsätts för sexuell exploatering i högre grad än i dag. Barnhusen har stor potential att utveckla sin modell för stöd och behandling, det så kallade fjärde rummet, vilket även skulle gynna målgruppen barn som utsätts för sexuell exploatering och utnyttjas i en pornografisk kontext. Även regionskoordinatorerna mot prostitution och människohandel som finns i samtliga polisregioner bedöms

¹³⁷ Donevan m.fl. (2023).

också ha en stor potential att fånga upp målgrupperna som utsätts och utnyttjas i en pornografisk kontext. Fler regioner skulle dock behöva en resursförstärkning för att även kunna rikta in arbete mot barn som utsätts för sexuell exploatering.

Slutligen kan utredningen konstaterat att det finns ett mycket stort behov för personer i målgrupperna av att få hjälp med att ta bort bilder och filmer från det digitala offentliga rummet, då det förorsakar ett mycket stort lidande för den som drabbas. Utan den möjligheten finns det en stor risk att den psykiska och fysiska hälsan försämras avsevärt. Denna åtgärd kan således vara avgörande för att personen ska må bättre och kunna gå vidare med sitt liv.

15 Förbättrad kunskap och metodutveckling

Ett effektivt våldsförebyggande arbete kräver kunskap om hur våldet ser ut, våldets förekomst och dess konsekvenser. Det kräver även kunskap om vilka insatser som ger bäst effekt och vilka arbetssätt som är mest verksamma. För att detta ska uppnås behövs forskning, utvärderingar och att arbetet följs upp över tid. Metoder som tas fram behöver anpassas efter rådande behov och följa med samhällsutvecklingen. Digitaliseringen är en sådan samhällsutveckling som både påverkar formerna för utsatthet och hur stöd- och behandlingsinsatser samt utbildningar och kunskapsstödande material ska utformas.

I detta kapitel redogör vi för vikten av att befintlig kunskap om sexuell riskutsatthet, våldutsatthet och sexuellt utnyttjande i en pornografisk kontext tas tillvara och att kunskapsutvecklingen bygger vidare på de kunskapsluckor som identifierats i utredningens kartläggning. Vidare lyfter vi vikten av att våldets omfattning kartläggs och följs över tid samt att kunskapen om vilka insatser som fungerar när det gäller att förebygga sexuell riskutsatthet och utnyttjande i pornografiska syften ökar. Vi lyfter även vikten av att yrkesverksamma erbjuds utbildning och handledning samt får ta del av kunskaps- och metodstöd som bygger på bästa tillgängliga kunskap.

15.1 Kunskapen om omfattningen och våldets konsekvenser behöver öka

I dag finns det god kunskap om vilka typer av fysiskt, psykiskt, sexuellt och digitalt våld som personer som medverkar eller utnyttjas i pornografi kan utsättas för, vilket framgår av utredningens kart-

läggning.¹ Det finns även goda kunskaper om att hälsan hos kvinnor som utnyttjats sexuellt för pornografiska syften och som kommit i kontakt med någon stödverksamhet är sämre än hos andra kvinnor samt att de ofta har gemensamma riskfaktorer i sin bakgrund, så som att ha blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp som barn. Kunskapen om vilka metoder och arbetssätt som fungerar när det gäller att förebygga sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål, behöver också öka, vilket framgår av Jämställdhetsmyndigheten kartläggande litteraturöversikt.² Det gäller insatser på alla preventionsnivåer.

När det gäller omfattning är bilden inte lika tydlig. Det behövs därför mer kunskap om hur stor gruppen vuxna är som medverkar i pornografi och hur många av dessa som är utsatta för våld. Det behövs även mer kunskap om var och hur bilder och filmer som skildra barn som sprids och i vilken omfattning de sprids på plattformar där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma.

15.1.1 Omfattningskartläggningar bör inkludera utsatthet och utnyttjande i pornografi

Några nationella kartläggningar om våldets omfattning och dess konsekvenser vid produktion och distribution av pornografi har aldrig genomförts och de undersökningar som finns som kartlägger våldsutsatthet inkluderar inte utsatthet i pornografi. Det finns ett stort behov av att på nationell nivå utveckla en systematisk och kontinuerlig kunskapsuppbyggnad som skulle kunna ge en samlad bild av problematiken. Kartläggningsarbete skulle då kunna kopplas ihop med närliggande områden så som kunskapsuppbyggnaden rörande sexuellt våld, sexuell exploatering, prostitution och människohandel för sexuella ändamål, då dessa våldsformer har en tydlig koppling till varandra. Det kan bland annat handla om att inkludera frågor om utsatthet i pornografi i fler studier och omfattningskartläggningar.

Ett exempel på detta är Jämställdhetsmyndighetens omfattningskartläggning om prostitution och människohandel i Sverige från 2021 som till viss del fångar upp utsatthet i pornografi då många som

¹ Se kapitel 6, 7 och 8.

² Jämställdhetsmyndigheten (2022b). *Att förebygga sexuell exploatering*.

är utsatta i prostitution även uppges sälja sex digitalt via till exempel webbkameror eller i form av bilder och filmer.³

I kunskapsöversikten om barn och ungdomars utsatthet som genomförts på uppdrag av utredningen lyfts att Stiftelsen Allmänna Barnhuset återkommande tvärsnittsundersökningar, om barn och ungdomars sexualitet, erfarenhet av sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige har tillfört viktig kunskap om målgruppernas utsatthet och behov. I översikten rekommenderas därför att dessa studier bör fortsätta, dels för att fånga den aktuella situationen dels för att följa utvecklingen över tid. Samtidigt lyfts att dessa studier inte är tillräckliga för att täcka det stora kunskapsbehov som finns. Bland annat saknas svenska studier om förekomsten av spridning av sexuella bilder och filmer utan tillstånd samt så kallade hämndporr och ”sextortion”, vilket behöver öka.⁴

15.1.2 De lokala och regionala lägesbilderna bör inkludera brott med koppling till pornografi

Inom det lokala våldsförebyggande och brottsförebyggande arbetet tar kommunen och polisen tillsammans med andra aktörer fram lägesbilder för att beskriva hur brottsligheten och våldsutsattheten ser ut i den lokala kontexten. Lägesbilderna ligger sedan till grund för framtagandet av åtgärdsplaner och utgör viktiga underlag för strategier och beslutsfattare.

I dag inkluderas ofta brottslighet som är mer synligt i samhället i dessa åtgärdsplaner, medan underlag med koppling till våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål sällan ingår.⁵ Kunskapen om dessa våldsutsattheter är därför begränsad. Brottslighet med koppling till pornografi ingår inte alls. En anledning till detta är att pornografi, när det gäller vuxna, inte i sig är brottsligt. Det är i stället andra brottstyper, med koppling till en pornografisk kontext, som kan bli aktuella. Exempelvis olika typer av sexualbrott (våldtäkt, sexuellt övergrepp) eller brott mot frihet (människohandel för sexuella ändamål, olaga integritetsintrång). Detta innebär att det i slutändan kan

³ Jämställdhetsmyndigheten (2021b). *Prostitutionen och människohandel*.

⁴ Svedin (2023). *Barn och ungdomar exploaterade i någon form av pornografiskt material – en litteraturöversikt*.

⁵ Brå. *Kartläggning av tre våldstyper*. <https://bra.se/forebygga-brott/forebyggande-metoder/kartlaggning-av-tre-valdstyper.html> (hämtad 2023-09-20).

röra sig om en mycket stor mängd olika brottstyper som blir aktuella. Att följa detta område med stöd av brottsstatistik är således förknippat med mycket stora utmaningar.

En annan anledning till att det är svårt att följa utsatthet i en pornografisk kontext är att mörkertalet troligen är stort, vilket gäller för sexualbrott generellt, på grund av att så få anmäler brott med koppling dit. Det beror ofta på att utsatta känner skam och skuld eller inte vet var gränsen får för samtycke och brottsliga handlingar, särskilt om personen själv lagat upp bilder och filmer. I arbetet med att ta fram tillförlitliga lägesbilder handlar det därför snarare om att hitta andra källor än brottsstatistik, för att kunna följa utvecklingen och omfattningen såsom underlag från trygghetsundersökningar, skolundersökningar eller särskilda undersökningar och mätningar som tas fram för ändamålet. Det kan även innebära att ta fram underlag som är mer verksamhetsnära, exempelvis statistik om antalet ärenden inom socialtjänsten. Eftersom statistik inom detta område sällan finns, kommer kartläggningsarbetet främst behöva fokusera på att ta fram underlag som inte alltid finns att tillgå sedan tidigare. För att god kvalitet ska kunna säkerställas inom socialtjänsten, spelar därför det löpande uppföljningsarbete en stor roll. Det är även en förutsättning för att få underlag till kunskaps- och verksamhetsutveckling.

Det kan vara svårt att på lokal nivå veta hur ett uppföljningsarbete ska bedrivas och vilka källor som ska användas varför behovet av ett nationellt och regionalt stöd är centralt. För att det överhuvudtaget ska gå att följa hur behoven ser ut, följa utveckling över tid och identifiera utvecklingsområden finns det ett behov av att ta fram indikatorer som kan mäta kvalitet och förändring. Här behövs ett omfattande utvecklingsarbete som involverar både nationella och regionala myndigheter samt den lokala nivån. Ett sätt för kommuner att påbörja ett lokalt utvecklingsarbete är ta avstamp i det befintliga kunskapsbaserade och systematiska brottsförebyggande och våldsförebyggande arbetet som stöds av Brå, Jämställdhetsmyndigheten och 21 länsstyrelser.

15.2 Kunskaps- och metodutvecklingen behöver utgå från bästa tillgängliga kunskap

Det råder stor enighet bland de verksamheter som utredningen träffat om att det redan finns en hel del kunskap inom området bland annat avseende riskfaktorer men även att det finns stora kunskapsluckor och få utvärderade metoder. Även om det finns viss metodutveckling, används detta endast av ett begränsat antal verksamheter. SMC Pilen lyfter att det finns relativt god kunskap om effekter på hälsa för personer som utsätts för sexuellt våld men att behandlingsmetoderna inte är tillräckligt anpassade efter målgrupperna som utsätts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi. Jämställdhetsmyndigheten, som nationellt samordnar och stödjer ett kunskapsbaserat och systematiskt våldsförebyggande arbete, menar att det i dagsläget finns begränsad kunskap om vad som fungerar när det gäller att förebygga sexuell exploatering.⁶ De lyfter att det behövs fler metoder och åtgärder som adresserar normer, social kontext, ”grooming” och digitala arenor i det förebyggande arbete samt insatser för att motverka efterfrågan vilket är en central del i det våldsförebyggande arbetet.

15.2.1 Det behövs mer kunskap och forskning

I litteraturöversikten om barn som exploateras i pornografiskt material som sammanställts på uppdrag av utredningen framgår det att det råder stor brist på svensk forskning på området barn och ungdomar som exploateras i någon form av pornografiskt material.⁷ De framkommer även att det behövs ytterligare kunskap och förståelse om hur barn och ungdomar hamnar i dessa situationer och hur barnen bäst kan få stöd och hjälp. I litteraturöversikten rekommenderas att det behövs en evidensbaserad metodutveckling om hur stöd och hjälp ska utformas för barn och ungdomar efter att de har blivit sexuellt utsatta på internet, något som saknas i dag. I rapporten lyfts även behovet av longitudinella studier som kan belysa sambandet mellan olika utsattheter och den psykiska ohälsan och ifall

⁶ Jämställdhetsmyndigheten (2022b).

⁷ Svedin (2023).

problemen förstärkts eller uppkommit som ett resultat av att barn och ungdomar exploaterats i pornografiskt material.⁸

När det gäller vuxna framkommer i utredningens kartläggning att det behövs mer kunskap och forskning om hur förutsättningarna ser ut för de som medverkar i egenproducerad pornografi jämfört med de som medverkar i pornografi producerad av andra. Det saknas även kunskap om hur våldsutsattheten skiljer sig åt mellan dessa två produktionsformer. Kunskapen behöver även öka när det gäller skillnad i våldsutsatthet och mående mellan personer som förekommer i material som producerats för att spridas som pornografi jämfört med personer som utsatts för att filmas i smyg eller att privata filmer har spridits, särskilt bland de som inte sökt stöd.⁹

15.2.2 Metodutveckling som sker på lokal nivå behöver tillvaratas

I dagsläget sker mycket av metodutvecklingen i en lokal kontext, hos enskilda verksamheter och av enskilda personer. Det är framför allt de specialiserade mottagningarna som har den största kunskapen och förståelsen om målgruppernas situation och behov. Exempelvis de kommunala Mikamottagningarna, Ellencentret och Talita som är idéburna organisationer samt de specialiserade verksamheterna som drivs i regionens regi: Mika Hälsa och SMC Pilen. Även mottagningar som är specialiserade på sexuellt våld besitter viktig kunskap, exempelvis Elefanten BUP, WONSA och akutmottagningar för sexualbrottsutsatta.¹⁰ Det är tydligt att dessa unika kunskaper behöver tas tillvara och följas upp genom exempelvis följeforskning så att fler verksamheter kan använda sig av beprövade metoder.

15.2.3 Metoder behöver utvecklas för alla preventionsnivåer

Kunskapen om verksamma metoder och arbetssätt behöver utvecklas på alla preventionsnivåer och omfatta flera samhällsarenor. Det behövs metoder för ett tidigt universellt förebyggande arbete som har en bred och hälsofrämjande ansats, liknande ”Stopp min

⁸ Ibid.

⁹ Se kapitel 6.

¹⁰ Se kapitel 10.

kropp”, som är framtaget för att stödja samtal med barn i olika åldrar om kroppen, gränser och sexuella övergrepp. Det behövs även metoder och insatser på den selektiva nivån som fångar upp riskgrupper. Exempel på det är bedömningsinstrumentet ”SEXIT” som är en metod för att identifiera unga som är sexuellt risktagande eller utsatta samt personer med erfarenhet av våld.

Så gott som alla som utredningen träffat lyfter vikten av att uppmärksamma särskilt sårbara grupper. Det handlar om att ta fram metoder som riktar sig till särskilda riskgrupper, exempelvis barn och unga placerade på SiS-hem samt att det tas fram metoder som är anpassade för personer med en funktionsnedsättning eller personer med skadligt bruk och beroende. Anpassning kan både innebära att justeringar i metoden eller ett förändrat förhållningssätt behövs, men ibland handlar det bara om att metoden ska nå ut till målgruppen.

Både Attention och MFD menar att det fortfarande i stor utsträckning saknas kunskap hos yrkesverksamma om våld och funktionsnedsättning hos yrkesverksamma. MFD konstaterar att det finns behov av fördjupad kunskap om alla typer av våld i verksamheter riktade till personer med funktionsnedsättning, liksom behov av fördjupad kunskap om funktionsnedsättningsrelaterade behov kopplat till våld i verksamheter som är specialiserade inom andra områden, såsom inom samhällsvården. De kunskapshöjande åtgärder som vidtas om särskilda gruppers utsatthet är ofta tillfälliga satsningar. MFD ser att kunskapen behöver ingå i den löpande kunskaps- och kompetensutvecklingen riktad till olika professioner, både i kommunal och regionala verksamheter. Bland annat föreslår MFD att det behöver finnas metodstöd för handläggare inom LSS om att ställa frågor om våld och våldsutsatthet, där denna typ av våldsutsatthet, självbestämmande och sexualitet synliggörs.

Verksamma stöd- och behandlingsmetoder behöver även utvecklas för den indikativa nivån. Här är det viktigt att metoder som redan har utvecklats hos olika stödorganisationer tas tillvara, följs upp och utvärderas, exempelvis Ellencentrets modell för stöd och behandling,¹¹ eller de metoder som används inom SMC Pilens verksamhet, Mikamottagningarna och Traumamottagningen, Elefanten BUP. I detta sammanhang är det viktigt att påpeka att det även kan finnas andra exempel som utredningen inte har fångat upp.

¹¹ Stiftelsen 1000 Möjligheter (2023). *Ellenrapporten, Tjejer utsatta för prostitution och annan sexuell exploatering.*

Många lyfter även, särskilt den idéburna sektorn, vikten av att utsatta personers egna erfarenheter lyfts in och synliggörs i kunskaps- och metodutvecklingen för att förståelsen av målgruppens situation ska öka och bidra till mer behovsanpassade insatser. Många efterlyser även att målgruppen ska synliggöras i den nationella kunskapsstyrningen och lagstiftningen.

15.3 Yrkesverksamma behöver få tillgång till utbildning och handledning

En viktig förutsättning för att målgrupperna som utsätts i en pornografisk kontext ska fångas upp, få ett gott bemötande och blir mottagna på ett adekvat sätt, är att yrkesverksamma har relevant sakkunskap inom området och kompetens att tillämpa dem. Förutom baskunskaper om sexuellt våld, sexuell riskutsatthet och kunskap om olika former av sexuell exploatering behövs även kunskap i samtalsmetodik och bemötandefrågor. När personal får ökad kunskap och konkreta verktyg blir de även tryggare och förmågan att bemöta personer som kan ha erfarenhet av svåra upplevelser ökar, vilket i sin tur skapar bättre förutsättningar att personer vågar berätta om övergrepp.

Utredningens enkätundersökning till landets kommuner och regioner visar dock att personal inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten inte fått utbildning i dessa frågor mer än vid enstaka utbildningstillfällen. Att kunskapsnivån generellt är låg delas även av de organisationer som utredning träffat. De menar att behovet av utbildning och kompetensutveckling är stort, både hos personal som ska arbeta med att upptäcka målgrupperna och hos de som ska erbjuda skydd, stöd och vård. Flera av de organisationer som arbetar nära målgruppen berättar att det finns en tvekan att hänvisa utsatta till behandling inom hälso- och sjukvården eftersom man inte känner sig trygg med vilket bemötande de kommer att få, vilken kunskap som finns om målgruppens behov och vilken vård de kommer att erbjudas. Detta gäller i stor utsträckning barn men även vuxna, och då särskilt de som har stora vårdbehov.

I intervjustudien som tagits fram på uppdrag av utredningen berättar en av respondenterna om upplevelsen av mötet med det offentliga stödet: ”Det känns som att det är väldigt mycket brist på kunskap. Och att man tar för givet att många gör det frivilligt på något sätt

tror jag. Myndigheter, polisen, Åklagarmyndigheten, alla de ska ha bättre kunskap”.¹²

15.3.1 Sexuell utsatthet är kärnan i kunskapsbasen

Stiftelsen Allmänna Barnhuset lyfter att det hos yrkesverksamma som ska ge stöd är lämpligt med kompetens inom både pornografi, prostitution och sexuella övergrepp. Även kunskap inom ekonomisk utsatthet, tidigare sexuella övergrepp och migrationsbakgrund kan vara bra. De menar vidare att kärnan för att hjälpa alla i målgruppen dock är densamma: att förstå sexuell utsatthet. Utöver kunskaper om våldsutsatthet behöver personal inom både hälso- och sjukvården, socialtjänsten och skolan ha kunskap om våldets konsekvenser och förstå och lära sig att bemöta barn och vuxna som har upplevt svåra händelser. I detta sammanhang lyfter många organisationer att utbildning i traumamedveten omsorg (TMO) kan vara lämplig då den är framtagen för att vägleda viktiga vuxna i hur de kan hjälpa barn och unga att återhämta sig efter ett trauma. Kunskapen om vård för personer som utsatts för övergrepp kopplat till produktion eller distribution av pornografi behöver omfatta alla personer, oavsett kön, könsidentitet och sexualitet. RFSU menar att om kunskapen knyts enbart till kunskap om och arbetet mot mäns våld mot kvinnor riskerar exempelvis hbtqi-personer osynliggöras. De menar vidare att det är för låg kunskap om hbtqi-personers och mäns utsatthet för sexuell våld och våld i nära relation, och de grupperna får inte glömmas bort.¹³

15.3.2 De utbildningar som tas fram behöver vara målgruppsanpassade

Det har tydligt framgått i kontakt med olika organisationer att yrkesverksamma inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och skolan har ett stort behov av utbildning om sexuell riskutsatthet och våld och utnyttjande i en pornografiska syften. Beroende på arbetsplats, ansvarsområde, funktion och var i organisationen personen arbetar kommer kompetensbehoven se olika ut och utbildningsinsatserna behöva målgruppsanpassas. För vissa yrkesgrupper kommer det att vara till-

¹² Donevan m.fl. (2023).

¹³ RFSU. Intervju 2022-10-20.

räckligt med enbart baskunskaper medan för andra kommer det att finnas behov av mer fördjupad utbildning, exempelvis traumautbildning, och många gånger även tillgång till handledning. I samband med att olika utbildningskoncept tas fram menar representanter från flera idéburna organisationer att det är lämpligt att det sker i samverkan med dem eftersom de besitter stor kunskap om problematiken och har god kännedom om målgruppernas situation och behov. De anser även att målgrupperna själva kan vara viktiga referenter in i arbetet eller till och med delaktiga i framtagandet av utbildningarna.

En utmaning när det gäller att nå ut med utbildningar är att personalgrupper inte alltid har möjlighet att delta även fast de önskar, vilket kan bero på tidsbrist eller att arbetsgivaren inte bekostar utbildningsavgiften. Regionernas strategier och utvecklingsledare inom jämställdhet, folkhälsa och barnrätt, som utredningen träffar, poängterar att det är viktigt att utbildning som ges till hälso- och sjukvårdens personal kan ges verksamhetsspecifikt. De ser fördelar med att det kan komma ut särskilda utbildare direkt till arbetsplatsens eftersom personalen kan ha svårt att lämna den på arbetstid. De ser även ett behov av enkla och korta utbildningsupplägg för att möta upp personalens tidsbrist, exempelvis via korta webbkurser som byggs upp kring korta filmsnuttar på 3–4 minuter och som ”landar i magen”. Deras erfarenhet är att detta får bäst effekt. Viktigt är också att de utbildningar som tas fram kompletteras med samtalsstöd, reflektionsövningar och konkreta övningar för att kunskapen lättare ska kunna omsätta. Detta är särskilt viktigt om man inte arbetar med frågan på daglig basis och inte känner sig helt trygg med hur man ska fråga och ta hand om svaret. Flera representanter lyfter att ”Webbkurs om våld” som tagits fram av Nationellt centrum för Kvinnofrid (NCK) och Barnafrids ”Basprogram om våld mot barn och unga” skulle kunna fungera som koncept och tydligare lyfta in målgrupperna som utsätts för våld och övergrepp i pornografi och utnyttjas sexuellt genom att skildras i bilder och filmer för pornografiska syften.¹⁴

¹⁴ Fokusgrupp regionsstrateger. Intervju 2023-06-15.

15.3.3 Kunskapen behöver ingå i universitets- och högskoleutbildningar

När det gäller universitets- och högskoleutbildningar, finns det sedan 2018 ett examensmål i högskoleförordningen om att kunskap om bland annat mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer ska ingå i åtta utbildningar: fysioterapeutexamen, juristexamen, läkarexamen, psykologexamen, socionomexamen, sjuksköterskeexamen, tandläkarexamen och tandhygienistexamen.

Jämställdhetsmyndigheten har sedan 2018 haft i uppdrag att, i samverkan med lärosäten med spetskompetens inom området, erbjuda utbildningsinsatser och kunskapsstöd i dessa frågor till de lärosäten med utbildningar som har examensmålet. I slutredovisningen från 2021 framgår att Göteborgs universitet erbjudit kurser om prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Det framgår dock inte om dessa omfattar annan typ av sexuell exploatering.¹⁵ Det finns även examensmål för lärarutbildningen om sexualitet, samtycke och relationer. Vissa studier visar dock på att dessa perspektiv fortfarande saknas i utbildningen över lag och att det finns stora skillnader mellan olika lärosäten.¹⁶ Att dessa kurser även inkluderar sexuell riskutsatthet och olika former av sexuell exploatering är relevant för kunskapsuppbyggnaden.

15.3.4 Kunskap om trauma behövs

Många av de som utredningen träffat lyfter vikten av kunskap om traumamedveten omsorg (TMO)¹⁷ och att det finns fler trauma-utbildade inom den psykiatriska vården. Vikten att det finns tillgång till traumavård inom vården lyfts av en majoritet av de organisationer som utredningen träffat eftersom flertalet av de som utsatts för våld och sexuella övergrepp ofta lider av posttraumatiska stressyndrom (PTSD). Inom hälso- och sjukvården behövs tillgång till behand-

¹⁵ Jämställdhetsmyndigheten (2021a). *Utbildning för ökad kunskap – slutredovisning*.

¹⁶ Se Andersson m.fl. (2020). *Kunskapsområdet sexualitet och samlevnad i läruvutbildningen: En kartläggning av kursplaner och resonemang kring innehåll*, samt Planting-Bergloo (2023). *Becomings of Swedish secondary sexuality education: Enactments in natural science subjects and interdisciplinary teaching about pornography*.

¹⁷ Traumamedveten omsorg (TMO) är ett forskningsbaserat förhållningssätt för att hjälpa och vägleda vuxna att förstå och bemöta grundläggande behov hos barn och unga som utsatts för allvarliga och traumatiska händelser. Se <https://www.uppdragpsykiiskhalsa.se/asylsokande-och-nyanlanda/om-vara-utbildningar/utbildning-i-traumamedveten-omsorg-tmo/> (hämtad 2023-10-02).

lingsmetoder för att hantera trauma som särskilt är utformade för målgruppen. Q-jouren Väst, som är ett skyddat boende för våldsutsatta kvinnor med skadligt bruk och beroende, menar att man behöver förstå trauma och de mekanismer som finns för återuppreparande och dissociation.¹⁸ Annars är det svårt att förstå varför vissa går tillbaka till utsatthet.¹⁹

WONSA, som erbjuder behandling till personer utsatta för sexuella övergrepp, beskriver att många av deras patienter lider av multipel personlighetsstörning och att de redan som barn utvecklat dissociation som ett sätt att hantera sina trauman.²⁰ De fungerar dock ofta bra i vardagen vilket gör att vården missar hur stora behov som de egentligen har. WONSA, menar att alla inom vården som möter målgruppen behöver ha grundläggande kunskap för att kunna bedöma skadeutveckling och vårdnivåbehov hos sexuellt våldsutsatta. Däremot anser de inte att alla inom psykiatri ska kunna behandla de målgrupper som WONSA möter då de har så komplexa vårdbehov. De ser i stället ett behov av att utbilda specialister eftersom det är ett så tungt och svårt område. För tillfället arbetar WONSA tillsammans med Karolinska Institutet, med att validera ett syndrom som de kallar "Sexual abuse injury syndrome" (SAIS).²¹ De menar att om det finns ett vedertaget syndrom som kan graderas och kopplas till olika vårdnivåer, kan man i nästa steg ta fram riktlinjer för behandlingen.

Sammantaget är det flera som efterlyser adekvat traumavård för målgruppen som är anpassat efter deras behov. Paulina Bengtsson menar att de högskoleutbildningar som berör möten med människor borde ingå obligatorisk utbildning i ämnet så att alla yrkesgrupper får verktyg för att upptäcka sexuella övergrepp och sexuell exploatering.²² Hon menar att en läkare behöver känna igen om någon dissocierar vid ett läkarbesök och veta hur man ska hantera det. Hon lyfter också vikten av att få hjälp med kärnan till problemet och bearbeta trauman, snarare än att bara bota symptom som sömnproblem, drogproblem och depression.

Paulina Bengtsson, lyfter även att det behövs sexologer med traumainriktning, som har kunskap om sexlivet efter ett övergrepp. Repre-

¹⁸ Se begreppslista.

¹⁹ Q-jouren. Intervju 2022-12-19.

²⁰ WONSA. Intervju 2022-09-05.

²¹ WONSA. *Forskning*. <https://www.wonsa.se/> (hämtad 2023-09-28).

²² Paulina Bengtsson. Intervju 2022-05-10.

sentanter från SMC Pilen tillstyrker detta då de anser är en väsentlig del i vård och behandlingsinsatser för utsatta.²³ SMC Pilen lyfter även vikten av att yrkesverksamma får utbildning kring sekundär traumatisering då personal som möter sexuellt traumatiserade personer löper risk för negativ påverkan. Kunskap om hur man kan påverkas och vilka symptom personal ska vara särskilt uppmärksam på kan förebygga sekundär traumatisering och skapa en bättre arbetsmiljö. I dag ingår inte kunskap om detta i grundutbildningar vare sig hos vårdpersonal eller för socionomer och poliser, vilket enligt SMC Pilen är en brist.

15.4 Nationella kunskapsstöd behöver utvecklas och inkludera stöd för implementering

För att socialtjänsten och hälso- och sjukvården ska kunna bedriva ett kunskapsbaserat och systematiskt arbete inom vård och omsorg är det centralt att det finns tillgång till ett adekvat kunskaps- och metodstöd samt stöd till implementering.

Jämställdhetsmyndigheten har sett i sin nationella omfattningskartläggning att det finns ett stort behov av stöd till yrkesverksamma i frågor som rör sexuell exploatering och ungas utsatthet på internet.²⁴ Detta bekräftas av flera andra verksamheter och myndigheter som utredningen har träffat. I utredningens kartläggning och intervju med representanter från kommunens socialtjänst lyfter flera behovet av kunskapsstödande material. Bland annat efterfrågar socialtjänsten i Nässjö och Värnamo bedömningsmetoder som hjälper till att fånga upp problematiken.²⁵ Fler kommuner anger även att ett hinder för att målgrupperna inte får tillgång till skydd, stöd och vård är att kommunens personal inte har tillräcklig kompetens eller rutiner för att upptäcka utsattheten, vilket framgår i utredningens kommunenkät.²⁶ I dag är dock tillgången till nationellt kunskapsstödande material som både inkluderar ämnes- och implementeringskunskap mycket begränsad inom området, vilket hindrar utvecklingen och gör att skydd, stöd och vårdinsatser inte erbjuds med den kvalitet som de skulle kunna göra.

²³ SMC Pilen. Intervju 2022-11-15.

²⁴ Jämställdhetsmyndigheten (2021b).

²⁵ Nässjö och Värnamo kommuner. Intervju 2023-01-23.

²⁶ Se även kapitel 10.

15.4.1 Befintliga nationella kunskapsstöd behöver utvecklas och nya behöver tas fram

Av Socialstyrelsens kunskapsstöd som i dag finns tillgängligt inom området våld och brott och som syftat till att stödja och utveckla hälso- och sjukvården och socialtjänstens arbete, handlar det mesta om våld som sker inom ramen för en nära relation. Inget material adresserar våld och sexuellt utnyttjande som sker i pornografiska syften. Exempelvis adresseras inte pornografi i materialet ”Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna”.²⁷ När det gäller regler och riktlinjer inom området finns inte heller några nationella föreskrifter och allmänna råd om ansvaret för personer som utsatts för sexuell exploatering, såsom utnyttjande i pornografi eller prostitution och människohandel.²⁸

Även det material som Jämställdhetsmyndigheten tillhandahåller som rör sexuell exploatering, prostitution och människohandel så som ”Manual vid misstanke om människohandel” och ”Webbutbildning mot sexuell exploatering av barn, prostitution och människohandel” omfattas inte människohandel för sexuella ändamål i form av att utnyttjas för pornografiska ändamål. Barn och unga som utnyttjas sexuellt genom att skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften ingår inte heller i någon större utsträckning. Inte heller Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK) har lyft sexuell exploatering med koppling till pornografi.

Det kunskapsstöd som finns rörande sexuell våld och sexuell exploatering som tagits fram av kunskapsstyrande och kunskapsstödande nationella myndigheter har helt enkelt inte adresserat frågor om våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi eller sexuellt utnyttjande av barn i form av att skildras i bilder och filmer i pornografiska syften. Detta är ett stort och viktigt utvecklingsområde eftersom ett nationellt kunskapsstöd utgör ett viktigt stöd för socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens personal och bidrar till likvärdighet i hela landet.

²⁷ Se även kapitel 9.

²⁸ HSLF-FS 2022:39.

15.4.2 Yrkesverksamma på lokal nivå uttrycker behov av en tydligare nationell kunskapsstyrning

Stödet för våldsutsatta från samhället är generellt sett organiserat utifrån våld i nära relation vilket gör att sexualbrottsutsatta som utsätts i en annan kontext kan missas. Detta gäller inte bara personer som är utsatta kopplat till pornografi eller prostitution. Regioner och kommuner bekräftar den bilden. Den socialchefsgrupp som utredningen träffat menar att det är ett hinder att det inte står inskrivet någonstans i till exempel vägledningar, föreskrifter och allmänna råd eller handböcker att detta är en målgrupp som kommunen specifikt ska arbeta med.²⁹ Många pekar på att Socialstyrelsens föreskrifter enbart handlar om våld i nära relation och att det blir styrande för hur verksamheter ute i landet prioriterar.

Hälsoutvecklaren inom Region Västerbotten lyfter vikten av att kunskap och rutiner för frågorna om sexuell exploatering behöver komma in i via den nationella kunskapsstyrningen av hälso- och sjukvården och via systemet med nationella programområden (NPO).³⁰ Frågorna är osynliga i nuvarande system där våld inte finns med alls, och i ännu mindre grad, frågorna om sex mot ersättning. Hon menar att om frågorna kom in via NPO-systemet skulle de i sin tur nå ut via regionala programområden och adresseras i lokala arbetsgrupper, vilket skulle innebära att utvecklingsarbetet påskyndas.³¹

Konkreta kunskapsstöd som lyfts fram att det finns behov av på den lokala nivån är någon typ av standardiserat bedömningsinstrument för att upptäcka utsatthet för olika former av sexuell exploatering samt instrument för att bedöma behov och erbjuda adekvata insatser. En regionrepresentant tar upp att FREDA-bedömningsmetoder, som många använder inom socialtjänsten i dag, endast innehåller få frågor om sexuellt våld och att de inte är så specifika, varför denna utsatthet inte fångas upp i den grad som vore lämpligt. Även flera kommuner som utredningen har varit i kontakt med instämmer i att det finns ett behov av tydliga nationella kunskapsstöd och vägledningar för att kunna fråga göra denna typ av bedömningar.

²⁹ Fokusgrupp socialchefer. Gemensam intervju 2022-12-07.

³⁰ Kunskapsstyrning hälso- och sjukvård. *Nationella Programområden*. <https://kunskapsstyrningvard.se/kunskapsstyrningvard/programomradenochsamverkansgrupper/nationellaprogramomraden.44729.html> (hämtad 2023-09-28).

³¹ Folkhälsoenheten, Region Västerbotten. Intervju 2023-02-20.

15.4.3 Länsstyrelserna behöver tillgång till nationellt kunskapsstöd för att bättre kunna stödja den lokala och regionala nivån

Länsstyrelserna, som har i uppdrag att regionalisera den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor i varje län, menar att de har de svårt att stödja den regionala och lokala nivån både med kompetenshöjande insatser och implementeringsstöd så länge det saknas nationellt kunskapsstöd inom området.

Länsstyrelsen i Stockholm, ser ett stort behov av kunskapsstöd samt av att frågan om utsatthet vid produktion och distribution av pornografi ingår i en bredare kontext genom att den frågan integreras i redan befintliga utbildningspaket för sexuellt våld och prostitution och människohandel för sexuella ändamål. De förslår att frågan exempelvis skulle kunna skrivas fram i Jämställdhetsmyndighetens kunskapsmaterial för sexuellt våld eller prostitution och människohandel för sexuella ändamål.³² Även flera andra länsstyrelser menar att det vore bra om frågan tydligt vävdes in i relevanta befintliga material, eller att det som finns uppdateras, vilket framgår i länsstyrelsernas enkätsvar.³³ Bland annat anger Länsstyrelsen i Västra Götaland lyfter att målgrupperna som utsätts i pornografi förblir osynliga i många sammanhang och att mer kunskapsintensiva satsningar behöver göras. Den struktur för kunskapsstöd som redan finns etablerad genom både Jämställdhetsmyndigheten och länsstyrelserna framhålls som en väl fungerade struktur som även kan användas för detta område. De menar vidare att det behöver klargöras att det ingår i området mäns våld mot kvinnor och att det är en våldsutsatthet bland andra som socialtjänsten ansvarar för. Länsstyrelsen Kronoberg framför att det behövs kunskapsunderlag som är anpassat till kommunerna och att det ska framgå att detta inte är något som händer ”någon annanstans” utan även sker i mindre kommuner och län.

15.5 Analys

För att det våldsförebyggande arbetet även ska förhindra utsatthet och sexuellt utnyttjande med koppling till pornografi behöver den kontinuerliga kunskapsuppbyggnaden effektiviseras. Utredningens

³² Fokusgrupp med utvecklingsledare från länsstyrelserna. Gemensam intervju 2023-08-22.

³³ Komm2023/00005/A2022:02.

bedömning är att detta utvecklingsarbete med fördel kan samordnas med närliggande områden så som sexuellt våld, sexuell exploatering och prostitution och människohandel för sexuella ändamål, då dessa våldsformer har en tydlig koppling till varandra.

Det lokala och regionala brottsförebyggande och våldsförebyggande lägesbilsarbetet kan på ett bättre sätt än i dag inkludera våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtyck, prostitution och människohandel samt även brottsutsatthet som sker i en pornografisk kontext. Vuxna och barn som utnyttjas sexuellt för pornografiska syften bör även ingå i de befintliga omfattningskartläggningarna om prostitution och människohandel samt i de återkommande tvärsnittsundersökningarna om barn och ungdomars sexualitet, erfarenhet av sexuella övergrepp och sexuell exploatering, för att området ska kunna studeras och följas över tid.

Kunskap och forskning som finns om målgrupperna som utsätts och utnyttjas sexuellt behöver nå ut mer än vad de gjort hittills. Det gäller särskilt kunskapen om sexuell riskutsatthet, de olika typer av våld som förekommer i en pornografisk kontext och deras påverkan på hälsan. De finns även fortsatta kunskapsluckor som behöver adresseras och det behövs därför fortsatt forskning.

För att arbetet med att upptäcka, stödja och vårda personer som utnyttjas i pornografi ska bli mer verksamt behöver yrkesverksamma ha en ökad tillgång till kunskapsbaserade metoder som är anpassade efter målgruppernas behov. De behöver även få tillgång till fler målgruppsanpassade utbildningar, som både lyfter teoretisk kunskap inom sakområdet, som tillgång till kompetensutveckling inom samtalsmetodik, olika typer av vård- och behandlingsformer och bemötandefrågor. Det behöver således mer följeforskning, utvärdering och implementering av verksamma metoder som fungerar på samtliga preventionsnivåer, liksom flera målgruppsanpassade utbildningar.

Utredningen kan även konstatera att det finns ett stort behov av att se över det samlade nationella kunskapsstödet som riktar sig till personal inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt skolan för att de på ett bättre sätt än i dag ska upptäcka sexuell riskutsatthet, pågående och tidigare utsatthet i pornografi samt kunna omsätta kunskapen i praktiskt genomförande. Utredningen bedömer att det finns goda möjligheter att föra in kunskapsstödet i den befintliga struktur som stöds och samordnas av Jämställdhetsmyndigheten och

länsstyrelserna inom ramen för den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

Utredningen delar de rekommendationer som lämnats av rapportförfattarna till intervjustudien om vuxna med erfarenhet av pornografiproduktion om att stödet behöver erbjudas utifrån rätt kompetens, kunskap, kännedom och med respekt för att det finns olika erfarenheter och därför olika behov samt att det stöd som erbjuds ska vara förankrat i den kunskap och de erfarenheter som kommer från personer med egna erfarenheter av att vara utsatt. Vård behöver även tillgängliggöras i ett icke akut skede. Dessutom behöver kunskapen om adekvat behandling vid komplex problematik och traumatisering öka.³⁴

³⁴ Donevan m.fl. (2023).

16 Överväganden och förslag för att förbättra förebyggande arbete samt skydd, stöd och vård

I detta kapitel presenteras utredningens samlade överväganden, förslag och bedömningar baserade på den kunskap som har inhämtats, och som har redovisats i tidigare kapitel.

Utredningen har i uppdrag att föreslå åtgärder för att vuxna som har utsatts för våld eller andra övergrepp eller som på annat sätt har tagit skada vid produktion eller distribution av pornografi i större omfattning än i dag ska kunna ta del av skydd, stöd och vård. Vuxna ska även kunna få stöd att lämna en tillvaro där de medverkar i pornografiproduktion om de så önskar.

Utredningen har vidare i uppdrag att föreslå åtgärder för att barn som har utsatts för exploatering vid produktion och distribution av pornografi ska kunna ta del av skydd, stöd och vård i större omfattning än i dag, samt åtgärder för att förebygga att barn utsätts för pornografisk exploatering.¹

En övergripande bedömning som utredningen gör är att de åtgärder som vidtas för att uppnå direktivens syften så långt som möjligt bör utgå från befintliga strukturer och pågående arbete. Personer som har utsatts för sexuellt utnyttjande i pornografiska syften är generellt sett en för smal grupp för att det ska vara effektivt med särskilda mottagningar eller insatser. Dessa målgrupper ska kunna ta del av skydd, stöd och vård som kommuner och regioner ansvarar för på samma sätt som andra som har utsatts för sexuellt våld eller någon form av sexuell exploatering, exempelvis prostitu-

¹ I redovisningen har vi valt att använda begreppet utnyttjande i stället för exploatering för att undvika att föra tankarna till att antingen den utsatta eller en förövare ska ha fått någon form av ersättning för materialet. Det behöver inte ha förekommit någon ersättning för att ett barn ska ha utnyttjats sexuellt i form av att ha skildrats i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.

tion. För att på sikt kunna åstadkomma det behövs dock i det här skedet åtgärder som specifikt synliggör just denna grupp.

Utredningens mest centrala bedömningar, som förslagen utgår från, är följande:

- Arbetet med att förebygga och bekämpa våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften behöver vara en självklar del av arbetet med att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor, våld i nära relation och våld mot barn.
- De viktigaste åtgärderna för att förebygga sexuellt utnyttjande i pornografiska syften är att identifiera och rikta insatser till de barn och unga som är mest riskutsatta samt att barn som har utsatts för sexuella övergrepp upptäcks och får skydd, stöd och vård.
- Kunskapsnivån om våld och övergrepp och vad som är brottsligt vid produktion och distribution av pornografi, samt om sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften, behöver öka i hela samhället. Detta för att öka möjligheterna att utsatta vuxna och barn identifieras och både söker och får tillgång till skydd, stöd och vård.
- För att kunna erbjuda skydd, stöd och vård som bygger på evidens är det avgörande att forskningsmedel avsätts. Forskare ska kunna följa och utvärdera metoder för stöd och behandling som redan används, samt i samverkan med aktörer som möter stödsökande kunna implementera och utvärdera nya metoder.
- Yrkesverksamma inom socialtjänst, hälso- och sjukvård och skola samt andra som kan möta barn och vuxna som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften behöver ha tillgång till kunskaps- och metodstöd som omfattar den formen av våldsutsatthet.
- Samordning och samverkan behöver förbättras och en sammanhållen kedja för skydd, stöd och vård behöver erbjudas. Insatserna behöver även anpassas utifrån individuella behov och ålder. Vissa personer har en komplex problematik och har behov av skydd, stöd och vård från olika delar i samhället. Andra behöver färre insatser, där kan till exempel en kortare samtalskontakt vara tillräcklig.

- Möjligheten att få stöd med att ta ner dokumenterade sexuella övergrepp och pornografiskt material som har spridits mot någons vilja från internet behöver finnas för både vuxna och barn för att förhindra fortsatt utsatthet och minska lidande.

I genomförande av uppdragen bör de riskgrupper som utredningen har identifierat genomgående särskilt beaktas. Dessa är personer med funktionsnedsättning, personer med skadligt bruk eller beroende, barn och unga i samhällets vård, hbtqi-personer, personer som har utsatts för sexuella övergrepp eller annan utsatthet under barn- och ungdomsåren, personer som befinner sig i ekonomisk utsatthet, personer i migration och personer med koppling till kriminella miljöer. Det bör även särskilt beaktas att flickor och kvinnor utgör majoriteten av de personer som utsätts för sexuellt våld.

16.1 Sexuellt utnyttjande i pornografiska syften bör bli en tydlig del av arbetet mot våld

En förutsättning för ett strategiskt arbete för att förebygga och bekämpa sexuellt utnyttjande i pornografiska syften är att det våldet blir en tydlig del i relevanta nationella strategier och motsvarande policydokument samt att det synliggörs i de berörda myndigheternas tillämpning på nationell och regional nivå.

16.1.1 Sexuellt utnyttjande i pornografiska syften bör tydligt ingå i nationella strategier

Förslag: Om regeringen beslutar om en ny målformulering för det nuvarande jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra bör sexuellt utnyttjande i pornografiska syften uttryckligen ingå. Vidare bör sexuellt utnyttjande i pornografiska syften omfattas av såväl åtgärdsprogram som nationella strategier kopplade till det delmålet.

Om regeringen beslutar om en ny nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn bör den tydligt och uttalat omfatta att förebygga och bekämpa sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften.

När regeringen beslutar om strategier eller andra policydokument som rör andra politikområden där frågor om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften kan vara aktuella bör detta tydligt inkluderas. Det gäller exempelvis strategier eller andra policydokument om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter, psykisk hälsa, hbtqi-personers rättigheter, funktionshinderspolitiken eller barn som placeras för vård utanför det egna hemmet.

Det nationella hälsoprogrammet för barn och unga, som Socialstyrelsen har i uppdrag att ta fram, bör tydligt och uttalat omfatta att förebygga och bekämpa sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften.

Det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet, att mäns våld mot kvinnor ska upphöra, omfattar alla yttringar av fysiskt och psykiskt, inklusive sexuellt, våld och hot om våld som riktas mot kvinnor och flickor.² Delmålet omfattar att motverka kommersialisering och exploatering av kvinnokroppen, i medier, pornografi och reklam som syftar till att reproducera föreställningar om kvinnors underordning. I delmålet ingår också trakasserier, hot och annat våld som sker på internet och andra digitala kanaler. I målkommentaren poängteras att delmålet således är mer omfattande än vad som räknas till begreppet våld i nära relationer.

För att stärka förutsättningarna att nå delmålet togs en nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor fram, vilken presenterades i samma skrivelse som delmålen.³ Strategin innehåller motsvarar det jämställdhetspolitiska delmålet. Sådant våld som huvudsakligen, men inte uteslutande, utövas av män mot kvinnor omfattas i sin helhet av den nationella strategin. Det omfattar därmed alla former av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld och hot om våld som riktas mot kvinnor och flickor, oavsett om våldet sker i en nära relation eller inte och oberoende av om våldet sker i ett privat eller offentligt sammanhang.⁴ Strategin omfattar hbtqi⁵-personers och pojkar och mäns utsatthet för dessa typer av våld samt kvinnors och flickors våldsutövande. Det är därmed den strategi som tydligast omfattar våldsutsatthet hos alla vuxna, och till viss del hos barn.

² Skr. 2016/17:10. *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid.*

³ Ibid.

⁴ Skr. 2016/17:10.

⁵ I strategin står det hbtqi-personer.

Strategin omfattar prostitution och människohandel för sexuella ändamål och liksom i målkommentaren framgår att kommersialisering och exploatering av kvinnokroppen i reklam, medier och pornografi i syfte att reproducera föreställningar om kvinnors underordning omfattas. Det utvecklas dock inte vidare i strategin vad det innebär och det framgår inte att övergrepp vid produktion och distribution av pornografi är en del av våldet. Eftersom pornografi nämns i samband med reklam och medier har det tolkats som att främst gälla konsumtion av pornografi. I det tillhörande åtgärdsprogrammet nämns pornografi endast när det gäller arbete för att identifiera och utmana framställningar av kvinnor och män som reproducerar föreställningar om kvinnors underordning, vilket bidrar till tolkningen att det är en fråga om vad allmänheten kan konsumera.

I de kontakter som utredningen har haft med aktörer på nationell, regional och lokal nivå har det samstämmt framgått att det finns en osäkerhet kring huruvida utsatthet för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi omfattas av arbetet mot mäns våld mot kvinnor.

En särskild utredare fick den 3 augusti 2023 i uppdrag att analysera och lämna förslag på en ny och mer inkluderande målformulering för det nuvarande delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Utredaren ska även ta fram förslag till en eller två långsiktiga strategier för att utveckla och stärka arbetet med att förebygga och motverka fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt och materiellt våld samt hot om våld. Utredaren ska lämna förslag till regeringen senast den 28 februari 2025.⁶

Om regeringen fattar beslut om ett nytt delmål bör sexuellt utnyttjande i pornografiska syften⁷ ingå som exempel på sexuellt våld och det bör vara tydligt att utnyttjande i prostitution och människohandel för sexuella ändamål kan omfatta framställning av pornografiskt material.⁸

Om regeringen fattar beslut om en eller två strategier bör det våld som kan ske vid produktion och distribution av pornografi tydligt omfattas. Det skulle öka förutsättningarna för att övergrepp vid

⁶ Dir. 2023:117. *En stärkt långsiktig styrning av arbetet mot könsrelaterat våld och hedersrelaterat våld och förtryck.*

⁷ Detta omfattar vuxna som utsatts för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt barn som utnyttjas sexuellt i form av att skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften.

⁸ Prop. 2017/18:123 s. 40.

produktion och distribution av pornografi kommer att omfattas av regionala och lokala strategier och policyer. I den mån strategierna omfattar barn bör även sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i film eller bilder som sprids i pornografiska syften omfattas. Skrivningar om prostitution och människohandel samt om sexuellt våld bör kompletteras med att sexuellt utnyttjande i pornografiska syften ska förebyggas och att personer som utsätts för övergrepp i ett sådant sammanhang ska omfattas av åtgärder som vidtas för att upptäcka våldsutsatthet och erbjuda skydd, stöd och vård för våldsutsatta. Detta oberoende av om personen har medverkat frivilligt eller inte och oberoende av i vilket sammanhang det material där personen förekommer har framställts.

Detsamma gäller vid beslut om åtgärdsprogram som syftar till att stödja genomförandet av nuvarande och kommande nationella strategier på området.

Det finns ännu ingen nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn, men utredningen *En uppväxt fri från våld* lämnade ett förslag till en strategi till regeringen i januari 2023.⁹ I betänkandet belyser utredningen hur förövare kan använda sig av internet för att utnyttja barn genom att förmå dem att utföra sexuella handlingar eller för att sprida övergrepsbilder eller filmer.¹⁰ Förslaget till strategi omfattar i sin helhet barn som har utsatts för detta, men det finns inga konkreta förslag som specifikt rör barn som utnyttjas sexuellt i pornografiska syften. Utredningen *En uppväxt fri från våld* hänvisar i stället till att denna utredning kommer att lägga förslag inom området.¹¹ Om regeringen fattar beslut om en strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn bör även den grupp av barn som omfattas av detta betänkande ingå. I det fall strategin kommer att innehålla beskrivningar av olika typer av våld bör sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften finnas med och beskrivas med utgångspunkt i vad som framgått i detta betänkande. I samtliga målområden bör det tydliggöras att barn som har utsatts för sexuellt utnyttjande i pornografiska syften ingår och det bör särskilt understrykas att äldre barn omfattas.

⁹ SOU 2022:70. *En uppväxt fri från våld, En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

Att sexuellt utnyttjande i pornografiska syften tydliggörs i nationella strategier innebär även att de myndigheter som har i uppdrag att samordna arbetet med genomförandet av strategierna bör arbeta aktivt med den typen av våldsutsatthet. På nationell nivå är det Jämställdhetsmyndigheten och på regional nivå är det länsstyrelserna som har det samordnande ansvaret för arbetet med att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

Jämställdhetsmyndigheten bör vidare se över hur sexuellt utnyttjande i pornografiska syften kan lyftas i pågående arbete. Särskilt i arbetet mot prostitution och människohandel där det behöver vara tydligt att sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften är en del av sexuell exploatering. Men även i exempelvis uppdraget att kartlägga hbtqi-personers utsatthet för våld i nära relationer och analysera behov av insatser¹², i uppdraget om att utbilda professioner, som genomförs i samverkan med lärosäten,¹³ samt i myndighetens våldsförebyggande arbete.

Vissa grupper löper större risk än andra att utsättas eller att ha utsatts för våld, inklusive den typ av våld som omfattas av utredningen.¹⁴ Riskgrupperna bör särskilt beaktas i ovan nämnda strategier. Om regeringen beslutar om nya eller uppdaterade nationella strategier och policydokument som specifikt rör dessa grupper bör sexuellt utnyttjande i pornografiska syften omfattas. Detta inbegriper nationella strategier och policydokument som rör hbtqi-personers rättigheter, funktionshinderpolitiken, skadligt bruk eller beroende och barn som har placerats för vård utanför det egna hemmet. Även när regeringen beslutar om nationella strategier och policydokument avseende psykisk hälsa och sexuell och reproduktiv hälsa bör dessa former av våld beaktas, för att fler utsatta ska kunna upptäckas och få tillgång till skydd, stöd och vård.

Regeringen har beslutat att ett nationellt hälsoprogram för barn och unga till och med 20 års ålder ska tas fram. Målet är att skapa en mer sammanhållen barn- och ungdomshälsovård där det förebyggande och hälsofrämjandet arbetet får större genomslag. Socialstyrelsen har fått i uppdrag att i samarbete med andra myndigheter ta fram

¹² Regeringsbeslut A2023/01065. *Uppdrag till Jämställdhetsmyndigheten att kartlägga hbtqi-personers utsatthet för våld i nära relationer och analysera behov av insatser.*

¹³ Regeringsbeslut A2021/02085. *Regeringsbrev för budgetåret 2021 avseende Jämställdhetsmyndigheten.*

¹⁴ De grupper som identifierats som riskgrupper beskrivs i kapitel 12.

ett sådant program.¹⁵ Socialstyrelsen ska, enligt uppdraget, föra dialog med bland andra kommuner, regioner och andra aktörer i det civila samhället som är viktiga för barns och ungas hälsa och utveckling. Utredningens bedömning är att Socialstyrelsen kan och bör verka för att sexuell riskutsatthet och barn som har utnyttjats sexuellt i form av att ha skildrats i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften synliggörs i det nationella hälsoprogrammet, bland annat genom att involvera aktörer med kunskap inom området i arbetet.

16.2 Kunskaps- och metodutvecklingen behöver stärkas

Utredningens kontakter med kommuner, regioner och verksamheter som möter stödsökande har visat att det finns en brist på kunskap om sexuellt utnyttjade av barn och vuxna i pornografiska syften bland verksamma i de flesta verksamheter. Det saknas kunskap om såväl upptäckt och riskfaktorer som vilken typ av skydd, stöd och vård som bör erbjudas vuxna som har utsatts för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och barn som har utnyttjats sexuellt i form av att ha skildrats i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften. Både intervjustudien av Donevan och kollegor¹⁶ och utredningens enkät¹⁷ visar att många som har utsatts för våld i dessa sammanhang inte har upplevt sig få skydd, stöd och vård i den omfattning de behövde och att denna brist åtminstone delvis verkade bero på bristande kunskap hos yrkesverksamma som de har mött.

För att kunna erbjuda skydd, stöd och vård som bygger på evidens och beprövad erfarenhet är det avgörande att forskning på området kan bedrivas och att metoder som redan används kan utvärderas.

¹⁵ Regeringsbeslut S2023/02379. *Uppdrag att ta fram ett nationellt hälsoprogram för barn och unga.*

¹⁶ Donevan, Jonsson och Svedin (2023). *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion.* Bilaga 7 till detta betänkande.

¹⁷ Enkäten riktade sig till personer som innan de fyllde 18 år hade varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem hade spridits i något digitalt forum.

16.2.1 Befintlig kunskap om identifiering av sexuell riskutsatthet och effektiva behandlingsmetoder inom hälso- och sjukvården bör samlas och spridas

Förslag: Regeringen bör ge Statens beredning för medicinsk och social utvärdering i uppdrag att genomföra en internationell och nationell kartläggning för att identifiera dels metoder för att upptäcka sexuell riskutsatthet, dels metoder inom hälso- och sjukvården för behandling av barn respektive vuxna som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften. Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) och Linköpings universitet (Barnafrid) bör få i uppdrag att bedöma vilka metoder avseende vuxna respektive barn som kan anpassas till en svensk kontext och utvärdera dem. Uppdraget bör genomföras i samråd med Socialstyrelsen.

Verksamheter som träffar stödsökande har framfört att det finns ett behov av beprövade eller effektutvärderade metoder för att ge stöd och behandling till barn och vuxna som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften. Forskning om detta behövs, men det finns även ett behov av att i ett första steg samla kunskap om de metoder som finns som kan användas relativt snart.

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) bör få i uppdrag att genomföra en internationell och nationell kartläggning för att identifiera metoder för att upptäcka sexuell riskutsatthet och metoder inom hälso- och sjukvården för behandling av barn respektive vuxna som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften.

Uppdraget bör omfatta både redan effektutvärderade metoder, i den mån sådana finns, och beprövade metoder som kan följas och utvärderas. Eftersom förutsättningarna i alla regioner och kommuner för att kunna erbjuda ett visst program ser olika ut är det särskilt viktigt att kunna peka på de avgörande komponenter som bör finnas med i en behandling. Särskilt fokus bör vara på metoder för behandling av personer som har en komplex traumatisering samt metoder som fungerar för den som har en funktionsnedsättning, exempelvis en NPF-diagnos eller en intellektuell funktionsnedsättning, som har ett skadligt bruk eller beroende eller andra förutsättningar som kan göra det svårt att genomgå behandling.

Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) och Linköpings universitet (Barnafrid) bör få i uppdrag att bedöma vilka metoder avseende vuxna respektive barn som kan anpassas till en svensk kontext och utvärdera dem. Uppdraget bör ske i samråd med Socialstyrelsen.

Myndigheterna ovan bör få medel för att kunna genomföra dessa uppdrag i nära samarbete med de aktörer som i dag har erfarenhet av att möta målgruppen¹⁸ och, i den omfattning det är möjligt med hänsyn till individerna, målgruppen själv.

Uppdraget bör genomföras i samråd med Socialstyrelsen och länsstyrelserna eftersom de ansvarar för att tillgängliggöra kunskapsstöd för hälso- och sjukvården och socialtjänsten samt att bidra till implementering på lokal och regional nivå.

16.2.2 Medel bör avsättas för forskning om sexuell exploatering och dess konsekvenser i den kommande forskningspropositionen

Förslag: Regeringen bör avsätta särskilda medel för forskning som rör området sexuell exploatering¹⁹ och dess konsekvenser i den kommande forskningspropositionen. En sådan satsning bör omfatta övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften. Syftet med satsningen är att barn och vuxna som har utsatts för våld i den kontexten ska erbjudas skydd, stöd och vård som bygger på evidens.

Som beskrivits ovan har verksamheter som träffar stödsökande framfört att det finns ett behov av utvärderade metoder för att ge stöd och behandling till barn och vuxna som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften. De som har störst erfarenhet av att möta målgruppen menar att verkningsfulla och beprövade metoder för stöd och behandling för målgruppen finns och används till viss del i de egna verksamheterna. Dessa är dock inte utvärderade för personer som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften. Många utvärderade metoder

¹⁸ Exempelvis Mikamottagningarna i Stockholm och Göteborg, Evonhuset, SMC Pilen, Wonsa, Talita, Ellencentret och Novahuset.

¹⁹ Här omfattas alla typer av sexuell exploatering, exempelvis barn som utnyttjas genom köp av sexuell handling.

för traumabehandling som till exempel används inom psykiatri är inte anpassade efter den komplexa problematik som den här målgruppen ofta har och inte heller till att våldet till stor del har skett digitalt.²⁰

Även den litteraturstudie som utredningen har beställt om barn och ungdomar visar att det saknas studier om hur man bäst kan få stöd och hjälp ur utsatthet. I sammanställningen lyfts avsaknaden och behovet av evidensbaserad metodutveckling om hur stöd och hjälp ska utformas för barn och ungdomar efter att de har blivit sexuellt utsatta på nätet. Det gäller oavsett om de har blivit utsatta i pornografiska syften eller inte.²¹

Den kunskap om verksamt stöd och beprövade behandlingar som redan nu finns hos de offentliga och idéburna aktörer som möter målgrupperna kan utvärderas och ligga till grund för kunskapsstöd och metodstöd. Inte minst behövs metoder som fungerar för den som har komplext trauma och för personer med funktionsnedsättning (exempelvis NPF-diagnos eller en intellektuell funktionsnedsättning), ett skadligt bruk eller beroende eller andra förutsättningar som kan göra det svårt att genomgå behandling.²²

Den litteraturstudie som utredningen har beställt om kunskapsläget avseende barn som exploateras i någon form av pornografiskt material visar tydligt att spridning av bilder eller filmer där ett barn eller en ungdom är naken eller utför sexuella handlingar har ett samband med bland annat olika former av psykisk ohälsa, beteendemässiga problem och psykologiska svårigheter för det barnet. De studier som redogörs för kan dock inte svara på om problemen har funnits innan, förstärkts eller kommit som ett resultat av de studerade internetrelaterade beteendena och/eller problemen.²³

Intervjustudien från Marie Cederschiöld högskola, där alla deltagare var vuxna, visade på en mycket hög förekomst av psykisk ohälsa och diagnoser bland de som deltog i studien.²⁴ Inte heller där har deltagarna följts över tid och forskarna uttalar sig inte om orsakssambanden. Det finns dock sedan tidigare forskning som visar att personer som har utnyttjats sexuellt i exempelvis prostitution ofta har

²⁰ Se kapitel 8 och 15.

²¹ Svedin (2023). *Barn och ungdomar exploaterade i någon form av pornografiskt material. En litteraturöversikt*. Bilaga 9 till detta betänkande.

²² Se kapitel 8 och 15.

²³ Svedin (2023).

²⁴ Donevan m.fl. (2023).

riskfaktorer i sin bakgrund. Intervjustudien, tillsammans med övrig information som samlats in under denna utredning, tyder starkt på att detta även gäller personer som har utnyttjats i produktion eller distribution av pornografi.²⁵

Forsknings-sammanställningen avseende våldsutsatthet och effekter på hälsan hos vuxna som utredningen har beställt visar sammantaget att en väl dokumenterad, omfattande och systematisk ohälsa råder bland utförare av pornografi. Där visas också en stor våldsutsatthet som kopplas till den omfattande psykiska ohälsan som har identifierats i flera studier.²⁶ Resultaten ligger i linje med andra studier som visar att kvinnor och män som har utsatts för sexuellt våld har en sämre fysisk och psykisk hälsa än de som inte har utsatts.²⁷ För att få mer precisa svar på hur medverkan eller utnyttjande i pornografi påverkar olika aspekter av den fysiska, psykiska och sexuella hälsan skulle det behövas studier med en longitudinell design, där forskare följer en grupp under en längre tid.

Regeringen bör avsätta särskilda medel för forskning som rör området sexuell exploatering och dess konsekvenser i den kommande forskningspropositionen. Detta bör omfatta, men inte begränsas till, övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften, eftersom olika former av exploatering ofta inte går att särskilja från varandra.

Medlen bör i första hand gå till att öka kunskapen om verkningfulla metoder för stöd och behandling. Medlen bör kunna användas för att forskare ska kunna följa och utvärdera de metoder i både stöd och behandling som används i dag, vilket omfattar att erbjuda traumabehandling även vid pågående utsatthet. Det bör även vara möjligt att söka medel i samverkan med aktörer, såväl offentliga som idéburna, som möter stödsökande för att implementera och utvärdera nya metoder.

Medel bör vidare kunna användas för longitudinell forskning om samband mellan fysisk, psykisk och sexuell hälsa och olika former av sexuellt utnyttjande av barn och vuxna. Detta omfattar att särskilt studera riskgrupper.²⁸ Vidare bör medel kunna användas för kvali-

²⁵ Ibid. Se även kapitel 8.

²⁶ Waltman (2023). *Våld, exploatering & ohälsa i pornografi. En systematisk kunskapssammanställning om samtida produktionsförhållanden*. Bilaga 8 till detta betänkande.

²⁷ Kapitel 6.

²⁸ De grupper som identifierats som riskgrupper beskrivs i kapitel 12.

tativa studier, med fokus på de grupper som sällan har nåtts. I prostitutionsutredningens delrapport *”Online är jag någon annan.....”* som publicerades 2008 lyfts ett behov av att nå unga män och hbtqi²⁹-personer.³⁰ Det kan konstateras att behovet kvarstår.

Utredningen har innan överlämnande av detta betänkande lämnat in motsvarande förslag till Regeringskansliet för att det ska kunna tas omhand i ordinarie processer.³¹

16.3 Insatser på bred front behövs för en ökad kunskap bland vuxna och barn

Kunskapsnivån om våld och övergrepp och vad som är brottsligt vid produktion och distribution av pornografi samt om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften behöver öka i samhället. Detta för att öka möjligheterna att utsatta vuxna och barn identifieras och både söker och får tillgång till skydd, stöd och vård. Insatser för ökad kunskap ligger i linje med rekommendationerna från Barnrättskommittén om stärkta upplysnings- och utbildningsprogram inklusive kampanjer, under medverkan av barn, för att öka medvetenheten hos allmänheten och olika yrkesgrupper om bland annat sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande.³²

De satsningar som beskrivs i detta avsnitt bör genomföras i samråd med de idéburna organisationer som har kunskap om de särskilt utsatta målgrupperna³³ samt offentliga och idéburna aktörer som har erfarenhet av att möta barn och vuxna som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften.³⁴ Samråd bör även ske med organisationer som har en bredare erfarenhet av att möta våldsutsatta personer³⁵ och, i den omfattning det är möjligt med hänsyn till individerna, målgruppen själv.

I genomförande av uppdragen bör ansvariga myndigheter genomgående verka för att informationen når de riskgrupper som har identifierats och som beskrivs närmare i kapitel 12.

²⁹ I rapporten benämns gruppen som HBT.

³⁰ Jonsson och Svedin (2012).

³¹ U2023/01467. Inspel till forskningspropositionen 2023-10-31.

³² CRC/C/SWE/CO/6-7, punkt 26 (f).

³³ Exempel på organisationer är RFSL, RFSU, Transammans, Utan Skyddsnet, Attention, ECPAT Sverige, Bris, Friends, Rise och KSAN.

³⁴ Exempelvis ungdomsmottagningar, Mikamottagningarna, Ellencentret, Novahuset, Talita, WONSA, SMC Pilen och Inte Din Hora.

³⁵ Exempelvis kvinno- och tjejjourer, transjourer, mansjourer, organisationen Storasyster och MÄN.

16.3.1 En långsiktig målgruppsanpassad informationssatsning som når både vuxna och barn

Förslag: Regeringen bör ge Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och den myndighet som föreslås ansvara för samordningen av en eventuell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn,³⁶ i gemensamt uppdrag att bidra till ökad kunskap bland allmänheten, och särskilt bland riskgrupper, om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften genom en målgruppsanpassad informationssatsning. Satsningen bör inkludera information om vad som är brottsligt och om var skydd, stöd och vård finns att tillgå för den som har utsatts. Uppdraget bör genomföras i samråd med Socialstyrelsen, Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid), Linköpings universitet (Barnafrid), Polismyndigheten, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Myndigheten för delaktighet, Barnombudsmannen, den myndighet som ansvarar för Safer Internet Centre i Sverige³⁷ samt Sveriges Kommuner och Regioner.

Det har framkommit i de intervjuer som utredningen har gjort att kunskapen om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften generellt är låg i samhället.

Flera av de aktörer som utredningen har träffat menar att många vårdnadshavare och andra vuxna i barnets närhet, exempelvis släktingar, andra anhöriga och familjehem, har bristande kunskap om vad som händer på internet och hur barnens digitala vardag ser ut. Det kan vara svårt för vuxna att veta vad som är okej och inte när det kommer till att dela bilder och filmer på internet. Det kan också vara svårt att skilja på vad som är vanliga meddelanden av sexuell karaktär, så kallad ”sexting”, och vad som klassas som ett barnpornografibrott. Vuxna i barns närhet behöver känna till vilka risker som finns med kontakter över internet och de behöver veta vilka signaler från barn

³⁶ Detta förslag läggs trots att regeringen inte har beslutat om en sådan strategi. Utredningen bedömer att eftersom det finns ett förslag på strategi, som har remissbehandlats, är det mest effektiva att ändå inkludera en kommande strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn i förslaget. Om en strategi inte beslutas om kan förslaget ändå genomföras.

³⁷ För närvarande Statens Medieråd, men myndighetens uppgifter kommer att överföras till den nya Mediemyndigheten den 1 januari 2024. Det finns inget beslut om vilken myndighet som på sikt kommer att ansvara för Safer Internet Centre.

som de behöver vara uppmärksamma på för att kunna upptäcka och hjälpa barn som utsätts.³⁸

Även i litteraturöversikten som har sammanställts på uppdrag av utredningen, om barn som har exploaterats i pornografiskt material, lyfts vikten av att vårdnadshavare behöver ett bra och tydligt informationsstöd om hur de kan förhålla sig till sina barns internetvanor.³⁹

Barn ska ha bästa möjliga förutsättningar att utveckla trygga och säkra digitala relationer. Barn som har utsatts eller riskerar att utsättas för sexuellt utnyttjande i form av att ha skildrats i bilder eller filmer som sprids ska ha möjlighet att kunna identifiera det som de utsätts för som ett övergrepp och veta att det inte är deras fel. För det behöver barn ha kunskap om vad som är en trygg kontakt och vad som kan vara tecken på att något inte står rätt till.

Vuxna som själva medverkar eller utnyttjas i pornografi behöver ha kunskap om vad som är ett övergrepp och var de kan vända sig om de behöver skydd, stöd och vård. De behöver även kunna vara trygga med att få ett gott bemötande. En ökad kunskapsnivå i samhället i stort bedöms också kunna bidra till ökad kunskap bland yrkesverksamma som möter målgrupperna.

Polismyndigheten genomför just nu kampanjen *Är det delbart?* med information om vad som är brottsligt när det gäller att dela sexuella bilder av minderåriga på nätet. Kampanjen riktar sig till barn, och till vuxna i deras närhet. Utredningens bedömning är att det är positivt att en sådan kampanj genomförs, men att det även behövs en bredare satsning med fokus på att förebygga sexuellt utnyttjande i pornografiska syften samt på möjligheterna att få tillgång till skydd, stöd och vård.

Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och den myndighet som föreslås ansvara för samordningen av en eventuell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn⁴⁰ bör få i uppdrag att kontinuerligt genomföra kunskapshöjande insatser om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften för att öka kunskapen bland allmänheten om sexuell riskutsatthet, vad som är brottsligt och var vuxna, barn och deras vårdnadshavare kan få skydd, stöd och vård. Särskilt fokus bör läggas på att nå riskgrupper. Uppdraget bör genomföras i samråd med Socialstyrelsen, Uppsala universitet (Nationellt centrum

³⁸ Se kapitel 12.

³⁹ Svedin (2023).

⁴⁰ Detta förslag läggs trots att regeringen inte har beslutat om en sådan strategi.

för kvinnofrid), Linköpings universitet (Barnafrid) Polismyndigheten, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Myndigheten för delaktighet, Barnombudsmannen och Sveriges Kommuner och Regioner.

Målgruppen för satsningen bör omfatta konsumenter av pornografi för att fler ska vara medvetna om risken att personer som förekommer i det material som distribueras som pornografi kan vara utsatta för synliga eller osynliga övergrepp. Konsumenter av pornografi kan vidare ha möjlighet att upptäcka våldsamt material som skulle kunna utgöra olaga våldsskildring, vilket bör anmälas till polisen.⁴¹

I uppdraget bör ingå att sprida information om brott mot person som kan vara aktuella kopplat till produktion eller distribution av pornografi och vid sexuellt utnyttjande i form av att barn, i alla åldrar, skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.⁴²

Hur väl informationssatsningen når ut bör följas upp av Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och den myndighet som föreslås ansvara för samordningen av en eventuell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn, med stöd av Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) och Linköpings universitet (Barnafrid).

16.3.2 Vårdnadshavare bör få tillgång till information om sexuell riskutsatthet

Förslag: Regeringen bör ge Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd i uppdrag att ta fram informationsmaterial till vårdnadshavare och andra vuxna i barns närhet om barn och ungas sexuella riskutsatthet på internet, samtycke och vad som är brottsliga handlingar. Materialet ska även kunna användas av de som arbetar med föräldrastöd i kommunerna. I genomförande av uppdraget ska samråd ske med Linköpings universitet (Barnafrid) och med idéburna organisationer som har erfarenhet av att arbeta med vuxenstöd inom området.

I stort sett samtliga kommuner erbjuder i dag någon form av föräldrastöd, ofta med stöd av Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) och länsstyrelserna. Det kan exempelvis

⁴¹ Kapitel 17.

⁴² Kapitel 18.

handla om föräldragrupper och föreläsningar inom olika områden som rör föräldrarollen. Föräldrastöd pekas också ut som en viktig förebyggande arena och som kan främja barns hälsa och utveckling. MFoF tar redan i dag fram eget material eller hänvisar till andra aktörers material inom olika områden, exempelvis förhållningssätt till alkohol och psykisk ohälsa, vilket innebär att det finns goda förutsättningar att även stödja föräldrar i denna typ av problematik. Materialet ska även kunna användas i det lokala arbetet av de som arbetar med föräldrastöd i kommunerna. Flera organisationer har även redan ett utvecklat ett riktat stöd till föräldrar och vuxna i barnets närhet, som skulle kunna få större spridning. Exempelvis ECPAT:s föräldrastöd som består av information, rådgivning och personlig rådgivning samt Bris Vuxentelefon för rådgivning till vuxna om barn och unga.

MFoF bör få i uppdrag att ta fram informationsmaterial till vårdnadshavare och andra vuxna i barns närhet om barn och ungas sexuella riskutsatthet på internet, samtycke och vad som är brottsliga handlingar. Det kan handla om att samla och sammanställa befintligt material av god kvalitet, och att vid behov komplettera luckor eller ta fram nytt material. Materialet ska även kunna användas av kommunernas föräldraskapsstödjare. En grupp som är viktig att nå är vårdnadshavare till hbtqi-ungdomar. MFoF har som hbtqi-strategisk myndighet goda möjligheter att arbeta för att nå denna målgrupp. I genomförande av uppdraget ska samråd ske med Linköpings universitet (Barnafrid) och med idéburna organisationer som har erfarenhet av att arbeta med vuxenstöd inom området.

16.3.3 Personer som utsatts för våld och övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi bör vara en tydligare del av de nationella stödlinjernas målgrupper

Förslag: Regeringen bör ge Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) i uppdrag att utveckla arbetet med stödlinjerna för våldsutsatta så att det blir tydligare att personer som har utsatts eller riskerar att utsättas för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi är en del av målgrupperna.

Alla våldsutsatta vuxna kan kontakta någon av stödlinjerna för våldsutsatta som drivs av Nationellt centrum för kvinnofrid. Det är dock sällan, om alls, förekommande att någon ringer med anledning av att ha utsatts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi. Vad gäller närliggande våldsutsatthet så har antal inringande gällande prostitution och människohandel ökat de senaste åren för att sedan stabiliseras, dock på en låg nivå.⁴³

Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) bör få i uppdrag att utveckla arbetet med stödlinjerna för våldsutsatta så att det blir tydligare att personer som har utsatts eller riskerar att utsättas för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi är en del av målgrupperna. Det gäller både marknadsföring och kompetens bland de som tar emot samtal. Uppdraget bör avse Kvinnofridslinjen och, om de finns kvar efter det nu pågående pilotprojektet, Stödlinjen för män och Stödlinjen för transpersoner.

16.3.4 De hbtqi-strategiska myndigheterna bör gemensamt undersöka behovet av insatser för att nå hbtqi-personer

Förslag: Regeringen bör ge Folkhälsomyndigheten och de övriga hbtqi-strategiska myndigheterna ett gemensamt uppdrag om att undersöka behovet av kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetssätt avseende sexuellt utnyttjande i pornografiska syften inom myndigheternas ansvarsområden för att nå hbtqi-personer samt att sedan genomföra de insatser som myndigheterna bedömer behövs.

Både den intervjustudie som utredningen har beställt och utredningens enkät som riktade sig till personer som innan de fyllde 18 år hade varit med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dem hade spridits i något digitalt forum indikerar att hbtqi-personer är överrepresenterade bland vuxna som utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi och bland barn som utsatts för sexuellt utnyttjande i form av att skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften. Det överensstämmer även med andra

⁴³ Nationellt centrum för kvinnofrid. Personlig kontakt 2023-11-14. Det som registreras är det som framkommer vid samtalen. Det ställs inga specifika frågor till den som ringer upp. Av alla samtal som registrerades under 2022 framkom särskilt sårbarhet i 26 procent (11 137 samtal). I totalt 107 (1,0 procent) av dessa samtal framkom prostitution.

studier om sexuellt utnyttjande.⁴⁴ Folkhälsomyndigheten bör därför tillsammans med de övriga hbtqi-strategiska myndigheterna⁴⁵ få i uppdrag att kartlägga vilka kunskapsförande insatser som behövs och hur arbetssätt inom myndigheternas ansvarsområden behöver utvecklas för att nå personer i denna breda grupp med förebyggande arbete avseende sexuellt utnyttjande i pornografiska syften samt att öka upptäckten av utsatta. Myndigheterna bör sedan få i uppdrag att genomföra de insatser som myndigheterna bedömer behövs. Arbetet bör samordnas med uppdraget som utredningen föreslår ska ges gemensamt till Socialstyrelsen, Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid), Linköpings universitet (Barnafrid) och länsstyrelserna om att säkerställa att det finns kunskapsstöd med kompetensutvecklande insatser för yrkesverksamma inom socialtjänst och hälso- och sjukvård.⁴⁶ Det bör dock inte begränsas till att nå yrkesverksamma i socialtjänst och hälso- och sjukvård.

16.4 Nationella kunskapsstöd behöver utvecklas

De verksamheter som utredningen har träffat har samstämmt uppgett att det saknas kunskapsunderlag för att yrkesverksamma inom hälso- och sjukvård, socialtjänst och andra relevanta verksamheter ska ha förutsättningar för att upptäcka målgrupperna och bemöta dem på ett adekvat sätt samt kunna erbjuda skydd, stöd och vård utifrån bästa tillgängliga kunskap. För att alla som behöver ska ha likvärdiga möjlighet att få del av samhällets insatser behöver kunskapsstöd för yrkesverksamma utvecklas på nationell nivå och spridas och implementeras på regional och lokal nivå.

De satsningar som beskrivs i detta avsnitt bör genomföras i samråd med de idéburna organisationer som har kunskap om de särskilt utsatta målgrupperna⁴⁷ samt offentliga och idéburna aktörer som har erfarenhet av att möta barn och vuxna som har utnyttjats sexuellt i

⁴⁴ Kapitel 7 och 12.

⁴⁵ De hbtqi-strategiska myndigheter är nu Folkhälsomyndigheten, Barnombudsmannen, Diskrimineringsombudsmannen, Jämställdhetsmyndigheten, Kulturrådet, Migrationsverket, Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Polismyndigheten, Skolverket, och Socialstyrelsen.

⁴⁶ Förslaget i kapitel 16.4.2.

⁴⁷ Exempel på organisationer är RFSU, RFSU, Transammans, Utan Skyddsnet, Attention, ECPAT Sverige, Bris, Friends, Rise och KSAN.

pornografiska syften.⁴⁸ Samråd bör även ske med organisationer som har en bredare erfarenhet av att möta våldsutsatta personer⁴⁹ och, i den omfattning det är möjligt med hänsyn till individerna, målgruppen själv.

I genomförande av uppdragen bör ansvariga myndigheter genomgående verka för att kunskapsstöden är anpassade så att de kan användas av yrkesverksamma som möter de riskgrupper som har identifierats och som beskrivs närmare i kapitel 12.

16.4.1 Det uppsökande arbetet på internet bör kartläggas och utvärderas

Förslag: Regeringen bör ge Jämställdhetsmyndigheten, Socialstyrelsen, Linköpings universitet (Barnafrid) och Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) ett gemensamt uppdrag om att identifiera, följa upp och utvärdera arbetssätt för socialt uppsökande arbete på internet. Arbetssätten bör vara inriktade på att upptäcka äldre barn som utnyttjas sexuellt, både i pornografiska och andra syften, samt vuxna som utsätts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi, i syfte att förhindra fortsatt utsatthet och att kunna erbjuda insatser. När det gäller barn bör samråd ske med Polismyndigheten.

Det finns i Sverige inga utvärderade metoder för uppsökande arbete på internet med syfte att hitta personer som har utnyttjats sexuellt i pornografiska syften. Det innebär att det inte finns någon kunskap om hur effektivt det är med den typen av uppsökande arbete för att upptäcka utsatta jämfört med att fokusera på att hitta utsatta i andra sammanhang, till exempel genom att många redan har kontakter med socialtjänst och hälso- och sjukvård. Det finns inte heller kunskap om hur ett uppsökande arbete bäst bedrivs för att med respekt för den enskilda kunna erbjuda stöd till de som behöver. Det uppsökande arbetet på internet är inte så utbrett, men bedrivs av några kommuner och av några idéburna organisationer. Det finns, enligt vad utredningen känner till, inga uppföljningar eller utvärderingar av

⁴⁸ Exempelvis ungdomsmottagningar, Mikamottagningarna, Ellencentret, Novahuset, Talita, WONSA, SMC Pilen och Inte Din Hora.

⁴⁹ Exempelvis kvinno- och tjejjourer, transjourer, mansjourer, organisationen Storasyster och MÄN.

det uppsökande arbetet. Uppsökande arbete är särskilt viktigt när det gäller våldsutsatta som på grund av skuldkänslor och stigma själva inte söker stöd.⁵⁰

Jämställdhetsmyndigheten, Socialstyrelsen, Linköpings universitet (Barnafrid) och Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) bör få ett gemensamt uppdrag om att identifiera arbetsätt för socialt uppsökande arbete på internet och bedöma vilka arbetssätt som skulle kunna användas av fler aktörer. När det gäller barn bör samråd ske med Polismyndigheten. Arbetssätten kan vara sådana som används i Sverige eller i andra länder. Myndigheterna bör vidare få i uppdrag att följa och utvärdera de arbetssätt som myndigheterna bedömer vara lovande. Arbetssätten bör utvärderas avseende om de är effektiva för att nå målgrupperna och om de kan användas med tanke på respekt för den enskilda. OKSE har i en rapport poängterat att för att underlätta så mycket som möjligt för barnet bör varje insats göras med barnets bästa i åtanke för att barnet ska känna fortsatt förtroende för utredningsprocessen och vilja medverka i den.⁵¹ I rapporten avses polisens arbete, men det bör även gälla socialt uppsökande arbete på internet.

I uppdraget bör ingå att utvärdera om arbetssätten går att använda av socialtjänsten, som har ett uppsökande och förebyggande uppdrag enligt 3 kap. 1 § och 5 kap. 1 § SoL, eller om det finns juridiska eller andra hinder.

De arbetssätt som de ansvariga myndigheterna bedömer är effektiva och säkra nog att rekommenderas bör tillgängliggöras för att kunna användas av andra verksamheter, såväl offentliga som idéburna aktörer.

Arbetet bör ske i samråd med organisationer från idéburen sektor och med kommunala verksamheter som har erfarenhet av uppsökande arbete eller som har kunskap om i vilka digitala forum som barn och vuxna utnyttjas sexuellt i pornografiska syften. Dessa organisationer bör kunna få del av medel som avsätts för uppdraget.

Uppdraget bör omfatta uppsökande arbete för att hitta både vuxna och barn. För vuxna bör syftet med det uppsökande arbetet vara att upplysa om att stöd finns om personen själv vill och att även den som frivilligt medverkar i pornografi och har behov av någon

⁵⁰ Kapitel 14.

⁵¹ Ombudsmannen mot kommersiell sexuell exploatering av barn (2022). *Alla tittade men ingen såg*.

typ av skydd, stöd eller vård ska känna sig trygg med att söka utan att känna sig tvingad att sluta medverka i pornografi.

Det uppsökande arbetet på internet ersätter inte det viktiga arbetet med att upptäcka personer som redan är i kontakt med socialtjänst eller vård, utan kan vara ett komplement. Uppsökande arbete på internet har dock potential att nå personer som inte tidigare har kontakt med socialtjänst eller hälso- och sjukvård. Det är viktigt eftersom försäljning av egenproducerat pornografiskt material har normaliserats under de senaste åren och även personer som inte befinner sig i annan utsatthet kan behöva information om var skydd, stöd och vård finns att få.

16.4.2 Socialtjänst och hälso- och sjukvård ska ha tillgång till stöd som bygger på bästa tillgängliga kunskap

Förslag: Regeringen bör ge Socialstyrelsen, Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid), Linköpings universitet (Barnafrid) och länsstyrelserna i gemensamt uppdrag att säkerställa att det finns kunskapsstöd med kompetensutvecklande insatser för yrkesverksamma inom socialtjänst och hälso- och sjukvård om övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften. Detta kan genomföras genom att inkludera områdena i befintliga material eller, vid behov, att ta fram nya. Myndigheterna ansvarar för olika delar i enlighet med vad som beskrivs nedan, men dessa bör samordnas för att bidra till implementering på lokal och regional nivå. Myndigheterna bör samråda med Jämställdhetsmyndigheten, Myndigheten för delaktighet och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) i genomförandet av uppdragen. Myndigheten för vård- och omsorgsanalys bör få i uppdrag att följa arbetet och att följa upp effekten av den kompetenshöjande satsningen.

Det finns en samstämmighet bland de verksamheter som utredningen har träffat om att socialtjänsten och hälso- och sjukvården sällan frågar om vuxnas utsatthet för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi eller om barns utsatthet för sexuellt utnyttjande i form av att skildras i bilder eller filmer som sprids i

pornografiska syften. Det är inte heller vanligt att över huvud taget fråga om sexuellt våld som inte har skett i en nära relation.

Representanter för kommuner och regioner lyfter att de metoder som används för att upptäcka våldsutsatthet inte omfattar frågor om denna typ av utsatthet, vilket skapar en osäkerhet avseende om, och i så fall hur, man ska ställa sådana frågor.⁵² Vissa personer är bara utsatta i den kontexten, men personer som är utsatta för våld i nära relation kan också utnyttjas sexuellt i pornografiska syften.⁵³ Båda dessa grupper riskerar att missas om frågan om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften inte ställs.

De flesta kommuner och regioner uppger i svar på utredningens enkäter att de sällan möter målgrupperna. Samtidigt uppger verksamheter som möter stödsökande att de allra flesta som de träffar har haft andra kontakter med socialtjänsten eller hälso- och sjukvården, men att de inte har fått frågan om den här typen av utsatthet. Detta bekräftas även av intervjustudien som utredningen har beställt.⁵⁴ Det finns ett behov av att anpassa de metoder som används för att upptäcka våldsutsatthet så att de omfattar övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och sexuellt utnyttjande av barn i form av att skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.

Socialtjänsten har inte heller tillgång till metoder för att bedöma behov av skydd och stöd som är anpassade för målgrupperna. I detta ingår metodstöd för att bedöma risk för fortsatt utsatthet.

Utredningens kartläggning av skydd, stöd och vård har visat att de kunskapsstödsområden som yrkesverksamma inom socialtjänst och hälso- och sjukvård har tillgång till inte omfattar sexuellt utnyttjande i pornografiska syften. Det har framkommit att detta är ett problem som gör att professionella inte vet vilket skydd, stöd och vård som ska erbjudas målgruppen. En orsak är att det saknas beprövade metoder för stöd och behandling av just dessa målgrupper, vilket utredningens förslag om forskning och att kartlägga befintliga metoder syftar till att förbättra.⁵⁵ En annan orsak är att målgrupperna inte omnämns i de kunskapsstödsområden som gäller gruppen våldsutsatta i stort.

Socialstyrelsen, Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid), Linköpings universitet (Barnafrid) och länsstyrelserna

⁵² Kapitel 13.

⁵³ Kapitel 6.

⁵⁴ Donevan m.fl. (2023).

⁵⁵ Förslagen i kapitel 16.2.

bör få i uppdrag att säkerställa att det finns kunskapsstöd med kompetensutvecklande insatser för yrkesverksamma inom socialtjänst och hälso- och sjukvård om övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften. Stöden bör även kunna användas av yrkesverksamma vid SiS ungdomshem, HVB-hem och LVM-hem. Detta kan genomföras genom att inkludera områdena i befintliga material eller, vid behov, att ta fram nya.

Arbetet kan med fördel samordnas med att utveckla kompetensstöd inom närliggande områden, exempelvis de som ska utvecklas inom ramen för pågående regeringsuppdrag⁵⁶ och sådana som tas fram i enlighet med förslag från utredningen om ett exitprogram för personer som är utsatta för prostitution.⁵⁷

Myndigheten för vård- och omsorgsanalys bör få i uppdrag att följa arbetet och att följa upp effekten av den kompetenshöjande satsningen.

Närmare beskrivning av förslaget

Socialstyrelsen bör få i uppdrag att göra en bedömning av vilka befintliga metoder för att upptäcka våldsutsatthet och bedöma behov av skydd och stöd inom socialtjänsten som kan utvecklas för att även omfatta sexuellt utnyttjande i pornografiska syften samt att genomföra de förändringar som behövs. Detta kan omfatta FREDA. I uppdraget bör ingå att stödja utvärdering, eventuell utveckling och, om så bedöms lämpligt, spridning av bedömningsinstrument som utvecklats på lokal eller regional nivå. Detta bör genomföras tillsammans med den aktör som ligger bakom. Det kan exempelvis gälla de instrument som har tagits fram inom Västra Götalandsregionen, SEXIT, Fråga om våld (FOV) och FOV unga.

Socialstyrelsen bör vidare få i uppdrag att anpassa de material som rör mäns våld mot kvinnor och sexuell exploatering, som finns eller är under utveckling, så att de även inkluderar övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt sexuellt utnyttjande i

⁵⁶ Regeringsbeslut A2022/01028 Uppdrag till Socialstyrelsen och Statens beredning för medicinsk och social utvärdering att stödja genomförandet inom vård och omsorg av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor; Regeringsbeslut S2023/00970 Uppdrag att genomföra insatser för att stödja en jämlik och kunskapsbaserad hälso- och sjukvård för personer som har utsatts för sexuellt våld.

⁵⁷ Dir. 2022:115. *Exitprogram för personer som är utsatta för prostitution.*

form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften. Detta omfattar generell kunskap om området, bemötande av den som har utsatts för denna typ av våld och vägledning om vilka insatser som kan erbjudas. Socialstyrelsen bör även få i uppdrag att utreda i vilka andra material som sexuellt utnyttjande i pornografiska syften bör ingå. Det gäller exempelvis material som handlar om det stöd som bör erbjudas personer med skadligt bruk eller beroende, men även övriga riskgrupper som beskrivs i kapitel 12.

Socialstyrelsen bör vidare få i uppdrag att se över behovet av och förutsättningarna för att ta fram föreskrifter som omfattar stöd och hjälp till brottsoffer som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av annan än en närstående. Det bör specifikt gälla vuxna som har utsatts för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt barn som har utnyttjats sexuellt i form av att skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften, men kan med fördel även omfatta andra typer av sexuellt våld som sker utanför en nära relation. I uppdraget bör ingå att se över möjligheterna att ta fram sådana föreskrifter eller att anpassa föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (HSLF-FS 2022:39) för det behovet. I uppdraget bör ingå att anpassa Handbok om våld i nära relationer utifrån eventuella ändringar i föreskrifterna.

Socialstyrelsen och Uppsala universitet (Nationellt Centrum för Kvinnofrid) bör få i uppdrag att ta fram ett kunskapsstöd riktat mot psykiatri och övriga delar av hälso- och sjukvården om sexuellt utnyttjande som inkluderar produktion och distribution av pornografi. Det kan innebära att utveckla ett befintligt kunskapsstöd, eller att ta fram ett nytt.

Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) bör få i uppdrag att inkludera kunskap om sexuell riskutsatthet samt våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi i befintliga kunskapsstöd, inklusive Webbkurs om våld, samt att utveckla tillhörande webbstöd för kommuner och regioner.

Linköpings universitet (Barnafrid) bör få i uppdrag att utveckla kompetensen inom traumavård för personal inom barn- och ungdomspsykiatri genom att ta fram en utbildningsmodul med inriktning på sexuella övergrepp som sker eller sprids genom internet. Uppdraget bör omfatta att sprida metoder och att bidra till att materialet används ute i verksamheter.

Myndigheterna bör samråda med Jämställdhetsmyndigheten, Myndigheten för delaktighet och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) i genomförandet av uppdragen och i övrigt särskilt verka för att de riskgrupper som beskrivs i kapitel 12 genomgående beaktas i kompetensstöden.

Länsstyrelserna bör få i uppdrag att tillsammans med ovan nämnda aktörer bidra till att kunskapsstöden och metoderna sprids och implementeras inom hälso- och sjukvård och socialtjänst.⁵⁸

16.4.3 En nationell stödfunktion om sexuellt våld bör omfatta utnyttjande i pornografiska syften

Förslag: Om en nationell stödfunktion som kan fungera som ett kunskapscentrum och stöd för hälso- och sjukvården i frågor som rör sexuellt våld inrättas bör övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och barns utsatthet för sexuell exploatering i form av att bilder och filmer sprids i pornografiska syften omfattas av uppdraget.

Socialstyrelsen har i uppdrag att analysera behovet av en nationell stödfunktion som kan fungera som ett kunskapscentrum och stöd för hälso- och sjukvården i frågor som rör sexuellt våld.⁵⁹ Uppdraget grundas på SKR:s kartläggning som visar att det finns behov av att utveckla hälso- och sjukvården för personer som har utsatts för sexuellt våld.

Utredningen bedömer att det vore positivt om en sådan stödfunktion inrättas. Om regeringen fattar ett sådant beslut bör det tydliggöras att övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och barns utsatthet för sexuell exploatering i form av att bilder och filmer sprids i pornografiska syften omfattas av uppdraget.

⁵⁸ Se även förslaget i kapitel 16.6.3.

⁵⁹ Regeringsbeslut S2023/00970 Uppdrag att genomföra insatser för att stödja en jämlik och kunskapsbaserad hälso- och sjukvård för personer som har utsatts för sexuellt våld.

16.4.4 Yrkesverksamma inom skolor ska ha tillgång till kunskapsstöd utifrån bästa tillgängliga kunskap

Förslag: Regeringen bör ge Skolverket i uppdrag att uppdatera, och vid behov komplettera, stödmaterial för undervisning i alla skolformer rörande sexuella aktiviteter på nätet, sexuell riskutsatthet, digitalt våld och sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i film eller bilder som sprids i pornografiska syften.

Regeringen bör ge Skolverket och Socialstyrelsen ett gemensamt uppdrag om att säkerställa att relevant kunskapsbaserad information om sexuell riskutsatthet och sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i film eller bilder som sprids i pornografiska syften finns i *Vägledning för elevhälsa*, i syfte att öka möjligheterna att förebygga och upptäcka våldutsatthet i denna kontext.

De verksamheter som möter stödsökande som utredningen har träffat har samstämmt uppgett att barn och unga som de möter har för lite kunskap om vad som är sexuellt våld och vad som utgör en bra respektive dålig relation, särskilt när den relationen helt eller delvis utspelar sig på internet, vilket kan leda till att sexuellt utnyttjande av barn i form av att bilder och filmer sprids i pornografiska syften inte uppdagas. Rapporter från exempelvis ECPAT Sverige och Stiftelsen Allmänna Barnhuset visar att det är mycket vanligt att barn får frågan om att skicka avklädda bilder över nätet och att många även har gjort det, vilket är något som har normaliserats. Detta gäller främst äldre barn och är i många fall något som sker i samtycke, men det är inte ovanligt att bilderna sedan har spridits vidare exempelvis i pornografiska syften.⁶⁰

Skolverket bör få i uppdrag att ta fram stödmaterial för undervisning i alla skolformer som omfattar kunskap om sexuella aktiviteter på nätet, sexuell riskutsatthet, digitalt våld och sexuellt utnyttjande av barn i form av att bilder och filmer sprids i pornografiska syften.

Utgångspunkter bör både vara i kunskapsområdet Sexualitet, samtycke och relationer och i skolans uppdrag att arbeta våldsförebyggande. I kunskapsområdet Sexualitet, samtycke och relationer är fokus på friskfaktorer och såväl positiva som riskfyllda aspekter av sexuella aktiviteter på nätet bör belysas för att bidra till att barn kan

⁶⁰ Kapitel 7.

utveckla trygga och säkra digitala relationer. I det våldsförebyggande arbetet bör fokus inte bara vara på den som utsätts, utan även på varför man inte ska sprida bilder eller filmer föreställande någon annan.

Syftet är att alla barn ska kunna identifiera sunda relationer och skilja dem från risksituationer samt ha kunskap om sexuellt våld och om vad sexuellt våld på nätet kan vara. Information och kunskap om risker med att publicera material på nätet ska inte behöva begränsa eller skuldbelägga barns sexuella utveckling eller sexualitet.

Det är särskilt viktigt att materialen är utformade för att barn som ingår i en riskgrupp ska nås.

Elevhälsans arbete ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande, men det omfattar även att uppmärksamma förhållanden som kan öka risken för skador, ohälsa, utsatthet, diskriminering och kränkande behandling i elevernas närmiljö.⁶¹ I Vägledning för elevhälsa finns information om våld mot barn och unga i nära relationer. Men det saknas information om utsatthet för sexuellt utnyttjande, både i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften och andra former av sexuellt utnyttjande.

Skolverket och Socialstyrelsen bör få ett gemensamt uppdrag om att säkerställa att relevant kunskapsbaserad information om denna typ av utsatthet finns i Vägledning för elevhälsa, i syfte att öka möjligheterna att förebygga och upptäcka våldsutsatthet.

Uppdragen bör genomföras tillsammans med Linköpings universitet (Barnafrid) och Myndigheten för delaktighet för att säkerställa att det finns material som är anpassat för att nå barn med funktionsnedsättningar, till exempel NPF-diagnos eller intellektuell funktionsnedsättning, i såväl vanliga som anpassade skolformer.

Skolverket bör även samråda med Jämställdhetsmyndigheten och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

⁶¹ Socialstyrelsen. *Elevhälsans uppdrag*. Kunskapsguiden. <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/vagledning-for-elevhalsa/halsoframjande-skola/elevhalsans-uppdrag/> (hämtat 2023-11-20).

16.4.5 Stöd för att skapa trygga och inkluderande samtal bör särskilt riktas till yrkesverksamma som möter riskgrupper

Förslag: Regeringen bör ge Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor i uppdrag att ta fram en ny webbutbildning inom utbildningspaketet *Rätt att veta!* som omfattar frågor om sexuella aktiviteter på nätet, sexuell riskutsatthet, sexuellt utnyttjande i pornografiska syften och att sprida bilder eller filmer föreställande någon annan. Utbildningen bör vända sig till alla yrkesverksamma och ideellt engagerade som möter unga, men särskilt fokus bör vara på att genom yrkesverksamma nå ungdomar som befinner sig i en riskgrupp för att utnyttjas sexuellt. Uppdraget bör ske i samråd med Myndigheten för delaktighet och Jämställdhetsmyndigheten.

Utöver kunskap om frågorna som rör sexuellt utnyttjande i pornografiska syften finns det ett behov för yrkesverksamma av att lära sig och öva på hur man närmar sig dessa. Att prata om våld kan vara svårt, och det är ännu svårare för de flesta att närma sig frågor om sexuellt våld och sexuellt utnyttjande i pornografiska syften.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) ansvarar för att tillhandahålla utbildningspaketet *Rätt att veta!* som vänder sig till yrkesverksamma och ideellt engagerade som möter unga. *Rätt att veta!* är ett stöd för att skapa trygga och inkluderande samtal om ämnen som ibland kan vara svåra att närma sig och ersätter inte de kunskapsstöd som tillhandhålls av Socialstyrelsen.

MUCF bör ges i uppdrag att ta fram en ny webbutbildning inom utbildningspaketet *Rätt att veta!* som omfattar frågor om sexuella aktiviteter på nätet, sexuell riskutsatthet, sexuellt utnyttjande i pornografiska syften och att sprida bilder eller filmer föreställande någon annan. Utbildningen bör vända sig till alla yrkesverksamma och ideellt engagerade som möter unga, men särskilt fokus bör vara på att genom yrkesverksamma nå ungdomar som befinner sig i någon av de riskgrupper för att utnyttjas sexuellt som beskrivs i kapitel 12.⁶²

⁶² Om myndigheten även ska ta fram utbildningar som gäller konsumtion av pornografi kan dessa med fördel samordnas, det ligger dock utanför utredningens uppdrag.

MUCF bör vidare få i uppdrag att i samråd med Myndigheten för delaktighet anpassa utbildningen för att särskilt kunna användas för yrkesverksamma som möter unga personer med funktionsnedsättning.

MUCF bör även få i uppdrag att anpassa utbildningen så att den även kan ge stöd till verksamma inom civilsamhället, såsom idrottsföreningar och andra föreningar, som möter barn och ungdomar.

16.4.6 Arbetet med traumamedveten omsorg på SiS ungdomshem bör omfatta sexuell riskutsatthet

Förslag: Regeringen bör ge Statens institutionsstyrelse i uppdrag att utveckla arbetet med traumamedveten omsorg (TMO) på SiS ungdomshem för att inkludera kunskap om sexuell riskutsatthet och sexuellt utnyttjande i pornografiska syften.

Barn i samhällets vård har i större omfattning än andra barn en historia av att ha utsatts för övergrepp. Barn, särskilt flickor, som är placerade på SiS ungdomshem riskerar även i högre grad än andra att utsättas för nya övergrepp.⁶³ Det är angeläget att vuxna som möter barn som befinner sig i samhällets vård har gedigna kunskaper om sexuell riskutsatthet och sexuellt utnyttjande, inklusive exploatering i form av att bilder och filmer sprids i pornografiska syften för att kunna upptäcka utsatthet och se till att det barn som har utsatts får rätt skydd, stöd och vård utifrån bedömning av professionella.

Statens institutionsstyrelse bör få i uppdrag att utveckla arbetet med traumamedveten omsorg (TMO) på SiS ungdomshem för att inkludera kunskap om sexuell riskutsatthet och sexuellt utnyttjande i pornografiska syften.

Uppdraget bör genomföras i samråd med Socialstyrelsen, Linköpings universitet (Barnafrid), Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och Myndigheten för delaktighet. Unga som är eller har varit placerade på SiS ungdomshem bör, i den omfattning det är möjligt med hänsyn till individerna, ges möjlighet till delaktighet i framtagandet av materialet.

⁶³ Barnrättsbyrån (2023). *Vem ska tro på mig? – En granskning av sexuella övergrepp på de statliga ungdomshemmen*. https://barnrattsbyran.se/app/uploads/2023/03/SiS_rapport_digital_pdf_uppsag.pdf (hämtat 2023-11-20).

16.5 Stöd för att ta ner bilder och filmer från internet behöver vara tillgängligt för både barn och vuxna

Möjligheten att få bort sexuellt övergreppsmaterial och bilder och filmer med naket eller sexuellt innehåll från internet samt att förhindra spridning i pornografiska syften är centralt för att minska fortsatt utsatthet och lidande för den som har drabbats. En majoritet av de verksamheter som möter stödsökande menar att det är avgörande att få bort materialet för att de som har utsatts ska kunna lägga övergreppet bakom sig. Det är också ett sätt att skydda utsatta från fortsatta publika kränkningar eftersom det upplevs som ett nytt övergrepp varje gång materialet delas.

16.5.1 Stödet för barn att ta ner bilder och filmer och från internet bör permanentas och tillförsäkras en långsiktig finansiering

Förslag: Regeringen bör ge lämplig myndighet som uppgift i sin instruktion att finansiera en hotline inriktad på att hjälpa barn att få bort sexuellt övergreppsmaterial från internet. Regeringen bör permanent avsätta medel för detta i minst samma omfattning som kostnaderna under 2023 för den verksamhet av detta slag som bedrivs av ECPAT Sverige.

Den verksamhet som ECPAT Sverige (ECPAT) driver med att ta ned övergreppsbilder från internet svarar mot behovet hos barn av att få hjälp när bilder och filmer har spridits mot deras vilja. Verksamheten vänder sig till alla upp till 18 år, även om det inte framgår av bilderna att den som förekommer i dem är ett barn.⁶⁴ Verksamheten finansieras delvis av ECPAT själva genom exempelvis månadsgivare och privata finansörer, delvis genom att ECPAT ingår i Safer Internet Centre (SIC) som samordnas av Statens medieråd, vars verksamhet från och med 2024 kommer att ingå i Mediemyndigheten.⁶⁵ SIC ingår i EU-kommissionens BIK-strategi (Better Internet for Kids), enligt

⁶⁴ Kapitel 11.

⁶⁵ Mediemyndigheten är en sammanslagning mellan Statens medieråd och Myndigheten för press, radio och tv och träder i kraft den 1 januari 2024.

vilken alla länder ska ha ett kunskapscenter (i Sverige är det Statens medieråd) en stömlinje (Bris) och en rapporteringsfunktion (ECPAT).

Det finns i dag ingen permanent statlig finansiering av verksamheten och Statens medieråd har inget uppdrag från regeringen om att driva SIC. Statens medieråd söker medel från EU-kommissionen för att kunna fortsätta arbetet ungefär vartannat år. Hittills har de som söker medel behövt stå för halva finansieringen själva, vilket för innevarande period har lösts genom att SIC har sökt, och tilldelats, medel från Vinnova.

I förslaget till en permanent CSAM-förordning som för närvarande behandlas inom ramen för EU:s lagstiftningsprocess⁶⁶ finns förslag om ett europeiskt centrum för att förebygga och motverka sexuella övergrepp mot barn. En myndighet i varje land kommer att utses som nationellt ansvarig, det är inte klart vilken myndighet det blir i Sverige om förslaget går igenom. Det kan bli samma myndighet som ansvarar för SIC, men det kan även vara någon annan.

Oavsett vad som beslutas på EU-nivå finns ett behov av att säkerställa att det finns en hotline i Sverige, som både tar emot data från andra hotlines och Interpol och tar emot anmälningar från enskilda barn. Verksamheten med att ta ned övergreppsbilder från nätet behöver kunna fortsätta på lång sikt, utan att vara beroende av tillfälliga bidrag. Lämplig myndighet bör därför få i permanent uppgift att finansiera en hotline inriktad på att hjälpa barn att få bort sexuellt övergreppsmaterial från internet. Regeringen bör permanent avsätta medel för detta i minst samma omfattning som kostnaderna under 2023 för den verksamhet av detta slag som bedrivs av ECPAT Sverige.

16.5.2 Ett stöd för vuxna att ta ner bilder och filmer från internet bör utvecklas

Förslag: Regeringen bör ge Brottsoffermyndigheten i uppdrag att genomföra en förstudie om hur en verksamhet som hjälper vuxna att ta ner material från plattformar på internet kan organiseras och utvecklas. I förstudien bör även ingå att undersöka hur en kunskapshöjande och stödjande del skulle kunna utformas vid sidan av en rapporterings- och borttagningsfunktion.

⁶⁶ Kapitel 11.

Det finns ingen verksamhet i Sverige dit vuxna kan vända sig för att rapportera och få hjälp med att ta ner material föreställande övergrepp och oönskat pornografiskt material där de själva förekommer från sidor på internet. I Storbritannien finns organisationen SWGfL som bland annat driver verksamheten StopNCII (Non-Consensual Intimate Image Abuse). Personer från hela världen kan anmäla anonymt att de har blivit utsatta för att bilder eller filmer av dem har spridits utan samtycke.

StopNCII arbetar på samma sätt som Arachnid genom att en så kallad netcrawler letar efter specifika bilder på nätet. Däremot skickas ingen automatisk förfrågan om nedtagning, utan när bilden har hittats arbetar StopNCII manuellt med att kontakta de plattformar där materialet hittas. Ofta finns det spritt på flera sidor.⁶⁷

Brottsoffermyndigheten bör få i uppdrag att genomföra en förstudie avseende hur vuxna kvinnor och män i Sverige ska kunna ta del av motsvarande stöd. I förstudien bör även ingå att undersöka hur en kunskapshöjande och stödjande del skulle kunna utformas vid sidan av en rapporterings- och borttagningsfunktion, i likhet med Safer Internet Center som är uppbyggd kring tre ben. Eftersom StopNCII är tillgängligt globalt kan kommunikation av sidan i Sverige, eventuellt kopplat till ett närmare samarbete med någon idéburen organisation, vara ett alternativ. Men det förutsätter att organisationen har kapacitet att ta emot fler ärenden. Ett annat alternativ kan vara att stödja att liknande verksamhet startas i Sverige.

Förutom att utgå från erfarenheterna om att ta bort oönskade bilder och filmer avseende vuxna som har byggts upp inom StopNCII bör uppdraget även utformas i samråd med de aktörer som ingår i Safer Internet Center.

16.6 Kommuner och regioner bör ges stöd att utveckla arbetet

Kommuner och regioner ansvarar för skydd och stöd respektive hälso- och sjukvård för barn som har utnyttjats sexuellt i form av att skildras i film eller bilder som sprids i pornografiska syften och vuxna som har utsatts för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografi, liksom för alla andra invånare i behov av

⁶⁷ Kapitel 11.

skydd, stöd eller vård. Kommunen ansvarar även för förebyggande arbete för att förhindra att barn och unga far illa. Utredningens bedömning är att kommuner och regioner behöver stöd för att förbättra det arbetet.

16.6.1 Förebyggande arbete bör ingå i överenskommelse mellan staten och Sveriges Kommuner och Regioner

Förslag: Regeringen bör inleda en dialog med Sveriges Kommuner och Regioner i syfte att avsätta medel till kommuner och regioner för att de ska ges möjlighet att vidta åtgärder för att relevanta verksamheter som möter barn och unga ska ha fungerade rutiner för att upptäcka barn som har utsatts för sexuella övergrepp eller tillhör gruppen sexuellt riskutsatta. Detta bör ingå i de överenskommelser om psykisk hälsa och suicidprevention som regeringen återkommande ingår med Sveriges Kommuner och Regioner för statens räkning.

Forskare, bland annat de som är verksamma vid Stiftelsen Allmänna Barnhuset, menar att om man ska förebygga sexuellt utnyttjande i pornografiska eller andra syften behöver man fånga upp barn som har blivit utsatta för sexuella övergrepp och ge dem det stöd och den vård som de behöver.⁶⁸

De verksamheter som möter stödsökande har samstämmt uppgett för utredningen att en stor majoritet av de personer som de möter har utsatts för sexuella övergrepp tidigare i livet. I intervjustudien av Donevan med kollegor svarade 25 av 26 deltagare att de hade utsatts för sexuella övergrepp som barn. Ofta har det inte uppdragats och personen har i många fall inte fått vare sig skydd, stöd eller vård.⁶⁹ Ellencentrets statistik från 2019–2020, som omfattar alla som har sökt stöd oavsett vilken typ av sexuell exploatering de har utsatts för, visar att samtliga som har fått hjälp på mottagningen och 86 procent av de som har sökt hjälp via Ellenchatten har varit utsatta för tidigare sexuellt våld.⁷⁰

⁶⁸ Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Intervju 2022-11-30.

⁶⁹ Kapitel 8.

⁷⁰ Ellencentret (2023). *Ellenrapporten. Tjejer utsatta för prostitution och annan sexuell exploatering. Om ungas erfarenheter, stöd och psykologisk behandling.*

Sexuella övergrepp är en av riskfaktorerna för att utsättas för sexuellt utnyttjande, men inte den enda. Flickor och kvinnor utgör majoriteten av de personer som utsätts för sexuellt våld. Personer i riskgrupp är även personer med funktionsnedsättning, personer med skadligt bruk eller beroende, barn och unga i samhällets vård, hbtqi-personer, personer som har utsatts för sexuella övergrepp eller annan utsatthet under barndomen, personer som befinner sig i ekonomisk utsatthet, personer i migration och personer med koppling till kriminella miljöer.

Utredningen bedömer därför att kommuner och regioner i förebyggande syfte bör vidta åtgärder för att relevanta verksamheter som möter barn och unga ska ha fungerade rutiner för att upptäcka de som riskerar att utsättas eller har utsatts för sexuella övergrepp eller som tillhör gruppen sexuellt riskutsatta. Relevanta verksamheter för det förebyggande arbetet omfattar barn- och ungdomspsykiatri, ungdomsmottagningar, vårdcentraler, elevhälsa, skola, socialtjänst och fritidsverksamheter, men begränsas inte till dessa. Behovet har även lyfts av barnrättskommittén som rekommenderar Sverige att investera i preventiva åtgärder, ta tag i de underliggande orsakerna till suicid och psykisk ohälsa bland barn, och säkerställa att barns perspektiv inkluderas i utvecklingen av de insatser som de har tillgång till.⁷¹

För att möjliggöra detta bör medel avsättas som regioner och kommuner kan ta del av för att vidta dessa åtgärder.

Regeringen bör inleda en dialog med Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) i syfte att avsätta medel till kommuner och regioner för att de ska ha möjlighet att vidta åtgärder för att relevanta verksamheter som möter barn ska ha fungerade rutiner för att upptäcka barn som har utsatts för sexuella övergrepp. Detta bör ingå i de överenskommelser om psykisk hälsa och suicidprevention som regeringen återkommande ingår med SKR för statens räkning. Överenskommelserna ser inte helt lika ut från år till år, men om att främja psykisk hälsa och förebygga psykisk ohälsa bland barn och unga ligger kvar som ett prioriterat område är utredningens bedömning att den åtgärd som vi föreslår bidrar till utvecklingen.

Utredningens bedömning är att det vore positivt om kommunerna och regionerna som ansvariga för nationella programområden (NPO) i samband med detta ser över möjligheterna att inkludera

⁷¹ CRC/C/SWE/CO/6-7, punkt 33 (b).

övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i film eller bilder som sprids i pornografiska syften i relevanta NPO.

16.6.2 Det brottsförebyggande arbetet inom kommunerna bör omfatta att förebygga brott med koppling till pornografi

Förslag: Brottsförebyggande rådet och Jämställdhetsmyndigheten bör vid uppdateringar av *Metodstöd för kartläggning av tre våldstyper* respektive *Inget att vänta på*, inkludera övergrepp vid produktion och distribution av pornografi samt sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i film eller bilder som sprids i pornografiska syften i materialen.

Kommuner bör redan nu, med stöd av befintliga metodstöd och med stöd av länsstyrelserna, börja inkludera brott med koppling till sexuellt utnyttjande i pornografiska syften i det arbete som bedrivs med utgångspunkt i lagen (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete samt i det våldsförebyggande arbetet som många kommuner bedriver.

Lagen (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete trädde i kraft den 1 juli 2023 och innebär bland annat att kommunerna ska ta fram en lägesbild över brottsligheten inom kommunens geografiska område och, med lägesbilden som underlag, besluta om en plan för vilka åtgärder som kommunen avser att vidta för att förebygga brott. Vidare ska kommunerna inom sitt geografiska område ansvara för samordningen av det brottsförebyggande arbetet.

Brottsförebyggande rådet och Jämställdhetsmyndigheten har gemensamt tagit fram *Metodstöd för kartläggning av tre våldstyper*. Det är ett metodstöd som beskriver hur underlag med koppling till våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål kan inkluderas i den lokala brottsförebyggande lägesbilden.⁷² Metodstödet kan användas tillsammans med handboken *Inget att vänta på, en vägledning*

⁷² Brottsförebyggande rådet och Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Metodstöd för kartläggning av tre våldstyper – våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål*.

för ett systematiskt och kunskapsbaserat våldsförebyggande arbete som Jämställdhetsmyndigheten tillhandahåller och som är grundad i befintlig forskning och framtagen av idéburna organisationer och myndigheter i samverkan.⁷³

Ingen av dessa publikationer nämner vuxnas risk att utsättas för brott vid produktion eller distribution av pornografi. Förekomst av barn som exploateras i prostitution och pornografi nämns som en riskfaktor på samhälls nivå i *Inget att vänta på*. Att pornografi sprids via internet kan göra det svårare för kommunerna att upptäcka riskutsatthet som sker i den kontexten än i andra, vilket gör att specifikt stöd kan behövas. Att brottet sker på nätet betyder inte att det inte sker inom någon kommuns geografiska område, men det kan behövas särskilda metoder för att jobba förebyggande.

Brottsförebyggande rådet och Jämställdhetsmyndigheten bör vid nästa uppdatering av dessa publikationer inkludera stöd för att förebygga sexuellt utnyttjande i pornografiska syften, med särskilt fokus just på att brotten sker i den digitala miljön. Brottsförebyggande rådet och Jämställdhetsmyndigheten bör innan dess inkludera dessa perspektiv i pågående arbete med att stödja kommunerna i sitt brotts- respektive våldsförebyggande arbete.

Utredningen bedömer även att kommuner redan nu kan och bör inkludera övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och utnyttjande av barn i pornografiska framställningar i det arbete som bedrivs med utgångspunkt i lagen (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete samt i det våldsförebyggande arbetet som många kommuner bedriver. Många av brotten är tydligt kopplade till ett geografiskt område även om de sker via nätet. Detta bör kunna påbörjas med stöd av länsstyrelserna och med stöd i Brottsförebyggande rådet, Polismyndigheten och Sveriges Kommuner och Regioners stödmaterial *Kartläggning och lägesbild i lokalt brottsförebyggande arbete*,⁷⁴ kompletterat med ovan nämnda material.

⁷³ Jämställdhetsmyndigheten (2020). *Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete*.

⁷⁴ Brottsförebyggande rådet, Polismyndigheten och Sveriges Kommuner och Regioner (2021). *Kartläggning och lägesbild i lokalt brottsförebyggande arbete*.

16.6.3 Länsgemensamma samverkansstrukturer för skydd, stöd och vård bör utvecklas

Förslag: Regeringen bör besluta om utvecklingsmedel för regional samverkan och samordning mellan kommuner, regioner och idéburna organisationer samt andra relevanta aktörer avseende förebyggande arbete, skydd, stöd och vård. Länsstyrelserna bör stödja samordningen i sina respektive län. Jämställdhetsmyndigheten bör ges i uppdrag att fördela utvecklingsmedel, ge stöd till genomförandet samt att samordna det nationella stödet och redovisningen.

Tillgången till skydd, stöd och vård är begränsad för många målgrupper. Något som särskilt rör personer som har utsatts för sexuellt våld, och som återkommande lyfts av de verksamheter som utredningen har träffat, är de långa köerna till BUP. Detta är ett problem som utredningen inte har i uppdrag att analysera, men vi kan konstatera att för att de förslag som utredningen lägger fram ska ha verklig effekt behövs en generell förstärkning av tillgången till vård.

Detta förslag avser utredningens målgrupper, i enlighet med vårt uppdrag, men utredningens bedömning är att det vore fördelaktigt att utöka till att även omfatta andra som har utsatts för sexuellt våld, inklusive olika former av sexuell exploatering.

De vuxna som ingår i utredningens målgrupp som även har utsatts för prostitution, bör som utgångspunkt erbjudas stöd inom ramen för det exitprogram som föreslås av utredningen om ett exitprogram för personer som utsatts för prostitution,⁷⁵ under förutsättning att ett exitprogram införs. Barn som är utsatta för sexuell exploatering eller människohandel för sexuella ändamål ska också kunna ta del av programmet för barn som samma utredning föreslår, oavsett om exploateringen har skett vid fysiska träffar eller på nätet, om sådana program införs.

I kapitel 16.4 har vi lagt fram förslag för att utveckla nationella kunskapsstöd. Dessa kunskapsstöd kommer att vara centrala i utvecklingen av länsgemensamma samverkansstrukturer.

Kommuner och regioner beslutar själva hur verksamheten ska organiseras och det finns olika förutsättningar avseende ekonomi

⁷⁵ Dir. 2022:115.

och befolkningsunderlag i olika delar av landet. Oavsett hur skydd, stöd och vård är organiserat visar utredningens kartläggning att det finns ett behov av ökad kunskap hos socialtjänsten respektive hälso- och sjukvården om målgruppen i många kommuner och regioner. Kartläggningen visar att många som möter målgruppen i sitt arbete inte vet vart de ska hänvisa dem och vilket stöd som finns att tillgå.

Personer som ingår i målgruppen har skiftande behov. De mest utsatta kan ha flera pågående kontakter inom både socialtjänsten och olika delar av hälso- och sjukvården, inte sällan på grund av hälsoproblem där övergrepp är den underliggande orsaken.⁷⁶ I vissa fall kan det även finnas en pågående stödkontakt med en idéburen organisation som specifikt gäller sexuellt utnyttjande.

Utredningens bedömning är att det behövs förbättrad samordning och samverkan mellan kommuner, regioner, idéburna organisationer och andra relevanta aktörer för att säkerställa en sammanhållen kedja av stöd och vård till vuxna som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi och barn som utsatts för i sexuellt utnyttjande i form av bilder och filmer som sprids. Ett lagom geografiskt område för sådan samordning kan vara ett län, även om det bör finnas möjligheter för flexibilitet för att samverkan även över länsgränserna. Länsstyrelserna bör få i uppdrag att stödja utvecklingen av sådan förbättrad samordning, i enlighet med förordningen (2021:995) om länsstyrelsernas regionala arbete mot mäns våld mot kvinnor, och det bör genomföras i samverkan med regionala stöd- och samverkansstrukturer (RSS).

Samordningen, och därmed även stödet, behöver ta hänsyn till lokala och regionala förutsättningar och behov. I vissa kommuner finns tillgång till Mikamottagningar eller liknande mottagningar, men i de flesta kommuner finns inga specialiserade mottagningar. Avseende hälso- och sjukvård finns det i några få regioner mottagningar som riktar sig specifikt mot personer i sexuell riskutsatthet eller som har utsatts för sexuella övergrepp, så som Mika Hälsa och SMC Pilen. I de flesta regioner ska målgruppen söka sig till vårdcentral eller akutmottagning.⁷⁷ I vissa kommuner och regioner finns även mer eller mindre formaliserad samverkan med någon idéburen organisation, men det är inte vanligt inom detta område. Många av skillnaderna beror på skillnader i befolkningsstorlek, ekonomiska

⁷⁶ Kapitel 14.

⁷⁷ Sveriges kommuner och regioner (2020). *Vården vid sexuellt våld. Nuläge och vägar framåt.*

förutsättningar och avstånd, vilket är svårt att råda över. Andra skillnader beror på hur kommunerna och regionerna har valt att organisera sina verksamheter. Utredningen bedömer att arbetet över hela landet skulle gynnas av att modeller för samverkan tas fram och testas.

Regeringen bör besluta om utvecklingsmedel för att goda exempel på samverkan kring målgruppen ska kunna utvecklas. Syftet är att främja samverkan och öka möjligheterna för kommuner, regioner och eventuellt andra aktörer att ge adekvat skydd, stöd och vård till målgruppen. Alla yrkesverksamma som möter vuxna eller barn som är utsatta för denna typ av våld och utnyttjande, eller som befinner sig i sexuell riskutsatthet, ska veta vilka åtgärder som bör vidtas och vart de kan hänvisa. Målet är att kunna förebygga utsatthet så långt som möjligt samt att kunna upptäcka utsatthet i tid och erbjuda en sammanhållen kedja av skydd, stöd och vård. Utredningens bedömning är att cirka fyra län bör ingå inledningsvis. De länen bör ha olika förutsättningar så att de sammantaget kan arbeta fram modeller som så många län som möjligt kan ta lärdom av. Utvecklingsmedlen bör ges under en period av 5 år, varav det första året ägnas åt planering.

Eftersom personer som har utsatts för sexuellt utnyttjande i pornografiska syften är en grupp som ofta redan är aktuell inom socialtjänst och hälso- och sjukvård handlar samverkan kring målgruppen framför allt om att snabbare kunna identifiera behoven kopplat till just den utsattheten och att tidigt erbjuda adekvat skydd, stöd och vård. Utredningens bedömning är att det inte kommer att innebära någon större ökning av antalet personer som blir aktuella inom socialtjänst och hälso- och sjukvård, utan att möjligheterna att hjälpa de som redan är aktuella ökar. Det finns vidare flera bestämmelser i socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen som reglerar samverkan mellan kommun och region, både på organisatorisk nivå och individnivå. Samordningen bör utgå från hur kommuner och regionerna redan i dag arbetar utifrån dessa, exempelvis med samordnad individuell plan (SIP).⁷⁸

Jämställdhetsmyndigheten och länsstyrelserna bör gemensamt få i uppdrag att ta fram ett förslag på i vilka län modeller först ska utvecklas.

För att få del av utvecklingsmedlen bör det finnas en gemensam önskan hos länsstyrelsen, regionen och kommuner⁷⁹ i länet om att

⁷⁸ Kapitel 9.

⁷⁹ Det bör inte vara ett krav att alla kommuner i ett län ska medverka.

utveckla eller förbättra samverkan inom detta område. Även regionala programområden för kunskapsstyrning och den regionala samverkans- och stödstrukturen (RSS) som stöds av SKR och Socialstyrelsen bör medverka och bidra till utvecklingsarbetet. I den mån det finns idéburna organisationer inom området som är verksamma i länet är det en fördel om även de deltar så tidigt som möjligt. Särskilt relevanta är organisationer som möter riskgrupper i sin verksamhet. Det är vidare en fördel om relevanta nationella myndigheter på regional nivå, såsom Polismyndigheten, Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen kan medverka.

De län som tilldelas utvecklingsmedel bör i ett första steg kartlägga vilket förebyggande arbete och vilka möjligheter till skydd, stöd och vård som finns i länet, göra en behovsinventering och ta fram en plan för hur de parter som ingår ska arbeta gemensamt för att utveckla arbetet avseende barn respektive vuxna. Väl fungerade verksamheter som exempelvis Barnahus och Mikamottagningar bör ha en central roll och kan stärkas av samarbetet. I planen bör även beskrivas hur arbetet ska ha permanentats i ordinarie strukturer efter tiden med särskilda utvecklingsmedel.

I den mån det finns befintliga samverkansstrukturer, vilket det som utgångspunkt gör när det gäller barn, är det utredningens bedömning att man bör bygga vidare på dessa. En modell att använda sig av när det gäller samverkan kring individer kan vara den för sociala insatsgrupper (SIG).

Delar som kan ingå i samverkan är ett främjande och förebyggande arbete i skolor, bland fältassistenter och i andra forum där barn och unga befinner sig och tillgång till en lågtröskelverksamhet för att söka stöd. Andra delar kan vara samverkansforum för yrkesverksamma och en särskild ansvarig stödsamordnare för utsatta som behöver hjälp med att samordna sina myndighetskontakter och eventuellt andra praktiska stödbehov, så som stöd vid eventuell polisanmälan. Detta för att åstadkomma en sammanhållen vårdkedja för att målgruppen inte ska ”hamna mellan stolar”. Vidare bör det finnas en plan som syftar till att de som behöver ska få tillgång till trauma-behandling. Det är särskilt viktigt att de som har en komplex problematik med exempelvis psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, skadligt bruk eller beroende eller hemlöshet ska omfattas av stödet. Detta omfattar ett stöd som i någon form kvarstår när ett barn fyller 18 år och övergår till verksamheter för vuxna.

I genomförandefasen bör utvecklingsmedel fördelas av Jämställdhetsmyndigheten med utgångspunkt i planerna. Medlen bör inom varje län fördelas bland länsstyrelserna och övriga aktörer utifrån de behov som har identifierats i planen så alla medverkande aktörer kan ta del av dem.

Stödet till de aktörer som medverkar ska utgå från kunskapsstöd som har tagits fram på nationell nivå.⁸⁰ Jämställdhetsmyndigheten bör ges i uppdrag att nationellt stödja genomförandet samt att samordna erfarenhetsutbyte och en samlad redovisning. Uppdraget bör även ställas till Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid), Linköpings universitet (Barnafrid), Socialstyrelsen, Polismyndigheten, Arbetsförmedlingen, Skolverket, Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd och Försäkringskassan. Samråd bör ske med SKR, de aktörer som i dag har erfarenhet av att möta målgruppen och, i den omfattning det är möjligt med hänsyn till individerna, målgruppen själv. Eftersom många, särskilt unga, söker stöd hos de organisationer som har anonyma chattar, är det en fördel om de organisationerna får kännedom om vart de ska hänvisa i olika delar av landet.

I uppdraget till Jämställdhetsmyndigheten bör det ingå att samordna redovisningen samt dokumentera och att löpande göra goda exempel tillgängliga för andra delar av landet, till exempel på myndighetens webbplats. Myndigheten för vård- och omsorgsanalys bör få i uppdrag att följa arbetet samt genomföra en utvärdering efter 5 år. Om arbetet är framgångsrikt bör det utökas till fler län.

⁸⁰ Se förslag i kapitel 16.4.

17 Brottet olaga våldsskildring

I detta kapitel beskriver vi brottet olaga våldsskildring i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen samt i brottsbalken. Därefter redogör vi för syftet med lagstiftningen och var gränserna för det straffbara området går. Sedan beskriver vi i vilken utsträckning bestämmelserna tillämpats i förhållande till sexuellt våld eller tvång. Avslutningsvis beskriver vi vilka hinder som finns för att anmäla, utreda och lagföra brott, baserat främst på den information som utredningen tagit del av från verksamheter som möter stöd-sökande och från personer inom rättsväsendet med kunskap om rättstillämpningen.

Förslag på åtgärder för att olaga våldsskildring och andra brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska beivras i större utsträckning redovisas i kapitel 19.

17.1 Brottet olaga våldsskildring

Brottet olaga våldsskildring finns såväl i brottsbalken (16 kap. 10 c §) som i tryckfrihetsförordningen (7 kap. 7 §) och yttrandefrihetsgrundlagen (5 kap. 1 och 2 §§).

Utredningens uppdrag är att analysera varför det finns så få lagföringar för olaga våldsskildring beträffande våldspornografi och föreslå åtgärder för att brott ska beivras i större utsträckning.

17.1.1 Olaga våldsskildring i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen

I tryckfrihetsförordningens 7 kapitel angående tryckfrihetsbrott, meddelarbrott och anskaffarbrott, anges följande i 7 §.

Som tryckfrihetsbrott anses olaga våldsskildring som innebär att någon i bild skildrar sexuellt våld eller tvång med uppsåt att bilden sprids, om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig.

I yttrandefrihetsgrundlagens 5 kapitel, angående yttrandefrihetsbrott, meddelarbrott och anskaffarbrott, anges i 1 och 2 §§ följande.

De gärningar som anges som tryckfrihetsbrott i 7 kap. 2–20 §§ tryckfrihetsförordningen ska anses vara yttrandefrihetsbrott, om de begås i ett program eller en teknisk upptagning och är straffbara enligt lag.

Under de förutsättningar som anges i 1 § anses som yttrandefrihetsbrott även sådan olaga våldsskildring som innebär att någon genom rörliga bilder närgånget eller utdraget skildrar grovt våld mot människor eller djur med uppsåt att framställningen sprids. Detta gäller dock inte om gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig.

Om brottet olaga våldsskildring begås i ett grundlagsskyddat medium, till exempel i tryckt skrift eller tv-program, tillämpas alltså tryckfrihetsförordningens respektive yttrandefrihetsgrundlagens bestämmelser. För olaga våldsskildring i till exempel en teknisk upptagning ansvarar utgivaren i första hand. I andra hand är det den som har låtit framställa upptagningen som ansvarar. Om det inte finns förutsättningar för sådant ansvar är i stället spridaren ansvarig för brottet. Vid brott mot tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen får endast Justitiekanslern besluta om att inleda förundersökning och väcka allmänt åtal.¹

17.1.2 Olaga våldsskildring i brottsbalken

I brottsbalkens 16 kapitel, om brott mot allmän ordning, anges följande i 10 c §.

Den som i bild skildrar sexuellt våld eller tvång med uppsåt att bilden eller bilderna sprids eller som sprider en sådan skildring, döms, om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig, för olaga

¹ 9 kap. 2 § TF, 7 kap. 1 § YGL.

våldsskildring till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som i rörliga bilder närgånget eller utdraget skildrar grovt våld mot människor eller djur med uppsåt att bilderna sprids eller som sprider en sådan skildring.

Sprider någon av oaktsamhet en skildring som avses i första stycket och sker spridningen i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte, döms till ansvar enligt första stycket.

Lagföring för olaga våldsskildring enligt 16 kap. 10 c § BrB ska ske om brottet har begåtts i ett medium som inte är grundlagsskyddat. Det kan exempelvis vara spridning i sociala medier eller på annat sätt på internet, dock inte om spridning sker från en webbplats eller databas som genom utgivningsbevis omfattas av grundlagsskyddet. Ansvarig är främst den person som laddat upp en enskild film eller bild. Enligt lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor kan dock även den som tillhandhåller en plattform där andra kan publicera innehåll, till exempel i sociala medier, ha visst ansvar för att säkerställa att innehåll som utgör olaga våldsskildring tas bort.²

17.1.3 Syftet med bestämmelsen är att skydda allmänheten

Av regeringens proposition 1986/87:151 om ändringar i tryckfrihetsförordningen m.m., genom vilken även bestämmelsen om olaga våldsskildring i brottsbalken infördes, framgår att alla sexuella skildringar i bild som innehåller sexuellt våld eller tvång i någon form träffas av straffbestämmelserna om olaga våldsskildring. Det krävs inte att våldet har varit grovt. Även skildringar av sexuella situationer som innehåller tvångsmoment omfattas, till exempel skildringar av förfaranden som är ägnade att uppfattas så att någon mot sin vilja blir utsatt för kränkande eller nedvärderande behandling. Det spelar ingen roll om den som utsätts för våldet avbildats så att det ser ut som att personen tycker att behandlingen är njutbar.³

Brottet olaga våldsskildring regleras i brottsbalkens kapitel om brott mot allmän ordning och tar därmed inte sikte på personerna som medverkar, utan på samhällets intresse av att skildringar av våld som kan verka förråande och normförskjutande inte sprids. Det innebär att det kan vara ett brott om det ser ut som att våld eller

² 5 § Lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor. Se även kapitel 11.1.4.

³ Prop. 1986/87:151 s. 183–184.

tvång funnits med i bilden, oavsett om något som kan bedömas som ett våldsbrott faktiskt har begåtts mot personerna som medverkar.⁴ Om det i samband med skildringen har förekommit ett sexualbrott, hot eller våldsbrott mot en enskild person, kan den handlingen prövas som ett eget brott.

I NJA 2021 s. 498 anges att straffbestämmelserna om olaga våldsskildring, när det gäller att i rörliga bilder närgånget eller utdraget skildra grovt våld mot människor eller djur, träffar vad som har kallats extremvåld, exempelvis långvariga råa slagsmål med inslag av grymhet och blodsutgjutelse, detaljerade eller utdragna skildringar av grymhet mot människor eller djur, olika former av tortyr, närgångna skildringar av avrättningar eller avancerade skräckscener med dödshot, mord, dråp eller självmord. Det finns dock inga motsvarande bedömningar som specifikt gäller sexuellt våld eller tvång.

Högsta domstolen konstaterar vidare att några särskilda överväganden kring våldsskildringar i form av upptagningar av verkligt våld inte har gjorts av lagstiftaren, men att straffbestämmelserna utan tvekan även träffar sådana skildringar. Detta mot bakgrund av att en skildring av verkligt våld i större utsträckning än en skildring av fiktivt våld måste anses kunna negativt påverka den som tar del av skildringen, särskilt i fråga om barn och ungdomar.⁵

Det går inte att ange en exakt gräns för vad som faller inom det straffbara området för olaga våldsskildring

Av straffbestämmelserna om olaga våldsskildring följer att gärningar, som med hänsyn till omständigheterna är försvarliga, inte är straffbara. I förarbetena nämns till exempel att seriös nyhetsförmedling där skakande våldsskildringar förekommer i undantagsfall kan vara försvarliga och så även att bildsekvenser med grovt våld i vissa fall kan vara berättigade utifrån sitt sammanhang i konstnärliga verk.⁶ I förarbetena framhålls dock att det inte går att dra någon klar gräns för vilka skildringar som kan anses vara undantagna från förbudet.⁷ Det finns få exempel på när brottet olaga våldsskildring har tillämpats kopplat till pornografi och det finns därför inte rätts-

⁴ Prop. 1986/87:151 s. 183.

⁵ NJA 2021 s. 498.

⁶ Prop. 1986/87:151 s. 183, Prop. 1989/90:70 s. 45.

⁷ Prop. 1980/81:176 s. 42.

praxis som tydliggör exakt var gränsen går för vad som är straffbart och inte, till exempel när det gäller konstnärliga hänsyn.

Straffansvar för olaga våldsskildring avseende sexuellt våld eller tvång blir huvudsakligen aktuellt i sådana fall där det är en vuxen som skildras, eftersom sådana skildringar av barn i många fall i stället kan föranleda ansvar för barnpornografibrott.

Eftersom olaga våldsskildring så sällan prövats rättsligt är gränsen för vad som utgör straffbara skildringar av sexuellt våld eller tvång, inte alldeles tydlig. Representanter för Åklagarmyndigheten anser inte att kraven för när en skildring ska anses olaglig är högt ställda, men menar att det är svårt att säga exakt var gränsen går. Det blir en fråga från fall till fall där syftet med skildringen alltid måste vägas in. Sammanhanget spelar dock roll och syftet att skydda allmänheten behöver alltid vägas mot yttrandefriheten.

I förarbetena framhålls det att det sexuella våldet inte behöver vara grovt.⁸ Men eftersom regleringen innebär ett intrång i yttrandefriheten så bör, enligt representanter för Åklagarmyndigheten, gränsen för det straffbara området ändå begränsas till vad som är strikt nödvändigt i ett demokratiskt samhälle. En vägledning kan vara att när bestämmelsen om olaga våldsskildring infördes i brottsbalken 1989 skulle den ersätta den så kallade Videovåldslagen⁹, vilket kan tolkas som att det som är förbjudet är det som skulle ha censurerats enligt den lagen.¹⁰

Spridningsrekvisitet upplevs inte som otydligt av åklagare

Det så kallade spridningsrekvisitet, det vill säga att det krävs att gärningsmannen måste ha spridit skildringen, eller haft uppsåt att sprida den, är uppfyllt om någon exempelvis sprider en skildring av sexuellt våld eller tvång i en grupp, eller om någon lagt upp en sådan skildring på en webbplats. Det spelar ingen roll hur många som har tagit del av skildringen. Det väsentliga är att syftet varit att tillgängliggöra materialet, till exempel genom att föra in en bild på internet.¹¹ Representanter för Åklagarmyndigheten anser inte att spridningsrekvisitet för-

⁸ Åklagarmyndigheten. Intervju 2022-11-16.

⁹ Lagen (1981:485) om förbud mot spridning av filmer och videogram med våldsinslag.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Lagkommentaren till 16 kap. 10 a § brottsbalken samt 16 kap. 10 c § brottsbalken Juno version 21, Mari-Ann Roos.

anleder tillämpningsproblem, detta rekvisit är likt exempelvis det som förekommer i straffbestämmelsen om barnpornografi, vilket är en lagstiftning som oftare används.¹²

17.1.4 Det är sällan förekommande med anmälningar om olaga våldsskildring

Anmälningar av brottet olaga våldsskildring ska göras antingen till Justitiekanslern eller till polisen, beroende på om det påstådda brottet skett i ett grundlagsskyddat medium eller inte.

Få fall av olaga våldsskildring avseende sexuellt våld eller tvång har anmälts till Justitiekanslern

Justitiekanslern har inte fått in några anmälningar om olaga våldsskildring enligt tryckfrihetsförordningen eller enligt yttrandefrihetsgrundlagen avseende skildringar av sexuellt våld eller tvång under åren 2013–2022. Någon rättslig prövning av sådana brott har alltså inte skett under de senaste tio åren. Som jämförelse kan nämnas att Justitiekanslern under samma tidsperiod fått in totalt sju anmälningar gällande olaga våldsskildring, som alltså gällde andra typer av våld än sexuellt våld eller tvång.¹³

Innan dess, under perioden 1998–2012, fick Justitiekanslern in sammanlagt tio anmälningar om olaga våldsskildring avseende sexuellt våld eller tvång varav sju lämnades vidare till polis eller åklagare för att utreda. I två fall inleddes inte förundersökning och ett fall ledde till fällande domar.¹⁴ Den anmälning som utreddes av Justitiekanslern och som ledde till fällande domar avsåg två olika personer som sålt DVD-filmer med skildringar bestående både av sexuellt våld och sexuellt tvång. Domarna meddelades 2008 respektive 2009. I avgörandet den 16 april 2008 i Stockholms tingsrätt beskrivs våldet som så allvarligt att det måste betecknas som tortyr och att det är av sådant slag att ansvarsbefriande samtycke inte kan lämnas. Det finns inte något fiktivt händelseförlopp, utan är endast ett återgivande av misshandel. Det framgår vidare att det förekommer tvång och att

¹² Åklagarmyndigheten. Intervju 2022-11-16.

¹³ Justitiekanslern. Information via mejl 2023-02-06.

¹⁴ Justitiekanslern. Information via mejl 2023-06-15.

det inte är ovanligt i filmerna att kvinnornas reaktion förändras så att de förmås att känna sexuell njutning av att bli utsatta för tvång. I flera av tvångssituationerna förekommer så tydlig förnedring eller kränkning att man måste dra slutsatsen att det sker mot personens vilja.¹⁵ I avgörandet den 14 oktober 2009 i Värmlands tingsrätt beskrivs att filmen inte har någon egentlig handling, utan endast är en utdragen skildring av hur en kvinna utsätts för ett allt med upp-trappat sexuellt våld och tvång. Det nämns vidare att hon närmast utsätts för en tortyrliknande behandling, att skildringen uppenbarligen är avsedd att ge intrycket av att allt sker mot kvinnans vilja och att hon är rädd och lider svårt. Därför finns hovrätten att filmen som helhet är brottslig som olaga våldsskildring.¹⁶

Går man ännu något tillbaka i tiden finns rättsfallen RH 2000:97 som gäller skildringar som spridits på videoband. En man dömdes för att ha spridit skildringar av sexuellt våld som bland annat omfattar vad som beskrivs som tortyr och där syftet enligt domen är att visa hur människor förnedras och plågas sexuellt. Det framgår av domen att det i rättspraxis ibland som en förmildrande omständighet har framhållits att de som agerar i filmerna är vuxna personer som får förutsättas delta frivilligt, men att det är oklart med vilken grad av frivillighet som personerna i dessa filmer deltar. Därutöver noteras att det våld som utövas i en del av de nu aktuella filmerna, går långt utöver den gräns där ett samtycke kan befria den som utövar våldet från ansvar. Mannen dömdes i hovrätten till villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst.¹⁷

Av referatet framgår att rättspraxis inte är enhetlig när det gäller olaga våldsskildring. Hovrätterna har i en del fall dömt till fängelse medan påföljden i andra fall har bestämts till skyddstillsyn eller villkorlig dom. Vid en jämförelse mellan de olika avgörandena kan konstateras att de domar som resulterat i en icke frihetsberövande påföljd har rört ett mindre antal filmer eller bilder och i ett fall har innehållet i filmerna varit av förhållandevis lindrig karaktär. Av domarnas innehåll kan slutsatsen dras att faktorer som har spelat in vid bedömningen, där fängelse valts som påföljd, har varit att ett större antal filmer spridits, att verksamheten har varit yrkesmässig och att filmerna

¹⁵ Stockholms tingsrätt B 15326-07. 2008-04-16.

¹⁶ Värmlands tingsrätt B 5738-05. 2009-10-14.

¹⁷ RH 2000:97.

har rört barnpornografi. Domstolarna har även tagit hänsyn till karaktären av det våld som återgivits i filmerna.¹⁸

Det finns således få fall där Justitiekanslern har utrett ärenden avseende olaga våldsskildring enligt bestämmelsen om sexuellt våld eller tvång, och inga fall alls då en skildring har spridits via internet.

Det finns få anmälningar avseende brottet olaga våldsskildring i brottsbalken

Eftersom brottet olaga våldsskildring inte har någon egen brottskod, utan delar brottskod med vissa andra brott i brottsbalkens 16 kapitel om brott mot allmän ordning,¹⁹ har utredningen inte kunnat få ut någon exakt statistik från Polismyndigheten över hur många anmälningar som har gjorts.

En sökning gjord av polisens it-avdelning i polisens register avseende åren 2018–2022 visar att det under tidsperioden finns 21 anmälningar registrerade på brottskoden 1615 Övriga brott mot 16 kap. BrB där orden sex* porr* eller porn* återfinns i anmälan. I dessa fall finns ordet porn* med i nio av anmälningarna och ordet porr* finns med i tre. I 17 av de sammanlagt 21 fallen har förundersökning inletts.²⁰ En manuell genomgång har inte varit möjlig att hinna med under utredningens gång. Det går därför inte att säga vad de enskilda anmälningarna gäller eller hur många av dem som avser olaga våldsskildring enligt bestämmelsen om sexuellt våld eller tvång.

En osäkerhetsfaktor är att anmälningarna skrivs in med fritext. Det beror därför både på hur anmälaren uttrycker sig och hur den som tar emot anmälan hur den påstådda gärningen beskrivs. Det är därför möjligt att det finns anmälda brott som inte kommer upp i en sådan sökning. En annan osäkerhetsfaktor är att det finns andra brott inom brottskoden som kan omfatta samma ord, mest uppenbart är brottet otillåtet förfarande med pornografisk bild. I 16 av de 21 anmälningarna finns inte ordet barn med, vilket tyder på att de typiskt sett inte avser barnpornografibrott.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ De brott som ingår är Upplopp, våldsamt upplopp, Ohörsamhet mot ordningsmakten, Störande av förrättning eller av allmän sammankomst, Olaga våldsskildring, Otillåten utlämning av teknisk upptagning, Otillåtet förfarande med pornografisk bild och Förledande av ungdom (Brå 2023).

²⁰ Polismyndigheten. Statistiksammanställning 2023-06-22.

Eftersom det oavsett rör sig om få anmälningar totalt sett på den brottskoden gör utredningen bedömningen att det inte är vanligt med anmälningar som avser olaga våldsskildring. Det är en bild som delas av de representanter från polisregionerna som utredningen intervjuat och av fokusgruppen med representanter från Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten och Institutet för Juridik och Internet.²¹ I Åklagarmyndighetens statistik över beslutade brottsmisstankar för olaga våldsskildring mellan år 2008 och september 2023 förekommer variantversionen ”I bild skildrar sexuellt våld/tvång” av brottet olaga våldsskildring fyra gånger.²² Det har dock visat sig att ytterligare ett ärende avsåg sexuellt våld/tvång. Det innebär att det sammanlagt var fem ärenden, som utredningen fått kännedom om, under de åren som avsåg den variantversionen.²³

I ett av ärendena inleddes inte förundersökning, med motivet att uppgifterna i ärendet inte ger anledning att anta att brott som hör under allmänt åtal har förövats. Det framgår ur ärendet att det inte finns någon utpekad person som ska ha begått brottet.²⁴

I två av ärendena lades förundersökningen ner. I det ena ärendet var motiveringen att den video som avses inte fanns säkrad och inte heller kvar på den plattform där des enligt anmälan skulle ha funnits. I utredningen fanns endast ett foto, som i sig inte är tillräckligt konkret för att utgöra olaga våldsskildring.²⁵ I det andra ärendet har utredningen inte kunnat ta del av motiveringen.²⁶

Av de fem ärendena är det två som har lett till åtal. I ett avgörande den 18 juni 2020 i Kalmar tingsrätt dömdes en person för olaga våldsskildring då tingsrätten bedömde att personen uppsåtligen hade spridit bilder som skildrade sexuellt våld eller tvång. Den tilltalade dömdes av tingsrätten även för grovt barnpornografibrott.²⁷ Domen överklagades och i avgörandet den 18 augusti 2020 gjorde Göta hovrätt bedömningen att skildringarna av sexuellt våld och tvång främst var att betrakta som barnpornografiska och dömdes därför endast för grovt barnpornografibrott, eftersom den olaga våldsskildringen ansågs

²¹ Fokusgrupp för analys av brottslighet kopplat till pornografi 2023-06-19.

²² Statistik från Åklagarmyndigheten 2023-10-20.

²³ Det är inte omöjligt att fler fall som betecknats som ”I rörliga bilder skildrar grovt våld” omfattar även sexuellt våld eftersom det kan vara fråga om flera olika våldsuttryck. Det är i så fall inte bland de fall som lett till åtal.

²⁴ Information via mejl från Malmö åklagarkammare 2022-10-04.

²⁵ Information via mejl från Åklagarkammaren i Norrköping 2022-10-03.

²⁶ Information via mejl om att ärendet är avslutat och aktvårdat från Södertörns åklagarkammare 2022-10-04.

²⁷ Kalmar tingsrätt B 456-20. 2020-06-18.

konsumeras av det grövre brottet. Hovrätten konstaterade att det var klarlagt att den tilltalade även innehåft bilder som skildrade sexuellt våld eller tvång där de skildrade inte var barn, men att det beträffande dessa skildringar inte kunde fastslås att bilderna hade spridits.²⁸ Det är inte olagligt att inneha sådana bilder eftersom olaga våldsskildring är ett spridningsbrott med syfte att skydda allmänheten från att ta del av den typen av skildringar som avses.

I ett avgörande den 28 mars 2023 dömde Södertörns tingsrätt en man i för olaga våldsskildring. Mannen hade enligt gärningsbeskrivningen i stor omfattning spridit bilder och filmer som skildrar sexuellt våld och/eller tvång, och som med hänsyn till omständigheterna inte varit försvarligt, samt rörliga bilder som närgånget och/eller utdraget skildrar grovt våld mot människor. Mannen sålde pornografiskt och barnpornografiskt material via en internetsida. Det var både sådant som han förmått andra att spela in till honom och sådant han köpt av tredje part. I det material som han hade köpt av tredje part förekom material som visar omfattande våld och förnedring och som bedömdes som övergreppsmaterial/barnpornografibrott. De filer där innehållet bedömdes som särskilt hänsynslöst övergreppsmaterial innehöll bilder och filmer med våld eller tvång och filmer av barn som åsamkar sig själv smärta och blodvite.

Tingsrätten dömde mannen för både barnpornografibrott och olaga våldsskildring, med hänvisning till att det i en lagkommentar²⁹ har framhållits att i de fall spridning av uppgifter samtidigt är straffbart enligt någon av dessa båda bestämmelser bör det dömas för brotten i konkurrens.³⁰ Detta ärende har inte prövats av hovrätt.

Det kan konstateras att de fall som har prövats och lett till fällande domar har avsett våld som bedöms som hänsynslöst övergreppsmaterial. Så vitt utredningen känner till finns inga avgöranden sedan 2008 där någon frikänts för att våldet inte varit tillräckligt grovt.

²⁸ Göta hovrätt B 2062-20. 2020-08-18.

²⁹ Lagkommentaren i till 4 kap. 6 c § brottsbalken, Juno version 21, Bäcklund Agneta m.fl.

³⁰ Södertörns tingsrätt B 401-22. 2023-03-28.

17.2 Hinder för att anmäla, utreda och lagföra olaga våldsskildring

Utredningen har i uppdrag att analysera varför det finns så få lagföringar för olaga våldsskildring beträffande våldspornografi. Utredningen redogör i detta avsnitt för anledningar till att brottet sällan prövas i domstol, men kan inte bedöma huruvida fler prövningar skulle leda till fler lagföringar.

17.2.1 Brottet anmäls sällan

Som redogjorts för ovan finns det få anmälningar avseende olaga våldsskildring. En anledning kan vara att brottet inte är väl känt. Utredningen har träffat ett stort antal verksamheter som i sitt arbete kommit i kontakt med personer som utsatts för att filmer eller bilder med sexuellt innehåll har spridits. Flera av dem känner ändå inte till brottet eller vet inte närmare vad det innebär. Det kan vara en förklaring till att det finns så få anmälningar.

En annan förklaring kan vara att den som skildras inte anses som målsägande, och därför inte ser så stor anledning att anmäla. Eftersom bestämmelsen om olaga våldsskildring inte är tänkt att skydda den våldsutsatta personen finns det andra brott som ligger närmare till hands att anmäla för den som skildras, i de fall det finns ett sexual- eller våldsbrott i grunden. Detta givet att den som förekommer i materialet ens anmäler något. Bland andra företrädare för Ellencentret beskriver att många som de träffar över huvud taget inte orkar eller vågar anmäla och gå igenom den process som det innebär.³¹ Det överensstämmer med att mörkertalet är stort för sexualbrott generellt, dvs. att många som upplever sig ha utsatts för ett brott inte anmäler.³² Det är då troligt att en sexualbrottsutsatt person inte fokuserar på att anmäla just brottet olaga våldsskildring om hen väl anmäler.

Det är inte heller vanligt förekommande att anmälningar kommer in från personer som sett en olaga våldsskildring, till exempel på sidor för spridning av pornografi.

³¹ Ellencentret. Intervju 2023-06-08.

³² Brottsförebyggande rådet (2019a). *Indikatorer på sexualbrottsutvecklingen 2005–2017*. Rapport 2019:5.

17.2.2 Det bedöms inte vara resurseffektivt att utreda olaga våldsskildring

Om brottet inte anmäls behöver det komma till rättsväsendets kännedom på annat sätt för att kunna utredas och lagföras.

Polisen bedriver ingen aktiv spaning beträffande olaga våldsskildring som innefattar sexuellt våld eller tvång och det är enligt de representanter för Polismyndigheten som utredningen har träffat även mycket ovanligt att de brotten kommer till myndighetens kännedom på annat sätt. När brottet olaga våldsskildring, oavsett vilken typ av våld som det handlar om, kommer till polisens kännedom är det oftast sådant som sprids på sociala medier. Men det är sällsynt att det händer utan att någon anmäler.

Vilket brott som utreds kan bero på hur en anmälan kommer in och upprättas. En utredare inom polisen beskriver att om en person från allmänheten tydligt poängterar att hen vill göra en anmälan om just olaga våldsskildring, så kommer anmälan om detta tas upp och den brottskod som omfattar olaga våldsskildring kommer att användas. Om det däremot är någon som vill göra en anmälan om exempelvis misshandel och återoppar en film som bevisning, så kommer man att brottskoda på misshandel. Filmen ses då som ett bevis på det som framställs, och inte som ett eget brott i sig. Utredaren menar att vid anmälan om ett sådant grövre ingångsbrott skulle få anmälningsupptagare även brottskoda på olaga våldsskildring, även om det finns en film som styrker själva misshandeln.³³

Representanter från Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten menar att material som eventuellt skulle kunna utgöra olaga våldsskildring i form av sexuellt våld eller tvång skulle kunna upptäckas i andra utredningar, till exempel om barnpornografi. Innehav av våldsskildringar, där barn inte förekommer, är dock inte olagligt. Om det inte finns någon misstanke om spridning finns därför inget brott att utreda.³⁴ De som jobbar med utredningar av barnpornografi kommer därför, enligt en representant från Polismyndigheten, i så fall inte att utreda olaga våldsskildring också. Dels för att det inte ligger inom deras brottsområde, dels för att om de skulle göra det behöver de beställa en utökad forensisk analys för att bevisa spridning i det beslagtagna materialet. Den åtgärden står, enligt representanten för

³³ Fokusgrupp för analys av brottslighet kopplat till pornografi 2023-06-19.

³⁴ Ibid.

Polismyndigheten, inte i proportion till utfallet om man ändå räknar med att den olaga våldsskildringen kommer konsumeras av barnpornografibrottet. Det skulle därmed inte vara resurseffektivt.

Flera poliser som utredningen har träffat bedömer också att det generellt finns en låg kunskap hos Polismyndigheten om brottet olaga våldsskildring, vilket kan vara en annan anledning till att förundersökning om det brottet inte inleds i de fall material med vuxna upptäcks i en förundersökning avseende barnpornografi.³⁵

17.2.3 Jurisdiktion saknas när det inte finns någon koppling till Sverige

Utöver att få gärningar kommer till rättsväsendets kännedom är jurisdiktionsproblem, enligt representanter för Åklagarmyndigheten, en anledning till att det finns få lagföringar.³⁶

Jurisdiktionsproblemet består i att spridningen av pornografi ofta sker via utländska servrar. Den pornografi som konsumeras i Sverige är ofta både producerad i utlandet och distribuerad därifrån. Om en person i Sverige sprider information på en utländsk server kan personen åtalas i Sverige. Dock vet polis och åklagare i praktiken oftast inte om det spridits från Sverige innan de begärt ut materialet, vilket enligt Åklagarmyndigheten inte kan göras när det gäller en server som fysiskt befinner sig i utlandet och vare sig polis eller åklagare har möjlighet att ta reda på var.

Internetrelaterade brott läggs alltså ibland ner för att man tror att det är tekniskt omöjligt att utreda, men representanter från Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten menar att det i vissa fall kan handla om okunskap. Detta bekräftas även av ECPAT Sverige, som i sin verksamhet arbetar med att spåra bilder som delats på internet.³⁷ Personer som arbetar med spårningen menar att det i många fall finns goda möjligheter att hitta på vilken server och i vilket land en bild befinner sig, dock är det ett arbete som kan ta tid.

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks) har, för att bedöma effektiviteten av straffbestämmelsen om olaga våldsskildring, polisanmält flera filmer som finns tillgängliga på en sida som inte är baserad i Sverige. Det framgår i anmälan ingen

³⁵ Polisregionerna Mitt, Nord, Syd, Väst och Öst. Gemensam intervju 2023-05-24.

³⁶ Åklagarmyndigheten. Intervju 2022-11-16.

³⁷ ECPAT Sverige. Intervju 2023-06-21.

koppling till Sverige. I dessa fall har förundersökning antingen lagts ner eller inte inletts. I ett ärende från 2022 som utredningen tagit del av inleddes en förundersökning avseende olaga våldsskildring, som sedan lades ner med motiveringen att brottet hade begåtts utomlands och att bevisningen inte fanns tillgänglig i Sverige. Det fanns enligt polisens bedömning inte förutsättningar för internationell hjälp. I ett liknande ärende, under 2023, inleddes aldrig någon förundersökning. Som skäl angavs att det var uppenbart att brottet inte gick att utreda.³⁸

Det finns inte något som tyder på att skildringarna som anmälts har framställts i Sverige. Skildringarna är dock tillgängliga att se i Sverige. Webbplatserna där filmerna sprids är registrerade utomlands och därför saknas troligen jurisdiktion för svenska domstolar.³⁹ Det kan dock inte fastställas helt säkert att så är fallet eftersom det krävs internationell hjälp för att dels undersöka kravet på dubbel straffbarhet, dels utreda vem som framställt och spridit filmen.

17.3 Analys

I utredningens uppdrag ingår att analysera varför det finns så få lagföringar för olaga våldsskildring beträffande våldspornografi och att föreslå åtgärder för att brotten i större utsträckning ska beivras. Som framgår ovan är det framför allt allvarliga fall av sexuellt våld eller tvång som har ansetts utgöra olaga våldsskildring. Så vitt utredningen känner till finns dock inga avgöranden där någon frikännts för att våldet inte varit tillräckligt grovt. Rätten har därmed inte tagit ställning till var den undre gränsen går för vad som är att anse som olaga våldsskildring. Utredningens bedömning är därför att det inte går att säga säkert hur grovt våld som krävs för en fällande dom.

I vilken omfattning så allvarligt våld som i avgörandena⁴⁰ förekommer i pornografi är inte klargjort. I en systematisk litteraturstudie av 23 kvantitativa studier, gjorda mellan 1987 och 2017, där förekomsten av våld och sexuella beteenden i pornografiska filmer analyserats kom forskare fram till att extremt våld såsom tortyr eller mord fanns med i mellan 1 och 3 procent av de filmer som studerats.

³⁸ Roks. Personlig kontakt 2023-06-26.

³⁹ 2 kap. BrB.

⁴⁰ Exempelvis Stockholms tingsrätt B 15326-07, 2008-04-16; Södertörns tingsrätt B 401-22, 2023-03-28.

Det framgår också i studien att för den som vill är det lätt att hitta filmer med extremt våld.⁴¹ Det råder alltså inte någon tvekan om att filmer med grovt våld förekommer, men någon bedömning av huruvida spridning av dessa filmer i lagens mening skulle utgöra olaga våldsskildring har inte gjorts.

Ett första steg mot lagföring är anmälan. Som framgått ovan är det sällan förekommande att olaga våldsskildring anmäls, både när det gäller brottet i brottsbalken samt i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen. En anledning till att det finns få anmälningar avseende brottet olaga våldsskildring är enligt utredningens bedömning att filmer som innehåller våld av det slaget sällan ses av personer som inte aktivt söker efter dem, och därför är det sällan de upptäcks eller anmäls. Brottet är inte heller väl känt. Det gör det troligt att få personer från allmänheten skulle anmäla något de ser.

Eftersom brottet olaga våldsskildring syftar till att skydda allmänheten och inte den enskilda personen, är det inte heller troligt att den som förekommer i sådant material kommer att anmäla just det brottet. Det ligger närmare till hands att våldsutsatta personer, om de ens anmäler, anmäler de sexual- eller våldsbrott som de utsatts för.

Även om brott anmäls av någon som sett en skildring av sexuell våld eller tvång är det inte säkert att det kan och ska utredas i Sverige. Merparten av den pornografi som konsumeras i Sverige sprids via plattformar som är baserade i andra länder. Om filmerna inte har spridits av svenskar eller riktats mot en svensk publik saknas jurisdiktion här.⁴²

Det finns även en möjlighet att material som uppfyller rekvisiten för olaga våldsskildring ibland kommer rättsväsendet tillhanda, men att det inte utreds. Som framkommer ovan är det i så fall sannolikt att det förekommer i en utredning som rör brott mot person. Det bedöms inte vara prioriterat av Polismyndigheten att lägga resurser på att även utreda om brottet olaga våldsskildring har begåtts, om utredarna ändå räknar med att en fällande dom för den olaga våldsskildringen inte sammantaget skulle leda till ett strängare straff.

Utredningens bedömning är att för att kunna göra en tillfredsställande analys av hur bestämmelserna om olaga våldsskildring tillämpas i utredning och eventuellt åtal behövs domstolsprövningar, för att få

⁴¹ Carrotte, Davis och Lim (2020). *Sexual Behaviors and Violence in Pornography: Systematic Review and Narrative Synthesis of Video Content Analyses*. J Med Internet Res. May.

⁴² 2 kap. BrB.

en enhetlig tillämpning och praxis avseende var gränsen går för olaga våldsskildring. Då behöver fler brott anmälas. Fler anmälningar som avser just olaga våldsskildring och där det går att peka på en tydlig koppling till Sverige skulle kunna leda till att det blir tydligare vad som omfattas av brottet. Om man vill åstadkomma det behöver kunskapen om brottet, om vad det omfattar och inte omfattar, öka bland allmänheten.

Det finns en möjlighet att antalet utredningar och lagföringar skulle öka om kunskapen om brottet olaga våldsskildring ökade inom Polismyndigheten. Det är då möjligt att de som tar emot anmälningar eller utreder brott skulle upptäcka fler fall av olaga våldsskildring. Även åklagare skulle, i de fall de är förundersökningsledare, kunna instruera utredare att utreda om bilder och filmer som främst används som bevis även har spridits på ett sådant sätt att det utgör olaga våldsskildring. Det är dock inte troligt att den typen av skildringar finns i så många utredningar.

Utredningens bedömning är att det är sannolikt att de brott som eventuellt skulle upptäckas inom redan pågående utredningar, på samma sätt som i dag, skulle hamna i skuggan av andra brott. Troligen skulle bedömningen därför även fortsatt bli att dessa brott inte skulle prioriteras då det skulle ta oproportionerligt mycket resurser i anspråk, bland annat från den forensiska verksamheten som är den som tar fram den digitala bevisningen i beslagen. Av den anledningen bedömer utredningen att fler anmälningar som tydligt avser brottet olaga våldsskildring skulle ge större effekt än ökad kunskap inom myndigheterna, på att öka utredning och eventuellt åtal och lagföring av brottet.

Slutligen är det av vikt att beakta att fler fällande domar för olaga våldsskildring sannolikt inte är till hjälp för personer som utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi. För att de personerna ska få den upprättelse som en fällande dom kan innebära, krävs i stället att brott mot person, exempelvis sexualbrott, anmäls och utreds.

18 Brotts mot person vid produktion och distribution av pornografi

Det är, vilket tidigare har redogjorts för, lagligt att såväl producera som distribuera pornografi. Samtidigt kan produktion av pornografi utgöra en riskmiljö för att utsättas för brott och det finns många vittnesmål av personer som utsatts för våld av olika slag i samband med att pornografi har producerats.¹ Det förekommer även att pornografiskt material distribueras på sätt som kan utgöra ett brott.

I detta avsnitt redogörs för de brott som mest troligt kan bli aktuella vid produktion och distribution av pornografi, hur straffbestämmelserna beträffande dessa brott är utformade och hur de kan tillämpas vid produktion eller distribution av pornografi eller vid sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.

När det gäller sexualbrott finns det olika bestämmelser beroende på åldern hos den som utsätts. Här redogörs först för de bestämmelser som gäller vuxna eller såväl vuxna som barn, sedan redogörs för de bestämmelser som särskilt gäller barn. Därefter redogörs för hinder som kan finnas mot att anmäla, utreda och lagföra dessa brott.

Informationen i detta kapitel bygger främst på förarbeten, lagkommentarer och domar som finns inom området. Statistik över anmälda brott har tagits fram av Polismyndigheten, men eftersom produktion och distribution av pornografi i sig inte är några brott, har det varit svårt att på ett tillförlitligt sätt ringa in vilka brottsliga gärningar som kan kopplas till produktion och distribution av pornografi.

Intervjuer med verksamheter som möter stödsökande har varit en viktig källa för information om anmälningsbenägenhet. Utredningen har även intervjuat en grupp bestående av representanter från fem av

¹ Se exempelvis Donevan, Jonsson och Svedin (2023). *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion*. Bilaga 7 till detta betänkande.

de sju polisregionerna² om hur brottsanmälningar omhändertas. Vi har haft ett gemensamt samtal med representanter från Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten som har övergripande ansvar eller erfarenhet av den aktuella typen av brott, samt en representant för Institutet för Juridik och Internet.³

Förslag på åtgärder redovisas i kapitel 19.

18.1 Det är svårt att få en uppfattning om hur vanligt det är att brott i denna kontext anmäls

Eftersom produktion och distribution av pornografi i sig inte är brottsligt har det varit svårt att på ett tillförlitligt sätt ringa in vilka brottsliga gärningar som kan vara aktuella. Sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften är kriminaliserat,⁴ men det finns ingen särskild bestämmelse som ringar in endast barn som ingår i utredningens målgrupp: barn som utnyttjas i pornografiskt material som förekommer i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma.

Utredningen har ändå begärt in och fått statistik avseende ett antal brott för åren 2018–2022 från Polismyndigheten. Detta för att försöka bilda oss en uppfattning av hur vanligt det är att brott som bedöms kunna vara aktuella vid produktion eller distribution av pornografi, eller vid sexuellt utnyttjande av barn i form av filmer eller bilder som sprids i pornografiskt syfte, anmäls.

Sökningen avsåg har vanligt förekommande det var att anmälningar med brottskoder som avser utvalda brott innehöll vissa ord. De ord som utredningen valde var i första hand porn* och porr* eftersom vi ville veta hur vanligt det var att någon som anmälde exempelvis ett sexualbrott uppgav några uppgifter som rörde pornografi. Vi valde även orden bild* och film* för att försöka fånga in anmälningar där det brott som anmäls kunde ha dokumenterats. För brotten olaga integritetsintrång och kränkande fotografering valde vi bort orden bild* och film* eftersom de brotten i sig innebär att något har dokumenterats. I stället lade vi till orden avklädd och naken.

Statistiken ska tolkas med försiktighet eftersom det finns flera felkällor. En stor osäkerhetsfaktor är att en anmälan oftast bara består

² Polisregionerna Mitt, Nord, Syd, Väst och Öst.

³ Fokusgrupp för analys av brottslighet kopplat till pornografi 2023-06-19.

⁴ Det utgör dock inte alltid barnpornografibrott, se avsnitt 18.3.1.

av några rader, vilket gör att uppgifter om i vilket sammanhang ett brott skett kanske inte fångas upp. Vad som skrivs in beror både på hur anmälaren uttrycker sig och hur den påstådda gärningen beskrivs av den som tar emot anmälan. Det är därför möjligt att det finns anmälda brott som inte kommer upp i en sådan sökning. Det är inte heller säkert att anmälaren berättar allt vid den första kontakten med polisen, oavsett om förhör sker vid anmälan eller senare. Det kan bero på att det i första hand är ett sexualbrott som den som utsatts vill anmäla och att anmälaren därför inte tycker att kontexten är så viktig. Det kan även bero på att anmälaren är rädd att bli bemött på ett annat sätt om hen uppger att brottet skett vid produktion av pornografi. Ytterligare en osäkerhetsfaktor är att dessa ord kan förekomma av annan anledning än att det just handlat om en inspelning av material i pornografiskt syfte, till exempel att pornografi förevisats den utsatta personen i samband med händelsen som anmälts.

En manuell genomgång har inte varit möjlig att hinna med under utredningens gång. Det går därför inte att säga vad de enskilda anmälningarna gäller. Utredningen har bara kunnat bilda sig en ytlig uppfattning utifrån statistiksammanställningen.

Trots osäkerhetsfaktorerna har vi valt att redovisa uppgifter som vi bedömer vara relevanta eftersom det dels ger en bild av hur ovanligt det förefaller vara att brott i den här kontexten anmäls, dels visar att dessa sökord är vanligare vid vissa brott än andra. Redovisningen illustrerar vidare vad som i dag är möjligt, och inte möjligt, att utläsa ur statistiken.

18.1.1 Det är ovanligt att pornografi nämns i anmälningar om sexualbrott eller misshandel

Polismyndighetens statistik över anmälda våldtäkter och sexuella övergrepp där målsäganden är över 15 år visar att det bara finns enstaka anmälningar från tidsperioden 2018–2022 där orden porn* eller porr* finns med i anmälningstexten. I de flesta fall är den utsatta en kvinna över 18 år men i något fall är det en flicka 15–17 år, en man över 18 år eller en pojke 15–17 år. Det är även mycket ovanligt att orden porn* eller porr* finns med i anmälningar som rör våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn eller sexuellt övergrepp mot barn.

I de fall då utredningen fått närmare kännedom om anmälningar om våldtäkt där orden porr* eller porn* finns med har det rört sig

om att gärningspersonen visat pornografi för den som utsatts i samband med övergreppet, och det saknas alltså koppling till produktion av pornografi.⁵ Utredningen har, som framgår ovan, inte haft möjlighet att närmare anmälningarna eller utredningarna och kan därför inte uttala sig om ifall det finns ärenden som rör produktion av pornografi, men utifrån det låga antalet kan konstateras att det i vart fall inte är vanligt att produktion av pornografi nämns i samband med anmälningar av våldtäkt eller sexuella övergrepp.

Det sexualbrott där det var vanligast att pornografi nämns i anmälan var utnyttjande av barn för sexuell posering. Det finns 162 polis-anmälningar om utnyttjande av barn för sexuell posering från åren 2018–2022 där ordet porn* nämns och 36 anmälningar där ordet porr* nämns, men det går inte att utläsa ur statistiken vilken ålder som målsäganden hade och det går därför inte att dra några slutsatser om i vilken omfattning det gäller barn som omfattas av utredningen och där eventuella bilder riskerar att spridas i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma. Av materialet framgår inte heller kön på den som uppges ha utsatts för brottet eftersom brottskoden inte är uppdelad så. Ur statistiken över anmälningarna är det, i likhet med övriga sexualbrott, inte heller möjligt att utläsa varför orden porn* och porr* finns med.

Det är vanligare att bild* eller film* finns med i anmälningar om sexualbrott mot barn eller vuxna, särskilt när det gäller flickor och kvinnor. Det finns exempelvis 782 anmälningar om våldtäkt mot barn eller oaktsam våldtäkt mot barn gällande flickor där film* eller bild* finns med. Det finns ett fåtal anmälningar om våldtäkt mot pojkar där orden återfinns⁶. Det går dock inte heller här att utläsa om det handlar om dokumentation av övergreppet eller om den utpekade gärningspersonen har visat något material i samband med övergreppet.

Det finns ett fåtal anmälningar åren 2018–2022 om köp av sexuell tjänst respektive koppleri där orden porn* eller porr* finns med i anmälan. I polisens statistik över anmälningar av människohandel för sexuella ändamål finns det endast ett ärende där ordet porn* nämns. Det gäller då en vuxen person. I polisanmälningar om utnyttjande av

⁵ Polismyndigheten. Personlig kommunikation 2023-03-30.

⁶ Även totalt sett finns det betydligt färre anmälningar om våldtäkt mot pojkar än mot flickor.

barn genom köp av sexuell handling⁷ har det upprättats sju anmälningar där ordet porn* finns med, inga med ordet porr*. Det är alltså ovanligt att det finns någon referens till pornografi även i anmälningar av detta brott.

Det finns fler anmälningar med orden bild* och film* än porn* och porr*, både när det gäller köp av sexuell tjänst, utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling och människohandel för sexuella ändamål, men det går inte att utläsa på vilket sätt orden är aktuella i anmälan.

Polisen statistik över anmälningar där målsäganden är över 15 år visar att det finns ett fåtal anmälningar om misshandel från åren 2018–2022 där orden porn* eller porr* finns med i anmälningstexten.

Som beskrivits ovan visar statistiken som presenterats här inte hela bilden, många felkällor finns. Det är dock värt att notera att bilden stämmer väl överens med de uppgifter som utredningen fått av representanter för polisregionerna. De poliser som utredningen har intervjuat känner inte till att det inkommit anmälningar som rör exempelvis våldtäkt eller sexuella övergrepp kopplat till produktion av pornografi. Det är därför sannolikt så att om brott begås i den kontexten anmäls det inte, men för att kunna säga något med säkerhet behövs en genomgång av fler utredningshandlingar än bara brottsanmälningar.

18.1.2 Det är något vanligare att pornografi nämns i anmälningar om brott mot frihet och frid

Sammantaget är det vanligast att orden som utredningen sökt på finns med i anmälningar om olaga integritetsintrång. Det finns 830 anmälningar från åren 2018–2022 som avser olaga integritetsintrång mot en flicka under 18 år där orden porn*, porr* eller sex* finns med i anmälan, varav 98 innehåller ordet porn* och 35 innehåller ordet porr*, och 83 anmälningar som avser integritetsintrång mot en pojke under 18 år där något av orden finns med, varav fyra innehåller ordet porn* och två innehåller ordet porr*. Det finns från samma tidperiod 824 anmälningar om olaga integritetsintrång mot kvinna 18 år eller

⁷ Brottet hette innan den 1 januari 2020 köp av sexuell handling av barn men hade samma brottskod. Sökningen är gjord på brottskod och brott både före och efter att beteckningen ändrades ingår.

äldre och 197 anmälningar om olaga integritetsintrång mot man 18 år eller äldre med något av orden angivna i anmälan.

Det är alltså betydligt vanligare det görs anmälningar om olaga integritetsintrång där orden porn*, porr* eller sex* finns med i anmälan avseende flickor och kvinnor än avseende pojkar och män. Att sökorden är mer vanligt förekommande här än när det gäller sexualbrott är dock inte oväntat eftersom spridningen är det som utgör brottet och då blir det mer relevant att nämna sammanhanget.

Det finns även 41 anmälningar om kränkande fotografering åren 2018–2022 som innehåller ordet porn* och 22 anmälningar som innehåller ordet porr*. Det framgår inte av statistik om dessa anmälningar avser barn eller vuxna eller vilket kön den som uppges ha utsatts har eftersom brottskoderna inte är utformade på det viset.

18.2 Bestämmelserna i brottsbalken

18.2.1 Våldtäkt och sexuellt övergrepp

Brotten våldtäkt och sexuellt övergrepp mot vuxna behandlas här gemensamt eftersom den information som utredningen tagit del av, beträffande utsatthet i samband med produktion och distribution av pornografi, ofta omfattar handlingar som kan falla in under någon av dessa brottstyper.

Våldtäkt

Brottet våldtäkt finns i brottsbalkens 6 kapitel, om sexualbrott.⁸

1 § Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett vaginalt, analt eller oralt samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst tre och högst sex år. Detsamma gäller den som förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla en sådan handling. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte ska det särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. En person kan aldrig anses delta frivilligt om

⁸ Nuvarande utformning av 6 kap. 1 § BrB trädde i kraft den 1 augusti 2022. Lagtexten har förändrats vid flera tillfällen genom åren.

1. deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan,

2. gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetslöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation, eller

3. gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Om ett brott som avses i första stycket är grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

1 a § Den som begår en gärning som avses i 1 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheterna att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för oaktsam våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

Sexuellt övergrepp

Även brottet sexuellt övergrepp finns i brottsbalkens 6 kapitel, om sexualbrott.⁹

2 § Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 §, döms för sexuellt övergrepp till fängelse i lägst sex månader och högst två år. Detsamma gäller den som förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla en sådan handling. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte tillämpas 1 § första stycket tredje och fjärde meningarna.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i högst ett år.

⁹ Nuvarande utformning av 6 kap. 2 och 3 §§ BrB trädde i kraft den 1 augusti 2022. Lagtexten har förändrats vid flera tillfällen genom åren.

Om brottet är grovt, döms för grovt sexuellt övergrepp till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

3 § Den som begår en gärning som avses i 2 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheterna att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för oaktsamt sexuellt övergrepp till fängelse i högst fyra år.

Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

Brotten våldtäkt och sexuella övergrepp har inte prövats i samband med produktion av pornografi

Sedan 2018 bygger sexualbrottslagstiftningen på frivillighet, vilket innebär att den som genomför en sexuell handling med en person som inte deltar frivilligt kan dömas för något av dessa brott. För att stärka skyddet mot allvarliga sexuella kränkningar som begås på distans, till exempel över internet, utvidgades bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp i augusti 2022.¹⁰ Sedan dess gäller att även den som förmår en person, som inte deltar frivilligt, att tåla eller företa en sådan handling kan dömas för våldtäkt eller sexuellt övergrepp. Detta innebär att även personer som inte fysiskt eller på distans deltar i en sådan handling, men som förmår en person till denna, kan dömas till ansvar.¹¹ Våldtäkt och sexuella övergrepp på distans, genom till exempel instruktioner i chattar över internet, gick att lagföra redan innan, men förändringen innebär att gärningspersonen inte längre behöver delta i realtid för att dömas.

Som framgår ovan anges det i våldtäktsbestämmelsen i 6 kap. 1 § brottsbalken i vilka fall en person aldrig kan anses delta frivilligt. Gränsen för vad som kan anses som frivilligt deltagande i en sexuell handling i samband med produktion av pornografi har, utifrån vad utredningen känner till, inte prövats rättsligt.

Om en producent av en pornografisk film förmår någon som medverkar att utföra handlingar, mot dennes vilja, som faller in under

¹⁰ Prop. 2021/22:231.

¹¹ Prop. 2021/22:231 s. 84.

bestämmelserna om våldtäkt eller sexuellt tvång, är det enligt representanter för Åklagarmyndigheten inte omöjligt att denne skulle kunna fällas till ansvar. Detsamma skulle kunna gälla vid direktströmmade föreställningar med sexuellt innehåll, så kallade ”cam shows”, där någon instruerar den som filmas vad personen ska göra.¹² Utifrån utredningens kännedom har dock inte våldtäkt eller sexuellt övergrepp på distans prövats rättsligt när det gäller vuxna.

I intervjustudien som utredningen har beställt, *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion*¹³, förekommer många vittnesmål om våldtäkt och sexuella övergrepp. Av de 26 deltagarna är det 15 som svarat ja på frågan om de blivit våldtagna eller tvingade till sex. Men det finns inga uppgifter om i vilken omfattning dessa händelser har anmälts och det är därför inte möjligt att uttala sig om i vilken omfattning rekvisiten för de påstådda brotten skulle ha bedömts uppfylla vid en domstolsprövning.¹⁴

18.2.2 Misshandel

Brottet misshandel finns i brottsbalkens 3 kapitel, om brott mot liv och hälsa.

5 § Den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Av de 25 kvinnor och 1 man som medverkat i intervjustudien uppger majoriteten att de har utsatts för olika typer av fysiskt våld.¹⁵ Bland annat uppgav 16 personer att de i samband med att de fotograferades eller filmades för pornografi har fått fysiska skador. Det framgår dock inte om någon av dessa har polisanmält händelsen och det går inte heller att uttala sig om huruvida det varit fråga om en brottslig gärning. Som framgått ovan är det ovanligt, om det ens förekommer, att någon anmäler misshandel och uppger att det skett i samband med produktion av pornografi. Utredningen känner inte till att

¹² Fokusgrupp för analys av brottslighet kopplat till pornografi 2023-06-19.

¹³ Donevan m.fl. (2023).

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid. Se även kapitel 6 och 7.

misshandel i samband med produktion eller distribution av pornografi någon gång har prövats rättsligt.

18.2.3 Olaga hot

Brottet olaga hot finns i brottsbalkens 4 kapitel, om brott mot frihet och frid.

5 § Den som hotar någon annan med brottslig gärning på ett sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig rädsla för egen eller annans säkerhet till person, egendom, frihet eller frid, döms för olaga hot till böter eller fängelse i högst två år.

Företrädare för verksamheter som möter stödsökande har uppgett att det är vanligt att personer som söker stöd hos dem berättar om att de utsatts för hot för att förmå dem att delta i produktion av pornografi. I intervjustudien uppger 19 personer att de har blivit hotade på något sätt i samband med pornografiproduktion.¹⁶ Vad hoten består av och närmare om i vilket sammanhang de framförts framkommer inte. Det går därför inte att uttala sig om ifall de hoten i lagens mening utgjort olaga hot. Utredningen känner inte till några polisanmälningar eller lagföringar som avser olaga hot i samband med produktion av pornografi där de som medverkat varit medvetna om att de filmas för pornografi.

Brottet olaga hot kan även bli aktuellt om någon hotar en annan med att sprida avklädda eller sexuella bilder på en sida eller forum där pornografiskt material finns, eftersom att sprida en bild eller annan uppgift om någons sexualliv eller nakna kropp kan utgöra ett brott (olaga integritetsintrång, 4 kap. 6 c § brottsbalken). Det finns avgöranden där en person dömts för olaga hot, för att ha hotat med att sprida sådana filmer eller bilder, både när det gäller barn¹⁷ och vuxna.¹⁸

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Hovrätten för västra Sverige B 3593-21. 2021-09-27. Se vidare kapitel 7.

¹⁸ Svea hovrätt B 3668-20. 2020-09-14. Se vidare kapitel 6.

18.2.4 Kränkande fotografering

Brottet kränkande fotografering finns i brottsbalkens 4 kapitel, om brott mot frihet och frid.

6 a § Den som olovligen med tekniskt hjälpmedel i hemlighet tar upp bild av någon som befinner sig inomhus i en bostad eller på en toalett, i ett omklädningsrum eller ett annat liknande utrymme, döms för kränkande fotografering till böter eller fängelse i högst två år.

Till ansvar ska det inte dömas om gärningen med hänsyn till syftet och övriga omständigheter är försvarlig.

Första stycket gäller inte den som med tekniskt hjälpmedel tar upp bild av någon som ett led i en myndighets verksamhet.

För att brottet kränkande fotografering ska vara aktuellt när det gäller produktion och distribution av pornografi räcker det inte med att någon har fotats eller filmats. Förutsättningar för straffansvar är att den som filmas eller fotograferas inte har givit sitt samtycke och att fotograferingen sker i hemlighet för den fotograferade. Vidare finns, som framgår av lagtexten ovan, begränsningar i fråga om i vilka utrymmen fotograferingen ska ha skett. Det kan handla om att fotografera från så långt avstånd att en person som befinner sig i en bostad inte uppfattar fotograferingen. Vidare omfattas sådana fall där den som fotograferas till exempel sover eller är medvetlös eftersom personen då inte uppfattar fotograferingen, trots att den sker helt öppet. Även fall där fotografen har förklarat att kameran inte är i gång, trots att så är fallet, omfattas.

Tillämpningsområdet för kränkande fotografering sammanfaller i viss mån med bestämmelserna om sexuellt ofredande, barnpornografibrott och olaga våldsskildring. Om förutsättningar föreligger att döma för såväl kränkande fotografering som sexuellt ofredande bör det, enligt förarbeten, vara möjligt att döma för båda brotten i brottskonkurrens. Detsamma torde, enligt förarbeten, gälla barnpornografibrott och olaga våldsskildring av normalgraden.¹⁹

Kränkande fotografering är inte ett brott som blir aktuellt i fall då den person som utsätts vet att någon filmar eller fotograferar, oavsett om det sker mot personens vilja eller inte. I kapitel 6 redo-

¹⁹ Prop. 2012/13:69 s. 40–41.

görs för avgöranden där personer dömts för kränkande fotografering för att ha spridit en smygtagen film som pornografi.²⁰

18.2.5 Olaga integritetsintrång

Brottet olaga integritetsintrång finns i brottsbalkens 4 kapitel, om brott mot frihet och frid.

6 c § Den som gör intrång i någon annans privatliv genom att sprida

1. bild på eller annan uppgift om någons sexualliv,
2. bild på eller annan uppgift om någons hälsotillstånd,
3. bild på eller annan uppgift om att någon utsatts för ett brott som innefattar ett angrepp mot person, frihet eller frid,
4. bild på någon som befinner sig i en mycket utsatt situation, eller
5. bild på någons helt eller delvis nakna kropp

döms, om spridningen är ägnad att medföra allvarlig skada för den som bilden eller uppgiften rör, för olaga integritetsintrång till böter eller fängelse i högst två år.

Det ska inte dömas till ansvar om gärningen med hänsyn till syftet och övriga omständigheter var försvarlig.

6 d § Om brott som avses i 6 c § är grovt, döms för grovt olaga integritetsintrång till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen med hänsyn till bildens eller uppgiftens innehåll eller sättet för eller omfattningen av spridningen var ägnad att medföra mycket allvarlig skada för den som bilden eller uppgiften rör.

Brottet olaga integritetsintrång kan bli aktuellt kopplat till spridning av pornografi i fall där någon spridit bilder eller filmer med sexuellt eller naket innehåll utan att alla som förekommer i materialet har godkänt det.

²⁰ Exempel på detta är Skaraborgs tingsrätt B 4876-21. 2023-04-13; Södertörns tingsrätt B 12121-21. 2023-04-03. Se vidare kapitel 6.

Med spridning avses att uppgifterna görs tillgängliga för fler än ett fåtal personer. Det krävs inte att dessa faktiskt tagit del av uppgifterna. Att spridningen ska utgöra ett intrång i någons privatliv innebär att den ska ske mot personens vilja, i strid med ett förtroende eller utan personens giltiga samtycke.²¹

För att det ska vara fråga om en straffbar gärning krävs att spridningen ska vara ägnad att medföra allvarlig skada för den som bilden eller uppgiften rör. Något krav på att sådan skada uppkommit i det enskilda fallet finns inte, utan det är enligt förarbetena tillräckligt att spridningen typiskt sett medför sådan skada.²²

I förarbetena tas så kallad hämndporr upp som ett exempel på bilder på sexuella handlingar vars spridning omfattas av lagen.²³ Hämndporr brukar beskrivas som att en person sprider filmer eller bilder med sexuell innebörd efter att en relation har tagit slut, vanligen för att påföra skuld och skam på den som förekommer i materialet. Även att sprida en bild eller film av en tillfällig sexuell förbindelse kan utgöra olaga integritetsintrång, oavsett om samtycke för själva upptagningen har förelegat.

En gärning som utgör olaga integritetsintrång kan även utgöra förtalsbrott. I förarbetena framgår att även om det finns många likheter mellan brottstyperna har olaga integritetsintrång den personliga integriteten som skyddsintresse medan förtalsbrottet skyddar den ära och det anseende någon har hos andra. Som huvudregel bör det i ett sådant fall dömas för båda brotten i konkurrens.²⁴

Det finns ett flertal avgöranden i domstol avseende både så kallad hämndporr och annan spridning i pornografiskt syfte.²⁵

²¹ Prop. 2016/17:222 s. 33, 38.

²² Prop. 2016/17:222 s. 39.

²³ Prop. 2016/17:222 s. 34.

²⁴ Prop. 2016/17:222 s. 97.

²⁵ Exempel på detta är Svea hovrätt B 3899-21. 2023-01-27; Svea hovrätt B 3668-20. 2020-09-14. Se vidare kapitel 6.

18.2.6 Bestämmelser som rör prostitution

Köp av sexuell tjänst

Brottet köp av sexuell tjänst finns i brottsbalkens 6 kapitel, om sexualbrott.

11 § Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, döms för köp av sexuell tjänst till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

Koppleri

Även brottet koppleri finns i brottsbalkens 6 kapitel, om sexualbrott.

12 § Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, döms för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, ska han eller hon, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grovt koppleri till fängelse i lägst två och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Brotten köp av sexuell tjänst och koppleri har sällan prövats i samband med produktion av pornografi

Företrädare för verksamheter som erbjuder stöd har uppgett för utredningen att det är vanligt att sexköpare vill filma, men att det ofta är oklart om syftet med filmerna är att spara för privat bruk eller för att sprida i pornografiskt syfte.

I ett avgörande den 7 april 2022 i Södertälje tingsrätt dömdes en man för köp av sexuell tjänst. Han uppgav att han hade betalat för att få medverka i en inspelning av en pornografisk film, vilket inte godtogs av tingsrätten som ansåg att han betalat för köp av en sexuell tjänst.²⁶

I samma avgörande dömdes en annan man för koppleri för att ha främjat köpet av en sexuell tjänst, på grund av att han mottagit betalningen av mannen som dömdes för köp av sexuell tjänst. Han hade även skött kontakterna innan och skickat en prislista.

Domen i den del som avsåg köp av sexuell tjänst överklagades inte, så tingsrättens dom i det fallet har inte prövats i högre instans. Domen om koppleri överklagades däremot. I avgörandet den 5 juni 2022 i Svea hovrätt friades mannen, eftersom de sexuella aktiviteterna ansågs ha skett inom ramen för ett bolag där kvinnan som skulle medverka var delägare av vissa delar av verksamheten och ersättningen hade betalats till bolaget. Därför ansågs mannen inte ha främjat eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att målsäganden haft en tillfällig sexuell förbindelse.²⁷

Enligt representanter för Åklagarmyndigheten innebär inte hovrättsavgörandet att det är uteslutet att koppleri kan bli aktuellt om exempelvis män betalar för köp av sex och de sexuella handlingarna samtidigt filmas i syfte att distribueras som pornografi. Det viktiga är kunna visa att rekvisiten i koppleriparagrafen är uppfyllda.²⁸ Den friande domen avseende koppleri baseras på omständigheten att målsäganden ansågs ha möjlighet att ta del av ersättningen genom delägandet. Såvitt utredningen känner till har det inte prövats vid fler tillfällen om betalning för att få medverka i produktion av pornografi är att anse som köp av sexuell tjänst.

För att det ska bli fråga om köp av sexuell tjänst krävs att den omfattar någon typ av fysisk beröring. Det grundar sig i att det av förarbetena till den tidigare lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster (även kallad sexköpslagen) framgår att med sexuell förbindelse avses främst samlag, men även annat sexuell umgänge. Med sexuell umgänge avsågs, förutom samlag, främst någorlunda varaktig beröring av den andres könsorgan eller beröring av den andres kropp med det egna könsorganet. Den bedömningen kvarstod när

²⁶ Södertälje tingsrätt B 2265-21. 2022-04-07.

²⁷ Södertälje tingsrätt B 2265-21. 2022-04-07; Svea hovrätt B 4927-22. 2022-06-05.

²⁸ Fokusgrupp för analys av brottslighet kopplat till pornografi 2023-06-19.

förbudet mot köp av sexuell tjänst i stället togs in i brottsbalken och gäller fortsatt. Av kommentarer till författningen framgår att nakenposering inte omfattas.²⁹ Det innebär att betalning för att någon ska utföra en sexuell handling som den som betalar kan ta del av via internet inte kan vara köp av sexuell tjänst.

I februari 2022 gavs en särskild utredare i uppdrag att bland annat se över regelverket om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst och koppleri i fråga om prostitution genom användande av internetbaserade verktyg. Uppdraget omfattar i synnerhet minderåriga och så kallad sugardejting, men översynen ska enligt direktiven omfatta alla åldrar. Uppdraget ska redovisas senast den 24 november 2023.³⁰ Om köp av sexuell tjänst och koppleri i framtiden även skulle omfatta handlingar som utförs på distans, skulle detta kunna få till följd att fler gärningar faller inom ramen för dessa straffbestämmelser. Detta skulle såklart även vara gällande i förhållande till vad som anses som straffbara gärningar kopplat till produktion av pornografi.

18.2.7 Människohandel för sexuella ändamål

Brottet människohandel finns i brottsbalkens 4 kapitel, om brott mot frihet och frid.

1 a § Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom

1. olaga tvång,

2. vilseledande,

3. utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ, eller

4. annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ

rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

²⁹ Prop. 1997/98:55 s. 137.

³⁰ Dir. 2022:7, Dir. 2023:17.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktسام beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt arton år.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

I förarbetena till bestämmelserna om människohandel framgår att sexuell exploatering i form av utnyttjanden av vuxna i pornografiska sammanhang är ett förfarande som kan träffas av straffbestämmelsen om människohandel.³¹ Det är därmed tydligt att människohandelsbrottet bör kunna bli aktuellt vid produktion eller distribution av pornografi. Utredningen känner till ett avgörande som avser människohandel kopplat till produktion eller distribution av pornografi. Den sexuella exploatering som ligger till grund för avgörandet omfattar både prostitution och att producera och distribuera filmer med pornografiskt innehåll. Avgörandet beskrivs närmare i kapitel 6.³²

18.3 Pornografiskt utnyttjande av barn är förbjudet

Att skildra ett barn i pornografisk bild utgör i de allra flesta fall ett brott (undantag från förbudet redovisas nedan) om gärningsmannen har uppsåt till eller är oaktسام beträffande omständigheten att det barn som skildras är under 18 år. Den handling som dokumenteras i en sådan skildring kan därutöver utgöra ett sexualbrott.

18.3.1 Barnpornografi

Brottet barnpornografi finns i brottsbalkens 16 kapitel, om brott mot allmän ordning.

10 a § Den som

1. skildrar barn i pornografisk bild,
2. sprider, överlåter, upplåter, förevisar eller på annat sätt gör en sådan bild av barn tillgänglig för någon annan,
3. förvärvar eller bjuder ut en sådan bild av barn,

³¹ Prop. 2017/18:123 s. 40.

³² Hovrätten över Skåne och Blekinge B 800-22. 2022-07-08.

4. förmedlar kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel med sådana bilder, eller

5. innehar en sådan bild av barn eller betraktar en sådan bild som han eller hon berett sig tillgång till

döms för barnpornografibrott till fängelse i högst två år.

Är ett brott som avses i första stycket ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Med barn avses en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år. Är pubertetsutvecklingen fullbordad, ska ansvar för gärning enligt första stycket 2–5 dömas ut bara om det av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under arton år.

Till ansvar för gärning som avses i första stycket 1 ska dömas även den som inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den som skildras är under arton år.

Den som i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte av oaktsamhet sprider en sådan bild som avses i första stycket, döms som sägs där eller i andra stycket.

Är brott som avses i första stycket att anse som grovt, döms för grovt barnpornografibrott till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet har begåtts yrkesmässigt eller i vinstsyfte, utgjort ett led i brottslig verksamhet som utövats systematiskt eller i större omfattning, avsett en särskilt stor mängd bilder eller avsett bilder där barnen är särskilt unga, utsätts för våld eller tvång eller utnyttjas på annat särskilt hänsynslöst sätt.

10 b § Förbuden i 10 a § mot skildring och innehav gäller inte den som enligt första eller andra stycket i den paragrafen framställer en pornografisk bild av barn, om skillnaden i ålder och utveckling mellan den avbildade personen och den som framställer bilden är ringa och omständigheterna i övrigt inte påkallar att ansvar döms ut.

Inte heller gäller förbuden den som tecknar, målar eller på något annat liknande hantverksmässigt sätt framställer en sådan bild, om bilden inte är avsedd att spridas, överlåtas, upplåtas, förevisas eller på annat sätt göras tillgänglig för andra.

Även i andra fall ska en gärning inte utgöra brott, om gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig.

Barnpornografi är undantaget från tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens respektive tillämpningsområden, och i princip alla former av befattning med sådana bilder är kriminaliserad genom bestämmelsen i brottsbalken.

I barnpornografibestämmelsen avses med barn en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år. Är pubertetsutvecklingen fullbordad är det fråga om barnpornografibrott endast i sådana fall där det framgår av bilden och omständigheterna kring den, att den avbildade personen är under arton år. Detta gäller dock inte den som har skildrat en person i pornografisk bild. I sådana fall är det att anse som barnpornografibrott om den avbildade är under 18 år, oavsett om pubertetsutvecklingen är fullbordad eller inte. För den som har skildrat en person under 18 år i barnpornografisk bild, är det tillräckligt att gärningsmannen varit oaktsam beträffande omständigheten att den som skildras är under arton år. I övriga fall krävs uppsåt i förhållande till den omständigheten.

Rekvisitet gällande pubertetsutvecklingen innebär att spridning av material med pubertetsutvecklade barn på exempelvis webbplatser för pornografi inte alltid utgör ett barnpornografibrott. Bakgrunden till detta är att det är i princip omöjligt för den som till exempel spider eller innehar en pornografisk bild av en fullt pubertetsutvecklad person att avgöra om personen som avbildas fyllt 18 år eller inte.³³

Lagstiftningen om barnpornografi syftar främst till att skydda barn i allmänhet från att den typen av material tillgängliggörs. Det är anledningen till att brottet är placerat i brottsbalkens 16 kapitel, om brott mot allmän ordning. Det innebär att en förövare kan åtalas även om de utsatta barnen inte kan identifieras.

Om ett identifierat barn har utsatts för ett sexualbrott, till exempel våldtäkt mot barn eller utnyttjande av barn för sexuell posering, är det enskilda barnet målsägande i det ärendet. Gärningsmannen kan sedan även dömas för barnpornografibrott om rekvisiten för det är uppfyllt, dvs. om personen har skildrat barn i pornografisk bild. Gärningsmannen döms då i konkurrens för olika brott eftersom det är olika syften med de olika bestämmelserna.³⁴

³³ Prop. 2009/10:70 s. 24.

³⁴ En särskild utredare har fått i uppdrag att ta ställning till om brottsbeteckningarna barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott bör ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn (dir 2022:7). Uppdraget ska redovisas senast den 24 november 2023.

I utredningens uppdrag ingår barnpornografi som förekommer i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma. Det innebär att det främst är skildringar av äldre barn som omfattas. Det saknas kunskap om hur vanligt det är att barn och ungdomar är avbildade med nakenbilder eller sexuella handlingar på nätet, i pornografiska sammanhang där vuxna förekommer.³⁵ Den intervjustudie som utredningen har beställt visar dock att flera av de personer som har varit i behov av skydd, stöd eller vård på grund av medverkan eller exploatering i pornografiska sammanhang, har filmats redan innan de var 18 år gamla. Medelåldern var 16,5 år.³⁶ Det finns också många barn som i olika undersökningar vittnar både om att bilder eller filmer av dem med sexuellt innehåll spridits på nätet, eller att de blivit tillfrågade om att skicka sådant material på sig själva mot betalning. Detta beskrivs närmare i kapitel 7.

I ett avgörande den 25 mars 2021 i Hovrätten för västra Sverige åtalades två män för bland annat barnpornografibrott efter att den ena mannen i smyg filmat när den andre mannen (som också var ovetande om att de filmades) hade sex med en flicka som var under 18 år. Den man som hade sex med flickan hade sedan spridit filmen på en sida för pornografi. Mannen som filmade dömdes för kränkande fotografering och barnpornografibrott efter att i smyg ha filmat när två personer hade sex, varav en person var under 18 år. Av domskälen framgår att han har insett att målsäganden var under 18 år och att han filmade en sexuell handling. Han dömdes därför för barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § 1 p. brottsbalken. Ingen av männen dömdes för spridningen. I domskälen anförs följande: ”För ansvar fordras dock att pubertetsutvecklingen hos målsäganden inte var avslutad eller att det av bilden och omständigheterna kring den framgår att hon var under 18 år. Någon utredning till stöd för att målsägandens pubertetsutveckling inte var avslutad har inte förebringats. Med tanke på filmens låga kvalitet framgår det inte heller av den att den avbildade personen är under 18 år.”³⁷

³⁵ Svedin (2023). *Barn och ungdomar exploaterade i någon form av pornografiskt material. En litteraturöversikt*. Bilaga 9 till detta betänkande.

³⁶ Donevan m.fl. (2023).

³⁷ Hovrätten för Västra Sverige. B 5563-20. 2021-03-25.

18.3.2 Utnyttjande av barn för sexuell posering

Brottet utnyttjande av barn för sexuell posering finns i brottsbalkens 6 kapitel, om sexualbrott.

8 § Den som främjar eller utnyttjar att ett barn under femton år utför eller medverkar i sexuell posering, döms för utnyttjande av barn för sexuell posering till fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som försätter barnet i eller utnyttjar att barnet av någon annan försätts i en situation som innebär sexuell posering.

Första stycket gäller även den som begår en gärning som avses där mot ett barn som fyllt femton men inte arton år, om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling.

Om brottet är grovt, döms för grovt utnyttjande av barn för sexuell posering till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

Utnyttjande av barn för sexuell posering kan exempelvis utgöras av att en eller flera personer tittar på ett barn som utför en handling som för en vuxen är av ”klar och otvetydig sexuell karaktär” eller ett barn som befinner sig i en position som utgör ”ohöljd exponering av sexuell innebörd”. Det kan också vara fråga om dokumentering av en sådan situation.³⁸ Smygfilmning har inte bedömts omfattas av bestämmelsen. Då är det i stället brotten kränkande fotografering eller barnpornografibrott som blir aktuella.³⁹

Brottet avser främst gärningar mot barn under 15 år. Om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling, kan även den som begår en gärning mot ett barn som fyllt femton men inte arton år, dömas till ansvar. Det framgår av förarbetena att det är tillräckligt för straffansvar om barnet har fyllt 15 år att poseringen typiskt sett är sådan att barnets hälsa eller utveckling kan skadas. Exempel på när detta är tillämpligt är fall då poseringen skett mot ersättning, under tvång, om barnet blivit vilselett eller om någon övertalat eller på annat sätt påverkat barnet att posera i en för barnet typiskt sett skadlig miljö. I förarbeten exemplifieras detta med sexklubbar eller för framställning av pornografiska bilder⁴⁰, men i dag har brotten, enligt

³⁸ Prop. 2004/05:45 s. 146.

³⁹ Kommentarer till BrB 6 kap. 8 § Lexino.

⁴⁰ Prop. 2004/05:45 s. 146–147.

representanter för Åklagarmyndigheten, förflyttats från sexklubbar till internet eller darknet.

Det finns många avgöranden avseende utnyttjande av barn för sexuell posering, där en vuxen har förmått ett barn att filma sig själv och därefter skicka filmen till den vuxne, med eller utan betalning inblandad.⁴¹

18.3.3 Andra sexualbrott mot barn

De flesta bestämmelser om sexualbrott mot barn avser barn som inte har fyllt 15 år. Om barnet däremot är en ”avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut” kan beträffande vissa av brotten ansvar förekomma även i de fall då barnet fyllt 15, men inte 18 år.

Våldtäkt mot barn

Brottet våldtäkt mot barn finns i brottsbalkens 6 kapitel, om sexualbrott.

4 § Den som, med ett barn under femton år, genomför ett vaginalt, analt eller oralt samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt mot barn till fängelse i lägst tre och högst sex år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling.

Första stycket gäller även den som begår en gärning som avses där mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

Om ett brott som avses i första eller andra stycket är grovt, döms för grov våldtäkt mot barn till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller

⁴¹ Exempel på detta är Hovrätten för Västra Sverige B 1469-22. 2023-02-20. Se vidare kapitel 7.

om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Sexuellt utnyttjande av barn

Brottet sexuellt utnyttjande av barn finns i brottsbalkens 6 kapitel, om sexualbrott.

5 § Är ett brott som avses i 4 § första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för sexuellt utnyttjande av barn till fängelse i högst fyra år.

Sexuellt övergrepp mot barn

Brottet sexuellt övergrepp mot barn finns i brottsbalkens 6 kapitel, om sexualbrott.

6 § Den som, med ett barn under femton år eller med ett barn som fyllt femton men inte arton år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket, genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§, döms för sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i lägst sex månader och högst två år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i högst ett år.

Om brottet är grovt, döms för grovt sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i lägst ett år och sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

Dessa brott har sannolikt inte prövats kopplat till sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma

Om någon utsätter ett barn för ett sexualbrott och brottet dokumenteras kan gärningspersonen dömas både för barnpornografibrottet och sexualbrottet.

Det krävs varken att gärningspersonen själv fysiskt har genomfört handlingen eller deltagit på distans för att dömas till ansvar eftersom det enligt bestämmelserna även är straffbart att på ett otillbörligt sätt förmå barnet att företa eller tåla en sådan handling.⁴²

Utredningen har inte kännedom om några avgöranden i domstol där det varit fråga om ett barn som har utsatts för ett sexualbrott, som skildrats och spridits i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma.

18.3.4 Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling

Brottet utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling finns i brottsbalkens 6 kapitel, om sexualbrott.

9 § Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, förmår ett barn som inte fyllt arton år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling, döms för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

För att rekvisitetet om att ”företa eller tåla en sexuell handling” ska vara uppfyllt krävs inte att gärningspersonen och offret är på fysiskt samma plats, utan det är tillräckligt att handlingen har en påtaglig sexuell prägel.⁴³ En person kan alltså dömas för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling om personen förmått barnet att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling mot sig själv. Detta är en skillnad mot köp av sexuell tjänst av en person som är över 18 år, som endast avser sådana gärningar där de inblandade befinner sig på samma plats.

Bestämmelsen är i praktiken tillämplig när barnet är 15–17 år, eftersom yngre barn skyddas enligt bestämmelserna om bland annat våldtäkt mot barn. Bestämmelsen är subsidiär till övriga bestäm-

⁴² Prop. 2021/22:231 s. 87.

⁴³ Prop. 2021/22:231 s. 84.

melser om sexualbrott i brottsbalkens sjätte kapitel. Det innebär att den bara blir aktuell om rekvisiten i 1–8 §§⁴⁴ inte går att bevisa.

Barn i åldern 15–17 år har ett starkare straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar än vad vuxna har, men skyddet är inte det samma som för yngre barn eftersom barn i denna åldersgrupp har en rätt till sexuellt självbestämmande. Det kan dock ifrågasättas om försäljning av en sexuell handling bör ses som en del av ett barns sexuella självbestämmande. En utredare har därför fått i uppdrag att bland annat se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år, särskilt i förhållande till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Uppdraget ska redovisas senast den 24 november 2023.⁴⁵

18.4 Hinder för att anmäla, utreda och lagföra brott mot person vid produktion och distribution av pornografi

I detta avsnitt beskrivs gemensamt hinder för att anmäla, utreda och lagföra de olika brott som beskrivits i föregående avsnitt.

18.4.1 Brotten anmäls sällan

Det förekommer sällan att polisen får in anmälningar om brott som uppges ha begåtts vid produktion av pornografiska skildringar. Det gäller både pornografi där vuxna förekommer och dokumenterade sexuella övergrepp där äldre barn utnyttjas i pornografiskt syfte.⁴⁶ Något vanligare är det att brott som rör distribution av pornografiskt material anmäls. Utredningens bedömning är att det låga antalet anmälningar inte beror på att så få personer utsätts för övergrepp som skulle kunna utgöra ett brott, utan främst på att anmälningsbenägenheten är låg.

Verksamheter som möter stödsökande uppger samstämmigt att många av deras klienter drar sig för att anmäla brott. Novahuset erfar

⁴⁴ Dessa brott är våldtäkt, sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, samlag med avkomling och utnyttjande av barn för sexuell posering.

⁴⁵ Dir. 2022:7. *Barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa frågor om brott mot kvinnor och äldre.*

⁴⁶ Brott mot yngre barn, som inte omfattas av utredningens uppdrag, omfattas inte av denna beskrivning.

att många i målgruppen upplever en kontrollförlust vid polisanmälan eller känner skuld över vad de själva har gjort. Mest komplext är det när någon, särskilt barn, har förmåtts eller tvingats att ta bilder eller filmer av sig själva och förövaren inte ens varit på plats rent fysiskt.

Ellencentrets psykologer uppger att många inte orkar gå igenom en rättsprocess och är rädda att deras liv ska förstöras genom att fler, till exempel deras föräldrar, får veta vad de varit utsatta för. Många är också uppgivna och utgår från att fallet bara kommer att läggas ner. De som arbetar på Ellencentret konfirmerar också att även deras upplevelse är att det ofta är så, att fall läggs ner eller att upplevelsen för den som anmäler inte blir bra. För att det ska lyckas och någon ska orka hela processen behöver den utsatta själv ha samlat mycket information och därtill ha mycket stöd från sin omgivning. Därför stöttar de om någon anmäler, men de pressar inte den utsatta att göra det. De flesta anmäler inte. De psykologer som är verksamma vid Ellencentret kan komma på ett fall där någon anmält ett brott kopplat till pornografi som har lett till fällande dom.⁴⁷

När någon väl anmäler är Ellencentrets erfarenhet att det oftast är för att skydda andra, till exempel att den pojkvän som utsatt dem har en ny flickvän som de tror kan råka illa ut. Det kan även gälla förövare som inte varit närstående.⁴⁸

Vidare tyder den information som utredningen har fått på att den som utsätts i vissa fall inte vet vad som kan vara ett brott. Regionkoordinatören mot prostitution och människohandel som arbetar med barn i Stockholm menar att ett stort hinder för att framför allt barn ska söka hjälp är att de ser sig själva som delaktiga snarare än utsatta. I så fall är det inte heller troligt att man gör en anmälan. Även representanter för Polismyndigheten som arbetar med internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn och representanter för Åklagarmyndigheten instämmer i att många barn inte vet att det kan vara ett brott som de har utsatts för.⁴⁹ De verksamheter som utredningen träffat menar samstämigt att någon som förmåtts att företa en sexuell handling mot sig själv ofta känner skuld och delaktighet. Hinder för att anmäla kan då både vara skuld och skam och att den utsatta inte uppfattar att det är ett brott, utan att hen själv är ansvarig.

⁴⁷ Ellencentret. Intervju 2023-06-08.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Fokusgrupp för analys av brottslighet kopplat till pornografi 2023-06-19.

En person kan även tro att om personen gått med på något mot betalning så går det inte att anmäla om hen utsätts för något annat. Det finns en känsla av att man får skylla sig själv. Även om den utsatta inte fått betalt, vilket typiskt sett är fallet när det gäller olaga integritetsintrång, kan det vara så att varken den som utsätts eller den sprider känner till att det är kriminaliserat, särskilt bland unga där brottet är vanligast, enligt en uppskattning av representanter för Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten⁵⁰.

Personer som befinner sig i Sverige för prostitution, oavsett om de kommit hit frivilligt eller om de är offer för människohandel, anmäler oftast inte brott, enligt representanter för Åklagarmyndigheten som utredningen har träffat. Representanter för Åklagarmyndigheten menar att de som utsätts i prostitution inte anser att de har något att tjäna på att anmäla brott om de skulle ha filmats för pornografi eller om de som utnyttjar dem anhålls, eftersom de många gånger är beroende av inkomsten för att försörja sina familjer. Generellt sett menar representanterna från Åklagarmyndigheten att det inte heller är vanligt att personer med svensk bakgrund som befinner sig i prostitution anmäler brott, varför utnyttjande i pornografi inte heller uppmärksammas den vägen.⁵¹

Den grupp som till störst del anmäler brott, enligt representanter för de olika polisregionerna, är kvinnor som utsätts genom att en tidigare partner sprider filmer eller bilder efter det att relationen har tagit slut eller genom att en tillfällig sexuell förbindelse har filmats, med eller utan samtycke, och sedan spridits.⁵²

Den som anmäler någon av de aktuella brotten behöver göra det genom en personlig kontakt, via telefon eller på en polisstation. Enligt representanter för Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten skulle det kunna utgöra ett hinder för vissa att anmäla. Särskilt för yngre personer skulle det kunna kännas enklare att kunna göra en anmälan via internet. För brott som är så kränkande för integriteten krävs dock, enligt företrädare för Polismyndigheten, ett mycket säkert system för att anmälan via internet skulle kunna implemen-

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² Polisregionerna Mitt, Nord, Syd, Väst och Öst. Gemensam intervju 2023-05-24.

teras. Exempelvis måste det kunna gå att säkerställa att det alltid finns någon som kan ta del av anmälningen omedelbart.⁵³

18.4.2 Rädsla för ett dåligt bemötande kan göra att utsatta inte anmäler

För den som vågar kontakta polisen är ett bra bemötande, enligt många som utredningen har träffat, avgörande för att våga gå vidare med anmälan. Det är tyvärr vanligt att de utsatta tror att polisen inte kommer att göra något och därför är det viktigt att signalera att detta är brott som polisen har kunskap om. Representanter för Novahuset menar att bemötandet och kunskapen vid polisen varierar och att det är en faktisk risk att bemötandet inte blir bra.

Storasystrerapporten från 2021 bekräftar bilden som flera av stödverksamheterna har, att det inte är säkert att bemötandet blir bra om man anmäler sexualbrott.⁵⁴ Där lyfts bland annat att Riksrevisionen kunnat se att endast 60 procent av de som anmält våldtäkt fått den obligatoriska frågan om de önskar kontakt med brottsofferstödande verksamhet. Att jämföra med de som anmälde cykelstölder genom muntlig kontakt, där 81 procent fick frågan.⁵⁵ I Storasystrerapporten refereras även till forskning som visar att poliser som möter kvinnor som anmäler våldtäkt själva uppger att de saknar stöd och förutsättningar för att stödja målsägande på det sätt de önskar.⁵⁶

En kvinna som utredningen har träffat, vars förövare dömts till ett fängelsestraff, har varit öppen med att hon har haft både positiv och negativ erfarenhet av att polisanmäla. Hon berättar för utredningen att när hon först tog kontakt med polisen för att anmäla sin förövare upplevde hon att hon fick ett dåligt bemötande och att de som tog emot anmälan tyckte att hon fick skylla sig själv. Det gjorde att hon valde att inte fullfölja anmäla och återgick till samma utsatthet. När hon senare kontaktade polisen igen och anmälde vad hon utsatts för fick hon ett helt annat bemötande och vågade öppna upp sig. Hon

⁵³ Det pågår ett arbete med att utveckla digitala tjänster inom Polismyndigheten. Enligt vad utredningen känner till finns inom det arbetet inga planer i närtid som rör anmälan via internet av brott med integritetskränkande karaktär.

⁵⁴ Organisationen Storasystrer (2021). *Storasystrerapporten 2021 Fokus: Polisanmälan och rättsprocess*.

⁵⁵ Riksrevisionen (2021 a). *Effektiviteten i Polismyndighetens arbete med information till brottsutsatta* RiR 2021:20.

⁵⁶ Rudolfsson (2022). *At Least I Tried': Swedish Police Officers' Experiences of Meeting with Women Who Were Raped*. J Police Crim Psych.

menar i efterhand att det bemötande hon fick från poliser och målsägandebitråde som trodde henne var viktigare än själva domen för hennes eget välmående och möjlighet att börja bearbeta sitt trauma.⁵⁷

Målsägandebiträdets roll i att en person ska känna sig bemött på ett gott sätt framhålls av Åklagarmyndigheten i den rättsliga vägledningen *Bemötande av brottsoffer*.⁵⁸ Den som har utsatts för sexualbrott har som huvudregel rätt att få ett målsägandebitråde, och sedan år 2018 ska anmälan om målsägandebitråde göras omedelbart när förundersökningen har inletts eller återupptagits.⁵⁹ Ett målsägandebitråde ska ta tillvara målsägandens intressen i målet och lämna stöd och hjälp till målsäganden både under förundersökningen och rättegången. Målsägandebiträdet ska upplysa målsäganden om förfarandet och de regler som gäller för detta, framföra målsägandens önskemål rörande olika handlägningsfrågor och bevaka att förhör med målsäganden sker på ett tillbörligt sätt. Ett tidigt förordnande av ett målsägandebitråde innebär enligt Åklagarmyndigheten att brottsoffret kan få hjälp och stöd redan vid första förhöret. Det kan vara avgörande för brottsoffrets fortsatta medverkan i utredningen.⁶⁰

Särskilt viktigt med ett gott bemötande kan det vara när den som anmäler ett brott befinner sig i en särskilt utsatt situation, exempelvis på grund av skadligt bruk eller beroende. En medlem i Utan Skyddsnät beskriver ett tillfälle då hon blev filmad när hon var medvetslös och blev utsatt för ett sexuellt övergrepp. Händelsen anmäldes och åtal väcktes, men enligt kvinnan blev den som utsatte henne friad. Hennes erfarenhet är att hon inte blev trodd och hon upplevde det som att hon behandlades som kriminell i stället för att få hjälp. Kvinnan rekommenderar andra att inte anmäla, hon tycker att det medförde för många negativa konsekvenser.⁶¹

Personer som uppger att de medverkat frivilligt i pornografi instämmer i att det viktigt vilket bemötande man får, för att man ska våga anmäla ett brott. Representanter från Red Umbrella Sweden framhåller i kontakt med utredningen att om något hänt vid en inspelning som i efterhand känns som ett övergrepp skulle den som drabbats inte göra en polisanmälan eftersom det inte finns en tilltro till att polisen ska ta händelsen på allvar. Det gäller även när bilder

⁵⁷ Paulina Bengtsson. Intervju 2022-10-05.

⁵⁸ Åklagarmyndigheten (2022). *Bemötande av brottsoffer*. Rättslig vägledning 2022:10.

⁵⁹ 23 kap. 5 § rättegångsbalken.

⁶⁰ Åklagarmyndigheten (2022). Rättslig vägledning 2022:10.

⁶¹ Utan Skyddsnät. Personlig kommunikation 2023-10-19.

sprids i sammanhang som den medverkande inte samtyckt till, till exempel att filmer olovligen laddats ner och säljs vidare eller läggs upp på andra webbplatser.

En kvinna som utredningen har träffat berättar att hon har polisanmält när någon utgett sig för att vara henne och sålt hennes material. Hennes upplevelse är att det var ”läskigt” att anmäla och berätta att hon medverkade i pornografi, men att hon fått ett bra bemötande från polisen. Det som var skrämmande var framför allt att hon inte hade så mycket kunskap om hur processen skulle gå till, vilka handlingar som skulle bli offentliga och vad andra skulle kunna läsa om henne. Hon tror att om hon inte hade varit öppen med sin medverkan i pornografi hade hon inte vågat göra någon polisanmälan.⁶²

18.4.3 Det finns risk att brott mot barn 15–17 år förbises

Barn i åldern 15–17 år utgör en stor del av utredningens målgrupp. De är i många fall pubertetsutvecklade, vilket gör att den som sprider pornografiskt material där ett barn i den åldern förekommer i de flesta fall inte döms för barnpornografibrott. Barn i den åldersgruppen ska dock vara mer skyddade än vuxna och i bestämmelserna om utnyttjande av barn för sexuell posering framgår att om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling, kan den som begår en gärning mot ett barn som fyllt 15 men inte 18 år, dömas till ansvar. Det framgår av förarbetena att ett exempel på när detta är tillämpligt är just framställning av pornografiska bilder.

Sexualbrott mot barn är prioriterade brott och ska utredas skyndsamt. När det gäller internetrelaterade dokumenterade sexuella övergrepp mot barn finns enligt företrädare för Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten en upparbetad organisation, med rutiner, god kunskap och tillgång till teknisk analys. I vissa fall är dock skyddet för barn som fyllt 15 men inte 18 år rent juridiskt inte lika starkt.

Utredare vid Polismyndigheten uppger att de som utreder barnpornografibrott ibland behöver gå igenom mycket stora datamängder. Om det i ett beslag, som kan bestå av 100 000 bilder eller filmer, dyker upp material där det inte av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under 18 år⁶³ är det inte säkert

⁶² Respondent nr 6. Intervju 2022-12-01.

⁶³ 16 kap. 10 b § BrB.

att utredarna går vidare med att utreda om något annat, grövre, brott har begåtts om det inte uppenbart är något som går att utreda.

Detta gör att brott mot äldre barn kan missas, även om dokumentation skulle ha kommit Polismyndigheten tillhanda. Det beror enligt de företrädare för myndigheten som utredningen har träffat främst på att det inte finns tid och resurser för att utreda det som inte uppenbart är ett brott. Även när det gäller det som anmälts just som barnpornografibrott har polisen svårt att hinna med, vilket bland annat uppmärksammats av Riksrevisionen.⁶⁴

Det vanligaste sättet att upptäcka material där personer som är över 15 men under 18 år har utsatts för dokumenterade sexuella övergrepp är, enligt representanter för Åklagarmyndigheten, att något fall har anmälts och att utredare inom ramen för utredningen även upptäcker fler utsatta i samma i ålder i relaterat material.⁶⁵

18.4.4 Kunskap om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften hos fler skulle kunna öka chanserna att brott upptäcks

Representanter för Polismyndigheten lyfter behovet av mer kunskap om riskerna för att ett sexualbrott kan ha dokumenterats och att materialet har spridits som pornografi. Alla inom polisen, exempelvis de som tar emot anmälningar, som bemannar polisens telefon eller som utsatta kan komma i kontakt med på annat sätt, behöver ha grundläggande kunskap för att de ska fråga om den händelse som anmälts har filmats. Även utredare behöver i större omfattning än i dag fråga om brottet blivit filmat. Om det kommer fram att ett brott har filmats skulle det kunna leda till att även dokumentationen och en eventuell spridning utreds. I dag frågar man om dokumentation framför allt för att säkra bevis för sexualbrottet i sig, men det görs inte på rutin.

Att sådana rutiner saknas beror enligt representanter för Polismyndigheten troligen på att det är få som anmäler brott som begåtts i samband med produktion eller distribution av pornografi.⁶⁶

Fler specialister på sexualbrott som även har kunskap om sexuell exploatering, vilket inkluderar övergrepp vid produktion eller distri-

⁶⁴ Riksrevisionen (2021b). *Internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn – stora utmaningar för polis och åklagare*. RiR 2021:25.

⁶⁵ Åklagarmyndigheten. Intervju 2022-11-16.

⁶⁶ Polisregionerna Mitt, Nord, Syd, Väst och Öst. Gemensam intervju 2023-05-24.

bution av pornografi, inom polisen skulle öka möjligheterna att den som anmäler ett sexualbrott får frågan om ifall det som hänt har filmats. Det finns, enligt representanterna, personer inom Polismyndigheten som besitter god kompetens om detta, men de är för få och kunskapen sprids inte brett. Exempelvis uppger företrädare för polisen att kompetensen om sexualbrott bland ungdomsutredare kan vara lägre än bland barnutredare, trots att det ofta är ungdomar som både utsätts för att filmer eller bilder sprids och är de som sprider.⁶⁷

Representanter från polisregionerna uppger att vid en utredning inriktar sig polisen främst på det brott som är anmält och utreder därför inte alltid brott som är mindre allvarliga som eventuellt uppdragas under utredningen. Det kan göra att olaga integritetsintrång inte utreds även om exempelvis en våldtäkt eller sexuellt övergrepp är dokumenterat och kan ha spridits.⁶⁸

Både polis och åklagare uppger att man inte frågar på rutin om brottet har filmats när det gäller köp av sexuell tjänst, trots att det enligt företrädare för de verksamheter som möter stödsökande är vanligt förekommande. Representanter för Åklagarmyndigheten menar att det skulle vara möjligt att uppmärksamma frågan om spridningsbrott och koppling till pornografi inom utredningar om köp av sexuell tjänst eller människohandel för sexuella ändamål.

I vissa regioner upplever anställda inom polisen att det fungerar bra med speciella sektioner för att utreda sexualbrott. Det lyfts dock flera risker med specialisering. En risk är att det kan bli för smalt med specialister samlade och att man då riskerar missa om dessa brott finns med i ärenden som främst hör till andra enheter. Flera av de poliser som utredningen har träffat anser att det bör finnas specialister på sexualbrott, inklusive kopplingen till produktion och distribution av pornografi, inom alla enheter där sådana former av brott utreds.

En annan risk, som lyfts av representanter för Åklagarmyndigheten, är att specialisering inom Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten riskerar att bli arbetsuppgifter som anställda bara stannar vid en kort tid, bland annat på grund av att det kan vara tungt att bara arbeta med sexualbrott.

⁶⁷ Fokusgrupp för analys av brottslighet kopplat till pornografi 2023-06-19.

⁶⁸ Polisregionerna Mitt, Nord, Syd, Väst och Öst. Gemensam intervju 2023-05-24.

18.4.5 De tekniska resurserna hos Polismyndigheten är sammantaget för få

Som framgått ovan verkar olaga integritetsintrång vara det vanligaste brottet som anmäls med koppling till pornografi. Om ett sådant brott anmäls uppger representanter för polisen att det ofta tar lång tid innan den tekniska undersökningen genomförs. Dessa brott konkurrerar med grova brott om de resurser som finns för teknisk analys. Det gäller enligt representanterna för Polismyndigheten även för sexualbrott.

Vissa utredningsgrupper har anställt egna tekniker för att kunna genomföra analysen snabbare, men även dessa behöver ofta prioritera andra brott. I vissa fall behöver utredarna själva göra arbetet med att analysera innehåll i exempelvis mobiltelefoner, trots de egentligen inte har den rätta kompetensen. Representanter för polisen uppger att om arbetet ska bli effektivare behöver polisen ha stöd från tekniker som kan tömma telefoner och analytiker som kan undersöka och presentera det som hittats.

De representanter för Polismyndigheten och Åklagar myndigheten som utredningen har träffat uppger att det inom vissa grupper, exempelvis de som arbetar med internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn (ISÖB), finns mycket goda tekniska kunskaper, medan det saknas i andra delar av organisationen. Bland åklagare behövs kunskap för att bli bättre beställare så att polisens analytiker vet vad de ska leta efter.⁶⁹

Svårigheterna som beskrivits i kapitel 17 avseende att bevisa vem som spridit en olaga våldsskildring förekommer enligt representanter för Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten även gällande brottet olaga integritetsintrång, men eftersom det beträffande olaga integritetsintrång finns en målsägande kan det finnas bättre möjligheter att ta reda på vem som tagit fram och spridit en bild eller film.

18.4.6 Frivillighet kan vara särskilt svårt att bedöma vid produktion av pornografi

Eftersom sexualbrott vid produktion av pornografi sällan anmäls är det inte möjligt att tala om någon specifik rättspraxis. I fråga om sexualbrott mot vuxna behöver det göras en bedömning av om en

⁶⁹ Fokusgrupp för analys av brottslighet kopplat till pornografi 2023-06-19.

viss handling har utförts frivilligt eller inte, vilket enligt representanter från Åklagarmyndigheten kan vara särskilt svårt att bedöma när det gäller produktion av pornografi. Frivillighet i lagens mening tar sikte på det faktiska handlandet och inte på personens inre inställning.⁷⁰ En person kan exempelvis gå med på att ha sex i en pornografiproduktion för att få betalt fast hen inte uppskattar det, och då är det inte ett brott. En persons upplevelse av att det som hänt egentligen inte var frivilligt överensstämmer alltså inte alltid med den juridiska definitionen av bristande frivillighet.

Samtidigt är representanter från Åklagarmyndigheten tydliga med att betalning i sig inte är tillräckligt för att det ska anses föreliggande frivillighet. Frivillighet i pornografi ska bedömas på samma sätt som för övriga sexualbrott och där gäller att frivillighet ska finnas när den sexuella handlingen företas. Det har egentligen ingen betydelse om vad någon gått med på i förhand, men det kan i praktiken ändå få betydelse när rättsväsendet ska bedöma uppsåt hos gärningspersonen och det kan vara svårt att bevisa bristande frivillighet.

En person kan samtycka till ganska allvarligt våld i sexuella situationer. I förarbeten till sexualbrottslagstiftningen tas så kallat BDSM-sex upp som exempel på när det är en fråga för rättstillämpningen att bedöma sådana situationer där våld ingår som en del av frivilligt sexuellt umgänge. Där anges att om de som deltar i sexuell samvaro är överens om att våld ska ingå som en del av umgänget kan deltagandet inte anses vara en följd av våldet.⁷¹ Detta innebär dock inte att personer kan samtycka till att utsättas för hur omfattande våld som helst i samband med sexuellt umgänge.

Bestämmelsen om misshandel är tillämplig också när våld utövas i samband med sex. Frågan om hur mycket våld som kan godtas i ett sådant sammanhang får då bedömas enligt bestämmelserna om samtycke i 24 kap. 7 § brottsbalken. Där anges att en gärning som någon begår med samtycke, från den mot vilken den riktas, utgör brott endast om gärningen, med hänsyn till den skada, kränkning eller fara som den medför, dess syfte och övriga omständigheter, är oförsvarlig. Av författningskommentarer framgår att samtycke utesluter generellt ansvar vid ringa misshandel, och i vissa fall ansvar för miss-

⁷⁰ Prop. 2017/18:177 s. 33.

⁷¹ Prop. 2017/18:177 s. 81.

handel av normalgrad, dock aldrig ansvar för grov misshandel eller uppsåtligt dödande.⁷²

18.5 Analys

Det saknas tillförlitliga uppgifter om hur ofta brott kopplade till produktion eller distribution av pornografi anmäls. Utredningens bedömning är utifrån det som redovisats ovan att det i varje fall inte är vanligt. Att brott inte anmäls är således den främsta anledningen till att brott som begås i denna kontext mycket sällan beivras. Det gäller framför allt sexualbrott och misshandel.

När det gäller anmälningsbenägenheten finns det ett stort behov av att nå ut med information till allmänheten om vad som utgör ett brott. Särskilt finns ett behov av att nå ut till barn och unga med information om vad som är lagligt och inte på internet och var man kan vända sig om man blivit utsatt för ett brott. Informationen behöver nå barn som är både under och över 15 år, men även unga vuxna. Det är särskilt viktigt att nå barn som befinner sig i någon riskgrupp för att utsättas för sexuellt utnyttjande i form av att filmer eller bilder sprids i pornografiskt syfte.⁷³ Informationen behöver även nå vårdnadshavare och andra vuxna som ett barn kan komma att öppna sig för.

Även vuxna som löper särskilt stor risk för att utsättas för brott kopplade till produktion eller distribution av pornografi behöver få information om vad som är brottsligt.⁷⁴

Vidare behöver såväl vuxna som barn få stöd att våga anmäla. Det stödet kan ges inom ramen för kontakter med socialtjänst och hälso- och sjukvård eller av idéburna organisationer.

För att barn och vuxna ska våga anmäla behöver de som upplever sig ha utsatts för ett brott känna sig trygga med att de kommer att mötas av förståelse och ett respektfullt bemötande när de väl anmäler. Därför behövs en ökad förståelse i samhället i stort om den utsatthet som finns vid produktion och distribution av pornografi och riskerna för barn att utsättas för sexuellt utnyttjande i form av att filmer eller bilder sprids i pornografiskt syfte. Även Polismyndigheten bör stå bakom information som sprids i det syftet, för att det

⁷² Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 28 kap. 1 §, Karnov (JUNO) (besökt 2023-10-18).

⁷³ Riskgrupper beskrivs i kapitel 12.

⁷⁴ Riskgrupper beskrivs i kapitel 12.

inte ska finnas någon tvekan hos den utsatta om att det är brott som kommer att tas på allvar, var i landet personen än befinner sig.

När det gäller brotten som rör dokumentation och spridning tyder den information som utredningen har fått på att det skulle kunna finnas möjligheter att upptäcka olaglig spridning av pornografiskt material i större omfattning med andra rutiner och mer resurser inom rättsväsendet. Utredningens bedömning är att det finns ett behov av att se över hur utredare inom Polismyndigheten kan arbeta inom pågående utredningar för att upptäcka om skildringar av köp av sexuell tjänst och andra sexualbrott sprids i pornografiskt syfte i större omfattning än i dag. Det skulle bidra till mer kunskap om hur vanligt det är att sexualbrott begås vid produktion av pornografi och det skulle även kunna bidra till att fler misstänkta fall av olaga integritetsintrång utreds. När det gäller utredningar där åklagare är förundersökningsledare är det utredningens bedömning att ansvarig åklagare skulle kunna vara tydligare i sina anvisningar till utredarna att brott kan ha blivit filmade och spridda och att fler brottsrubriceringar därmed kan bli aktuella.

Det bör därför säkerställas att sexuell exploatering, inklusive utnyttjande vid produktion eller distribution av pornografi, omfattas av handläggningsrutiner och de kunskapshöjande åtgärder som vidtas av Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten inom områdena mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och sexualbrott.

Vidare behövs satsningar på stöd i form av teknisk kompetens och resurser för att snabbare kunna analysera innehåll i exempelvis datorer och mobiltelefoner. Antalet anställda IT-tekniker, IT-forensiker och analytiker är enligt representanter för Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten totalt sett inte dimensionerat för det tekniksamhälle vi lever i, vilket drabbar utredningar av de flesta typer av brott, inklusive de som redogjorts för i detta kapitel. Detta är brister som lyfts tidigare, exempelvis i Riksrevisionens granskningsrapport *Internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn – stora utmaningar för polis och åklagare*.⁷⁵

⁷⁵ Riksrevisionen (2021 b). *Internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn – stora utmaningar för polis och åklagare* RiR 2021:25.

19 Överväganden och förslag för att brott med koppling till pornografiska beivras i större utsträckning

Utredningen har i uppdrag att analysera varför det finns så få lagföringar för olaga våldsskildring beträffande våldspornografi och föreslå åtgärder för att brotten i större utsträckning ska beivras. Utredningen har vidare i uppdrag att kartlägga vilka andra brott som förekommer med koppling till produktion och distribution av pornografi och i vilken utsträckning de anmäls, utreds samt leder till åtal och lagföring. I uppdraget ingår även att analysera vilka eventuella hinder som finns som kan försvåra utredning och åtal, och vid behov föreslå åtgärder för att brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska beivras i större utsträckning, vilket till exempel kan omfatta åtgärder för att ge stöd till utsatta att våga anmäla brott.

Den kartläggning som ligger till grund för förslagen har redovisats i kapitel 17 om olaga våldsskildring och kapitel 18 om brott mot person.

Utredningens sammantagna bedömning är att det finns ett stort behov av ökad kunskap i hela samhället om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften. Vilket även borde leda till minskat stigma. Handlingarna identifieras inte alltid som ett brott av den som utsätts, och inte heller av yrkesverksamma inom exempelvis socialtjänst och hälso- och sjukvård som den utsatta möter. Det bidrar troligen till att brott inte anmäls och därmed inte heller leder till åtal och lagföring. I de fall som den utsatta identifierar det som har skett som ett brott är det vanligt att personen känner rädsla eller skuld och skam, vilket också kan utgöra ett hinder från att polisanmäla.

19.1 Anmälningbenägenheten för olaga våldsskildring behöver öka

Det är ovanligt att brottet olaga våldsskildring avseende sexuellt våld eller tvång anmäls. När det anmäls leder det sällan till utredning och åtal. Det går inte att uttala sig om den faktiska omfattningen av dessa brott utifrån de underlag som finns.

Utredningens bedömning är att kunskapen om brottet är låg bland allmänheten, vilket kan vara en orsak till att de anmälda brotten är så få. Få känner till att det är brott att sprida en skildring av sexuellt våld eller tvång. De fall som har anmälts som utredningen har kännedom om har gällt spridningar som inte har skett från Sverige, vilket har lett till att förundersökning har lagts ner eller aldrig inletts.

Att brottet så sällan prövas gör att det inte finns någon rättspraxis som tydliggör exakt var gränsen går för vad som är straffbart och inte.

Till viss del skulle brott kunna upptäckas inom ramen för pågående utredningar. Men givet att det i så fall ofta skulle vara inom ramen för utredningar av grövre brott som i praktiken konsumerar brottet olaga våldsskildring så är utredningens bedömning att ökad kunskap inom rättsväsendet inte skulle leda till att fler brott beivras.

Ökad kunskap om brotten bland allmänheten skulle kunna leda till fler anmälningar, vilket i sin tur skulle kunna leda till fler prövningar i domstol och en tydligare rättspraxis. Utredningen har därför gjort bedömningen att behovet som finns för att fler brott ska beivras täcks bäst genom att brottet olaga våldsskildring lyfts i den målgruppsanpassade informationssatsning som utredningen föreslår ska genomföras av Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och den myndighet som föreslås ansvara för samordningen av en eventuell strategi om våld mot barn.¹ I satsningen bör konsumenter av pornografi vara en målgrupp. Utredningen lägger därmed inga förslag som specifikt avser brottet olaga våldsskildring.

¹ Förslag i kapitel 16.3.1.

19.2 Anmälningbenägenheten för brott mot person behöver öka

Även när det gäller brott mot person som kan vara aktuella vid produktion och distribution av pornografi är det tydligt att väldigt få brott anmäls. Det går inte att uttala sig om den faktiska omfattningen av dessa brott utifrån de underlag som finns, men utredningen kan konstatera att det finns många vittnesmål om brott som aldrig har anmälts.

Det saknas enligt utredningens kartläggning tillräcklig kunskap, bland såväl allmänheten som yrkesverksamma, om vissa sexualbrott. Särskilt om vad som gäller om någon förmår någon annan, ofta ett barn, att genomföra sexuella handlingar via internet. Anmälningbenägenheten kan därför inte ökas genom åtgärder som enbart genomförs inom rättsväsendet, utan det är ett arbete som måste göras i samhället i stort.

Utredningens bedömning är att dessa åtgärder till övervägande del är samma som kan förbättra förebyggande arbete samt skydd, stöd och vård. Det gäller bland annat den målgruppsanpassade informationssatsning som utredningen föreslår ska genomföras av Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och den myndighet som föreslås ansvara för samordningen av en eventuell strategi om våld mot barn.² I uppdraget bör det ingå att sprida information om brott mot person som kan vara aktuella kopplat till produktion eller distribution av pornografi och vid sexuellt utnyttjande i form av att barn, i alla åldrar, skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.

Även de åtgärder som utredningen har föreslagit i kapitel 16 för att fler barn och vuxna som är utsatta för våld och utnyttjas i den här kontexten ska upptäckas och få ett gott bemötande förväntas kunna bidra till att fler får stöd för att våga anmäla brott mot person. Utredningen har kunnat konstatera att många i målgrupperna varken vågar söka skydd, stöd och vård eller anmäla brott, bland annat av rädsla eller på grund av känslor av skuld och skam.

² Ibid.

19.2.1 Det bör bli enklare att anmäla sexualbrott

Förslag: Polismyndigheten bör få i uppdrag att undersöka möjligheterna att införa åtgärder som gör det enklare att anmäla sexualbrott.

De flesta brott som är aktuella när det gäller produktion och distribution av pornografi eller sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften är sexualbrott. Av de brott som har redovisats i kapitel 18 är det också när det gäller sexualbrotten som det finns få anmälningar, till skillnad från olaga integritetsintrång där det finns jämförelsevis många både anmälningar och fällande domar. Utredningens bedömning är därför att åtgärder för att underlätta anmälan bör fokusera på sexualbrott.

För att anmäla ett sexualbrott behöver den som har utsatts besöka en polisstation eller göra en anmälan via telefon. Det finns inga möjligheter att göra anmälan över internet. En anledning till det är att det är ett brott som är mycket integritetskränkande och kräver säkra rutiner för omhändertagande. En annan anledning är att det behöver säkerställas att det finns personal som direkt omhändertar en sådan anmälan när den kommer in.

De stödverksamheter som utredningen har träffat, liksom de personer som har egen erfarenhet av att ha utsatts för att ha utnyttjats sexuellt i pornografiskt syfte, är överens om att många känner rädsla för att kontakta myndigheter, vilket uppges vara en anledning till att brott inte anmäls. De representanter för Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten som utredningen har träffat instämmer i bilden.

Därför behöver träsklarna för att göra en anmälan av sexualbrott sänkas. Ett sätt att göra det på kan vara att införa en möjlighet att anmäla brott via internet. Ett annat sätt kan vara att införa möjlighet att boka tid för att göra en anmälan personligen, för att den brottsutsatta inte ska behöva vänta tillsammans med andra och för att från Polismyndighetens sida kunna vara väl förberedd för att bemöta den som anmäler på ett tryggt sätt. Detta skulle kunna omfatta samverkan med verksamheter som erbjuder skydd och stöd och som redan i dag stöttar våldsutsatta som vill göra en polisanmälan. Sådana förfaranden skulle kunna vara till gagn för personer som har utsatts för sexualbrott i olika sammanhang, men inte minst för de som har

medverkat eller utnyttjats i pornografi eftersom många känner sig stigmatiserade och har en oro för att inte få ett bra bemötande.

Polismyndigheten bör få i uppdrag att undersöka möjligheterna att sänka trösklarna för anmälan av sexualbrott och vid behov införa nya anmälmöjligheter ifall det inte finns starka skäl emot. Polismyndigheten bör i genomförandet av uppdraget särskilt beakta att bland personer som har blivit utsatta för brott vid produktion eller distribution av pornografi finns det personer som befinner sig i utanförskap på grund av exempelvis hemlöshet eller skadligt bruk och beroende. Det är inte säkert att personer i den gruppen har tillgång till en dator eller internet.

19.3 Fler brott mot person skulle kunna upptäckas i redan upprättade anmälningar och pågående utredningar

Eftersom kunskapen bland allmänheten är låg och det finns ett stigma kring att anmäla att man har utsatts för att någon har spridit en pornografisk framställning där man själv förekommer behöver insatser vidtas för att i större omfattning upptäcka brott mot person som rör produktion och distribution av pornografi i redan upprättade anmälningar och pågående utredningar.

19.3.1 Polismyndigheten bör kartlägga behovet av kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetsätt för att upptäcka framställning och spridning av pornografiska skildringar vid sexualbrott

Förslag: Regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att med stöd av Jämställdhetsmyndigheten kartlägga behovet av kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetsätt avseende utredning av brott som bedöms kunna begås vid produktion eller distribution av pornografi samt att sedan genomföra de insatser som myndigheterna bedömer behövs i syfte att fler brott ska utredas. Detta omfattar rutiner för tekniskt stöd.

Det har framgått i möten med representanter för Polismyndigheten att det är för få personer inom myndigheten som har kunskap om produktion och distribution av pornografi och vilka brott som kan vara aktuella att utreda. Det saknas rutiner för att upptäcka framställning och spridning av pornografiska skildringar vid sexualbrott. Det kan röra sig om olaga integritetsintrång och kränkande fotografering, men i viss mån även om barnpornografibrott och olaga våldsskildring.

Det har även framkommit att det finns brist på rutiner för bemötande, både av personer som har utsatts för sexuellt utnyttjande i pornografiskt syfte och av personer som medverkar i pornografi av egen vilja. Samtidigt finns goda exempel på där enskilda lyfter det goda bemötande de har fått som avgörande för att de har vågat gå vidare med anmälan.³

Polismyndigheten bör därför få i uppdrag att med stöd av Jämställdhetsmyndigheten kartlägga behovet av kunskaphöjande insatser och utvecklade arbetsätt avseende utredning av brott som bedöms kunna begås vid produktion eller distribution av pornografi. Myndigheten bör vidare få i uppdrag att genomföra de insatser som bedöms relevanta för att fler brott ska kunna utredas. Detta omfattar rutiner för tekniskt stöd.

19.3.2 Framställning och spridning av pornografiska skildringar bör uppmärksammas vid utredning av sexualbrott

Förslag: Regeringen bör utöka Åklagarmyndighetens återrapporteringskrav avseende mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck så att det uttryckligen omfattar förmågan i arbetet med brott som begås vid produktion och distribution av pornografi.

Det har kommit till utredningens kännedom att Åklagarmyndigheten genomför ett arbete med att utveckla de rättsliga vägledningarna som avser sexualbrott och myndighetens bedömning är att det även är positivt för arbetet med brott som begås vid produktion och distribution av pornografi eftersom det till stor del bedöms vara sexualbrott.

³ Kapitel 18.

Åklagarmyndigheten har även ett återrapporteringskrav i regleringsbrevet för 2023 som avser hur myndigheten har stärkt förmågan i arbetet med att bekämpa mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.

Givet det pågående arbetet på Åklagarmyndigheten bedömer utredningen att ytterligare uppdrag troligen inte skulle leda till ytterligare förbättringar. Däremot är det angeläget att följa hur förmågan att bekämpa brott som begås vid produktion och distribution av pornografi stärks av det pågående arbetet.

För att följa det arbetet, och vid behov kunna inleda en dialog om fortsatt utveckling, bör regeringen inför kommande år utöka återrapporteringskravet avseende mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck så att det uttryckligen omfattar förmågan i arbetet med brott som begås vid produktion och distribution av pornografi. Detta i syfte att framställning och spridning av pornografiska skildringar och de brott som det kan utgöra ska upptäckas vid utredning av sexualbrott så att även dessa brott kan utredas och eventuellt lagföras. Det kan röra sig om olaga integritetsintrång och kränkande fotografering, men i viss mån även om barnpornografibrott och olaga våldsskildring.

19.3.3 Anmälningar bör analyseras ytterligare

Förslag: Brottsförebyggande rådet bör få i uppdrag att analysera anmälningar av brott som begås i samband med produktion eller distribution av pornografi samt vid sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften.

Utredningen har kunnat konstatera att det inte är vanligt förekommande med anmälningar av brott som begås i samband med produktion eller distribution av pornografi samt vid sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften. Vi har dock inte kunnat fastställa mer precist hur ofta det trots allt förekommer att brott som begås i de kontexterna anmäls.

Utredningen har kunnat ta del av statistik avseende hur ofta vissa sökord, exempelvis porr* och porn*, förekommer i anmälningar men

vi har inte kunnat ta del av någon närmare information om anmälningarna och i vilka sammanhang eventuella brott har begåtts. Kunskap om vad som anmäls och inte anmäls kommer att vara av vikt för att kunna utforma den målgruppsanpassade informationsinsatsningen som utredningen föreslår⁴ så bra som möjligt samt som underlag för det föreslagna uppdraget till Polismyndigheten om att kartlägga behovet av kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetssätt.⁵

Brottsförebyggande rådet bör därför få i uppdrag att analysera anmälningar av brott som begås i samband med produktion eller distribution av pornografi samt vid sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften. De barn som avses är de som förekommer i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma. Analysen bör omfatta hur vanligt det är att brott i den kontexten anmäls, under vilka omständigheter det förefaller mest eller minst vanligt att en anmälan görs samt hur ofta och under vilka förutsättningar anmälan resulterar i utredning, åtal och lagföring.

⁴ Förslag i kapitel 16.3.1.

⁵ Förslag i kapitel 19.3.1.

20 Konsekvensanalyser

De förslag som utredningen har presenterat i kapitel 16 och 19 bygger på befintliga strukturer och den ansvarsfördelning som finns bland berörda myndigheter. I detta kapitel beskrivs vilka aktörer och grupper som berörs av förslagen samt vilka ekonomiska och andra konsekvenser förslagen förväntas få.

20.1 Samhällsekonomisk konsekvensanalys

Bedömning: Förslagen kommer initialt att kräva kostnader för att kommuner och regioner, tillsammans med idéburna organisationer, ska kunna utveckla nya arbetssätt och tillgodogöra sig ny kunskap. Även de uppdrag till nationella myndigheter som utredningen föreslår kommer att kräva finansiering. Förslagen förväntas dock på sikt bidra till minskade kostnader på samhällsnivå. Detta genom att färre barn och vuxna utsätts för våld i form av att utnyttjas sexuellt i pornografiska syften och genom att de som har blivit utsatta upptäcks tidigare. Sammantaget innebär det ett minskat vårdbehov då personer som redan är aktuella inom socialtjänst eller hälso- och sjukvård får adekvat skydd, stöd och vård så snabbt som möjligt.

De förslag som utredningen lägger fram syftar alla till minskad våldsutsatthet eller till att utsatta ska få adekvat skydd, stöd och vård så tidigt som möjligt, vilket sammantaget minskar tiden varje individ är aktuell inom socialtjänst eller hälso- och sjukvård.

Utredningens förslag innebär inte några nya ansvarsområden för kommuner eller regioner. Däremot får de förutsättningar för att arbeta mer effektivt. Utredningen bedömer inte att mer personal behöver anställas långsiktigt, men att det kommer att medföra initiala

kostnader för att utveckla nya arbetssätt och tillgodogöra sig ny kunskap. Bedömning av hur stora dessa kostnader kommer att bli redovisas i nästa avsnitt. De initiala kostnaderna kan även öka något om skydd, stöd och vård som behöver erbjudas är dyrare än det som personen redan tar del av.

Detta gäller enbart de förslag som utredningen lägger i enlighet med direktiven. Som betonats i betänkandet finns det brister i tillgången till vård för sexualbrottsutsatta generellt, och långa köer till olika typer psykiatrisk vård för både barn och vuxna. Utredningens konsekvensbedömningar avser inte den förstärkning som skulle behövas för att komma till rätta med de problemen.

Utredningens bedömning är att förslagen på sikt kommer att leda till kostnadsminskningar i form av ett minskat behov av skydd, stöd och vård, samt minskade kostnader för andra konsekvenser av våldsutsatthet. Kostnadsminskningar kan göras genom satsningar på förebyggande arbete. Kostnadsminskningar kan även göras genom att upptäcka våldsutsatthet så tidigt som möjligt för att förhindra fortsatt utsatthet och kunna erbjuda adekvat skydd, stöd och vård. Eftersom många personer som har utsatts för sexuellt utnyttjande i pornografiskt syfte redan är aktuella inom socialtjänst och hälso- och sjukvård bedömer utredningen att kostnaderna för kommuner och regioner inte kommer att öka på grund av att fler utsatta upptäcks. Tvärtom bör chanserna till en kortare tid av stöd och behandling öka om socialtjänst och hälso- och sjukvård får kunskap om riskfaktorer och traumatiska upplevelser hos den utsatta, vilket bör leda till minskade kostnader.

Att våld leder till samhällsekonomiska konsekvenser råder det ingen tvekan om, men kostnaderna på både kort och lång sikt för den utsatta och för samhället i stort är mycket svårberäknade. Kostnaderna beror på våldets karaktär, mot vem det utförs och när i livet. Förslagen förväntas således leda till kostnadsminskningar på sikt, men hur stora dessa kan bli bedömer utredningen inte vara möjligt att uppskatta.

Det finns inga beräkningar av samhällsekonomiska konsekvenser som avser just sexuellt utnyttjande för pornografiska syften det har inte varit möjligt inom ramen för uppdraget att göra sådana beräkningar. Däremot finns tidigare beräkningar av kostnaderna för närliggande våldsutsatthet som kan ge en indikation om hur stora summor

det kan handla om för varje person som inte utsätts för våld eller som får behandling i tid.

Några scenarion som är intressanta att jämföra med redovisas i rapporten *Att synliggöra det osynliga En socioekonomisk analys av hedersrelaterat våld och förtryck*.¹ Ett exempel är en flicka som skadar sig själv allvarligt. I exemplet framgår att det även skulle kunna gälla sex som självskada. Kostnaderna beräknas till 267 000 kronor, varav den största kostnaden är olika vårdinsatser, för totalt 160 000 kronor. Här räknas det inte med några andra produktionsförluster eller sjuk-skrivningar annat än att flickans föräldrar under en kort period är sjuk-skrivna. I de exempel där den utsatta behöver skyddat boende eller har placerats på HVB-hem, vilket inte heller är osannolikt för barn som utnyttjats sexuellt i pornografiska syften, är kostnaderna mycket större. I rapporten framgår inte vilken tidsperiod som beräkningarna avser, men siffran som anges för själva placeringen är 460 000 kronor.²

I samma rapport finns beräkningar för en ”BUP-episod”, som omfattar kostnader för utredning socialtjänst, kuratorsamtal, skolpsykologisk utredning, skolläkare, rektor, mentor, läkemedel, skolsköterska, BUP-behandling och BUP-utredning. Behandlingen i exemplet pågår i två månader, vilket troligen är en kort period jämfört med många barn som lider av svår psykisk ohälsa. Kostnaderna beräknas sammantaget till 108 000 kronor.³

Sammantaget är detta exempel på kostnader som kan sparas in om våldet minskar. Utredningen har dock kunnat konstatera att många som utsätts för våld i denna kontext har riskfaktorer som bland annat kan resultera i psykisk ohälsa. Därför är det inte möjligt att säga att vårdkostnaderna helt skulle försvinna för att just övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi förebyggs, men utredningens bedömning är att de skulle minska.

En samhällsekonomisk vinst av att fler får tillgång till skydd, stöd och vård som också är svår att räkna på, men som representanter för verksamheter som möter stödsökande⁴ vittnar om, är att personer efter genomgången behandling kan ha en hållbar, fungerande sysselsättning. I en bilaga till betänkandet *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck* finns beräkningar som

¹ Nilsson Lundmark och Nilsson (2022). *Att synliggöra det osynliga – En socioekonomisk analys av hedersrelaterat våld och förtryck*.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Mikamottagningen. Personlig kontakt 2023-11-14.

avser ett antal fiktiva personer. Bland annat beräknas kostnader för att en flicka drabbats av psykiskt våld, vilket gör att hon under perioder som vuxen inte har något arbete. En situation som inte är olik den som många i utredningens målgrupp berättar om. Kostnaderna under 30 år beräknas till 3 143 302 kronor. Om hon i stället får ett jobb som hon kan behålla, men med lägre lön eftersom hon inte kunnat prestera lika bra i skolan som om hon inte utsatts för detta, beräknas hon förlora 15 procent av de inkomster hon annars hade haft. Samhället beräknas förlora 500 000 kronor i skatteförluster och 690 000 kronor som förluster för socialförsäkringssystemet.⁵

Fler beräkningar för kostnader av våld i Sverige finns i betänkandet *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck*⁶ samt i IFAU:s rapport *The price of violence: Consequences of violent crime in Sweden*.⁷ Beräkningarna i den senare ligger till grund för den del som avser Sverige i EIGE:s senaste sammanställning av kostnaderna för könsbaserat våld i EU.⁸

20.2 Kostnadsberäkningar och ekonomiska konsekvenser

Utredningen föreslår flera olika regeringsuppdrag, vilka huvudsakligen föreslås finansieras inom utgiftsområdena 9 Hälsovård, sjukvård och social omsorg respektive 13 Integration och jämställdhet. I de fall båda anslagen är berörda bedömer utredningen att finansieringen av praktiska skäl kan delas upp så att några satsningar finansieras på det ena anslaget och några finansieras på det andra.

⁵ Nilsson (2015). *Passivitetens prislapp. En belysning av de socioekonomiska effekterna av mäns våld mot kvinnor i nära relationer* i SOU 2015:55. Detta är siffror som är åtta år gamla, vilket innebär att de troligen innebär en underskattning.

⁶ SOU 2015:55. *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck*.

⁷ Ornstein (2017). *The price of violence: Consequences of violent crime in Sweden*. IFAU Working paper 2017:22.

⁸ EIGE (2021). *The costs of gender-based violence in the European Union*.

20.2.1 Sexuellt utnyttjande i pornografiskt syfte bör bli en tydlig del av arbetet mot våld

Bedömning: För förslagen om att nationella strategier och andra policydokument bör inkludera sexuellt utnyttjande i pornografiskt syfte behövs ingen finansiering. (Föreslås i kapitel 16.1.1.)

Utredningen bedömer att förslagen kan genomföras inom ramen för ordinarie arbete och uppdrag.

20.2.2 Kunskaps- och metodutvecklingen behöver stärkas

Bedömning: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) bör tilldelas 2 miljoner kronor för uppdraget att genomföra en internationell och nationell kartläggning för att identifiera bedömningsmetoder och metoder för behandling. Hur mycket medel som bör tilldelas Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) och Linköpings universitet (Barnafrid) för uppdragen att bedöma vilka metoder som kan anpassas till en svensk kontext och utvärdera dem beror på hur många metoder som identifieras och vad som behöver göras för att anpassa dem, men utredningens bedömning är att kostnaderna totalt sett bör vara högst 8 miljoner kronor uppdelat på flera år. (Föreslås i kapitel 16.2.1.)

Utredningen bedömer att SBU:s del i uppdraget kommer att vara mindre omfattande än för övriga, och att den kostnaden kommer tidigare än kostnaden för bedömning och utvärdering. Utredningen beräknar att uppdragen till Uppsala universitet (NCK) och Linköpings universitet (Barnafrid) kommer att kräva mer tid och arbete. Kostnaderna går dock inte att beräkna i detta läge utan beror på omfattningen av det arbete som ska göras. Utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 9 anslag 1:8 Bidrag till psykiatri.

Bedömning: Regeringen bör avsätta i genomsnitt 20 miljoner kronor årligen, under den tid som den kommande forskningspropositionen gäller, för forskning som rör området sexuell exploatering och dess konsekvenser. (Föreslås i kapitel 16.2.2.)

Utredningen bedömer att det finns forskare vid flera lärosäten i Sverige som skulle söka medel inom ramen för en sådan satsning som utredningen föreslår. Det finns även verksamheter som möter stödsökande som skulle ha intresse av att medverka. De bör kunna ersättas inom ramen för forskningsmedlen.

20.2.3 Insatser på bred front behövs för en ökad kunskap bland vuxna och barn

Bedömning: Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och den myndighet som föreslås ansvara för samordningen av en eventuell nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn bör tillsammans tilldelas 5 miljoner kronor årligen i 2 år för den målgruppsanpassade informationssatsning som utredningen föreslår ska genomföras. Kommande år bör mindre summor avsättas. (Föreslås i kapitel 16.3.1.)

För att informationssatsningen ska ha effekt bedömer utredningen att den behöver vara återkommande. Utredningen bedömer att arbetet kräver mest resurser de första åren, men att regeringen kommer att behöva tillföra medel även för kommande år. Omfattningen av detta beror på hur satsningen utformas, om vilket de ansvariga myndigheterna och regeringen bör föra dialog. Utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 13 anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder samt det anslag vars ändamål kommer att omfatta genomförandet av en eventuell nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn.

Bedömning: Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd bör tilldelas sammanlagt 2 miljoner kronor för uppdraget att ta fram informationsmaterial till vårdnadshavare och andra vuxna i barns närhet som även ska kunna användas av kommunernas föräldraskapsstödjare. (Föreslås i kapitel 16.3.2.)

För genomförande av detta uppdrag behövs finansiering av tjänster inom myndigheten samt för kostnader för framtagande och spridning av materialet. Utgifterna bör finansieras genom det anslag vars ändamål kommer att omfatta genomförandet av en eventuell nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn.

Bedömning: Uppsala universitet (NCK) bör tilldelas 2 miljoner kronor för uppdraget att utveckla arbetet med stödlinjerna för våldsutsatta. (Föreslås i kapitel 16.3.3.)

I genomförandet av detta uppdrag ingår utbildningsinsatser till befintlig personal. Det ingår även att ta fram, trycka och sprida informationsmaterial. Utredningen bedömer inte att ytterligare personal behöver rekryteras eftersom antalet samtal i nuläget inte bedöms bli så stort, förslaget bedöms därför inte leda till ökade kostnader på sikt. Utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 13 anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder.

Bedömning: Folkhälsomyndigheten bör tilldelas 1 miljon kronor för uppdraget om kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetssätt. Övriga tio hbtqi-strategiska myndigheter bör tilldelas 400 000 kronor vardera för genomförandet av uppdraget. (Föreslås i kapitel 16.3.4.)

Folkhälsomyndigheten bedöms vara den myndighet som leder arbetet med uppdraget och behöver därför en större finansiering. Övriga myndigheter bedöms behöva lägga mindre resurser på uppdraget, men ytterligare behov kan tillkomma i det fall stora behov upptäcks. Utgifterna bör finansieras genom en omfördelning inom utgiftsområde 13 anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder.

20.2.4 Nationella kunskapsstöd behöver utvecklas

Bedömning: Jämställdhetsmyndigheten och Socialstyrelsen bör tilldelas 600 000 kronor vardera och Linköpings universitet (Barnafrid) och Uppsala universitet (NCK) bör tilldelas 3 miljoner kronor vardera för uppdrag om att identifiera, följa upp och utvärdera arbetssätt för socialt uppsökande arbete på internet. I medlen bör det ingå att ersätta idéburna organisationer för medverkan i uppdraget. (Föreslås i kapitel 16.4.1.)

Linköpings universitet (Barnafrid) och Uppsala universitet (NCK) bedöms få större kostnader för uppdraget än vad Jämställdhetsmyndigheten och Socialstyrelsen får eftersom uppföljning och utvärdering bör utgöra den större delen av kostnaden för uppdraget. I den delen ingår även att ersätta idéburna organisationer för medverkan i uppdraget. Utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 13 anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder.

Bedömning: Socialstyrelsen bör tilldelas sammanlagt 6 miljoner kronor för uppdraget att tillhandahålla kompetensstöd. I medlen bör det ingå att ersätta idéburna organisationer för medverkan i uppdraget. Myndigheten för delaktighet bör tilldelas 600 000 kronor för att kunna bidra med expertis i uppdraget. Uppsala universitet (NCK) och Linköpings universitet (Barnafrid) bör tilldelas sammanlagt 3 miljoner kronor vardera. Länsstyrelserna bör tilldelas 200 000 kronor vardera, vilket innebär sammanlagt 4,2 miljoner kronor. (Föreslås i kapitel 16.4.2.)

Uppdraget bedöms pågå under en längre tid och Socialstyrelsen förväntas behöva göra en omfattande kartläggning och revidering inom ramen för uppdraget. Därutöver bedöms en del av medlen kunna avsättas för att ersätta idéburna organisationer för medverkan i uppdraget. I medlen till Uppsala universitet (NCK) och Linköpings universitet (Barnafrid) ingår genomförande av de delar av uppdraget där de är direkt ansvariga, men även att med sin expertis i övrigt bistå Socialstyrelsen. Socialstyrelsens och Myndigheten för delaktighets del av utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 9 anslag 1:6 Bidrag till folkhälsa och sjukvård, Uppsala universitets del bör finansieras

inom utgiftsområde 13 anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder och Linköpings universitets del bör finansieras inom utgiftsområde 9 anslag 1:8 Bidrag till psykiatri.

Bedömning: Förslaget om att en nationell stödfunktion som kan fungera som ett kunskapscentrum och stöd för hälso- och sjukvården i frågor som rör sexuellt våld bör inkludera kunskap om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften bedöms inte behöva någon extra finansiering. (Föreslås i kapitel 16.4.3.)

Utredningens bedömning är att förslaget kan omhändertas inom ramen för Socialstyrelsens pågående uppdrag⁹ att analysera behovet av en sådan stödfunktion.

Bedömning: Skolverket bör tilldelas 3 miljoner kronor för uppdraget om tillgång till kunskapsstöd. Socialstyrelsen bör tilldelas 200 000 kronor för sin del i uppdraget som gäller Vägledning för elevhälsa. Linköpings universitet (Barnafrid) och Myndigheten för delaktighet bör tilldelas 500 000 kronor vardera för sina delar i uppdragen. (Föreslås i kapitel 16.4.4.)

Den del av uppdraget som innebär att uppdatera, och vid behov komplettera stödmaterial för undervisning bedöms krävs mer tid och resurser än den del som rör en relativt liten ändring i Vägledning för elevhälsa. Utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 16 anslag 1:10 Fortbildning av lärare och förskolepersonal.

Bedömning: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) bör tilldelas 3 miljoner kronor för uppdraget att ta fram en utbildningsmodul. I medlen bör det ingå att ersätta idéburna organisationer för medverkan i uppdraget. (Föreslås i kapitel 16.4.5.)

⁹ S2023/00970 Uppdrag att genomföra insatser för att stödja en jämlik och kunskapsbaserad hälso- och sjukvård för personer som har utsatts för sexuellt våld.

I de medel som föreslås tilldelas MUCF bör det ingå att ersätta idéburna organisationer för medverkan i uppdraget. Utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 13 anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder.

Bedömning: Statens institutionsstyrelse bör tilldelas 1,2 miljoner kronor för uppdraget att utveckla arbetet med traumamedveten omsorg (TMO) på SiS ungdomshem. (Föreslås i kapitel 16.4.6.)

Uppdraget innebär att befintliga metoder ska utvecklas och kvalitets-säkras. Utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 9 anslag 1:6 Bidrag till folkhälsa och sjukvård.

20.2.5 Stöd för att ta ner bilder och filmer från internet behöver vara tillgängligt för både barn och vuxna

Bedömning: Den myndighet som får i uppgift i sin instruktion att finansiera en hotline inriktad på att hjälpa barn att få bort sexuellt övergreppsmaterial från internet bör permanent tilldelas 6 miljoner kronor årligen för uppgiften. (Föreslås i kapitel 16.5.1.)

Den myndighet som får denna uppgift bör kunna finansiera en hotline med medel som minst motsvarar kostnaderna under 2023 för den verksamhet av detta slag som bedrivs av ECPAT Sverige. Utgifterna bör finansieras inom det anslag vars ändamål kommer att omfatta genomförandet en eventuell nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn.

Bedömning: Brottsoffermyndigheten bör tilldelas sammanlagt 1 miljon kronor för uppdraget att genomföra en förstudie. Därefter kommer permanenta medel att behöva tillföras den aktör som får i uppdrag att driva den föreslagna verksamheten. Utredningens bedömning är att det rör sig om ungefär 3 miljoner kronor årligen. (Föreslås i kapitel 16.5.2.)

De medel som föreslås tilldelas Brottsoffermyndigheten avser täcka kostnaderna för förstudien. Långsiktiga medel kommer därefter att behöva avsättas för att driva verksamheten, omfattningen av detta är beroende på resultaten av förstudien. Utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 13 anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder.

20.2.6 Kommuner och regioner bör ges stöd att utveckla arbetet

Bedömning: För att kommuner och regioner ska ges möjlighet att vidta åtgärder för att relevanta verksamheter som möter barn och unga ska ha fungerade rutiner för att upptäcka de som utsatts för sexuella övergrepp eller tillhör gruppen sexuellt riskutsatta bör årligen 100 miljoner kronor avsättas under minst 5 år framåt, förslagsvis inom ramen för en överenskommelse om psykisk hälsa och suicidprevention som regeringen återkommande ingår med SKR för statens räkning. (Föreslås i kapitel 16.6.1.)

Att skapa fungerade rutiner för att upptäcka barn som utsatts för sexuella övergrepp eller tillhör gruppen sexuellt riskutsatta är en viktig förebyggande åtgärd för att barn och unga inte ska utsättas för att utnyttjas sexuellt i pornografiska syften. Det är även en bredare hälsofrämjande åtgärd som också förebygger exploatering i andra kontexter. Detta är ett ansvar som ligger på kommuner och regioner. Medel för detta bör därför fördelas ut till dem inom ramen för en överenskommelse med SKR. Utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 9 anslag 1:8 Bidrag till psykiatri.

Bedömning: För förslaget om att Brottsförebyggande rådet och Jämställdhetsmyndigheten bör inkludera utredningens målgrupper i vägledningar och metodstöd behövs ingen finansiering. (Föreslås i kapitel 16.6.2.)

Utredningen bedömer att förslagen kan genomföras inom ramen för ordinarie arbete och uppdrag, i samband med planerade uppdateringar.

Bedömning: Regeringen bör avsätta 25 miljoner kronor årligen för utvecklingsmedel för regional samverkan och samordning mellan kommuner, regioner och idéburna organisationer samt andra relevanta aktörer avseende förebyggande arbete, skydd, stöd och vård. I summan bör medel till de myndigheter som får i uppdrag att stödja arbetet ingå, samt medel för att ersätta idéburna organisationer för medverkan i uppdraget. (Föreslås i kapitel 16.6.3.)

Den närmare fördelningen av de medel som avsätts bör avgöras av de län som kommer att ingå i satsningen, tillsammans med Jämställdhetsmyndigheten som får i uppdrag att fördela medlen. Utgifterna bör finansieras inom utgiftsområde 13 anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder.

20.2.7 Anmälningbenägenheten behöver öka

Bedömning: Polismyndigheten bör tilldelas 600 000 kronor för uppdraget att undersöka möjligheterna att införa åtgärder som gör det enklare att anmäla sexualbrott. (Föreslås i kapitel 19.2.1.)

Det finns ett pågående arbete inom Polismyndigheten om digitala tjänster, med syfte att öka tillgängligheten för medborgarna. Delar av dessa medel kan användas som ett tillskott i det arbetet avseende just att anmäla sexualbrott. Utgifterna bör finansieras på lämpligt anslag inom utgiftsområde 4.

20.2.8 Fler brott skulle kunna upptäckas i redan upprättade anmälningar och pågående utredningar

Bedömning: Polismyndigheten bör tilldelas sammanlagt 4 miljoner kronor över en tid av tre år för uppdraget om att kartlägga behovet av kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetssätt. (Föreslås i kapitel 19.3.1.)

För att få bästa möjliga effekt av uppdraget är utredningens bedömning att det behöver pågå under minst tre år, så att det finns tillräckliga möjligheter att implementera kunskaperna och arbetssätten inom organisationen. Utgifterna bör finansieras på lämpligt anslag inom utgiftsområde 4.

Bedömning: För förslaget om ett utökat återrapporteringskrav till Åklagarmyndigheten behövs ingen finansiering. (Föreslås i kapitel 19.3.2.)

Återrapporteringen sker inom ramen för ordinarie verksamhet.

Bedömning: Polismyndigheten och Brottsförebyggande rådet bör tilldelas 1,2 miljon kronor var för uppdraget att analysera anmälningar av brott som begås i samband med produktion eller distribution av pornografi samt vid sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids i pornografiska syften. (Föreslås i kapitel 19.3.3.)

Uppdraget bör genomföras gemensamt av myndigheterna. Utgifterna bör finansieras Utgifterna bör finansieras på lämpligt anslag inom utgiftsområde 4.

20.3 Konsekvenser för jämställdhet

Bedömning: Förslagen förväntas bidra till att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv, genom utökade möjligheter för våldsutsatta personer att ta del av adekvat skydd, stöd och vård, vilket förväntas leda till minskad psykisk ohälsa och bättre förutsättningar att lämna en tillvaro där de utnyttjas sexuellt och utsätts för andra typer av våld.

Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Det femte jämställdhetspolitiska delmålet är jämställd hälsa. Det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet är att mäns våld mot kvinnor ska upp-

höra samt att kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Utredningens förslag bedöms vara positiva för flera delar av jämställdhetspolitiken, men får särskilt positiv inverkan på de två delmålen.

Kvinnor utgör en övervägande del av de personer som förekommer i pornografi och av de som utsätts för övergrepp i den kontexten. Genom att öka möjligheterna att upptäcka fler utsatta samt genom att socialtjänst och hälso- och sjukvård får tillgång till kunskapsstöd där denna målgrupp omfattas samt bättre möjligheter att samverka förväntas fler utsatta få adekvat skydd, stöd och vård. Därigenom förväntas den psykiska ohälsan minska för flickor och kvinnor i denna målgrupp, vilket kommer att bidra positivt till det jämställdhetspolitiska delmålet om jämställd hälsa. Det kommer även att vara fler flickor och kvinnor som har möjlighet att lämna ett sammanhang där de utsätts för våld, vilket kommer att bidra till uppfyllandet av det jämställdhetspolitiska delmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Förslagen förväntas bidra till samtliga politiska målsättningar i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. En förteckning över vilka förslag som bidrar till vilka målsättningar finns i bilaga 6.

Genom kunskapslyft och arbete för ökad upptäckt förväntas även fler pojkar och män som utsätts för våld i den här kontexten nås, både genom den information som når ut brett bland allmänheten och genom riktade insatser med att marknadsföra stödlinjerna för våldsutsatta män mot denna målgrupp. När kunskapen höjs bland yrkesverksamma inom socialtjänst och hälso- och sjukvård förväntas även fler män upptäckas och kunna ta del av adekvat skydd, stöd och vård samt lämna ett sammanhang där de utsätts för våld. Det förväntas bidra till uppfyllandet av det jämställdhetspolitiska delmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra, vars andra led är att kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.

Genom att fler kvinnor har möjlighet att lämna en tillvaro där de utnyttjas sexuellt i pornografiska syften förväntas förslagen sammantaget bidra till det övergripande målet för jämställdhetspolitiken, att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv.

Därutöver förväntas förslagen, av samma anledningar, bidra positivt till mål 5 i Agenda 2030 som handlar om att uppnå jämställdhet och alla kvinnors och flickors egenmakt. Det gäller särskilt del-

målen 5.2 och 5.6. Delmål 5.2 är att avskaffa alla former av våld mot alla kvinnor och flickor i det offentliga och privata rummet, inklusive människohandel, sexuellt utnyttjande och andra typer av exploatering. Delmål 5.6 är att säkerställa allmän tillgång till sexuell och reproduktiv hälsa och reproduktiva rättigheter.¹⁰

Förslagen bidrar även positivt till genomförandet av Istanbulkonventionen.¹¹ Genom ratificering av konventionen har Sverige åtagit sig att förebygga, lagföra och avskaffa våld mot kvinnor och våld i hemmet. Förslagen om kunskapsstöd riktade till hälso- och sjukvården samt stärkt samverkan inom länen förväntas särskilt bidra till genomförandet av artikel 25, som innebär att parterna ska vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att inrätta lämpliga och lättillgängliga mottagningscenter i tillräckligt antal för personer som har blivit våldtagna eller utsatta för sexuellt våld så att en medicinsk och rättsmedicinsk undersökning ska kunna göras och traumastöd och rådgivning ska kunna erbjudas.

20.4 Konsekvenser för barn och barns rättigheter

Bedömning: Förslagen förväntas bidra till att barn och unga ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande, genom att fler barn skyddas från våld och barn som redan utsatts får adekvat skydd, stöd och vård. Detta gäller särskilt de äldre barn som ingår i utredningens målgrupp, men även yngre barn i risk för att utnyttjas sexuellt i pornografiska syften.

Flera av utredningens förslag handlar om att öka kunskapen om sexuellt utnyttjande av barn i pornografiska syften. Detta omfattar förslag för att barn själva ska stärkas med kunskap om vad som är en trygg relation och vad som kan utgöra ett övergrepp, särskilt på internet. Det omfattar även kunskap till vårdnadshavare och personer som i sitt yrke eller ideella engagemang möter barn, så att fler ska ha möjlighet att upptäcka barn i risk för utsatthet för sexuellt

¹⁰ I sin helhet: Säkerställa allmän tillgång till sexuell och reproduktiv hälsa och reproduktiva rättigheter i enlighet med överenskommelserna i handlingsprogrammet från den internationella konferensen om befolkning och utveckling, Pekingsplattformen samt slutdokumenten från respektive översynskonferenser.

¹¹ Council of Europe. *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, (CETS No. 210. 2011).

utnyttjande, i syfte att utsatthet ska kunna förebyggas. Detta ligger i linje med Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 15 om Barnets rätt till bästa uppnåeliga hälsa.¹²

Vidare finns förslag för ökad upptäckt av barn som redan utsatts. Både genom ökad kunskap och konkreta verktyg för yrkesverksamma. Upptäckt av övergrepp förväntas leda både till att vidare utsatthet förebyggs och att fler barn får tillgång till adekvat skydd, stöd och vård. Detta ligger i linje med Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 om Barnets rätt till frihet från alla former av våld.¹³

Slutligen finns förslag om att förstärka forskningen om behandlingsmetoder, att tillhandahålla kunskapsstöd för bland andra socialtjänst och hälso- och sjukvård och att stärka samordningen mellan olika instanser, vilket förväntas bidra till att fler erbjuds och får del av adekvat skydd, stöd och vård. Detta ligger i linje med Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 om Barnets rätt till frihet från alla former av våld.¹⁴

Sammantaget ligger förslagen i linje med barnkonventionens långtgående krav på att skydda barn mot alla former av våld och övergrepp och regeringens uttalande ambitioner att göra detsamma. Särskilt förväntas förslagen bidra till kraven i artiklarna 19, 24, 34, 36 och 39. De förväntas även bidra till de grundläggande principerna i artiklarna 2, 3, 6 och 12. Dessa artiklar beskrivs i kapitel 4.

Förslagen förväntas därmed bidra till uppfyllandet av målet för barnrättspolitik, att barn och unga ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande.

20.5 Konsekvenser för folkhälsan

Bedömning: Förslagen förväntas bidra till att skapa samhälleliga förutsättningar för en god och jämlik hälsa i hela befolkningen genom att färre personer utnyttjas sexuellt för pornografiska syften och genom att de som har utsatts för våld får förbättrad tillgång till skydd, stöd och vård.

¹² CRC/C/GC/15, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 15 (2013) om Barnets rätt till bästa uppnåeliga hälsa (art. 24), punkt 67.

¹³ CRC/C/GC/13, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 48.

¹⁴ CRC/C/GC/13, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 52.

Våld och övergrepp har starka kopplingar till folkhälsan, då frihet från alla former av våld är en förutsättning för en god hälsa. Våld och sexuella övergrepp kränker individens kroppsliga integritet och bidrar till ohälsa och otrygghet oavsett om det sker inom en privat relation eller i en pornografisk kontext. För en majoritet av de som drabbas av våld och sexuella övergrepp innebär det ett psykologiskt trauma och kan medföra många hälsoproblem. Våldsutsattheten bidrar även till att begränsa individers kontroll, inflytande och delaktighet i samhället och i det dagliga livet.

Samtliga förslag som utredningen lägger fram syftar just till att minska utsattheten för våld och att stärka skydd, stöd och vård för de som lider av trauma eller hälsoproblem som en konsekvens av att ha utsatts för våld i form av att ha utnyttjats sexuellt för pornografiska syften. Därutöver lyfter utredningen genomgående särskilt sårbara grupper.¹⁵

Förslagen förväntas därmed bidra till uppfyllandet av folkhälsopolitikens målområde sju, Kontroll, inflytande och delaktighet. Förslagen bidrar till att människor ska få förbättrade möjligheter att få bestämma över sin identitet, kropp och sexualitet utan risk för att utsättas för sexuellt våld eller fysiskt våld. Förslagen förväntas även bidra till uppfyllandet av målområde åtta, En jämlik och hälsofrämjande hälso- och sjukvård. Förslagen bidrar genom att vuxna som utsatts för övergrepp vid produktion och distribution av pornografi och barn som utnyttjats sexuellt i form av att skildras i bilder och filmer som sprids i pornografiska syften, ska upptäckas i större omfattning än i dag och få adekvat skydd, stöd och vård.

20.6 Konsekvenser för hbtqi-personer

Bedömning: Förslagen förväntas bidra till lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck genom att fler hbtqi-personer, både barn och vuxna, nås av information om sexuellt utnyttjande i pornografiska syften och genom att yrkesverksamma inom exempelvis socialtjänst och

¹⁵ Flickor och kvinnor utgör majoriteten av de personer som utsätts för sexuellt våld. Riskgrupper är vidare personer med funktionsnedsättning, personer med skadligt bruk eller beroende, barn och unga i samhällets vård, hbtqi-personer, personer som har utsatts för sexuella övergrepp eller annan utsatthet under barndomen, personer som befinner sig i ekonomisk utsatthet, personer i migration och personer med koppling till kriminella miljöer.

hälso- och sjukvård får bättre möjligheter att identifiera hbtqi-personer som en riskgrupp att utsättas för övergrepp. Därmed får våldsutsatta hbtqi-personer utökade möjligheter att ta del av adekvat skydd, stöd och vård, vilket förväntas leda till minskad psykisk ohälsa och bättre förutsättningar att lämna en tillvaro där de utnyttjas sexuellt.

Hbtqi-personer löper större risk än andra för att utsättas för sexuellt våld, inklusive sexuellt utnyttjande i pornografiska syften. Utredningens förslag om att de hbtqi-strategiska myndigheterna bör få i uppdrag att kartlägga vilka kunskapshöjande insatser som behövs och hur arbetssätt inom myndigheternas ansvarsområden behöver utvecklas, bedöms bidra till att färre barn och vuxna utsätts för sexuellt utnyttjande i pornografiska syften.

Genom att hbtqi-personers särskilda utsatthet genomgående ska lyftas i exempelvis de kunskapsstöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård som utredningen föreslår ska tas fram förväntas upptäckten av våldsutsatthet bli bättre. Olika grupper av våldsutsatta hbtqi-personer förväntas därmed få förbättrade möjligheter att ta del av adekvat skydd, stöd och vård, vilket bidrar till det övergripande målet för regeringens hbtqi-strategi, lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

20.7 Konsekvenser för personer med funktionsnedsättning

Bedömning: Förslagen förväntas bidra till att uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning i ett samhälle med mångfald som grund genom att färre personer med funktionsnedsättning utnyttjas sexuellt i pornografiska syften och därmed får förbättrade livsvillkor och möjligheter att delta i samhället utifrån sina egna förutsättningar.

Personer med funktionsnedsättningar, särskilt NPF-diagnoser och intellektuella funktionsnedsättningar, löper ökad risk att utsättas för sexuellt våld, inklusive sexuellt utnyttjande i pornografiska syften. Utredningen understryker därför att behoven hos målgruppen genom-

gående ska beaktas i de kunskapsstöd som föreslås tas fram för socialtjänsten och hälso- och sjukvården och i de stöd för att skapa trygga och inkluderande samtal som föreslås riktas mot yrkesverksamma och ideellt engagerade som möter unga. Att perspektivet beaktas underlättas av att Myndigheten för delaktighet ges en roll att bidra med sin expertis i flera av dessa uppdrag.

Detta förväntas bidra till att fler sexuellt riskutsatta i målgruppen upptäcks och undgår att utnyttjas sexuellt. Det förväntas även bidra till att öka upptäckten av redan utsatta och förbättra tillgången till adekvat skydd, stöd och vård. Genom en sådan förbättring förväntas förslagen bidra till det nationella målet för funktionshinderspolicen, att uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Förslagen förväntas även bidra till att FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Särskilt relevanta är artikel 7.1 där det fastslås att konventionsstaterna ska vidta alla nödvändiga åtgärder som behövs för att säkerställa att barn med funktionsnedsättning fullt åtnjuter alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på lika villkor som andra barn och artikel 16.1 där det fastslås att konventionsstaterna ska också vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att skydda personer med funktionsnedsättning, såväl inom som utom hemmet, mot alla former av utnyttjande, våld och övergrepp.

20.8 Konsekvenser för personer med skadligt bruk eller beroende

Bedömning: Förslagen förväntas bidra till att personer med skadligt bruk eller beroende utifrån sina förutsättningar och behov ska ha tillgång till vård och stöd av god kvalitet genom att yrkesverksamma som möter målgruppen får förbättrade möjligheter att erbjuda detta.

Personer som har ett skadligt bruk eller beroende löper ökad risk att utsättas för sexuellt våld, inklusive sexuellt utnyttjande i pornografiska syften. Samtidigt är det en grupp som har sämre förutsättningar än många andra att kunna ta emot behandling. Utredningen har lagt förslag om att kunskaps- och metodutvecklingen behöver stärkas och där betonat vikten av behandlingsmetoder som fungerar för den

som har ett skadligt bruk eller beroende. Utredningen föreslår även att behoven hos målgruppen genomgående ska beaktas i de kunskapsstöd som föreslås tas fram för socialtjänsten och hälso- och sjukvården och benämner särskilt att sexuellt utnyttjande i pornografiska syften bör ingå i de kunskapsstöd som rör det stöd som bör erbjudas personer med skadligt bruk eller beroende.

Sammantaget förväntas förslagen bidra till att utsatthet för sexuellt utnyttjande i pornografiska syften upptäcks bland fler personer som har ett skadligt bruk eller beroende och att fler får adekvat skydd, stöd och vård, vilket skulle bidra till uppfyllandet av mål 5 i ANDTS-strategin för perioden 2022–2025, att personer med skadligt bruk eller beroende utifrån sina förutsättningar och behov ska ha tillgång till vård och stöd av god kvalitet.

20.9 Konsekvenser för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen

Bedömning: Förslagen förväntas bidra till lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund.

Utrikes födda personer kan befinna sig i en särskilt utsatt situation när det gäller att få stöd och skydd vid våldsutsatthet. Orsaken kan vara diskriminering, segregation, språksvårigheter och brist på sociala nätverk i Sverige. Särskilt sårbara är de som saknar rättslig ställning i Sverige. Utredningen har betonat att riskgrupper särskilt bör beaktas i genomförandet av förslagen. Personer med migrantbakgrund bör därför att uppmärksammas i exempelvis de kunskapsstöd som tas fram. Utredningens bedömning är att fler utsatta personer med migrantbakgrund kommer att upptäckas och erbjudas skydd, stöd och vård. Därmed är sannolikheten även större att personer ur målgruppen får möjlighet att försörja sig själva, vilket är särskilt viktigt givet att arbetslösheten är högre och den disponibla inkomsten lägre bland utrikes födda. Sammantaget är det utredningens bedömning att genomförandet av förslagen kommer att ha en positiv inverkan på uppfyllandet av det integrationspolitiska målet om lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund.

20.10 Konsekvenser för brottslighet och brottsförebyggande arbete

Bedömning: Förslagen förväntas bidra till att färre personer utnyttjas sexuellt i pornografiska syften, vilket innebär en minskad brottslighet. Förslagen förväntas även bidra till att göra kommunernas brottsförebyggande arbete mer träffsäkert när det gäller sexuellt utnyttjande i pornografiska syften.

Flera av utredningens förslag, både när det gäller information till barn och vuxna i allmänheten och kunskapsstöd till yrkesverksamma, syftar till att förebygga att barn och vuxna utnyttjas sexuellt i pornografiska syften. Det i sig innebär en minskad brottslighet. Förslagen om stöd för att ta ner material från plattformar på internet förväntas bidra till att bilder och filmer inte sprids i samma utsträckning, vilket även det innebär att färre brott begås. De förslag som syftar till att fler ska våga anmäla brott kan bidra till minskad brottslighet, om gärningspersoner blir åtalade och lagförda.

Lagen (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete trädde i kraft den 1 juli 2023 och innebär bland annat att kommunerna ska ta fram en lägesbild över brottsligheten inom kommunens geografiska område och, med lägesbilden som underlag, besluta om en plan för vilka åtgärder som kommunen avser att vidta för att förebygga brott. De metodstöd som kommunerna i dag har tillgång till omfattar inte brottslighet i form av sexuellt utnyttjande i pornografiska syften. Utredningen föreslår att befintliga metodstöd utvecklas så att området ingår, vilket förväntas bidra till att förstärka kommunernas möjligheter att arbeta med att förebygga brott som i särskilt stor omfattning begås mot barn, unga och sårbara grupper.

20.11 Konsekvenser för den kommunala självstyrelsen

Bedömning: Genomförandet av utredningens förslag kommer inte att ha några effekter för den kommunala självstyrelsen.

Utredningen lägger inga förslag om ändrad lagstiftning, vilket innebär att den kommunala självstyrelsen inte påverkas.

Förslagen är utformade för att ta hänsyn till lokala och regionala förutsättningar och behov och att det understryks i utredningens förslag att kommuner och regioner själva beslutar hur verksamheter ska organiseras.

Kommuner och regioner är däremot i stor utsträckning berörda av utredningens förslag eftersom det är de som har ansvaret för att tillhandla hålla skydd, stöd och vård. Arbetet i exempelvis socialtjänsten och hälso- och sjukvården kommer att underlättas av att ha tillgång till de kunskapsstöd och utredningen föreslår, vilket förväntas bidra till att kommuner och regioner kommer att kunna tillhandahålla skydd, stöd och vård till utredningens målgrupper i större omfattning än i dag. Kommuner och regioner kommer även att gynnas av förslaget att avsätta utvecklingsmedel för att utveckla skydd, stöd och vård till målgrupperna.

Referenser

Offentliga tryck

Propositioner och skrivelser

- Prop. 1970:125 *med förslag till ändring i tryckfrihetsförordningen, m.m.*
- Prop. 1978/79:179 *om ändring i tryckfrihetsförordningen m.m.*
- Prop. 1979/80:147 *om godkännande av Förenta nationernas konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor.*
- Prop. 1980/81:176 *Viss spridning av videogram med våldsinslag m.m.*
- Prop. 1986/87:151 *om ändringar i tryckfrihetsförordningen m.m.*
- Prop. 1989/90:70 *om våldsskildringar i rörliga bilder m.m.*
- Prop. 1992/93:210 *om ny ordningslag m.m.*
- Prop. 1993/94:130 *Ändringar i brottsbalken m.m.*
- Prop. 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen.*
- Prop. 1997/98:43 *Tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens tillämpningsområden – barnpornografifrågan m.m.*
- Prop. 1997/98:55 *Kvinnofridspropositionen.*
- Prop. 2000/01:79 *Stöd till brottsoffer.*
- Prop. 2002/03:35 *Mål för folkhälsan.*
- Prop. 2002/03:146 *Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet.*
- Prop. 2003/04:111 *Ett utvidgat straffansvar för människohandel.*
- Prop. 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning.*
- Prop. 2005/06:68 *Försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi – Fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter.*
- Prop. 2005/06:166 *Barn som bevittnat våld.*

- Prop. 2006/07:38 *om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.*
- Prop. 2008/09:1 *Förslag till statsbudget för 2009, finansplan och skattefrågor m.m.*
- Prop. 2008/09:193 *Vissa psykiatrifrågor m.m.*
- Prop. 2009/10:70 *Barnpornografibrottet.*
- Prop. 2009/10:152 *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel.*
- Prop. 2009/10:228 *Filmcensuren för vuxna avskaffas – skyddet för barn och unga mot skadlig mediepåverkan stärks.*
- Prop. 2012/13:10 *Stärkt stöd och skydd för barn och unga.*
- Prop. 2012/13:111 *En skärpt sexualbrottslagstiftning.*
- Prop. 2013/14:208 *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor.*
- Prop. 2016/17:222 *Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten.*
- Prop. 2017/18:123 *Det straffrättsliga skyddet mot människohandel och människoexploatering.*
- Prop. 2017/18:177 *En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.*
- Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.*
- Prop. 2019/20:69 *Barnpornografibrottet och preskription av brott mot barn.*
- Prop. 2019/20:164 *Inriktning för nära och tillgänglig vård – en primärvårdsreform.*
- Prop. 2021/22:162 *Elevhälsa och stärkt utbildning för elever med intellektuell funktionsnedsättning.*
- Prop. 2021/22:231 *Skärpt syn på våldtäkt och andra sexuella kränkningar.*
- Prop. 2022/23:1 *Budgetproposition för 2023.*
- Prop. 2023/24:1 *Budgetpropositionen för 2024.*
- Prop. 2023/24:31 *Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende.*
- Skr. 1997/98:214 *Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik.*

- Skr. 1998/99:2 *Informationssamhället inför 2000-talet.*
- Skr. 2013/14:91 *Åtgärder för att stärka barnets rättigheter och upp-
växtvillkor i Sverige.*
- Skr.2015/16:192 *Handlingsplan 2016–2018 till skydd för barn
mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp.*
- Skr. 2016/17:10 *Makt mål och myndighet - feministisk politik
för en jämställd framtid.*
- Skr. 2016/17:29 *Strategi för det nationella arbetet med mänskliga
rättigheter.*
- Skr. 2021/22:247 *Sveriges genomförande av Agenda 2030.*

Kommittédirektiv

- Dir. 1977:11 *Utredning om prostitution m.m.*
- Dir. 1998:48 *Översyn av lagstiftningen om sexualbrott.*
- Dir. 2019:93 *En sammanhållen god och nära vård för barn och unga.*
- Dir. 2020:5 *Ett ytterligare förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella
kränkningar.*
- Dir. 2020:68 *Samordnade insatser vid samsjuklighet i form av miss-
bruk och beroende och annan psykiatrisk diagnos eller närliggande
tillstånd.*
- Dir. 2021:29 *Nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld
mot barn.*
- Dir. 2021:84 *Barn och unga i samhällets vård.*
- Dir. 2022:7 *Barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa frågor
om brott mot kvinnor och äldre.*
- Dir. 2022:115 *Exitprogram för personer som är utsatta för prostitution.*
- Dir. 2023:17 *Tilläggsdirektiv till Utredningen om barns skydd mot
sexuella kränkningar samt vissa frågor om brott mot kvinnor och
äldre (Ju 2022:01.)*
- Dir. 2023:117 *En stärkt långsiktig styrning av arbetet mot köns-
relaterat våld och hedersrelaterat våld och förtryck.*

Övriga regeringsbeslut

- A2013/04750 *En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.*
- A2021/00140 *Handlingsplan för hbtqi-personers lika rättigheter och möjligheter.*
- A2021/02395. *Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder inom utgiftsområde 13.*
- A2021/02396. *Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Jämställdhetsmyndigheten.*
- A2021/02397. *Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2021–2023.*
- A2021/00839. *Nationellt våldsförebyggande program.*
- A2022/01028. *Uppdrag till Socialstyrelsen och Statens beredning för medicinsk och social utvärdering att stödja genomförandet inom vård och omsorg av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.*
- Fi2021/02746. *Regleringsbrev för budgetår 2023 avseende länsstyrelserna.*
- S2021/06595. *Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021–2031.*
- S2021/08203. *Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende anslag 1:8 Bidrag till psykiatri.*
- S2022/03649 *Utkastet till lagrådsremiss: Ett fönster av möjligheter – stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende.*
- S2023/00371. *Bemyndigande att underteckna överenskommelse mellan staten och Sveriges Kommuner och Regioner inom området förlossningsvård och kvinnors hälsa.*
- S2023/00970. *Uppdrag att genomföra insatser för att stödja en jämlik och kunskapsbaserad hälso- och sjukvård för personer som har utsatts för sexuellt våld.*
- S2023/02379. *Uppdrag att ta fram ett nationellt hälsoprogram för barn och unga.*

Regeringsbeslut 2023-01-26 nr. II:3. *God och nära vård 2023 – En omställning av hälso- och sjukvården med primärvården som nav. Överenskommelse mellan staten och Sveriges Kommuner och Regioner.*

Riksdagsskrivelser och betänkande från riksdagens utskott

Arbetsmarknadsutskottets betänkande 2008/09:AU1.

Justitieutskottets betänkande 2003/04JuU06.

Justitieutskottets betänkande 2003/04JuU20.

Justitieutskottets betänkande 2013/14: JuU30.

Justitieutskottets betänkande 2009/10: JuU33.

Justitieutskottets betänkande 2012/13: JuU20.

Konstitutionsutskottets betänkande 1978/79: KU33.

Konstitutionsutskottets betänkande 1997/98: KU19.

Konstitutionsutskottets betänkande 1998/99: KU4.

Kulturutskottets betänkande 2010/11: KrU2.

Socialutskottets betänkande 2002/03: SoU7.

Utbildningsutskottets betänkande 2021/22: UbU27.

Utskottens verksamhetsberättelse 1970: 1LU47.

Riksdagsskrivelse 1970:267.

Riksdagsskrivelse 1978/79:317.

Riksdagsskrivelse 1979/80:327.

Riksdagsskrivelse 1997/98:214.

Riksdagsskrivelse 1998/99:2.

Riksdagsskrivelse 2002/03:145.

Riksdagsskrivelse 2003/04:23.

Riksdagsskrivelse 2003/04:232.

Riksdagsskrivelse 2008/09:115.

Riksdagsskrivelse 2009/10:245.

Riksdagsskrivelse 2010/11:61.

Riksdagsskrivelse 2012/13:234.

Riksdagsskrivelse 2013/14:263.

Riksdagsskrivelse 2021/22:429.

Statens offentliga utredningar

- SOU 1969:38 *Yttrandefrihetens gränser: sårande av tukt och sedlighet, brott mot trosfrid.*
- SOU 1981:71 *Prostitutionen i Sverige, bakgrund och åtgärder.*
- SOU 1983:70 *Värna yttrandefriheten.*
- SOU 1995:15 *Könshandeln.*
- SOU 1995:60 *Kvinnofrid.*
- SOU 1997:29 *Barnpornografifrågan – Innehavskriminalisering m.m.*
- SOU 1998:40 *Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras?*
- SOU 2001:14 *Sexualbrotten – Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor.*
- SOU 2004:71 *Sexuell exploatering av barn i Sverige.*
- SOU 2008:41 *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd.*
- SOU 2009:51 *Avskaffande av filmcensuren för vuxna – men förstärkt skydd för barn och unga mot skadlig mediepåverkan.*
- SOU 2015:55 *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.*
- SOU 2015:86 *Mål och myndighet – en effektiv styrning av jämställdhetspolitiken.*
- SOU 2016:60 *Ett starkare skydd för den sexuella integriteten.*
- SOU 2017:92 *Transpersoner i Sverige – Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor.*
- SOU 2017:112 *Ett fönster av möjligheter – Stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende.*
- SOU 2018:39 *God och nära vård – En primärvårdsreform.*
- SOU 2020:47 *Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag.*
- SOU 2021:34 *Börja med barnen! En sammanhållen god och nära vård för barn och unga.*
- SOU 2021:43 *Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar.*
- SOU 2021:49 *Kommuner mot brott.*

- SOU 2021:78 *Börja med barnen! Följa upp hälsa och dela information för en god och nära vård.*
- SOU 2021:93 *Från delar till helhet – En reform för samordnade, behovsanpassade och personcentrerade insatser till personer med samsjuklighet.*
- SOU 2022:70 *En uppväxt fri från våld, En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn.*
- SOU 2023:39 *En inre marknad för digitala tjänster – kompletteringar och ändringar i svensk rätt.*
- SOU 2023:66 *För barn och unga i samhällsvård.*

Myndighetspublikationer m.m.

- Barnombudsmannen (2020). *Kartläggning av kunskap om pornografins inverkan på barn och unga. Delrapport 3.*
- Barnombudsmannen (2022). *FN:s konvention om barnets rättigheter. Tilläggsrapport – Sverige.*
- Brottsförebyggande rådet (2019a). *Indikatorer på sexualbrottsutvecklingen 2005–2017. Rapport 2019:5.*
- Brottsförebyggande rådet (2019b). *Kränkande fotografering. En uppföljning av lagens tillämpning. Rapport 2019:7.*
- Brottsförebyggande rådet, Polismyndigheten och Sveriges Kommuner och Regioner (2021). *Kartläggning och lägesbild i lokalt brottsförebyggande arbete.*
- Brottsförebyggande rådet (2022a). *Köp av sexuella tjänster – En uppföljning av lagens tillämpning. Rapport 2022:3.*
- Brottsförebyggande rådet (2022b). *Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling – En uppföljning av lagens tillämpning. Rapport: 2022:4.*
- Brottsförebyggande rådet och Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Metodstöd för kartläggning av tre våldstyper – våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål.*
- Brottsförebyggande rådet (2023a). *Klassificering av brott. Anvisningar och regler. Version 11.1.*

- Brottsförebyggande rådet (2023b). *Det brottsförebyggande arbetet i Sverige - Nuläge och utvecklingsbehov 2023*.
- Brottsförebyggande rådet (2023c). *Anmälda brott. Slutlig statistik*.
- Brottsförebyggande rådet (2023d). *Nationella trygghetsundersökningen 2023. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2023:9.
- Center for Voldtaegtsofre på Aarhus Universitetshospital. <https://www.voldtaegt.dk/> (hämtad 2023-11-23).
- Délégation aux droits des femmes. (2022). *Porn: Hell Behind the Scenes*.
- Folkhälsomyndigheten (2015). *Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner. En rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige*.
- Folkhälsomyndigheten (2017). *Regeringsuppdrag att kartlägga narkotikavanor bland ensamkommande barn och unga*.
- Folkhälsomyndigheten (2018). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter för alla – Sammanfattning av Guttmacher-Lancet-kommissionens slutrapport*.
- Folkhälsomyndigheten (2019). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) i Sverige 2017 – Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017*.
- Folkhälsomyndigheten (2020). *Nationell strategi för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter – En god, jämlik och jämställd sexuell och reproduktiv hälsa i hela befolkningen*.
- Folkhälsomyndigheten (2021). *Pornografianvändning och sexuell hälsa*.
- Folkhälsomyndigheten (2022a). *Folkhälsopolitikens målområden – Målområde 7: Kontroll, inflytande och delaktighet*.
- Folkhälsomyndigheten (2022b). *Folkhälsopolitikens målområden – Målområde 8: En jämlik och hälsofrämjande hälso- och sjukvård*.
- Folkhälsomyndigheten (2022c). *Kärnindikatorer för uppföljning av det folkhälsopolitiska målet*.
- Folkhälsomyndigheten. (2023). *Nationell handlingsplan för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) i Sverige. Genomförandet av den nationella SRHR-strategin 2023–2033*.

- Folkhälsomyndigheten. *Hivprevention bland personer som har sex mot ersättning*. www.folkhalsomyndigheten.se (hämtad 2023-11-24).
- Göteborgs Stad. *Göteborgs Stads enkätundersökningar från 2022*. <https://enkater.goteborg.se/> (hämtad 2023-11-24).
- Helsedirektoratet, Norge (2021). *Nye retningslinjer for overgrepsmottak*. Oslo: Helsedirektoratet.
- Institutet för hälsa och välfärd, Finland. *Seri-stödcentret för offer för sexuellt våld* www.thl.fi (hämtad 2023-11-23).
- Integritetsskyddsmyndigheten. *Genomsökning av kommunikationstjänster – CSAM-förordningen*. www.imy.se (hämtad 2023-11-16).
- Jämställdhetsmyndigheten (2019). *Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete*.
- Jämställdhetsmyndigheten (2021a). *Utbildning för ökad kunskap – slutredovisning*. Rapport: 2021:13.
- Jämställdhetsmyndigheten (2021b). *Prostitution och människohandel. Slutredovisning av uppdrag att stärka arbetet mot att barn och unga respektive vuxna utnyttjas i prostitution och människohandel, samt kartlägga omfattningen av prostitution och människohandel*. Rapport 2021:23.
- Jämställdhetsmyndigheten (2022a). *Våldsförebyggande satsningar ger resultat – Uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra 2017–2021*. Rapport 2022:17.
- Jämställdhetsmyndigheten (2022b). *Att förebygga sexuell exploatering*. Rapport: 2022:23.
- Kompetenscentrum om våld i nära relationer (2019). *SEXIT – Handboken. Samtal om sexuell hälsa och erfarenhet av våld*. Version 3.0. Västra Götalandsregionen.
- Linköpings universitet (2019) (Barnafrid – nationellt centrum för kunskap om våld mot barn). *Slutrapport – Utvärdering av Barnabus*.
- Länsstyrelsen Västmanlands län (2021). *Vem ser oss? En studie om kvinnor i missbruk och deras upplevelser av våld i nära relation*.
- Myndigheten för delaktighet (2023). *Våld mot personer med funktionsnedsättning – om utsatthet och förekomst av våld*. Nummer 2023:12.

- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2019). *Olika verkligheter. Unga hbtq-personer om sina levnadsvillkor*.
- Myndigheten för press, radio och tv (2023). *Webbplatser och databaser* www.mprt.se (hämtad 2023-11-24).
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2014). *Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*. NCK-rapport 2014:1.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2022). *Guide för omhändertagande efter sexuella övergrepp*. www.nck.uu.se (hämtad 2023-11-24).
- Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen och Åklagarmyndigheten (2008). *Barnabus – försöksverksamhet med samverkan under ett tal vid misstanke om brott mot barn*.
- Rikspolisstyrelsen (2009). *Delredovisning av regeringsuppdrag avseende gemensamma nationella riktlinjer kring barn om misstänks vara utsatta för brott och kriterier för landets barnabus*. Diarie-nummer POA-428-6530/08.
- Riksrevisionen (2021a). *Effektiviteten i Polismyndighetens arbete med information till brottsutsatta*. RiR 2021:20.
- Riksrevisionen (2021b). *Internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn – stora utmaningar för polis och åklagare*. RiR 2021:25.
- Safer Internet Centre, Finland. www.saferinternet.fi (hämtad 2023-11-23).
- Statens Institutionsstyrelse (2022). *SiS i korthet 2022*.
- Skolverket. *Läroplan (Gy11) för gymnasiet*.
- Skolverket. *Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt förskoleklass och fritidshem*.
- Social- och hälsovårdsministeriet Finland (2021). *En barndom utan våld. Åtgärdsplan för förebyggande av våld mot barn 2020–2025*. Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2021:3.
- Socialstyrelsen (2011). *Brottsoffer och deras närstående – Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp*.
- Socialstyrelsen (2014). *Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet*.
- Socialstyrelsen (2015a). *Sex mot ersättning: Utbildningsmaterial om sydd och stöd till barn och unga*.

- Socialstyrelsen (2015b). *Sex mot ersättning: Utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna.*
- Socialstyrelsen (2018a). *Frågor om våld – En kartläggning av hur socialtjänsten och hälso- och sjukvården frågar om våldsutsatthet och våldsutövande samt användning av bedömningsmetoder.*
- Socialstyrelsen (2018b). *Barn i internationell människohandel och exploatering – Vägledning för socialtjänsten.*
- Socialstyrelsen (2018c). *Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården.*
- Socialstyrelsen (2018d). *Bilaga 1 Att samtala med barn – om sexuella övergrepp och människohandel.*
- Socialstyrelsen (2020). *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende – Kunskapsstöd för socialtjänsten.*
- Socialstyrelsen (2021). *Ekonomiskt bistånd: Handbok för socialtjänsten.*
- Socialstyrelsen (2022). *Socialt fältarbete med barn och unga – Kartläggning av uppsökande och förebyggande socialt fältarbete i kommunal regi.*
- Socialstyrelsen (2023a). *Våld i nära relationer – Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården.*
- Socialstyrelsen (2023b). *Öppna jämförelser socialtjänsten 2023 – våld i nära relationer.*
- Socialstyrelsen och Skolverket (2023). *Vägledning för elevhälsan.*
- Socialstyrelsen HSLF-FS 2021:31 *Socialstyrelsens kungörelse om ändring i allmänna råden (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd.*
- Socialstyrelsen HSLF-FS 2022:39 *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.*
- Socialstyrelsen HSLF-FS 2023:27 *Socialstyrelsens föreskrifter om ändring i föreskrifterna och allmänna råden (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.*
- Socialstyrelsen Grönland. *Tilbud til borgerne.* www.socialstyrelsen.gl (hämtad 2023-11-23).
- Statens medieråd (2023). *Ungar & medier 2023. En statistisk undersökning av ungas medievanor och attityder till medieanvändning.*

- Statens medieråd *Mer om Safer Internet Centre Sverige*.
www.statensmedierad.se (hämtad 2023-11-16).
- Statskontoret (2023). *Hand i hand – En analys av kommunal samverkan*. Rapport: 2023:5.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2016). *Psykisk hälsa på ungdomsmottagningen – en kartläggning av Sveriges ungdomsmottagningar*.
- Sveriges Kommuner och Regioner (2020a). *Vården vid sexuellt våld. Nuläge och vägar framåt*.
- Sveriges Kommuner och Regioner (2020b). *Ungdomsmottagningar och ungas sexuella hälsa*.
- Åklagarmyndigheten (2022). *Bemötande av brottsoffer. Rättslig vägledning*. RÄV:2022:10.

Internationella dokument m.m.

- CEDAW/C/GC/35 (2017). *General recommendation nr 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19 (1992)*. 26 July 2017.
- CEDAW/C/SWE/CO/10 (2021). *Concluding observations on the tenth periodic report of Sweden*. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. 24 November 2021.
- CETS nr 197 (2005). *Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. Warszawa, 2005.
- CETS nr 201 (2007). *Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse*. Lanzarote, 25 October 2007.
- CETS nr 210 (2011). *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. Istanbul, 11 May 2011.
- CRC/C/GC/13. (2011). *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13, Barnets rätt till frihet från alla former av våld*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 18 april 2011.

- CRC/C/OPSC/SWE/CO/1 (2012). *Consideration of reports submitted by States parties under article 12, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. Initial report of Sweden.* Committee on the Rights of the Child. 23 January 2012.
- CRC/C/SWE/CO/5 (2015). *Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden.* Committee on the Rights of the Child. 6 March 2015.
- CRC/C/SWE/CO/6-7 (2023). *Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Sweden.* Committee on the Rights of the Child. 6 February 2023.
- CRPD/C/SWE/CO/1 (2014). *Concluding observations on the initial report of Sweden.* Committee on the Rights of Persons with Disabilities. 12 May 2014.
- CRPD/C/SWE/QPR/2-3 (2018). *List of issues prior to submission of the combined second and third periodic reports of Sweden.* Committee on the Rights of Persons with Disabilities. 12 October 2018.
- EU-kommissionen (2022). Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. A Digital Decade for children and youth: the new European strategy for a better internet for kids (BIK+) COM/2022/212 final.
- Europaparlamentets resolution av den 5 april 2011 om prioriteringar och utkast till en ny ram för EU-politiken för att bekämpa våld mot kvinnor (2010/2209(INI)).
- Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/58/EG av den 12 juli 2002 om behandling av personuppgifter och integritetsskydd inom sektorn för elektronisk kommunikation (direktiv om integritet och elektronisk kommunikation).
- Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2021/1232 av den 14 juli 2021 om ett tillfälligt undantag från vissa bestämmelser i direktiv 2002/58/EG vad gäller användning av teknik hos tillhandahållare av nummeroberoende interpersonella kommunikationstjänster för behandling av personuppgifter och andra uppgifter i syfte att bekämpa sexuella övergrepp mot barn på nätet.

- Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2022/2065 av den 19 oktober 2022 om en inre marknad för digitala tjänster och om ändring av direktiv 2000/31/EG.
- Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF.
- Europaparlamentets och rådets förslag till Europaparlamentets och rådets förordning om fastställande av regler för att förebygga och bekämpa sexuella övergrepp mot barn. COM/2022/209 final.
- Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp, Nr 16. Lanzarote 25 oktober 2007.
- Europeiska unionens råds rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF).
- GREVIO/Inf(2018)15. *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating of the Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) Sweden*. Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO). 21 January 2019.
- GREVIO/Inf(2023)4. *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), Sweden*. Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO). 26 May 2023.
- GRETA(2014)11. *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden*. Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA). 27 may, 2014.
- GRETA(2018)8. *8th General Report On GRETA'S Activities*. Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA).
- IC-CP (2020) 12 rev. *Committee of the Parties Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against*

- Women and Domestic Violence (Istanbul Convention)*. Secretariat of the monitoring mechanism of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. 10 June 2021.
- Interagency Working Group (2016). *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*. Luxembourg, 28 January 2016.
- Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development General Assembly A/RES/70/1, 25 sept 2015.
- FN (1948). *Generalförsamlingens allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna*. 10 December 1948.
- FN (1979). *Konventionen om avskaffande av alla former av diskriminering av kvinnor*. Generalförsamlingens resolution 34/180. 18 december 1979.
- FN (1989). *Konventionen om barnets rättigheter*. Generalförsamlingens resolution 44/25. 20 november 1989.
- FN (1993). *Deklarationen om avskaffande av våld mot kvinnor*. Generalförsamlingens resolution 48/104. 20 december 1993.
- FN (2000). *Konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet*. Generalförsamlingens resolution 55/25. 15 november 2000.
- FN (2001). *Fakultativt protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi*. Generalförsamlingens resolution A/RES/54/263. 16 mars 2001.
- WHO (2007). *Engaging men and boys in changing gender-based inequity in health: Evidence from programme interventions*. Geneva: World Health Organization.

Publikationer från organisationer och stiftelser

- Barnrättsbyrån och World Childhood Foundation (2023). *Vem ska tro på mig? – En granskning av sexuella övergrepp på de statliga ungdomshemmen*.
- Bris. www.bris.se (hämtad 2023-11-16).

- Child 10, Ellencentret, Inte Din Hora (2020). *Ingen hörde ropen på hjälp – Vilken hjälp finns för människor som utsätts i prostitution, människohandel för sexuella ändamål och annan kommersiell sexuell exploatering?*
- Child 10, Ellencentret, Inte Din Hora (2021). *Exploaterad men inte våldsutsatt – En nationell kartläggning av Sveriges Regioners vård för personer som utsatts för kommersiell sexuell exploatering.*
- DIXI Ressurssenter. www.dixi.no (hämtad 2023-11-23).
- ECPAT Sverige (2021). ”Allt som inte är ett ja är ett nej” *En rapport om barns utsatthet för sexualbrott i vardagen och vilka strategier de har för att skydda sig.*
- ECPAT Sverige. *Plattformsguiden.* www.dittecpat.se (hämtad 2023-11-16).
- ECPAT Sverige. *ECPATs påverkansarbete bidrar till förändring* www.ecpat.se (hämtad 2023-11-16).
- ECPAT Sverige. *ECPAT Sveriges techkoalition.* www.ecpat.se (hämtad 2023-11-16).
- ECPAT Sverige (2022a). *Lärohandledning 2: Är det okej att skicka en bild?*
- ECPAT Sverige (2022b). *Verksamhetsberättelse 2022.*
- ECPAT Sverige (2023a). ”Jag tittade bara, jag gjorde inget elakt”. *En rapport om barns utsatthet på exposekonton.*
- ECPAT Sverige (2023b). *Consent is KEY. En rapport om brottsutsatthet bland barn som identifierar sig som HBTQIA+.*
- Ellencentret (2023). *Ellenrapporten. Tjejer utsatta för prostitution och annan sexuell exploatering. Om ungas erfarenheter, stöd och psykologisk behandling.*
- Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar (2018a). *Riktlinjer för Sveriges ungdomsmottagningar.*
- Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar (2018b). *Handbok för Sveriges ungdomsmottagningar.*
- Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar (2018c). *Ungdomsmottagningen i första linjen för psykisk (o)hälsa.*
- Internetstiftelsen. *Vem tar ansvar för innehåll på nätet?* www.internetstiftelsen.se. (hämtad 2023-11-16).

- Internetstiftelsen (2023). *Svenskarna och internet 2023*.
- Ombudsmannen mot kommersiell sexuell exploatering av barn (2022). *Alla tittade men ingen såg – En granskande rapport om tillgången till skydd, stöd och rättvisa för barn som utsätts för kommersiell sexuell exploatering*.
- Organisationen Storasyter (2019). *5211 röster om sexuellt våld – En enkätstudie om sexuella övergrepp, psykiskt mående och stöd-kontakter*.
- Organisationen Storasyter (2021). *Storasytterrapporten 2021 Fokus: Polisanmälan och rättsprocess*.
- Riksförbundet Attention (2022). "Vad är det för fel på dig?" Tjejer med NPF på SiS.
- Red Barnet. *Slet det*. www.sletdet.redbarnet.dk (hämtad 2023-11-23).
- Rädda Barnen (2019). *Vägledning Stopp min kropp*. Artikelnummer: 11463.
- Stiftelsen 1000 Möjligheter (2023). *Ellenrapporten – tjejer utsatta för prostitution och annan sexuell exploatering*.
- Stigamót. www.stigamot.is (hämtad 2023-11-23).
- StopChikane. www.stopchikane.nu (hämtad 2023-11-23).
- Talita (2019). *Syns man inte, finns man inte – Inblick i den svenska porrindustrin*.
- Tukinainen www.tukinainen.fi (hämtad 2023-11-23).

Litteratur, artiklar m.m.

- Andersson, I. Liljefors Persson, B. och Olsson, H (2020). *Kunskapsområdet sexualitet och samlevnad i lärarutbildningen: En kartläggning av kursplaner och resonemang kring innehåll*. Malmö/Stockholm: Malmö universitet/RFSU.
- BBC (2022). *Nudes4Sale*. www.youtube.com (hämtad 2023-11-06).
- Boney-McCoy S och Finkelhor D. (1997). *Is youth victimization related to trauma symptoms and depression after controlling for prior symptoms and family relationships? A longitudinal, prospective study*. Journal of consulting and clinical psychology. 64. 1406-16. 10.1037//0022-006X.64.6.1406.

- Bowling J och Fritz N. (2021). "Binegative Myths in Pornography: An Examination of Sexual Behaviors and Aggression by Sexual Identity Categories". *Journal of Bisexuality* 21, nr 2 (2021): 262–280.
- Bridges AJ, Wosnitzer R, Scharrer E, Sun C, Liberman R. (2010). Aggression and sexual behavior in best-selling pornography videos: a content analysis update. *Violence Against Women*. 2010 Oct;16(10):1065-85. doi: 10.1177/1077801210382866. PMID: 20980228.
- Bridges AJ, Sun CF, Ezzell MB och Johnson J. (2016). Sexual Scripts and the Sexual Behavior of Men and Women Who Use Pornography. *Sexualization, Media, & Society*, 2(4). <https://doi.org/10.1177/2374623816668275>.
- Carrotte ER, Davis AC, Lim MS. (2020). *Sexual Behaviors and Violence in Pornography: Systematic Review and Narrative Synthesis of Video Content Analyses*. *J Med Internet Res*. May 14;22(5):e16702. doi: 10.2196/16702. PMID: 32406863; PMCID: PMC7256746.
- Chen LP, Murad MH, Paras ML, Colbenson KM, Sattler AL, Goranson EN, Elamin MB, Seime RJ, Shinozaki G, Prokop LJ, Zirakzadeh A. (2010). *Sexual abuse and lifetime diagnosis of psychiatric disorders: systematic review and meta-analysis*. *Mayo Clin Proc*. 2010 Jul;85(7):618-29. doi: 10.4065/mcp.2009.0583. Epub 2010 May 10. PMID: 20458101; PMCID: PMC2894717.
- Cooban A. (2021). *OnlyFans has boomed during lockdown. Users spent \$2.4 billion on the adult-entertainment site in 2020, and 120 million people now use it* i *Business Insider*. www.businessinsider.com (hämtad 2023-11-15)
- de Cabo A och Hall A. (2021) *Omfattningskartläggning av prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Jämställdhetsmyndigheten. Prostitution och människohandel. Slutredovisning av uppdrag att stärka arbetet mot att barn och unga respektive vuxna utnyttjas i prostitution och människohandel, samt kartlägga omfattningen av prostitution och människohandel*. Rapport 2021:23.
- Cyders MA, Hunton T och Hershberger AR. (2021). *Substance Use and Childhood Sexual Abuse among Girls Who Are Victims of Commercial Sexual Exploitation, Substance Use & Misuse*. 56:9, 1339-1345, DOI: 10.1080/10826084.2021.1922453.

- Donevan M, Jonsson L och Svedin CG. (2023). *Osynliga brottsoffer. Intervjustudie bland personer som blivit filmade eller fotograferade för pornografiproduktion*. Marie Cederschiöld högskola. (Bilaga 7 till detta betänkande.)
- Downing M, Schrimshaw E, Antebi-Gruszka N och Siegel K. (2013). *Sexually Explicit Media on the Internet: A Content Analysis of Sexual Behaviors, Risk, and Media Characteristics in Gay Male Adult Videos*. Archives of sexual behavior. 43. 10.1007/s10508-013-0121-1.
- Drolet G. (2020). *The Year Sex Work Came Home i The New York Times*. www.nytimes.com (hämtad 2023-11-15).
- Farley M, Cotton A, Lynne J, Zumbeck S, Spiwak F, Reyes ME, Alvarez BA D och Sezgin U. (2004). *Prostitution and Trafficking in Nine Countries*. Journal of Trauma Practice, 2:3-4, 33-74, DOI: 10.1300/J189v02n03_03.
- Farley M. (2007). “Renting an Organ for Ten Minutes’: What Tricks Tell Us about Prostitution, Pornography, and Trafficking”. Pornography: Driving the Demand in International Sex Trafficking, red. David E. Guinn & Julie DiCaro (Int’l Human Rights L. Inst., DePaul Univ., 2007), 146.
- Farley M, Bergkvist E, Åsbogård M, Pethrus J, Lannergren M, Fein L, Jererai NB. 2023. *Pornography Production Harm in Sweden: Filmed Prostitution is Inseparable from Non-Filmed Prostitution*. Presenterad vid en konferens med samma namn den 17 oktober 2023 i Stockholm.
- Fredlund C, Dahlström Ö, Svedin CG, Wadsby M., Jonsson, LS, och Priebe G. (2018). *Adolescents motives for selling sex in a welfare state – a Swedish national study*. Child Abuse and Neglect, 81, 286-295. Doi:10.1016/j.chiabu.2018.04.030.
- Fredlund C. (2019). *Adolescents Selling Sex and Sex as Self-Injury* Department of Clinical and Experimental Medicine, Linköpings University.
- Fritz N, Malic V, Paul B och Zhou Y. (2020). *A Descriptive Analysis of the Types, Targets, and Relative Frequency of Aggression in Mainstream Pornography*. Arch Sex Behav. 2020 Nov;49(8):3041-3053. doi: 10.1007/s10508-020-01773-0. Epub 2020 Jul 13. PMID: 32661813.

- Fritz N, Malic V, Paul B och Zhou Y. (2021). *“Worse Than Objects: The Depiction of Black Women and Men and Their Sexual Relationship in Pornography.”* Gender Issues 38, nr 1 (2021): 100–120.
- Fritz N och Bowling J. (2022). *Sexual Behaviors and Aggression in Gay Pornography.* Journal of Homosexuality, onlinepublicering, 27 juni 2022, <https://doi.org/10.1080/00918369.2022.2093688>.
- Grudzen C, Ryan G, Margold W, Torres J och Gelberg L. (2008). *Pathways to Health Risk Exposure in Adult Film Performers.* Journal of urban health : bulletin of the New York Academy of Medicine. 86. 67-78. 10.1007/s11524-008-9309-4.
- Grudzen CR, Meeker D, Torres JM, Du Q, Morrison RS, Andersen RM, Gelberg L. (2011). *Comparison of the mental health of female adult film performers and other young women in California.* Psychiatr Serv. 2011 Jun;62(6):639-45. doi: 10.1176/ps.62.6.pss6206_0639. PMID: 21632733.
- Hailes HP, Yu R, Daneses A och Fazel S. (2019). *Long-term outcomes of childhood sexual abuse: an umbrella review.* The Lancet Psychiatry, 6(10), 830-839. doi:10.1016/S2215-0366(19)30286-X.
- Hammarström S. (2021). *Identification of young people at risk of sexual ill health – implementing a new tool in youth clinics.* Linköping University, Linköping University Medical Dissertations, ISSN 0345-0082 ;1784.
- Havard T, Densley J, Whittaker A och Wills J. (2021). *Street Gangs and Coercive Control: The Gendered Exploitation of Young Women and Girls in County Lines.* Criminology and Criminal Justice. <https://doi.org/10.1177/17488958211051513>
- Hedén, L., Jonsson, L.S. & Fredlund, C. (2023). *The Connection Between Sex as Self-Injury and Sexual Violence.* Arch Sex Behav. <https://doi.org/10.1007/s10508-023-02669-5>.
- Hydén M. (2021). *I skuggan av våldet. Barnens och deras sociala nätverks responser på våld i familjen.* Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Isdal P. (2017). *Meningen med våld.* Stockholm: GOTHIA Kompetens.

- Jernbro C och Landberg Å. (2020). *Multiutsatta barn – Om barn som utsatts för flera typer av barnmisshandel*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Jernbro C, Landberg Å och Thuin J. (2023). *Våld mot barn 2022 – En nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Jonsson L och Svedin C. (2012). "Online är jag någon annan". *Unga kvinnor med erfarenhet av att sälja sexuella tjänster online. Delrapport 8 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen*: Linköping: Linköping University Electronic Press, 2012.
- Jonsson LS. (2015). *Online sexual behaviours among Swedish youth. Characteristics, associations and consequences*. (Doktorsavhandling). Linköpings universitet.
- Jonsson L och Svedin CG. (2017). *Barn utsatta för sexuella övergrepp på nätet. Fördjupningsrapport*. Stockholm/Linköping: Stiftelsen Allmänna Barnhuset/Linköpings universitet.
- Khadr S, Clarke V, Wellings K, Villalta L, Goddard A, Welch J, Bewley S, Kramer T, Viner R. (2018). *Mental and sexual health outcomes following sexual assault in adolescents: a prospective cohort study*. *Lancet Child Adolesc Health*. 2018 Sep;2(9):654-665. doi: 10.1016/S2352-4642(18)30202-5. Epub 2018 Jul 19. PMID: 30119759.
- Klaassen M JE och Peter J. (2015). *Gender (In)equality in Internet Pornography: A Content Analysis of Popular Pornographic Internet Videos*. *Journal of Sex Research* 52, nr 7 (2015): 721–35.
- Knutagård H. (2009). "Men du har ju blivit våldtagen" – om våldtagna mäns ordlöshet. (Examensarbete för masterexamen). Lunds universitet.
- Kok T, de Haan HA, van der Velden HJ, van der Meer M, Najavits LM, de Jong CA. (2013). *Validation of two screening instruments for PTSD in Dutch substance use disorder inpatients*. *Addict Behav*. 2013 Mar;38(3):1726-31. doi: 10.1016/j.addbeh.2012.10.011. Epub 2012 Oct 31. PMID: 23261490.

- Landberg Å, Jonsson L och Svedin CG. (2022). *Det gäller en av fyra – Fakta om barn, sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020–2021*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Larsson M, Arnberg K, Gustafsson T och Björklund E. (2021). *Såra tukt och sedlighet – Hundra år av pornografi i Sverige*. Stockholm: Natur och kultur.
- Le Monde. (2023). 'French Bukkake' case: Porn violence suspects ordered to stand trial. (hämtad 2023-11-19).
- López, Q. (2020). *People are turning to OnlyFans to earn money after losing their jobs during the pandemic*. Business Insider. www.insider.com (hämtad 2023-11-15).
- Lunde C. och Joleby M. (2021). *Being Under Pressure to Sext: Adolescents' Experiences, Reactions, and Counter-Strategies*. Journal of Research on Adolescence, 33(1), 188–201. doi: 10.1111/jora.12797.
- Madigan S, Ly A, Rash CL, Van Ouytsel J och Temple JR. (2018). *Prevalence of Multiple Forms of Sexting Behavior Among Youth. A Systematic Review and Meta-analysis*. JAMA Pediatr., 172(4):327-335.
- Mandau M. (2021). "Snaps", "screenshots", and self-blame: A qualitative study of image-based sexual abuse victimization among adolescent Danish girls. Journal of Children and Media, 15(3);431-447. <https://doi.org/10.1080/17482798.2020.1848892>.
- Martellozzo E, Monaghan A, Davidson J, och Adler J. (2020). *Researching the Affects That Online Pornography Has on U.K. Adolescents Aged 11 to 16*. SAGE Open, 10(1).
- McKee A. (2005). *The objectification of women in mainstream pornographic videos in Australia*. Journal of sex research. 42. 277-90. 10.1080/00224490509552283.
- McKee A, Byron P, Litsou K och Ingham R. *An Interdisciplinary Definition of Pornography: Results from a Global Delphi Panel*. Arch Sex Behav. 2020 Apr;49(3):1085-1091. doi: 10.1007/s10508-019-01554-4. Epub 2019 Sep 23. Erratum in: Arch Sex Behav. 2019 Oct 31;: PMID: 31549362; PMCID: PMC7058557.
- Meta. *Transparency reports*. <https://transparency.fb.com/reports/> (hämtad 2023-11-29).

- Miller DJ och McBain, KA. (2022). *The Content of Contemporary, Mainstream Pornography: A Literature Review of Content Analytic Studies*. American Journal of Sexuality Education 17, nr 2 (2022): 219–256.
- Mind. *Trauma, dissociation och DID*. www.mind.se (hämtad 2023-10-25).
- Månsson S-A. (2018). *Prostitution. Aktörerna, relationerna och omvärlden*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson I. (2015). *Passivitetens prislapp. En belysning av de socioekonomiska effekterna av mäns våld mot kvinnor i nära relationer* i SOU 2015:55.
- Nilsson och Barker. (2023). *Inside porn's star chamber* i poddserien Hot Money. Porn, power & profit, Financial Times. www.ft.com (hämtad 2023-11-06).
- Nilsson och Barker. (2023). *The billionaire who took down porn* i poddserien Hot Money. Porn, power & profit, Financial Times. <https://www.ft.com/content/1add56d6-82d9-4d83-a6a6-a5cdf70def5> (hämtad 2023-11-15).
- Nilsson Lundmark E och Nilsson I. (2022). *Att synliggöra det osynliga – En socioekonomisk analys av hedersrelaterat våld och förtryck*. Länsstyrelsen Östergötland.
- Nordic Finest. *Consequences of Termination*. www.nordicfinest.com (hämtad 2023-11-03).
- Ohlsson D. (2023) *Porrexpllosionen på Onlyfans – Eweline säljer porr från vardagsrummet*. Sveriges Radio. (hämtad 2023-11-15).
- Olsson H. (2006). *From male privilege to crime: The prostitution issue in Sweden during the last 30 years*. Kvinnovetenskaplig Tidskrift, 1–25.
- Paasonen S. (2018). *Online Pornography* i Brügger N, Milligan I and Ankerson M (eds.), *The SAGE Handbook of Web History*. London: SAGE 2018.
- Peirce JM, Burke CK, Stoller KB, Neufeld KJ och Brooner RK. *Assessing traumatic event exposure: comparing the Traumatic Life Events Questionnaire to the Structured Clinical Interview for DSM-IV*. Psychol Assess. 2009 Jun;21(2):210-8. doi: 10.1037/a0015578. PMID: 19485675; PMCID: PMC3037764.

- Pearlman LA och Saakvitne KW. (1995). *Trauma and the Therapist: Countertransference and Vicarious Traumatization in Psychotherapy with Incest Survivors*. New York: W.W. Norton.
<https://doi.org/10.1080/00029157.1996.10403354>.
- Peter J och Valkenburg P.M. (2016). *Adolescents and Pornography: A Review of 20 Years of Research*. *J Sex Res* 2016 May-Jun;53(4-5):509-31. DOI: 10.1080/00224499.2016.1143441.
- Planting-Bergloo S. (2023). *Becomings of Swedish secondary sexuality education: Enactments in natural science subjects and interdisciplinary teaching about pornography*. (Doktorsavhandling). Stockholms universitet.
- Priebe G och Svedin CG. (2012). *Sälja och köpa sex i Sverige 2011. Förekomst, hälsa och attityder*. Delrapport 1 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Quayle E, Jonsson LS, Cooper K, Traynor J och Svedin CG. (2018). *Children in Identified Sexual Images – Who Are they? Self- and Non-Self-Taken*. The International Child Sexual Exploitation Image Database 2006–2015. *Child Abuse Review*, 27, 223-238.
- Quinn K, Dickson-Gomez J, Broaddus M och Pacella M. (2019). *“Running Trains” and “Sexing-In”: The Functions of Sex Within Adolescent Gangs*. *Youth & Society*, 51(2), 151-169.
<https://doi.org/10.1177/0044118X16667375>.
- Rajan G, Ljunggren G, Wändell P, Wahlström L, Svedin CG och Carlsson AC. (2019). *Health care consumption among adolescent girls prior to diagnoses of sexual abuse, a case-control study in the Stockholm Region*. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 29, 1363–1369 (2020). <https://doi.org/10.1007/s00787-019-01445-y>.
- Rajan G, Syding S, Ljunggren G, Wändell P, Wahlström L, Philips B, Svedin CG och Carlsson AC. (2020). *Health care consumption and psychiatric diagnoses among adolescent girls 1 and 2 years after a first-time registered child sexual abuse experience: a cohort study in the Stockholm Region*. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 30, 1803–1811 (2021). <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01670-w>.

- Rudolfsson L. (2022). *At Least I Tried: Swedish Police Officers Experiences of Meeting with Women Who Were Raped*. *J Police Crim Psych* 37, 365–376. <https://doi.org/10.1007/s11896-021-09435-0>.
- Scandal Beauties. *Allmänna villkor*. www.scandalbeauties.com (hämtad 2023-11-03).
- Sciacca B, Mazzone A, Loftsson M, O'Higgins Norman J och Foody M. (2023). *Nonconsensual Dissemination of Sexual Images Among Adolescents: Associations With Depression and Self-Esteem*. *Journal of Interpersonal Violence*, 2023 Aug;38(15-16):9438-9464. doi: 10.1177/08862605231165777.
- Scoglio AAJ, Kraus SW, Saczynski J, Jooma S och Molnar BE. (2019). *Systematic Review of Risk and Protective Factors for Revictimization After Child Sexual Abuse*. *Trauma, Violence, and Abuse*. doi:10.1177/1524838018823274.
- Seida K och Shor E. (2021). *Aggression and Pleasure in Opposite-Sex and Same-Sex Mainstream Online Pornography: A Comparative Content Analysis of Dyadic Scenes*. *Journal of Sex Research* 58, nr 3 (2021): 292–304.
- Shor E. (2019). *Age, aggression, and Pleasure in Popular Online Pornographic Videos*. *Violence Against Women*, 25(8),1018-1036.
- Shor E och Seida K. (2019). *Harder and Harder? Is Mainstream Pornography Becoming Increasingly Violent and Do Viewers Prefer Violent Content?*. *The Journal of Sex Research*, 56:1, 16-28, DOI: 10.1080/00224499.2018.1451476.
- Shor E och Golriz G. (2019). *Gender, Race, and Aggression in Mainstream Pornography*. *Archives of Sexual Behavior* 48, nr 3 (2019): 739–51.
- Starrs A, Ezech A, Barker G, Basu A, Bertrand J, Blum R, Coll-Seck AM, Grover A, Laski L, Roa M, Sathar ZA, Say L, Serour GI, Singh S, Stenberg K, Temmerman M, Biddlecom A, Popinchalk A, Summers C, Ashford LS. (2018). *Accelerate progress-sexual and reproductive health and rights for all: report of the Guttmacher–Lancet Commission*. *The Lancet*. Volume 391, Issue 10140, 2018, Pages 2642-2692. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)30293-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)30293-9).

- Svedin CG, Priebe G. (2009). *Kapitel 3. Unga, sex och Internet*, s. 32–147. I *Se mig. Unga om sex och Internet*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:9. Ungdomsstyrelsen, 2009.
- Svedin CG, Jonsson L, Kjellgren C, Priebe G och Åkerman I. (2012). *Prostitution i Sverige - Huvudrapport. Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Svedin CG, Priebe G, Wadsby M, Jonsson L, Fredlund C. (2015). *Unga sex och Internet – i en föränderlig värld*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Svedin CG, Landberg Å och Jonsson L. (2021). *Unga, sex och internet efter #metoo – om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020/2021*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Svedin CG. (2023). *Barn och ungdomar exploaterade i någon form av pornografiskt material*. En litteraturöversikt. (Bilaga 9 till detta betänkande.)
- TikTok. *Community Guidelines Enforcement Report*. www.tiktok.com. (hämtad 2023-11-29).
- Time News. (2022). *The owner of the pornographic site Jacquie and Michel indicted*. www.time.news (hämtad 2023-11-21).
- Vilde. www.johanvilde.se. (hämtad 2023-11-03).
- von Mentzer, Charlotta. (2023). Preliminära resultat presenterade vid konferens om sexuell riskutsatthet och sexuellt våld den 9 november 2023 i Göteborg.
- Walker K, Sleath E, Hatcher RM, Hine B och Crookes RL. (2021). *Nonconsensual Sharing of Private Sexually Explicit Media Among University Students*. *Journal of Interpersonal Violence*, 36 (17-18): NP9078-NP9108.
- Waller Skoog S. (2022). *Utan mig är du helt ensam – kvinnors levda erfarenheter av omgivningens och samhällets ensamgörande i spåren av mäns våld och eftervåld*. Högskolan i Gävle.
- Waltman M. (2021). *Pornography*. New York: Oxford University Press.

- Waltman M. (2023). *Våld, exploatering & ohälsa i pornografi. En systematisk kunskapssammanställning om samtida produktionsförhållanden*. (Bilaga 8 till detta betänkande.)
- Westin M, Calderon C och Hellqvist A. (2016). *Att leda samverkan*. Lund: Media-Tryck.
- Zhou Y och Paul B. (2016). *Lotus Blossom or Dragon Lady: A Content Analysis of 'Asian Women' Online Pornography*. *Sexuality & Culture* 20 nr 4 (2016): 1083–1100.
<https://doi.org/10.1007/s12119-016-9375-9>.
- Öberg M, Skalkidou A, Heimer G och Lucas S. (2021). *Sexual violence against women in Sweden: Associations with combined childhood violence and sociodemographic factors*. *Scandinavian Journal of Public Health*, 49(3), 292–300.
<https://doi.org/10.1177/1403494820939015>.

Enkätundersökningar

- Enkätundersökning kommuner. *Kartläggning av skydd, stöd och vård för personer utsatta för prostitution eller övergrepp kopplat till pornografi*. *Kommunrapport*. Dnr: Komm2023/00189/A2022:02.
- Enkätundersökning regioner *Kartläggning av skydd, stöd och vård för personer utsatta för prostitution eller övergrepp kopplat till pornografi*. *Regionrapport*. Dnr: Komm2023/00189/A2022:02.
- Enkätundersökning målgrupp. *Ungas erfarenhet av att fått avklädda eller sexuella bilder eller filmer spridda i något digitalt forum innan de fyllt 18 år*. Dnr: Komm2023/00192/A2022:02.
- Enkätundersökning Barnahus. *Barnahusens erfarenhet av målgruppen barn som utsätts för sexuell exploatering*. Dnr: Komm2023/00048/A2022:02.
- Enkätundersökning länsstyrelserna. *Länsstyrelsernas arbete inom området utsatthet och utnyttjande i pornografiska syften*. Dnr: Komm2023/00005/A2022:02.

Verksamheter och enskilda¹

Regioner

Region Jönköpings län

- Kvinnokliniken/Vulvamottagningen
- Mottagningen för våldsutsatta
- Ungdomsmottagningen i Jönköping
- RSS/FoU Kommunal utveckling kvinnofrid

Region Stockholm

- Akutmottagning för våldtagna, Södersjukhuset
- Mika Hälsa

Region Sörmland, Teamet för sexuellt våldsutsatta

Region Uppsala, Kvinnofridsmottagningen, Akademiska sjukhuset

Region Värmland

- Behandlings- och samtalsmottagningen (BESAM)
- Ungdomsmottagningen Druvan Karlstad

Region Västerbotten

- Björknäs hälsocentral i Boden
- Folkhälsoenheten
- RSS/FoU Socialtjänst
- Ångest och ASTA-mottagningen

Region Östergötland, Traumamottagningen Elefanten BUP

Västra Götalandsregionen

- Kompetenscentrum om våld i nära relationer (VKV)
- Kunskapscentrum för sexuell hälsa (KSH)
- Sexualmedicinskt centrum/SMC Pilen
- Ung Utsatt

Fokusgrupp bestående av strateger från regionerna Dalarna, Gävleborg, Kalmar, Norrbotten och Östergötland.

¹ Här anges samtliga verksamheter och enskilda som utredningen har fått information från, vid intervjuer eller skriftligt. Alla refereras inte till i betänkandet, men har bidragit med kunskap.

Kommuner

Ale och Kungälv kommuner, socialtjänsten

Arvika kommun, socialtjänsten

Borås Kommun, Mikamottagningen

Gislaveds kommun, socialtjänsten

Gällivare kommun, socialtjänsten

Göteborgs stad

- KAST-mottagningen

- Mikamottagningen

Hagfors kommun, socialtjänsten

Karlstad kommun, elevhälsan

Malmö stad, Evonhuset

Nässjö kommun, socialtjänsten

Robertsfors kommun, socialtjänsten

Skellefteå kommun, Centrum mot våld/Kvinnofrid

Stockholms stad

- Framtid Stockholm (uppsökande socialsekreterare)

- Mikamottagningen

- Stödcentrum för unga brottsutsatta

Södertälje kommun, Socialkontoret

Umeå Kommun

- Centrum mot våld (CMV)/Mikamottagning

- Enheten för prevention, fältverksamheten

Uppsala kommun, Nexus, teamet mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål

Värnamo kommun, socialtjänsten

Fokusgrupp bestående av representanter för Stockholms stad,

Jönköpings kommun, Göteborgs stad och Karlstads kommun.

Myndigheter och universitet

Brottsoffermyndigheten

Folkhälsomyndigheten

Högskolan i Jönköping

Integritetsskyddsmyndigheten (IMY)

Inspektionen för vård och omsorg (IVO)

Jämställdhetsmyndigheten

Linköpings universitet (Barnafrid – nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF)

Myndigheten för delaktighet (MFD)

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF)

Polismyndigheten

– Nationella operativa avdelningen (Noa)

– Region Nord

– Representanter för polisregionerna Mitt, Nord, Syd, Väst och Öst gemensamt

– Utvecklingscentrum Väst

Statens skolverk

Socialstyrelsen

Statens institutionsstyrelse (SiS)

Statens medieråd (Safer Internet Centre)

Uppsala universitet (Nationellt Centrum för Kvinnofrid, NCK)

Åklagarmyndigheten

Länsstyrelser och länsgemensamma resurser

Barnahus Jönköping

Barnahus Värmland

Länsstyrelsen i Jönköpings län

Länsstyrelsen Värmland

Länsstyrelsen Västerbotten

Länsstyrelsen Västra Götaland

Fokusgrupp med utvecklingsledare från länsstyrelserna i Gävleborg, Halland, Jönköping, Stockholm, Skåne, Värmland, Västerbotten, och Östergötland.

Regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel

Regionkoordinator i region Nord

Regionkoordinator i region Stockholm

Regionkoordinator i region Öst

Regionkoordinator i region Bergslagen

Resursteam prostitution och människohandel för sexuella ändamål (Värmland)

Organisationer och stiftelser

Alltid Sedd

ChildX

Ebbamottagningen

ECPAT Sverige

Ellencentret (1000 möjligheter)

Eksjö tjejjour

Famna. Riksorganisationen för idéburen välfärd

Föreningen Sveriges Ungdomsmottagningar (FSUM)

Institutet för Juridik och Internet

Internetstiftelsen

Inte Din Hora

Kvinnojouren i Umeå

Linnamottagningen

MÄN

Novahuset

Organisationerna mot kommersiell sexuell exploatering av barn (OKSE)

Q-jouren Väst

Red Umbrella Sweden

RFSL

RFSL Ungdom

RFSU

Riksförbundet Attention

Riksorganisationen Glöm Aldrig Pela och Fadime (GAPF)

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks)

Rädda Barnen

Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Storasyster

Sveriges Kommuner och Regioner

– Kvinnofridsnätverket

– Nationella nätverket för missbruk och beroende (BIRK)

Sveriges Kvinnoorganisationer

Talita

Transsammans

TRIS

Unizon

Utan Skyddsnät

WONSA

Referensgrupp med representanter för idéburna organisationer.

Näringsliv

Meta Sverige

TikTok Sverige

Internationellt

Délégation aux droits des femmes (Franska senatens delegation för kvinnors rättigheter), Frankrike

Departementet for Børn, Unge og Familier, Grönland

Osez le féminisme!, Frankrike

Skrifstofa jafnréttis- og mannréttindamála (Enheten för jämställdhet och mänskliga rättigheter, Statsministerns kansli), Island

South West Grid for Learning (StopNCII), Storbritannien
Stigamót, Island

UK Feminista, Storbritannien

Women and Equalities Committee UK Parliament, Storbritannien

Enskilda personer

Bengtsson, Paulina. Grundare av Novahuset och föreläsare

Engvall, Caroline. Journalist, författare och föreläsare

Fredlund, Cecilia. Medicine doktor, ST-läkare psykiatri,
Linköpings universitet

Jonsson, Linda. Lektor, docent, Marie Cederschiöld högskola

Lagh, Rebecca. Advokat

Respondent nr 1–8.

Rogland, Ulrika. Advokat

Thyberg, Ninja. Regissör

White, Catherine. Klinisk chef för sexualbrott på avdelningen på
Faculty of Forensic & Legal Medicine, Storbritannien

Kommittédirektiv 2022:100

Skydd, stöd och vård för personer som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi

Beslut vid regeringssammanträde den 30 juni 2022

Sammanfattning

En särskild utredare ska kartlägga kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och exploatering av barn vid produktion och distribution av pornografi samt föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård för vuxna och barn kan förbättras. Syftet med förslagen är dels att vuxna personer ska få skydd, stöd och vård utifrån behov och ha möjlighet att lämna pornografiproduktion, dels att inga barn ska utsättas för pornografisk exploatering och att de barn som har exploaterats ska få skydd, stöd och vård utifrån behov. Utredaren ska även analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi. Syftet med analysen och de förslag som lämnas ska vara att brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska anmälas, utredas och lagföras, inom ramen för befintlig lagstiftning.

Utredaren ska bland annat

- kartlägga kunskapsläget om vuxnas utsatthet för våld eller andra övergrepp samt om exploatering av barn, vid produktion eller distribution av pornografi i Sverige,
- föreslå åtgärder för att vuxna personer som har utsatts för våld eller andra övergrepp, eller som på annat sätt har tagit skada vid produktion och distribution av pornografi, och barn som har utsatts för exploatering vid produktion och distribution av porno-

grafi i större omfattning än i dag ska kunna ta del av skydd, stöd och vård,

- föreslå åtgärder för att förebygga att barn utsätts för pornografisk exploatering,
- analysera varför det finns så få lagföringar för olaga våldsskildring beträffande våldspornografi och föreslå åtgärder för att brott i större utsträckning ska beivras,
- kartlägga vilka andra brott som förekommer med koppling till produktion och distribution av pornografi och i vilken utsträckning de anmäls, utreds samt leder till åtal och lagföring, och
- analysera vilka eventuella hinder som finns som kan försvåra utredning och åtal.

Uppdraget som utgår från en överenskommelse mellan regeringen och Miljöpartiet de gröna, ska redovisas senast den 29 september 2023.

Koppling till jämställdhetspolitiken

Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sitt eget liv. Ett delmål är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Delmålet omfattar alla yttringar av fysiskt och psykiskt, inklusive sexuellt, våld och hot om våld som riktas mot kvinnor och flickor, oavsett om förövaren är en okänd eller en närstående person. Rätten och möjligheten till kroppslig integritet handlar om att kunna bestämma över sin egen kropp, sexualitet och reproduktion.

För att stärka förutsättningarna att nå det jämställdhetspolitiska delmålet bedriver regeringen arbete i enlighet med en tioårig nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (skr. 2016/17:10). Strategin riktar sig mot våld som kvinnor och flickor utsätts för på grund av sitt kön. Den riktar sig också mot våld som kvinnor och flickor utsätts för i särskilt hög grad eller som generellt sett har särskilt svåra konsekvenser för kvinnor och flickor. Sådant våld som huvudsakligen, men inte uteslutande, utövas av män mot kvinnor omfattas i sin helhet av den nationella strategin. När det gäller till exempel sexualbrott samt prostitution och människo-

handel för sexuella ändamål syftar insatser inom strategin till att även motverka mäns och pojkars utsatthet för våld respektive kvinnors och flickors utövande av våld. Den nationella strategin omfattar i samtliga delar hbtqi-personers utsatthet för den typ av våld som strategin avser, som exempelvis prostitution, människohandel för sexuella ändamål och sexualbrott.

En av målsättningarna i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor är förbättrad upptäckt av våld samt starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn. Målsättningen omfattar alla arenor där sådant våld kan förekomma, inklusive produktion och distribution av pornografi. Barn och unga under 18 år ska skyddas från pornografisk exploatering, oavsett om våld eller tvång förkommer eller inte, och få tillgång till skydd, stöd och vård utifrån sina rättigheter och behov. Därför används genomgående i detta direktiv uttrycket exploatering när det gäller barn. Vuxna behöver få skydd, stöd och vård om de har utsatts för våld eller andra övergrepp eller på annat sätt tagit skada vid pornografi-produktion och stöd att, om de så önskar, lämna en tillvaro där de medverkar i pornografi.

Ytterligare en målsättning i strategin är effektivare brottsbekämpning, vilken till exempel omfattar rättsväsendets ingripande mot brott, säkrandet av bevis, att anmälningar görs och att lagföring sker. Brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska beivras på samma sätt som brott som begås i andra miljöer.

Utredningens omfattning

Begreppet pornografi definieras på olika sätt inom forskningen och i olika studier, vilket utredaren behöver förhålla sig till. Utredningen ska omfatta både sexuellt material som produceras och distribueras av någon annan och material som produceras och distribueras av en person som själv förekommer i materialet. Utredningen omfattar pornografiskt material som förekommer i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma, till exempel producenters webbplatser eller internetforum där användare själva kan lägga upp material. I de fall barn förekommer i dessa sammanhang omfattas detta av utredningen.

Utredningen omfattar såväl kommersiell pornografi som pornografi som inte syftar till att tjäna pengar.

Uppdraget att kartlägga kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och exploatering av barn

Kunskapen om utsatthet och exploatering är otillräcklig

Vuxna personer kan samtycka till att medverka i pornografi och bidra till att materialet distribueras, men som i alla andra sammanhang får våldsbrott eller andra övergrepp inte förekomma. Det saknas dock tillräcklig kunskap om utsatthet för våld eller andra övergrepp inom pornografiproduktion. Det finns inga svenska studier som visar hur många personer som medverkar i pornografi, hur stor andel av de som medverkar som gör det helt frivilligt och hur många som exploateras eller medverkar efter någon typ av hot eller annan påtryckning. Vidare saknas kunskap om hur vanligt det är att personer som exploateras eller medverkar i pornografi utsätts för våld eller andra övergrepp och vilka konsekvenser det får i form av till exempel fysisk eller psykisk ohälsa.

En viss del av den pornografi som produceras i Sverige filmas och distribueras av producenter som anställer kvinnor och män för att medverka. Det finns dock bara ett fåtal sådana producenter och det är oklart hur många som är aktiva. Utöver det finns ett stort antal internetsidor där pornografi sprids och internetforum där användare kan lägga upp eget material, på enbart sig själva eller tillsammans med andra. Det är inte heller ovanligt att det erbjuds direktkontakt med användare och att användare kan skicka in önskemål om filmer, vilket gör att forumen befinner sig i en gråzon mellan pornografi och prostitution.

De studier som har gjorts om förekomsten av våld i pornografiska filmer visar samstämmigt att det förekommer såväl lättare som grövre våld. Hur vanligt våldet är varierar dock, bland annat beroende på hur våld definieras. Enskilda studier visar på siffror från 5 procent till närmare 90 procent (Sexual Behaviors and Violence in Pornography: Systematic Review and Narrative Synthesis of Video Content Analyses, Carrotte, Davis, Lim, 2020, Aggression and Sexual Behavior in Best-Selling Pornography Videos: A Content Analysis Update, Bridges et al. 2010). En forskningssammanställning från

2020 där 23 studier har granskats pekar på att lättare våld och ojämlika relationer är vanligt förekommande, medan grövre våld är avsevärt mindre vanligt förekommande. Gemensamt för de studier som har granskats är att våld och dominerande beteende så gott som alltid riktas mot kvinnor. Forskarna konstaterar att mer forskning behövs (Carrotte, Davis, Lim, 2020). Studierna avser inte svenska förhållanden och det saknas tillräcklig kunskap om hur vanlig förekomsten av våld är i pornografi som har producerats i Sverige.

Kunskapen om konsekvenserna av utsatthet och exploatering är otillräcklig

Avgörande för utsattheten hos de som medverkar i pornografi är inte enbart vad som visas, utan framför allt i vilken situation de medverkande personerna befinner sig. Pornografiproduktion kan äga rum mot en persons vilja och därmed innefatta brott även om det inte syns inslag av våld i filmer eller på bilder, på samma sätt som pornografi med inslag av någon typ av våld kan ha producerats med samtycke från medverkande. Även pornografi som har producerats med samtycke från samtliga inblandade kan ge upphov till att medverkande i efterhand har behov av stöd. I en intervjustudie som har genomförts av organisationen Talita (Syns man inte, finns man inte – Inblick i den svenska porrindustrin, 2019) vittnar personer som har utsatts för pornografisk exploatering i Sverige om psykisk ohälsa. Personerna vittnar även om att deras gränser inte respekteras av andra inblandade och att det kan vara svårt att lämna branschen, bland annat på grund av att man vet att bilderna och filmerna ändå finns kvar och kan fortsätta spridas. Studien är en pilotstudie som enligt författarna kan lägga grunden för mer omfattande studier.

Mer omfattande studier från andra länder visar att kvinnor som har filmats för pornografi har sämre psykisk hälsa än andra kvinnor. I en amerikansk enkätstudie från 2011 har kvinnor som medverkat i pornografi jämförts med kvinnor som inte gjort det. Studien visade att de som hade medverkat i pornografi hade sämre psykisk hälsa och högre förekomst av depression än andra kvinnor i samma ålder. Studien visar vidare att medverkande i pornografi oftare än andra haft en svår barndom eller tvingats till sex före 18 års ålder (Comparison of the Mental Health of Female Adult Film Performers and Other Young Women in California, Grudzen et al. 2011). Liknande

resultat har setts i tidigare studier, och det bekräftas också av den intervjustudie som Talita har gjort, men det saknas omfattande forskning såväl i Sverige som i andra länder.

På både traditionella producenters internetsidor och internetforum är det främst kvinnor, särskilt unga kvinnor, som syns och som i förekommande fall utsätts för våld och förnedring. Kunskap om mäns medverkan i pornografi, såväl heterosexuella scener som pornografi som skildrar män som har sex med män, är ännu mer begränsad. Studier visar att unga hbtqi-personer i större utsträckning än andra unga personer har erfarenhet av att ha sex mot ersättning (Folkhälsomyndigheten 2020), men det saknas kunskap om pornografisk exploatering.

Vilken kunskap finns om våld och andra övergrepp mot vuxna vid produktion och distribution av pornografi?

Som framgår ovan är kunskapsläget vad gäller våld och andra övergrepp mot vuxna vid produktion och distribution av pornografi i Sverige inte tillräckligt.

Utredaren ska därför

- kartlägga och redovisa kunskapsläget om vuxnas utsatthet för våld eller andra övergrepp samt konsekvenser i form av till exempel fysisk eller psykisk ohälsa, vid produktion eller distribution av pornografi i Sverige, och
- kartlägga och redovisa kunskapsluckor.

Utredaren ska beakta att kvinnor är i majoritet bland de personer som förekommer i pornografiska skildringar, men att även män, pojkar och flickor kan förekomma. Utredaren ska även beakta att det är vanligare att hbtqi-personer uppger att de har varit utsatta för sexuell exploatering än andra personer, vilket kan omfatta pornografisk exploatering.

Vilken kunskap finns om exploatering av barn vid produktion och distribution av pornografi, i sammanhang där pornografi föreställande vuxna förväntas förekomma?

Alla barn och unga under 18 år ska skyddas från pornografisk exploatering. Det förekommer dock uppgifter från personer som medverkat i pornografi (Talita 2019) om att minderåriga tillåts, och uppmanas, att dela bilder och filmer på internetsidor avsedda för spridning av egenproducerat pornografiskt material. Kunskapsläget vad gäller exploatering av barn vid produktion och distribution av pornografi i Sverige är inte tillräckligt.

Utredaren ska därför

- kartlägga och redovisa kunskapsläget om exploatering av barn och exploaterings konsekvenser i form av till exempel fysisk eller psykisk ohälsa, vid produktion och distribution av pornografi i Sverige, i forum där främst pornografi föreställande vuxna förekommer, och
- kartlägga och redovisa kunskapsluckor.

Uppdraget att föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård kan förbättras

I enlighet med socialtjänstlagen (2001:453) har kommunen det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver. Det är därmed socialtjänsten som har det yttersta ansvaret för att hjälpa vuxna personer som utsatts för våld eller andra övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi och barn som har utsatts för exploatering vid produktion och distribution av pornografi. Det hör enligt samma lag till socialnämndens uppgifter att verka för att den som utsatts för brott får stöd och hjälp, och det regleras särskilt att socialnämnden ansvarar för att ett barn som utsatts för brott och barnets närstående får det stöd och den hjälp som de behöver. Socialnämnden har ett särskilt ansvar för att barn och unga ska växa upp under trygga och goda förhållanden. I detta ingår att bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn och unga far illa och tillsammans med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs, uppmärksamma och verka för att barn och unga inte vistas i miljöer som är skadliga

för dem. De kommunala verksamheterna för personer i prostitution i Göteborg, Malmö och Stockholm erbjuder även stödsamtal till den som har erfarenhet från medverkan i pornografi. Utnyttjande i pornografiskt material kan vara en grund för vård på grund av förhållanden i hemmet enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU. Det saknas dock information om i vilken utsträckning socialtjänsten, inklusive den sociala barn- och ungdomsvården, kommer i kontakt med personer som medverkar i pornografi. Det finns även civilsamhällesorganisationer som tillhandahåller stöd för sexualbrottsutsatta och där stödet i viss utsträckning är inriktat på personer som utsatts för sexuell exploatering.

Regionerna ansvarar enligt hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) för att erbjuda en god hälso- och sjukvård åt den som är bosatt inom regionen. När hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas. I detta ansvar ingår att ge vård och behandling till personer som utsatts för sexuellt våld eller har andra vårdbehov till följd av sexuell exploatering. Hur vården är organiserad och vart man ska vända sig med sådana vårdbehov varierar från region till region. Generellt finns dock tillgång till gynekologisk vård, psykiatrisk vård och vård i samband med sexuellt våld i alla regioner. För ungdomar finns även möjligheter att vända sig till en ungdomsmottagning. Yrkesverksamma inom hälso- och sjukvården är också skyldiga att anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Hälso- och sjukvården ska även, på socialnämndens initiativ, samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa.

När den enskilde har behov av insatser både från socialtjänsten och från hälso- och sjukvården, ska kommunen och regionen tillsammans upprätta en individuell plan.

Trots det upplever många att det är svårt att få den hjälp som behövs. Organisationerna #intedinhora och Child 10 genomförde 2020 tillsammans med Ellencentret en undersökning av vilka stöd- och hjälpinsatser personer som utsatts för kommersiell sexuell exploatering tagit del av (Ingen hörde ropen på hjälp – Vilken hjälp finns för människor som utsätts i prostitution, människohandel för sexuella ändamål och annan kommersiell sexuell exploatering?). Undersökningen omfattar såväl socialtjänst och offentlig vård som det stöd som ges från civilsamhällesorganisationer. Organisationernas rap-

port ger en bild av att det stöd som personer som har utsatts för någon typ av kommersiell sexuell exploatering får inte är tillräckligt, varken från socialtjänst eller den offentliga vården. Att stödet inte är tillräckligt förklaras dels av att det är svårt för den utsatta personen att söka hjälp och berätta vad den har varit utsatt för, dels av att kunskap saknas bland yrkesverksamma och att stödet varierar beroende på var man bor i landet. Särskilt svårt är det enligt rapporten för den som är ett barn eller som har en mer komplex problematik. I enkäterna och i rapporten görs inte skillnad mellan utsatthet i pornografi och annan typ av kommersiell sexuell exploatering, vilket gör att resultaten inte är helt överförbara. Det finns dock inget som tyder på att personer som har utsatts i pornografi skulle ta del av stöd- och hjälpinsatser i högre grad än personer som utsatts för andra typer av kommersiell sexuell exploatering.

Samma organisationer gjorde även en kartläggning 2021 där regionerna tillfrågades om vården för personer som har utsatts för kommersiell sexuell exploatering (Exploaterad men inte våldsutsatt – En nationell kartläggning av Sveriges Regioners vård för personer som utsatts för kommersiell sexuell exploatering). Rapporten fokuserar på sex mot ersättning samt sex som självskadebeteende men det framkommer att det i flera regioner verkar saknas såväl rutiner som tillräcklig kunskap för att kunna ge vård och stöd till personer, både barn och vuxna, som har utsatts för kommersiell sexuell exploatering. Rapporten tyder på att traumabehandling ofta finns, men att den är svårtillgänglig för målgruppen då personer utsatta för kommersiell sexuell exploatering inte alltid identifieras av vården och inte alltid räknas till kategorin våldsutsatta. Det finns ingen forskning om hur stödet till målgruppen ser ut i praktiken, men denna rapport och de vittnesmål som återfinns i Talitas studie tyder på att det finns ett behov av mer kunskap om denna grupp inom hälso- och sjukvården. Det finns ingen motsvarande kartläggning där kommunerna har tillfrågats om den vård och det stöd som socialtjänsten ansvarar för.

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) har, i enlighet med en överenskommelse med regeringen, genomfört en nationell kartläggning av vården för personer som utsatts för sexuellt våld. Även den visar att det finns förbättringsbehov, till exempel behöver bemötandet förbättras och tillgängligheten till vård i ett icke-akut skede stärkas. Dessutom behöver kunskapen om adekvat behandling vid komplex problematik och traumatisering öka. I enlighet med tilläggsöverens-

kommelsen mellan regeringen och SKR inom området förlossningsvård och kvinnors hälsa 2021–2022 ska regionerna vidta insatser för att personer som utsatts för sexuellt våld eller könsstympning, inklusive personer med komplex problematik, får likvärdig vård baserad på bästa möjliga kunskap över hela landet. För 2021 har SKR redovisat att flera regioner har genomfört insatser med särskilt fokus på personer som utsatts för våld i form av till exempel sexuellt våld. Dessa regioner har bland annat genomfört insatser för att öka medarbetares kompetens inom respektive område, och därigenom öka sannolikheten att våldsutsatta identifieras och får tillgång till vård efter behov. Flera regioner har enligt redovisningen också bedrivit åtgärder för att säkerställa en sammanhållen vårdkedja för personer som utsatts för våld för att tydliggöra ansvarsfördelningen mellan olika verksamheter utifrån identifierade vårdbehov.

Regeringen har vidare genomfört mycket omfattande satsningar under många år på vård vid psykisk ohälsa och suicidprevention för att stödja utvecklingen av en mer tillgänglig och kunskapsbaserad vård. Inom ramen för satsningen har regeringen ingått flera överenskommelser med SKR som syftar till att utveckla det förebyggande och främjande arbetet på grupp- och befolkningsnivå, att stärka tillgänglighet och kvalitet i vård, omsorg och andra stödinsatser för personer med psykisk ohälsa, psykisk sjukdom eller funktionsnedsättningar. Merparten av medlen i satsningen fördelas till kommuner och regioner för att stärka och utveckla insatser inom området.

Inom ramen för satsningen fördelas även särskilda medel för att stärka den psykiatriska traumavården, vilket bland annat kan komma personer som blivit utsatta för sexuellt våld till del.

Hur kan tillgången till skydd, stöd och vård för vuxna förbättras?

Vuxna personer som har utsatts för våld eller andra övergrepp eller som på annat sätt har tagit skada vid produktion eller distribution av pornografi ska få skydd, stöd och vård utifrån behov och ha möjligheter att lämna en tillvaro där de medverkar i pornografiproduktion.

Utredaren ska därför

- kartlägga vilket skydd, stöd och vård som vuxna personer som har utsatts för våld eller andra övergrepp eller som på annat sätt har tagit skada vid produktion och distribution av pornografi erbjuds

och tar del av samt analysera vilka eventuella hinder som finns för att utsatta ska ta del av stödet,

- föreslå åtgärder för att vuxna i större omfattning än i dag ska kunna ta del av skydd, stöd och vård, och
- föreslå åtgärder för att vuxna personer som har utsatts för våld eller andra övergrepp eller som på annat sätt har tagit skada vid produktion och distribution av pornografi ska få stöd att lämna en tillvaro där de medverkar i pornografiproduktion om de så önskar.

Utredaren ska genomgående i analys och förslag beakta att funktionsnedsättning, skadligt bruk och beroende av alkohol eller narkotika och andra sårbarheter kan göra att det är särskilt svårt för vissa grupper att söka och ta emot skydd, stöd och vård. Utredaren ska vidare beakta att det kan finnas ett stort mörkertal bland personer som har tagit skada vid produktion och distribution av pornografi.

Hur kan tillgången till skydd, stöd och vård för barn förbättras?

Barn som har utsatts för exploatering vid produktion eller distribution av pornografi ska få skydd, stöd och vård, utifrån behov. Inga barn ska utsättas för pornografisk exploatering.

Utredaren ska därför

- kartlägga vilket skydd, stöd och vård som barn som har utsatts för exploatering vid produktion och distribution av pornografi erbjuds och tar del av samt analysera vilka eventuella hinder som finns för att utsatta tar del av stödet,
- föreslå åtgärder för att barn i större omfattning än i dag ska kunna ta del av skydd, stöd och vård, och
- föreslå åtgärder för att förebygga att barn utsätts för pornografisk exploatering.

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) och det fakultativa protokollet till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi, ställer långtgående krav på konventionsstaterna att förebygga och mot-

verka alla former av våld mot barn, inkluderat sexualbrott mot barn. Barnkonventionen och det fakultativa protokollet ska vara en utgångspunkt i utredarens arbete. Utredaren ska beakta att det kan finnas ett stort mörkertal bland barn som har tagit skada vid produktion och distribution av pornografi.

Uppdraget att analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi

Hur kan brott som begås vid produktion och distribution av pornografi beivras i större utsträckning?

Som har redogjorts för ovan saknas det tillräcklig kunskap om utsatthet för våld eller andra övergrepp inom pornografiproduktion. Innehållet i de pornografiska filmer som förekommer på webbplatser och i internetforum väcker dock frågan om de som medverkat har utsatts för våld eller andra kränkningar som skulle kunna utgöra brott. Det kan exempelvis handla om att deltagandet i sexuella handlingar inte varit frivilligt eller att inspelning eller spridning skett utan deltagares samtycke. Innehållet i pornografiska filmer väcker också frågor om brottet olaga våldsskildring.

Den som i stillbilder eller rörliga bilder skildrar sexuellt våld eller tvång (dvs. främst s.k. våldspornografi) med uppsåt att bilderna sprids döms för olaga våldsskildring (16 kap. 10 c § brottsbalken). För olaga våldsskildring döms också den som sprider en sådan skildring. Alla sexuella skildringar i bild som innehåller våld i någon form träffas av straffbestämmelsen. Det krävs inte att våldet har varit grovt (prop. 1986/87:151 s. 183). Även skildringar av sexuella situationer som innehåller tvångsmoment omfattas. Från det straffbara området undantas gärningar som med hänsyn till omständigheterna är försvarliga.

Olaga våldsskildring är också ett tryck- och yttrandefrihetsbrott (7 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen och 5 kap. 1 och 2 §§ yttrandefrihetsgrundlagen). Om brottet begås i ett grundlagsskyddat medium, till exempel i tryckt skrift, tv-program eller teknisk upptagning (till exempel cd- och dvd-skivor) tillämpas tryckfrihetsförordningens respektive yttrandefrihetsgrundlagens bestämmelser. För olaga våldsskildring i till exempel en teknisk upptagning ansvarar utgivaren i första hand. I andra hand är det den som har låtit framställa upp-

tagningen som ansvarar. Om det inte finns förutsättningar för sådant ansvar är i stället spridaren ansvarig för brottet.

Det finns därutöver flera andra brott som utifrån omständigheterna skulle kunna begås i sammanhang kopplade till produktion och distribution av pornografi, däribland olika sexualbrott, brott mot liv och hälsa, frihet och frid eller annat brott mot allmän ordning.

De senaste tio åren har fyra brott lagförts (fällande dom i tingsrätt, strafföreläggande och åtalsunderlåtelse) enligt bestämmelsen om olaga våldsskildring (16 kap. 10 c brottsbalken). Av statistiken framgår inte om något av fallen avsett våldspornografi eller om det varit fråga om annan slags olaga våldsskildring. Inte heller när det gäller andra brott framgår av kriminalstatistiken om de har begåtts i sammanhang kopplade till produktion eller distribution av pornografi. Därför är det generellt sett svårt att avgöra i vilken utsträckning brott som begås i detta sammanhang anmäls, utreds, leder till åtal och lagförs.

Det behövs mer kunskap om varför det inte sker fler lagföringar för skildring och spridning av våldspornografi. Det behövs även mer kunskap om förekomsten av andra brott som kan kopplas till produktion eller distribution av pornografi och det behöver klargöras i vilken utsträckning dessa brott anmäls, utreds samt leder till åtal och lagföring.

Utredaren ska därför

- analysera varför det finns så få lagföringar för olaga våldsskildring beträffande våldspornografi och föreslå åtgärder för att brotten i större utsträckning ska beivras.

Utredaren ska också

- kartlägga vilka andra brott som förekommer med koppling till produktion och distribution av pornografi och i vilken utsträckning de anmäls, utreds samt leder till åtal och lagföring,
- analysera vilka eventuella hinder som finns som kan försvåra utredning och åtal, och
- vid behov föreslå åtgärder för att brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska beivras i större utsträckning, vilket till exempel kan omfatta åtgärder för att ge stöd till utsatta att våga anmäla brott.

Syftet med analysen och förslagen ska vara att brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska anmälas, utredas och lagföras, inom ramen för befintlig lagstiftning. Det ingår inte i utredarens uppdrag att föreslå författningsändringar.

Konsekvensbeskrivningar

Utredningen ska beskriva ekonomiska och andra konsekvenser för de aktörer som bedöms som relevanta för att erbjuda skydd, stöd och vård, inklusive kommuner och regioner. Utredningen ska även beskriva konsekvenser för de myndigheter inom rättsväsendet som berörs av förslagen. När det gäller konsekvenser för jämställdhet ska särskilt konsekvenser för genomförandet av delmålen om jämställd hälsa och om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra beskrivas. När förslag berör individer ska genomgående konsekvenserna för barn, hbtqi-personer och personer med funktionsnedsättning, skadligt bruk eller beroende av alkohol eller narkotika och andra särskilda sårbarheter beskrivas.

Kontakter och redovisning av uppdraget

Utredaren ska inhämta uppgifter från relevanta myndigheter, exempelvis inom rättsväsendet. Synpunkter ska inhämtas från personer som har medverkat eller utsatts för pornografisk exploatering, inklusive barn och unga, och från yrkesverksamma och civilsamhällsorganisationer som möter målgruppen. Utredaren ska även föra dialog med utredningen En uppväxt fri från våld.

Uppdraget ska redovisas senast den 29 september 2023.

(Arbetsmarknadsdepartementet)

Kommittédirektiv 2023:37

Tilläggsdirektiv till utredningen om Skydd, stöd och vård för personer som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi (A 2022:02)

Beslut vid regeringssammanträde den 9 mars 2023

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 30 juni 2022 kommittédirektiv om Skydd, stöd och vård för personer som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi (dir. 2022:100). Uppdraget skulle enligt direktiven redovisas senast den 29 september 2023.

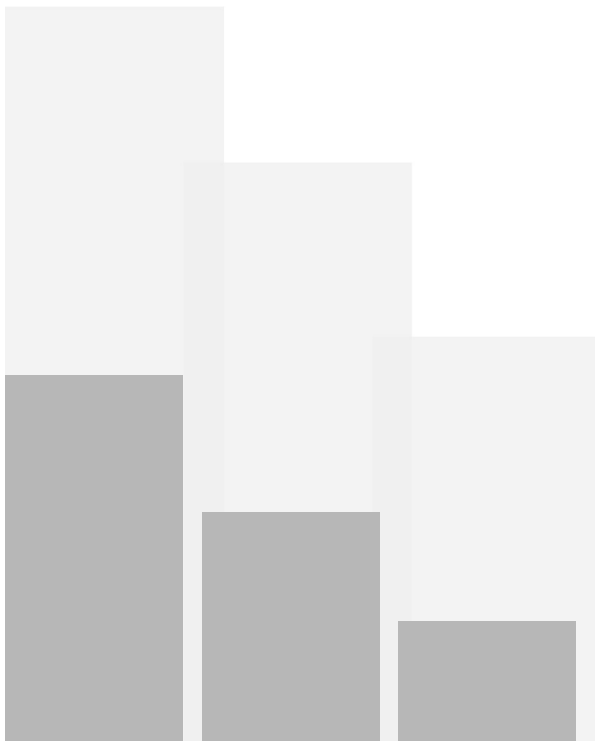
Den 23 december 2022 inkom en hemställan från Utredningen om skydd, stöd och vård för personer som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi (dir. 2022:100) om ett utökat uppdrag och förlängd tid för genomförandet av utredningen. Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 29 november 2023.

(Arbetsmarknadsdepartementet)

Övergrepp vid produktion och distribution av pornografi

Regeringskansliet

November 2022

Frågor

Bakgrundsfrågor

1. Ange vem som besvarar enkäten

Förnamn:

Efternamn:

Befattning:

2. Ange län:

3. Ange kommun:

4. Om du angivit Stockholms kommun, ange vilken stadsförvaltning:

5. Om du angivit Göteborgs kommun, ange vilken socialförvaltning:

Ledning och styrning

6. Har kommunen en aktuell handlingsplan när det gäller mäns våld mot kvinnor eller motsvarande policydokument?

- Nej → Gå till fråga 10
 Ja, med nämndbeslut
 Ja, utan nämndbeslut

7. Om ja på fråga 6, ingår någon av följande utsattheter i handlingsplanen?

När det inte står (barn under 18 år) avses vuxna

	Ja	Nej	Vet inte
Sex mot ersättning (barn under 18 år)			
Prostitution			
Människor för sexuella ändamål (barn under 18 år)			
Människor för sexuella ändamål			
Bilder och filmer med avklätt eller sexuellt innehåll som tagits fram eller spridits (barn under 18 år)			
Våld, påtryckningar eller andra övergrepp i samband med produktion av pornografiska bilder eller filmer			
Bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll som spridits utan samtycke			

8. Kommentar: *(fritext)*

9. Länk till handlingsplan eller motsvarande policydokument: *(fritext)*

Förebyggande arbete

10. Bedriver kommunen fysiskt uppsökande arbete för att identifiera barn och unga i riskzonen att utsättas för, eller som utsätts för, sexuell exploatering?

- Nej
 Ja
 Vet inte

11. Om ja på fråga 10, omfattar det fysiskt uppsökande arbetet någon av följande typer av sexuell exploatering av barn?

	Ja	Nej	Vet inte
Sex mot ersättning			
Människohandel för sexuella ändamål			
Att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits			

12. Bedriver kommunen uppsökande arbete på nätet för att identifiera barn och unga i riskzonen att utsättas för, eller som utsätts för, sexuell exploatering?

- Nej
 Ja
 Vet inte

13. Om ja på fråga 12, omfattar det uppsökande arbetet på nätet någon av följande typer av sexuell exploatering av barn?

	Ja	Nej	Vet inte
Sex mot ersättning			
Människohandel för sexuella ändamål			
Att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits			

14. Om ja på fråga 10 eller 12, vilken eller vilka funktioner arbetar med det uppsökande arbetet? Flera svarsalternativ är möjliga att välja.

- Fältassistent
 Fritidspersonal
 Barn- och ungdomsjour
 Annan, ange vilken funktion: _____

15. Kommentar: (fritext)

16. Har kommunen under det senaste året gett skolelever utbildning som tar upp frågor om sexuell exploatering?

I begreppet "sexuell exploatering" ingår sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål och utsatthet genom att bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll tagits fram eller spridits.

Flera svarsalternativ är möjliga att välja.

- Ja, för elever i årskurs 4-6
- Ja, för elever i årskurs 7-9
- Ja, för elever i gymnasiet
- Nej
- Vet inte

17. Kommentar: (fritext)

18. Om ja på fråga 16, ange gärna vilken/vilka utbildningsanordnare/föreläsare som anlitats (fritext)

Tidig upptäckt

19. Har kommunen en aktuell rutin för att fråga om någon av följande utsattheter av vuxna?

	Ja	Nej	Vet inte
Sex mot ersättning			
Människohandel för sexuella ändamål			
Våld, påtryckningar eller andra övergrepp i samband med produktion av pornografiska bilder och filmer			
Bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll som spridits utan samtycke			

20. Har kommunen en aktuell rutin för att fråga om våldsutsatthet hos barn och unga?

- Nej
- Ja
- Vet inte

21. Om ja på fråga 20, ingår frågor om sexuell exploatering i form av något av följande i kommunens rutin för att fråga om våldsutsatthet hos barn och unga?

	Ja	Nej	Vet inte
Sex mot ersättning			
Människohandel för sexuella ändamål			
Att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits			

Tillgängligt stöd

22. Hur ofta kommer kommunen i kontakt med barn och unga som utsatts för sexuell exploatering i form av sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål?

- Aldrig
- Varje år
- Varje månad
- Varje vecka
- Vet inte

23. Hur ofta kommer kommunen i kontakt med barn och unga som utsatts för sexuell exploatering i form av att bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll tagits fram eller sprids?

- Aldrig
- Varje år
- Varje månad
- Varje vecka
- Vet inte

24. Hur ofta kommer kommunen i kontakt med vuxna som utsatts för prostitution/sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål?

- Aldrig
- Varje år
- Varje månad
- Varje vecka
- Vet inte

25. Hur ofta kommer kommunen i kontakt med vuxna som utsatts för våld och övergrepp kopplat till produktion av pornografiska bilder och filmer?

Här ingår även sexuellt material som tagits fram i annat syfte men som sedan sprids som pornografi. Detta kan omfatta s.k. hämndporr eller bilder som tagits från privata forum.

- Aldrig
- Varje år
- Varje månad
- Varje vecka
- Vet inte

Särskilda insatser

26. Har kommunen tillgång till särskilda insatser för barn och unga som utsatts för sexuell exploatering i form av sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål?

Med tillgång till menas om kommunen kan erbjuda insatser i egen regi eller om insatser ges av annan utförare.

Med särskilda insatser avses insatser som är specifika för målgruppen antingen genom att utföraren har särskild sakkompetens eller en specialiserad funktion inom området prostitution/sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål.

	Ja	Nej	Vet inte
Råd- och stödinsatser till barn och unga med personal som har särskild sakkompetens.			
Råd- och stödinsatser till föräldrar eller andra närstående med personal som har särskild sakkompetens.			
Kontaktperson/familj som har särskild sakkompetens.			
Placering i HVB-hem med särskild sakkompetens.			
Placering i familjehem med särskild sakkompetens.			
Placering i särskilt boende med särskild sakkompetens.			
Förmedling av kontakt till civilsamhällesorganisation eller andra aktörer med särskild sakkompetens (exempelvis tjejour).			
Hjälp med kontakt till specialiserad mottagning/funktion inom hälso- och sjukvården (exempelvis enhet inom barn- och ungdomspsykiatri som kan erbjuda traumabehandling).			
Hjälp med kontakt till specialiserad enhet/grupp inom Polismyndigheten (exempelvis människohandelsgrupp.).			
Hjälp med kontakt till specialiserad mottagning/funktion som sker i samverkan mellan flera aktörer (exempelvis Barnahus, Stödcentrum för unga brottsutsatta).			
Annat, vänligen ange vad:			

27. Har kommunen tillgång till särskilda insatser för barn och unga som utsatts för sexuell exploatering i form av att bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll tagits fram eller sprids?

Här ingår även sexuellt material som tagits fram i annat syfte men som sedan sprids som pornografi. Detta kan omfatta s.k. hämndporn eller bilder som tagits från privata forum.

Med tillgång till menas om kommunen kan erbjuda insatser i egen regi eller om insatser ges av annan utförare.

Med särskilda insatser avses insatser som är specifika för målgruppen antingen genom att utföraren har särskild sakkompetens eller en specialiserad funktion inom området sexuellt våld i form av utsatthet genom att bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll tagits fram eller spridits.

	Ja	Nej	Vet inte
Råd- och stödsatser till barn och unga med personal som har särskild sakkompetens.			
Råd- och stödsatser till föräldrar eller andra närstående med personal som har särskild sakkompetens.			
Kontaktperson/familj som har särskild sakkompetens.			
Placering i HVB-hem med särskild sakkompetens.			
Placering i familjehem med särskild sakkompetens.			
Placering i särskilt boende med särskild sakkompetens.			
Förmedling av kontakt till civilsamhällesorganisation eller andra aktörer med särskild sakkompetens (exempelvis tjejjour).			
Hjälp med kontakt till specialiserad mottagning/funktion inom hälso- och sjukvården (exempelvis enhet inom barn- och ungdomspsykiatri som kan erbjuda traumabehandling).			
Hjälp med kontakt till specialiserad enhet/grupp inom Polismyndigheten (exempelvis människohandelsgrupp.).			
Hjälp med kontakt till specialiserad mottagning/funktion som sker i samverkan mellan flera aktörer (exempelvis Barnahus, Stödcentrum för unga brottsutsatta).			
Annat, vänligen ange vad:			

29. Har kommunen tillgång till särskilda insatser för vuxna som utsatts för prostitution/sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål?

Med tillgång till menas om kommunen kan erbjuda insatser i egen regi eller om insatser ges av annan utförare.

Med särskilda insatser avses insatser som är specifika för målgruppen antingen genom att utföraren har särskild sakkompetens eller en specialiserad funktion inom området prostitution/sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål.

	Ja	Nej	Vet inte
Råd- och stödinsatser med personal med särskild sakkompetens.			
Stöd i föräldrarollen.			
Placering i skyddat boende med särskild sakkompetens.			
Förmedling av kontakt till civilsamhällesorganisation eller andra aktörer med särskild sakkompetens (exempelvis kvinnojour).			
Hjälp med kontakt till specialiserad mottagning inom hälso- och sjukvården (exempelvis enhet inom vuxenpsykiatri som kan erbjuda traumabehandling).			
Hjälp med kontakt till specialiserad enhet/grupp inom Polismyndigheten (exempelvis människohandelsgrupp).			
Hjälp med kontakt till specialiserad mottagning/funktion som sker i samverkan mellan flera aktörer (exempelvis Mikamottagning).			
Annat, vänligen ange vad:			

31. Har kommunen tillgång till särskilda insatser för vuxna som utsatts för våld och övergrepp kopplat till produktion av pornografiska bilder och filmer?

Här ingår även sexuellt material som tagits fram i annat syfte men som sedan sprids som pornografi. Detta kan omfatta s.k. hämndporr eller bilder som tagits från privata forum.

Med tillgång till menas om kommunen kan erbjuda insatser i egen regi eller om insatser ges av annan utförare.

Med särskilda insatser avses insatser som är specifika för målgruppen antingen genom att utföraren har särskild sakkompetens eller en specialiserad funktion inom området sexuellt våld i form av utsatthet genom att bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll tagits fram eller spridits.

	Ja	Nej	Vet inte
Råd- och stödinsatser med personal med särskild sakkompetens			
Stöd i föräldrarollen			
Placering i skyddat boende med särskild sakkompetens			
Förmedling av kontakt till civilsamhällsorganisation eller andra aktörer med särskild sakkompetens (exempelvis kvinnojour)			
Hjälp med kontakt till specialiserad mottagning inom hälso- och sjukvården (exempelvis enhet inom vuxenpsykiatri som kan erbjuda traumabehandling)			
Hjälp med kontakt till specialiserad enhet/grupp inom Polismyndigheten (exempelvis särskild sexualbrottsgrupp)			
Hjälp med kontakt till specialiserad mottagning/funktion som sker i samverkan mellan flera aktörer (exempelvis Mikamottagning)			
Annat, ange vad			

32. Vilka eventuella hinder skulle kunna finnas för att barn och vuxna, som är utsatta i ovan angivna avseenden, ska kunna erbjudas eller ta del av de insatser som finns i kommunen? (fritext)

Samverkan

33. Har kommunen en aktuell samverkansöverenskommelse eller motsvarande samverkan med annan aktör som rör området sexuell exploatering av barn?

Samverkan kan bedrivas i mer informell form eller genom formaliserade samverkansavtal, exempelvis i form av IOP (idéburet offentligt partnerskap).

- Nej
 Ja
 Vet inte

34. Om ja på fråga 33, ingår frågor om något av följande utsattheter?

	Ja	Nej	Vet inte
Sex mot ersättning			
Människohandel för sexuella ändamål			
Att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits			

35. Om ja på fråga 33, med vilken aktör:

- Polisen
 Hälso-sjukvården
 Civilsamhälleorganisation
 Näringslivet
 Annan, ange vilken: _____

36. Om ja på fråga 33, ange länk till överenskommelse eller motsvarande eller beskriv samverkan kort (Fritext)

Kompetens hos personal

37. Vilken eller vilka av följande grupper inom kommunen har de senaste två åren utbildats om sexuell exploatering av barn och unga i form av sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål?

- Politiker och förtroendevalda
- Chefer inom förskola - skola
- Personal inom förskola – skola
- Chefer inom socialtjänstens myndighetsutövning
- Personal inom socialtjänstens myndighetsutövning
- Chefer inom socialtjänstens öppna verksamheter
- Personal inom socialtjänstens öppna verksamheter
- Annan personalgrupp, ange vilken: _____
- Ingen utbildning har genomförts under perioden
- Vet inte

38. Vilken eller vilka av följande grupper inom kommunen har de senaste två åren utbildats om sexuell exploatering av barn och unga som exploaterats genom att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits eller spridits?

- Politiker och förtroendevalda
- Chefer inom förskola - skola
- Personal inom förskola – skola
- Chefer inom socialtjänstens myndighetsutövning
- Personal inom socialtjänstens myndighetsutövning
- Chefer inom socialtjänstens öppna verksamheter
- Personal inom socialtjänstens öppna verksamheter
- Annan personalgrupp, ange vilken: _____
- Ingen utbildning har genomförts under perioden
- Vet inte

39. Vilken eller vilka av följande grupper inom kommunen har de senaste två åren utbildats om yuxna utsatta för prostitution/sex mot ersättning och människohandel för sexuella ändamål?

- Politiker och förtroendevalda
- Chefer inom socialtjänstens myndighetsutövning
- Personal inom socialtjänstens myndighetsutövning
- Chefer inom socialtjänstens öppna verksamheter
- Personal inom socialtjänstens öppna verksamheter
- Annan personalgrupp, ange vilken: _____
- Ingen utbildning har genomförts under perioden
- Vet inte

40. Vilken eller vilka av följande grupper inom kommunen har de senaste två åren utbildats om yuxna utsatta för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografiska bilder och filmer?

Här ingår även sexuellt material som tagits fram i annat syfte men som sedan sprids som pornografi. Detta kan omfatta s.k. hämndporr eller bilder som tagits från privata forum.

- Politiker och förtroendevalda
- Chefer inom socialtjänstens myndighetsutövning
- Personal inom socialtjänstens myndighetsutövning
- Chefer inom socialtjänstens öppna verksamheter
- Personal inom socialtjänstens öppna verksamheter
- Annan personalgrupp, ange vilken: _____
- Ingen utbildning har genomförts under perioden
- Vet inte

41. Om utbildning har genomförts, ange gärna vilken/vilka utbildningsanordnare/föreläsare som anlitats (*fritext*)

Utvecklingsarbete

42. Bedriver kommunen något utvecklingsprojekt som berör frågor om sexuell exploatering av barn eller om vuxnas utsatthet för prostitution/sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål eller våld och övergrepp vid produktion eller distribution av pornografiskt material?

- Nej → Gå vidare till fråga 44.
- Ja

43. Om ja på fråga 42, Beskriv kortfattat syftet med projektet och resultat (*fritext*)

44. Länk till slutrapport eller annan relevant information (*fritext*)

Övrigt

45. På vilket sätt planerar kommunen att fortsätta utveckla sitt arbete mot sexuell exploatering av barn, utsatthet för prostitution/sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål eller våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografiskt material? (*Fritext*)

46. Övriga kommentarer och tillägg: (*fritext*)

47. Kompletterande frågor?

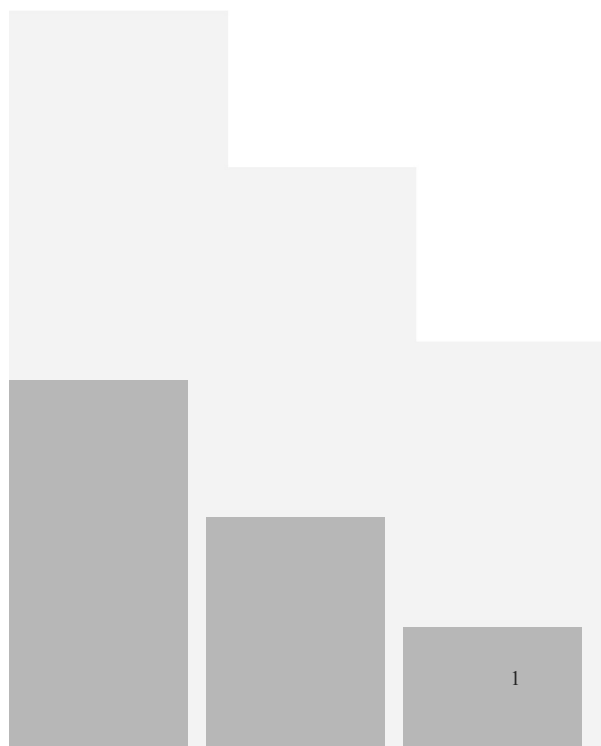
- Jag samtycker till att utredningarna tar kontakt med mig för kompletterande frågor
- Nej tack, inte denna gång

48. Om ja i fråga 47, ange din mailadress: (Fritext)

Övergrepp vid produktion och distribution av pornografi

Regeringskansliet

November 2022

Frågor

Bakgrundsfrågor

1. Ange vem som besvarar enkäten

Förnamn:

Efternamn:

Befattning:

Ledning och styrning

2. Har hälso- och sjukvården i regionen ett aktuellt regionalt vårdprogram eller motsvarande policydokument för att säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta barn och vuxna?

- Nej → Gå till fråga 6
- Ja, med nämndbeslut
- Ja, utan nämndbeslut

3. Om ja på fråga 6, ingår någon av följande i vårdprogrammet eller i motsvarande policydokument?

När det inte står (barn under 18 år) avses vuxna

	Ja	Nej	Vet inte
Sex mot ersättning (barn under 18 år)			
Prostitution			
Människohandel för sexuella ändamål (barn under 18 år)			
Människohandel för sexuella ändamål			
Bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll som tagits fram eller spridits (barn under 18 år)			
Våld, påtryckningar eller andra övergrepp i samband med produktion av pornografiska bilder eller filmer			
Bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll som spridits utan samtycke			

4. Kommentar: (fritext)

5. Länk till vårdprogram eller motsvarande policydokument: (fritext)

Rutiner för tidig upptäckt

6. Har hälso- och sjukvården en aktuell rutin för att fråga om utsatthet för prostitution/sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål hos vuxna?

- Nej
 Ja
 Vet inte

7. **Kommentar:** *(fritext)*

8. Har hälso- och sjukvården en aktuell rutin för att fråga om utsatthet för våld eller andra övergrepp vid produktion och distribution av pornografiska bilder och filmer hos vuxna?

Här ingår även sexuellt material som tagits fram i annat syfte men som sedan sprids som pornografi. Detta kan omfatta s.k. hämndporr eller bilder som tagits från privata forum.

- Nej
 Ja
 Vet inte

9. **Kommentar:** *(fritext)*

10. Har hälso- och sjukvården en aktuell rutin för att fråga om utsatthet för sexuell exploatering i form av sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål hos barn och unga?

- Nej
 Ja
 Vet inte

11. **Kommentar:** *(fritext)*

12. Har hälso- och sjukvården en aktuell rutin för att fråga om utsatthet för att bilder eller filmer med avklätt eller sexuellt innehåll tagits fram eller spridits hos barn och unga?

- Nej
 Ja
 Vet inte

13. **Kommentar:** *(fritext)*

14. Har hälso- och sjukvården en aktuell rutin för hur anmälningsskyldigheten ska fullgöras enligt 14 kap 1 § SoL vid misstanke om att ett barn far illa på grund av sexuell

exploatering i form av något av följande?

	Ja	Nej	Vet inte
Sex mot ersättning			
Människohandel för sexuella ändamål			
Att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits			

Vård och behandling

15. Har hälso- och sjukvården tillgång till en specialiserad vårdmottagning/team för barn och unga som har fått somatiska skador till följd av sexuell exploatering?

I begreppet "sexuell exploatering" ingår sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål eller utsatthet i samband med att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits.

	Ja	Nej	Vet inte
Akutvård			
Vård som ej är akut			

16. Om ja för akutvård, ange namn på mottagning/team vid akutvård: (fritext)

17. Om ja för vård som ej är akut, ange namn på mottagning/team som ej är akut vård: (fritext)

18. Kommentar: (fritext)

19. Har hälso- och sjukvården tillgång till en specialiserad vårdmottagning/team för barn och unga som har fått psykiska eller psykiatriska skador till följd av sexuell exploatering?

I begreppet "sexuell exploatering" ingår sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål eller utsatthet i samband med att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits.

	Ja	Nej	Vet inte
Akutvård			
Vård som ej är akut			

20. Om ja för akutvård, ange namn på mottagning/team vid akutvård: (fritext)

21. Om ja för vård som ej är akut, ange namn på mottagning/team som ej är akut vård: (fritext)

22. Kommentar: (fritext)

23. Hur omhändertar hälso- och sjukvården en sådan patients behov av medicinsk och/eller psykisk omvårdnad i de fall regionen inte har tillgång till en specialiserad vårdmottagning? (fritext)

24. Har regionen tillgång till en specialiserad vårdmottagning/team för vuxna som har fått somatiska skador till följd av utsatthet i prostitution/sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål?

I begreppet "sexuell exploatering" ingår sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål eller utsatthet i samband med att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits.

	Ja	Nej	Vet inte
Akutvård			
Vård som ej är akut			

25. Om ja för akutvård, ange namn på mottagning/team vid akutvård: (fritext)

26. Om ja för vård som ej är akut, ange namn på mottagning/team som ej är akut vård: (fritext)

27. Kommentar: (fritext)

28. Har regionen tillgång till en specialiserad vårdmottagning/team för vuxna som har fått psykiska eller psykiatriska skador till följd av sexuell exploatering?

I begreppet "sexuell exploatering" ingår sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål eller utsatthet i samband med att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits.

	Ja	Nej	Vet inte
Akutvård			
Vård som ej är akut			

29. Om ja för akutvård, ange namn på mottagning/team vid akutvård: (fritext)

30. Om ja för vård som ej är akut, ange namn på mottagning/team som ej är akut vård: (fritext)

31. Kommentar: (fritext)

32. Har regionen tillgång till en specialiserad vårdmottagning/team för vuxna som har fått psykiska eller psykiatriska skador till följd av utsatthet i prostitution/sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål?

I begreppet "sexuell exploatering" ingår sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål eller utsatthet i samband med att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits.

	Ja	Nej	Vet inte
Akutvård			
Vård som ej är akut			

33. Om ja för akutvård, ange namn på mottagning/team vid akutvård: (fritext)

34. Om ja för vård som ej är akut, ange namn på mottagning/team som ej är akut vård: (fritext)

35. Kommentar: (fritext)

36. Har regionen tillgång till en specialiserad vårdmottagning/team för vuxna som har fått somatiska skador till följd av våld eller övergrepp i samband med produktion och distribution av pornografi?

	Ja	Nej	Vet inte
Akutvård			
Vård som ej är akut			

37. Om ja för akutvård, ange namn på mottagning/team vid akutvård: (fritext)

38. Om ja för vård som ej är akut, ange namn på mottagning/team som ej är akut vård: (fritext)

39. Kommentar: (fritext)

40. Har regionen tillgång till en specialiserad vårdmottagning/team för vuxna som har fått psykiska eller psykiatriska skador till följd av våld eller övergrepp i samband med produktion och distribution av pornografi?

	Ja	Nej	Vet inte
Akutvård			
Vård som ej är akut			

41. Om ja för akutvård, ange namn på mottagning/team vid akutvård: (fritext)

42. Om ja för vård som ej är akut, ange namn på mottagning/team som ej är akut vård: (fritext)

43. Kommentar: (fritext)

44. Hur omhändertar hälso- och sjukvården en sådan vuxen patients behov av medicinsk och/eller psykisk omvårdnad i de fall regionen inte har tillgång till en specialiserad vårdmottagning?

Samverkan

45. Har regionen en aktuell samverkansöverenskommelse eller motsvarande samverkan med annan aktör som rör området sexuell exploatering av barn?

Samverkan kan bedrivas i mer informell form eller genom formaliserade samverkansavtal, exempelvis i form av IOP (idéburet offentligt partnerskap)

- Nej → Gå till fråga 49
- Ja
- Vet inte

46. Om ja på fråga 45, ingår frågor om något av följande?

	Ja	Nej	Vet inte
Sex mot ersättning			
Människohandel för sexuella ändamål			
Att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits			

47. Ange med vilken aktör:

- Polisen
- Kommunen
- Civilsamhälleorganisation
- Näringslivet
- Annan, ange vilken: _____

48. Länk till överenskommelse eller motsvarande eller en kort beskrivning av samverkan (fritext)

Kompetens hos personal

49. Vilken eller vilka av följande grupper inom hälso- och sjukvården har de senaste två åren utbildats om sexuell exploatering av barn och unga i form av sex mot ersättning och människohandel för sexuella ändamål? Flera svarsalternativ är möjligt att ange.

- Politiker och förtroendevalda
- Chefer inom primärvården
- Personal inom primärvården
- Chefer inom ungdomsmottagning
- Personal inom ungdomsmottagning
- Chefer inom barnakuten
- Personal inom barnakuten
- Chefer inom barn- och ungdomspsykiatri
- Personal inom barn- och ungdomspsykiatri
- Annan personalgrupp, ange vilken: _____
- Ingen utbildning har genomförts under perioden
- Vet inte

50. Vilken eller vilka av följande grupper inom hälso- och sjukvården har de senaste två åren utbildats om barn och unga som utsatts genom att bilder eller filmer med sexuellt eller avklätt innehåll tagits fram eller spridits?

Här ingår även *sexuellt material som tagits fram i annat syfte men som sedan sprids som pornografi*. Detta kan omfatta s.k. hämndporr eller bilder som tagits från privata forum.

Flera svarsalternativ är möjligt att ange.

- Politiker och förtroendevalda
- Chefer inom primärvården
- Personal inom primärvården
- Chefer inom ungdomsmottagning
- Personal inom ungdomsmottagning
- Chefer inom barnakuten
- Personal inom barnakuten
- Chefer inom barn- och ungdomspsykiatri
- Personal inom barn- och ungdomspsykiatri
- Annan personalgrupp, ange vilken: v
- Ingen utbildning har genomförts under perioden
- Vet inte

51. Vilken eller vilka av följande grupper inom hälso- och sjukvården har de senaste två åren utbildats om vuxna utsatta för prostitution/sex mot ersättning eller människohandel för sexuella ändamål?

Flera svarsalternativ är möjligt att ange.

- Politiker och förtroendevalda
- Chefer inom primärvården
- Personal inom primärvården
- Chefer inom mödrahälsovården
- Personal inom mödrahälsovården
- Chefer inom vuxenpsykiatri
- Personal inom vuxenpsykiatri
- Chefer inom gynekologi
- Personal inom gynekologi
- Annan personalgrupp, ange vilken: _____
- Ingen utbildning har genomförts under perioden
- Vet inte

52. Vilken eller vilka av följande grupper inom hälso- och sjukvården har de senaste två åren utbildats om vuxna utsatta för våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografiskt bilder och filmer?

Här ingår även *sexuellt material som tagits fram i annat syfte men som sedan sprids som pornografi*. Detta kan omfatta s.k. hämndporr eller bilder som tagits från privata forum.

Flera svarsalternativ är möjligt att ange.

- Politiker och förtroendevalda
- Chefer inom primärvården
- Personal inom primärvården
- Chefer inom mödrahälsovården
- Personal inom mödrahälsovården
- Chefer inom vuxenpsykiatri
- Personal inom vuxenpsykiatri
- Chefer inom gynekologi
- Personal inom gynekologi
- Annan personalgrupp, ange vilken: _____
- Ingen utbildning har genomförts under perioden
- Vet inte

53. Om utbildning har genomförts, ange gärna vilken/vilka utbildningsanordnare/föreläsare som anlits (*fritext*)

Utvecklingsarbete

54. Bedriver regionen något utvecklingsprojekt som berör frågor om sexuell exploatering av barn eller om vuxnas utsatthet för prostitution/sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål eller våld och övergrepp vid produktion eller distribution av pornografiskt material?

- Nej → Gå vidare till fråga 59.
- Ja

55. Om ja på fråga 54, Beskriv kortfattat syftet med projektet och resultat (*fritext*)

56. Länk till slutrapport eller annan relevant information (*fritext*)

Övrigt

57. På vilket sätt planerar regionen att fortsätta utveckla sitt arbete mot sexuell exploatering av barn, utsatthet för prostitution/sex mot ersättning, människohandel för sexuella ändamål eller våld och övergrepp vid produktion och distribution av pornografiskt material? (*Fritext*)

58. Övriga kommentarer och tillägg: (*fritext*)

Kompletterande frågor

59. Kompletterande frågor?

- Jag samtycker till att utredningarna tar kontakt med mig för kompletterande frågor
- Nej tack, inte denna gång

60. Om ja i fråga 59, ange din mailadress: *(Fritext)*

Enkät till personer som varit med om att avklädda eller sexuella bilder spridits innan de fyllde 18 år

Information till den som svarar

Den här enkäten riktar sig till dig som innan du fyllde 18 år har varit med om att avklädda eller sexuella bilder och/eller filmer av dig har spridits i något digitalt forum. Det spelar ingen roll om det var du själv som spred dem eller om det var någon annan.

Syftet med enkäten är att få ökad kunskap för att ta fram förslag för förbättrat stöd för de som mår eller har mått dåligt av att bilder eller filmer spridits.

Alla svar är anonyma och du behöver bara svara på de frågor du vill och kan.

Bakgrund

Dessa bakgrundsfrågor ställer vi för att vi ska veta om det är någon skillnad på vilket stöd olika personer får beroende på deras förutsättningar.

Ålder

Könsidentitet (Det kön du känner dig som)

- Tjej
- Kille

- Annat
- Inget
- Osäker/vet inte
- Vill inte ange

Har du transerfarenhet (t.ex. att du beskriver dig som transperson eller att din könsidentitet och/eller ditt könsuttryck inte stämmer överens med det juridiska kön du blev tilldelad när du föddes)

- Ja
- Nej
- Osäker
- Vill inte ange

Vilken sexuell orientering har du?

- Hetero (Straight)
- Homo
- Bi/Pan
- Annat
- Osäker
- Vill inte ange

Har du någon funktionsnedsättning, till exempel en NPF-diagnos? (ja/nej/vet inte)

I så fall: Om du vill, ange vilken

Har du erfarenhet av att ha varit utsatt för trakasserier eller mobbning under din uppväxt?

- Ja, vid enstaka tillfällen
- Ja, under en längre tid

- Nej
- Vet inte
- Vill inte ange

Om du vill: ange vilken typ av trakasserier det var, t.ex. riktat mot ditt kön, sexuella könsidentitet, eller etnicitet.

Var bodde du när du var med om att avklädda eller sexuella bilder eller filmer av dig spreds i något digitalt forum?

- I eller nära en stor stad
- I en liten eller mellanstor stad
- På landsbygden

Om bilder som du har tagit på dig själv

Det är inte ovanligt att barn och unga tar bilder eller filmar sig själva avklädda eller i en sexuell situation. Det är också vanligt att sedan dela bilderna eller filmerna med en partner. Tyvärr förekommer det också att personer kan bli pressade eller övertalade att göra detta och att bilderna eller filmerna sprids vidare till andra mot ens vilja.

- Har bilder eller filmer som du tagit på dig själv spridits vidare av någon annan?
 - Kände du dig pressad eller tvingad att skicka bilderna eller filmerna?

Om ja: Kan du beskriva på vilket sätt du upplevde dig pressad eller övertalad att skicka bilderna eller filmerna? (fritext)

- Har du fått någon typ av ersättning för filmerna eller bilderna? (t.ex. pengar, alkohol eller saker)

Hur har bilderna spridits vidare?

- Mellan andra privatpersoner
- I sociala medier
- På en internetsida där många kan se?

I så fall: Vet du på vilken eller vilka internetsidor? (fritext)

- Vet inte

Om bilder som andra tagit av dig

Det förekommer att barn och unga blir fotade eller filmade av någon annan i en avklädd eller i en sexuell situation. Både den sexuella situationen och fotograferingen eller filmningen kan ske frivilligt, men därefter kan bilderna eller filmerna spridas utan samtycke.

Det kan också hända att även fotografering eller filmning sker utan samtycke och/eller i situationer man inte samtyckt till. Oavsett så får någon annan inte sprida bilder eller filmer vidare mot ens vilja.

- Har någon annan fotat eller filmat dig avklädd eller i en sexuell situation och lagt upp på nätet eller spridit på annat sätt innan du fyllde 18 år?
 - Hur gammal var du första gången det hände?
 - Kände du dig pressad eller tvingad att gå med på att bli fotad eller filmad?

Om ja:

Kan du beskriva på vilket sätt du upplevde dig pressad eller övertalad att bli fotad eller filmad? (fritext)

- Skedde detta i samband med en sexuell situation du kände dig trygg med och ville vara i?
- Har du fått någon typ av ersättning för filmerna eller bilderna?

Hur har bilderna spridits vidare?

- Mellan andra privatpersoner
- I sociala medier
- På en internetsida där många kan se?

I så fall: Vet du på vilken eller vilka internetsidor? (fritext)

- Vet inte
- Skedde detta i samband med att du hade sex med någon mot ersättning?

Om bilder du själv lagt upp på nätet

Det är ganska vanligt att lägga upp avklädda bilder eller filmer av sig själv på nätet. Tyvärr finns det risk för att personer som har lagt upp bilder eller filmer av sig själva kan råka ut för olika negativa saker i samband med det. Det kan även hända lång tid efter att bilderna eller filmerna lagts ut. Det förekommer även att barn och unga känner sig pressade eller tvingade till att lägga upp avklädda bilder eller filmer.

- Har du någon gång lagt ut bilder eller filmer på dig själv, t.ex. på OnlyFans, Mina nakenbilder eller liknande internetsidor?

I så fall: På vilken eller vilka internetsidor? (fritext)

- Hur gammal var du första gången du la ut bilder eller filmer på dig?
- Har du någon gång känt dig pressad eller övertalad till att lägga ut bilder eller filmer på dig själv?

Om ja: Kan du beskriva på vilket sätt du upplevde dig pressad eller övertalad att lägga ut bilder eller filmer (fritext)

- Var det din egen idé att lägga ut bilderna eller filmerna på dig själv?

Om ja: Vad var anledningen till att du bestämde dig för att göra det? (Här ska man kunna välja flera alternativ)

- Spännande eller roligt
- Bekräftelse
- Någon typ av ersättning
- Annat

Om stöd och hjälp

Socialtjänsten och hälso- och sjukvården ska erbjuda stöd och hjälp för den som utsätts för våld eller som mår dåligt av någon annan anledning. Man kan även få hjälp av någon civilsamhällesorganisation.

- Har du berättat för någon i din närhet om att bilder eller filmer av dig har spridits eller att du själv lagt upp sådana bilder? (Här ska man kunna välja flera alternativ) (ja/nej/vet inte)

Om ja, i så fall för vem?

- Kompis
- Partner
- Förälder
- Lärare eller annan på skolan
- Annan vuxen

- Har du sökt någon typ av hjälp med anledning av att bilder eller filmer på dig spridits? Till exempel för att du mår dåligt över det som hänt, eller för att du vill få hjälp att ta bort bilderna eller filmerna. (Här ska man kunna välja flera alternativ)

Om ja: I så fall av vem?

- Polisen
- Socialtjänsten
- Ungdomsmottagning
- BUP
- Vuxenpsykiatri
- Elevhälsan eller annan på skolan
- Organisation eller förening
- Annan

Har du kontakt med hälso- och sjukvården (tex läkare eller psykolog) eller med myndighet (t.ex. socialtjänst) i något annat syfte än det som frågorna som ställs i enkäten handlar om? I så fall:

- Har du fått frågan av någon inom vården eller myndighet om du har erfarenhet av att bilder eller filmer av dig har spridits?
- Har du berättat för någon vård- eller myndighetsperson om att bilder eller filmer av dig har spridits?
- Har du fått stöd eller hjälp för det du varit med om? (Ja/nej/delvis)

I så fall av vem? (Här ska man kunna välja flera alternativ)

- Familj/vänner
- Frivilligorganisation
- Socialtjänst
- Polisen
- Ungdomsmottagning
- Vuxenpsykiatri
- Skolan

- BUP
- Annan
- Har eller har du haft något av följande? (flera svar är möjliga)
 - någon form av beroendeproblematik (t.ex. alkohol, droger eller spel),
 - någon form av självskadebeteende (t.ex. skära eller bränna dig, sexuell självskada),
 - ätstörningsproblematik
 - mått psykiskt dåligt på något annat sätt?

I så fall: (om man svarar ja på någon av ovanstående)

Uppfattar du att det har varit ett hinder för att få stöd avseende bilder och filmer som spridits? Exempel på hinder kan vara att andra behov av vård och stöd har prioriterats före hjälp med att hantera problem relaterade till bilder eller filmer.

- Nej, det har inte varit ett hinder
- Ja, det har varit ett hinder

I så fall: Kan du beskriva på vilket sätt? (fritext)

- Finns det något som du tycker har hindrat dig att söka eller få hjälp eller stöd? (fritext)
- Vid de tillfällen du inte berättat, vad hade behövts för att du skulle berätta? (fritext)

Förteckning över förslagen relaterade till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Utredningens förslag syftar till att bidra till de olika målsättningarna i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Nedan redogörs för vilka förslag som kan kopplas till respektive målsättning. Det bör dock noteras att flera av förslagen kan bidra till mer än en målsättning.

Målsättning i strategin

Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld

Utredningens förslag

16.1.1 Sexuellt utnyttjande i pornografiska syften bör tydligt omfattas av nationella strategier

16.3.1 En långsiktig målgruppsanpassad informationssatsning som når både vuxna och barn

16.3.2 Vårdnadshavare bör få tillgång till information om sexuell riskutsatthet

16.3.4 De hbtqi-strategiska myndigheterna bör gemensamt undersöka behovet av insatser för att nå hbtqi-personer

16.6.1 Förebyggande arbete bör stödjas genom en överenskommelse mellan staten och Sveriges Kommuner och Regioner

- Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn
- 16.6.2 Det brottsförebyggande arbetet inom kommunerna bör omfatta att förebygga brott med koppling till pornografi
 - 16.3.3 Personer som utsatts för våld och övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi bör vara en tydligare del av de nationella stödlinjernas målgrupper
 - 16.4.1 Det uppsökande arbetet på internet behöver kartläggas och utvärderas
 - 16.4.2 Socialtjänst och hälso- och sjukvård ska ha tillgång till stöd som bygger på bästa tillgängliga kunskap
 - 16.4.3 En nationell stödfunktion om sexuellt våld bör omfatta utnyttjande i pornografiska syften
 - 16.4.4 Yrkesverksamma inom skolor ska ha tillgång till kunskapsstöd utifrån bästa tillgänglig kunskap
 - 16.4.5 Stöd för att skapa trygga och inkluderande samtal bör särskilt riktas till yrkesverksamma som möter riskgrupper
 - 16.4.6 Arbetet med TMO på SiS ungdomshem bör omfatta sexuell riskutsatthet
 - 16.5.1 Stödet för barn att ta ner bilder och filmer och från internet bör permanentas och tillförsäkras en långsiktig finansiering
 - 16.5.2 Stöd för vuxna att ta ner bilder och filmer från internet bör utvecklas
 - 16.6.3 Länsgemensamma samverkansstrukturer för skydd, stöd och vård bör utvecklas
- Effektivare brottsbekämpning
- 19.2.1 Det bör bli enklare att anmäla sexualbrott

- 19.3.1 Polismyndigheten bör kartlägga behovet av kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetssätt för att upptäcka framställning och spridning av pornografiska skildringar vid sexualbrott
- 19.3.2 Framställning och spridning av pornografiska skildringar bör uppmärksammas vid utredning av sexualbrott
- 19.3.3 Anmälningar bör analyseras ytterligare
- Förbättrad kunskap och metodutveckling
- 16.2.1. Befintlig kunskap om identifiering av sexuell riskutsatthet och effektiva behandlingsmetoder inom hälso- och sjukvården bör samlas och spridas
- 16.2.2 Medel bör avsättas för forskning om sexuell exploatering och dess konsekvenser i den kommande forskningspropositionen

Statens offentliga utredningar 2023

Kronologisk förteckning

1. Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. Ju.
2. En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfordelning mellan myndigheter. Fi.
3. Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. Ju.
4. Posttjänst för hela slanten. Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. Fi.
5. Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. S.
6. En lag om tilläggs-skatt för företag i stora koncerner. Fi.
7. På egna ben. Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. A.
8. Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. A.
9. Ett statligt huvudmannskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. S.
10. Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. S.
11. Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. KN.
12. Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. Ju.
13. Patientöversikter inom EES och Sverige. S.
14. Organisera för hållbar utveckling. KN.
15. Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. LI.
16. Staten och betalningarna. Del 1 och 2. Fi.
17. En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. Ju.
18. Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. KN.
19. Statlig forskningsfinansiering. Underlagsrapporter. U.
20. Förbud mot bottenfrålning i marina skyddade områden. LI.
21. Informationsförsörjning på skolområdet. Skolverkets ansvar. U.
22. Datalagring och åtkomst till elektronisk information. Ju.
23. Ett modernare socialförsäkringsskydd för gravida. S.
24. Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. A.
25. Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. Ju.
26. Översyn av entreprenörsansvaret. A.
27. Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. LI.
28. Samhället mot skolattacker. U.
29. Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet? S.
30. Ett trygghetssystem för alla. Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst. S.
31. Framtidens yrkeshögskola – stabil, effektiv och hållbar. U.
32. Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. Ju.
33. Ett förbättrat resegarantisystem. Fi.
34. Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. Ju.
35. Nya regler om hållbarhetsredovisning. Ju.
36. Genomförande av minimilöne-direktivet. A.

37. Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldssintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseför-sök. Ju.
38. Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskuldssättning. Fi.
39. En inre marknad för digitala tjänster – kompletteringar och ändringar i svensk rätt. Fi.
40. Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. S.
41. Förutsättningarna för en ny kollektiv-avtalad arbetslöshetsförsäkring. A.
42. Ett modernare regelverk för legalise-ringar, apostille och andra former av intyganden. UD.
43. En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter. Fi.
44. En översyn av regleringen om frihets-berövande påföljder för unga. Ju.
45. Övergångsrestriktioner – ökat förtroende för offentlig verk-samhet. Fi.
46. Jakt och fiske i renbetesland. LI.
47. En utvecklad arbetsgivardeklaration – åtgärder mot missbruk av välfärdssystemen. Fi.
48. Rätt förutsättningar för sjukskriv-ning. S.
49. Skyddet för EU:s finansiella intressen. Ändringar och kompletteringar i svensk rätt. Fi.
50. En modell för svensk försörjnings-beredskap. Fö.
51. Signalspaning i försvars-underrättelseverksamhet – frågor med anledning av Europadomstolens dom. Fö.
52. Ett stärkt och samlat skydd av välfärdssystemen. S.
53. En ändamålsenlig arbetsskadeförsäk-ring – för bättre ekonomisk trygghet, kunskap och rättssäkerhet. Volym 1 och 2. S.
54. Centraliseringen av administrativa tjänster till Statens servicecenter – en utvärdering. Fi.
55. Vem äger fastigheten. Ju.
56. Några smittskyddsfrågor inom social-tjänsten och socialförsäkringen. S.
57. Åtgärder för tryggare bostadsområden. Ju.
58. Kultursamhället – utvecklad sam-verkan mellan stat, region och kommun. Ku.
59. Ny myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation. U.
60. Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel 2. Ju.
61. En säker och tillgänglig statlig e-legitimation. Fi.
62. Vi kan bättre!
Kunskapsbaserad narkotikapolitik med liv och hälsa i fokus. S.
63. Sveriges säkerhet i etern. Ku.
64. Ett förändrat regelverk för framtidens el- och gasnät. KN.
65. Bättre information om hyresbostäder. Kartläggning av andrahands-marknaden och ett förbättrat lägen-hetsregister. LI.
66. För barn och unga i samhällsvård. S.
67. Anonyma vittnen. Ju.
68. Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan – eksklyteerinki ja assimileerinki tornionlaaksolaisista, kväänistä ja lantalaisista. *Slutbetänkande*. Som om vi aldrig funnits. Vår sanning och verklighet. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan. Meän tottuus ja toelisuus. *Intervjuberättelser*. Som om vi aldrig funnits. Tolv tematiska forskarrapporter. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan. Kakstoista temattista tutkintoraporttia. *Forskarrapporter*. Ku.
69. Ökat informationsflöde till brottsbekämpningen. En ny huvud-regel. Ju.

70. Ordning och reda – förstärkt och tillförlitlig byggkontroll. LI.
71. Speciallivsmedel till barn inom öppen hälso- och sjukvård. S.
72. En enklare hantering av vattenfrågor vid planläggning och byggande. LI.
73. Genomförandet av vaccineringen mot sjukdomen covid-19 – en utvärdering. S.
74. Förenklade förutsättningar för ett hållbart vattenbruk. LI.
75. Stärkt konstitutionell beredskap. Ju.
76. Vidareanvändning av hälsodata för vård och klinisk forskning. S.
77. Behörig myndighet enligt EU:s avskogningsförordning. LI.
78. Hemlig dataavläsning – utvärdering och permanent lagstiftning. Ju.
79. Arbetsrätten under krig och krigsfara. A.
80. Ett starkare straffrättsligt skydd – mot sexuella kränkningar, bedrägerier i vissa fall och brott med hatmotiv avseende kön. Ju.
81. Ett enklare bilstöd. S.
82. Ökad kontroll över tandvårdssektorn. S.
83. Samordnat juridiskt stöd och vägledning för hälso- och sjukvårdens digitalisering. S.
84. En hållbar bioekonomistategi – för ett välmående fossilfritt samhälle. LI.
85. Långtidsutredningen 2023. Finanspolitisk konjunkturstabilisering. *Huvudbetänkande*. Fi.
86. Trends in GDP Growth and its Driving Factors. *Bilaga 1 till Långtidsutredningen 2023*. Fi.
87. Drivkrafter bakom globala trender i den neutrala räntan. *Bilaga 2 till Långtidsutredningen 2023*. Fi.
88. Ränte-tillväxt-differensen – utveckling och drivkrafter. *Bilaga 3 till Långtidsutredningen 2023*. Fi.
89. Makrotillsynsregleringar och finansiell stabilitet. *Bilaga 4 till Långtidsutredningen 2023*. Fi.
90. Samspelet mellan finans- och penningpolitik i Sverige. *Bilaga 5 till Långtidsutredningen 2023*. Fi.
91. Penning- och finanspolitisk konjunkturstabilisering. *Bilaga 6 till Långtidsutredningen 2023*. Fi.
92. Nytt ramverk för finanspolitiken. *Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2023*. Fi.
93. Budgetprocessen i det finanspolitiska ramverket. *Bilaga 8 till Långtidsutredningen 2023*. Fi.
94. Förändring genom försök. Försöksverksamhet i den kommunala sektorn. Fi.
95. Uppföljning för utveckling – ett hållbart system för samlad kunskap om villkoren för barn och elever med funktionsnedsättning i förskola och skola. U.
96. En reform för datadelning. Fi.
97. Ut ur utsatthet. A.
98. Sexuellt utnyttjande i pornografiska syften – våldsutsatthet som behöver synliggöras. Vol. 1 och 2: Forskningsbilaga. A.

Statens offentliga utredningar 2023

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

- På egna ben.
 - Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. [7]
- Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. [8]
- Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. [24]
- Översyn av entreprenörsansvaret. [26]
- Genomförande av minimilönedirektivet. [36]
- Förutsättningarna för en ny kollektivavtalad arbetslöshetsförsäkring. [41]
- Arbetsrätten under krig och krigsfara. [79]
- Ut ur utsatthet. [97]
- Sexuellt utnyttjande i pornografiska syften – våldsutsatthet som behöver synliggöras. Vol. 1 och 2: Forskningsbilaga. [98]

Finansdepartementet

- En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. [2]
- Posttjänst för hela slanten.
 - Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. [4]
- En lag om tilläggsskatt för företag i stora koncerner. [6]
- Staten och betalningarna. Del 1 och 2. [16]
- Ett förbättrat resegarantisystem. [33]
- Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskuldssättning. [38]
- En inre marknad för digitala tjänster - kompletteringar och ändringar i svensk rätt. [39]
- En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter. [43]

- Övergångsrestriktioner – ökat förtroende för offentlig verksamhet. [45]
- En utvecklad arbetsgivardeklaration – åtgärder mot missbruk av välfärdssystemen. [47]
- Skyddet för EU:s finansiella intressen. Ändringar och kompletteringar i svensk rätt. [49]
- Centraliseringen av administrativa tjänster till Statens servicecenter – en utvärdering. [54]
- En säker och tillgänglig statlig e-legitimation. [61]
- Långtidsutredningen 2023. Finanspolitisk konjunkturstabilisering. *Huvudbetänkande*. [85]
- Trends in GDP Growth and its Driving Factors. *Bilaga 1 till Långtidsutredningen 2023*. [86]
- Drivkrafter bakom globala trender i den neutrala räntan. *Bilaga 2 till Långtidsutredningen 2023*. [87]
- Ränte-tillväxt-differensen – utveckling och drivkrafter. *Bilaga 3 till Långtidsutredningen 2023*. [88]
- Makrotillsynsregleringar och finansiell stabilitet. *Bilaga 4 till Långtidsutredningen 2023*. [89]
- Samspelet mellan finans- och penningpolitik i Sverige. *Bilaga 5 till Långtidsutredningen 2023*. [90]
- Penning- och finanspolitisk konjunkturstabilisering. *Bilaga 6 till Långtidsutredningen 2023*. [91]
- Nytt ramverk för finanspolitiken. *Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2023*. [92]
- Budgetprocessen i det finanspolitiska ramverket. *Bilaga 8 till Långtidsutredningen 2023*. [93]
- Förändring genom försök. Försöksverksamhet i den kommunala sektorn. [94]

En reform för datadelning. [96]

Försvarsdepartementet

En modell för svensk försörjningsberedskap. [50]

Signalspaning i försvarsunderrättelseverksamhet
– frågor med anledning av Europadomstolens dom. [51]

Justitiedepartementet

Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. [1]

Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. [3]

Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. [12]

En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. [17]

Datalagring och åtkomst till elektronisk information. [22]

Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. [25]

Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. [32]

Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. [34]

Nya regler om hållbarhetsredovisning. [35]

Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldssintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseförsök. [37]

En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga. [44]

Vem äger fastigheten. [55]

Åtgärder för tryggare bostadsområden. [57]

Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel 2. [60]

Anonyma vittnen. [67]

Ökat informationsflöde till brottsbekämpningen. En ny huvudregel. [69]

Stärkt konstitutionell beredskap. [75]

Hemlig dataavläsning – utvärdering och permanent lagstiftning. [78]

Ett starkare straffrättsligt skydd – mot sexuella kränkningar, bedrägerier i vissa fall och brott med hatmotiv avseende kön. [80]

Klimat- och näringslivsdepartementet

Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet
– för ökad försörjningsberedskap. [11]

Organisera för hållbar utveckling. [14]

Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. [18]

Ett förändrat regelverk för framtidens el- och gasnät. [64]

Kulturdepartementet

Kultursamhället – utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun. [58]

Sveriges säkerhet i etern. [63]

Som om vi aldrig funnits
– exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan
– eksklyteerinki ja assimileerinki tornionlaaksolaisista, kväänistä ja lantalaisista. *Slutbetänkande*.
Som om vi aldrig funnits.
Vår sanning och verklighet. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan.
Meän tottuus ja toelisuus.

Intervjuberättelser.

Som om vi aldrig funnits.

Tolv tematiska forskarrapporter.

Aivan ko meitä ei olis ollukhaan.

Kakstoista temattista tutkintoraporttia.

Forskarrapporter. [68]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. [15]

Förbud mot bottenrålning i marina skyddade områden. [20]

Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. [27]

Jakt och fiske i renbetesland. [46]

Bättre information om hyresbostäder.
Kartläggning av andrahands-
marknaden och ett förbättrat lägen-
hetsregister. [65]

Ordning och reda – förstärkt och tillförlit-
lig byggkontroll. [70]

En enklare hantering av vattenfrågor vid
planläggning och byggande. [72]

Förenklade förutsättningar
för ett hållbart vattenbruk. [74]

Behörig myndighet enligt EU:s
avskogningsförordning. [77]

En hållbar bioekonomistategi.
– för ett välmående fossilfritt samhälle.
[84]

Socialdepartementet

Från delar till helhet. Tvångsvården
som en del av en sammanhållen och
personcentrerad vårdkedja. [5]

Ett statligt huvudmannskap
för personlig assistans.
Ökad likvärdighet, långsiktighet
och kvalitet. [9]

Tandvårdens stöd till våldsutsatta
patienter. [10]

Patientöversikter inom EES och Sverige.
[13]

Ett modernare socialförsäkringsskydd för
gravida. [23]

Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett
samhälle som främjar fysisk aktivitet?
[29]

Ett trygghetssystem för alla. Nytt
regelverk för sjukpenninggrundande
inkomst. [30]

Förbättrade möjligheter för barn att
utkräva sina rättigheter enligt barn-
konventionen. [40]

Rätt förutsättningar för sjukskrivning. [48]

Ett stärkt och samlat skydd
av välfärdssystemen. [52]

En ändamålsenlig arbetsskadeförsäkring
– för bättre ekonomisk trygghet,
kunskap och rättssäkerhet. Volym 1
och 2. [53]

Några smittskyddsfrågor inom social-
tjänsten och socialförsäkringen. [56]

Vi kan bättre!
Kunskapsbaserad narkotikapolitik med
liv och hälsa i fokus. [62]

För barn och unga i samhällsvård. [66]

Speciallivsmedel till barn inom öppen
hälso- och sjukvård. [71]

Genomförandet av vaccineringen mot
sjukdomen covid-19 – en utvärdering.
[73]

Vidareanvändning av hälsodata för vård
och klinisk forskning. [76]

Ett enklare bilstöd. [81]

Ökad kontroll över tandvårdssektorn. [82]

Samordnat juridiskt stöd
och vägledning för hälso-
och sjukvårdens digitalisering. [83]

Utbildningsdepartementet

Statlig forskningsfinansiering.
Underlagsrapporter. [19]

Informationsförsörjning på skolområdet.
Skolverkets ansvar. [21]

Samhället mot skolattacker. [28]

Framtidens yrkeshögskola
– stabil, effektiv och hållbar. [31]

Ny myndighetsstruktur för finansiering av
forskning och innovation. [59]

Uppföljning för utveckling – ett håll-
bart system för samlad kunskap om
villkoren för barn och elever med
funktionsnedsättning i förskola och
skola. [95]

Utrikesdepartementet

Ett modernare regelverk för legaliseringar,
apostille och andra former av intygan-
den. [42]